EBÛ TALİB EL-MEKKÎ

Kalplerin Azığı

[KÛTU'L-KULÛB]

-4-

SEMERKAND

SEMERKAND
İstanbul 2004

EBÛ TÂLİB EL-MEKKÎ

KÛTU'L-KULÛB
(KALPLERİN AZIĞI)

DÖRDÜNCÜ CİLD

Mütercimler

Dr. Dilaver SELVİ
Dr. Ali KAYA

SEMERKAND : 43
Tasavvuf Kitaplığı: 11
ISBN: 975-8466-86-0 (Tk. no.)
975-8466-90-9

Eserin İsmi : Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarikı'l-Mürid İlâ Makâmi't-Tevhid
Müellifi : Ebu Talib el-Mekkî
Mütercimler : Dr. Dilaver SELVİ
Ali KAYA
Tashih : Hüseyin Okur
Kapak : Mehmet Akben
İç Düzen : M. Vehbi Ümit
Baskı : Sistem Matbaacılık
Eylül 2004, İstanbul
3. Baskı

Bu cildin 13-304. ve 401- 600. sayfaları arası Ali Kaya, 305-398. ve 601-646. sayfaları Dr. Dilaver Selvi tarafından tercüme edilmiştir.

GENEL DAĞITIM

Pozitif
Yayın Dağıtım Pazarlama

Eyüp Sultan Mah. Osmangazi Cd. Esma Sk. No: 4
Samandıra – İSTANBUL
Tel: 0 216 311 13 35 Faks: 0 216 311 83 03

İÇİNDEKİLER

OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK GÜNAHLAR

Bu bölüm, insanı felakete sürükleyen ve amelleri yok eden büyük günahları, bunları işleyenlerin durumlarını ve kafirlerin hesaba çekilmesini içermektedir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur:

"Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı affederiz ve sizi şerefli bir yere/cennete koyarız."[1]

Görüldüğü gibi Cenab-ı Hak, küçük günahların affedilmesi için, insanı helake sürükleyen büyük günahlardan sakınmayı şart koşmaktadır.

Bu konuda Resûl-i Ekrem de (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Beş vakit namaz ve Cuma namazı, bir sonraki Cuma namazına kadar işlenen günahları temizler."[2]

Diğer bir rivayetinde lafız şöyledir:

"... bunlar büyük günahlar hariç, iki vakit ve iki Cuma arasında işlenen diğer günahları temizler."[3]

Hadis-i şerifte de insanı helake sürükleyen büyük günahlar ayrı tutulmuş ve bu ibadetlerin bunların dışındaki küçük günahları temizleyeceği belirtilmiştir.

---

[1] Nisâ 4/31.

[2] Müslim, Taharet 14; Tirmizi, Salat 160; Ahmed, Müsned, II, 359, 400, 414.

[3] Müslim, Taharet, 5 (14); Tirmizî, Salat, 160 (214); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/359; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 8741; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 5170.

Sahâbe-i Kirâm ve Tâbiûn alimleri büyük günahların sayısı hakkında farklı görüşler söylemişlerdir. Büyük günahların sayısının dört, yedi, dokuz, on bir ve daha yukarıda olduğunu söyleyenler olmuştur.

İbnu Mesud (r.a): "Büyük günahlar dört tanedir" demektedir.

İbnu Ömer (r.a): "Büyük günahlar yedi tanedir" der.

Abdullah b. Amr (r.a) ise: "Büyük günahlar dokuz tanedir" der.

İbnu Ömer'in (r.a): "Büyük günahlar yedi tanedir" sözü İbnu Abbas'a (r.a) ulaştığında: "Büyük günahların sayısı yedi değil, yetmişe yakındır!" demiştir.

BÜYÜK GÜNAH NEDİR?

İbnu Abbas (r.a): "Allahu Teala'nın (c.c) yasakladığı her günah büyük günahtır!" demiştir.

Yine İbnu Abbas (r.a) ve daha başkaları şöyle demişlerdir:

"Cenab-ı Hakk'ın, yapanları cehennem ateşiyle tehdit ettiği her günah büyük günah sınıfına girer!"

Seleften/önceki salihlerden biri şöyle der: "İşleyen kişiye had[4] gereken her günah, büyük günahtır."

Selefe göre küçük günahlar, işleyenlere dünyada had gerekmeyen ve cehennem ateşi ile tehdit edilmeyen ufak tefek kusurlardan ibarettir. Bu görüş Ebu Hureyre (r.a) ve başkalarından rivayet edilmiştir.

Abdurrezzak şöyle derdi: "Büyük günahların sayısı on birdir." Bu, büyük günahların özetle ifadesinden ibarettir.

Bazıları da şöyle der: "Kadir Gecesi'nin hangi gece olduğu, Cuma günü duaların kabul edildiği vaktin hangi vakit olduğu ve Orta Namazı'nın hangi namaz olduğunun belirsiz olduğu gibi; büyük günahların sayısı da gizli tutulmuştur. Böylece kulların korku ile ümit arasında olmaları hedef-

[4] Had: İslâm dini tarafından, günah işleyenler için miktar ve şekli belirlenmiş cezadır.

lenmiş; bunları elden kaçıranların ümitsizliğe düşmemesi ve bu vakti ihya edenlerin de kendilerini emniyette görmemeleri istenmiş gibidir.

İbnu Mesud (r.a), büyük günahlar hakkında ayetlerin ifadelerinden hareketle güzel bir sonuç çıkarmış; kendisine büyük günahları soran birine şöyle demiştir:

"Nisâ sûresinin başından itibaren otuz ayeti: "*Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.*"[5] ayetine kadar oku; Allahu Teala'nın sûrenin başından bu ayete kadar yasakladığı her günah büyük günahlardandır."

Onun bu usulü, İbnu Abbas'ın (r.a) Kadir Gecesi hakkında ayetlerden sonuç çıkarma usulüne benzemektedir. İbnu Abbas: "*O gece, fecre kadar selam ve selamettir*" ayetindeki "O gece" kelimesine kadar başından itibaren Kadir sûresinin kelimelerini saymış ve onların yirmi yedi kelime olduğunu tespit edince, Kadir Gecesinin yirmi yedinci gece olduğuna hükmetmiştir.

Yukarıdaki her iki görüşün doğruluğunu en iyi Cenab-ı Hak bilir.

Bu hususta benim tespitim şöyledir: Farklı hadis-i şeriflere dayanılarak büyük günahların sayısının on yedi olduğu anlaşılmıştır. Farklı hadislerin toplamından bu sayı üzerinde ittifak hasıl olmuştur. Büyük günahlar hakkında İbnu Abbas, İbnu Mesud, Abdullah b. Amr, İbnu Ömer ile diğer sahabi ve Tabiûn'dan –Allah (c.c) hepsinden razı olsun– rivayet edilen hadislerden bu sonuca varılmıştır. Buradaki hadislerden birinde zikredilip diğerinde zikredilmeyen büyük günahlar toplanarak, hepsinin on yedi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şimdi bunların ayrıntılarını sayalım.

BÜYÜK GÜNAHLARIN KISIMLARI

Büyük günahlardan şu dördü kalbin amelleridir:

1-Allahu Teala'ya şirk koşmak,

2-Allahu Teala'ya isyanda, günah işlemekte ısrar etmek,

[5] Nisâ 4/31.

3-Allahu Teala'nın rahmetinden ümit kesmek,

4-Allahu Teala'nın gazap ve azabından kendisini emniyette görmektir.

Büyük günahların şu dördü dil ile ilgilidir:

1-Yalancı şahitlik,

2-Hür, büluğa ermiş, müslüman ve namuslu kadına zina iftirası atmak,

3-Yalan yere yemin; buna yemin-i ğamûs denir. Yani bir hakkı iptal etmek ve hakkı olmayan birine hak temin etmek için yapılan yemindir. Diğer bir tarife göre yemin-i ğamûs; haksız bir yol ve zulümle bir müslümanın malını almaktır. İsterse bu alınan şey Erek ağacından bir misvak olsun.

Bu yemine ğamûs yani daldıran, atan denilmesinin sebebi, onun sahibini Allahu Teala'nın gazabına atmasından yahut sahibini cehenneme daldırmasından dolayıdır.

4-Sihir.

Bir şeyin maddi varlığını değiştirmek, insanı başka bir duruma sokmak ve manaları konuldukları manaların dışına intikal ettirmek için söz ve fiille yapılan müdahaleye sihir denir. Sihirbazlar, Allahu Teala'nın onlardan kendisine sığınmamızı emir buyurduğu düğümlere üfleyen kişilerdir.

Büyük günahlardan şu üçü mide ile ilgilidir:

1- İçki içmek,

2- Haksız yere yetimin malını yemek,

3- Bile bile faiz yemek.

Büyük günahların şu ikisi cinsel organla ilgilidir:

1- Zina,

2- Livata, yani erkek erkeğe ilişki.

İkisi el ile ilgilidir; bunlar:

1- Adam öldürmek,

2- Hırsızlık yapmaktır.

Büyük günahlardan biri ayaklarla ilgili olup bu, komutanın yanına dönmek, daha iyi bir mevzi tutmak ya da tekrar saldırmak gayesi olmadan savaş meydanından kaçmaktır.

Büyük günahlardan biri de bütün vücutla ilgili olup bu, ana-babaya isyan etmektir. Özetle ana-babaya isyan; onların yemin ettiği bir konuda yeminlerine aykırı davranmak, ana-babası kendisinden bir ihtiyacını gidermesini istediklerinde onu yerine getirmemek, onların kendisine verdiği emanete hıyanet etmek, onlar aç oldukları hâlde kendisi tok olup onları doyurmamak, onlara sövmek ve onları dövmek gibi işlerdir. Vehb b. Münebbih el-Yemânî şöyle der:

"Ana-babaya iyilik yapmanın temeli Tevrat'ta şöyle belirtilir: Onlara iyiliğin aslı; onların malını kendi malına karıştırmaktan sakınman, onların malını kullanmayıp kenarda tutman ve onlara kendi malından vermendir. Onların hakkını çiğnemek ise; kendi malını onların malına karıştırmaktan sakınman, kendi malını koruyup çoğaltman ve onların malını yemendir."

Ebu Hureyre'nin (r.a) rivayet ettiği hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Bir vakit namaz bir sonraki vakit namazına kadar işlenen günahlara keffarettir. Ramazan orucu bir sonraki Ramazan orucuna kadar işlenen günahlara keffarettir. Ancak şu üç günah keffaret dışındadır: Allahu Teala'ya ortak koşmak, sünneti terk etmek, başındaki imamla yaptığı anlaşmaya bozmak. Bu anlaşmayı bozmak, onunla el ele tutuşup biat ettikten sonra kılıç çekip ona karşı savaşmaktır." [6]

Alâ b. Abdurrahman babasından, o da Ebu Hureyre'den (r.a) Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Bir kimsenin, müslüman kardeşinin namusuna haksız yere dil uzatması büyük günahlardandır. Bir defa söven/kötü söyleyen kişiye iki defa söverek karşılık vermek de büyük günahlardandır." [7]

---

[6] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/229; Ali el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No:19057; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 5/403, No: 9132.

[7] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 18/353; İbnu Ebi'd-Dünyâ, Zemmi'l-Gadab, 2/354; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 8220; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid No: 1317.

Ubâde b. Sâbit, Ebu Said el-Hudrî ve sahabeden bir kısmı –Allah (c.c) hepsinden razı olsun– şöyle der:

"Sizler bazı günahlar işliyor ve onları gözünüzde kıldan daha küçük görüyorsunuz; halbuki biz onları Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) zamanında büyük günahlardan sayardık. Bunların bazıları da insanı helake sürükleyen sözlerdir."

Seleften biri şöyle der:

"Şu dört şey gizlidir; bunların hakikati kullar tarafından bilinemez: Orta namazı, Kadir Gecesi, Cuma günü duaların kabul edildiği vakit ve büyük günahlar."

Bunun sebebi; insanların sürekli olarak Allahu Teala'nın tehdit ettiği azaptan korkarak sakınmasını temin etmek ve vaadettiği mükafatlara umut bağlanmasını sağlamaktır. Böylece bu faziletli amellerden birisini yapan kimse kendisini kurtulmuş görmekten ya da büyük günahlardan birini işleyen kimse, kendisini helak olmuş kabul etmekten kurtulur. Her iş sonuçta Allahu Teala'ya döner.

Büyük günahlarla ilgili olarak burada zikrettiklerimiz, bu konuda söylenen sözlerin en dengeli ve ortada olanıdır. Bunlar, hadis-i şeriflerde belirtilmiş olup üzerinde görüş birliğine varılan konulardır. Zira bu konuda rivayet edilen haberler pek çoktur.

GÜNAHLARIN AFFEDİLMESİ

Kim bu helak edici büyük günahlardan sakınırsa, diğer günahları affedilir ve onun İslâm binasının beş temel farzını yerine getirmesinden dolayı ayrıca sevap yazılır; çünkü İslam'ın temelini oluşturan farzlar (kelime-i şehadet, namaz, zekat, oruç ve hac) ile bu büyük günahlar; biri diğerini takip eden, birbirine karşı üstünlük sağlamaya çalışan, etki ve büyüklükte birbirine denk olan iki hasım gibidir; galip gelen diğerini yok eder.

Öyleyse büyük günahlardan sakınmak, bunlar dışında kalan küçük günahların affına ve temizlenmesine sebeptir. İslâm binasının temelini oluşturan beş farzı yerine getiren kişinin küçük günahları affedilir ve bu ku-

lun işlediği nafile ibadetlere sevap verilir; tövbe ettiği diğer günahları da sevaba dönüştürülür; o bu şekilde büyük bir fazilet kazanmış olur, onun cennete girmesi ve salih amel sahiplerinin derecesine erişmesi umut edilir. Bu kimse, hayırlarda öne geçmiş birisidir. Allahu Teala bu konuda şöyle buyurur:

"Eğer yasaklandığımız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere koyarız." [8]

Büyük günah işleyenler için de şöyle buyurur:

"Ancak tövbe edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz merhamet sahibidir." [9]

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Beş vakit namaz, büyük günahlardan sakınanlar için, iki vakit arasında işlenen günahlara keffarettir." [10]

Namaz dışında kalan dört farz, beş vakit namazın kılınmasına bağlıdır. Bu dört şart ancak beş vakit namaz ile geçerli olur; birini terk etmek dördünü terk etmek gibidir. Beş vakit namaz da kelime-i şehadete bağlıdır; kim İslâm'ın bu beş şartından birini terk ederse beşini terk etmiş gibidir; çünkü bu beş şart, İslâm'ın temeli ve iman binasının esasıdır.

Büyük günahlardan sakınmak da kelime-i şehadete bağlıdır; bütün bunlar ancak kelime-i şehadetle fayda verir.

Büyük günahlara dalan kimse, bu beş farz dışında işlemiş olduğu hayırlı amellerini boşa çıkarmış olur. Bu beş farz büyük olduğundan onlar boşa çıkmaz. Bu beş farz yerine getirildiğinde ise, büyük günahlar dışında kalan küçük günahlar silinir. Diğerleri büyük günah olduğundan kalırlar.

---

[8] Nisâ 4/31.

[9] Furkân 25/70.

[10] Müslim, Taharet, 5 (14); Tirmizî, Salat, 160 (214); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/484; Ebû Nu'aym, el-Hilye, 9/249; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr: 5171.

Büyük günah işleyen kişinin kıyamet günü, beş temel farzdan başka hayırlı ameli kalmaz. İşlediği büyük günahlar, beş farz dışında kalan nafile ibadetlerin hepsinin sevabını yok eder. Bu durumdaki kişilerin, cehenneme ve haddi aşan kişilerin gittiği yere gitmesinden korkulur. İşte bu, nefsine zulmeden ve Cenab-ı Hakk'ın müminleri şu ayetlerle sakındırdığı duruma düşen kimsedir:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın." [11]

"Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar." [12]

Bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle denilir: Burada söz konusu olan, büyük günahların insanın iyiliklerini çepeçevre kuşatması ve onları yok etmesidir. Ayetin bizim tercihimize göre tefsiri bu şekildedir.

"... kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa..." cümlesinin diğer bir görüşe göre tefsiri şu şekildedir:

"Onlar, günahlarından tövbe etmeden ve günah işlemekte ısrarlı olarak ölen kişilerdir."

Diğer bir görüşe göre onlar; şirk günahını işlemiş ve bu günah üzere son nefesini vermiş kişilerdir. Böyle kişilere daha önce işlemiş oldukları amellerin bir faydası olmaz.

Bir kimse, İslâm'ın temeli olan beş farzda bir takım noksanları olur fakat büyük günahlardan uzak durursa, onun bütün günahları affedilir. Bu beş farzdan eksikleri de nafile ibadetlerle tamamlanır; çünkü bu kişi tevhid akidesini benimsemiş ve kendisini İslâm dininden uzaklaştıracak olan büyük günahları işleme bid'atından uzak durmuştur.

Bu kimse, iyilikleri kötülüklerine eşit olanlardandır. Bu kimseler mahşer yerinde hesap vermek için bekler. İyilikleri kötülüklerine üstün gelsin diye büyük sarsıntılara şahit olur ve büyük korkular yaşar. Yahut, cennet

---

[11] Muhammed 47/33.

[12] Bakara 2/81.

ile cehennem arasında bir sur hâlinde olan A'râf halkından olur. Burası cennetlikler ile cehennemlikler arasında bir perdedir.

Bu kişiler, Cenab-ı Hak kendilerine lütfu ile bir ihsanda bulununcaya kadar burada kalırlar. Eğer Rableri onlara müsamaha ile muamele eder ve günahlarını affederse bütün bunlardan kurtulur ve amel defterini sağ tarafından alanlarla birlikte cennete girerler. Bu kimseler, büyük günah işleyerek nefsine zulmedenle, hayırda önde giden salihler arasında olanlardır.

Eğer bir kulun, beş temel farzdan eksiği olmakla birlikte nafile ibadetleri yoksa ve sadece büyük günahlardan uzak durmuşsa; bu kişinin amelleri tartılır. Tartılacak amelleri, büyük günahlardan uzak durması ve eksikleri ile birlikte farzlardan yaptığı amellerdir. Eğer büyük günahlardan sakınması zerre ağırlığınca diğer günahlara ağır basarsa, ya da iyilikleri kötülüklerinden bir fazla gelirse; Cenab-ı Hak onu kat kat arttırarak çoğaltır; günahlarını affeder ve cennetliklerden kılar. Ancak bu kimse, mukarrabûn/Allah'a yakın olanlar gibi yüksek derecelere, ya da hayırlarda öne geçmiş kimselerin mertebelerine erişemez. Onlar, Cenab-ı Hakk'ın, haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir:

"Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. (Kulun yaptığı iş, eğer bir kötülük ise, onun cezasını adaletle verir.) İyilik olursa onu katlar (kat kat artırır), kendinden de büyük mükâfat verir."[13] Burada sözü edilen "büyük mükafat", cennettir.

Eğer kul, sünnetleri terk ederek farz amelleri zayi etmesi sebebiyle hayır terazisi hafif gelir; fakat o, bu uzun hesaba yakinen inanan bir kimse ise, şefaat sahiplerinin şefaatine muhtaç olur.

Eğer kulun hem bu beş farzdan eksiği bulunur hem de büyük günahları işlemiş olursa, bu kişi helak olmuş demektir; çünkü o, kötülükleri yanında iyilikleri hafif gelen müminlerdendir ve bu kimse, işlediği günahlarla israf eden/haddi aşanlardan birisidir. Bu durumuyla o, cehennemlik olmayı hak etmiştir. O, İslam'ın en temel emirlerini yerine getirmedeki kusuru ve günahlarının çok fazla olması sebebiyle cehenneme girmiştir; çünkü

[13] Nisâ 4/40.

iyilikleri kötülüklerini temizlememiştir; ayrıca büyük günahlara dalması yüzünden, yaptığı nafile ibadetler geçersiz hâle gelince, bu kötü sonuç ortaya çıkmıştır. Bunun bir sebebi de onun imanının bir dinardan daha noksan olmasıdır; ancak bu kimse Allahu Teala'nın varlığını ve birliğini gerçekten kabul ettiği için ebediyen cehennemde kalanlardan olmaz.

Bu durumuyla o, kalbinde bir dinar ağırlığınca iman taşıyanlar içinde cehennemden ilk çıkacaklar arasındadır. Bu kişi, arpa tanesi ve zerre ağırlığınca imana sahip olanlara göre cehennemden daha önce çıkarılacaklar arasındadır.

Diğerleri ise cehennemden en son çıkacak tabaka arasındadır. Ancak Allahu Teala bunlara başka bir yol açar, ya da bilmedikleri bir şey ortaya çıkar, yahut bazı günahlarını affeder, güzel davranışları sebebiyle cehennem azabıyla tehdit ettiği bazı kusurlarını siler ve bazı cennetlikler gibi bir kısım kötülüklerini affederse durum başkadır.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: *"Bu ümmetten bir kişi getirilir ve cehennemin bir köşesi onunla kapatılır."*

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kul getirilip Allahu Teala'nın huzurunda durdurulur. Onun dağlar büyüklüğünde iyi amelleri vardır; eğer hesaptan selametle geçse cennetliklerden olur; ancak onun üzerinde hakları olanlar gelir; bunlar arasında namusuna sövdüğü kişiler, malını yediği kimseler, dövdüğü adamlar vardır. Bu kişilerin haklarına karşılık kendisinin iyiliklerinden verilir. Nihayetinde iyiliklerinden bir şey kalmaz. Melekler derler ki:

– Ya Rabbi! Adamın iyilikleri bitti; ama daha hak talep eden çok kimse var!

Meleklere şöyle denilir:

– Hak sahiplerinin günahlarını alın bunun günahları üzerine ekleyin ve onu cehenneme atın!"[14]

---

[14] Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bkz: Müslim, Birr, 59; Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyamet, 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned,2/303.

Bize ulaşan bilgilere göre, tevhid ehlinden cehennemden en son çıkacak kişi orada yedi bin sene kalacaktır.

Ebu Said el-Hudrî (r.a) ve sahabeden daha başka kişilerden gelen rivayete göre, onlar şöyle demişlerdir: "Vallahi bir kul cehenneme girdikten sonra orada yedi bin sene kalmadan çıkamaz!"

Bu yedi bin sene kalacak kişi –Allahu Teala en doğrusunu bilir– her hâlde cehennemden en son çıkacak olan kişidir; çünkü cehennemden çıkacak olanların durumu farklıdır. Bunlar arasında bir gün, bir hafta, bir ay, bir yıl ve nihayet altı bin yıla kadar süreler geçtikten sonra cehennemden çıkacak olanlar vardır. İmanları en güçlü olanlar orada en az kalacak, az kalanlar da diğerlerinden önce oradan çıkacaklardır.

Kalplerinde miskal ağırlığınca iman taşıyanlardan cehennemden ilk çıkacak olan zümreye gelecek olursak; bunlar arpa ağırlığınca ve zerre miktarınca iman sahibi olanlardan daha çabuk cehennemden çıkacak ve orada daha az kalacaklardır; çünkü diğerleri imanları daha az, tevhidleri daha noksan, günahları daha büyük, ve Allahu Teala'ya karşı haddi aşmaları daha fazla olduğundan cehennemde daha çok kalacaklardır; onlardan önce çıkacak bu kimse ise, onlardan daha iyi bir makamdadır.

Meşhur hadiste anlatıldığına göre*; bir kul, cehennemde bin yıl "Yâ Hannân! Yâ Mennân!" diye Allah'a yalvardıktan sonra ateşten çıkar."*[15]

Bu hadis Hasan-ı Basrî'nin (rah.) yanında rivayet edilince, cehennem korkusunun şiddetinden ve oraya girip de bir daha çıkamama korkusundan şöyle der:

– Keşke o kişi ben olsaydım!

Böylece bin yıl sonra da olsa cehennemden çıkma arzusunu dile getirmiş olmaktadır.

Yine bir hadis-i şerifte şöyle rivayet edilir: "*Cehennemden son çıkan kişi...*"[16] Bu kişi aynı zamanda cennete giren son kişidir. Belki de –Allahu

[15] Ahmed, Müsned, III, 230; Ebu Ya'la, Müsned, No: 4195; Heysemi, ez-Zevaid, X, 384.

[16] Müslim, İman, 308; Buhârî, Tevhid, 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/70; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 10/698, No: 18558.

Teala en doğrusunu bilir– cehennemde altı bin yıl kaldıktan sonra çıkacaktır.

"...bu kişiye cennetten dünyanın on misli büyüklüğünde mülk ve nimet verilecektir."[17]

Bu hadis-i şerifi Ebu Said el-Hudrî (r.a) ile Ebu Hureyre (r.a) Resûlullah (s.a.v)'den rivayet etmişlerdir.

Yaratılış terkibine göre insanın cehennem ateşine sokulmasının hikmeti şudur: İnsan oğlu sudan yaratılmış, sonra bu yaratılışın içine hevasını karıştırmıştır. İnsanın içine karışan bu heva ise ancak ateşte geri çıkar. Ateş ile suya karışmış olanlar geri çıkar ve insan eski saf hâline gelir.

İnsan oğlu aynı zamanda yeryüzündeki topraktan yaratılmıştır. Toprak eğri ağaç konumundadır; bu ağaç düz hâle gelinceye kadar ateşte fırınlanır; sonra ateşten çıkarılır, bu şekilde düzgün bir vaziyet alır; artık ateşin dışındaki işlerde işe yarar hâle gelmiş olur.

Kafirlerin ve şeytanların cehennemde ebediyen kalmalarının hikmeti şudur: Onların ruhları ateş cevherinden yaratılmıştır ve onlar tekrar asli hâllerine dönmüşlerdir; çünkü cehennem aynı zamanda karanlık, simsiyah ve yakıcıdır. Bunların ruhları da aynı zamanda bunlardan yaratılmış olup başka bir yer için uygun değillerdir. Bunlar, yanmaktan başka bir işe yaramayan odun, diken ve yakıt gibidirler.

Yüce Allah (c.c) hikmetiyle her şeyi yerli yerince yaratmıştır. O'nun eşyadaki hükmü gizlidir; O, her şeye adalet gözüyle bakar; bazılarına eksik bazılarına fazla olarak takdir ettiği her şeyde bir hikmet ve adalet vardır.

Yukarıda anlatmış olduğumuzun özü şudur: Kulun hayır olarak işlediği her amel eğer onun günahlarına keffaret olur ise yaptığı nafile ibadetleri amel defterine kaydedilir. Kulun işlediği hayırlı ameller günahlarına keffaret olmaz ise, yaptığı nafile ibadetler de boşa çıkar.

---

[17] Müslim, İman, 308; Buhârî, Tevhid, 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/70; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 10/698, No: 18558; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No:1253.

Kişinin işlediği günahlar eğer yaptığı nafile ibadetleri yok etmiyorsa, bu kimsenin kötülükleri iyiliklere çevrilir. İşlenen her türlü kötülük, kulun nafile ibadetleri ne kadar çok olursa olsun, nafile ibadetleri boşa çıkarır.

Bir kimse, büyük günahlar işlemekle birlikte hayırlı ameller işlerse; bu kişinin hayırlı amellerinin kabul edilmesi tövbe etmesine bağlıdır. Eğer işlediği büyük günahlara tövbe eder ve istikamet sahibi olursa, bu tövbesi işlemiş olduğu büyük günahlara keffaret olur, istikamet sahibi olmakla günahları da iyiliklere çevrilir.

ZULMÜN ZARARI

Büyük günahlar içinde insanları en çok felakete sürükleyeni zulümdür. İnsanların en ziyade cehenneme girmelerine sebep olan, başkalarına yaptıkları haksızlık sebebiyle işlemiş oldukları günahlardır. İnsanların çokları, başkalarının kendisine yaptıkları zulüm ve haksızlıklarına karşılık olarak ona verilen iyilikleri ile cennete girer; bu iyilikler onlardan alınıp haksızlık yaptıklarına verilir; çünkü bunlar amel defterlerine yazılmış ve sabit kalan iyiliklerdir. Kendi yaptığı iyilikler bir takım hata ve günahlarla silinebilir ama başkalarının yaptığı iyilikler kendi hatası ile silinmez.

Bize ulaşan bilgilere göre; bazı kimseler Ebu Abdullah b. el-Cellâ'nın gıybetini yaparlar. Sonra ona haber göndererek kendisinden helallik isterler. Helallik isteyenlere şöyle cevap verir:

– Hayır, helal etmem! Çünkü benim amel defterimde ondan daha değerli bir iyilik yoktur; ben onu defterimden nasıl silebilirim!...

Ebu Abdullah b. el-Cellâ ve daha başkaları şöyle derlerdi:

– Kardeşlerimizin bizim aleyhimize işlediği günahlar (vasıtası ile kazandığımız iyilikler) bizim kendi işlediğimiz iyiliklerden daha değerlidir. Amel defterimizi bunlarla süslemek istiyoruz!

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Günah vardır mağfiret edilir, günah vardır peşi bırakılmaz!"[18]

---

[18] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 6/6133; Hatîb, Târîhu Bağdâd, 4/333; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 2/2989; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 4336, 4337; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid,10/348.

Kişinin kendi nefsine yaptığı zulüm bağışlanır; peşi bırakılmayan günah ise başkalarına yapılan zulümdür. Bunların hepsinden kurtulmanın yolu tövbe etmekten geçer. Cenab-ı Hakk'ın rahmeti hepsini içine alacak kadar geniştir. Tövbe kapısı da, güneş batıdan doğuncaya kadar herkes için açıktır. Can boğazdan çıkmadıkça ve kişi ölüm meleğini görmedikçe kulun yaptığı tövbe makbuldür. Artık can çıkma noktasına gelir ve ölüm meleği kişiye görünürse, o kişi için artık tövbe kapısı kapanmış olur. O kişi günahlarda ısrar ettiği hâlde ölür. O an ayette şöyle anlatılır:

"Denilir ki: Yükseltecek kimdir?"[19]

Yani ölen kulun ruhunu rahmet meleklerinin mi yoksa azap meleklerinin mi yükselteceği sorulur.

"(Can çekişen) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar."[20]

Kul artık ahireti görerek dünyadan kesin olarak ayrılmak üzere olduğuna anlar. İnsanlardan ve ailesinden ayrılarak meleklerle karşı karşıya kalır. Eğer tövbe etmeden ölmüş ise Cenab-ı Hakk'ın haklarında şöyle buyurduğu kimselerden olur:

"Artık, bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Şüphesiz onlar, kendilerini endişeye düşüren bir korku içindeydiler."[21]

Burada kişinin arzu ettiği şeyin "tövbe" olduğu söylenmiştir.

"Kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatınca 'Ben şimdi tövbe ettim!' diyenler ile kâfir olarak ölenler için kabul edilecek tövbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır."[22]

Ruhun bütün bedenden çıkıp sadece iki göz ile kalb arasında kaldığı ve ölüm meleğinin görüldüğü an tam ölüm anıdır. Bu an aynı zamanda Cenab-ı Hakk'ın şu ayet-i kerimede bildirdiği durumdur:

---

19 Kıyâme 75/27.
20 Kıyâme 75/28.
21 Sebe' 34/54.
22 Nisâ 4/18.

"(Fakat) melekleri görecekleri gün, günahkârlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve: (Size, sevinmek) yasaktır, yasak!' diyeceklerdir."[23]

Yine Allahu Teala'nın kullarını korkuttuğu şu an da buna işaret etmektedir:

"Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini bekliyorlar!"[24]

Burada söz konusu olan dünya ehli için ölüm anıdır.

"...veya Rabb'inin gelmesini..."[25]

Burada ise söz konusu olan kıyametin kopmasıdır ve Berzah alemindekiler için geçerlidir.

"... yahut Rabb'inin bazı alâmetlerinin gelmesini bekliyorlar..."[26]

Bu da dünyada iken umudun kesildiği anı ifade etmektedir. Bu umutsuzluk anı da güneşin battığı yerden doğması ve tövbe kapısının kapanmasıdır. O gün bütün inkarcılar imana gelir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Rabb'inin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz!"[27] Eğer kişi bu durumu görmeden önce imana gelmemiş ve tövbe etmemiş ise, o anda bunları yapmasının bir faydası olmayacaktır.

Bu an aynı zamanda Cenab-ı Hakk'ın şu ayet-i kerimede bildirdiği gözlerden perdenin kaldırıldığı andır:

"Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman: 'Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik!' derler. Fakat azabımızı gördükleri zaman iman etmeleri kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın kulları

---
[23] Furkân 25/22.
[24] En'âm 6/158.
[25] En'âm 6/158.
[26] En'âm 6/158.
[27] En'âm 6/158.

hakkında süregelen adeti budur. İşte o zaman kafirler hüsrana uğrayacaklardır."[28]

Allahu Teala'nın kulları hakkında uyguladığı yol ve sünneti budur. Onun usul ve kanununda bir değişiklik olması asla mümkün değildir.

Ahirette bütün kulların hükmü Allahu Teala'nın iradesine kalmıştır. Eğer onlara azab ederse, bu onların yaptıklarına bir karşılık olur; O işledikleri günahların pek çoğunu da affeder. Yahut dilerse onların bütün günahlarını mağfiret eder; çünkü O çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

Yukarıda zikretmiş olduğumuz farzları yerine getirme ve büyük günahları işleme konusunda insanlar farklı durumdadırlar:[29]

Bazıları, farzları güzelce yerine getirir; işlediği bir günaha çokça pişman olup azabından korkar. Bu, en güzel hâldir.

Bazıları, farzları kötü ve noksan yapar, günahına karşı fazla üzülmez ve pişmanlık duymaz. Bu, en kötü hâldir:

İnsanlar hakkında tek bir hüküm vermek uygun değildir. Allahu Teala, dilediği kimsenin büyük günahını affeder; dilediği kimseye de küçük günahından dolayı azab eder. Bütün bunlar, O'nun iki kul için ezelde verdiği hükme ve onlar hakkındaki dilemesine bağlıdır.

Bazen iki kimse aynı suçu işler; fakat ikisine farklı hükümler uygulanır: Allahu Teala sevdiği kulunu affeder; sevdiklerinin amelini kabul eder. Kabul, amelden ayrı bir şeydir; kula amel düşer; onu kabul edip etmemek Yüce Mevla'ya aittir; O, sevdiği kulun amelini kabul eder; dilediklerinin amelini de reddeder.

Dünya ehlinin kendilerine ait adetleri ve muamelelerine bağlanarak nefsin kötü ahlak ile ahlaklanma konusunda insanlar, farklı durumlara sahiptirler. Bu durum gaflet ehlinin hâli ve cahillerin makamını ortaya koymaktadır. Ancak o, övgüye değer bir sonuç ve gıbta edilecek bir durum değildir.

[28] Mü'min, 40/84-85.

KAFİRLERİN HESABA ÇEKİLMESİ MESELESİ

Kafirlerin hesaba çekilmesi meselesine gelecek olursak, bu konuda alimler farklı görüşler ileri sürmüşler; alimlerden bazıları, kafirlerin hesaba çekileceklerini ve bazıları onların hesaba çekilmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Aynı şekilde bu hususta gelen rivayetler de farklılık arz etmektedir. Bu rivayetlerden bazıları, kafirlerin hesaba çekileceklerini göstermektedir ki; bu kanaate sahip olan alimler de bu rivayetleri esas almışlardır. Yine rivayetlerden bazıları da kafirlerin hesaba çekilmeyeceklerine işaret etmektedir. Bu kanaate sahip olan alimler de bu manadaki rivayetleri esas almışlardır.

Böylesi ihtilaflı hususlarda elbette Allah'ın kitabına müracaat etmek gerekir; çünkü başka söze hacet bırakmayacak şekilde meselenin çözümü orada mevcuttur. Allah'ın kitabı ile sözlerin en güzelini söylemek, aşırı bir takım tevillere gidenlerin bu yaklaşımlarını düzeltmek mümkündür. Netice olarak deriz ki; Allahu Teala en doğrusunu bilir!

Cenab-ı Hak yüce kitabında iki ayet-i kerime zikretmiştir ki, bu ayetler kafirlerin hesaba çekilmesi meselesiyle ilgilidir. Bu ayetlerden biri kafirlerin tevhide şirki karıştırmaları; diğeri ise peygamberlerin davetine karşılık onları yalanlamalarıdır. Yüce Allah (c.c) şöyle buyurur:

"O gün Allah onları çağırarak: "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?" diyecektir."[30]

Diğer bir ayet-i kerimede şöyle buyurur:

"O gün Allah onları çağırarak: Peygamberlere ne cevap verdiniz? diyecektir."[31]

---

[29] Bundan sonraki dört paragraf üç ciltlik tahkikli baskıdan alınmıştır. Ayrıca, tercümeye esas aldığımız iki ciltlik nüshada bir sonraki "Niyet ve İhlas" bölümünün bazı konuları yanlışlıkla bu bölümde verilmiştir; biz onları asıl bölümüne aktardık. (Tashih eden: D. Selvi)

[30] Kasas 28/62.

[31] Kasas 28/65.

Biz deriz ki; bu ayetlerden anlaşıldığına göre, kafirler sadece tevhidi çiğneme/şirke girme ve peygamberleri yalanlanma konularında hesaba çekileceklerdir.

Konuyla ilgili diğer iki ayet-i kerime ise şöyledir:

"Karun ise: O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir)."[32]

Diğer ayet-i kerime de şudur:

"İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz."[33]

Sonra Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Suçlular, simalarından tanınır, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar."[34]

Bu iki ayet, kafirlerin günahlardan ve amellerden hesaba çekilmeyecekleri konusunda kesin birer nastır. Biz de bu iki ayetle ilgili olarak şöyle deriz: Kafirler amellerden dolayı hesaba çekilmezler; çünkü, ancak hesaba çeken ile çekilen arasındaki amele hesap sorulur. Kimin iyilikleri varsa; onun hayır tarafı ağır basar veya kötülükleri ile dengede olur; hiçbir hayrı olmayan kimsenin hesaba çekilecek, teraziye konacak bir şeyi olmaz.

"Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekileceklerl"[35] ayet-i kerimesi hakkında Enes b. Mâlik'in (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Onlar, "lâ ilâhe illallâh" sözünden dolayı hesaba çekileceklerdir."

Enes b. Mâlik'ten (r.a) nakledilen bu görüş, aynı zamanda Resûlullah'tan (s.a.v) hadis olarak da rivayet edilmiştir. Bu rivayetler de, yukarıda

---

[32] Kasas 28/78.

[33] Rahmân 55/39.

[34] Rahmân 55/41.

[35] Saffât 37/24.

belirtmiş olduğumuz kafirlerin tevhid konusunda hesaba çekileceklerine dair görüşü destekler niteliktedir.

Cennetlik ve cehennemlik olan bütün insanlar kıyamet günü altı tabaka olarak haşr edilir. Bunların üçü cennetliktir:

1. **Tabaka:** Cennete hesapsız olarak girenler. Bunlar "**es-sâbikûne'l-mukarrebun**" kişiler, yani "**hayırda öne geçen Allah'a yakın kılınan**" kimselerdir.

2. **Tabaka:** Kolay bir hesabın ardından cennete girecek olanlar. Bunlar da müminlerin seçkinleri ve salih olanlarıdır.

3. **Tabaka:** Uzun ve zorlu bir hesaba çekilmenin ardından cennete girecek olanlar. Bunlar ise, amel defterleri sağ tarafından verilen ve müminlerin genelini oluşturan kimselerdir.

Aynı şekilde cehennemlik olanlar da üç tabakadır.

1. **Tabaka:** Sorguya ve hesaba çekilmeden doğrudan cehenneme girecek olanlar. Bunlar, Yâfes b. Nuh'un soyundan gelip de putlara tapanlar ile Ye'cüc ve Me'cüc olarak bilinen iki sınıftır. Onlar aslında cehennem için yaratılmış olan yaratıklardır.

2. **Tabaka:** Uzun ve zorlu bir hesap sürecinden sonra cehenneme girecek olanlar. Bunlar da büyük günah işleyenler ve münafıklardır.

3. **Tabaka:** Amellerden dolayı hesaba çekilmeyen, sadece durdurulup soru sorulacak olanlar. Bunlar da kendilerine peygamber gönderilmiş olup o peygamberlere iman etmeyen ümmetlerdir. Cenab-ı Hak bunlar hakkında şöyle buyurur: "***Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz!***"[36]

Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen meşhur bir hadis-i şerifte Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"***Kim inceden inceye hesaba çekilirse azaba uğrar.***" Kendisine:

[36] A'râf 7/6.

"Ey Allah'ın Resûlü! Allahu Teala: "*Sonra kolay bir hesapla hesaba çekilir*"[37] buyurmuyor mu?" diye sorulduğunda; şöyle buyurdular:

"Bu senin dediğin ilahi huzura arzedilmedir.[38] *Yoksa kim inceden inceye hesaba çekilirse mutlaka azap görür!"*[39]

İmamımız Sehl b. Abdullah (rah) şöyle derdi:

"Kıyamet günü kafirler sadece tevhid konusunda hesaba çekilir, sünnet konusunda hesaba çekilmezler. Bid'at sahipleri ise sünnet konusunda hesaba çekilirler. Müslümanlar da amellerden hesaba çekilirler."

Kur'an-ı Kerîm'deki şu: "*Şüphesiz onların dönüşü sadece bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece bize aittir*"[40] ayet-i kerimeye gelecek olursak, bu konuda iki farklı tefsir vardır:

Birinci tefsir şöyledir:

Bu ayetlerde ifade edilen husus, önceki ayetlerden ayrı ve bağımsızdır. Zira önce kafirlerin durumu dile getirilmiş ve onların azaba uğratılacaklarına dair hükümle durumları karara bağlanmıştır. Onlar hakkında Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Ancak kim yüz çevirir inkâr ederse, işte öylesini Allah en büyük azap ile cezalandırır."[41]

Bu cümleden sonra diğer bir konuya geçilmekte ve şöyle buyurulmaktadır:

"Şüphesiz onların dönüşü sadece bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece bize aittir."[42]

İkinci tefsir ise şudur:

---

[37] İnşikâk 84/8.

[38] Burada geçen arzdan maksat; amellerin tartılmak üzere insanların Mizan'a yahut amellerin sahiplerine arz olunmasıdır.

[39] Buhârî, İlim, 35; Tefsir, 84/8-1; Rikâk, 49; Müslim, Cennet, 79, 80; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 8; Tirmizî, Kıyamet, Tefsir, 84/1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 6/47, 91, 108, 127, 185, 206.

[40] Ğâşiye 88/25-26.

[41] Ğâşiye 88/23-24.

[42] Ğâşiye 88/25-26.

"Sonra onların hesaba çekilmesi de sadece bize aittir"[43] ayetinde geçen "**hesaba çekme**" ile "**cezalandırma**" kast edilmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de, kafirler hakkında kullanılan hesaba çekilme işi, onların kötü fiillerinden dolayı cezalandırılmaları anlamında kullanılır. Şu ayet-i kerime de bu manadadır:

"İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanı başında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur; Allah ise, onun hesabını tastamam görür. Allah hesabı çok çabuk görendir."[44] Burada "hesab" ile kastedilen yine cezadır. Ancak el-Ferrâ' ve diğer bazı dilbilimciler, bizim görüşümüze muhalefet ederek, ayetin devamını da itibara alarak bunu kafirlerin hesaba çekileceklerine delil kabul etmişlerdir. Onlar bu konu hakkında şöyle derler:

"Allah, onun hesabını tastamam görür" ayet-i kerimesi, kafirlerin cezalandırılmaları manasına gelebileceği gibi; kafirlerin hesaba çekilmeleri manasına da gelebilir. Yani ayet-i kerimenin tek başına bu iki manaya gelmesi de muhtemeldir. Ancak *"Şüphesiz Allah, hesabı çok çabuk görendir"*[45] ayet-i kerimesiyle bu iki ihtimalden birini kesinleştirmekte ve bundan hesap kelimesi ile kafirlerin hesaba çekilmelerinin kast edildiği anlaşılmaktadır.

Büyük dilbilimcilerden ez-Zeccâc da, *"Karun ise: 'O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi' demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir)"*[46] ayetinin tefsiri hakkında bizim yukarıda belirttiğimiz görüş doğrultusunda fikir belirtmiş ve şöyle demiştir:

"Onların durumu Allahu Teala tarafından ezeli ilmi ile zaten bilindiğinden sorguya çekilmezler. Yahut, Allahu Teala onların durumunu bildiğin-

---

[43] Ğâşiye 88/26.
[44] Nûr 24/39.
[45] Bakara 2/202.
[46] Kasas 28/78.

den onlara bir şey sormaz. Yani, Allah (c.c) onlarla ilgili işlemini bitirmiş, ezeli ilmi ile haklarındaki hükmü kesinleştirmiştir."

Mukâtil b. Süleyman da, ayeti ez-Zeccâc ile aynı görüş doğrultusunda tefsir etmiştir. Ancak o, ayeti kelime kelime tahlil ederken daha farklı bir yol tutmuştur. Mukatil b. Süleyman her ne kadar tefsir konusunda bilgili olsa da, dil konusunda ez-Zeccâc kadar derinlik sahibi değildir. Mukâtil, ayeti şöyle tefsir etmiştir:

"O günahkarlar, kendilerinden öncekilerin günahlarından hesaba çekilmeyeceklerdir."

O, ayeti böyle tefsir etmekle, ayette geçen şahış zamiri (=hüm), ayetin başında geçen Kârûn, yandaşları ve daha önceki asırlarda yaşamış olanlarla ilgili olduğunu düşünmüş olmaktadır. Halbuki burada Kârûn ve yandaşlarının zikredilmesi şu ayet-i kerimede olduğunu gibi örnek ve açıklama mahiyetinde idi:

"Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir)."[47]

Bu cümlenin peşinden "*Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir)*"[48] buyurulmuştur. Yani, o ümmetin müşriklerinden günahları sorulmaz, denilmek istenmiştir.

O ve daha başkaları ayet hakkında şöyle derler: "Kafirler Hazret-i Peygamber'e geldiler ve: "Bize hikâyelerini anlattığın daha önce yaşamış olan kavimlere Allahu Teala acaba nasıl muamelede bulundu?" diye sordular. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indirildi."

Bu durum tıpkı Firavun'un Hz. Musa'ya (a.s) sorduğu şu soruya benzemektedir:

---

[47] Kasas 28/78.

[48] Kasas 28/78.

"Firavun: 'Öyle ise, önceki milletlerin hâli ne olacak?' dedi."[49] Bu soruya Musa (a.s) şöyle cevap verdi:

"Musa: 'Onlar hakkındaki bilgi, Rabbimin yanında bir kitapta bulunur. Rabbim, ne yanılır ne de unutur' dedi."[50]

Ancak Allahu Teala'nın hesap kelimesi ile cezayı kastettiğine dair örnekler de mevcuttur. Bir ayette şöyle buyurur:

"Bunlar Rabbinin onların ameline verdiği mükafatıdır."[51]

Ayet-i kerimede geçen hesap kelimesi ceza manasınadır, yani yapılan amele verilen karşılık demektir. Bunun yanında, hesap kelimesi "yeterli olma" manasına da gelebilir. Şu ayet-i kerimede olduğu gibi:

"Cehennem onlara yeter!"[52]

En doğrusunu Yüce Allah bilir.

[49] Tâhâ 20/51.
[50] Tâhâ 20/52.
[51] Nebe' 78/36.
[52] Mücâdele 58/8.

OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

NİYET ve İHLAS

Bu bölüm niyetin geniş olarak izahı, niyetin güzelleştirilmesi ve niyetin, onu bozacak kusur ve kötülüklerden korunması hakkındadır. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Halbuki onlara dini yalnız Allah için yaşamaları, tek ilaha inanarak sadece Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmiştir. İşte sağlam din budur."[53]

Resûlullah (s.a.v) de şöyle buyurmuştur:

"Üç şey vardır ki müminin kalbi bu konularda asla şaşırıp sapmaz: Bunlardan birisi de amelleri ihlasla Allah için yapmaktır..."[54]

Diğer hadislerinde şöyle buyurmaktadır:

"Muhakkak ki bütün yapılan işler niyetlere göre değerlendirilir; herkese yaptığı işte niyetinin karşılığı verilir..."[55]

Ehl-i Beyt'ten rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

---

[53] Beyyine 98/5.

[54] İbnu Mâce, Mukaddime, 18; Menâsik, 76; Dârimî, Mukaddime, 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/225; 4/80, 82; 5/183.

[55] Buhârî, İman, 41; Müslim, İmaret, 155; Ebû Dâvûd,Talak, 11; Tirmizî, Cihad, 16; Nesâî, Taharet; 59; İbnu Mâce, Zühd, 26; Beğavî, Şerhu's-Sünne, 1, 206; Humeydî, Müsned, No: 28; Tayâlisî, Müsned, s. 9; Ahmed, 1/25, 43; İbnu'l-Mübârek, K. Zühd, 88.

***"Allahu Teala (c.c), herhangi bir sözü amelsiz kabul etmez, hiçbir söz ve ameli de niyetsiz kabul etmez."*[56]**

Ömer b. Hattâb (r.a) şöyle der:

"Amellerin en faziletlisi Allahu Teala'nın farz kıldıklarını yerine getirmek, haram kıldıklarından sakınmak ve Allah'ın katındaki yöneldiği şeylere niyetinde sadık olmaktır."

Kişi için gerekli olan, her şeyde niyet sahibi olmaktır. Hatta yerken, içerken, giyinirken, uyurken, hanımıyla birlikte olurken bile bu niyeti taşımalıdır; çünkü bütün bunlar, kulun hesaba çekileceği amelleri oluşturmaktadır. Eğer bunları Allah'ın rızasını gözeterek yerine getirirse, yarın Mizan'da bunlar iyilikler kefesinde yer alır. Şayet bunları nefsinin kötü arzularına uyarak ya da Mevlâ'nın rızasına aykırı olarak yaparsa, bunlar da Mizân'ın kötülükler kefesinde yerini alır; çünkü her kul için niyetinin karşılığı vardır.

Kulun amel işlerken niyetsiz olması, kalpten bilinçli bir şekilde ve kasıtlı bir şekilde değil de gaflet ya da hata yüzünden olursa, bu amelinden dolayı sorumlu olmaz. Ancak, işlediği amelden dolayı ahirette bir sevap da elde edemez. Yani işlediği amelden lehine ve aleyhine bir şey yazılmaz. Böyle davrananların dünyadaki durumu, akıl ve sorumluluktan yoksun olan ve Allah'ın verdiği ilham ve içgüdüleriyle ile hareket eden hayvanlar gibidir. Bu gibi kimselerin Cenab-ı Hakk'ın şu ayet-i kerimede tanıttığı kimseler gibi sayılmasından korkulur:

***"Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme."*[57]**

Ayet-i kerimede geçen aşırılık (=furutâ) kelimesi birkaç manaya gelmektedir. Bazıları bunun dalgınlık, bazıları aşırılık ve boşa çıkarma ve bazıları da helak olma yoluna girmek olduğunu söylemişlerdir.

---

[56] Biraz farklı lafızlarla, benzer bir hadis için bkz: Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1/35; Ali el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 260.

[57] Kehf 18/28.

Sağlıklı ve salih niyet, salih amelin başıdır. Bu aynı zamanda ilahî ihsanın da evveli ve ahirette amele verilecek olan karşılığın mükafatın temelini oluşturur. Kulun, amellerden eline geçecek olan sevap, o amelde Allahu Teala'nın kendisine ihsan ettiği niyet kadardır. Bazen bir amelde birden fazla niyet bulunabilir. Bir tek amelde kulun işleyebileceği ve amel edenin ilminin derecesine göre çok sayıda niyetler bulunur. Bu durumda o kişinin her niyeti için bir iyilik yazılır ve her iyilik için de on sevap verilir; çünkü o ameller, bir amelin içinde toplanmış olup birden fazla amel hükmündedir.

NİYETİN ESASLARI

Niyet şekil olarak iki esastan meydana gelir:

Bunlar; ameli işlemeye yönelirken kalbi tam uyanık tutmak ve o ameli ihlasla, O'nun katında vaat ettiği ecri isteyerek Allah'ın rızası için yapmaktır.

Niyeti bu bilinç ve şuurla yapılan her amel, Allahu Teala'nın lütfu ve rahmeti ile salih ve makbul amel kabul edilir. Zira böyle bir niyetle amel işleyen kişi şirkten, cehaletten ve hevaya uymaktan sakınmış olur. Bu amel, amellerin saklandığı hazinelere yükseltilir ve sahibine mükafat verilmek üzere saklanır.

İhlasın hakikati; gösteriş ve nefsin kötü arzularına uymaktan uzak durmakla elde edilir.. Bunlardan uzak bir şekilde yerine getirilen bir amel, tıpkı Allahu Teala'nın Kur'an-ı Kerîm'de halis sütü tanıttığı gibi halis ve temiz olur. Böylece Allahu Teala'nın bizlere ihsan ettiği nimeti tamamlanmış olur. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz."[58]

[58] Nahl 16/66.

Eğer o sütün içinde kan ve fışkıdan herhangi birinin özelliği bulunsaydı, süt halis olmaz ve Allahu Teala'nın bize sunduğu nimet tamamlanmış olmaz, bir de insan bünyesi onu kabul etmezdi.

Allahu Teala'ya karşı yerine getirmekle yükümlü olduğumuz amellerin durumu da böyledir. Bu amellere riya veya nefsin kötü arzularına uygun istekler bulaşırsa, o amel halis ve Allah için olmaktan çıkar. Kul, işlediği amelde Allah'a karşı sadakat ve edebi tam olarak yerine getirmemiş olur. Allahu Teala da öylelerinin işlediği ameli kabul buyurmaz. Bu durumdan ibret almak gerekir.

Said b. Ebî Bürde'den (r.a), rivayet edildiğine göre; Hazret-i Ömer b. Hattâb (r.a), Ebu Musa el-Eş'ârî'ye (r.a) şu manada bir mektup göndermiştir:

"Niyetini sırf Allahu Teala için yapan kişiye, insanlarla arasındaki bütün işlerde O kafidir. Allahu Teala'nın bildiğinin aksine, insanlar beğensin diye amel eden kişinin Allah itibarını düşürür. Bunları aklından çıkarma!"

Salim b. Abdullah da (r.a) Ömer b. Abdülaziz'e (rah) yazdığı mektupta şöyle der:

"Ey Ömer! Şunu bil ki, Allahu Teala'nın kula yardımı kulun niyeti kadardır. Kulun niyeti tam olursa, Allahu Teala'nın yardımı da tam olur. Niyeti eksik olana da, Allahu Teala'nın yardımı niyetinin eksikliği nispetinde azalır."

Şu ayet-i kerimenin meali de bu manayı tasdik eder niteliktedir:

"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barışmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."[59]

Burada belirtildiği gibi, tarafların arasını düzeltmede başarıya ulaşmak ıslahı istemelerine bağlanmıştır. İşte salih amelde başarılı olmanın başlangıcı ve anahtarı da budur.

[59] Nisâ, 4/35.

Seleften bir zat şöyle der:

"Bütün hayırların, niyeti güzelleştirmekte olduğunu gördüm. Ameli yerine getiremese de, niyeti güzelleştirmek kişiye hayır olarak yeter. Nice küçük ameller, kişinin niyeti ile yücelir ve nice büyük ameller de kişinin niyeti sebebiyle küçülür."

Allah dostlarından biri din kardeşine şöyle nasihat eder:

"Amellerinde ihlası elde etmeye bak; o zaman işlediğin azıcık amel dahi sana kafi gelir."[60]

Davud-i Tâî (rah) şöyle der:

"Salih kişinin bütün derdi takvayı elde etmektir. Bu kişi, bütün azaları dünyaya bağlansa bile, salih niyeti sayesinde bir gün niyetindeki güzelliğe döner. Allahu Teala'ya karşı cahil kimsenin durumu da böyledir. Bütün günleri ve tasası dünyalık ve hevaya uymaktan ibaret olan kişi, azalarının tamamı salih amellere bağlansa bile, bir gün mutlaka niyetine uygun olan duruma, yani dünyalık arzusu ve hevaya uyma hâline döner. Zira onun içinde gizlediği asıl arzu, dünyanın peşin menfaatleridir."

Muhammed b. el-Hüseyin (rah) şöyle der:

"İnsana gereken iş, niyetinin amelin hemen öncesinde olmasıdır."

Ebu Eyyûb es-Sahtiyânî (rah) de şöyle der:

"Amel sahiplerinin niyetlerinde ihlası elde etmeleri, bütün amelleri işlemekten daha zordur."

Süfyan-ı Sevrî (rah) de şöyle der:

"Selef, ilim öğrenmek için eğitim gördükleri gibi, amellerde niyeti elde etmek için de öğrenim görürlerdi."

Alimlerden biri şöyle der:

"Ameli işlemeden önce niyeti elde etmeye bak; zira sen, hayır işlemeye niyetli olduğun sürece hayır üzere olursun!"

---

60 Bu manada bir hadiste şöyle buyrulmuştur: **"Dinde (işlediğin amellerde) ihlası elde etmeye bak; amelin az olsa bile sana yeter!"** Bkz: el-Hâkim, el-Müstedrek, 4/306; Ebu Nuaym, Hilye, I, 244.

Zeyd b. Eslem (rah) şöyle der:

"Şu iki haslet ile insanın işleri kemale erer; Allahu Teala'ya karşı günah işleme niyeti taşımadan akşamlamak ve yine Allahu Teala'ya karşı günah işleme niyeti bulunmadan sabahlamak."

Yine seleften biri şöyle der:

"Allahu Teala'nın nimetleri sayılamayacak kadar çoktur. Günahlarınız da, bilemeyeceğiniz kadar gizlidir. Öyleyse siz de tövbe ederek sabahlayın ve yine tövbe ederek akşamlayın ki, bu ikisi arasında işledikleriniz bağışlansın."

Müridlerden biri hakkında şöyle rivayet edilir: Bu mürid, alimleri dolaşır ve onlara şu soruyu sorar:

"Ben, gece ve gündüzün bir anını bile Allahu Teala için ibadet etmeden geçirmek istemiyorum. Kim, işlediğim takdirde bir an bile Allahu Teala'ya ibadetten geri kalmayacağım bir ameli bana gösterebilir?"

Bu müride şöyle cevap verirler:

"Sen aradığını zaten bulmuşsun! Gücün yettiği zaman amel et; gücün kesildiğinde ya da ameli bıraktığında tekrar amel işlemeye niyetlen; çünkü hayırlı ameli işleme niyeti taşıyan kişi onu yapan gibidir!"

Hz. İsa'nın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir:

"Günah işleme niyeti taşımadan uyuyan ve günahsız olarak uyanan gözlere ne mutlu!"

Rasûl-i Ekrem de (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir iyilik yapmaya niyetlenir ve onu yapamazsa o kişiye bir iyilik yazılır. Kim de bir kötülüğe niyetlenir (Allah korkusundan) onu yapmazsa yine o kişiye bir iyilik yazılır..."[61]

[61] Buhârî, Rikak, 31; Müslim, İmân, 203, 204, 206, 207, Dârimî, Rikâk, 70, Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/227, 279, 310.

NİYETİN AMELDEN HAYIRLI OLUŞU

Meşhur bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır..."[62]

Bu hadisin açıklaması: Burada on mesele vardır:

Niyetler gizlidir ve gizli amellerin sevabı kat kat verilir. Niyet gaybîdir ve gaybı Allahu Teala'dan başka kimse bilmez. Zahirde olanı bilmekte insanlar ortaktır.

Aynı zamanda Allahu Teala, bir kula niyeti bahşettiği zaman ihlası da bahşeder ve o kişiyi niyetine gelebilecek afetlerden korur. Bu, onun için hazırlanmış bir lütuftur. Diğer amelleri de kendisi için biriktirilip saklanır. Durum bundan ibarettir.

Niyet her amelin şartıdır; niyetsiz hiçbir amel geçerli olmaz. Tek başına niyet, başka bir şeye ihtiyaç duymadan geçerli bir amel olur.

Abdurrahim b. Yahya el-Esved (rah) *"Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır..."* hadis-i şerifiyle ilgili olarak şöyle der: "Yani, müminin ameldeki ihlası, yaptığı amelinden daha hayırlıdır."

Yine o şöyle der: "İhlas sahibi olup amel işlememek, ihlassız amel işlemekten daha hayırlıdır." Ona göre niyet, ihlasın bizatihi kendisidir. Diğerlerine göre ise ihlas, içindeki hâle sadakat göstermesi; içi ile dışının bir olmasıdır.

Cüneyd-i Bağdâdî (rah) ihlas ve sıdk arasındaki farkı öyle ince manalı bir sözle tarif etmiştir ki, kendisi bunu açıklamamıştır; Hazretin sözü açıklanmaya muhtaçtır. Şeyhlerden biri onun şöyle dediğini rivayet eder:

"Bir kısım insanlar adamın birinin aleyhinde şahitlik ettiler; fakat onların şahitliği adama bir zarar vermedi. Şahitlik edenler ihlas sahibi kimse-

---

62 Hadis-i şerifin tam lafzı şöyledir: Sehl b. Sa'd es-Saidî (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder: ***"Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır; münafığın ise ameli niyetinden daha hayırlıdır. Herkes niyetine göre amel eder. Mümin bir amel işlediği zaman kalbinde bir nur harekete geçer."*** Bkz: et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 5942; el-Kudâ'î, eş-Şihâb, 1/119; Hakîm et-Tirmizî, en-Nevâdir, 4/83; ed-Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 4/285.

lerdi; eğer sadık kimseler olsalardı, şahitlikleri sebebiyle adam ceza görürdü."

Bunun açıklaması şöyledir: Şahitlikte bulunanlar, onun işini yahut aleyhine şahitlikte bulundukları şeyi (hak bulmadıkları için) yapmadılar; bu onların sadakat hâlini gösterir. Tahkik ehline göre niyetin hakikati ve ihlas budur.

"Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır" hadis-i şerifi hakkında şunlar da söylenmiştir:

Müminin niyeti sürekli ve kesintisizdir. Oysa işlediği ameller kesintilidir. Tevhid ehli cennette ve şirk sahipleri de cehennemde niyetleri sebebiyle; yani müminler tevhid inançlarını devam ettirme niyetleri ve müşrikler de yaşadıkları sürece şirklerini devam ettirme niyetleri sebebiyle ebediyen kalırlar.

Yukarıdan beri yapmış olduğumuz açıklamalar, *"Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır"* hadis-i şerifinin ifade ettiği manaya dahildir.

Hadis-i şerifin diğer bir açıklaması da şöyledir:

Hadis-i şerifte takdim ve tehir vardır. Yani asıl mana şöyledir: "Müminin amellerinden olan niyeti, amelin kendisinden daha hayırlıdır." Dolayısıyla niyet, mümininin en hayırlı amellerinden biri olmaktadır. Bu hadis-i şerifteki ifade tıpkı şu ayet-i kerimelerdeki ifadelere benzer:

"Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz."[63] Yani, biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, mutlaka ondan daha hayırlısını getiririz, demektir.

Şu ayet-i kerime de bu ifadeye bir misaldir:

"Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz.

[63] Bakara 2/106.

O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar."[64]

Ayet-i kerimenin son cümlesi yapı bakımından, "Onu sana soruyorlar, sanki sen onu biliyormuşsun gibi!" şeklinde olup, mana "Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar" şeklindedir. Cümledeki "onu sana soruyorlar" ifadesi mana olarak cümlenin sonunda olması (tehir edilmesi) gerekirken, cümlenin başına alınmıştır (takdim edilmiştir). Hadis-i şerif bu açıklama doğrultusunda şöyle ifade edilebilir: "Niyet, kalbin amellerindendir. Dolayısıyla niyet, kulun en hayırlı amellerindendir."

Yapılan bu açıklamaların hepsi de doğru ve geçerlidir. Tamamı niyetin içinde bulunmaktadır. Bu sebeple niyet amelden üstün tutulmuştur. Zira bu açıklamaların hepsi niyetin sıfatları arasındadır.

Tâbiûndan bir zat şöyle der: "İyilerin kalbi iyiliklerle kaynar, kötülerin kalpleri ise kötülüklerle kaynar. Allahu Teala ise onların niyetlerinden haberdardır ve onlara niyetlerine göre karşılık (sevap ve ceza) verecektir. Öyleyse sen de niyet ve himmetinin hangi yönde olduğuna dikkat et!"

Semavi kitaplardan birinde Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Her hikmet sahibinin sözü katımda makbul ve kabule şayan değildir. Ben, o hikmetli sözü söyleyenin niyetine ve gayesine bakarım. Kimin niyeti ve gayesi benim rızam ise, onun susmasını zikir sayar, bakışını ibret kılarım."

Yukarıda rivayet edilen mana, şu hadis-i şerifte ifade edilen manaya dahildir. Hz. Resûlullah (s.a.v) buyurmuştur ki:

"Allahu Teala sizin ne sûretlerinize ve ne de mallarınıza bakar. Fakat O, sizin kalplerinize ve amellerinize bakar."[65]

Süfyan-ı Sevrî'ye (rah): "Kul niyetinden dolayı hesaba çekilir mi?" diye sordular; şu cevabı verdi: "Evet, niyet ettiği şeyi yapma karar ve azminde ise hesaba çekilir!"

---

[64] A'râf, 7/187.

[65] Müslim, Birr, 33, 34; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/285; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 2456; İbnu Hıbban, Sahih, No: 394; Ebû Nu'aym, el-Hilye, 7/124.

Rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kul bir salih amel işler, melekler o ameli mühürlü sayfalar halinde semaya yükseltirler. Amel, Cenab-ı Hakk'ın huzuruna takdim edilir. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

-Bu sayfayı götürüp atın! Çünkü bu amelin sahibi bunu benim rızamı gözeterek yapmadı!

Sonra melekler şöyle nida eder:

-Falan kişinin defterine şunu, falanca kişinin defterine de şunları yazın! Yazıcı melekler derler ki:

-Ey Rabb'imiz! Bu kişiler o amellerden hiçbirini işlemedi! Cenab-ı Hak buyurur ki:

-Ama o bunları yapmaya niyet etmişti!"[66]

Ebu Kebşe el-Enmârî'nin (r.a) rivayet ettiği hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"İnsanlar dört kısımdır:

Birincisi, Allahu Teala'nın ilim ve mal verdiği kimsedir; o, malını ilmin gösterdiği şekilde harcar.

İkincisi; kendisine ilim verilip mal verilmeyen kimsedir; o, şöyle der: 'Allahu Teala, şu kişiye vermiş olduğunu malı bana vermiş olsaydı ben de onun yaptığı gibi yapardım.' Bu ikisi sevapta eşittirler.

Üçüncüsü; Allahu Teala'nın kendisine mal verip ilim vermediği kimsedir; o, malını cahilce saçıp savurarak boş yere harcar.

Dördüncüsü, kendisine ne mal ne de ilim verilmiştir; o üçüncü kimseye bakarak şöyle der: 'Allahu Teala, şu kişiye vermiş olduğunu malı bana da vermiş olsaydı, ben de onun yaptığı gibi yapardım.' Bu ikisi de günahta eşittirler."[67]

[66] Irakî, hadisi hasen bir senetle Darekutnî'nin rivayet ettiğini belirtir. Bkz: Zebidi, İthaf, XIII, 11.

[67] Bkz: Tirmizî, Zühd, 17; İbnu Mâce, Zühd, 26; Ahmed, Müsned, IV, 231; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 4097.

Dikkat et! Cenab-ı Hak niyetinin güzelliği ile ikinciyi birinci kimse ile nasıl ortak yaptı; aynı şekilde kötü niyetinden dolayı da dördüncü kimseyi nasıl üçüncü ile günahta eşit ve ortak yaptı.

Enes b. Mâlik'in (r.a) rivayet ettiği hadis-i şerifte de bu husus şöyle ifade edilir:

"Resûlullah (s.a.v) Tebük Gazvesinden dönüşte şöyle buyurdu:

-Medine'de kalan bazı kimseler vardır ki aşmış olduğumuz her vadi ve kafirleri kızdırmak maksadıyla attığımız her adım, yaptığımız her harcama, katlandığımız her yorgunluk ve çektiğimiz her açlık için, Medine'de oldukları hâlde onlar için de bir sevap yazıldı! Sahâbe-i Kirâm;

-Ey Allah'ın Resûlü! Bu nasıl olur? diye sordular. Resûl-i Ekrem (s.a.v) buyurdular ki:

-Onlar mazeretleri sebebiyle bizimle birlikte gelemediler; niyetleri bizimle birlikte olmaktı, bunun için kazandığımız sevaba ortak oldular!"[68]

Selef-i salihinden bir zat şöyle der: "Amellerin salih veya bozuk olması, niyetlerin salih veya bozuk olmasına bağlıdır."

Mutarrıf b. Abdullah (rah) şöyle derdi:

"Amelin salih ve geçerli olması kalbin güzel olmasına, kalbin salih olması da niyetin güzel olmasına bağlıdır. Kim niyetini temiz yaparsa, onun kalbi de temiz olur. Kim de niyetini bozuk düşüncelerle karıştırısa, kalbi de karışır."

Rivayet edilen bir hadis-i şerifte niyetin dinin temeli olduğu bildirilmiştir. Hazret-i Ömer (r.a), Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Muhakkak ki yapılan bütün işler niyetler ile değerlendirilir; herkese niyetinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allah ve Resûlüne ise, hicreti gerçekten Allah ve Resûl'ünedir. Kim de, elde edeceği bir dünyalık veya evlen-

---

[68] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/300, 341; İbnu Mâce, Cihad, 6; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 2765; İbnu Hıbban, Sahih, No: 4714.

mek istediği bir kadın için hicret etmiş ise, onun hicreti de uğrunda hicret ettiği şey içindir."[69]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v), bu hadis-i şerifte niyetsiz bir amelin geçerli olmadığını, herkesin belli bir niyete göre amel işlediğini belirtmiş; sonra dünyalık maksadıyla ve evlenmek niyetiyle hicret edenlerin aleyhinde hükmederek, bu kimselerin niyet ettikleri şeye erişseler de erişemeseler de yaptıkları hicretten Allah katından nasiplerinin bundan ibaret olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple hicret edenler, niyetlerinin kötülüğü sebebiyle hicret sevabından mahrum kalmışlardır. Onların bütün himmet ve gayretleri dünyalık elde etmek olmuştur. Hevalarının peşine takılıp gitmeleri, güzel niyetleri ile Allahu Teala yolunda amel edenlerin ve ahireti isteyenlerin sevaplarından mahrumiyetlerinin de sebebini oluşturmuştur. Bu durum onlar için ahirette bir pişmanlık, dünyada ise bir noksanlık ve kusurdur.

İbnu Mesud'un (r.a) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir şey elde etmek için hicret ederse, eline geçecek olan odur."[70]

İbnu Mesud (r.a) der ki: "Adamın biri (evlenmek maksadıyla) hicret etti ve bizden (hicret eden Ümmü Kays isimli) bir kadın ile evlendi. Bu kişi 'Ümmü Kays muhaciri' diye isimlendirildi."

Niyet hadisi hakkında Ebu Dâvûd şöyle der: "Bu hadis-i şerif ilmin dörtte biridir." Daha sonra bu görüşünü şöyle izah eder:

"Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) hadisleri içinde sahih olan sünnetleri bir araya getirdim ve bunların dört bin hadisten ibaret olduğunu gördüm. Sonra bu hadisler içinden dört temel hadis seçtim ve diğer hadisleri bunlardan birisinin içinde değerlendirdim. Bu hadislerden birincisi: "*Muhakkak ki yapılan bütün işler niyetlere göre değerlendirilir*" hadisidir.

[69] Buhârî, İman, 41; Müslim, İmaret, 155; Ebû Dâvûd,Talak, 11; Tirmizî, Cihad, 16; Nesâî, Taharet; 59; İbnu Mâce, Zühd, 26; Beğavî, Şerhu's-Sünne, 1, 206; Ahmed, 1/25, 43; İbnu'l-Mübârek, Zühd, 88; Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, 1/41.

[70] İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, I, 16-17; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 9/8540; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 2580.

O, böyle söylemekte haklıdır, zira niyet, bütün farzlardan önce gelen bir farzdır. O olmadan hiçbir farz sahih ve geçerli olmaz.

Bir haberde şöyle nakledilir: "Allah yolunda yapılan savaşta adamın biri öldürüldü. Öldürülen bu kişi "merkep uğrunda ölen" diye isimlendirildi. Böyle isimlendirilmesinin sebebi şuydu: Bu kişi, birinin savaş techizatı ve eşeğini ganimet olarak almak için savaşmıştı. Bu niyet üzere öldü ve niyetine uygun bir isimle anılır oldu."

Ubâde b. Sâmit'in (r.a) rivayet ettiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah yolunda savaşa çıkar ve sadece deve bağı kazanmaya (ganimet elde etmeye) niyet ederse, onun için sadece niyetinin karşılığı vardır."[71]

Yine Ubâde b. Sâmit (r.a) şöyle der: "Yanımda birlikte cihad eden birinden yardım istemiştim. Yardım isteğim kimse: "Benim için bir bedel belirlemedikçe yapmam!" diye karşılık verdi. Ben de kendisine bir bedel belirledim. Sonra durumu Hz. Resûlullah'a (s.a.v) bildirdim; Efendimiz (s.a.v): "***Dünya ve ahirette onun eline geçecek olan sadece senin belirlediğin bedeldir!***" buyurdular."[72]

Anlatıldığına göre, İsrailoğulları içinde abid biri vardı. Halkın büyük bir açlık ve kıtlık çektiği sırada, yolda giderken büyük bir kum tepesine rastladı ve kendi kendine şöyle dedi:

-Eğer şu kum yığını yiyecek olsaydı, onu şu insanlara dağıtır açlıklarını giderirdim!

Bunun üzerine Cenab-ı Hak, zamanın peygamberine şöyle vahyetti:

-Falan kişiye git ve de ki "Allahu Teala (c.c) senin sadaka verme niyetini kabul buyurdu. Senin bu güzel niyetini mükafatlandırdı; şayet o kum yığını un olsaydı onu dağıttığında elde edeceğin sevab amel defterine yazılmıştır!"

---

[71] Ahmed, Müsned, 5/315, 320; Nesâî, 6/24; Dârimî, 2/208. İbnu Hibbân No: 4638.

[72] Benzer bir rivayet için bkz: Ahmed, el-Müsned, 4/223; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr,18/146.

Pek çok hadiste şu cümleler rivayet edilmiştir:

"Kim bir iyiliği yapmaya niyetlenir de onu yerine getiremezse kendisi için bir iyilik yazılır."[73]

Abdullah b. Ömer'in (r.a) rivayet ettiği hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Kimin niyeti dünyalık olursa; Allahu Teala fakirliği onun iki gözü arasına koyar ve dünyaya karşı en fazla arzulu olduğu zamanda onu dünyadan ayırır. Kimin niyeti ahiret olursa; Allahu Teala onun kalbine zenginlik verir, ihtiyaçlarını ona temin eder ve dünyaya karşı hiçbir arzusu olmadığı hâlde onu dünyadan ayırır."[74]

Ümmü Seleme (r.ah) validemizin şöyle rivayet eder: Resûlullah (s.a.v) çölün ortasında iken yerin dibine geçirilen bir ordudan söz etmişti. Bunun üzerine ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! O ordunun içinde, zorla katılanlar ve ücretle tutulmuş kişiler de vardır (onların durumu ne olacak)?" diye sordum; şöyle buyurdular:

"Her biri niyeti üzere haşr edilirler!"[75]

Bu mealde Hazret-i Ömer (r.a) şöyle rivayet etmiştir. Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim:

"Savaşanlar ancak niyetleri uğrunda savaşırlar!"[76]

Fudâle (r.a), Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Bir kimse hangi niyet ve mertebe üzere ölürse o hal üzere diriltilir."[77]

---

[73] Buhârî, Rikak, 31; Müslim, İmân, 203, 204, 206, 207, Dârimî, Rikâk, 70; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/227, 279, 310.

[74] Ali el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 6274; İbnu Asâkir, Târîhu Dımeşk, 43/545.

[75] Müslim, Fiten, 4; Ebu Davud, Mehdi, 1; Ahmed, Müsned, VI, 290; Tayalisi, Müsned, No: 1611.

[76] Buhari, Rikak, 31; Müslim, İman, 203; Tefsiru Sure (6), 10; Darimi, Rikak, 70; Ahmed, Müsned, I, 227; 279.

[77] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 6/19; Hakim, Müstedrek, 2/144; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 18/784.

Yine gelen bir haberde Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"İki ordu saf hâlinde savaşmak için karşılaştıklarında melekler iner ve oradakileri niyetleri üzere şöylece kaydederler:

"Falanca dünyalık elde etmek için savaşıyor, falanca kabile ve aşiretini desteklemek için savaşıyor! Bunlar arasından bazılarını farklı kaydederek şöyle derler: "Falanca Allah yolunda öldürüldü! Zira, her kim Allahu Teala'nın ismini yüceltmek için savaşırsa, o kişi Allah yolundadır!"[78]

Câbir b. Abdullah (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Her kul öldüğü hâl (niyet) üzere diriltilir."[79]

Ahnef b. Kays'ın Ebu Bekre'den (r.a) rivayet ettiği hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"İki müslüman kılıç çekip karşılaştıklarında; ölen de öldüren de cehennemdedir."

Bu sözler üzerine Sahabe-i Kiram dediler ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Şu katil olanın cehennemde olmasını anladık, peki öldürülen neden cehennemlik oluyor? Efendimiz buyurdular ki:

"Çünkü o da karşısındakini öldürmeyi istiyordu!"[80]

NİYET VE SAMİMİYET

Alimlerden bazılarına göre niyet, "ihlas"ın ta kendisidir. Bazı alimler ise niyetin sıdk, yani doğruluk olduğunu söylerler. Alimlerin geneline göre ise niyet; niyetin sıhhatli ve geçerli, hedef ve maksadın da güzel olmasıdır. Ehl-i sünnete göre niyet, kalbin amelleri arasındadır ve amellere mukaddime yani başlangıç niteliğindedir. Aslında her amelin başı niyettir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

---

[78] Nesâi, Tahrim, 29; İbnu Mâce, Fiten,11;
[79] İbnu Mâce, Zühd, 26.
[80] Buhârî, İman, 31; Müslim, Fiten, 14-15; Ebu Dâvut, Fiten, 5; Nesâi, Tahrim, 29.

"Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin."[81]

Ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle denilmiştir: "Çokça zikredin" sözünden maksat, "ihlasla zikredin" demektir. Burada ihlas kelimesi çokluk kelimesi ile ifade edilmiştir. Buna göre, çokça zikreden kişi, Allahu Teala'nın rızasını kazanmak için niyetini halis hâle getiren kişidir. Bundan dolayı, münafıkların Allahu Teala'yı az zikrettikleri belirtilmiştir. Bu konuda Yüce Allah (c.c) şöyle buyurur:

"Şüphesiz münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar; halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az zikrederler."[82]

Azıcık zikrederler, sözünden maksat ihlassız zikrederler demektir; çünkü münafıkların maksadı insanlara gösteriş yapmak ve dünyalık elde etmektir. Bunlar ise gerçekten değersiz ve azıcık şeylerdir. Az ve değersiz için yapılan amel de az ve değersiz olmaktadır.

Diğer taraftan *"De ki: O Allah birdir..."*[83] mealindeki ayet-i kerime ile başlayan sûre "İhlâs sûresi" olarak isimlendirilmiştir; zira bu sûre-i celilede; ne cennet ve ne de cehennemin vasıfları, ne tehdit ve ne de mükafat, ne bir emir ve ne de bir yasak dile getirilmiş; sırf Cenab-ı Hakk'ın sıfatları ifade edilmiştir. Bu sûreye aynı zamanda "Tevhid sûresi" de denilir; çünkü sûre-i celilede Allahu Teala'nın dışında hiçbir şeyden bahsedilmemektedir.

İnsanların düşmanı olan şeytan, kullar üzerinde ilk olarak hakimiyetini, niyetleri ifsat etmek sûretiyle kalp üzerinde kurar. Kulun niyetinde bir tamahkarlık, bir değişiklik meydanâ geldiği anda hemen ona şeytan musallat olur. Aynı şekilde, kulun doğruluktan ve istikametten saptığı ilk nokta da niyette zaaf göstermesidir. Niyette zayıflama olunca nefis kuvvetlenir ve nefsin arzuları kendisine yer bulur.

Buna karşılık, niyet güçlenir ve kulun azmi tam sıhhatli olursa, nefsin arzuları zayıflama gösterir. Böylece kul, günahları büyükten küçüğe doğ-

81 Ahzâb 33/41.
82 Nisâ 33/41.
83 İhlâs 112/1.

ru teker teker terk etmeye başlar ve baştan itibaren bütün bu terkleri Allahu Teala'nın rızasını kazanmak için yapar. Böylesi, kul için en faydalı ve sonucu bakımından övgüye en layık olanı, kalbin düzelmesi için de en uygun olan hâldir.

Bu kulun tövbesi, Allahu Teala'nın rızasını kazanmaya, nefsin kötü arzusu ve bozuk niyet ile şaibeli hâle gelmiş yapmacık ibadetlerden daha yakındır; çünkü niyeti bozuk olan bir kimse, niyetinin bozukluğu sebebiyle günahlar arasında bocalar durur, işlediği kötü ameline daha başka kötülükleri bulaştırır. Önce işlediği bir kötü ameli sonra işlediği bir kötü amelle gidermeye çalışır. Bu kimselerin durumu şu ayet-i kerimede durumları belirtilenlerin tersinedir:

"Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler, iyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar. (Tövbe ederlerse) umulur ki Allah onların tövbesini kabul eder."[84]

"Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir."[85]

Bu kimselerin durumu aynı zamanda Resûlullah'ın (s.a.v) şu hadis-i şerifte emir buyurduğu duruma da terstir:

"Her kötülükten sonra, onu silecek bir iyilik yap!"[86]

Ebû Hureyre'nin (r.a) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte de Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir kadın ile evlenir ve onun için belirlediği mehri ödememe niyetinde bulunursa, o kişi zina etmiş olur. Kim bir borç alır ve aldığı borcu geri vermeme niyetinde bulunursa o kişi de hırsızdır."[87]

---

[84] Tövbe 9/102.

[85] Ra'd, 13/22.

[86] Tirmizî, Birr, 55; Hakim, el-Müstedrek, 1/54; Beyhakî, Şuabu'l-İmân, No: 8026; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/153; İbnu Asâkir, Târîhu Dımeşk, 5/174.

[87] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/332; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 7301; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44725- 44727; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7505-7507.

İbnu Mesud (r.a) şunu anlatır:

"Resûlullah'ın (s.a.v) yanında şehidlerden söz edildi; bunun üzerine buyurdular ki:

"Benim ümmetimin şehidlerinin çoğunluğu yataklarında ölenler arasındandır. Cephede savaş esnasında öldürülen nice kişiler vardır ki Allahu Teala onların niyetlerini çok iyi bilmektedir!"[88]

Sâbit el-Bünânî şöyle der: "Müminin niyeti, hedefine amelinden daha çok ulaşır. Mümin gündüz oruç tutmaya, geceyi ibadetle geçirmeye, malından infakta bulunmaya niyetlenir fakat nefsi onun bu niyetinin peşine düşüp amelde olduğu gibi onu bozamaz; bunun için onun niyeti, sonuç bakımından amelinden daha hayırlıdır."

NİYETİN MERKEZİ

Bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) kalbi padişaha ve azaları da onun askerlerine benzeterek şöyle buyurur:

"Kalp düzelirse bütün beden düzelir; kalp bozulursa bütün beden de bozulur!"[89]

Bunun manası şudur: Kulun niyeti düzelirse, kul istikamet üzere devam eder, amellerini ihlasla yapar. Kalp bozuk niyetten ve nefsin arzularından arınırsa; riyadan arınmış, nefsin arzu ve isteklerinden de temizlenmiş olur. Kalp, dünya malı kazanma arzusu ile bozulursa, azalar da övülme arzusu ve gösteriş ile bu bozulmadan nasibini alır.

Anlatıldığına göre İsrailoğulları içinde Allahu Teala'ya uzun süre ibadet eden bir abid vardı. Bir topluluk ona gelerek: "Falanca yerde bulunan bazı insanlar Allahu Teala'yı bırakmışlar bir ağaca tapıyorlar!" dediler.

Abid kişi bu duruma öfkelendi, baltasını omzuna alarak o ağacı kesmek için yola koyuldu. İblis, yolda bu abidi yaşlı bir adam kılığında karşıladı ve aralarında şu konuşma geçti: İblis:

---

[88] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/197; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 9516.

[89] Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsâkât, 107; İbnu Mâce, Fiten,14; Dârimî, Buyü',1.

- Allah sana rahmet eylesin! Nereye gidiyorsun böyle? Abid:

- Falanca yerdeki insanların Allahu Teala'yı bırakıp da ibadet etmekte oldukları ağacı kesmeye gidiyorum! İblis:

- O ağacın kesilmesinden sana ne! Neden ibadetini ve nefsinle ilgilenmeyi bırakıp da başka şeylerle uğraşıyorsun? Abid:

- O ağacı kesmek de benim ibadetimin bir parçasıdır! İblis:

- Ben de o ağacı kesmene izin vermeyeceğim! dedi ve bunun üzerine abid ile İblis orada kapıştılar. Abid onu kaldırıp yere vurdu ve göğsü üzerine oturdu. Bunun üzerine İblis: "Beni salıver, sana diyeceklerim var!" dedi. Abid İblis'i bırakınca şöyle dedi:

- Be hey adam! Allahu Teala seni bu işle sorumlu tutmamış, bunu sana farz kılmamıştır! Sen peygamber misin?

- Hayır!

- Öyleyse ağaca tapanlardan dolayı senin bir sorumluluğun olmaz. Senin, onları bırakıp ibadetinle meşgul olman gerekir. Allahu Teala'nın yeryüzünde çok sayıda peygamberi var. Eğer isterse, o ağacı kesmek için peygamberlerden birini onlara gönderirdi." Abid:

-Benim o ağacı mutlaka kesmem gerekir!

Bunun üzerine İblis tekrar abidle ile kapıştı; abid bir defa daha İblis'i mağlup ederek göğsü üzerine oturdu. İblis, abidi yenecek güçte olmadığını ve ona karşı hakimiyet kuramadığını görünce şöyle dedi:

- Ey kişi, aramızdaki bu meseleyi çözecek bir teklifim var; bu, senin için daha hayırlı ve yapmak istediğin şu işten senin için daha yararlıdır." Abid:

- Teklifin nedir? İblis:
- Beni bırak da söyleyeyim!
Abid İblis'i bırakınca, şöyle dedi:

-Sen fakir bir adamsın, hiçbir şeyin yok; bu hâlinle insanlara yük oluyorsun, senin geçimini onlar temin ediyorlar. Din kardeşlerine ihsanda bu-

lunmak, komşularına bir şeyler vermek, hâlini biraz düzelterek bolluk içinde olmak ve insanlara muhtaç olmaktan kurtulmak istersin herhâlde! Abid:

-Elbette isterim!

-Sen bu ağacı kesme işinden vazgeç, geri dön. Buna karşılık ben de her gece senin yastığının altına iki altın bırakacağım. Sabahleyin kalktığında onları alır istediğini yaparsın. Kendin ve ailen için harcar, din kardeşlerine sadaka verirsin. Böyle yapmak, toprak üzerinde dikili duran bir ağacı kesmekten, hem senin için hem de müminler için daha hayırlıdır; çünkü o ağacı kesmenin ne ona ibadet edenlere bir zararı olur, ne de müminlere bir faydası dokunur."

Abid, ihtiyarın söylediklerini düşündü ve kendi kendine: "İhtiyarın söyledikleri doğru. Ben bir peygamber değilim ki, bu ağacı kesme sorumluluğum olsun. Bu ağacı kesmeyi bana Allahu Teala emretmiş değil ki, onu kesmemekle Allah'a isyan etmiş olayım. Bu, benim kendi kendime yaptığım fazladan bir iş. Ağacın dikili kalmasının tevhid inancında olanlara ne zararı var ki! Ama şu ihtiyarın söyledikleri insanların geneli için daha faydalı!"

Daha sonra abid ile ihtiyar konuştukları şey üzerine anlaşma yaptılar, ihtiyar sözünde duracağına yemin etti. Abid ibadethanesine geri döndü. Sabahleyin kalktığında iki altını başucunda gördü ve hemen aldı. Ertesi gün aynı şekilde altınları aldı. Ancak üçüncü günü kalktığında bir şey bulamadı; ertesi gün oldu, baktı yine bir şey yok! Bunun üzerine abid öfkelendi, tekrar baltasını omzuna alarak yola çıkar. Ağacı kesmeye kesin kararlı bir şekilde, kendi kendine: "Dünyalığımı kaybettim, ama ahiret işini asla bırakmayacağım!" dedi.

Yolda, yine bir ihtiyar kılığında İblis onu karşıladı ve:

-Nereye gidiyorsun? diye sordu; abid:

-Şu ağacı kesmeye! dedi; İblis:

-Yalan söylüyorsun, vallahi onu kesmeye senin gücün yetmez! Bunun için sana yol vermem!

Bunun üzerine abid ilk seferde olduğu gibi onunla yine kapıştı; ama heyhat! İblis, onu tuttuğu anda bir kuş gibi yere serdi, abidin göğsü üzerine oturdu ve:

-Ya bu işten vazgeçersin, ya da seni burada keserim! dedi.

Abid, ihtiyara baktı ve ona gücünün yetmeyeceğini anlayınca:

-Ey ihtiyar, beni yendin! Beni bırak da, ben seni ilk defa karşılaşmamızda nasıl yenmiştim; şu işin aslını bana bir anlatıver, şimdi neden yenildim? dedi; İblis onu bıraktı ve bunun sebebini şöyle açıkladı:

-Sen ilk defasında Allahu Teala'nın rızasını kazanmak için öfkelenmiş, ahiret kazancı elde etmek için yola çıkmıştın. Bu yüzden Allahu Teala beni senin emrine verdi ve beni mağlup ettin. Ama bu seferinde nefsin için öfkelenerek yola çıktın; Allahu Teala da beni sana musallat etti ve ben de seni yendim."

Yine anlatılan uzunca bir hikayede şöyle bir hâdise geçer:

İsrailoğulları içinde yaşayan bir kraliçe, abidlerden biriyle birlikte olup ondan nefsinin hazzını almak istedi ve onu sarayına getirtti. Abid, su isteyerek helada taharet almak istediğini söyledi; tek başına kalınca köşkün tepesine çıkarak kendisini oradan aşağı attı. Allahu Teala, havadan sorumlu meleğe: "Kuluma sahip çık!" diye vahyetti; melek de abidi havada tuttu ve yavaşça ayakları üzerine yere indirdi. İblis'e: "Onu da yoldan çıkartıp ayartsaydın ya!" dediklerinde, İblis şöyle demiştir:

"Nefsinin isteklerine aykırı hareket eden ve canını Allah yolunda vermeye hazır olan kişi üzerinde benim bir etkim olmaz!"

HER İŞTE İHLAS

Muaz b. Cebel'den (r.a) rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kıyamet günü kul, gözündeki sürmeye, parmaklarındaki çamur kırıntılarına ve kardeşinin elbisesine dokunuşuna varıncaya kadar her şeyden hesaba çekilir."[90]

[90] Bkz: Ebu Nuaym, Hilye, I, 59; Zebidi, İthaf, XIII, 47-48.

Maktû' sahâbeden rivayet edilen bir hadiste şöyle denilir:

"Kim Allahu Teala'nın rızası için güzel bir koku sürünürse, kıyamet günü miskten daha güzel kokarak gelir. Kim de Allahu Teala'dan başkasının hoşnutluğunu kazanmak için güzel koku sürünürse, kıyamet günü leşten daha pis kokarak gelir."[91]

Güzel koku sürünmek, ne kulun yapmakla emrolunduğu bir görev ve ne de yasaklanan bir günah olmadığı hâlde; böyle bir fiili yapan niyetine göre karşılık almaktadır. Eğer kulun güzel koku sürünmekteki niyeti Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetine uymak ve Allahu Teala'nın verdiği bir nimeti ortaya çıkarmak ise, bu davranışı kendisi için bir taat olur. Bu davranışından dolayı niyetinin karşılığında sevap kazanır. Ancak bunların dışında bir maksat için güzel koku sürünürse, nefsin arzusuna uyduğundan dolayı günah işlemiş olur.

Önceki salihlerden bir zat şöyle der: "Bir defasında mektup yazmış ve bu mektubu komşumun evinin toprağı ile yapıştırmak istemiştim. Fakat komşunun toprağını kullanmanın sakıncalı olacağını düşünerek yapmak istemedim. Sonra kendi kedime: "Birazcık toprak, bundan ne çıkar!" diyerek komşumun toprağını kullandım. Sonra nereden geldiğini bilmediğim şöyle bir ses işittim:

"Toprağı hafife alan kişi, yarın nasıl kötü bir hesapla karşılaşacağını görecektir!"

Alimlerden biri şöyle der: "Ben, yiyip içmeme varıncaya kadar, yaptığım her işte güzel bir niyet taşımayı arzu ederim."

Anlatıldığına göre adamın biri Süfyan-ı Sevrî (rah) ile birlikte bayram namazını kıldı. Namaz için evden çıktıklarında hava karanlıktı. Namazı kılıp hava aydınlanınca, adam Süfyan-ı Sevrî'nin elbisesinin ters olduğunu gördü ve:

"Ey Ebû Muhammed! Elbiseni ters giymişsin, düzeltiver! dedi." Süfyan-ı Sevrî (rah) elbisesini düzeltmek için davrandı, fakat vazgeçti. Yanın-

[91] Abdürrezzak, el-Musannef, No: 7993; Zebidi, İthaf, XIII, 48.

daki adam: "Elbiseni düzeltmekten neden vazgeçtin?" diye sorunca; Hazret:

"Ben bu elbiseyi Allahu Teala'nın rızası için giyinmiştim; bunun dışında bir maksat için onu değiştirmek istemiyorum!" dedi.

Adamın biri damın üstünde saçını düzeltirken hanımından tarak istedi; hanımı: "Aynayı da getireyim mi?" diye sorunca, adam kısa bir süre durdu, sonra: "Evet getir!" dedi. Kendisine, hanımının sorusundan sonra neden bir müddet beklediği sorulunca şöyle dedi:

"Ben hanımımdan tarağı getirmesini bir niyetle istedim. Hanımım: "Aynayı da getireyim mi?" diye sorduğunda, durum değişti; onu getirmesi niyetimde yoktu, Allahu Teala'nın onun için niyetimi hazırlayacak kadar bekledikten sonra, aynayı da getirmesini söyledim."

Bişr-i Hâfî'nin (rah) dostlarından biri şöyle anlatır: Feth el-Mevsılî Bişr'in yanına geldi. Feth içeri girince Bişr ayağa kalktı. Ben, Bişr-i Hâfî'nin başka birisi için ayağa kalktığını görmemiştim. O kalkınca ben de ayağa kalktım, fakat beni oturttu. Adam çıkıp gidince kendisine:

"Sen o kişi için ayağa kalktın; fakat ben kalkınca beni neden oturttun?" diye sordum; şöyle cevap verdi:

"O kişi geldiğinde ben Allahu Teala'nın rızası için ayağa kalktım; fakat sen, (Allah için değil) ben kalktığım için ayağa kalktın! Bu sebeple seni oturttum!"

Nakledildiğine göre; fakirlerden biri sürekli Ebû Said el-Harrâz'ın (rah) yanında bulunurdu. Onun huzurunda hizmetini görür, ihtiyaçlarını giderir, oradaki fakirlere hizmet ederdi. Bir gün Ebû Said el-Harrâz (rah), insanın davranışlarında bulunması gereken ihlastan söz etti. Bu sözler, hizmeti gören gence ağır geldi ve kalbini kırdı. Bu sohbeti, ihlaslı olması gerektiği yönünde sanki kendisi için yapılmış bir uyarı olarak değerlendirdi. Bu yüzden Ebû Said el-Harrâz'ın meclisinde yapmakta olduğu hizmeti bıraktı. Artık onların ihtiyaçlarını yerine getirme yolunda bir çaba göstermiyordu. Bu durumdan Ebû Said el-Harrâz ve meclisinde bulunanlar sıkıntı çekmeye başlayınca Ebû Said gence:

"Hizmeti terk etmenin sebebi nedir?" diye sordu; genç: "Üstadım, siz ihlas hakkında bazı şeyler söylediniz; ben de davranışlarıma gösterişin karışma tehlikesinden korktuğum için hizmeti bıraktım!" dedi; bunun üzerine Ebû Said el-Harrâz:

"Böyle yapma! İhlas, amelleri kesip sona erdirmez. Akıllı kişi, ihlaslı olamıyorum diye amelleri terk edip hayırlı amelleri işlemekten geri kalmaz. Ben sana, yaptığın işleri bırak, demedim. Ben sadece yaptığın işlerde ihlası elde etmeye bak, dedim. Halbuki sen, ihlası elde etmek için yaptığın iyilikleri bıraktın ve bu da bizlere zarar verdi. Haydi, tekrar eskiden yapmakta olduğun işe geri dön ve bunları Allahu Teala'nın rızasını gözeterek ihlasla yapmaya çalış!" dedi.

İnsanın, yaptığı her işinde halis niyet bulunmalı; her türlü tasarrufu, hareketi; gayreti, bir şeyi yapması ve yapmaması güzel niyetle olmalıdır; çünkü insanın bir şeyi yapması veya onu terk etmesi kulun hesaba çekileceği amellerin temellerini oluşturan iki durumdur. Bu yüzden bu iki şey mutlaka bir niyet ve ihlasa dayalı olarak yapılmalıdır.

Bütün amelleri tek bir hedefe, Allahu Teala'nın rızasına yönelik olarak yapmak gerekir. Her kul Allahu Teala katındaki makamına uygun bir niyetle amel yapar. Muhabbet makamında bulunan kimse, Allahu Teala'ya olan sevgi ve taziminden dolayı, korku makamında bulunan kimse O'ndan korkusundan, ümit makamında bulunan kimse de O'ndan ümit ettiği için amel yapar. Yahut kul, sırf Allahu Teala emrettiği için ve farzları eda etmek niyeti ile amelleri yerine getirir. Ya da hayır işlemek niyetiyle mendub bir ameli yerine getirir. Mubah olan amellerde ise kalbinin salahını sağlamak, nefsini sükunete erdirmek ve istikamet üzere bulunmak niyetini taşır.

Bu manada yapılan bütün amel ve davranışlar dinin emirlerine uymak, ahirete hazırlık yapmak, Allahu Teala'ya şükretmek ve helal sınırları içinde kalmak maksadıyla yapılmalıdır. Bu ameller aynı zamanda Allahu Teala'nın ihsan ettiği nimetlerin itirafı ve Hazret-i Peygamber'in sünnetine uymak niyetiyle yapılmalı; amellerini insan tabiatının bir gereği olarak, örf ve adetlere uyarak, dünya perestlerin gaflet içinde gelişi güzel ve kendi aralarında alışageldikleri şekilde yaptığı gibi, nefsin arzularına uyarak

yapmaktan sakınmalıdır. Zira bütün bunlar gafillerin vasıfları, cahillerin makamı ve oyuna dalmış kimselerin hâlidir. Bunlar asla övülecek bir sonuç ve gıbta edilecek bir netice değildir.

Fesat ve vesvese bulaşacağı korkusuyla salih bir amel terk edilmemelidir. Aynı şekilde başladığı hayırlı bir ameli şeytanın ifsad etmeye çalışması sebebiyle bırakmamalıdır; çünkü düşmanı olan şeytanın arzusu da zaten budur. Ancak kulun ameli ibadete başladığı ilk niyet üzere değerlendirilir. Bir amele başladığında buna bir kötülük bulaştığı zaman bunu gidermeye, o kötü düşünceyi kalpten silmeye, başlangıçtaki salih niyet üzere sebat etmeye ve o ibadeti güzel bir şekilde tamamlamaya çalışmalıdır.

AMELDE HALKA BAKMANIN TEHLİKESİ[92]

İnsan, başkalarından utandığı veya onların kötü görmesinden çekindiği için ameli terk etmemeli yahut onlar beğensin diye amel işlememelidir. Zira insanların rızasını kazanmak için amel işlemek, ameline onları ortak etmek ve onlara şirin görünmek için ameli terk etmek de riyadır. Salih ameli, kendini beğenme ve gösteriş gibi bir afet sebebiyle terk etmek de cahilliktir. Yine ameli bu tür bir hastalık geldiği anda terk etmek de zafiyet ve gevşekliktir.

Ameline Allahu Teala'nın rızası için başlayan ve yine O'nun rızası için ameli bitiren kişiye; başlangıç ile bitirme arasında musallat olan fitneler, insan bu fitneleri kovduğu ve onlar içinde yerleşmediği sürece, kendisine bir zarar vermez. Ancak ibadeti bitirdikten sonra arız olacak fitneler ibadete zarar verir. Mesela gizli bir ibadeti daha sonra açıklamak gibi. Bu açıklama ile yapılan ibadet gizli yapılan ibadetler divanından/defterinden çıkarılarak açıktan yapılan ibadetler divanına nakledilir. Yine işlediği ameli insanlara açıklar; onunla övünür ve kibirlenirse işlediği ameli boşa çıkarmış olur; çünkü amel ile övünmek ve kibirlenmek o ameli bozar. Allahu Teala niyeti ve işi bozuk olanların amelini kabul etmez.

92 Bu kısım ve devamı, tercümeye esas alınan iki ciltlik baskıda, yanlışlıkla bir önceki bölüm içinde yer almıştır; biz konu bütünlüğünü düşünerek buraya aldık. Üç ciltlik tahkikli baskıda da bu şekildedir. (Tashih eden: D. Selvi)

Kul Allahu Teala'nın rızası için bir amele başlar, amelin ortasında onu bozacak bir durum ve düşünce meydana gelir de ameli bu şekilde bitirirse, bu amel geçersiz olur. Amele, kendini beğenme ve gösteriş gibi bir düşünce ile başlar fakat onu iyi niyetle bitirirse, ameli bozukluktan kurtulur; sonundaki iyi niyet ve Allah rızası, başındaki bozuk niyeti temizler.

Amellerin en faziletlisi; başında Allahu Teala'nın rızası için başlanılıp sonunda da Allahu Teala'nın rızası ile bitirilen ameldir. Bu ikisi arasında bir afet kapısını çaldığı zaman Evvel ve Ahir olan Allahu Teala kulun yanında ve destekçisi olur. Sonra bu ibadeti açığa vurmamalı ve onunla insanlara gösteriş yapmamalıdır.

Niyetlerin en faziletlisi, onu Yüce Allah'ın Rubûbiyet/Rablık hakkını yüceltme ve nefsi, kulluğun gereğini yerine getirmeye bağlamak üzere sırf Allahu Teala'nın rızası için yapmaktır. Bu makamda kul, Allahu Teala'nın zatına dair bir müşahedesi yoksa, ümit makamının gereği olarak ahiretle ilgili arzu ettiği ve şevk duyduğu şeylerin müşahedesi ile yetinmelidir.

Kul, ilmini öğrenmeden bir amel yapmaya teşebbüs etmemelidir; böyle yaparsa, işlediği ameli bilerek işlemiş olur. Allahu Teala'nın her konuyla ilgili bir hükmü oluğunu bilmek gerekir. Kul, bunun bilincinde olursa, Allahu Teala onu sever, amelini beğenir.

Kul, bilmediği konuları, o konuyu en iyi bilenlere sorarak öğrenmeli, şüpheli ve kapalı kalan hususlarda ise; o konuda kesin bir bilgi ve kanaat edininceye kadar beklemelidir. Bu kesin kanaat oluştuktan sonra o ameli yapması gerekiyorsa yapmalı, bırakması gerekiyorsa, onu terk etmelidir.

Kişi bir amele girişirken ya da uzak dururken hareket noktası daima Allahu Teala'nın rızası ve O'na yakınlaşma arzusu olmalıdır. İşte bu, niyetin en üst noktası ve ihlasın zirvesidir.

Kul işlediği ameller ile, Allahu Teala'nın vaat ettiği ahiret sevabını, cennette nefsin haz duyduğu şeyleri, arzuları, lezzetleri, cennet nimetlerini, Cenab-ı Hakk'ın anlatıp teşvik ettiği şekilde hurileri eş edinmeyi isterse; bu durum onun ihlasını zedelemez; ayrıca niyetin sıhhatine de bir za-

rar vermez; çünkü Allahu Teala bunları övmüş, müminleri bunları kazanmaya teşvik etmiş ve bunları kitabında ayrıntılarıyla anlatmıştır.

Kula, emsalleri arasında üstünlük kazandıracak bu durum; Allah aşıkları için bir eksiklik ve kusur olarak görülmüştür. Allah dostlarına göre yukarıda belirtilen maksatlarla ibadet yapmak, tıpkı dünyada çabucak eline geçecek bir menfaat için amel işlemek gibi bir kusurdur. Bu durum, ubûdiyyet makamına ve nefsin esaretinden kurtularak hürriyete erişmiş tevhid ehli için ihlas açısından şirk kabul edilmiştir. Onlar Rubûbiyetin özüne şahit olduklarından Vahdâniyetten başka bir şey onları esir alamaz. Kulluktaki ihlasın Rubûbiyete yönelik olması yani amelin sadece Yüce Rabbin zatı için yapılması, ameldeki ihlastan elbette daha üstündür.

Ancak, kendilerine muhabbet makamı bahşedilenlerin durumu farklıdır; onlar zorunlu olarak amellerde gerçek ihlasa ulaşırlar. Onları, arındırıp saf hâle getiren bir amel ve mücahede değildir; onlar muhabbet ile ihlas sahibi olmuşlardır. Bu makam, 'sevgililerin' makamıdır.

Müridleri, ameldeki bozuk şeyleri ayıklama ve temizleme işinde yorgun bırakan şey, onlarda kalan gizli şirk ve saklı arzulardır. Aynı şekilde dünyaya köle olanlar da, nefsin arzuları tarafından esir alındıklarından, dünyalık biriktirmek uğrunda yorgun ve bitkin düşerler. Ancak, gerçek hürriyyete kavuşmuş ariflere gelince onlar, amellerinde halktan bir şey beklemekten uzaktırlar. Halka bakmak, ihlası yok eder, niyetin bozulmasına yol açar ve amelin sevabının azalmasına sebep olur.

Kul, elinden gidip zayi olan her hangi bir şeyi veya uğradığı bir zulmü, Cenab-ı Hak katında kendisi için manevî bir azık olmasına niyet etmelidir. Allahu Teala'ya karşı itikadı ve samimi imanı ile onu Allah yolunda harcamış kabul etmelidir; böyle yapabilirse bütün bu durumlarda niyetinin karşılığını alır.

Nakledildiğine göre, adamın biri vefatından sonra rüyada görüldü; kendisine amellerinin karşılığını nasıl gördüğü? Soruldu; adam şöyle cevap verdi:

"Yoldan attığım bir nar çekirdeğine varana kadar, Allah için işlediğim her amelin karşılığını gördüm. Hatta ölmüş bir kedimizin bile terazinin iyilik kefesinde olduğunu gördüm!"

Adam anlatmaya şöyle devam eder:

"Ancak başımdaki fesin ipek ipliğinin de terazinin kötülükler kefesinde olduğunu gördüm! Ölmüş bir merkebim vardı; o yüz dinar değerindeydi; onun sevabını göremedim. Bunun üzerine: "Ölmüş bir kedi iyilikler kefesinde yer alıyorken, yüz dinar değerindeki bu hayvana neden sevap verilmediğini?" sordum; şöyle dendi:

"O hayvanı nereye gönderdi isen o tarafa gitti! Çünkü sana: 'Merkep öldü!' dediklerinde, 'Allah'ın lanetiyle gitsin!' demiştin. Bu sözünle ona sabretme sevabını yok ettin. Eğer merkebin öldüğü zaman: 'Allah yolunda gitsin/Allah için bir sadaka olsun!' demiş olsaydın, şimdi onu iyiliklerin arasında bulabilirdin!"

Diğer bir rivayette şunlar vardır: Adam demiştir ki:

"Bir gün insanların arasında sadaka vermiştim. Sadaka verirken insanların beni görmüş olmaları sebebiyle kendimi beğenmişlik duygusuna kapıldım; işte bu sadakayı ne iyilikler kefesinde ve ne de kötülükler kefesinde görebildim!"

Süfyan-ı Sevrî (rah) der ki: "Böyle bir amelin o kişinin iyilik ve kötülük hanesinde bulunmaması, o kişi için bir iyilik ve ihsandır."

Birisinden eza gören veya biri tarafından arkadan çekiştirilen kişi, bunun karşılığında Allahu Teala'dan ecir almayı ümit etmelidir; belki bu, onun kurtuluşuna sebep olabilir.

Rivayet edildiğine göre; bir kul bütün amellerinden dolayı hesaba çekilir, amellerinin hepsi de, onlara bulaşan afetler sebebiyle iptal edilir ve o kul sonunda cehenneme girmeyi hak eder. Sonra kendisinin işlemediği ancak kendisine yazılmış birtakım iyilikler ortaya çıkarılır; bu iyilikler sayesinde adam cennete girmeyi hak eder. Bunu gören kul şaşırıp:

"Ya Rabbi! Bu ameller benim yaptığım ameller değil!" der; kendisine şöyle cevap verilir:

"Bunlar senin gıybetini yapan, sana eza veren ve zulmedenlerin amelleridir; onların iyilikleri (sana yaptıkları haksızlıklar sebebiyle) şimdi senin oldu!"

AMELLERİN DEĞERİNİ BİLMEK

Bir hayırlı ameli az da olsa, onu değersiz görerek terk etmemeli, ya da hiç bir günahı küçük görmemelidir! Bu durum, bilmeden kulun helakine ve zarar görmesine sebep olabilir.

Abdullah b. Mübârek (rah), Hasan-ı Basrî'nin (rah) şöyle dediğini rivayet eder:

"Bir adam kıyamet günü birisinin yakasına yapışarak: 'Aramızda Allahu Teala hüküm verecektir!' der; adam: 'Vallâhi ben seni tanımıyorum!' der; o ise: 'Hayır, tanıyorsun! Sen benim duvarımdan bir saman çöpü almıştın!' karşılığını verir."

Yine kıyamet günü adamın biri başka birinin yakasına yapışarak: "Bu adam benim elbisemden bir parça almıştı!" diyecektir.

Kûfe alimlerinin önde gelenlerinden Hammâd b. Süleyman (rah) vefat etmişti. Süfyan-ı Sevrî'ye (rah): "Cenazesine katılmayacak mısın?" dediler; o da: "Eğer niyet etmiş olsaydım, katılırdım!" karşılığını verdi.

Hasan-ı Basrî (rah) vefat ettiğinde İbnu Sîrîn (rah) cenazesinde bulunmadı; sebebini sorduklarında: "Kalbimde Allah için bir niyet oluşmadı!" cevabını verdi.

Önceki alimler, kendilerinden bir işin yapılması veya o konuda gayret göstermeleri istendiğinde: "Eğer Allahu Teala bu hususta bize bir niyet ihsan ederse yaparız!" karşılığını verirlerdi.

AMELDE NİYET

Yahya b. Kesîr (rah) şöyle der: "Bir amelde niyeti güzelleştirmek, o ameli işlemekten daha değerlidir!"

Seleften biri demiştir ki: "Önceki salih insanlar, yaptıkları her işte güzel bir niyet kurmayı sevap görüyorlardı."

Fudayl b. Iyâz (rah): "Ancak güzel niyetle söz söyle!" demiştir.

Yine seleften biri: "Niyetin bozulması veya değişmesi endişesi, ameli terk etmekten daha ağırdır!" demiştir.

Süfyan-ı Sevrî (rah) şöyle der: "Bir kişi, yemek yemesini istemediği bir kişiyi yemeğe davet etse; davet edilen kişi icabet edip yemek yerse davet sahibi iki günah kazanmış olur, icabet etmezse sadece bir günah kazanır. Günahın birincisi; niyet etmediği hâlde onu yemeğe davet etmesi, ikincisi ise; din kardeşini sevmediği bir işi yapmaya zorlayarak onun öfkelenmesine sebep olmasıdır. Zira, davet edilen kişi, bu durumu bilmiş olsaydı davete icabet etmezdi."

Yüce Allah'ın, niyetlerde ihlas sahibi olma ve ihlası hakkıyla tanıma nimetine erdirdiği bahtiyar kişiler, elde ettikleri bu bilgiler sayesinde Allahu Teala'ya yaptıkları ibadetlerin ihlas içinde olabilmesi için insanlardan uzak durmaya gayret ederler; çünkü onlar, bütün işlerine basiret gözüyle bakarlar; Allahu Teala ile kendisi arasında geçenler dışında hiçbir şeyin kendilerine fayda vermeyeceğini ve O'na yapılan ibadetlere hiçbir şeyin ortak edilmemesi gerektiğini bilirler. İşte Ebdâl denilen salihler grubunu, dünyaya bağlanmış olanları terk ederek mağaralara sığınmaya iten sebep, amellerinde ihlası elde etmek ve amel yaparken insanlara bakma tehlikesinden kurtulma arzusudur. Onlar, cemaatle namaz kılmak ve benzeri hususların faziletini bilmekle beraber; bir tek günahtan sakınmanın yetmiş hayırlı amel yapmaktan daha hayırlı olduğuna inandıklarından; günaha düşme endişesiyle, nafile ibadetlerin faziletlerinden vazgeçmişlerdir.

Allahu Teala'yı hakkıyla tanımayanlar faziletli ameller peşinde koşarlar; fakat ufak tefek günahlara aldırış etmezler. Halbuki bu günahların bile kendilerini Cenab-ı Hakk'tan uzaklaştırabileceğini hesaba katmazlar. Bu yol, ilahi huzurda kabul gören mukarrabûn makamındaki velilerin tuttuğu yol değildir.

Güdülen maksada göre niyetler de farklılık gösterebilir. Zahirde Allah'tan uzaklaştırıcı olan bir amel, niyet güzelliği sayesinde Allah'a yakın-

laştırıcı olabildiği gibi; zahirde Allah'a yakınlaştırıcı olan bir amel de niyetin kötülüğü sebebiyle Allah'tan uzaklaştırıcı olabilir.

Şu hâdise bu manada güzel bir misaldir: Davud el-Muhbir *'Kitabu'l-Amel'* isimli bir eser tasnif edip onu Ahmed b. Hanbel'e getirerek bir incelemesini istedi. İmam Ahmed kitaba bakınca: "Sen ne yapıyorsun? Kitapta, zayıf ravilere dayanan senetlerle nakledilen bir çok rivayet var!" dedi. Davud:

"Ben bu kitabı rivayetlerin senetlerine bakarak yazmadım; ben onları bir haber olarak değerlendirdim ve onlara amel etme gözüyle baktım; bu şekilde onlardan istifade ettim!" dedi. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel: "Öyleyse onu bana geri ver, bir de senin baktığın gözle bakayım!" dedi; Davud kitabı İmam Ahmed'e verdi; kitap İmamın yanında o kadar uzun süre kaldı ki, Davud oğlunu göndererek kitabı istemek zorunda kaldı. İmam Ahmed kitabı teslim edince:

"Allahu Teala seni hayırla mükafatlandırsın! Gerçekten kitabından fazlasıyla istifade ettim!" dedi.

NİYETİN AMELE ÜSTÜNLÜĞÜ

Hasan-ı Basrî (rah) şöyle demiştir: "Niyet amelden daha üstündür!"

Yine o, demiştir ki: "İnsan bir hayra yöneldiği zaman kalbinden iki nur yayılır; eğer kulun ilk niyeti Allahu Teala'nın rızası olursa, diğeri ona bir zarar vermez. Yani amele ihlas ile yönelmişse, daha sonra onu gidermeye çalışan vesvesenin bir zararı olmaz; çünkü vesvese zayıftır; kalpte sağlam bir şekilde verilmiş kararı çözemez; kuvvetli ihlası zedeleyemez."

Yusuf b. Esbât (rah) şöyle dermiştir: "Niyeti bozacak şeylerden kalbi temizlemek, ibadet ehli için uzun süre ibadet etmekten daha zordur."

Bize, bir sufinin şöyle dediğini nakledildi:

"Ebu Ubeyd et-Tüsterî ile birlikteydim, Arefe günü ikindiden sonra arazisini sürüyordu. O sırada Ebdâl/seçkin veli dostlarından biri yanımıza geldi; ona gizlice bir şey söyledi; Ebu Ubeyd: "Hayır!" dedi. Bunun üzeri-

ne o zat, toprağın üzerinde süzülen bir bulut gibi gözümüzden kaybolun-caya kadar uzaklaşıp gitti. O zat gidince Ebu Ubeyd'e: "Adam sana ne dedi?" diye sordum: "Kendisiyle birlikte hac yapmamı istedi, ben de 'olmaz' dedim" dedi. Kendisine: "Hacca gitseydin olmaz mıydı?" diye sordum; şu cevabı verdi:

"Hacca niyet etmedim. Ben akşama kadar bu toprağı sürmeye niyet ettim. Onunla birlikte hacca gittiğim takdirde Allahu Teala'nın öfkesine maruz kalmaktan korktum; çünkü Allah için yapılması gereken bir amele başka bir ameli karıştırmış olacaktım. Bu durumda benim için niyet ettiğim bu işi yerine getirmek, yetmiş nafile hacdan daha önemlidir!"

Nafile ve mubah olan iki amelden, mubah olanına niyet etmiş olan kişi için faziletli olan, niyet ettiği mubah fiili yerine getirmesidir; çünkü niyet ile hüküm değişir; mubah olan iş faziletli hâle gelir, faziletli olan da ona niyet edilmediği için mubahın yerini alır. Bu incelikleri ancak ilm-i bâtını hakkıyla bilen alimler anlayabilir. Bunlar, yapılan amellerde gizli kalan yönlerden biridir.

Mesela; haksızlığa uğramış biri, kendisini savunup hakkını alabilir; fakat affetmesi onun için daha faziletlidir. Ancak hakkını almaya niyet eder ve affetmek gibi bir niyeti bulunmazsa; bu durumda hakkını alması daha faziletlidir. Diğer bir misal de şudur: Bir kişi ibadet yapacak güç bulmak ve bedenini dinlendirmek için yiyip içmeye ve uyumaya niyet etse, diğer bir vakitte oruç tutmaya ve gece ibadeti yapmaya da niyeti olmasa; bu durumda yemek ve uyumak onun için daha faziletlidir.

Ebu'd-Derdâ (r.a) şöyle derdi:

"Nefsime, bazen hoşlanacağı şeyler vererek onu toplamak isterim ki, bazı ibadetleri yerine getirmede o da bana yardımcı olsun!"

Kul, mubah olan bir fiili niyet ile yaparsa ondan dolayı ecir kazanır. Fuzuli bir ameli niyet etmeden yapan bir kişi için en iyi durum, işlediği o amelin lehinde veya aleyhinde olmamasıdır. Böyle bir amel için dünyevî bir niyet taşırsa, bu amelden dolayı günahkar olması bile muhtemeldir. Niyeti olmadan mubah veya fuzuli olarak işlediği her amel, kişiye bir fayda-

sı olmayan boş iştir. Ayrıca bu amel için boşa harcadığı vakitten hesaba çekilir.

Yine, kişinin niyetlenerek işlediği bütün fuzuli işler batıldır ve bu durumda onun niyeti hevaya/boş arzularına tâbi olmak olur. Böylesi bir fiile niyet etmesinin sebebi ya onun bir kusurudur ya da içinde gizlenmiş olan insanlar arasında tanınma arzusudur. Eğer bu fiilleri işlerken gerçekten Allah'ın rızasını istemiş ise; bundan dolayı cezalandırılmaktan kurtulur; fakat işlediği için bir sevap elde edemez.

Bir kimse, bilgi eksikliği sebebiyle kendisine gizli kalan niyetteki nefsin hevasını ve niyetlere bulaşan dünya sevgisini fark edememesi durumunda günahkar olur; çünkü ihlası tam manası ile elde edecek ilmi öğrenme ve cehaletten kurtulma yolunda kusur göstermiştir. Bu hususta hiçbir mazeret gösterilemez.

Nitekim konuyla ilgili gelen bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

"Allahu Teala cehaletten dolayı asla kimseyi mazur görmez. Cahilin cehalet üzere kalması helal olmadığı gibi alimin de bildiğini söylemeden susup kalması helal olmaz! Nitekim Cenab-ı Hak: "Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun"**[93]** buyurur.[94]

Sehl (rah): "Allahu Teala'ya karşı cehaletten daha büyük bir günah işlenmemiştir." demiştir. Kendisine: "Ey Ebu Muhammed! Cehaletten daha büyük bir günah biliyor musunuz?" diye sorulduğunda: "Evet!" dedi; kendisine: "Nedir o günah?" denince: "Cahilin, cahil olduğunu bilmemesidir" cevabını vermiştir.

Yani kulun cahil olması; fakat cahil olduğunu bilmemesi, yahut cehaletine rağmen kendisini bilgili zannetmesi; böyle olunca da hâline rıza gösterip ilim öğrenmeden geri kalması; bunun sonucunda da farzların farzı ve bütün farzların aslı olan ilim öğrenmeyi terk etmesi en büyük günahtır. Bu durumdaki bir kişi belki de bildiğini zannederek bilgisizce fetva verecek ve

---

[93] Nahl 16/43.

[94] Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, V, 133.

şüpheli konularda konuşacaktır. Bu ise cehaletine karşı suskun kalmasından daha büyük bir suçtur.

Buna karşılık ilim öğrenmekten daha büyük bir amelle Allahu Teala'ya ibadet edilmemiştir. İlmi bilmek, yani hangi şeylerin ilim olduğunu bilmek de ilimdir. İlim öğrenmek farz olduğu gibi; hangi şeylerin ilim olduğunu, yani hangi şeylerin öğrenilmesini gerektiğini bilmek de farzdır; çünkü kelamcıların farklı mezhepleri, yoldan sapmış bazı sûfilerin ve kıssacıların bilgileri şüpheli bilgiler arasına girmiştir. Bu şüpheli şeyler, insanları aldatan ve ilme benzeyen, fakat gerçekte ilim olmayan bir takım süslü sözlerdir.

Manaların birbirine karışması, ilimlerdeki inceliklerin ve garip noktaların kapalılığı ve selef ulemasından gelen sünnetlerde bazı gizli yönlerin bulunması sebebiyle kelamcılar ve kıssacılardan gelen bu tür sözler, alimlerin sözleri ile karışmıştır. Bu durumda ilmin ne olduğunu, onun hangi şeylerden oluştuğunu, nelerin ahiret ilmi olduğunu bilmek de bir ilimdir. Nelerin ilimden ibaret olduğunu bilen kişi, alim bir kişi gibi neyin ilim ve nelerin süslü sözlerden ibaret olduğunu bilir. Aynı şekilde bilinmesi gerekli şeyleri bilmek de tıpkı ilim öğrenmek gibi faziletli bir iştir. İlim öğrenmek farz olduğu gibi; nelerin öğrenileceğini öğrenmek de farzdır. Bunun gibi, cehaletinden habersiz olmak, cahillikten daha büyük bir kusurdur.

Sehl (rah) şöyle derdi: "Kalbin cehaletle katılaşması, günahlarla katılaşmasından daha kötü bir durumdur." Gerçekten cehalet bir karanlıktır; bu karanlığın içinde insanın gözü ona hiçbir fayda sağlamaz. İlim ise bir nurdur; kişi ilmin gösterdiği yolda yürümese de onun nurundan istifade eder.

"Halbuki (o gün) onlar için, Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır"[95] ayet-i kerimesinin tefsirinde şöyle denilmiştir: "O kimseler, cehaletle iyi zannettikleri birtakım ameller işlerler; ahirette ise onların kötülük olduğunu görürler."

---

[95] Zümer 39/47.

Ayet hakkında şu görüş de söylenmiştir: "Başkalarının işlediği günahlar onların üzerlerine yüklenir ve o yüzden azap görürler. Fakat böyle olacağını dünyada iken hiç hesaba katmamışlardır."

Bu ayetin tefsiri hakkında söylenen şeyler, Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen şu hadis-i şerifin manasına uygun düşmektedir:

"Kul, işlediği güzel amellere bakar ve bunlar sayesinde cennette yüksek dereceler kazanacağını düşünür; ama kendisinin işlemediği çok miktardaki günahlarla karşılaşır; bu günahlar onun iyi amellerinden fazla olur ve onlar sebebiyle cehenneme girmeyi hak eder. Bunun üzerine kul:

"Ya Rabbi! Bunlar benim işlemediğim günahlar, bunlar benim helak olmama sebep oldu!" deyince kendisine şöyle söylenir:

"Bunlar gıybetini yaptığın, kendilerine eza verdiğin ve zulmettiğin insanların günahlarıdır! Onlar bu günahlardan kurtuldu ve senin üzerine yüklendi!"[96]

Bu manada Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen bir hadis-i şerif şöyledir:

"Kul kıyamet günü dağlar gibi güzel amellerle gelir; eğer bunlar kendinde kalsa cennete girer. Ancak zulmettiği, sövdüğü ve dövdüğü kişiler gelir haklarını isterler; hak sahiplerinden şuna buna kendisinin iyiliklerinden verilerek ödeşmeleri sağlanır. Nihayet adamın iyilikleri biter. Bunun üzerine melekler: "Ya Rabbi! Bu adamın iyilikleri bitti; fakat daha çok sayıda hak talep edenler var!" derler. Cenab-ı Hak da meleklere: "Hak sahiplerinin günahlarını onun üzerine yükleyin, sonra da onu cehenneme kılıtleyin!" buyurur."[97]

GERÇEK İHLAS NEDİR?

Kul bir ameli işlediği zaman onu güzel bir şekilde yerine getirmeli, o amel hakkındaki güzel niyetini sürekli yenilemelidir. Sonra işlediği amel

---

[96] Aynı konuda, biraz farklı lafızlarla bir hadis için bkz: Müslim, Sıfatu'l-Cennet, 44; Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyame, 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/303.

[97] Bir önceki dipnotta verilen kaynaklara bakınız.

üzerinde durup düşünmeli; bir eksiği olup olmadığına, buna bir afetin zarar verip vermediğine bakmalı; sağlam müşahedesi ile bu amelin içine sirayet eden afetleri ayıklama yolunu tutmalıdır.

Kul ayrıca işlediği bu ameli sırf Allah rızası işlemeli, O'ndan başka hiç kimsenin rızasını elde etmeyi asla niyet ve kast etmemeli, böyle bir düşünceyi içinde taşımamalı; O'nun vereceği sevaptan başka bir maksadı olmamalıdır. Sonra o ameli işlerken istikametini korumaya devam etmelidir. Eğer, bazı boşluklardan ameline onu bozacak şeyler girmeye çalışırsa, onları defetmeli ve böylece her işini tek hedefte toplayarak Allah'ın birliğini tasdik etmesinin hakkını yerine getirmelidir. İşte ihlasın gerçek manası budur.

İhlas sahibi ihlasında iki şeye muhtaçtır; bunlardan biri diğerine tercih edilemez. Bunlardan birincisi maksadın doğru olmasıdır. Yani Allahu Teala'nın rızasını ve ahirette vaat ettiği şeyleri istemek. İkincisi ise, ameli bozacak şeylerden temizlemek. Yani amelin başlangıcından bitişine kadar onu tehlikelerden ve afetlerden korumaktır. Böyle yapılınca amelde ihlas elde edilir, nefsin onu bozup kirletmesinden kurtulmuş olur. İhlas sayesinde kul, nefsin gizli arzularından sıyrılır, gösterişten kurtulur, nefsin kötü arzularından arınır ve amellerine afetlerin girme tehlikesinden kurtulur. Bu manada rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Ümmetim için en çok korktuğum şey riya ve gizli arzudur."[98]

Hadiste belirtilen gizli arzunun dünya sevgisi olduğu söylenmiştir. Bu gizli arzunun, insanın karşılık alma ve övgü kazanma maksadıyla amel yapması olduğunu söyleyenler de vardır.

İnsan bir ameli işlemeye yöneldiği zaman, onu işlemeden önce durup üzerinde iyice düşünmeli; yapacağı amelle ilgili olarak kaç niyet taşıdığına iyice bakmalıdır. Zira bir tek amel için bile, o amelin taşıdığı hayır ve Allah'a yakınlık yönlerinin çok olması sebebiyle beş, on ya da bu ikisi arasında bir miktarda niyet bulunabilir.

---

[98] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/124; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 3/458, No: 5256.

Bu durumda her niyeti için bir amel sevabı kazanır ve işlediği bir hayırlı amel sayesinde on ayrı yönde niyet kurarsa bu sebeple on sevap kazanır; ya da o amelde beş ayrı yön ve niyet bulunur ve bir amel ile beş sevap kazanır. Yani her niyeti ile bir amel yapmış olur ve her amel için ayrı bir sevap kazanır.

Bunlar işlenen amellerdeki faziletli yönler ve iyilikleri kat kat artırma yollarıdır. Bunları ancak Allahu Teala'yı bilen ve ahkamını tanıyan alimler bilebilir. Bu, aynı zamanda hâl ehli salihlerin arasında bulunan Ebdâl zümresinin yoludur. Onların amelleri bu şekilde temiz olur, makamları yükselir; sevapları çoğalır ve hâlleri güzelleşir. Onlar bunu çok amelle değil, amellerini güzel bir şekilde yerine getirip onda çok sayıda güzel niyet bulundurarak elde ederler.

Bir haberde şöyle buyrulmuştur: "*Kim hayırlı bir amel yapar ve onunla Allahu Teala'nın rızasını istemezse, o ameli bitirinceye kadar Allahu Teala'nın öfkesi onun üzerine olur.*"[99]

Ediplerden biri bu manada şöyle demiştir "Yaptığı işte niyetini güzelleştirerek sana şükranda bulunmayan kişi, amelini güzel yapmakla sana şükranda bulunmuş olmaz!"

Bu manada bir şair şöyle demiştir:

Yapmayı kastettiğin iyilik için de sana teşekkür ederim!
Zira iyiliği yapmaya niyetlenmek de bir iyiliktir!
Seni kınamam, eğer kader gerçekleşmesini engellerse!
Allah'ın takdiri ile gerçekleşmeyenden hesap sorulmaz!

Bu kimse, güzel niyeti yenilemese ve himmetini yüksek tutmayı kaybetse bile, bu kişi kalbindeki yüksek duygu ve niyeti sayesinde Allahu Teala'nın amel sahibi kullarından olmaya devam eder. Kader-i ilahi, o amelleri azaları ile yapmasına müsaade etmese bile, niyeti sayesinde sürekli sevap kazanmaya devam eder. Diğer taraftan niyeti şer işlemek ve aşa-

---

[99] İlgili hadisler için bkz: Taberânî, el-Evsât, No:2838; Münzirî, et-Terğîb, 1/39; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 10/222.

ğılık şeyler peşinde koşmak olan kişi; takdir-i ilahi o kötülükleri azaları ile işlemesine müsaade etmese bile sürekli ziyanda ve zarardadır. Bu durumda ebediyen günahkar olmaya ve zarar etmeye devam eder. Böyle bir hâle düşmekten Allahu Teala'ya sığınırız.

Bu manada bir zat şöyle der: "Ben yemek, içmek ve helaya girmek gibi işler dahil, yapacağım her işe başlamadan önce bir niyet hazırlığı yaparım."

Böylece kul, niyet hazırlığı ile ibadetlere karşı kuvvet elde eder ve yaptığı hizmette ilahi yardımı ister; çünkü nefis kişinin bineğidir; sen ondan yardım ve desteğini kesersen, o da seni yol da bırakır.

Din yönünden insanlara güzel görünme düşüncesinden niyeti temizlemek gerekir. Bu durum insanların fazlasıyla ihmal ettikleri bir husustur. Allah'ın sadık kulları bu konuya güzel bir şekilde riayet ederler; niyetlere fazlasıyla itina gösterdiklerinden, eğer niyeti güzel yapamazlarsa güzel sayılan amellerden pek çoğunu terk ederler ve ancak farz olan hükümleri yerine getirmeye çalışırlardı.

İbnu Uyeyne (rah) şöyle der: "İnsanlar asılları/temel farzları zayi ettikleri için vusûlden/hedefe ulaşmaktan mahrum oldular."

Niyet, bütün asılların/temel farzların aslıdır; çünkü o, bütün farzların içinde bulunması gereken bir farzdır.

Ariflerden birsi der ki: "Kalbi Allahu Teala'dan uzaklaştıran tek şey, içinde sağlam ve kesin bir niyet olmaksızın kulun vücuduyla amel yapmasıdır." Yani, bu şekilde Allahu Teala'nın rızasını gözetmek olan ihlas eksik olur.

Mesela nikah dinimizin çok önem verdiği işlerden biridir. Kişi evlenirken niyetinde kadının güzelliği, malı veya soyu değil, dininin ve aklının güzelliği bulunmalıdır. Bunun yanında Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) evlenme sünnetini yerine getirmeyi, iffetli olmayı ve kendisini günahlardan korumayı da niyet etmeli; güzellik, mal ve soy bakımından aşağıda bulunan kadınlar ile yetinmelidir.

Bu konuda hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kim Allah için evlenir ve Allah için evlendirirse Allah'ın velâyetini/dostluğunu hak eder."[100]

AMELLERİN EN FAZİLETLİSİ

Amellerin en faziletlisi, Allahu Teala'nın rızası için başlanılan ve yine O'nun rızasına uygun olarak bitirilen, daha sonra da onu bozacak herhangi bir şeyle bozulmayan ameldir. Bundan daha üstün olanı ise, kulun bir amele Allahu Teala ile başlaması, amel esnasında Allahu Teala ile birlikte sebat etmesi ve Allahu Teala ile birlikte o ameli bitirmesidir. Bu, muvahhidler arasında yakîn sahipleri ile ariflerin sahip olduğu makamdır.

Amellerin en sıhhatli ve en ihlaslı olanı, Allahu Teala'nın rızası için yapılanıdır. Bu düşünce, ameli işleyen kişinin amelinin başında bulunduğu gibi amelin ortasında da bulunmalı, kişi o ameli işlerken Allah'ın huzurunda gibi olmalı, yine amelin sonunda da düşüncesi Allahu Teala'nın rızası olmalıdır. Ameli bitirdikten sonra onu insanlara açıklamamalı, o amel ile halka karşı gösteriş yapmamalıdır. İşlediği amele karşılık yüceler yücesi Allah'tan bir karşılık istememeli; aksine, işlediği ameli unutup Mevlâ'sının zikri ile meşgul olmalıdır.

BİR AMELDE BİRÇOK NİYET

Mescitlerde halka yapıp oturmak dinin değerli saydığı işlerden ve muttakilerin faziletli amellerindendir. İnsan mescitte otururken on niyeti birden taşımalıdır.

Allah'ın evi kabul edilen mescitte Mevlâ'sını ziyaret etmek bu niyetlerden biridir.

Namazı kıldıktan sonra diğer namazı beklemek de bir niyettir. Nitekim *"Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin; (cihad*

[100] Bkz: Tirmizi, Kıyamet, 60; Ahmed, el-Müsned, 3/440; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 1485; Hakim, Müstedrek, 2/164

için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya ulaşabilesiniz"[101] ayetinin tefsirinde rivayet edildiğine göre, ayetin metninde geçen murâbata etmek; ibadetleri yapmakta uyanık ve dikkatli olmaktır.

Diğer bir niyet; gözünü ve kulağını dışarı ile ilgilenmekten keserek sadece Rabbine yönelmektir. Bu konudaki bir hadis-i şerifte:

"Benim ümmetimin ruhbanlığı/halktan ilgisini kesmesi, mescitlerde oturmaktır!"[102] buyurulmuştur.

Yine mescitte bulunurken itikaf niyeti taşımalıdır. Zaten itikâfın aslı; bütün düşünceyi kalpte toplamak ve sırrı Allahu Teala'nın muhabbetine bağlamaktır.

Mescitte kurulacak bir diğer niyet, Allahu Teala'yı zikretmek, O'nun zikrini ve O'nu anlatan sözleri dinlemek olmalıdır. Nitekim bir hadis-i şerifte: *"Kim Allahu Teala'yı zikretmek ve zikredilmesini sağlamak için mescide giderse, tıpkı Allah yolunda cihad eden kimse gibidir"*[103] buyurulmuştur.

Buna benzer bir hadiste de; ilim öğretmek veya öğrenmek için bir mecliste oturan kişi de Allah yolunda cihad eden kimseye benzetilmiştir.[104]

Aynı şekilde, bir din kardeşinin istifade etmesi için, ya da Allahu Teala'nın rahmetinin inmesi için, yahut korkudan ve utanma duygusundan günahları terk etmeleri için bir mecliste oturmak da Allah yolunda cihad etmek gibi değerlendirilmiştir.

Bu konuda Hasan b. Ali (r.a), Resûlullah'tan (s.a.v) şöyle rivayet eder:

"Mescitlere sık sık gitmeyi alışkanlık hâline getiren kişiyi Allahu Teala şu yedi hasletin biri ile rızıklandırır: Ya bir din kardeşi kendisinden istifade eder, ya bulunduğu meclise onun sebebiyle rahmet iner, ya orada bulunanlar ilminden faydalanır, ya söylediği bir söz ile kişilere doğru yolu gös-

---

[101] Âl-i İmrân 3/200.

[102] Bkz: Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 1/436, No: 1406. Bu manadaki hadisler için bkz. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 5/506-507, No: 9431-9432.

[103] Ebu Davud, Cihad,11; İbnu Hıbban, Sahih, No: 449; Münzirî, et-Terğîb 1/479.

[104] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 6/6139; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 2/31; Münzirî, et-Terğîb,1/480.

terir, ya da çirkin bir işten vazgeçmelerini sağlar, yahut kendisinden korkup utanmaları sebebiyle günahların terk edilmesine sebep olur!"[106]

Niyetinde ihlası elde etmek; ihlasın zıddı olan şeyleri kalpten çıkarmak, diğer maksatları ve gayeleri terk etmekle olur. İstek ve arzuların sayısı çok olsa da, kişi niyet ve kasd ile bunu tek şeye indirebilir. Niyetin sadece Allahu Teala'nın rızasını kazanmaya bağlanması ile kul amellerde ihlası elde etmiş olur.

Bu konuda zatın birisinin şöyle dediği anlatılır:

"Bir deniz gazasına katılmıştım; birisi yem torbasını satmak istedi, ben de kendi kendime: "Onu satın alayım; cihad boyunca onu kullanır istifade ederim, falanca şehre vardığımda satar ondan kâr ederim!" dedim. Bu düşünceyle onu satın aldım. O gece bir rüya gördüm: Gökten iki şahıs indi ve biri arkadaşına: "Cihada katılànların isimlerini yaz, deftere kaydet! Yaz; falanca kişi gezmek için katıldı, falanca kişi gösteriş için katıldı, falanca kişi ticaret için katıldı ve falanca kişi Allah yolunda cihad etmek için katıldı!" dedi, sonra bana baktı ve: "Yaz; falanca kişi de ticaret için katıldı!" dedi.

Bunun üzerine ben: "Allah Allah! Vallahi ben ticaret yapmak için katılmadım! Zaten yanımda da ticaret yapacak bir şey yoktur. Ben sadece Allah yolunda cihad etmek için yola çıktım!" dedim. Bana: "Ey ihtiyar! Sen kazanç sağlamak maksadıyla dün bir yem torbası satın almadın mı?" dedi; ben ağlamaya başladım ve: "Beni ticaret için geldi diye yazmayın!" dedim. Yazan kişi arkadaşına baktı ve: "Ne dersin?" diye sordu. Arkadaşı da: "Yaz; falanca kişi Allah yolunda cihad etmek için çıktı, ancak yolda ticaret etmek maksadıyla bir yem torbası satın aldı. Allahu Teala kıyamet gününde onun hakkındaki hükmünü verinceye kadar bu şekilde kalsın!"

AMELLERİN BİRBİRLERİNE ÜSTÜNLÜĞÜ

Bazı kusurlar vardır ki, bunlar karışık ve kapalı olduklarından fazilet sahibi bazı kişiler tarafından faziletli amel zannedilmiştir. Böyle olmasının

[106] Bkz: Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 2750; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 2/22.

sebebi, bu amellerin fazilet olarak şöhret bulması, ona niyetlenip içine girmenin ve onda sabretmenin zorluğudur. Onlar, halka kapalı olsa da Allahu Teala'yı hakkıyla tanıyan alimler için gayet açıktır. Bunun bir örneği, rivayet edilen şu hâdisedir:

Hz. İsa b. Meryem'in (a.s) göğe yükseltilmesinden sonra, iki arkadaş Allah yolunda din kardeşi oldular. Birisi insanlardan uzaklaşıp ibadet için bir kenara çekildi; bu zatın ismi Sercis'ti. Diğeri ise, devamlı cemaate katıldı, mescitlere devam etti ve insanların arasına karışıp onlarla birlikte bulundu. Bu zat, Allahu Teala'yı Sercis'ten daha iyi tanıyordu, daha fazla marifet sahibiydi; arada bir Sercis'le karşılaştığında ona:

"Ey kardeşim! Şu senin tutmuş olduğun yol bid'attır; bu yolda hakkını yerine getiremeyeceğin bir sorumluluk vardır. Bu yol Allah'ın rızasına uygun bir yol değildir! Gel benimle birlikte cemaate katıl, insanlarla yakınlık sağla ve muhabet kur; böylesi Yüce Allah'ın rızasına daha uygun ve Hz. İsa'nın (a.s) sünnetine de daha yakındır!" diyordu; o ise bundan yüz çeviriyor ve onun görüşüne pek önem vermiyordu; o da arkadaşına:

"Asıl sen tamamen dünyaya yöneldin ve insanlara karıştın" diyordu.

Arkadaşının bu tavrı kendisini bıktırınca Sercis'e: "Bu akşam iftar yemeğini benimle birlikte ye; şu işi tam bir çözüme kavuşturalım!" dedi; Sercis bunu kabul etti. Daveti yapan iki kuş getirdi, onları kızarttı ve Sercis'e:

"Gel kızarmış bu iki kuşu aramızda hakem yapalım! Her birimiz Allahu Teala'ya ayrı ayrı dua edip yalvarşın; kimin gidişatı ve tuttuğu yol Allah ve peygamberi için daha sevimli ve doğru ise, bu iki kuşun canlanıp uçması için dua etsin!" dedi. Sercis: "Peki!" diye kabul etti. Sercis'e: "Önce sen dua et!" dedi; o da Allah'a şöyle dua etti:

"Allahım! Eğer senin rızanı kazanmak için girmiş olduğum bu yol, arkadaşımın beni davet ettiği şu yoldan daha doğru ise şu iki kuşa can ver!"

Onun bu duası sonunda kuşlarda bir canlanma görülmedi. Bunun üzerine diğeri şu sözlerle dua etti:

"Allahım! Eğer sıkı sıkıya sarıldığım ve şu dostumun ile arkadaşlarına muhalefet ettiğim bu iş; onların beni çağırdıkları uzlet ve cemaati terk etmekten daha doğru ve senin rızana daha uygun ise, şu iki kuşa can ver!"

Bu duadan sonra Allah'ın izni ile iki kuş canlandı ve uçtular. Böylece ruhbanlık yolunu tutan kişi, tuttuğu yolun Allahu Teala'nın rızasına uygun olmadığını anlayarak insanların arasına döndü ve cemaate katıldı.

Bu yüksek faziletler hususunda gözlenen karışıklıklardan biri de; kişinin fazilet elde etmeyi umarak, bulunduğu makamdaki hâli terk etmesidir. Böyle yapmakta Allahu Teala'ya daha yakın olmayı istemekte; ancak durum tersine dönmekte ve şeytanın kendisine musallat olmasıyla helak olmaktadır. Bu konuda, İsm-i A'zam duasını başkasına öğretmek isteyen âbidin başına gelenleri herkes bilir.

Alimlerin nazarında gerçek alim, iki hayırlı işten hangisinin daha hayırlı olduğunu bilip ve onu elden kaçırmadan hemen yerine getiren kimsedir. Yine, önüne gelen iki hayırlı işten hangisinin daha değersiz olduğunu bilip kendisini daha değerli olanı işlemekten alıkoymaması için ondan yüz çeviren de alim insandır.

Yine gerçek alim, iki kötülük ile karşı karşıya kalıp bunlardan birini işlemek zorunda kalınca, bunlardan hangisinin daha az şerli olduğunu bilerek onu yapandır. O, aynı zamanda iki kötülükten hangisinin daha kötü olduğunu bilir ve ondan uzak durmak için daha fazla gayret gösterir. Bütün bunlar ilmin incelikleridir.

NİYETİN TANINMASI VE MUHAFAZASI

Niyet bir takım kuruntularla karışabileceği gibi; himmet de vesvese ile karıştırılabilir.

Niyet, kendisiyle Allahu Teala'nın rızası ve katında bulunan mükafatların istendiği şeydir. Kuruntu ve boş temenniler ise, yaratıklarla alakalı olup kendisiyle fani dünyanın hazır zevklerinin istendiği şeylerdir.

Bazen irade ile muhabbet, ihtiyaç ile arzu birbirine karıştırılır.

İrade, bir şeyin olmasını istemektir. Olması istenen bu şey, her zaman sevilmeyebilir ve o şey bazen sevilenin tam zıddı da olabilir.

Muhabbet ise; aklı hakimiyeti altına alan, vicdana galebe çalan, kalbin özüne işleyen, orada kendisinden başka şeyin bulunmasından hoşlanmayan ve elden çıkmasını istemeyen şeydir.

İhtiyaç ise; onsuz yapılamayan, yeri başka şey ile doldurulamayan ve mutlaka gerekli olan şeydir.

Şehvet, daha fazla lezzet alma, elde olmasa da daha fazlasına sahip olma isteği ve aklı kenara itip alışkanlıkları öne alma hâlidir.

Yine, kalpteki zikir ile fikir de birbirine karıştırılabilir; aslında her ikisi de Allah'a yakınlığı ifade eder.

Zikir; unutulanı açığa çıkarmak, perdeyi açmak ve bir şeyi hatırlamaktır.

Fikir ise; bir şeyi akılda düşünmek ve gizli haberi ortaya çıkarmaktır.

Bazen de ümit ile muhabbet, niyet ile nefsin arzusu birbirine karıştırılır.

Ümit, herhangi bir sebeple bir şeyi elde etme beklentisidir.

Muhabbet ise; bir sebebe bağlı olmaksızın bir şeyden zevk alma ve onu elde etme arzusudur.

Kalbin zillete düşmesi ile nefsin zillete düşmesi de birbirine karışmaktadır. Kalbin zilleti; kalbin zaafa düşmesi ve halka tamah ederek ölmesidir. Nefsin zilleti ise; Yüce Yaratıcı'nın izzetini müşahede karşısında nefsin düştüğü durumdur.

Ayrıca tamahkarlığın zilleti ile aklın zilleti de birbirine karıştırılan hususlardandır. Himmet ve nefsin değersizliği tamahın zilletidir. Aklın zilleti ise; hakkı itiraf edip ilme boyun eğmesidir.

Nefsin zilleti ile kalbin zilleti de birbirine karışabilir. Hevanın nefse karşı üstünlük sağlaması ve aklı ezip geçmesi hâli, nefsin zilletini ifade eder.

Kalbin zilleti ise, süratle gerçek alime/her şeyi hakkı ile bilen Rabbine bağlanmasıdır.

Kendisini sürekli evirip çevirene nazar etme hâli olan kalbin izzeti ile; sahip olduğu ilim ile kibre kapılan aklın izzeti de karıştırılabilir. Zorbalıktan ibaret olan nefsin izzeti ile, gayba iman ile yücelmiş imanın izzeti de birbirine karıştırılabilir.

Bütün bunlar arifler tarafından bilinen hususlardır; ancak onlar gafillere ağır ve zor gelen meselelerdir.

Bazen ibadetler ile adetler birbirine karışır. Mesela bir ilim, amel, sadaka, aylık ya da yıllık infak gibi ibadetlerden birini yerine getirmek niyetinde olan bir kimse, daha sonra halis niyetin kaybolması ile yukarıda zikredilenleri sadece adet olarak yerine getirir.

Böyle yapmakla halkın iyi bildiği ve beğendiği şekilde (örfe göre) davranmış olur ve halkın örfüne aykırı hareket etmekten çekinir. Kendisini zorlayarak da olsa böyle davranarak halkın gözündeki durumunun devam etmesini sağlamaya çalışır. Böyle yapıldığında niyet gitmiş ve geriye sadece adet kalmış olur. Yaptığı iş de, ahireti kazanmak maksadıyla yapılmış bir iş olmaktan çıkar; o sadece dünya ve dünyalık arzuları istemek ve adetleri yerine getirme hâlini almıştır.

Bu durumda olan biri, ilim ve amel bakımından ahiret için yapılması gereken bir ameli, hevasına uyarak baş olma arzusu gibi dünyevî maksatlarla yerine getirebilir. Halbuki selef, bu tür amelleri nefsi edeplendirmek ve zühdü geliştirmek için yaparlardı; çünkü nefsi edeblendirme ve zühd yolunda yapılanlar, ahirete yönelik amellerdir. Bunların zıddı ise dünya uğurunda yapılan şeylerdir. Zira dünyalık için yapılan ameller, ahiret için yapılan amellerin tam tersidirler.

Selefin/önceki salihlerin hâli şöyle anlatılır: Onlar, öğrendikleri zaman amel ederler, amel ettikleri zaman amelleriyle meşgul olurlar, amelle meşgul olduklarında da halktan kaçarlardı. Böyle yapan bir kimse için: "Önce dinini iyice öğrendi; sonra onun hakkını vermek için insanlardan uzaklaştı!" demişlerdir.

Amellerin açığa vurulması ve gizli hâllerin ortaya dökülmesi şöyle bir karışıklığa sebep olabilir. Bu durumdaki bir kişi amel ve hâllerini açığa vurma işini nefsi terbiye etmek, onu sürekli denetim altında tutmak, yahut Allahu Teala'nın kudretini ve ayetlerinin yüceliğini göstermek sûretiyle kendisini görenlerin de bu güzel hasletlere sahip olmak için aynı amelleri işleyerek marifetlerinin artmasını sağlamak niyetiyle yapmış olabilir.

Yahut bu kişi amellerini açığa vurma işini insanların kendisini övmelerini ve sürekli kendisinden bahsetmelerini istediği için de yapmış olabilir.

Süleyman ed-Dârânî'ye (rah): "Kendi nefsi ve amellerinden bahseden bir kişi, imam olduğu takdirde kendisine uyulabilir mi?" diye sorduklarında: "Evet, uyulabilir" cevabını vermiştir.

Aynı manadaki soruya bir defasında o veye bir başka alim şöyle cevap vermiştir: "O kişinin bunu yapmaktaki maksadına göre durum değişir. Eğer bunu nefsi terbiye için yapıyorsa bu iyi bir şeydir. Ancak bu durum nefsin müdahalesi veya fena makamına ulaşıldığı düşünceleri ile karışabilir."

KÖTÜLÜKLERİ TERKETMEDEKİ NİYET

Bir ameli terk etmenin de bir çok sebebi vardır. Terk edilmesi farz olan bir haramı veya mekruhu terk eden kimse veya bir şeyi şüpheli olduğu için terk eden bir kimse, bütün bunları güzel bir niyetle yapması gerekir. Bunu yaparken, Allah'ın rızasını düşünmeli, O'nun katında olan nimet ve sevapları istemeli, bununla halka bakıp onlardan bir şey beklememelidir.

Haram, mekruh veya şüpheli bir şeyi terk ederken, bu sayede insanlar içindeki itibarını artırıp, halini iyileştirip onların teveccühünü çekmeye çalışmamalıdır; çünkü günahların terk edilmesi en faziletli amellerdendir. Bunun için o da güzel bir niyete muhtaçtır; çünkü nefsin günahlarla imtihan edilmesi ve nefsin de günaha düşkün olması sebebiyle, bunları terk edenlere Allahu Teala bol bol sevap vaadetmiştir.

HER HALDE İHLASI KORUMAK

Seleften biri şöyle der: "Takva hâlinin Allahu Teala'dan başkaları tarafından bilinmesini arzulayan kimse için Allahu Teala katında bir mükafat yoktur!"

Zekeriyya (a.s) hakkında şöyle bir hâdise nakledilir:

Zekeriyya (a.s) bahçe duvarını kerpiç ile yaparken bazı insanlar yanına geldiler; çünkü o sanatkar bir kişi olup elinin emeğiyle kazandığını yerdi. Bu esnada kendisine pide getirildi, yanındakileri davet etmeden yemeğini yiyip bitirdi. Onun cömertliğini ve takvasını iyi bilen yanındakiler, orada bulunanları yemeğe neden davet etmediğini sordular. Zekeriyya (a.s) şöyle cevap verdi:

"Ben ücretle çalışmak üzere buradaki evin sahibi tarafından tutulmuş birisiyim. O iki pideyi de, onları yiyip işlerini yapacak gücü elde etmek için bana ikram ettiler. Eğer sizleri de davet etseydim, ne sizleri doyurmaya yeterdi ne de beni doyurmaya yeterli olurdu. Ben de üzerime verilmiş işi tam olarak yerine getirmemiş olurdum."

İşte bu durum, bir farzı yerine getirmek için bir faziletli işi terk etmeye misaldir. Bu gibi terklerde, tıpkı bir ameli işlerken olduğu gibi niyetin bulunması gerekir.

Velilerden birisi anlatır: "Süfyân b. Ebî Âsım'ı ziyarete gitmiştim. Yanına vardım, yemek yiyordu. Yemeğini bitirip ellerini yıkayıncaya kadar bana hiçbir kelime söylemedi. Sonra bana döndü ve: 'Eğer bu yiyeceği borçla almamış olsaydım, onu seninle paylaşmak isterdim!' dedi."

Anlatılan diğer bir hadise de şöyledir: Bir kişi, tanımadığı ve dillerini anlamadığı bir topluluğun yanından geçti. Onların lüzumsuz söz ve konuşmalarıyla, Allah'a dua ettiklerini zannetti; iyi niyetinden dolayı onların söylediklerini kendisi de tekrar etti. Bu kişinin iyi niyeti sebebiyle Allahu Teala onları bağışladı."

Hasan-ı Basrî (rah) şöyle der:

"Şunlar bir müslümanın en önde gelen alametidir: O, dilini tutar, gözlerini salıverip sağa sola rast gele bakmaz, ibadet niyetini kalbinden eksik etmez."

Yani, müsülaman kendisini Allahu Teala'ya yaklaştıracak ibadet ve taatlara girişme konusunda zaaf ve tembellik göstermez. Bu yoldaki niyeti sürekli güçlenir ve artar. Bir kimsenin yaptığı işler niyetine göre daha az ve azalarının gücü yetersiz olabilir. Ama niyette zaaf gösterilmemelidir. Yine Hasan-ı Basrî (rah) şöyle der:

"Müminin gücü kuvveti zayıf olsa da niyeti güçlü olur. Münafığın gücü kuvveti yerinde olsa bile ameli zayıf olur!"

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Her şeyin bir hakikati vardır. Kişi, Allahu Teala için yaptığı amelden dolayı övülmeyi istemez hâle gelmedikçe ihlasın hakikatine erişemez!"[108]

Havariler Hz İsa'ya (a.s): "Ey Ruhullah! İhlas nedir? diye sorduklarında; Hz. İsa şu cevabı verdi: "Yaptığı bir ameli sırf Allahu Teala için yapmak, bu amelden dolayı asla herhangi birinin övgüsünü istememektir!" Havariler:

"Peki Allah'a karşı samimi ve içten olan kimdir?" diye sordular, buna şu cevabı verdi:

"O, insanların haklarından önce Allahu Teala'nın hakkını yerine getirmekle işe başlayan kişidir! Ona, biri dünya ve diğeri ahirete ait iki iş sunulduğunda, önce Allahu Teala'nın emrini yerine getirmeye başlar."

İnsanların övgüsünden hoşlanmak, dünya sevgisinin bir göstergesidir. Bu kimseler makam ve mevkisinin bilinmesinden hoşlanır, herkes tarafından tanınmak ister, insanların gözünde itibar ve hürmet görmeyi gönülden geçirir ve ister. Halbuki bu arzusunun ona bir faydası olmaz. O kimse, içindeki bu niyetini ne kadar gizlerse gizlesin, ameli makbul değildir.

Rivayet edildiğine göre, İsrailoğulları içinde birisi, kimsenin görmediği bir dehliz içinde kırk yıl ibadet etti. Melekler onun amelini Cenab-ı Hakk'ın katına götüdüler; fakat ameli kabul edilmedi. Bunun üzerine melekler:

[108] Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 2058; Zebîdî. İthaf, 13/104.

"Ey Rabbimiz! İzzetine yemin ederiz ki sana sunduğumuz ameller haktır!" dediler; Allahu Teala onlara şöyle buyurdu:

"Doğru söylüyorsunuz ey meleklerim! Fakat o kişi, bulunduğu makamın ve durumunun insanlar tarafından bilinmesini arzuluyordu!"

Bu sebepledir ki seleften biri şöyle demiştir: "Kibir, riya ve şöhret olma arzusundan kurtulan kişi selamete erer."

Süfyan-ı Sevrî (rah) şöyle der: "Nefsin hastalıklarını tedavi ederken bana en ağır geleni niyeti düzeltmek olmuştur; çünkü niyet her an değişip dağılmaya, yani zayıflamaya müsaittir. Bu yüzden niyet üzerinde sürekli durup onunla ilgilenmek gerekir."

el-Mansûr da: "Amelde ihlası elde edinceye kadar uğraşmak ameli işlemekten daha zordur" derdi.

Yine Süfyan-ı Sevrî (rah) şöyle demiştir: "Ben, amelimin görünen kısmına güvenmem, (ancak niyetime güvenirim)."

Hazret-i Ali (r.a) de şöyle demiştir:

"Amellerin kabul edilmesi için, amelleri işlemekten daha fazla ihtimam gösteriniz. Zira takva ile işlenmiş bir amel az bir şey değildir. Allahu Teala tarafından kabul edilmiş bir amel az sayılır mı?"

Seleften birisi şöyle der: "Tek başına kalmakla yalnızlık hissine kapılan ve insanlarla birlikte olmaya alışan kişi, gösteriş tehlikesinden kurtulamaz."

AMELİ KORUMA GAYRETİ

Abdülaziz b. Ebî Revâd (rah) der ki: "Benim ulaştığım salih kişiler, hayırlı amelleri işlemek için büyük bir gayret gösterirlerdi. Ameli işledikten sonra da, amelin kabul edilip edilmediğini düşünerek korkarlardı!"

Mâlik b. Dînâr (rah) şöyle der: "Amelin kabul edilip edilmediği yönündeki endişe ve korku, o ameli işlemekten daha zordur."

İbnu Aclân (rah) şöyle der: "Bir amel ancak şu üç şey ile geçerli olup salih amel niteliği kazanır: Allah için takva sahibi olmak, iyi niyet taşımak ve onu doğru olarak yapmak."

"O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için ölümü ve hayatı yaratmıştır"[107] ayet-i kerimesini Fudayl b. Iyâz (rah) şöyle açıklar: "Yani kimin daha ihlaslı ve kimin dosdoğru yaptığını sınamak için..." Bunun nasıl olacağını kendisine soranlara şöyle der: "Bir amelde ihlas bulunur fakat amel ilme göre doğru olmaz ise kabul edilmez."

et-Tiyâhî şöyle der: "Şu dört şeyin bir amelde bulunması gerekir: Yüce Allah'ı tanımak/marifetullah, hakkı tanımak, ihlas sahibi olmak ve ameli sünnet üzere işlemek. Bunlar olmadan yapılan hiçbir amel fayda vermez."

Ebû Ubeyde b. Ukbe (rah) şöyle der: "Amellerini mükemmel yapma sevincini yaşamak isteyen kişi niyetini güzelleştirsin; çünkü Allahu Teala, niyetini güzelleştiren kişiye, ağzına koyduğu lokma için bile sevap verir!"

Niyetin en güzel açıklamasını, Hz. Resûlullah (s.a.v) yapmıştır; kendisine ihsanın ne olduğu sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

"İhsan; Allahu Teala'yı görüyormuş gibi O'na kulluk etmendir!"[108]

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) tarif ettiği bu makam, ariflerin bulunduğu müşahede makamı ve yakîn sahiplerinin marifetlerini gösteren bir izahtır. Onlar ihlaslı kullar için en fazla ihlasa sahip olanlardır.

Abdullah b. Mübârek (rah) şöyle der: "Nice küçük ameller vardır ki niyet onları büyütür; yine nice büyük ameller vardır ki niyet onları küçültür!"

Ariflerden biri şöyle der: "Kalp ile Allahu Teala'ya tam olarak yönelmek; namaz, oruç vb. fiili amellerle yönelmekten çok daha etkili ve sonuç vericidir!"

---

[107] Hûd 11/7.

[108] Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1; Ebu Davud, Sünnet, 16; Tirmizi, İman, 4; İbnu Mace, Mukaddime, 9.

el-Antakî şöyle der: "Allahu Teala'ya ibadet kalpten yapıldığı zaman azalar istirahat eder."

Hazret-i Ali (k.v) şöyle demiştir: "Dışı içine ağır basan (yani görünüşü içinden daha iyi olup içi noksan ve bozuk olan) kimsenin Mizan'da iyilikleri hafif gelir. İçi dışına ağır basan kişinin de kıyamet günü Mizan'da sevapları ağır basar!"

Davud-i Tâî (rah) şöyle der: "Bütün hayırların, niyetin güzelleştirilip düzeltilmesinde toplandığını gördüm. Niyetini gerçekleştiremesen de güzel niyet sana hayır olarak yeter!"

Rivayet edildiğine göre Hasan-ı Basrî (rah): ***"Ona dünyada mükâfatını verdik..."***[109] mealindeki ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle demiştir: "Dünyada verilen mükafattan maksat; ahirette ecir kazanmasını sağlayacak olan samimi niyettir."

Haberde varid olduğuna göre şöyle buyrulmuştur:

"Günahta ısrar edenler ateşte helak oldular!"[110].

Buradaki ısrardan murad; imkan ve güç bulduğu sürece o günahı işlemeye kalpten niyetli olmaktır. Yahut işlediği günaha karşı kalbinde pişmanlık ve tövbeye yönelik bir düşüncenin bulunmamasıdır. En büyük ısrar ise günah işlemek için gayret göstermektir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allah'ın zikrine düşkün olanlar öne geçmişlerdir. Zikir sebebiyle günahları silinir ve kıyamet günü günah yükünden kurtulmuş olarak gelirler."[111]

Bunlar, Allah tarafından haklarında cennetlik hükmü verilen, mukarrabun makamına yükselmiş kimseler olup Resûlullah (s.a.v), onların Allahu Teala'yı çokça zikretmeleri sebebiyle günah yüklerinden kurtulduklarını haber vermiştir.

---

[109] Ankebût, 29/27.

[110] Benzer bir rivayet için bkz: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/165, 219.

[111] Benzer bir rivayet için bkz: Müslim, Zikr, 4; Tirmizî, Deavat, 128; Ahmed, Müsned, II, 323; Münziri, et-Terğıb, II, 399.

Cenab-ı Hak, hayırda öne geçen bu kullar hakkında şöyle buyurmuştur:

"(Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler. İşte bunlar, (Allah'a) en yakın (mukarrebun) olanlardır!"[112]

Dinî ilimlerden ve Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerinden anladığımız mana budur. Allahu Teala'nın af ve mağfireti ile iradesi bütün bunların ötesindedir. O'nun ilmi kadîmdir, bütün işler neticede Allah'ın takdirine bağlıdır.

Abdurrahman b. Murbih'in şöyle dediği nakledilir: "Kim, sırf Allahu Teala'nın rızasını kazanmak için hayırlı bir ameli işler, daha sonra bu ameli ile insanlara karşı riya yapmak gibi bir kusur bulaşırsa; Allahu Teala, asıl niyetinin karşılığını kendisine verir ve ona bulaşmış kusuru da ondan giderir! Kim, sırf riyakarlık için hayırlı bir ameli işler, sonra tefekkür edip yanlışını anlar ve onu Allahu Teala'nın rızası için yapma yoluna girerse; Allahu Teala, onun için bu sonraki niyetinin karşılığını verir ve amele başladığı andaki asıl niyetini (riyakarlığı) siler. Onun bu tefekkürünü bir tövbe olarak kabul eder. Tövbe ise, ondan önce işlenen hataları silen bir ameldir. Allahu Teala her şeyi en iyi bilendir."

FAZİLETLİ AMELİ TERCİH

Manaların inceliği ve ilimlerinin gizliliği sebebiyle bazen faziletler ile onlardan daha düşük ameller karıştırılabilir. Mesela kulun başka bir amel yerine, daha gerekli olduğuna inanarak nafile namaz kılması gibi. Buna şu durumu örnek olarak verebiliriz:

Sahâbe-i Kirâmdan biri nafile namaz kılmaktaydı. Resûlullah (s.a.v) onu çağırdı. Fakat o sahabi namazı bırakıp Resûlullah'ın (s.a.v) çağrısına icabet etmedi. O sahabi, Allahu Teala'nın huzurunda ibadet etmenin Resûlullah'ın (s.a.v) davetine icabet etmekten daha faziletli olduğunu düşündü. Namazını bitirip selam verdikten sonra gelince, Resûlullah (s.a.v), kendisine:

---

[112] Vâkıa, 56/9-11.

"Seni çağırdığım anda yanıma gelmene engel olan ne idi?" diye sordular; Sahabî:

"Namaz kılıyordum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v):

"Sen Allahu Teala'nın "*Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun. Bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer. Siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız*"[113] buyurduğunu işitmedin mi?"[114] buyurdular.

O sahabinin Resûlullah'a (s.a.v) icabet etmesi daha faziletli idi; çünkü kıldığı namaz nafile iken, Resûlullah'a (s.a.v) icabet etmesi bir farz idi.

Büyüklerden biri şöyle der: "Faziletleri işlemeye farzları işlemekten daha fazla önem veren kişi aldanmıştır. Kendi nefsini bırakıp başkalarının kusurlarını araştıran kişi kendi kendine tuzak kurmuştur."

Süfyan-ı Sevrî (rah) şöyle der: "Usulü (temel farzları) terk edenler, vusûlden mahrum olurlar!"

Kul için faziletli olanlar sırasıyla şunlardır:

- Kul öncelikle nefsini, yani kendini tanımalı,
- Haddini bilmeli, haddi aşmamalı,
- Bulunduğu makamdaki hâlini sağlamlaştırmalı,
- Sonra kendisine ihsan edilen ilmin gereğini yerine getirmeli.

Bu durumda olan kul, bilgisinin eriştiği ve gücünün yettiği kadarıyla öncelikle haramlardan kaçındıktan sonra, üzerine farz olan amelleri yerine getirmekle işe başlar. Farzları sağlam ve mükemmel bir şekilde yerine getirmeden faziletlerle meşgul olmaz; çünkü faziletler, sermaye üzerine gelen kâr gibidir ve sermaye olmadan kâr da olmaz. Her faziletin mutlaka afetleri de vardır. Ancak o afetlerden kurtulanlar, faziletin kârını elde edebilirler. Her güzel amelin bir sıkıntısı ve zorluğu vardır; bunlara katlanan-

---

113 Enfâl, 8/24.

114 Buhârî, Tefsir, Enfal, 3; Ebu Dâvud, Salat, 350; Nesâî, İftitah, 26; Hakim, el-Müstedrek, No: 1558.

lar o güzellikleri elde ederler. Bu faziletlerin afetlerinden kurtulmayı başaramayanlar, o büyük faziletleri elde edemezler. Bunlar için gerekli sabır ve tahammülü gösteremeyenler, faziletlerin sağladığı yüce makamlara çıkamazlar.

İhlaslı görünme çabası ve ilmini gösterme gayreti de, bu amellerle övünme şeklinde kendini gösterir. Süfyan-ı Sevrî (rah) der ki: "Nefsini ilimle süsle; ama onunla (insanlar için) süslenme!"

Süfyan-ı Sevrî (rah) bu sözüyle şunu söylemek istemiştir: Nefsini, Allahu Teala'nın rızasını kazanmak için eğit, terbiye et. Böyle yaparsan, Allahu Teala'nın dostları içinde bir süs gibi olursun. Ancak ilmi, insanların nazarında övgü kazanmak maksadıyla bir süs eşyası gibi görme!

Karıştırılan konulardan biri de sınama (ihtibâr) ile seçme (ihtiyâr) mefhumlarıdır. Sınama, ihtiyaç hâlinde meydana gelir ve kulu Allahu Teala'ya yaklaştırır. İhtiyâr ise, kişinin arzu ve hevesini arttırarak onu Hakk'ın rızasından halka yönelten bir basamak vazifesi görür.

Bu duruma giyinme hususundaki şu karışıklığı örnek verebiliriz. Setr-i avret, yani görünmesi haram olan yerleri örtmek için giyinmek ile, insanlara karşı övünmek ve varlıklı olduğunu göstermek maksadıyla süslü ve pahalı elbiseler giyinmek bir birine karıştırılan bir husustur.

Bazen kul, gönüllü olarak yapmak istediği nafile bir ibadet yüzünden farzı zayi edebilir. Halbuki farzları sağlam ve şartlarına riayet ederek yerine getirmek en büyük fazilettir.

Rasûl-i Ekrem'den (s.a.v) rivayet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur:

"Biriniz yemeğe davet edildiğinde oruç değilse davete icabet etsin. Eğer oruç ise "Ben oruçluyum!" desin!"[115]

Nafile ibadeti gizlemek daha faziletli olduğu hâlde Hazret-i Peygamber bu hadis-i şerif ile, nafile ibadetin açıklanmasını emir buyurmuşlardır.

[115] Müslim, Sıyam.159-160; Ebu Dâvud, Savm. 76; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 10563; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 6158.

Müminin gizlediği amelin, davet yapandan daha değerli olmadığını göstermek ve kardeşinin kalbinin kırılmasını önlemek için böyle davranılması istenmiştir. Ayrıca ameli işleyen kişi amelden daha üstündür ve ameller amel sahiplerine bağlıdır. Bu sebeple ecir, amele göre değil, amel sahibinin derecesine göre verilir. Böylece Allahu Teala (c.c), aynı ameli işleyenlerden dilediğine kat kat sevap verir.

Bütün bunlar, müminin kişiliğinin amelinden üstün olduğunu gösterir, İşte bu sebeple, "Seni davet eden kardeşine oruçlu olduğunu söyleyerek onu rencide etmekten ve kalbini kırmaktan kurtul!" denilmek istenmiştir.

Zira bir mümin kardeşin, özellikle senin için hazırladığı bir yemeğe davet ettiğinde ona icabet etmez ve kabul edilebilir bir mazeret göstermezsen, elbette onun kalbini kırmış olursun. Davet edenin samimiyeti bilindiğinde ise bu kırgınlık daha da artar.

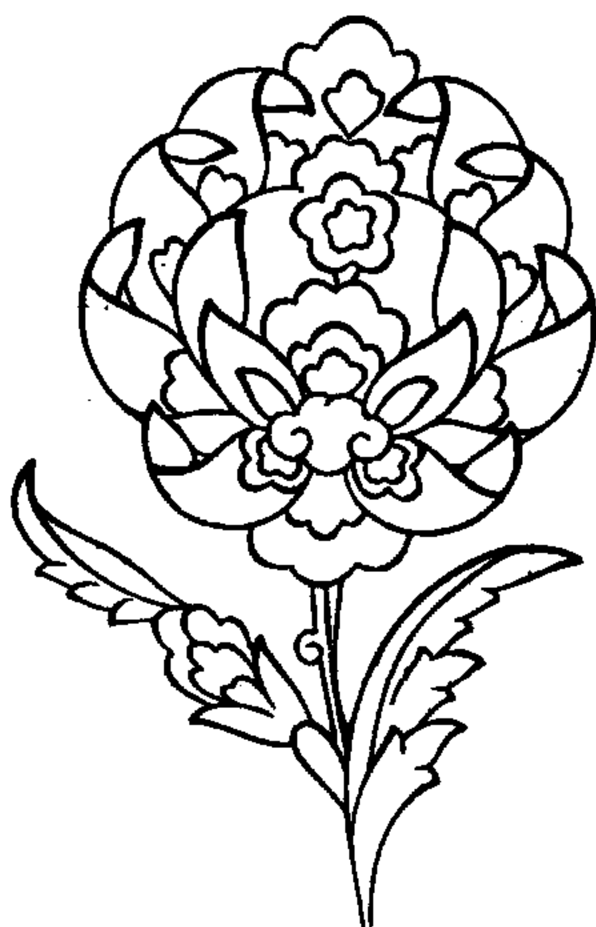
İbnu Şübrüme (rah) der ki: "Kürz b. Vebre, dünyevî bir maksad için kullanmamak şartıyla Rabbinden İsm-i A'zam'ı öğretmesini istedi; Allahu Teala (c.c) da kendisine isteğini verdi. O, ayrıca Yüce Allah'tan bir günde Kur'ân-ı Kerîm'i üç defa hatmetme gücünü istedi."

Onun ibadete bu derece düşkün olduğunu görenler: "Ey Kürz, ibadet için neden kendini bu kadar yoruyorsun?" diye sordular. O da: "Dünyanın ömrü ne kadardır?" diye sordu: "Yedi bin yıl!" denilince: "Bir günü elli bin sene olan ahiret günündeki azaptan kurtulmak için yedi bin sene ibadet etmeye hangi kul razı olmaz!" dedi.

Seriy es-Sakatî (rah) şöyle der: "İhlasla iki rekat namaz kılmak, yetmiş hadis yazmaktan daha hayırlıdır." Diğer bir sözünde ise, yedi yüz hadis yazmaktan hayırlı olduğunu söyler.

En doğrusunu Yüce Allah bilir.

OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

YİYECEKLERİN DÜZENLENMESİ ve AÇLIĞIN FAZİLETİ

AZ YEMENİN USÛLÜ

Selef-i sâlihinden bazıları, nefsini bitkin düşürecek derecede günlük yiyeceklerini kısarlardı. Bu zatların yolunu tutmak isteyen kişi, her öğünde yiyeceğini bir pidenin yedide birinin çeyreği derecesine düşecek kadar azaltsın. Bu şekilde yiyeceğini kısarak perhiz yapan kişi, bir ay içinde tek bir pide yemiş olur. Kendisini buna alıştıran kişiye bu eksiltmeden bir zarar gelmez. Kişi böyle yapmakla midesinin üçte birini doldurmuş olur ki bu da, normal olarak yediğinin üçte biri kadardır. İşte terbiye yoluna giren hak yolcusunun tutması gereken yol budur.

Alimlerden bazıları da öğünlerin azaltılması yerine öğünler arasındaki süreyi uzatma yolunu tutmuşlardır. Bunlar azıkları azaltmazlar; bunun yerine her defasında öğünlerin arasını biraz daha uzatırlar. Öğünler arasındaki süreyi uzatma işi, insan bedeninin açlığa dayanabileceği noktaya kadar devam eder. Yani farzları yerine getirebilecek ve akla zarar vermeyecek dereceye kadar öğünlerin arası açılır. Bu yolu tutmak isteyen hak yolcuları, her gün akşam yemeklerini gecenin on dörtte biri geçinceye kadar geciktirirler. Böyle devam ettikleri takdirde her yarım ayda bir geceyi yemek yemeden geçirmiş olurlar.

Bu yolu seçmiş olanlar, öğünlerini her gün gecenin yedide biri, onda biri, on dörtte birinden kırkta birine kadar bir süre erteleyebilirler. Böyle yapanlar, azıkları azaltmak yerine öğünler arasındaki süreyi uzatmış olurlar. Tutulan bu yolun olumsuz bir etkisi olmaz; o, insan aklına bir zarar vermediği gibi; farzları yerine getirmesinde de herhangi bir zayıflık söz konusu olmaz.

Perhiz yapıp az yiyen kimse kararlı bir tutum içinde hareket eder ve niyeti halis olursa, bu işinde Allah tarafından mutlaka yardım görür ve tehlikeden korunur. Bu durumda olan kulun yemek vakitlerinin arası zorunlu olarak uzamış ve yiyeceğini azaltmak için bir çaba sarf etmeden azığı her öğünde azalmış olacaktır; çünkü böyle yapmaya devam eden kişinin midesi kaçınılmaz olarak daralacaktır. Açlığı arttıkça azığı da bu minval üzere azalacak; bu iş açlığa dayanabileceği son noktaya ve azığın azaltılabileceği miktara kadar devam edecektir.

Hadis-i şeriflerde ve haberlerde bildirilen açlığın faziletini elde etmek için bu şekilde (öğünlerin arasını uzatmak veya yemek vakitlerini azaltmak suretiyle) günlük alınacak gıdayı eksiltmek gerekir.

Bazıları şöyle der: "Açlığın vakte bağlı olan ilk sınırı, bir vakitten ertesi gün aynı vakte kadar, yani yirmi dört saatlik süreyi yemek yemeden geçirmektir. Açlığın son sınırı ise yetmiş iki saati yemek yemeden geçirmektir." Bu kimselere göre açılığın sınırları bunlardan ibarettir. Azığın miktarı ile ilgili sınıra gelince, nefsin ekmekle beraber katığı istememesidir. Nefis, ekmeğin yanında katık istediği takdirde aç kalmış sayılmaz. Bu, açlığın ilk mertebesidir.

Diğer bir kısım ise şöyle der: "Açlığın sınırı, canın ekmek çekmesi ve ekmeğin katıklı veya katıksız olması arasında bir ayrım yapmamasıdır. Nefis ekmeğe arzu duyduğu sürece aç kalmış sayılmaz; çünkü nefiste ekmeğe karşı hâlâ bir istek vardır. Ancak ekmek ile diğer yiyecekler arasında bir ayrım yapmaz duruma geldiğinde, açlık bakımından son dereceye erişmiş sayılır." Bu durum, Allahu Teala'nın insan bedeni için gerekli kıldığı gıdaya zorunlu olarak ihtiyaç duyulan noktadır. Böylece iki yemek vak-

ti arasındaki süre üç, beş ve yedi güne kadar çıkar. Bu derecede açlığa erişmiş kişinin isteği, hayatını idame ettirecek ve kendisi için zorunlu olan yiyecektir. Bunlar da açlığını giderecek ve farzları yerine getirebilecek kadar gıdadan ibarettir. Bu ise, sıddıklar zümresindeki salihlerin hâlidir.

Sıddıklar zümresinden olan bir zat şöyle der:

"Açlığın sınırı şudur: Bir kişi tükürür ve tükrüğüne sinek konmazsa, onun midesinin boş olduğuna yani açlığına hükmedilir."

Bu zatın söylemek istediği şudur: Besleyici gıda ve yağlardan yoksun olan tükürük, tıpkı saf su gibi olacağından; her türlü gıda ve besleyici maddeler üzerine konacak nitelikte yaratılmış olan sineklerden herhangi biri ona konmayacaktır.

Âdetlere uyarak, değişik lezzetlerden tadarak ve doyuncaya kadar yemek yemenin mekruh olduğunu bazı alimler ifade etmişlerdir. Alimler, yemek yeme hususunda bu tarz alışkanlık sahibi olanları hayvanlar ile bir tutarlar. Karnı iyice doluncaya kadar ve tıka basa yemek yemeyi ise alimler büyük günah olarak değerlendirirler. Ariflerden birinin bana söylemiş olduğu da bu manadadır.

Rivayet edildiğine göre Hazret-i Ebû Bekir'e (r.a): "Oğlun karnını doldurasıya yemek yedi!" dediklerinde şöyle demiştir: "Eğer o hâlde ölse cenaze namazını kılmazdım!"

Oruç konusuna gelecek olursak, sûfiler bunu yukarıda açıklanmış olan, nefsi sükunete erdiren ve tabiatını yumuşatan açlıkla bir tutmamışlardır. Zira oruca alışmak mümkündür. Ayrıca oruçlu kişi iftar ettiğinde eski kuvvetine geri kavuşmaktadır. Diğer taraftan oruç tutup da nefsin arzu ettiği çeşitli lezzetlerdeki yiyeceklerden mideyi doldurasıya kadar yiyenlerin orucu, bedenlerini daha da güçlendirmekten ve nefsini azdırmaktan öteye geçmez. Bu durum, dünyevî nimetlere karşı meylini kamçılar, ibadetlere karşı isteksiz davranmasına yol açar; onu tembel ve üşengeç bir hâle getirir. Belki de insanın beşerî ve hayvanî yönleri genel manada güç kazanır ve nefis o kişi üzerinde umumi bir hakimiyet kurar.

Oruç tutan kişi, gündüzlerini oruç tutmadığı zamanlardaki gibi geçirir, oruç tuttuğu hâlde ehl-i dünyanın hâli üzere olur ve heva peşinde koşmaya devam ederse; dış görünüşü bakımından ahiret amellerinden birine sarılmış görünse de, iç dünyası itibariyle tamamen dünyaya yönelmiş olur. Onun bu duruma düşmesinin yegane sebebi ilim yönündeki eksikliğidir.

Oruç ile birlikte yiyecekleri de azaltmak, öğünlerde kifayet miktarı azık ile yetinmek, kalbin selamette kalmasını sağladığı gibi; kişinin ibadetlere daha fazla devam etmesine de yardımcı olur. Bu şekilde tutulan oruç, kişinin ahiret kazancını da arttırır. Zira az yukarıda anlattığımız oruç, ahiret için çalışan zühd ve takva sahibi kişilerin değil, lükse ve israfa alışmış dünya ehlinin orucudur.

Halbuki azığı ve öğünleri azaltmak, şehvetleri terk etmek, şüpheli olanlardan uzak durmak nefsin azgınlığını dizginler, onu zelil eder, kötü tabiatlarını ve alışkanlıklarını etkisiz hâle getirir. Buna karşılık ahirete yönelik çabalarını güçlendirir; böylece hak yolcusu, ahireti kazanacak amellere devam etmeye başlar; dünyanın sevgisi ve zevkleri kalbinden çıkıp gider. Kişi açlık yoluyla midesini küçültmek ve dünya zevklerini terk etmekle adeta zahidlerden olur.

Usâme b. Zeyd (r.a) ve Ebû Hureyre'nin (r.a) Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet ettikleri uzunca bir hadis-i şerif özetle şöyledir:

"Kıyamet günü Allahu Teala'ya insanlar içinde en yakın olanları; dünyada iken açlık, susuzluk ve hüzünleri daha uzun süreli olan; fakat bütün bunları hoş karşılayan muttakilerdir.

Onlar bulundukları meclislerde ve yerlerde pek tanınmazlar, bulunmadıkları zaman yoklukları fark edilmez; halbuki yeryüzünün diğer bütün kesimleri onları tanır, göklerdeki melekler onları sarıp kuşatır.

Bütün insanlar dünya ile zevklenirken, onlar, Allahu Teala'ya ibadet ile zevklenirler; insanlar bedenlerini yataklara uzatıp uyurken, onlar alınlarını ve dizlerini yerlere yayarak ibadet ederler. İnsanlar peygamberlerin ahlak ve ibadetlerini zayi ederken; onlar bu faziletleri korumakla uğraşırlar. Onların kaybına yeryüzü ağlar. Böyle birinin bulunmadığı bir belde Allahu Teala'nın öfkesine maruz kalır.

Onlar, leşin üzerine üşüşen köpekler gibi dünyalıklara saldırmazlar. Yedikleri kuruyup çatlamış yiyecekler, giydikleri yamalı elbiselerdir. Saçları başları dağınık ve toz toprak içindedirler. Bir hastalıkları olmadığı hâlde, görenler onları hasta zanneder. Onlar için: "Bunlar dengelerini kaybetmiş, akıllarını yitirmişler!" derler; oysa onlar akıllarını yitirmiş değillerdir. Fakat kalp gözüyle bakanlar, dünyanın onları terk etmiş olduğunu anlar. Ehl-i dünyanın gözünde onlar akılsız kimselerdir; ama aslında onlar diğer insanların akıl edemedikleri hususları kavramış kimselerdir. Onlar ahirette izzet ve şeref sahibidir.

Ey Usâme! Bir beldede onları gördüğün zaman bil ki, onlar o belde için emniyet ve güven kaynağıdır. Onların içinde bulunduğu bir topluluğa Allahu Teala azap etmez. Yeryüzü onlara karşı merhametli, Cebbâr olan Yüce Allah da onlardan razıdır. Onları kendine dost edin; belki bu sayede sen de kurtulursun! Öldüğün vakit karnının aç ve ciğerlerinin susuz olmasını başarabilirsen, bu sayede yüksek derecelere erişir ve peygamberlerle beraber olursun. O durumda senin ruhunun gelişi melekler için sevinç kaynağı olur ve Cebbâr olan Yüce Allah (c.c) sana salât ve selam eder."[116]

Uzun süre aç kalmasıyla meşhur olan pek çok alim vardır. Bunların kimi on beş, kimi yirmi ve kimi de bir ay aç kalabilmekteydi. Bu kişilere örnek olarak şu şahısların isimlerini verebiliriz:

İbnu Amr el-Avfî, Abdurrahman b. İbrahim, İbrahim et-Teymî, Haccâc b. Karâfisa, Hafs b. el-Âbid el-Masîsî, Müslim b. Sa'd, Züheyr el-Bennâ'î, Süleymân el-Havvâs, Sehl b. Abdullah, İbrahim el-Havvâs. Cenab-ı Hak, hepsine rahmet eylesin!

Ebû Bekir-i Sıddîk (r.a) altı gün aç durabilmekteydi. Zübeyr (r.a) ile İbnu Abbâs'ın (r.a) arkadaşı Ebu'l-Cevzâ' yedi gün aç kalabilmekteydiler. Yine rivayet edildiğine göre Süfyan-ı Sevrî (rah) ile İbrahim b. Edhem (rah) üç gün arayla yemek yerlerdi. Yine bu alimler arasında bazılarının dokuz ve yedi günde bir, pek çoğunun da üçer gün arayla yemek yediklerini görmekteyiz.

---

[116] Bkz: Zebidî, İthaf, IX, 9-10; Hadisin bir kısmı için bkz: Ebu Nuaym, Hilye, I, 47-48.

AÇ KALMANIN KERAMETLERİ

Alimlerden biri şöyle der: "Kırk gün aç kalmayı başaran kişiye melekût aleminden bir kudret perdesi açılır/özel bir tasarruf gücüne kavuşur."

Yine aynı zat şöyle der: "Kul, melekût alemine ait bir kudreti/Yüce Allah'ın kudret tecellisini müşahede etmedikçe saf ve hakiki bir zühd hâlini elde edemez."

Diğer biri de şöyle der: "Bir kimse, gayb alemine ait ilahi kudret tecellilerini gözüyle görür gibi müşahede etmedikçe, yakini bir imana ve sürekli bir istikamet hâline ulaşamaz. Bu hâli elde eden kimse, sahip olduğu müşehede sayesinde her şeyi ayakta tutanın ancak Allahu Teala olduğunu kesin olarak bilir ve sürekli O'na yönelir; O'nun hakkını yerine getirmekle meşgul olur."

Bu maksadı gerçekleştirmek isteyen bir kimse, yukarıda açıklamış olduğumuz şekilde öğünleri peyder pey ertelemek suretiyle bir yıl dört ay içinde kırk gün açlığa alışabilir. Bu usûl uygulanmak suretiyle insan nefsi riyazete alışır; geceler günlere ve günler gecelerin içine girerek kısalır ve en sonunda kırk gün, bir gün ve gece gibi olur.

Bu yol mukarrebûnun ve sıddîklardan bazı ebdallerin uyguladıkları yoldur. Buna ancak Allahu Teala'nın dilediği, o yola sevk edilen, nefsini meşgul edecek, alışkanlık ve adetlerini unutturacak derecede bir müşahedeye şahit olan, bu sayede açlığını unutarak işin hakikatine vakıf olan kullar güç yetirebilirler.

Bizler, bu yolu takip etmiş, bu sayede melekûtun sırlarına vakıf olmuş, ceberût kudretinin manalarına erişmiş ve Cenab-ı Hakk'ın dilediği şekilde tecellilerine mazhar olmuş kişiler tanıdık.

Ariflerden birisi, rahiplerden biri ile karşılaştı, rahibin içinde bulunduğu durumunu konuştular; arif ondan bu yanlış yolu bırakarak müslüman olmasını istedi, bu konu üzerinde uzun uzadıya konuştular. Nihayetinde rahip şöyle dedi:

"Mesih (a.s), kırk gün aç kalmaya dayanabilirdi. Ben bunun bir mucize olduğuna ve peygamberden başkasının bunu yapamayacağına inanıyorum!"

Bu söz üzerine arif zat, rahibe: "Eğer ben elli gün yemek yemeden aç kalırsam, sen Hıristiyanlığı terk edip İslâm'a girer; bizim dinimizin hak din, sizinkinin ise batıl olduğunu kabul eder misin?" diye sordu; rahip, bu teklifi kabul etti. Rahip, elli gün boyunca sürekli onun yanında kalacak ve onu devamlı gözetleyecekti. Böylece elli gün geçti; arif zat: "İstersen biraz daha uzatayım!" dedi ve açlığını altmış güne tamamladı. Rahip, gördüğü bu durum karşısında hayret etti, onun ve sahip olduğu dinin üstünlüğüne kanaat getirerek:

"Ben, Mesîh'in (a.s) aç kaldığı kırk günlük süreyi hiç kimsenin aşamayacağını düşünüyordum. Ancak bu ümmet fazilet ve ilim yönünden tıpkı peygamberlerin durumuna benziyor!" diyerek iman etti ve İslâm dinine girdi. Bu sufi arifin açlığa dayanıklılığı onun imana gelmesine sebep oldu.

Kırk gün açlığa dayananlar arasında İbrahim et-Teymî ve Haccâc el-Karâfisa da vardı. Yirmi, otuz gün aç durabilenler ise çok daha fazladır. Sehl b. Abdullah ve Basra'dan bir topluluğu bunlar arasında sayabiliriz.

Bir ay içinde iki, üç veya dört defa yemek yiyenler ise Şamlılar arasında ve Arap yarımadasında çok sayıda bulunmaktadır.

En güzel mürid, yiyeceğini ikiye taksim edendir. İki defa yemek yiyen mürid, akşam vakti bir pide veya ekmek yer ve bununla nefsini teskin eder. Sahurda da bir pide yer ve tutacağı oruç için güç toplamış olur. Bu güzel bir yoldur. Eğer isterse, riyazet olarak yemeğini erteler ve sahur vaktine kadar bekler; ancak onu aşmaz. Yemeğini sahur vakti yer. Bunu yapan kişi şu beş hasleti kazanmış olur:

1-Gündüzleri oruç tutma gücü,
2-Geceleri teheccüd kılma imkanı,
3-Midenin boş olmasından dolayı kalp ferahlığı,
4-Kalp ferahlığından dolayı düşüncede dikkat ve hedefe yoğunlaşma,
4-Nefsin ilme yönelmesi ve vakti gelmeden yemek istememesi.

Bize göre bu, tutulan yoların en güzeli ve orta yoldur. Bu aynı zamanda seyr-i sülûk ehlinin yoludur.

Âsım b. Küleyb (r.a) babası vasıtasıyla rivayet ettiği hadis-i şerifte, Ebû Hureyre (r.a) şöyle der: "Resûlullah (s.a.v), sizin şu yaptığınız gibi gece ibadeti yapmazdı; o, ayakları şişinceye kadar kıyamda dururdu. Yine Resûlullah (s.a.v), (orucu) sizin gibi (iftar etmeden) peş peşe tutmazdı. Ancak o, iftarı sahura kadar ertelerdi."

Hazret-i Aişe (r.a) validemizin rivayet ettiği hadis-i şerif de şöyledir: "*Resûlullah (s.a.v) iftarı (bazen) sahura kadar uzatırdı.*"[117]

Eğer mürid bir gün oruç tutup bir gün yerse, bu yol aynı zamanda dengeli yoldur. Oruç tutmadığı gün yemeğini öğleden sonra yemelidir. Oruç tuttuğu günün de sahur vaktinde yemelidir. Eğer böyle yapmazsa, oruç tutmadığı günde bir önceki gün yediğinin yarısı kadar yemelidir. Böylece sanki oruç tutuyormuş gibi olur. Böyle yapmadığı takdirde bedenin dengesi bozulur ve hâlinde (ibadetlerinde) de bir gevşeme meydana gelir.

Belli bir oruç tutma yolu olmayan kişinin doyuncaya kadar yemesinde bir sakınca yoktur; ancak bu kimse iyice acıkıncaya kadar beklemelidir. Açlığın ölçüsü; ekmek ile diğer yiyecekler arasında bir ayırım yapmayıp ne bulursa yemektir. Eğer nefis, ekmekler arasında bir tercih yapıyor, eline geçeni yemiyorsa, o daha tam acıkmamış demektir. Yemeye başladıktan sonra doymanın ilk alameti, has buğdaydan yapılmış ekmeği iştahla yemeye devam etmektir. Eğer ekmeğin yanında bir katık da canı çekiyorsa doyma başlamış demektir. Katıklar arasında da seçim yapıyorsa, artık tam doymuş demektir; çünkü aç olan kimse, ne bulursa yer.

YEMEK VAKİTLERİ

Yemek hususunda belli vakitlerde yemek yeme alışkanlığını terk etmek, Bağdatlı sûfilerin yoludur. Belli vakitlerde yemek yemeye devam etmek ise Basralı sûfilerin takip ettikleri yoldur.

---

[117] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/91, 141; Abdürrezzak, el-Musannef, No:7752; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:185; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 3/157.

Sehl'in (rah) vefatından sonra Basralı sûfiler taziyede bulunmak üzere Ebû'l-Kâsım Cüneyd'in (rah) yanına geldiklerinde, Cüneyd (rah) onlara:

"Oruç konusunda nasıl bir yol takip ediyorsunuz?" diye sordu; Basralı sûfiler:

"Gündüzlerimizi oruçlu olarak geçiriyoruz, akşam olunca da küfelerimizi dolduruyoruz!" cevabını verdiler; o zaman Cüneyd (rah):

"Ah, ah! Keşke küfeleri doldurmasaydınız, yani iftar vakti olarak bilinen vakte bağlı kalmasaydınız manevi terbiyedeki hâliniz çok daha iyi olurdu!" dedi. Basralılar ise:

"Buna gücümüz yetmiyor!" dediler.

Gerçekten de yemek ve öğün hususunda belirlenmiş bir vakte bağlı kalmayan Bağdat'lıların tuttuğu yol daha üstündür. Bu aynı zamanda güçlü ve tevekkül sahibi kimselerin yoludur. Yemek konusunda belli öğün ve vakitlere bağlı kalan Basra'lıların tuttukları yol ise, nefsi bir takım afetlerden korumak, akıl ve fikrin sağda solda olması ve gereksiz şeyler peşinde koşmasını önlemek bakımından daha sağlıklı görünmektedir. Bu yol da müridlerin ve amel ehlinin yoludur.

AÇLIĞIN FAZİLETİ VE SALİHLERİN TUTUMU

Ebû Zerr (r.a) şu sözleriyle, yemek hususunda yapılan bazı değişiklikleri kötü bulduğunu dile getirmekteydi:

"Hurmayı bırakıp yerine arpayı koydunuz. Eskiden elek yoktu, artık elenmiş undan ekmek pişirmeye başladınız. Sofralarınızda iki çeşit yemek bulunduruyorsunuz. Yemeklerinizin çeşitleri de oldukça çoğaldı. Bir çeşit elbiseyle gidip başka bir çeşit ile döner oldunuz. Resûlullah'ın (s.a.v) saadet asrında yaşayanlar böyle değillerdi."

Yine Ebû Zerr (r.a) şöyle derdi: "Her hafta azığım bir ölçek sâ'= 2,917 kg. arpadan ibarettir. Vallahi, Allahu Teala'nın huzuruna varıncaya kadar bunu arttıracak değilim! Çünkü ben Resûlullah'ın (s.a.v) *"Benim için en*

sevimli olanınız ve kıyamet günü meclisime en yakın olanınız, bıraktığım hâl üzere ölenlerinizdir!" buyurduğunu işittim!"[118]

Sahâbe-i Kirâm'dan pek çoğunun bir haftalık azığı Cuma günü almış oldukları bir ölçek buğdaydan ibaretti. Günlük gıda olarak hurma yedikleri zaman da bir buçuk ölçek ile yetinirlerdi. Suffe ashabının azığı, her iki kişiye bir müdd (=1,33 Rıtl) hurma idi.[119]

Hasan-ı Basrî (rah) der ki:

"Mümin, ceylan yavrusuna benzer; bir avuç değersiz hurma, yine bir avuç kavut/kavrulmuş un ve bir yudum su ona yeterli gelir. Münafık ise yırtıcı hayvan gibidir; yuttukça yutar, doldurdukça doldurur! Ne komşusu da yesin diye yiyeceğinden kısar, ne de fazla geleni kardeşine ikram eder. Sizler, fazla yiyeceklerinizi kardeşlerinize ikram ederek, ahiretinize bir iyilik olarak gönderin!"

Beyâzid-i Bistâmî (rah) şöyle derdi: "Fakir, içecek suyu bulunca ona bakma farziyeti üzerinizden düşer."

Herkes tarafından bilinen meşhur bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Mümin bir mide ile yer, münafık ise yedi mide ile yer!"[120]

Burada, münafıkların (kafirlerin) çok çok ve ölçüsüzce yedikleri, yani müminlerin yediklerinden kat kat fazla yedikleri yönünde bir misal verilmektedir. Bu misale göre müminin yemeği, münafığın yemeğinin yedide biri kadar olmaktadır. Arapların bir misal ve benzetme yaparlarken sayıların katlarını ifade etmek istediklerinde kullandıkları rakamlardan biri de yedi rakamı idi.

Alimlerimizden Ebû Muhammed Sehl (rah) bu hadis-i şerifi şöyle açıklar: "Münafık yedi mide ile yer!" hadisinin manası şudur: "Münafıklar şu

---

118 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/196; V, 165; K. Zühd, No: 794; Bezzar, Müsned, No: 3683; Heysemi, ez-Zevaid, X, 253.

119 1 Rıtıl, Mısırdaki ölçüye göre yaklaşık 460.8 gramdır.

120 Buhârî, Et'ime, 12; Müslim, Eşribe, 182; Tirmizî, Et'ime, 20; İbnu Mâce, Et'ime, 3; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/21,43, 74, 145.

maksatlar için yemek yerler; oburluk, tamah, hırs, arzu, gaflet ve alışkanlık."

Yani münafıklar bu maksatlarla yemek yerler. Mümin ise ayakta kalabilecek kadar ve zühde uygun olarak yer. Bu yüzden şöyle denilmiştir:

"Eğer dünya kandan bir vadi olsaydı; müminin ondan azık olarak yediği (sadece hayatını devam ettirecek miktar kadarı olacağından) helal olurdu!"

Bazı kimseler bu son sözün Resûlullah'a (s.a.v) ait olduğunu söylemişlerse de bu yanlıştır. Gerçekte bu söz imamımız Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'ye (rah) aittir.

Bir defasında Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'ye (rah) "Müminin azığı yani zaruri gıdası nedir?" diye sorulunca; Hazret: "Allahu Teala'dır!" diye cevap verdi. Soruyu soran: "Ben bedeni ayakta tutan azığı sormuştum!" deyince. Sehl: "Zikir!" dedi. Soru sahibi: "Ben bedenin gıdasını soruyorum!" deyince, Sehl: "İlimdir!" diye karşılık verdi. Bu sefer soru soran kişi: "Yani bedenin yiyeceği yemek nedir diye soruyorum!" deyince, Sehl: "Bedenden sana ne! Bırak onu, eskiden beri onun ihtiyaçlarını gideren şimdi de onunla ilgilenir!" dedi. Sonra şöyle devam etti:

"İnsanın bedeni bir sanatkarın eseridir. Eğer onda bir kusur buluyorsan onu sahibine götür, teslim et; O gerekeni yapar."

Yine Sehl'e: "Helal azığın ne olduğu?" sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

"Başında Allahu Teala'ya isyan edilmeyen, sonunda Allah (c.c) unutulmayan, yenilirken Allah'ın adı zikredilen ve bitirildiğinde de şükrü yerine getirilen yiyecektir!"

Yine bir defasında şöyle demiştir:

"Öğünden öğüne yemek müminler için, ayakta duracak kadar yemek salihler için ve zaruret miktarı yemek de sıddıklar içindir!"

Kişi belli öğünlerde yemek yiyorsa, bir gün ve gece içinde iki ekmekten fazla yememesi müstehap/sevaptır. Bu iki pide veya ekmek arasında-

ki süreyi, bazen uzun ve bazen de kısa tutmalıdır. Sürenin uzunluk ve kısalığı da nefsin açlığa dayanma derecesine göre olmalı; yeme alışkanlığını yerine getirmek ve nefsin arzuna uymak için olmamalıdır.

Bir pide veya somun ekmeği otuz altı lokma olur. Böylece her saat başına düşen üç lokma ile bedenin kıvamı sağlanmış olmaktadır. Pideyi bu taksime göre yemek isteyen kişi, her üç lokmadan sonra bir yudum su içmelidir. Böylece otuz altı lokma pide için on iki yudum su içilmiş olur. Bir gün ve gece içinde bu tertibe uygun olarak yenilenler ile bedenin ayakta durması ve devamı sağlanır.

Ebû Zerr'den (r.a) nakledilen bu haberi biz de özet olarak şöylece rivayet ettik: "Resûlullah (s.a.v) zamanında bir haftalık azığım, her Cuma günü almış olduğum bir ölçek idi. Allah adına yemin ediyorum ki, Rabb'ime kavuşuncaya kadar bunu arttırmayacağım!" Bu ifadeye göre Ebû Zerr'in (r.a) günlük azığı bir rıtl[121] veya buna yakın bir miktardan ibaret idi.

ÇOK YEMENİN ZARARLARI

Buraya kadar anlattıklarımızdan ortaya çıkan şudur: Günlük yiyeceği mümkün olduğu kadar azaltmak gereklidir. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen şu hadis-i şerif de bu noktaya işaret etmektedir:

Resûlullah (s.a.v) şişman bir kişiye baktı, parmağıyla karnını işaret ederek: *"Bu karnındaki yiyecekler başka bir yerde olsaydı senin için daha hayırlı olurdu!"* buyurdular."[122]

Resûlullah (s.a.v), adamın karnındakinin başka yerde olması ile şunu demek istemişti: "Karnında bulunan yemekleri yemeyip de kardeşlerine vermeyi tercih etseydin ve bunlar senin yerine bir kardeşinin karnında bulunsaydı, elbette senin için daha hayırlı olurdu! Görüldüğü gibi az yemek, her zaman için, çok yemekten daha hayırlıdır.

[121] Yaklaşık olarak 460 gr.

[122] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/339; Hakim, el-Müstedrek, 4/121; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 2184; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No:16989.

Ebû Cuheyfe (r.a), yemiş olduğu tirit ve et yemeğinden dolayı Resûlullah (s.a.v)'in yanında geğirmişti. Geğirince Ebû Cuheyfe (r.a) "Bir şeyler yemiştim!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki:

"Geğirmeni bizden uzak tut! Dünyada çok fazla doymuş olanlar, kıyamet günü en uzun süre aç kalanlardan olacaktır!"[123]

Daha sonra Ebû Cuheyfe (r.a) demiştir ki: "Bu sözden sonra şu güne gelinceye kadar vallahi karnımı bir daha doldurmadım. Bundan sonra da karnımı doyurmaktan Allahu Teala'nın beni korumasını temenni ediyorum."

Hasan-ı Basrî (rah) Ebû Hureyre'den (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Yün elbise giyinin, ibadet yolunda çok çalışın ve karnınızın yarısını dolduracak kadar yiyin ki semavatın melekûtuna/ gayb aleminde meleklerin arasına girebilesiniz!"[124]

İsa (a.s)'ın şöyle dediği rivayet edilir:

"Ciğerlerinizi/midenizi aç tutun, bedenlerinizi haceti olmayan elbiselerden uzak tutup ibadete yönelin ki kalpleriniz Allahu Teala'yı görecek hâle gelsin."

Abdurrahman b. Yahya el-Esved yukarıdaki sözü, Tâvûs (rah) vasıtasıyla Resûlullah'tan (s.a.v) merfû olarak rivayet etmiştir.

Yine nakledildiğine göre, sûfilerin önde gelenlerinden olan Beyâzîd-i Bistâmî'ye (rah), eriştiği yüce makama işaret edilerek: "Bu marifete nasıl eriştin?" diye sorulduğunda: "Aç bir karın ve çıplak bir beden ile!" diye cevap vermiştir.

Rivayet edildiğine göre; Tevrat'ta şunlar yazılıdır: "Allahu Teala (c.c), şişman din adamlarına buğzeder."

---

[123] İbnu Mâce, Et'ime, 50; Tirmizî, Et'ime, 37; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5643; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 22/351; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7959.

[124] El-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 41120; Zebidi, İthaf, IX, 11 (Deylemi rivayet etmiştir.)

Yine bazı kitaplarda nakledildiğine göre; bir ev ahalisinin günde iki kez et yemesi ilahi gazabı çeker.[125]

Bu iki rivayet senedi ile birlikte Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilmiştir.

İbnu Mesud (r.a) demiştir ki: "Allahu Teala şişman/obur ilim adamına buğzeder."

Mürsel olarak rivayet edilen bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Şeytan, ademoğlunun kanının dolaştığı damarlarının içine girer; sizler açlık ve susuzlukla onun dolaşacağı damarları daraltın ki şeytan içine girip sizi azdırmasın."[126]

Kul, iki açlık arasında bir defa doyduğu zaman, açlığı tokluğundan daha uzun sürmüş, yukarıda Ebû Cuheyfe'nin (r.a) hadisinde geçen tehditten de kurtulmuş olur. Her açlıktan sonra bir tokluk yaşayan kişinin de açlığı ile tokluğu eşit duruma gelir. Bir gün içinde iki defa yemek yiyen kişi de, tokluğunu hep devam ettirmiş, Ebû Cuheyfe hadisinde geçmiş olan tokluk hâlini gerçekleştirmiş olur. Bu durumda, o kimsenin tokluk süresi, açlık süresinden fazla olur. Bu da sünnete uygun düşmemektedir. Bu yol, haddi aşanların yoludur; önceki büyükler onu israf kabul etmiştir.

Ebû Said el-Hudrî (r.a), rivayetine göre Hz Resûlullah (s.a.v) sabahleyin yediğinde akşamları yemez, akşamleyin yediğinde ise sabahları yemezdi.[127]

Selef-i salihin de gün içinde sadece bir defa yemek yerdi. Rivayet edildiğine göre Hazret-i Peygamber (s.a.v) Hazret-i Aişe (r.a) validemize şöyle demiştir: "Ey Aişe! İsraftan uzak dur! Her gün iki defa yemek yemek israf sayılır."[128]

---

[125] Benzer bir rivayet için bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5668.

[126] Son kısmı hariç bkz: Buhârî, İtikaf, 11; Müslim, Selam, 23; Ebu Davud, Savm, 78; İbnu Mace, Sıyam, 65; Ebu Ya'lâ, Müsned, 3470; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 156; Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 6799.

[127] Sahabeden Ebu Cuhayfe'nin bu şekil yaptığını gösteren bir rivayet için bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5644.

[128] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5640; Zebidi, İthaf, IX, 53.

Allahu Teala da şöyle buyurmaktadır:

"(O kullar) harcadıkları zaman ne israf ne de cimrilik ederler; ikisinin arasında orta bir yol tutarlar." [129]

Bu ayet-i kerime ile sanki, bir gün içinde iki defa yemek israf, iki günde bir defa yemek cimrilik ve her günde bir defa yemek de ikisinin arasında dengeli bir yol sayılmaktadır.

Bu anlayışa göre şöyle diyebiliriz: Dört pide yemek israf, iki pide cimrilik, üç pide/somun ekmek yemek ise güzel ve dengeli olur. Azık hususunda en dengeli olanı budur. Bir oturuşta dört pideyi/somunu yemeyi hoş karşılamam. Bu durumda günlük yiyeceği çoğaltmış olmaktan, Ebû Cuheyfe'ye (r.a) yönelen tehditten ve ilahi gazap altına girmekten emin olunamaz.

Bu konuyla ilgili olarak yapılan bir rivayette: "Doyuncaya kadar yemek yemek alaca hastalığına yol açar" denilmiştir.

Seleften biri de: "Kulun, canının çektiği her şeyi yemesi de israftır" der.

Sahâbe-i Kirâm genellikle iki defa yemek yer ve iki defa da içeceklerden içerlerdi. İki defa yenilen yemekten biri öğün (vecbe), diğeri ise akşam sütüdür.

Öğün, belli vakitlerde yenilen yemektir. Öğün kelimesinin belli bir vakte işaret etmesine şu ayet-i kerimeyi örnek verebiliriz: ***"...kestiğiniz kurbanlar yan üstü yere düşüp kanı aktığında, artık onlardan hem kendiniz yiyin, hem de ihtiyaç sahibi fakirlere yedirin..."*** [130]

Ayet-i kerimede geçen "vecebet" kelimesi, kurbanlık hayvanın yere yıkıldığı anı ifade etmektedir.

İkinci yemek vakti olan "ğabûk" kelimesi ise; akşamleyin içilen bir miktar süt, ya da yatarken yenilen bir avuç kadar hurma manasına gelmektedir. Geçiştirme gibi olan bu öğün yatsıdan sonra olabildiği gibi; öğleden sonra da olabilir. Hatta bazen sahur vakti olması da mümkündür.

129 Furkân 25/67.

130 Hac 22/36.

Gün içinde iki defa içilen içeceklerden birine "alel", diğerine ise "nehel" denir. Nehel, gün içinde ilk olarak içilen süt olup, öğünün benzeridir. "Alel" ise; "ğabûk" gibi gün içinde geçiştirme mahiyetindeki ikinci yemek gibidir. Bu ikincisinde hurma şerbeti veya üzüm şerbeti içilir. Bu iki içecek iki öğünün yerini alabilir; çünkü bunlarla içeceğe tamamen kanma sağlanmış olmaktadır. Birincisi, nefsi oyalayarak susuzluğunu giderdiği için "alel" (oyalama) olarak isimlendirilmiştir.

Selef-i salihin/önceki salih kimseler bedenlerini hafif tutmak, veya fakirleri kendi nefislerine tercih etmek ya da fakirlerle aynı hâli yaşamak maksadıyla isteyerek az yerlerdi; çünkü fakirler, fakirlikleri sebebiyle kendilerine üstünlük sağlayabilir. İşte bu sebeple Hazret-i Aişe (r.anh) validemiz şöyle demiştir:

"Resûlullah'ın (s.a.v) vefatından sonra halk arasında ortaya çıkan ilk iş, karnı tıka basa doyurmaktır." İnsanların karnı doyunca, elbette dünyaya doğru yönelir."

AÇ KALMAYI TERCİH ETMEK

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah'ın (s.a.v) açlık hâli fakirlikten kaynaklanmıyordu. O (s.a.v), yiyecek azığı ve imkanı bulunduğu hâlde, kendi tercihi ile aç kalıyordu.

Alimlerden biri şöyle der: "Allahu Teala katında en çok nefret edilen şey, helal yiyeceklerle de olsa doldurulmuş olan midedir."

İsrailoğulları hakkında nakledilen bir haberde şöyle anlatılır:

Yahya (a.s), bir gün İblis ile karşılaştı. İblis'in yanında her çeşit ve renkte çengeller bulunduğunu gördü. İblis'e, bu çengellerin ne işe yaradığını sordu; İblis de: "Bunlar insan oğlunun değişik istek ve arzularıdır, onları bunlarla avlarım! diye cevap verdi. Yahya (a.s):

"Bunlar arasında beni meşgul ettiğin bir şey var mı?" diye sordu; İblis: "Bir defasında fazlaca yemek yemiştin; namaz kılarken ve zikir esnasında sana biraz ağırlık vermiştik" dedi. Yahya (a.s) tekrar:

"Bundan başka bir şey var mı?" diye sorunca; İblis:

"Hayır!" dedi; bunun üzerine Yahya (a.s):

"Allah (c.c) adına yemin ederek söylüyorum ki, bundan sonra ben de doyasıya yemeyeceğim!" dedi. İblis de:

"Ben de Allah (c.c) adına yeminle söylüyorum ki, bundan sonra bir müslümana asla nasihat etmeyeceğim!" dedi.

AÇ KALMANIN SINIRI

Tâbiûn, açlığın iki sınırından birine varıncaya kadar açlığa sabrederlerdi. Açlığın ilk sınırı yirmi dört saattir. Onların güzel huylarından bazısı şunlardır: Öğün alışkanlıkları yoktu ve yemekler arasında seçim yapmazlardı. Belli bir çeşit ekmek ve yemek üzerinde ısrar etmezler; açlıklarını giderecek, kendilerini ayakta tutacak olan buldukları yiyeceği yerlerdi.

Ebû Süleyman ed-Dârânî (rah) şöyle der:

"Ahiret ihtiyaçlarından biri ile karşılaştığında, yemekten önce o ahiret işini yerine getir. Zira, karnı tam olarak doyan kişinin mutlaka aklında bir eksilme olur!" Diğer bir rivayete göre: "... daha önceki durumuna göre aklında mutlaka bir değişiklik olur!" demiştir.

Yine o şöyle demiştir: "Akşam yemeğimden bir lokma eksiltmek, benim için geceyi ibadetle geçirmekten daha sevimlidir."

Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin (rah) böyle yapmasının sebebi; açlığı ve yiyecekleri azaltmayı, çok yemek yiyerek ibadet yapmaya tercih etmesinden kaynaklanmaktaydı.

Vehb b. Münebbih (rah) ve başkalarından şöyle nakledilir:

Abidin biri, din kardeşlerinden birini davet etmişti. Sofraya iki tane somun etmek koydu. Davetli kişi ekmeğin daha iyisini seçmek için ikisini şöyle bir kontrol etti. Bunu gören Abid:

"Bırak! Neden böyle yapıyorsun! Şu beğenmeyip de bıraktığın ve kanaat etmediğin ekmeğin ne zorluklarla bu hâle geldiğini bilmiyor musun?

Bunda nice çaba ve emekler gizlidir. Şöyle şöyle ustalar ona emek vermişler, bir çok sanatkar onun için çalışmış, bulutlar onun için su taşımış, su yeryüzünde onu sulamış, toprak onu bitirmiş, rüzgarlar, hayvanlar ve çok sayıda insan ona emek vermiş ve nihayet senin önüne gelmiş! Sonra sen kalkmış bunu beğenmiyor; başkasını arıyorsun!" dedi.

Ekmek hakkında anlatılan bir haber ise şöyledir:

"Bir ekmek pişirilip sofraya konuluncaya kadar üç yüz altmış kimsenin ona emeği ve hizmeti geçer."

Bunların ilki, rahmet hazinelerinden indirilecek suyu ölçüp tartan Mikail (a.s); sonra bulutları, güneşi, ayı, gezegenleri, gökyüzü melekûtunu/gayb alemininin işlerini ve yeryüzündeki hayvanları sevk eden melekler görev alırlar. En sonunda ekmekçi şekil verip pişirir. Bu konuda Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız!"[131]

Bu konuda gelen meşhur bir rivayet şöyledir:

"Âdem oğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır!"[132]

Bu rivayet aynı zamanda, dolu mideden yapılan her eksiltmenin kulun hayrına olduğuna işaret etmektedir.

Hadisin devamında şöyle buyrulmaktadır: "***... İnsan için belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir.***"

Burada geçen "*birkaç lokmacık*" sözü iki manaya gelir: Biri, lokmaların sayısının azlığına, diğeri ise lokmaların küçük olmasına işaret eder. Arapçada, kelimenin sonuna "te" harfi getirilerek yapılan çoğul kelimeler; az olan çoğullara, yani üç ile on arasındaki çoğullara işaret eder. İkinci mana ise, lokmaların küçük olmasıdır; çünkü lokmacık (=lukayme) kelimesi lokma (=lukme) kelimesinin küçültülmüşü demektir.

---

[131] İbrahim 14/34.

[132] Tirmizî, Zühd, 47, (2380); İbnu Mâce, Et'ime, 50, (3349); İbnu Hibbân, es-Sahîh, No: 5213; Hâkim, el-Müstedrek, 4/121; el-Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, No: 3157.

Hadis-i şerif şu ifadelerle devam eder: *"...eğer böyle yapmıyorsa; hiç değilse midesini üçe bölsün: Üçte birini yiyeceğe, üçte birini içeceğe ve üçte birini de nefes için ayırsın!"*

Diğer bir lafız: *"...üçte birini zikir için ayırsın!"* şeklindedir. Bu ifadeler de, midenin fazla dolu olmasının zikre engel olduğuna işaret etmektedir. Zikre engel olan şey de, kul için kötü olan bir şeydir. Bu konuda Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"Allahu Teala katındaki daha hayırlı ve daha süreklidir!"*[133]

Diğer bir ayet-i kerime de şöyledir: *"Ahiret daha hayırlı ve devamlıdır."*[134]

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) *"... üçte birini yiyeceğine ayırsın..."* sözünün manası şudur: Kul, karnını tıka basa doldurmak suretiyle birinci tokluk alışkanlığını kazandığı gibi; alışkın olduğu bu tokluğun üçte biri kadar yiyerek, tokluk için bedenini ayakta tutacak ikinci bir alışkanlık kazanabilir. Bu yemeğin üçte biri de sekiz ukiyyedir.[135]

Bu söylediğimizi şu hadis-i şeriften de çıkarabiliriz:

"Bir kişinin yiyeceği iki kişiye, iki kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter."[136]

Bu hadisi beş değişik şekilde açıklayabiliriz:

Basralı alimlerimizden biri şöyle der: "Bir kişiyi tam olarak doyuran yemek, iki kişiye günlük gıda olarak yeter; iki kişiyi tam olarak doyuran yemek de dört kişiye günlük gıda olarak yeterli gelir."

Basralı diğer bir alim şöyle der: "Bir müslümanın yemeği, iki kamil mümine, iki kamil müminin yemeği de havastan/seçkin velilerden dört mümine yeterli olur."

---

133 Tâ-Hâ 20/73.

134 A'lâ 87/17.

135 Bir ağırlık birimi olan Ukiyye, ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Mısır: 37,44 gr. Halep: 320 gr. Kudüs: 240; Beyrut: 213,3 gr. Buna göre sekiz ukiyye en az 299,52 gr, en çok 2560 gr.'ma tekabül etmektedir.

136 Müslim, Eşribe, 179-180; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/407; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 10093; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7894.

Bunu, "***Mümin bir bağırsakla, münafık ise yedi bağırsakla yer!***"[137] hadis-i şerifine göre şöyle açıklamak da mümkündür: "Bir münafığın yiyeceği iki müslümana kafi gelir."

Hadisin diğer bir açıklaması da şöyledir: "Beden gücü ile çalışan sanatkarlardan birinin yiyeceği, oturan ve güç harcamayan iki kişiye yeter."

Diğer bir izah ise şöyledir: "Oruç tutmayan bir kişinin yiyeceği, havastan/seçkin müminlerden oruç tutan iki kişiye yeterli olur."

Hazret-i Ömer'den (r.a) şöyle bir hadise anlatılır: İbnu Mesud (r.a) ile Ebû Musa el-Eş'ârî (r.a), dinden dönen bir kişiyi tövbeye davet etmeden ölüm cezasına çarptırdıklarını anlatınca; Hazret-i Ömer onlara şöyle demiştir:

"Onu üç günlüğüne bir eve hapsetseydiniz ve her gün kendisine bir ekmek verseydiniz daha iyi olmaz mıydı? Belki bu yolla tövbe eder ve tekrar İslâm'a dönerdi! Allahım! Ben onlara ne böyle bir emir verdim, ne onu yapmalarından önce bilgi sahibi oldum ve ne de öğrendiğim zaman yaptıklarına rıza gösterdim!"

Bu hadise de göstermektedir ki, bir kişiye günlük olarak bir ekmek yeterli gelmektedir. Biz Hicazlılara göre üç somun ekmeği bir rıtıldır.[138] Bir somun ekmeğinin ağırlığı da sekiz ukiyye/yaklaşık 960 gr. etmektedir. Bu da, yukarıda "*...üçte birini yemeğe ayırın...*" hadisinde açıkladığımız gibi; tokluğun üçte birinin sekiz ukiyye olduğuna işaret eder. "*...üçte birini yemeğe ayırın...*" *ifadesi,* "*...birkaç lokmacık...*" sözünden sonra gelmişti. "Lukaymât" kelimesi, ondan daha aşağıda olan sayılar için kullanılan bir çoğul kipidir. Bu kipin kullanılması da yaptığımız açıklamanın doğruluğuna delildir. Ayrıca rivayet edildiğine göre Hazret-i Ömer (r.a), günde yedi lokma yerdi.

---

137 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/43, 74; Taberânî, el-Evsat, No: 9344; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7963.

138 Rıtl ağırlık birimi olarak şöyledir: Mısır: 449,28 gr.; Suriye: 3,202 kg.; Beyrut ve Halep: 2,566 kg. dır.

EN GÜZEL İLAÇ: AZ YEMEK

Halife Harun Reşid hakkında şöyle bir hadise anlatılır: Halife, biri Hintli, biri Bizanslı, biri Irak'lı ve biri Afrikalı (zenci) dört tabibi bir araya getirdi. Tabiplere: "Her biriniz, içinde hiçbir hastalık bulunmayan bir ilaç ismini bana söylesin!" dedi. Hintli olan şöyle dedi:

"Bana göre herhangi bir hastalık içermeyen ilaç, kara helile meyvesidir."

Bizanslı tabip ise: "Bana göre herhangi bir hastalık içermeyen ilaç, beyaz turp tohumudur!" dedi.

Iraklı tabip dedi ki: "Bana göre herhangi bir hastalık içermeyen ilaç, sıcak sudur!"

Onların en bilgini olan siyahî tabip ise şöyle dedi: "Helile meyvesi mideyi burar; bu ise bir hastalıktır. Beyaz turp tohumu mideyi inceltir; bu da bir hastalıktır. Sıcak su da mideye rehâvet verir; bu da bir hastalıktır!" Bu sözler üzerine tabipler kendisine: "Peki sence hangi ilaç herhangi bir hastalık içermez?" diye sordular; o da şu cevabı verdi:

"Bana göre herhangi bir hastalık içermeyen ilaç; canınız çekmedikçe yemeğe oturmamak ve daha iştahın var iken sofradan kalkmaktır! Bu sözler üzerine diğer doktorlar hep birlikte: "Doğru söyledin!" dediler.

Alimlerden biri, bana şunu anlattı: Ehl-i kitabın feylesof tabiplerinden birine; Hz. Resûlullah'ın (s.a.v), midenin üçte birini yemek, üçte birini içecek ve üçte birini nefes için ayırmakla ilgili hadis-i şerifinden bahsettim. Çok şaşırdı, bu sözleri takdir etti ve şöyle dedi:

"Az yemekle ilgili olarak bundan daha mükemmel bir söz işitmedim! Bu, gerçekten hikmet sahibi birinin sözüdür! Hikmet sahibi tabipler yemeği azaltma konusunda hep böylesine güzel bir sözü söylemeye çalışmışlar; fakat bunu başaramamışlardır. O tabiplerin bu konuda en sık söyledikleri söz: "Acıkmadan yemeyin, doymadan sofradan kalkın!" sözünden ibaret olmuştur.

Bir kısmı da: "Yemeği ancak aşırı şekilde acıkınca yeyin, ama tam olarak doymadan kalkın!" demişlerdir. İşte bütün bu tabiplerin söylemek istediklerini sizin peygamberiniz bir cümlede ifade etmiştir.

Alimlerimizden Ebu'l-Hasen b. Sâlim şöyle der: "Saf buğday ekmeğini edebiyle yiyen kişi ölümden başka bir hastalığa yakalanmaz!" Bu zata edebin ne olduğunu sordular; şöyle cevap verdi: "Acıkınca yemek, doymadan kalkmak!"

Bu konudaki temel esas şudur: Hastalıklar, toprakta yetişen değişik ürünler vasıtasıyla vücuda girer; çünkü mide şu dört temel esastan meydana gelir: Sıcaklık, soğukluk, rutubet ve kuruluk. Yeryüzünde yetişen bitkiler de aynı şekilde bu dört yapıdan oluşur. Bu bitkilerin yetiştikleri yerler farklılaştıkça, onların tabiatında bulunan sıcaklık ve soğukluk asli yapılarından farklı bir yöne kayar. Bu da midenin sıcaklık ve soğuklukla ilgili mizacını değiştirir. Aynı şekilde bitkilerdeki rutubet ve kuruluk da farklılık göstereceğinden, bu farklılık midenin rutubet ve kuruluk yönünden mizacının da değişikliğe uğramasına sebep olur. Buna dayalı olarak bu dört temel vasıftan biri, diğeri üzerine üstünlük kurar ve baskın duruma gelir. Hastalıklar da bu şekilde ortaya çıkar.

Yeryüzünde yetişen ve insanlar tarafından gıda olarak kullanılan bitkilerin her biri, insan bedeni üzerinde belli bir etki yapar. Ancak bu bitkiler içinde buğday ayrı biri yere sahip olup, onda bu dört unsur dengeli olarak bulunur. Bu bakımdan buğday suya benzer. Su da diğer içeceklere göre bu dört unsuru dengeli olarak bulunduran bir içecektir. Hafifliği ve yağının azlığı sebebiyle keklik eti, diğer etler yanında farklı bir yere sahip olduğu gibi; buğday da hububat arasında ayrı bir yere sahiptir.

Tabiplerden biri şöyle der: "Ekmeği sade olarak dilediğiniz kadar yiyin, size bir zararı dokunmaz!"

Diğer biri de şöyle der: "Sadece kuru ekmek yemek, zararlı katık yemekten daha iyidir!"

Diğer bir tabip de şöyle der: "İnsanın midesine nardan daha faydalı ve tuzdan daha zararlı bir şey girmemiştir!"

Bu bakımdan, yiyeceklerde tuzu azaltmak, nar yemeyi arttırmaktan daha yararlıdır.

Bir hadis-i şerifte, turunç, diğer meyvelere göre mide üzerinde dört tabiatı dengeleyen bir meyve olarak anlatılır. Resûlullah (s.a.v) yaptığı bir benzetmede şöyle buyurur:

"Mümin turunç gibidir; tadı da güzel, kokusu da güzeldir..." [139]

Bu ifade çok latif ve hikmet dolu bir benzetmedir. Allahu Teala, bir kimsenin beden sağlını murat ettiği zaman; mideye giren her bitkiden, o bitkinin zıddı olan tabiatı ortaya çıkarmasını mideye ilham eder; bu maddeler tabiatı sıcak olana karşı soğuk hâli, tabiatı kuru olana karşı rutubet hâlini alır ve böylelikle midedeki tabiatlar dengeli hâle gelir. Mizaçların dengeli hâle gelmesi, bedenin hastalıklardan uzak olmasını sağlar.

Allahu Teala, bir kulunu hasta etmek istediği zaman; mideye, yenilen besinlerdeki tabiatlar ile aynı tabiatlarda olmasını emreder. Bu durumda mizaçların dengesi bozulur. Bozuk mizaçtaki gıdalar damarlar vasıtasıyla vücudun diğer organlarına kadar ulaşır; nihayet bütün organlar bundan olumsuz yönde etkilenir ve üzerlerine ağırlık çöker; her organ, yapısına uygun olmayan bir hâl ile karşı karşıya kalır ve vücut hastalanır. Hastalık sebepleri farlılık gösterir. Bunların hepsi de farklı hastalıklara yol açarlar. Bütün hastalıklardan, her şeyi bilen ve her şeye güç yetiren Allahu Teala'nın takdirine sığınırız!

İNSAN BÜNYESİNİN OLUŞUMU

Rivayet edildiğine göre; insan bünyesinin aslı, Hz. Âdem'in (a.s) yaratılışındaki özelliklerde de gördüğümüz gibi, Allahu Teala tarafından meydana getirilmiştir.

---

[139] Buhari, Et'ıme, 30; Müslim, Müsafirin, 243; Ebu Davud, Edeb, 16; Tirmizi, Emsal, 4; Nesai, İman, 32; Darimi, Fedailü'l-Kur'an, 8; İbnu Hıbban, Sahih, No: 121; Ebu Ya'la, Müsned, No: 7237.

Abdulmün'im b. İdris babasından, o İbnu Münebbih el-Yemânî'den şöyle rivayet eder: "Ben Tevrat'ta, Âdem (a.s) yoktan yaratılıp meydana getirildiği zaman, onun vasfı hakkında şunların yazılı olduğunu gördüm:

"Ben Âdem'i yarattım ve onun bedenini dört şeyden terkip ettim. Sonra bunları Âdem'in çocuklarına da miras bıraktım. Bu dört şey onun çocuklarında da bulunmaya devam eder. Onlar da bu tabiatlar üzerine gelişirler. Onların bedenleri rutubet, kuruluk, sıcaklık ve soğukluktan terkip edilmiştir. Ben Âdem'i topraktan yarattım; onun kuruluğu topraktan, rutubeti sudan, harareti nefisten ve soğukluk da ruhtandır.

Bu ilk yaratılıştan sonra onun ruhuna dört unsur yerleştirdim. onlar benim iznim ile bedeni kıvamda ve ayakta tutarlar. Bunlar olmadan beden, hayatını devam ettiremez. Bunların her biri ancak diğerleri ile birlikte varlığını ve hayatiyetini sürdürür. Bunlar, siyah öd, sarı öd, kan ve balgamdır.

Bu dört unsurun her birini bir yere yerleştirdim. Siyah ödü (sevdâyı) kuruluğun yeri, sarı ödü (safrayı) rutubetin yeri, kanı, sıcaklığın yeri ve balgamı da soğukluğun yeri yaptım. Bedeni ayakta tutan bu dört unsur hangi bedende dengeli ve mutedil ise; yani bu dört unsurun her biri ne eksik ne fazla olup tam dörtte bir nispetinde bulunursa, o kimsenin sağlığı yerinde ve bedeni tam kıvamında olur. Bu unsurlardan biri fazlalaşır ve diğerlerine üstünlük sağlarsa; sağlanan o üstünlük ölçüsünde beden o yönden bir hastalığa uğrar. Hastalık, bu dengenin bozulduğu oranda artar. Bu dengenin bozulması ile diğer unsurlar onun oranına ulaşamayacak duruma düşerler." Rivayet bu şekilde uzayıp gider.

Bazı müridlerde hararet, diğer bazılarına göre daha fazladır, Bunun sebebi, sıcaklık mizacının kuvvetli oluşu ve gençliğin dinçliğidir. Bedende bunun etkisiyle bekarlarda hararetin güçlenip kanın artmasını sağladığı gibi; meninin çoğalması şeklinde de ortaya çıkar; çünkü meninin aslı, beldeki omurlarda (sulbte) yükselen kandır. Meninin asıl meskeni buralardır ve hararet onun olgunlaşmasını sağlayarak onu beyaz hâle getirir.

Sulb boğumları, yani omurlar dolunca bulunduğu yerden belli bir yolla çıkmak ister; böylece beden sağlıklı olmaya devam eder. İşte bu dönem

insanın evlenmeyi şevkle istediği dönemlerdir. Bu durumdan kurtulmak isteyen kişinin, hararet veren yiyeceklerden uzak durması, hararetini soğuk tabiatlı yiyeceklerle söndürmesi; bütün kuru ve sıcak tabiatlı yiyeceklerden veya soğuk ve rutubetli yiyeceklerden kaçınması gerekir; çünkü bunlar insan tabiatına heyecan verir ve cinsel uzvu güçlendirir.

Katâde (r.a), "***Bize gücümüzün yetmediği işler yükleme!***"[140] ayet-i kerimesinin tefsiri hakkında şöyle der: "Ayet-i kerimede söz konusu olan insanın güç yetiremeyeceği yük, cinsel istektir."

Feyyâz b. Nüceyh de şöyle der: "Erkeğin cinsel organı kalktığı zaman aklının üçte ikisi gider!"

İbnu Abbas (r.a) da, "***Karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden...***"[141] ayet-i kerimesinin tefsirinde şöyle der: "Bundan maksat erkeğin organın ayağa kalkmasıdır." Hatta ravilerden biri bu açıklamanın Resûlullah'a (s.a.v) ait olduğunu söylemiştir. Ancak oradaki ifade: "Erkeklik organının kadının fercine girdiği zaman..." şeklindedir.

Yine rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle dua ederdi:

"***Allahım! Kulağımın, gözümün, dilimin, kalbimin ve menimin şerrinden sana sığınırım!***"[142]

Rivayet edildiğine göre, Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) hanımları (r. anhüm), Efendimizin vefatından sonra, cinsel istekleri kesilsin diye, sirke ve soğuk tabiatlı yiyeceklerden yerlerdi.

Şeyhlerden biri şöyle anlatır: "İnsanî sıfatlarım oldukça şiddetlenmiş; irademi zorlamaya ve dayanılmayacak bir hâl almaya başlamıştı. Bundan dolayı sürekli olarak Allahu Teala'ya yalvarıyor, durumumu arz ediyordum. Derken bir gün uyurken rüyamda birini gördüm. Bana: "Ne derdin var?" diye sordu; şikayetimi ona söyledim. "Bana doğru yaklaş!" dedi, yaklaştım. Elini göğsümün üstüne koydu, elinin soğukluğunu kalbimde ve bedenimin her tarafında hissettim.

---

[140] Bakara 2/286.

[141] Felak 113/3.

[142] Nesâi, İstiaze, 28; Ebu Dâvud, Salat, 367; Tirmizî, Deavat, 75.

Sabah olunca baktım ki bendeki o aşırı cinsel istek kaybolmuş. Bu hâlde rahat içinde bir sene geçirdim. Bir sene geçince eski hâl, hatta daha şiddetli olarak tekrar başıma geldi. Yine sürekli olarak yalvararak Allahu Teala'ya hâlimi arz ettim. Daha önce rüyamda gördüğüm şahıs yine rüyamda bana geldi ve: "Bu hâlin sona ermesini ve boynunu vurmamı ister misin?" dedi, ben de kabul ettim. "Boynunu uzat!" dedi; boynumu uzattım, nurdan bir kılıç çıkardı ve onunla boynuma vurdu.

Sabah olduğunda baktım üzerimdeki hâl kaybolmuştu. Yine bir sene afiyet içinde devam ettim. Bir sene dolunca cinsel arzularım tekrar depreşti. Rüyamda, bir şahsın beni göğsümden elbiselerimden tutarak şöyle dediğini gördüm: "Yazıklar olsun sana! Daha ne zamana kadar, kaldırılmasını istemediği bir şeyi kaldırmasını Allahu Teala'dan istemeye devam edeceksin!..." Bu hadiseden sonra evlendim. Artık eski haller bende görünmez oldu."

İşte o kişide bulunan bu arzular, zürriyetinin devam etmesine ve çoluk-çocuk sahibi olmasına sebep oldu.

AÇLIĞIN MANEVİYATA FAYDALARI

Kul, açlığını unutur ve Rabb'ini zikrederse, bu hâli ile meleklere benzer. Tok ve şehevi arzularla dolu olduğu zaman ise tıpkı hayvanlar gibidir.

Denilir ki: "Açlık hükümdar, tokluk ise köledir; aç olan aziz, tok olan ise zelildir!"

Diğer bir söz de şöyledir: "Açlık tamamıyla izzet, tokluk ise tamamıyla zillettir!"

Seleften biri de şöyle der: "Açlık; ahiretin anahtarı ve zühdün kapısıdır. Tokluk ise; dünyanın anahtarı ve arzuların kapısıdır!"

Nitekim Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Her şeyin bir kapısı vardır; ibadetin kapısı da oruçtur."[143]

[143] İbnu Mübarek, ez-Zühdü'r-Rekâik, No: 1100; Deylemî, Firdevsü'l-Ahbâr, No: 4992; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 23585.

Meşhur bir hadis de şöyledir: "*Oruç tutun sıhhat bulun!*"[144] Kalbin manevi hastalıklardan uzak ve sağlıklı olması; vücudun hastalıklardan uzak ve sağlıklı olmasından daha önemli ve öncelikli bir durumdur.

Hazret-i Aişe (r.ah) validemizden rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim:

"*Cennetin kapısını çalmaya devam edin ki size açılsın!*" Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Cennetin kapısını çalmaya nasıl devam edelim?" diye sordum; buyurdular ki:

"*Açlık ve susuzlukla!*"[145]

Ebû Said el-Harrâz (rah), açlık ehlinin makamlarını maksatları bakımından vecdleri ve himmetlerine göre sınıflandırmıştır. El-Cehmadî, Ahmed b. Şâkir'den şöyle rivayet eder: Ebû Said el-Harrâz'ın şöyle dediğini işittim:

Güvenilir alimlerden biri Abdulvâhid b. Zeyd'in, Allah adına yemin ederek şöyle dediğini nakletti:

"Allahu Teala bir kimseyi ancak açılığı sebebiyle seçkin kullarından yapar; o ancak açlığı sayesinde su üzerinde yürüyebilir; yeryüzü kendisi için ancak açlığı sayesinde dürülür!"

Bu zat, üstün ahlaktan sayılan hasletleri tek tek saymış, sonra yemin ederek, bu hasletlere sahip olanların ancak açlık sayesinde bunları elde ettiklerini söylemiştir.

Ebû Said el-Harrâz der ki:

"Pek çok kimse aç kalır; ancak bu insanların açlıklarının farklı sebepleri vardır:

Kimisi, yemek için tam manasıyla temiz ve helal şeyler bulamadığından; takvası sebebiyle aç kalır. Kimisi yemek için temiz ve helal şeyler bu-

---

144 Tabarani, el-Evsat, No: 8477; Heysemi, ez-Zevaid, III, 179; Suyuti, es-Sağır, No: 5060; Münziri, et-Terğib, II, 60; Ebu Nuaym ve İbnu's-Sünni, Tıb isimli eserlerinde rivayet etmişlerdir.

145 Taberânî, el-Evsat, No: 8308; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 5071.

lur; fakat kıyamet günü hesaba çekilmeden ve hesabının uzamasından korktuğu için zühdü sebebiyle yemez, aç kalır.

Kimisi, ibadetin lezzetini almıştır; açlık içinde dinç ve hafif olarak ibadetlerini yerine getirmektedir. Yiyecek ve içeceklere meyletmeyi, bu ibadet zevk ve neşesine engel gördüğü ve kendisini ibadetten alıkoyacağını düşündüğü için açlığı tercih eder.

Kimisi, Allahu Teala'ya yakınlaşma makamına erişmiş; kalbi tam anlamıyla haya duygusuyla dolmuştur. Bu kişi, Allahu Teala'nın sürekli olarak kendisini müşahede etmekte olduğunu bilir, bu yüzden başkalarında bulunmayan bir haya duygusuna sahiptir. Şunu kesin olarak bilir ki; kendisi lokmaları çiğnerken, yerken ve içerken hep Rabbinin huzurundadır. Ayrıca bilir ki bu yedikleri kendisinin hep tuvalete gitmesine sebep olmaktadır; bundan utandığı için aç kalmayı tercih eder. Hazret-i Ebû Bekir de (r.a) daha az tuvalete çıkmak için açlığı tercih edenlerdendi.

Kimisi de, Allah'ın zikrine öylesine dalmıştır ki yeme içme hiç aklına gelmez."

Ebu Said el-Harrâz der ki: "Hikmet sahiplerinden bir grup şöyle demiştir: "Allahu Teala karnında dünyalık bir şey olan kimse ile konuşmaz." Bununla Allahu Teala'nın Hz. Musa'ya (a.s) aç kalmasını emretmesine işaret etmektedir. Hazret der ki:

"Yüce Allah'a kavuşanlar, dünyadan tamamen uzaklaşarak, mal mülk kavgasından sükunete ulaşmış bir nefisle ve hayat sahibi Allah ile hayat bulup rûhâni olmuş/meleklerin arasına katılmış bir ruh ile kavuştular. Bir kimse bu sıfatları elde ettiğinde yüce Allah ile bir aracı olmaksızın doğrudan konuşması mümkün olur."

Bana, Hasan b. Yahya el-Büstî, İbnu Mesruk'un şöyle dediğini nakletti:

"Sehl b. Abdullah ile karşılaştım, yanına vardığımda beni sevinç içinde karşıladı ve beni öptü. Yüce Allah'a karşı tam bir teslimiyet ve tevazu içinde idi; kendisine: "Bu yola ilk girişteki hâlinizi anlatmanızı istiyorum; o zaman günlük yiyeceğiniz ne idi?" diye sordum; şöyle anlattı:

"Her sene üç dirhem harcıyordum. Bir dirheme hurma şirası, bir dirheme yağ, bir dirhem de pirinç alıyordum; bunları karıştırıp üç yüz altmış güne yetecek şekilde misket gibi küçük parçalara ayırıyordum; her gün bir parça ile iftar ediyordum!" Ben: "Peki şimdi nasıl yapıyorsun?" diye sordum: "Bir sınırlama olmadan bolca yiyorum" dedi.

Daha önce yaşamış olan sultanlarla ilgili olarak şöyle bir hikaye anlatılır: Hind sultanı, Halife Mansur'a bazı hediyeler göndedi. Hediyeler arasında feylesof bir tabip de vardı. Mansur, hediyeleri aldı ve feylesofa da ihsanda bulundu. Feylesof, Halife Mansur'un huzuruna girince ona şöyle dedi:

"Ey müminlerin sultanı! Senin için üç haslet getirdim. Bütün krallar bunları elde etmek için yarışırlar, biz de bunları sultanlardan başkasına layık görmeyiz!" Halife Mansur, bu üç hasletin ne olduğunu sordu; feylesof:

"Sakalınızı siyaha boyayın ki, hiç ağarmasın ve asla değişikliğe uğramasın!"dedi. Halife: "İkincisi nedir?" diye sordu; feylesof:

"Senin için özel bir ilaç yapacağım; dilediğin kadar yemek yiyeceksin; fakat bu yemekler sana ne bir şişkinlik yapacak ne de bir sıkıntı verecek!"dedi. Halife: "Üçüncüsü nedir?" diye sordu; feylesof:

"Senin cinsel gücünü arttıracağım; dilediğin kadar ilişkiye girecek fakat; bundan ne sıkılacak ve ne de zayıf düşeceksiniz!" dedi. Bu sözler üzerine Halife Mansur başını önüne eğerek bir süre düşündü ve sonra başını kaldırarak şöyle dedi:

"Ben de seni şu görmüş olduğum durumdan daha akıllı biri sanmıştım! Meziyet olarak saydıklarına gelelim:

Sakalımı siyaha boyamaya benim ihtiyacım yoktur. Bu hem bir aldanma ve hem de başkasını aldatmaktır. Sakaldaki beyazlık ise heybet ve vakara işaret eder. Ben, Allahu Teala'nın yüzümde bir nur olarak kıldığı ak sakalları siyahın karanlığıyla değiştirecek değilim!

Yemek konusunda söylediklerine gelince, vallahi ben aç gözlü obur biri değilim. Çok fazla yemek yemeye de ihtiyacım yoktur; çünkü çok ye-

mek insan bedenini ağırlaştırdığı gibi; devletin işleriyle ilgilenmeye de engel olur. Çok yemek yemenin en aşağı derecedeki zararı sık sık tuvalete gitmek; çirkin şeyler görmek ve hoş olmayan sesler işitmektir.

Kadınlar konusunda söylediklerine gelince; cinsel ilişki anı insanın aklını kaybettiği anlardan biridir. Benim gibi bir halifenin çocuk denecek yaşta bir kızın önünde diz çökmesi kadar çirkin bir şey olabilir mi? Şimdi sen kınanmış ve kovulmuş biri olarak sahibine geri git! Senin getirdiğin şeylere benim ihtiyacım yok!"

MİDE KONUSUNDA ZÛHD

Sûfilerden biri bize şunu anlatmıştı: Kasım el-Cû'î'nin yanına vardım ve kendisine: "Zühdün ne olduğunu?" sordum. Bana;

- Zühdün nesini soruyorsun? dedi. Ben de:
- Diyorlar ki; zühd kısa emelli olmaktır! dedim. Bana tekrar;
- Peki sen zühd hakkında ne biliyorsun? diye sordu. Ben de;
- Zühdün, mal biriktirmeyi bırakmak olduğunu söylüyorlar! dedim.
- Güzel! Başka? diye sordu.

Ben de zühdle ilgili olarak bildiklerimi ve duyduklarımı kendisine anlattım. Susarak beni dinledi ve sonra şöyle dedi:

-Şunu iyi bilmelisin ki, mide kulun dünyasıdır. Kul midesine sahip olduğu miktarda zühde de sahip olur. Midesi kula hakim olduğu ölçüde de dünya kula hakim olur!"

Bu ümmetin hikmet sahibi şahsiyetlerinden olan Vehb b. Münebbih (rah) şöyle der: "Mutlaka her şeyin iki ucu ve bir de ortası vardır; uçlardan birini tuttuğun zaman diğer tarafa meyleder, eğer ortasından tutarsan iki taraf da dengede kalır!"

Tıpkı bunun gibi, mide de diğeri bütün organların ortasındadır. Ona sahip olursan kenarlardaki diğer organlar; kulak, göz, dil, cinsel organ ve ayaklar da dengede ve itidal üzere olurlar.

Şeyhimiz İbnu Salim (rah) şöyle demiştir:

"Midene, tokluktan yana payını tam olarak verirsen, diğer bütün organlar da kendi paylarına düşen oyalanma ve eğlenceyi isteyecekler; nefsin de azgınlaşıp seni tehlikeye sürükleyecektir. Midenin payına tam olarak vermediğin takdirde, diğer organlar da kendi paylarını tam olarak isteyemeyecekler ve böylece kalp de istikamet üzere olacaktır."

Bir defasında Bişr b. el-Haris hastalanmıştı. Doktorluktan biraz anlayan Abdurrahman'a, neleri yemesinin uygun olacağını sordu. Abdurrahman ona:

- Bana mı soruyorsun? Ben sana tarif ederim ama sen benim söylediklerimi kabul etmezsin! dedi. Bişr ise:

- Sen yine de söyle ben duyayım! dedi. Abdurrahman dedi ki:

- Şu üç şeyi kullanman gerekir; bedeninin sağlığa kavuşması bunlara bağlıdır!

- Nedir onlar?

- Sekencebin (sirkeli bal şerbeti) içmen, ayvayı emmen ve bundan sonra da üstübeç yemen gerekir.

- Sekencebinden daha değersiz olup onun yerini tutacak bir şey biliyor musun?

- Hayır!

- Ama ben biliyorum!

- Peki nedir o?

- Sirkeye karıştırılmış hindiba! Peki, ayvadan daha değersiz olup onun yerini tutacak bir şey biliyor musun?

- Hayır!

- Ben biliyorum!

- Nedir o?

- Şam harnubu (keçiboynuzu)!

- Üstübeçten daha değersiz olup onun yerini tutacak bir şey biliyor musun?

- Bunun yerini tutacak bir şey yoktur!

- Bilakis var!

- Nedir o?

- İnek yağından çıkan ekşi su!

- Sen tıp ilmini benden daha iyi bildiğin hâlde neden bana soruyorsun?

YEMEK KONUSUNDAKİ EDEPLER

Bir kimse karnı aç iken cinsi münasebeti arzularsa, yemek yememesi müstehaptır. Böyle yapmakla, nefsinin iki arzusunu birden yerine getirmemiş olur. Cinsel arzusu, iffetini korumak maksadıyla olabilir. Halbuki yemek, cinsel gücü arttırmaya yöneliktir. Yemek ve cinsel istek gibi iki arzuyu birden yerine getirmek, hem nefsin güçlenmesi hem de alışkanlıklarının yerine getirilmesi manasına gelir.

Yine bir kimsenin yemek yedikten sonra hemen uyumaması; yani iki gafleti (yemek ve uyumayı) bir araya getirmemesi de müstehaptır; çünkü böyle yapmak tembelliği alışkanlık hâline getirmeye ve kalbin katılaşmasına yol açar. Yemek yedikten sonra uyumak yerine kalkıp namaz kılmalı veya oturup Allahu Teala'yı zikretmelidir. Böyle yapmak kul için şükre daha yakın bir davranış olur. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Yediklerinizi namaz ve zikir ile eritin; (yemeğin üstüne hemen) uyumayın ki kalbiniz katılaşmasın!"[146]

Bu durumda olan kişi, asgari dört rekât namaz kılmalı, yüz adet tesbih çekmelidir. Yahut her yemeğin ardından Kur'ân-ı Kerîm'den bir cüz okumalıdır.

Süfyân-ı Sevrî (rah), gece karnını doyurduğu takdirde, o geceyi ibadetle ihya ederdi. Gündüz doyunca da, o günü namaz ve zikirle geçirirdi. Süfyân-ı Sevrî (rah) bu durumu şöyle bir misalle anlatırdı:

"Hizmetçinin karnını doyurdun; artık onu çalıştırıp bitkin düşürmen gerekir!"

---

[146] Taberânî, el-Evsat, No: 4949; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 1/176; Şevkânî, el-Fevâidü'l-Mecmûa, Et'ime, 7.

Bir defasında da şöyle demiştir: "Merkebin karnı doydu, artık onu bitkin düşürünceye kadar çalıştırabilirsin!"

Süfyân-ı Sevrî (rah), aç iken sanki daha rahat bir hâlde görünürdü.

Dünya zevklerini terk ederek zühd yolunu seçenler, ayda iki defa et ve yağlı yemek yemelidir. Ayda dört defa yemekte de bir sakınca yoktur; çünkü önceki zahidler böyle yaparlardı. Bu konuda gelen bir rivayette Hazret-i Ali (k.v) şöyle der: "Et yemeyi kırk gün bırakan kimsenin ahlakı bozulur. Kırk gün sürekli et yiyen kişinin de kalbi katılaşır."

O, bu sözüyle, aynı zamanda sürekli et yemekten uzak durmayı da öğütlemişti. Hatta, etin de şarap gibi bağımlılığa sebep olduğu söylenmiştir.

Ebû Muhammed Sehl (rah), Abadan halkından az yemekle yetinmek yolunu seçenlere şöyle demiştir: "Aklınızı korumaya özen gösterin; onları yağ, et (yağlı et gibi) ve güzel yiyeceklerle buluşturun! Çünkü Allahu Teala'nın veli kulları eksik akıllı değillerdir!"

Mürid helal yiyecek ve meyvelerden yemek istediği zaman, bunları ekmeğin yerine yemeli, açlığını bunlarla yatıştırmaya çalışmalıdır. Bu yedikleri, yeme ihtiyacı hâlinde kendisi için azık yerine geçer. Ancak meyve yemeyi bir alışkanlık ve bağımlılık hâline getirmemelidir. Alışkanlık hâline getirdiği takdirde; nefsin hem bu alışkanlığını ve hem de açlığı giderme arzusunu karşılamak gibi iki isteğini birden yerine getirmiş olur. Böyle yapmak insanı daha çabuk bıkkınlığa sevk eder; çünkü, ekmek yemeksizin bir ya da iki defa yemekle karnını doyuran kişinin, artık o yemeği bırakması ve o yemeğe karşı iştahının son bulması daha yakın bir ihtimaldir.

Ebû Muhammed Sehl (rah), şeyhimiz İbnu Sâlim'i elinde hurma ve ekmek ile birlikte görür ve ona şöyle der: "Yemeğe hurma ile başla; eğer açlığın yatışırsa bununla yetinirsin. Şayet doymazsan ihtiyacın kadar da ekmekten yersin!"

Ebû Muhammed sonra şöyle dedi: "Hurma mübarek, ekmek ise uğursuzdur!" O bu sözüyle, ekmeğin Adem'in (a.s) cennetten çıkarılmasına sebep oluşuna işaret etmiştir. Hurmanın bereket olması ise Allahu Teala,

Kur'ân-ı Kerîm'de kelime-i tevhidi misalle anlatırken onu hurma ağacına benzeterek şöyle buyurur:

"Allah'ın nasıl bir misal verdiğini görmüyor musunuz? Güzel söz, kökü yerde sabit, dalları havada güzel bir ağaç gibidir. Meyvesini her zaman Rabb'inin izniyle verir. İşte Allah, düşünüp ibret alsınlar diye insanlara böyle misaller verir!"[147]

İbnu Abbâs (r.a) bu ayet-i kerimenin tefsiriyle ilgili olarak şöyle der: "Kelime-i tevhidden daha tatlı ve hoş bir söz yoktur; ayetteki güzel sözden maksat budur." Kelime-i tevhid, güzel bir ağaç olan hurma ağacına benzetilmiştir; çünkü meyvesi hurmadan daha tatlı bir ağaç yoktur. Bu yüzden Resûlullah da (s.a.v); tatlılığı, yumuşaklığı, gücü ve kökünün sağlamlığı bakımından mümini hurma ağacına benzeterek şöyle buyurmuştur:

"Hurma ağacı yapraklarını dökmez; bu yönüyle o mümine benzer."[148]

YEMEK BAĞIMLILIĞINDAN KURTULMAK

Sehl (rah) der ki: "Eğer yemeklerde ekmeğe bağımlılıktan kurtulup diğer yiyeceklerle yetinirsen senin için daha hayırlı olur." Bu sözüyle, nefsin zaman içinde ekmeğe bağımlı hâle gelerek sürekli onu ister hâle gelmesini önlemeyi kasdetmektedir. Bu sözü Ebû Bekir b. el-Cellâ'ya söylediğimde, beğenmiş ve bunun hikmetli birine ait olduğunu söylemiştir. Bu durum aynı zamanda onun kendi hâline de uygun düşmekteydi.

Eğer bir mürid, başlangıç döneminde olması ve nefsin hile ve tuzaklarını tam kavrayabilecek durumda olmaması sebebiyle; yiyeceklerden herhangi birinin kendisi için alışkanlık hâline gelmesinden çekiniyor ve nefsinin o yemeğe düşkünlüğü sebebiyle sıkıntıya düşebileceği korkusunu kalbinde hissediyorsa, o yemeği terk etmesi daha hayırlı olur.

Bu durumdaki mürid, nefsin bu tür arzularından kurtulmak ve bu sebeple kötü bir fiili işlemekten korkarak Allahu Teala'nın rızasını kazanmak maksadıyla o yemeği terk etmelidir. Terk etmez de nefsin arzusunu yeri-

[147] İbrahim 14/24-25.

[148] Buhari, İlm, 4, 5; Müslim, Münafıkın, 61; Tirmizi, Edep, 79; Ahmed, Müsned, II, 31, 61.

ne getirirse, dinini onun karşılığında değişmiş olur. Yahut artık o durum kendisinde kökleşmiş bir adet hâline gelir ve bunun için tevbe etme fırsatını da kaybetmiş olur; çünkü o kişi nefsin arzularını yerine getirmeyi alışkanlık hâline getirmekle şüpheliler dairesine girmiş olmaktadır. Alışkanlık ve adetler, insan aklını mağlup eden birer askerdir.

Bağımlılık yani bir şeye müptela olmak da Allahu Teala'nın kullarına imtihan sebebi yaptığı bir güçtür. Bu durumdaki kimselerin istikamet bulmaları mümkün olmaz. Eğer alışkanlıklar olmasaydı bütün insanlar tövbe eder; bağımlılıklar olmasa bütün tövbe edenler istikamet üzere kalırlardı.

Bir yemek helal ve temiz de olsa; eğer nefsin bir arzusu hâline gelmiş ve bir alışkanlık hâline gelerek nefsin sürekli onu istemesinden korkuluyor ve kendisini belalara düşüreceğinden çekiniyorsa, bu durumda o yemeği terk etmek gerekir.

Bu terk ediş de yukarıda açıkladığımız niyet doğrultusunda; kalbi ıslah etmek ve nefsi sakinleştirmek maksadıyla olmalıdır. Böyle yaparsa nefsi kendisine hakim olmadan kendisi nefsine hakim olur, alışkanlıkları kendisini helak etmeden, onların önünü kesme imkanına kavuşur. Böylece alışkanlık ve bağımlılıklarını terk ederek, bunların arzuları kendisini mağlup etmeden kendisi beşeri tabiatını ve hevasını mağlup eder; kontrol altına alır.

Hikmet ehlinden biri şöyle der: "Bütün ihtiyaçlarımı, onları terk etmek suretiyle yerine getirdim! Böyle yapmak nefsim için de daha huzur verici oldu!"

Başka biri de şöyle der: "Bir arzumu yerine getirmek için başka birine borçlanmak istediğim zaman, kendi nefsime karşı borçlanır o arzumu terk ederim. Benim için en iyi alacaklı kendi nefsimdir!"

Böylesi durumlarda nefsin isteğini terk etmek ve ona engel olmak nefse bir gıda olur ve âdet hâline gelir. Tıpkı almak ve yemenin alışkanlık hâline geldiği gibi. Bu davranış aynı zamanda kalbini ıslah etmeye ve hâlini korumaya da yardımcı olur.

İbrahim b. Edhem (rah), bir defasında dostlarından yiyecek almalarını istediğinde, onlar: "Yiyecek pahalı!" dediler; o zaman Hazret: "Siz de onu terk ederek ucuzlatın!" dedi.

Bu manada şairlerden biri şöyle der:

Bana bir şey pahalı geldiğinde terk ederim onu,
Pahalı olan bir şey benim için olur malların en ucuzu!

Kul bu davranışı ile, arzularını Allahu Teala'nın rızası için terk etmiş ve O'nun yolunda hayırlı ameller işleyen salih bir kişi olur.

Seleften bazıları da, Allahu Teala'ya bu yolla yakınlaşmaya çalışırlardı. Bu yolda yürüyenler azalarak son buldu ve onların tuttukları yol da ortadan kalktı. Onların arkasından gelen alimler arzularına tabi oldular, bu yüzden yukarıda anlattığımız makamları dolduramadılar; öncekilerin tuttuğu yola girmeyip sadece nefsin arzularını terk konusunda söz söylemekle yetindiler. Bu sebeplerden dolayı; o yola giren kimse kalmadığı ve yolu aydınlatan kimse bulunmadığı için söz konusu ettiğimiz yoldan bir eser kalmayıp unutulup gitmiştir. Kim bu yola girer ve gereklerini yerine getirirse o yolu tekrar ihya etmiş olur. Bu yolu ihya eden kimse, aynı zamanda bu yolun sahiplerini de ihya etmiş olur.

NEFSİN ARZULARINI KONTROL

Alimlerimizden biri bana, Basralı müridlerin birinin şu sözünü nakletti: "Nefsim benden pirinç unundan yapılmış ekmek ile balık istedi. Ben nefsimin bu isteğine engel oldum; bunun için nefsimle aramda bir mücadele başladı. Nefsimin isteği artarak devam ediyor, ben de bu isteğine karşı direniyordum. Onun isteğini yerine getirmemek için yirmi sene mücahede ettim."

Bu hadiseyi anlatan alim dedi ki: "Bu mürid nihayet vefat etti; kendisini rüyamda gördüm ve: "Allahu Teala sana nasıl muamelede bulundu?" diye sordum; şöyle dedi:

"Rabbim beni öylesine güzel nimet ve ihsanlarla karşıladı ki, onları sana tam olarak anlatamam! Beni ilk olarak karışladıklarında ikram ettikleri şey pirinç unundan yapılmış ekmek ile balık oldu. Bana, 'Nefsinin arzu ettiğini şimdi hesapsız olarak ye, afiyet olsun!' dediler."

Nitekim bu hususta Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"(Onlara şöyle denilir:) Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık yeyin ve için!"[149]

Ayet-i kerimede söz konusu edilen kimseler; dünya hayatında iken arzu ve şehvetlerini terk etmek suretiyle ertelemişler, bunun yerine açlık ve susuzluğu tercih etmişlerdir Bu yaptıklarına karşılık ahirette, yiyecek ve içeceklerle karşılanmışlardır. Bunun için denilmiştir ki: "Her bir amel için ahirette kendi cinsinden ve o amelin manasına uygun bir karşılığı ve mükafatı vardır."

Seriy es-Sakatî (rah) demiştir ki: "Nefsim otuz senedir deve etini pekmeze bandırıp yemek istiyor; fakat ben nefsimin bu isteğine engel oluyorum!"

Ebû Süleyman ed-Dârânî (rah) şöyle derdi: "Nefse ait arzulardan birini terk etmek, kalbin ıslahı için bir yılı oruç ve ibadetle geçirmekten daha faydalıdır."

Yine o şöyle der: "Akşam yemeğinden bir lokma eksiltmek, benim için o geceyi ibadetle geçirmekten daha sevimlidir."

Bu ifadelerde; az yemeyi ve bedenin hafif kalmasını sağlayarak rahat ibadet yapabilmesini tercih veya tokluğu alışkanlık hâline getirme korkusu söz konusudur.

Ebû Bekir b. el-Cellâ'nın şöyle dediğini işittim: "Ben bir insan tanıyorum, nefsi ona şöyle diyordu: 'Ben senin için on gün aç kalmaya dayanırım. Ancak bundan sonra benim bir arzumu yerine getireceksin!' Bu kişi de nefsine: 'Benim için on gün açlığa katlanmanı istemiyorum. Senin şu isteğinden vazgeçmen benim için yeterli!' diyerek karşılık vermişti."

---

[149] Hâkka, 69/24.

Birisi bana şunu anlattı: "Ben rüyamda Hz. Resûlullah'ı (s.a.v) gördüm: 'Böylesine hepten aç kalmaya ne gerek vardı?' diyerek bana vuruyordu. Ama bana açlığı tamamen terk etmemi söylemedi. Eğer öyle söyleseydi, ben de açlığı tam olarak bırakırdım!" Bu salih zat, nefsinin arzuladığı bütün şeyleri terk etmiş ve otuz yıl boyunca sadece ekmekle beslenmişti.

Cüneyd-i Bağdâdî (rah) şöyle der: "Bu taifeden biri namaza durduğu zaman, kendisi ile Allahu Teala arasına yemek torbasını koyar; bununla Rabbine münacaatın halavetini bulmak ya da ilahi hitabı işitmeyi arzu ederdi."

İnsanın karnı tıpkı boğumları olan bir uda benzer. Udun sesi, içinin boşluğu ve inceliği nisbetinde güzel çıkar. İçi dolu ve ağır olduğunda ise ondan herhangi bir ses çıkmaz. İşte insanın karnı da böyledir; içi boş olduğu zaman kalp incelik kazanır, Kur'an okuyuşu tatlandıkça tatlanır, daha uzun süre ibadet eder ve daha az uyur.

Yine Cüneyd-i Bağdâdî'den (rah) şöyle rivayet edilir: Utbetu'l-Ğulâm, Abdulvahid b. Zeyd'e demiş ki: "Falan kişi kalbiyle ilgili öyle bir makamdan bahsetti ki, ben bir şey anlamadım!" Abdulvahid de ona: "Falan kişi hurma yemez, sen ise hurma yiyorsun!" dedi. Utbetu'l-Ğulâm: "Eğer hurma yemeyi terk edersem ben de o makamı anlayabilir miyim?" diye sorunca: "Evet, daha fazlasını da!" şeklinde karşılık verdi. Bunun üzerine Utbetu'l-Ğulâm ağlamaya başladı. Onu bu hâlde gören dostlarından biri: "Allah gözyaşlarını dindirmesin, yoksa hurma için mi ağlıyorsun?" deyince, Abdulvahid: "Onu kendi hâline bırak! Nefsi, hurma yemeyi bırakma konusundaki samimiyetini anladı. O bir şeyi terk edince bir daha asla ona geri dönmez!" dedi.

Şeyhlerimizden biri sıcak ekmek yemeyi terk etmişti; çünkü sıcak ekmeği seviyor ve nefsi de sıcak ekmeği uzun yıllardan beri arzuluyordu. Bu davranışından dolayı onu kınadılar. Kendisini kınayanlara şöyle cevap verdi: "Nefsim sıcak ekmek yemeyi yirmi sene de arzuyla istese, bir an bile ona istediğini yedirmem!" Hatta, nefsinin sıcak ekmeğe olan aşırı düşkünlüğünden ve buna karşı gösterdiği mücahedenin şiddetinden dolayı;

nefsi bu konudaki kararlılığını ve verdiği sözü yerine getirmedeki titizliğini anladığından ağlar ve artık ebediyen arzusundan vazgeçmesi gerektiğini anlardı. Nefsin için, ebediyen elde edilme ümidi kalmayan arzular için, göz yaşı dökmekten başkaca bir yol kalmıyordu.

NEFSİN ARZULARI

İyi bilinmelidir ki, nefsin arzu ve isteklerinin bir sınırı yoktur; ancak günlük gıdanın bir sınırı vardır. Nefsin istek ve arzuları tıpkı cehalete benzer; cehaletin de bir sınırı yoktur. Azık ise ilme benzer, ilmin belirli sınırları vardır.

Nice aşağılık arzular vardır ki ulvi derecelerin elde edilmesine engel olurlar. Nefsin arzuları kesilmez ve kurutulmazsa; sana sunacağı en güzel şey, en fazla rağbet ettiği şeyi kabul ettirmek olacaktır. Nefsin bu arzularının sonu gelecek diye bekleyerek tevbe etmekten geri kalmayın; çünkü, ölüm meleğini görmedikçe nefsin arzularının sonu gelmez; meleği gördüğü anda bu kötü vasıfları biter ve arzuları sona erer. Zira bu durum onun temel özelliklerindendir.

Alışkanlık edindiği arzuları terk edemeyen kimse; bu tür alışkanlıkları arttırmamalı, hiç olmazsa azaltma yoluna gitmelidir. Böyle yapmak, iman sahibi kimselerin ahlakına daha uygundur.

Salihlerden bir zat, dostlarına şöyle der: "Arzu ettiklerinizi yemeyiniz! Eğer yerseniz onları talep etmeyiniz. Eğer talep ediyorsanız muhabbet beslemeyiniz!"

Yine demişlerdir ki: "Ekmeğe ilave edilen her şey, tuz bile olsa nefsin arzusudur."

Biri de şöyle der: "Ekmek arzuların en büyüklerindendir. Ekmeğe ilave olarak yenilen şeyler ise zevk için yenilen meyve gibi şeylerdir."

Abdullah b. Ömer'in (r.a) şöyle dediği rivayet edilir: "Irak'tan bize gelen meyveler, bizim için ekmekten daha hoştur!"

Eğer nefsin azığı olan ekmekle birlikte mutlaka meyve yenilecekse, bunun miktarı Allahu Teala'nın fakirlere ödenmesini emir buyurduğu keffaret ölçüsünde olmalıdır. Bu ise yemeklerin en alt ve en üst sınırlarının arasında bulunan orta derecedeki bir yemektir. Allahu Teala keffaret olarak bunun verilmesini emir buyurmuş ve fakir kullarına da bunu sevimli yapmıştır. Bunlar ekmekle birlikte süt gibi yiyeceklerdir. Besinlerin en pahalısı et ve tatlıdır; en ucuzu ise tuz ve sirkedir. Cenab-ı Hak, keffaret olarak en değerlisinden verilmesini emir buyurmadı; çünkü böyle bir emir zenginlere ağır gelirdi. Yine besinlerin en değersizini de emir buyurmadı; çünkü bu yöndeki bir emir de fakirlere ağır gelirdi. Her ikisinin arasındaki orta yolu emretti. Bu manada şöyle buyurmuştur:

"Allah sizi boş ve kasıtsız yeminlerinizden dolayı hesaba çekmez; fakat kasıtlı yeminlerinizden dolayı hesaba çeker. (Eğer kasıtlı yeminden dönecek olursanız bunun) keffareti, kendi ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on fakiri doyurmaktır..."[150] Ayet-i kerimede belirtilen ortalama yiyecek de bizim yukarıda açıkladığımız gibidir.

Eğer bir kimse, değişik arzulara bağımlı hâle gelmiş ve bunlardan hoşlanıyorsa, bunu açığa vurmalı, gizlemeye çalışmamalıdır. Yiyeceklerini kendisi satın almalı, başkalarına aldırarak, hâlini gizleme yolunu tutmamalıdır. Bu durum, kendisi hakkında dürüst davranmasının bir gereğidir. Aynı zamanda selefin de tuttuğu yoldur.

Kişi amelleri yerine getirme konusunda yeterince mücahede edemiyorsa bile, hâlini olduğu gibi gösterme hususunda dürüst davranması gerekir. Eğer dürüst davranmıyorsa, en azından kendi yalanında dürüst davranmalıdır; çünkü kendi yalanında doğru davranmak da iki doğrudan biridir.

Yalanı ve eksikliği gizleyerek bunların zıddı olan ihlaslı ve kâmil bir kişi olduğunu göstermeye çalışmak da iki ayrı yalandır; çünkü bu kimse, kusurlu biri olduğu hâlde kâmil biri gibi görünmeye çalışmakta, günahkâr olduğu hâlde masum havasına bürünmektir. Yaptığı bu iş ise yalan üstüne yalandan ibarettir. Bu sebeple iki yönden gazaba müstahak olmaktadır.

---

150 Mâide 5/89.

Bu sebepledir ki Cenab-ı Hak, münafıklara gazap etmiş, onlardan iki defa nefret etmiştir. İki defa tövbe etmedikçe münafıklardan razı olmayacağını bildirmiş ve onlara iki şart koşmuştur. Onlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Hiç şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için asla bir yardımcı bulamazsın."[151]

Yani münafıklar kafirlerden daha aşağı tabakadadırlar; çünkü kafirler küfürlerinde dürüst olup içleriyle dışları birdir. Münafık ise, içinden iman etmeyi reddedip şirk koştuğu hâlde, içindeki bu gerçeği gizleyip mümin gibi görünür. Böylece içi ile dışı birbirine aykırı bir durum arz eder. Allahu Teala'nın, kulların kalplerine bakmasını hafife alır, buna karşılık insanların gözlerine görünen dış görünüşüne önem verir. Allahu Teala da onları daha fazla aşağılamış ve tövbelerinin şartlarını da ağırlaştırarak şöyle buyurmuştur:

"Ancak bunlardan tevbe edenler, hâllerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah için halis kılanlar başka."[152]

Allahu Teala'yı hakkıyla bilen ve O'nu iyice tanıyan hiç kimse böylesine aşağılık bir riya ile imtihan edilmez.

Bütün hamd ve sena Yüce Allah'a aittir.

DEĞİŞİK İMTİHAH YOLLARI

İnsan bazı lezzetlere düşkünlük ve bir takım günahlarla imtihan edilebilir. Tıpkı ariflerin bazı günahlarla sınandıkları gibi. Ama arifler insanlara gösteriş yapmakla imtihan edilmezler. Selef-i sâlihin günahlarla sınandıklarında, şu iki yoldan birini tutmuşlardır:

Birinci yol, nefisle mücahede yoludur. Bu yolu tutanlar arzularını terk ederler. Bu yolu tutanlardan bazıları kendilerini gizlerler, bunu kendileri için daha emin bulurlardı. Bazıları da güçlü imana sahip olduklarından

---

[151] Nisâ, 4/145.
[152] Nisâ, 4/146.

kendilerini açığa vururlardı. İnsanlara önderlik yapmak ve onların kendilerine uymalarını sağlamak niyetiyle böyle davranırlardı.

İkinci yol ise, alimlerden bir kısmının ve amele yönelen kimselerin tuttuğu yoldur. Bunlar yeme içme konusunda geniş davranır; bulduklarında helal olan yiyeceklerden bolca yerler. Ancak onlar tuttukları bu yolu halktan gizlemez, her şeyi onların gözleri önünde yaparlar. Böyle yaparak nefislerini utandırmaya çalışırlardı.

Eğer üstün olan birinci yola giremiyorsanız, en azından daha güvenli ve orta yol olan ikinci yola girin. Bir kimse arzu ettiği lezzetli yemekleri gizli gizli yiyor ve bu durumu insanların gözlerinden gizleyerek zahidler gibi görünmeye çalışıyorsa; bu durum gerçek iman sahibi, sadık kişilere yakışan bir tavır değildir. Bu tutum, terbiye sahiplerinin yolunu bırakıp felaket yoluna sapmak demektir. Rehbersiz yola çıkmaktan sakın, yoksa sıkıntılar içinde şaşırıp kalırsın.

Anlatıldığına göre, İsrail oğulları içinde bir abid yolculuğu sırasında bir ailenin toprağına ulaşır. Arazinin ortasında, gelip geçenlerin çiğneyerek yol hâline getirdiği bir iz görür. Kendi kendine: "Başkasına ait bir araziyi ben nasıl yol olarak kullanabilirim?" diye düşünür. Sonra arazinin etrafından dolanan yola bakar ve bu yolu dolaşıp geçmenin hem zahmetli ve hem de uzun zaman alacağını düşünür. "Burası da herkesin gelip geçtiği bir yol, ben de geçsem ne olur?" diyerek kendisi de arazinin ortasındaki yoldan geçer.

Oradan ayrıldıktan sonra bu davranışından dolayı cezalandırılır. Fakat hangi günahından dolayı cezalandırıldığını unutur; bunu anlamaya ve keşfetmeye çalışır. İşlemiş olduğu günah kendisine şöylece hatırlatılır: "Sen, başkasına ait olan ve yol olmayan bir araziyi, sahibinin izni olmadan yol olarak kullandın!" Bunun üzerine o abid şöyle der:

"Ey Rabbim! Özrümü kabul buyur! Ben oranın halk tarafından kullanılan bir yol olduğunu düşünmüştüm!"

Bunun üzerine Allahu Teala o abide şöyle ilham etti: "Zalimler ne zaman bir yol tutsa, sen o yolu bana ulaşan bir yol hâline çeviriyorsun."

Gurura kapılarak zalimlerin tuttuğu yola giren kimse bu konuda mazur sayılmaz. Girdiği o yolda şaşırır ve aldanışa uğrar. Kendisi helak olduğu gibi, kendisinin izinden gidenleri de helake sürükler. Bu ise, insanlara hoş görünmeye çalışan yapmacık tavırlı, cahil ve yoldan saparak dünyaya dalan kimselerin yoludur. Onlar, arzularını terk etmiş görünerek insanların takdirlerini kazanmak isterler. Böyle yaparak vicdanlarındaki tevhid inancını zedeler, ona zulmederler. İnsanların gözlerinden ırak olduklarında inançları çok zayıftır.

YİYECEK KONUSUNDA SALİHLERİN TAVRI

Selef içindeki sadık zatlar, canlarının çektiği yiyecekleri bizzat kendileri satın alır, evlerinde insanların görebilecekleri yerlere koyarlar, bunlara rağbet ettiklerini göstermekten sakınmazlardı. Bu davranışlarıyla, cahillerin gözlerinde derecelerini düşürmek, manevi hâllerini insanların gözlerinden saklamak isterlerdi. Gafil kimselerin kalpleri onlarla ilgilenmez, kendileri de böylelikle manevi makamları kolaylıkla geçer; bunların karşılığında pek çok amel ve hâl kazanırlardı. Çünkü bu makam, Allahu Teala dışındaki her şeyden yüz çevirme (zühd) ve bu zühdünü de gizleme makamıydı.

Zühdün nihai noktası ise, zühdün zıddını ortaya koymak ve zühdü gereği terk ettiği şeylere düşkünlük göstermektir. Ancak bunlara el sürülmediği gibi onlardan da her hangi bir şekilde yararlanılmaz. Bu ise, nefse mücahededen daha ağır gelen bir durumdur. Çünkü nefse iki yük birden yüklemektedir. Birincisi; nefsin payına düşeni alamamasının yükü, ikincisi ise; halkın gözünde değerinin düşmesi yüküdür. Bu durumda satın alınan lezzetli yiyeceklerden nefis mahrum kaldığı gibi; satın alınan şeyler, onun halkın nazarında derecesinin düşmesine de sebep olmakta; sabır kadehini iki defa yudumlamak zorunda kalmaktadır.

İşte bu yol; şehvetler ve nefsin arzuları karşısında sadıkların hâli ve güçlü irade sahiplerinin tuttukları yoldur.

Bu durum bir bakıma zahidlerin bağış almasına benzer. Zahidlerden bazıları, açıktan insanların verdikleri bağışları alır, sonra onları gizlice

başkasına verirlerdi. Bağışı açıktan almak, buna rağbet gösterildiği için itibarı zedeleyen bir davranıştı. Alınan bağış, zühdün hakikatine uymanın bir gereği olarak gizlice verildiği için; bu geri verme işinden, nefis de herhangi bir itibar kazanamamaktaydı. Bu durumda, ne alırken nefsin payına bir şey düşmekte, ne de verirken. Bu ise, nefse en ağır gelen davranıştır.

Bu durum, zühdü hakkıyla bilen alimlerin yoludur. Bu yola giren kişi sıddıkların makamına kadar yükselebilir. Bu iki yol artık zamanımızda unutulmuş ve izleri bile kalmayan yollar hâline gelmişlerdir. Ancak bilenler bu yola sülûk edebilir ve birbirinden almak suretiyle öğrenilebilir. Zamanımızdaki ilim ehlinin yapmacık tavırlar ve insanlara şirin görünmek maksadıyla tuta geldikleri yollar ise, anlattığımız bu yollardan dağlar kadar uzaktır.

Rivayet edildiğine göre Cafer-i Sâdık (rah) şöyle demiştir:

"İnsanların arzu duyduğu bir şey bana sunulduğunda nefsime bakarım; eğer nefsim ona karşı bir arzu gösterirse, ondan kendisine bir miktar veririm. Böyle yapmak vermemekten daha üstündür. Eğer arzusunu gizler ve ona karşı gönülsüz bir tavır sergilerse, ben de o arzuladığı şeyden mahrum bırakarak onu cezalandırır ve ona bir lokma tattırmam."

Bu sözün açıklaması şöyledir: Nefsin, bir yiyeceğe olan arzusunu açıkça göstermesi, o arzuladığı şeyi yiyen biri olarak tanınmaya aldırmadığını gösterir. Dindarlar tarafından da bu hâliyle tanınmak istediği için bu şekilde davranır. Eğer nefis, bazı şeyleri istiyor ve bu isteğinin bilinmemesini istiyor ve arzu duyduğu şeylerin bilinmesinden hoşlanmıyorsa; bu durumdaki nefsi, arzularından mahrum bırakarak cezalandırmak gerekir; çünkü nefsin bir arzusunu yine nefsin arzusuna uyarak terk etmek ve sonra da bu arzusunu terk eden biri olarak tanınmak istemek; nefse ait gizli arzuların kaynağıdır. Böylesi nefis, hoşlanmadığı durumdan daha beter bir duruma düşmüş olur.

İnsanların kendisine gıpta ve övgüyle bakması nefse, arzulayıp da insanların rızası için terk ettiği o yiyecekten çok daha fazla haz verir.

Hadis-i şerifte haber verilen gizli şehvet işte budur. Resûlullah (s.a.v) buyurmuştur ki: "*Ümmetim için en çok korktuğum şey riya ve gizli şehvettir.*"[153]

Alimlerden birine, zahidlerden birinin durumunu sorarlar, alim, susar ve zahid hakkında bir şey söylemez. "Onun hakkında kötü bir şey mi biliyorsun?" diye sorduklarında, alim şu karşığı verir:

"Hayır, onun hakkında bildiğim kötü bir şey yok. Sadece bir kusuru var: İnsanların gözlerinden uzak iken yediklerini insanların önünde yemez! Bundan dolayı kendisini ayıplıyorlar."

Yemin ederim ki, bu nokta gerçekten de ayıplanacak bir kusurdur. Zira hâlinde sadık kimseler, yalnız iken yemediklerini cemaatle birlikte yerlerdi. Bunun hâli ise, o sadıkların tam tersine bir durumdur!

YEMEKLERDE SIRA

Birisine iki çeşit yemek sunulur, bunlardan biri diğerinden daha hafif olursa; kişi hafif olanından yemeye başlamalıdır. Böyle yaparsa, belki hafif olan yemek ile doyar ve diğerini yemeye ihtiyacı kalmaz, ağır yemeğin zahmetinden de kurtulur. Dünya ehli olanlar, bu durumlarda hafif yemekler yerine ağır yemeklerden başlarlar. Çok daha fazla yemek ve şehvetlerini azdırmak için böyle yaparlar. Zira her tat ve lezzetin ayrı bir yeri vardır.

Ariflerden biri, mideyi cevizle dolmuş bir torbaya benzetir. Dolu olan torbaya daha fazla ceviz koymak mümkün değildir. Ancak cevizle dolu olan torbaya susam konulursa, cevizlerin arasındaki boşluk kadar susam alır. Böylece cevizle dolu olan torbaya, ondan daha ince olan susamı sığdırmak mümkün olur. İşte midenin durumu da tıpkı böyledir. Kaba ve ağır yemeklerden sonra ince ve hafif yemekler mideye doldurulursa, onlara duyulan iştahtan dolayı o yemekler gider, yerlerini bulurlar. Daha önce doymuş olduğu hâlde, sonradan yediği yemekler için de yer bulunur.

[153] İbnu Mâce, Zühd, 21; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/124; Beyhakî, Şu'abu'l-İman, 6830; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 7144, 7145; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 5226.

Araplar, bu şekilde yemek yemeyi ayıplar ve bundan sakınırlardı. Onların adeti, eti tirit yemeğinden önce yemekti.

Bu hususla ilgili olarak bir Arap, Nebatlı birine: "Sen de, şu kebaptan önce tiritle başlayanlardan mısın?" diyerek, bu sözüyle Iraklıları kınamak isterdi.

İki yemek de hüküm bakımından eşit olduğunda, yahut yemeklerden daha iyi olanı bırakma yönünde müride bir niyet bulunmadığında; eğer mürid daha ince yemek arzusunu terk etmiş ve kendisine bunlar daha sonra takdim edilmiş ise, bu kişi daha önceki niyeti ve azmi üzeredir. Kendisine ikram edilen lezzetli yemekleri yemesinde bir sakınca yoktur.

Sadıklardan bazıları kendi başlarına iken nefsin arzuladığı yiyecekleri terk eder, insanlar kendisine bir şeyler ikram ettiklerinde ise hafif onlardan yerlerdi. Bu yolla insanların dikkatini çekmemeye ve insanları övenlerin övgülerinden uzak durmaya çalışırlardır.

HER YEMEK DAVETİNE UYULUR MU?

Ebû Süleyman ed-Dârânî (rah) şöyle der: "İnsanların arasında sana lezzetli bir yemek ikram edildiği zaman, bu yemeği yemeyen biri olsan dahi bundan birazcık yeyiver; ancak ondan nefsinin tam olarak doymasına izin verme."

Böylelikle mürid hem nefsini övülmekten kurtarmış ve hem de yeme hevesini kursağında bırakmış olur; çünkü yeme zevkini tam olarak doyuncaya kadar tadamamıştır. Mürid böyle yaparsa, kendisi için daha güzel olur.

Ebû Süleyman ed-Dârânî (rah), mürid için insanlar tarafından şehvetleri terk eden biri olarak tanınma arzusundan dolayı endişeye düşmektedir. Kendisine ikram edilen bir yemeği reddeden bir mürid, bu hâliyle insanların gözünde saygın birisi olarak gözükme isteği gibi çok daha tehlikeli bir arzuyu tatmin etmiş olur. İnsanlar tarafından bu şekilde övülme arzusu ise, bütün kötü arzuların kaynağıdır.

İkram edilen yemeği yiyen mürid, daha önce ihlası sebebiyle terk ettiği bir arzuyu yerine getirdiği için nefsine karşı geniş davranmış olur. Halkın dilinde söylendiği şekliyle: "Yemeğini yemeyen bir çocuk yüzünden bir hayvan doyar!"

- İnancı çok güçlü, halkın kendisini görmesinden etkilenmeyen ve kalbi mutmain olan bir kimse, bu durumda ikram edilen yemeği yemeyebilir; çünkü bu duruma erişmiş bir kişi, insanların görmesinden doğabilecek sakıncalardan arınmıştır. Bundan dolayı ikram edilenden bir miktar almasına da gerek kalmaz.

Ancak bir mürid verâ yolunu tuttuğu için veya nefsiyle mücahedeye giriştiği için şehvetleri terk ettiği inancındaysa, bu durumda kendisine bir yemek ikram edildiğinde nasıl davranmalıdır? Bu durum, o kulun Allahu Teala tarafından bir imtihanıdır; onun ahde vefa bakımından durumu denenmektedir.

Bize göre bu durumdaki mürid; yemeğe el sürmemeli, bir takım bahaneler ileri sürerek durumu kurtarmaya çalışmalıdır. Böylece insanların dikkatini çekmez ve mücahede sebebiyle o yemeği terk ettiğini anlamamış olurlar.

Bu davranışıyla şu iki işi birden yapmış olur:

1-Yemeği terk etme konusunda verdiği söze uymak.

2-İnce bir çözüm yoluyla durumunu halkın bilmesinden kurtulmak.

Bu, müridlerin takip ettiği bir yol ve takva sahiplerinin vasıfları arasındadır ve o, daha önce zikretmiş olduğumuz yolların daha aşağı derecede olanıdır.

Eğer, yemeğe davet edilen kimse, Allahu Teala'ya yakınlığı ileri dereceye ulaşmış ve sürekli ilahi müşahede ile meşgul bir kimse ise; bu kurbiyeti ve müşahedesi sayesinde her hangi bir bahane ve hileye baş vurmadan bu gibi durumlardan kurtulmayı başarır. Bu da daha önce zikrettiğimiz yolların ikincisi ve daha üstün olanı ve iman yönünden üstün dereceye ulaşmış olanların yoludur.

İkram edilen yemekler, tatsız-tutsuz ve pek lezzetli olmayan yemeklerden ise; bunlardan yemenin bir sakıncası yoktur ve hem o, şüpheden de oldukça uzaktır. Bu davranış, müridin hâline uygun ve ilmen de faziletli olandır. Zaten mürid de kendi başına iken bu tür yemeklerden yemektedir.

Denilir ki: Kulun helalinden yediği ilk lokma ile geçmiş günahları bağışlanır. Lezzetli olduğu hâlde şüpheli lokmaları terk eden kişinin, Allahu Teala tarafından şükreden bir kul olarak yazılması umulur. Eğer yemek mekruh ise, kul bunu sırf Allahu Teala'nın rızasını kazanmak için terk etmelidir. Bundan dolayı kulun geçmiş günahlarının bağışlanması umulur; çünkü Allahu Teala, çok bağışlayan ve şükredenlere fazlasıyla karşılık verendir. Allahu Teala Ğafûr'dur; yani günahlar ne kadar çok olsa da onları bağışlar. O, Şekûr'dur; yani azıcık bir amele bile haddinden fazla karşılık verir.

Nasıl böyle olmasın ki? Cenab-ı Hak, yiyeceklerinin temiz ve helal olması için iyice araştırma yapan müminleri hidayet ve tevhid ehli, rahmet ve rüşd sahibi olarak tanıtmıştır. Şu ayet-i kerime buna işaret eder:

"Onlar, Rablerine iman etmiş gençlerdi; biz de onların hidayetini arttırdık. Onların kalplerini metanetle kuvvetlendirdik. (Onlar da kendilerini dinsizliğe çağıranlara karşı) dikilip şöyle dediler..."[154]

Bu gençlerin tevhid ehlinden oldukları, yiyeceklerini güzel bir şekilde aradıkları, bir olan Allahu Teala'yı sürekli murâkebe hâlinde oldukları ayette şöyle haber verilir:

"Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin; baksın, hangi yiyecek daha temiz ise, ondan size azık getirsin."[155]

Yani, hangi yemek daha helal ve daha faziletli ise onu getirsin, demektir. Bu sebeple şehre gönderdikleri elçiye, Rabblerinin rızasını kazanmak için helal olan yemeği araştırıp bulmasını emretmişlerdi. Zira, Cenab-ı Hak da ayet-i kerimede helal lokmayı salih amelden önce zikretmektedir:

---

[154] Kehf 18/13-14.

[155] Kehf 18/19.

"Temiz (helal) yiyeceklerden yeyin, salih ameller işleyin. Zira ben, sizin ne yaptığınızı hakkıyla bilirim." [156]

Müminler, sahip oldukları verâ ve takvanın gereği helal olan rızkı araştırırlar. Bizim de müminlere uymak ve onlarla birlikte olmak için onlar gibi yapmamız gerekir. Günahkarlar ve zalimlerle birlikte haşr olmamak için onların yollarına uymamamız gerekir.

İşte müridlerin riyazetleri ve mücahede ehlinin yolu budur!

ARİFLERİN TERBİYE VE RİYAZET USÛLÜ

Riyazet konusunda ariflerin durumu daha farklıdır. Onlarda azıkları bölümlere ve kısımlara ayırma yoktur. Yediklerinde çok az yer ve şükrederler. Onlar Cenab-ı Hak'ın tecellisine mazhar olacakları kalplerini her şeye tercih ederler. Aç bırakıldıklarında salih amele yönelir ve sabır yolunu tutarlar.

Hz. Aişe (r.ah) validemiz şöyle der: *"Resûlullah (s.a.v) öylesine uzun süre oruç tutardı ki, biz: "Herhalde Resûlullah (s.a.v) artık hiç iftar etmeyecek!" derdik. Yine öylesine uzun süre orucu terk ederdi ki, biz yine: "Herhalde Resûlullah (s.a.v) artık hiç oruç tutmayacak!" derdik."* [157]

"Yine Resûlullah (s.a.v) evine gelir, hanımlarının yanına girer ve ***"Yanınızda yiyecek bir şey var mı?"*** *diye sorardı;* var derlerse, oturur ondan yer; eğer yok derlerse: ***"Öyleyse ben bu gün orucum!"*** buyururdu."[158]

"Bazen Resûlullah'a (s.a.v) bir şeyler ikram edilirdi, Efendimiz ***"Aslında ben bugün oruç tutmayı murat etmiştim!"*** buyurur ve sonra ikram edilen yemekten yerdi."[159]

Rivayet edildiğine göre: "Resûlullah (s.a.v) bir gün: ***"Ben bugün orucum!"*** diyerek evden çıktı, bir süre sonra eve döndüğünde Hz. Aişe (r.ah)

[156] Müminûn 23/51.

[157] Buhari, Savm, 52; Müslim, Sıyam, 175; Ebu Davud, Savm, 55, 58; Nesai, Sıyam, 34; İbnu Mace, Sıyam, 30; Ahmed, Müsned, I, 227; III, 104.

[158] Darekutnî, es-Sünen, 2/173-174.

[159] Tahavî, Şerhu Meâni'l-Âsâr, 2/109, Şafii, el-Müsned, No: 705.

validemiz: "Birisi bize tereyağlı un tatlısı hediye ettil" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) *"Ben bu gün oruç tutmaya niyet etmiştim, ama getir ondan yiyelim!"* buyurdu."[160]

Resûlullah (s.a.v) Efendimizin oruç tutması ve yemesi arasında kendisi ile Rabbi arasında bir işaret vardı. Evinde yiyecek bir şeylerin bulunması, Allah tarafından oruç tutmamasının murad edildiğine bir işaret idi, evde bir şeyin bulunmaması ise oruç tutmasının murad edildiğine alamet idi.

Ariflerin kalplerinin de bu esas üzerine hareket ettiği söylenir; çünkü Resûlullah'ın (s.a.v) nur kandilinden süzülen nurlarla şehadet ehlinin basiretleri aydınlanmaktadır. Onlar bir hâle güvenip kalmazlar, bulundukları makamda durup eğlenmezler. Onların sahip olduğu bu üç haslet; ancak şu üç şey sayesinde gerçekleşmektedir:

1-Hevaya uymamak ve nefsi alışkanlıklardan arındırmak,

2-Yemek yerken de oruç tutarken de Allahu Teala'nın rızasını kazanma niyeti taşımak. Böylece yemek yemesi ile oruç tutması birbirine eşit olacaktır, çünkü ikisinin sebebi de aynıdır.

3-Altı organı en güzel şekilde gözeterek muhafaza etmek. Arif kişi farz kılınan orucu bu organlarla tutar. Bu aynı zamanda faziletli olan oruçtur. Korunması gereken altı organ; göz, kulak, dil, kalp, el ve ayaktır. Midesi ve cinsel organı ile oruç tutmasa bile, altı organı ile tuttuğu oruç, Allahu Teala katında daha değerli ve daha sevimlidir. Bu şekilde tutulan oruç, sadece mide ve cinsel organı ile tutulan oruçtan daha faziletlidir.

Kişi eğer böyle yapmaz, oruç tutmak niyetiyle sabahlar, sonra bu üç vasfa göre yemek yerse; Resûlullah'ın (s.a.v) ifade buyurduğu gizli şehvet tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Sizin hakkınızda riya ve gizli şehvetten korkuyorum!

Sahabe-i Kirâm: "Gizli şehvet nedir ey Allah'ın Resûlü! diye sordular; Efendimiz şöyle buyurdular:

---

[160] Tirmizî, Sıyam, 35, Abdürrezzak, el-Musannef, No: 7793.

"Biriniz sabahleyin oruçlu olarak sabahlar, sonra kendisine canının çektiği bir yemek ikram edilince, o lezzetli yemekten dolayı orucunu bozar."[161]

Kul için faziletli olan, Allahu Teala için başladığı orucu tamamlamasıdır. Eğer Allahu Teala'nın rızası dışında herhangi bir şey için orucunu bozarsa; ahirette kalbi cezalardan biri ile veya azalarla ilgili cezalardan biri ile cezalandırılır. Bu ceza, amellerin faziletlerini terk etme cezasıdır.

Bir haberde rivayet edildiğine göre: "Alimin uykusu ibadet, nefesleri tesbihtir."[162]

KENDİ DURUMUNA UYGUN DAVRANMAK

Bir defasında, Bişr b. el-Hâris'e (rah): "Falanca zengin bütün yılı oruçlu olarak geçiriyor!" dediklerinde; Hazret şöyle dedi:

"Zavallı kişi! Kendi hâlini bırakmış başkalarının (fakirlerin) hâline girmiş! Halbuki onun hâlinin yani zenginliğinin gereği; açlara yemek yedirmek, çıplakları giydirmek, yardıma muhtaçların yardımına koşmaktı. Böyle yapsaydı, kendisi için yılın bütün günlerini oruçlu geçirmekten daha hayırlı olurdu!"

Daha sonra Bişr şöyle demiştir: "Zenginin ibadeti, çöplük üzerine kurulmuş bahçe gibidir; fakirin ibadeti ise, güzel bir kadının boynundaki gerdanlıktaki mücevher gibidir!"

Süfyân-ı Sevrî (rah) bir gün Ebû İshak el-Fizârî'nin yanına gitti. Ebû İshak kendisine bir tabak içinde yağ ve hurmadan yapılmış helva ikram etti. Süfyân-ı Servî: "Eğer oruç olmasaydım ben de seninle birlikte yerdim!" dedi. Bunun üzerine Ebû İshak şöyle dedi:

"Kardeşiniz İbrahim b. Edhem (rah) de yanıma gelip şu oturduğunuz yere oturmuştu. Ben ona da yine bu tabakla aynı helvadan ikram ettim, o

---

161 Ahmed, Müsned, IV, 124; Heysemi, ez-Zevaid, III, 310. Son kısmı hariç bkz: İbnu Mace, Zühd, 21.

162 Oruçlunun uykusu ibadettir, sükûtu tesbihtir, şeklindeki bir hadis için bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 3937-39; Ebu Nuaym, Hilye, V, 83.

da yedi. Yanımdan ayrılmak istediği zaman da bana: "Yanına geldiğimde oruçlu idim; ancak ikram edilen tatlıyı seninle birlikte yiyerek seni memnun etmek istedim!" dedi.

Bu sözler üzerine Süfyân-ı Sevrî, elini tabağa uzattı ve tatlıdan yiyerek İbrahim b. Edhem'in uyguladığı edebi yerine getirdi.

Sehl'e (rah) manevi terbiye yoluna girişin ilk günleri nasıl olduğu sorulduğunda, o, yaptığı riyazetlerin değişik çeşitlerinden bahsetti. Bu arada şunları da anlattı:

"Bir müddet Arabistan kirazının yapraklarıyla beslendim. Üç sene boyunca ince saman yedim. Sonra yine üç yıl süreyle yıllık üç dirhem azıkla geçindim." Bunun nasıl olduğunu kendisine sorduklarında şöyle dedi:

"Her sene iki dânika hurma ve dört dânika yağ alır, sonra bunları karıştırıp üç yüz altmış tane yuvarlak parçaya ayırır, her parçayla bir akşam iftar ederdim." Kendisine: "Şu anda nasıl yapıyorsun?" diye sorduklarında, Hazret: "Bir sınırlama olmadan serbestçe yiyorum!" dedi.

Marûf-ı Kerhî'ye (rah), lezzetli yemekler ikram edilir, o da yerdi. Kendisine: "Kardeşin Bişr bu tür yemekleri yemiyor!" dediklerinde; şöyle karşılık verdi:

"Kardeşim Bişr verâdan kaynaklanan kabz (sıkıntı, darlık) hâli üzeredir; ben ise marifetten kaynaklanan bast (rahatlık, bolluk) hâli üzereyim!" Marûf-ı Kerhî (rah) sonra şöyle demiştir: "Ben Mevla'mın yurdunda bir misafirim; bana bir şeyler yedirdiği zaman yerim! Aç bıraktığı zaman da sabrederim. Benim, itiraz etme ve seçme hakkım yoktur."

Bişr-i Hafî'nin (rah) yakın dostlarından biri şunu anlatmıştır: "Bir gün Bişr-i Hafî'nin yanına girdim, yemek yiyordu; bana: "Gel, sen de ye!" dedi. Ben, oruçlu olduğumu söyledim. Bir parça alıp bana uzattı ve tekrar yememi söyledi. Ben de verdiği yemeği yedim. Bunun üzerine bana: "Şimdi orucun afetinden kurtuldun ve beni de memnun etmiş oldun!" dedi."

Yine Bişr-i Hafî (rah), bir gün oruçlu olarak sabahlamıştı. Biraz sonra Feth el-Mevsılî ziyaretine geldi. Hüseyin el-Meğâzilî der ki: "Bişr-i Hafî, avucumun içine para doldurdu ve: "Pazara git, bulabildiğin en güzel yeme-

ği, bulabildiğin en güzel tatlıyı ve bulabildiğin en güzel kokuyu bizim için satın al getir!" dedi. Daha önce bana hiç böyle bir emir vermemişti; dediğini yaptım ve yiyecekleri getirip önlerine koydum; misafiri ile birlikte onları yediler. Ben daha önce Bişr-i Hafî'nin başka biriyle bu şekilde yemek yediğini hiç görmemiştim."

Bu taifeden bir zat şöyle der: "Yüce Mevla size bir miktar para nasip ederse; bununla canınızın çektiğini ve istediğinizi satın almayı size bırakmış demektir. Eğer size hazır bir yemek nasip ederse, o yemeği yeyin, başka yemek aramayın!"

İbrahim b. Edhem'in (rah) bir dostu anlatır: "İbrahim b. Edhem bana bir miktar para vererek: "Git bununla bize kaymak, bal ve Havran ekmeği al!" dedi. Ben de: "Bu paranın hepsiyle mi alayım?" diye sordum; bana: "Hay yazık sana! Bizler bulduğumuz zaman er kişi gibi yeriz! Elimizde olmadığı zaman da er kişi gibi sabrederiz!" dedi."

İbrahim b. Edhem (rah), bir gün yemek yaptırdı ve yemek çok olduğu için, aralarında Süfyân-ı Sevrî ve Evzâ'î'nin de bulunduğu bazı kimseleri yemeğe davet etti. Kendisine: "Bu kadar fazla yemeğin yapılmasının israf olmasından korkmuyor musun?" diye sorduklarında şöyle cevap verdi:

"Yemekte (yenilmek için yapıldığı takdirde) israf olmaz! İsraf, ev eşyasında ve giyim-kuşamda olur!"

Selef-i salihinin bu hususta takip ettikleri yol işte böyle idi. Onlar, dış görünüşleri ve giyimleri bakımından pek iyi değillerdi; ancak geçtikleri yerleri cömertlik ve hayra boğan yolcular gibiydiler.

Haberde nakledildiğine göre; sahabeden biri yemek yapmış ve bir dostunu yemeğe davet etmişti, davetli kişi de oruçlu olduğunu belirtip davete uymamıştı. Bu durum Resûlullah'a (s.a.v) ulaştığında Efendimiz davete icabet etmeyen kişiyi şöyle uyardı:

***"Kardeşin senin için zahmete girip yemek hazırlamış, sen ise o yemekten yemiyorsun! Orucunu açıp ve sonra da onun yerine bir gün kaza yapsan ya?"*[163]**

---

[163] Beyhaki, Sünen-i Kübra, IV, 279; Darekutni, Sünen, 2/177.

San'a kadılığı yapmış bir alim hakkında şöyle bir hadise anlatılır:

"Bu alim, San'a'da kadı iken valinin yanına gitti; biraz sonra yemek vakti geldi, sofra kuruldu. Vali, kadıyı da yemeğe davet etti; ancak kadı, oruçlu olduğunu söyleyerek sofraya oturmadı. Biraz sonra sofraya kızarmış deve budu getirildi. Kadı, bulunduğu yerden sürünerek sofraya yaklaştı ve elini uzatıp yemeye başladı. Vali kadıya: "Biraz önce, oruçlu olduğunu söylememiş miydin?" deyince kadı:

"Bugün tuttuğum orucu daha sonra kaza edebilirim; ama şu kızarmış deve budunu bir daha bulabilir miyim bilemem!"

Ebu Süleyman ed-Dârânî (rah) şöyle derdi: "İnsanı sıkıntıya sokmadığı sürece nefsani arzular bir zarar vermez, ancak bu arzulara hırsla bağlanmak zarar verir."

Ebu Süleyman ed-Dârânî (rah), dostlarını çağırır ve onlara lezzetli yemekler ikram ederdi. Dostları kendisine: "Sen, hem bizleri böyle lezzetli yemekten men ediyorsun, hem de bunları bizlere ikram ediyorsun?!" dediklerinde, onlara şöyle cevap vermiştir:

"Çünkü ben canınızın bu yemekleri çektiğini biliyorum! Benim yanıma gelenleriniz içinde, zühdü gereği, ekmeğine katık olarak tuzu bile eklemeyeniniz olabilir; fakat bunları benim yanımda yemeniz sizin için hayırdır!"

Yine Ebu Süleyman ed-Dârânî (rah) şöyle derdi: "Lezzetli ve güzel yemekler yemek, Allahu Teala'dan razı olmayı temin eder."

Halifelerden biri der ki: "Soğuk su içmek, daha ihlaslı şekilde şükretmeyi sağlar."

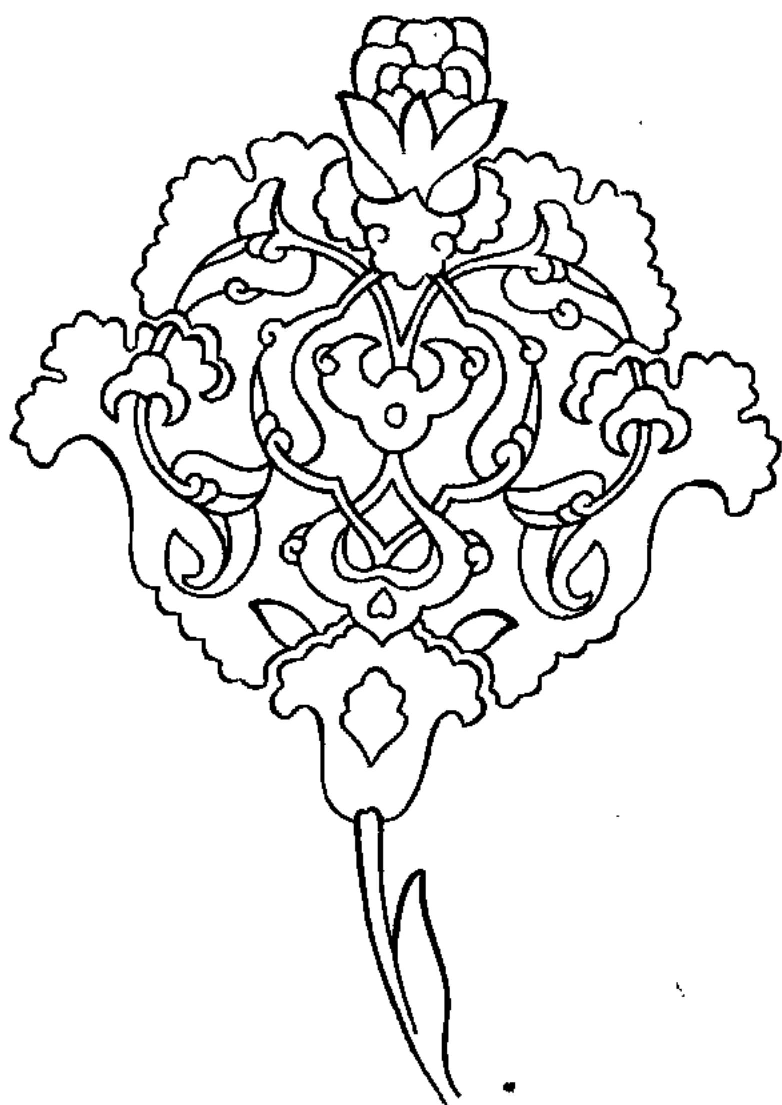
Allahu Teala, veli kullarından birine: "Benim tecellilerime karşı ince anlayışlı ol ve sana verdiğim gizli lütfumun farkında ol; çünkü ben böyle kullarımı severim" diye vahyetti. Bunun üzerine veli: "Ey Rabbim! İnce anlayışlı olmak nedir? diye sorunca, Yüce Allah ona şöyle vahyetti: "Üzerine bir sivrisinek dahi konsa, onu üzerine konduranın ben olduğumu bil ve onun üzerinden kalkmasını benden iste!" Veli: "Gizli lütfun nedir?" diye sordu; Yüce Allah şöyle vahyetti:

"Sana rızık olarak çürük bir bakla tanesi bile gelse, benim seni bununla hatırladığımı bilmen ve bana şükretmendir!"

Cenab-ı Hak, peygamberlerinden birine şöyle vahyetmiştir:

"Hediyenin küçüklüğüne değil, onu verenin büyüklüğüne bak! İşlenen günahın da küçüklüğüne değil, kendisine karşı günah işlenilen Zat'ın büyüklüğüne bak! Senin kötülüklerin benim katıma yükseltildiğinde, benim seni meleklerime şikayet etmediğim gibi; sen de başına bir fakirlik ve sıkıntı geldiğinde, beni mahlukatıma şikayet etme!"

KIRKINCI BÖLÜM

YEMEĞİN EDEPLERİ

HELAL YİYECEĞİN FAZİLETİ

Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurur:

***"Ey iman edenler! Sizlere rızık olarak verdiklerimizin temiz (helal) olanlarından yeyin ve şükredin!"*[164]**

Allahu Teala, bu ayet-i kerimede, yeme işini şükürden önce zikretmiştir. Yüce Allah diğer bir ayetinde şöyle buyurur:

***"Ey iman edenler! Karşılıklı rıza ile yapılan alış verişin dışında mallarınızı aranızda batıl/haksız/haram yollarla yemeyin ve birbirinizi öldürmeyin!"*[165]**

Bu ayet-i kerimede de, helal yollarla yemenin faziletini göstermek için ve haramı bırakıp helalden yemenin kıymetini yüceltmek için; haram yollarla yeme yasağı, adam öldürme yasağından önce zikredilmiştir.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"İnsan, (helalinden kazanınca) kendi yediği veya hanımına ve aile fertlerine yedirdiği her lokmadan sevap kazanır."*[166]**

---

[164] Bakara 2/172.

[165] Nisâ 4/29.

[166] Buhârî, İman, 42; Müslim, Zekat, 48; Tirmizi, Birr, 42;

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kişinin kendi yediği ve ailesine yedirdiği her lokma kendisi için sadaka olarak yazılır."[167]

Diğer bir hadis-i şerif şöyledir:

Resûlullah'a (s.a.v): "İman nedir?" diye sorulduğunda: "*Yemek yedirmek ve selamı yaymaktır!*"[168] buyurmuştur.

Yine Resûlullah (s.a.v), işlenen hataları temizleyen ve derecelerin yükselmesini sağlayan amelleri şöyle saymıştır: "*Selamı yaymak, yemek yedirmek ve insanlar uykuda iken kalkıp gece namazı kılmak.*"[169]

Yine Hz. Resûlullah'a (s.a.v), hacda yapılacak en güzel iyiliğin ne olduğu sorulduğunda: "*Yemek yedirmek ve yumuşak söz söylemektir*"[170] buyurmuştur.

İbnu Ömer (r.a) şöyle derdi: "Yolculuk esnasında azığının güzel olması ve onu dostlarıyla paylaşması, kişinin cömertliğinin ifadesidir."

Hz. Ali de (r.a) şöyle demiştir: "Dostlarımı yarım sa' miktarı bir yemek etrafında toplamak, benim için bir köle azat etmekten daha sevimlidir."

Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Yemek ortaya konur ve akşam namazı ezanı da okunursa; önce yemekten başlayın."[171] Bu sebeple İbnu Ömer (r.a), akşam namazı için kameti ve imamın kıraatini işitse bile akşam yemeğini bırakıp namaza gitmezdi.

---

[167] Buhârî, İman, 42; Nesâî, Zekat, 60; Müslim, Zekat, 48.

[168] İbnu Asâkir, Tarih-u Dımeşk, 45/385; Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 1/255; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid No: 7871; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 43184, 43460.

[169] Tirmizi, Tefsiru Sure (39), 2, 4; Ahmed, Müsned, I, 368; Abd b. Humeyd, Müsned, No. 682; Ebu Ya'la, Müsned, No: 2601.

[170] Ahmed, Müsned, III, 325; Hakim, Müstedrek, I, 484; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 4119.

[171] İbnu Mâce, İkâme, 34; Tirmizi, Salat, 262; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/249.

Yine Resûlullah (s.a.v): "*Yemeğin faziletlisi, kendisine uzanan ellerin çok olduğu yemektir*"[172] buyurmuştur.

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "*Aişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.*"[173]

Yine şöyle buyurur: "*Yemekten önce abdest almak fakirliği giderir, yemekten sonra abdest almak ise küçük günahları temizler ve gözlerin iyileşmesini sağlar.*"[174]

Buradaki abdestten maksat elleri yıkamaktır.

İmam Ahmed b. Hanbel (rah) der ki: "Yemek yemek de dinden sayılır; çünkü Allahu Teala, "*Temiz ve helal olanlardan yiyin ve salih amel işleyin!*"[175] buyurarak yemeği salih amelden önce zikretmiştir.

Sehl (rah) şöyle derdi: "Yemeğin edebini güzel şekilde yerine getirmeyen kişi, amellerin edebini de güzel yerine getirmez!"

Yine Sehl şöyle der: "Yemekte yapmacık davranan kişi, amellerde de yapmacık davranır."

Sehl'in diğer bir sözü de şöyledir: "Yemek işini hakkını vererek yerine getiren kişi, namazı da hakkını vererek yerine getirir."

Seleften bir zat şöyle der: "Ben yaptığım her işte, yediğim yemekte ve uykumda bile mutlaka bir niyet sahibi olmayı severim."

Selef-i salihin, aç kalırken güzel bir niyet taşıdığı gibi; yemek yerken de mutlaka güzel bir niyet taşırdı. Ahirete yönelik bir niyeti olmadan yenilen her yemek; alışkanlık, şehvet ve arzuların tatmini içindir. Yine ahirete dönük bir niyet taşımadan aç kalan kişi de; aynı şekilde alışkanlık, arzula-

---

[172] Ebu Dâvud, Et'ime, 15; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, 4/38; Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, 3/134; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 5/124.

[173] Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 89; Tirmizi, Menâkıb, 63; Taberânî, el-Evsat, No: 1999; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 3673; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 34368; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 15324-15326.

[174] Hakim, el-Müstedrek, 4/106; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 1/328; Taberânî, el-Evsat, No: 1039; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7913; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 40760.

[175] Mü'minun 23/51.

rını tatmin ve halka güzel görünmek için aç kalmıştır. Bunlar nefsin çok ince hile ve afetleri arasındadır.

Ahiret niyeti ve Allahu Teala'nın rızası için yemek yiyen kişinin yaptığı işin güzelliği; tıpkı Allahu Teala'nın rızası ve ahiret niyetiyle aç kalan kişinin amelinin güzelliği gibidir. Bu maksatlarla yapılmayan iş, dünyevî maksatlarla yapılanla aynı olur.

Yiyecekler ve yemek yemekle ilgili olarak yüz yetmiş haslet vardır. Bunlar arasında farz, sünnet, âdâb, fazilet, müstehab, kerâhet, selefe ait mürüvvet ve fütüvvet ile Arapların uygulamaları vardır.

HELAL YİYECEĞİN ÖZELLİKLERİ

Yiyecekle ilgili dikkat edilecek ilk husus; yenilecek şeyin helal olmasıdır. Helal yiyecekte şu üç özellik aranmalı:

1-Yenilecek şey, herkes tarafından bilinip tanınan bir madde olmalı, ona zulüm ve hıyanet gibi ilmin kötü gördüğü herhangi bir şey karışmamalı.

2-Yemeği yeme arzusu, mubah bir sebebe dayanmalı; hevaya uymak, dinî ve dünyevî konuda birine yaltaklanmak maksadıyla olmamalı.

3-Yemek, sünnetin hükümlerine uygun olmalı; onu sakıncalı ve şüpheli yapacak mekruh bir sıfat taşımamalı.

YİYECEKLER VE YEMEK YEME İLE İLGİLİ EDEPLER

• Yemek yiyen kişinin niyeti, iyilik ve takva için güç kazanmak, bununla Mevlâ'ya daha iyi hizmet ve ibadet edebilmek için destek elde etmek olmalıdır.

• Nimetleri elde etmesine bir takım vesileler sebep olsa da, nimetin gerçek sahibinin, hiçbir işte ortağı bulunmayan Allahu Teala olduğunu bilmek; verdiği nimetlerden dolayı, yaratılmışlara değil, Allahu Teala'ya şükredilmesi gerektiğine inanmak.

• Az yemeyi çok yemeye, kanaati hırsa, edeple yemeyi açgözlülüğe tercih etmek. Katıksız yemeğe sabretmek ve azıcık yemeğe rıza göstermek.

• Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak. Yemekten önceki yıkama sevap, sonraki ise temizlik içindir.

• Yemeğe besmele ile başlamak ve hamd ederek bitirmek.

• Yemeği sağ elle yemek.

• Yemeğe tuz ile başlayıp yine tuz ile bitirmek.

• Yemeği kötülememek ve bir kusur bulmamak; beğendiğini yemek, beğenmediği yememek.

• Kısmetine düşen yemeğe kanaat etmek ve mevcut rızka rıza göstermek.

• Sofraya uzanan ellerin sayısının mümkün olduğunca çok olmasını sağlamak. Zira hadis-i şerifte "*Yemeklerinizi toplu hâlde yeyin ki bereketli olsun!*"[176] buyurulmuştur.

• Lokmaları mümkün olduğunca küçük almak ve iyice çiğnemek.

• Yemek yiyenlerin yüzlerine bakmamak ve ne kadar yediklerini araştırmamak.

• Sol ayağını yatırıp üstüne oturmak ve sağ bacağını dik tutmak.

• Yaslanarak veya uzanarak yemek yememek.

• Yemeğe ilk başlayan kişi olmamak. Böylece ilk olarak ev sahibinin başlamasını, sonra sırasıyla büyükten küçüğe doğru diğerlerinin başlamasını beklemek. Ancak kişi, diğer insanların kendisine uydukları bir önder ise, o insanların kendisine uyarak yemeleri için; yahut sofradakiler yemeğe başlamaya sıkılıyorlarsa, onları sıkılganlıktan kurtarmak için ilk olarak yemeğe başlayabilir.

• Hurma ile çekirdeklerini bir kap içinde veya avucunda biriktirmemek. Çekirdekleri bir kenara biriktirip sonra atmak. Çekirdeği ve tortusu olan diğer yiyecekler için de aynı yolu izlemeli.

176 Ebu Dâvud, Et'ime, 15; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 4/38; Münzirî, et-Terğîb, 3/134; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid No: 5/124;

• Hurmayı yedi, on bir, yirmi bir gibi tek sayıda yemek müstehaptır.

• Eğer bulabilirse taze hurma ile, bulamazsa kuru hurma ile ve onu da bulamazsa su ile iftar etmek. Vehb b. Münebbih (rah) şöyle der: "Oruçlunun gözü zayıflar, gücünü kaybeder; o tatlı ile iftar ederse, gözü tekrar eski hâline kavuşur."

• Topluluk arasında yemek yerken iki hurmayı birden yememek. Ancak cemaatte bulunanlar öyle yapıyorsa ve onlardan izin almışsa yiyebilir.

• Yemeği acıkmadan yememek ve midesini tam olarak doldurmadan sofradan kalkmak. Bunun miktarı ise, midenin üçte biri veya yarısı kadar yemektir. Selefin yemek konusunda adeti böyle idi. Bu yol aynı zamanda beden için en sağlıklı olanıdır.

FAZLA YEMEK YEMENİN ZARARLARI

Hikmet ehli bir tabip şöyle der: "İçinde hiçbir hastalık bulunmayan deva; iştah olmadıkça herhangi bir yemeği yememek ve iştahın varken yemekten elini çekmektir!"

Haberde geldiğine göre: "Bütün hastalıkların aslı midenin dolu olmasıdır." Doluluktan maksat mideyi tıka basa doldurmaktır.

Eski filozoflarla ilgili haberlerde şöyle bir hadise anlatılır: Aristotales'in hizmetçisi, zenginlerden birinden bir ihtiyacının giderilmesini istedi. Zengin kişi bu talebi yerine getirmedi. Hizmetçi: "Sen de nasıl olsa bir gün benim efendime muhtaç olursun!" dedi. Adam da: "Benim ona ne gibi bir ihtiyacım olabilir ki?" diye karşılık verdi, hizmetçi bu durumu gelip Aristotales'e anlattı; filozof şöyle dedi:

"Eğer bu kişi; ancak acıkınca yemek yiyor, doymadan yemekten kalkıyor ve bunlar arasında azıcık bir şeyler yiyorsa, doğru söylemiştir; o kişinin bizim gibi hekimlere ihtiyacı olmaz!"

Resûlullah da (s.a.v) bu hususu gayet güzel bir şekilde şu sözleriyle ifade buyurmuşlardır:

"İnsan, midesinden daha şerli/kötü bir kap doldurmamıştır! Halbuki insana belini doğrultacak birkaç lokmacık yeter! Eğer bunu yapamayacak ise; midesinin üçte birini yiyecek, üçte birini içecek ve üçte birini de nefes için ayırsın."[177]

Resûlullah (s.a.v), midenin üçte birini dolduracak kadar yemek yemeyi açlık derdine deva olarak göstermiştir. Bunu bulduğunda, açlığını bununla tedavi edersin. Bu ölçüye uyulmadığında yemek, kişi için dert olur. Zira açlık sebebiyle duyulan sıkıntı gibi tokluk sebebiyle de sıkıntı duyulabilir. Bazen tokluğun verdiği sıkıntı daha fazla olur. Şimdi tekrar yemeklerle ilgili edeplere devam edelim:

DİĞER EDEPLER:

• Yemeği önünden yemeli. Ancak meyvelerde durum farklıdır; meyve tabağının diğer taraflarına el uzatılabilir.

• Yemeği üç parmağıyla yemeli. Ancak bazı yemekleri elinin tamamıyla yiyebilir.[178]

• Tabaktaki yemeğin tepesinden veya ortasından yememeli; kenarlarından yemelidir.

• Yemek yerken susmamalıdır; çünkü bu acemlerin adetidir. Yemekte güzel şeyler konuşulmalıdır.

• Eti bıçak ile kesmemeli; çünkü bu yasaklanmıştır. En lezzetlisi eti ısırarak yemelidir.

• Ekmeği de bıçakla kesmemeli, yuvarlak pideyi kenarından bölerek yemelidir. Ancak ekmek az miktarda bulunur ve yemek yiyenlerin sayısı da çok olursa; parçalanmak suretiyle ekmeğin sayısı arttırılabilir.

---

[177] Tirmizi, Zühd, 47; İbnu Mâce, Et'ime, 50; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/132; Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, 3/136.

[178] Bu durum, o gün yaygın olan ve genelde kuru gıda cinsinden olan yiyecekleri içindir; günümüzde ve örfümüzde yemek genelde kaşık ve benzeri maddelerle yenmektedir; bunda bir sakınca yoktur. (Tashih eden: D. Selvi)

• Yemek esnasında kardeşine sık sık "Buyur ye!" sözünü tekrarlamamalı; çünkü bu sözler onun utanmasına ve yemeği bırakmasına sebep olabilir.

• Yemeğe davetli kişinin de, davet sahibinin kendisini yemeğe teşvik etmeye mecbur bırakacak ve "Buyur ye!" sözlerini sık sık tekrar ettirecek davranıştan uzak durması gerekir.

Hikmet sahibi biri şöyle der: "Yemek yiyenler içinde en güzel kişi; davet sahibi kardeşini, kendisini yemeğe teşvik etmek zorunda bırakmayan, kardeşini bu sözü söyleme sıkıntısından kurtaran kişidir."

• İnsanların gözü kendisinin üzerinde diye, iştahının çektiği bir yemeği tabakta bırakmamalı. Böyle yapan kişi yapmacık davranmış ve insanlara şirin görünmeye çalışmış olur. Eğer kardeşlerinin yemesini kendisine tercih ettiği için terk ediyor, yahut onu bir kardeşine takdim ediyorsa; bu güzel bir davranış olur.

• Topluluk içinde, tek başına yemeye alışkın olduğundan daha az yememelidir. Eğer cemaati yemeğe teşvik için, ya da kardeşleriyle birlikte yemenin faziletine inandığı için fazla yerse, bunda bir sakınca yoktur.

• Yemek esnasında su içmek, tıp doktorları tarafından da güzel kabul edilmiştir. Ancak yemeğe su ile başlamamalı ve gereğinden fazla içmemelidir. Suyun mideyi tabakladığı söylenir.

• Yaslanarak bir şey yiyip içmek mekruhtur; bu yeme şekli tıbben de mide için tavsiye edilmeyen bir davranıştır.

• Yaslanarak veya yatarak yemek yemek sünnete uygun değildir. Ancak yere düşeni almak ve dökülen taneleri toplamak için yapılanlar müstesnadır. Hz. Ali (k.v) de kalkanına yaslanmış hâlde bir şeyler yerken görülmüştür. Diğer bir rivayette ise, yüzü koyun yatarak yediği söylenmiştir. Bu da Araplar arasında yaygın olarak görülen bir alışkanlıktır.

Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Yemeklerinizi tartın ki bereketli olsun! Hamuru da iyice yoğurun, zira bunda bereket vardır!"[179]

---

[179] Buhârî, Buyû', 52; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 20/643; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/131; Ebû Nu'aym, el-Hilye, 5/217.

• Kişi, topluluk arasında kendisine takdim edilen yemeği, tabağında artık yemekle birlikte geri vermemelidir. Tabakta yemek var zannederek başka birisi onu yemek isteyebilir. Doğrusu, yemeye başladığı tabağı bitirmesi, ya da artanı asıl yemek kabına boşaltmasıdır.

• Denilmiştir ki; sofrada yeşillik (sebze) bulunduğunda, melekler de sofrada hazır bulunurlar.

Bu konuyla ilgili rivayetin birinde şöyle denilir: "İsrailoğullarına gökten indirilen sofrada, pırasa dışında her türlü sebze bulunmaktaydı. Yine bu sofrada, balık da bulunmaktaydı ve balığın baş kısmında sirke, kuyruk kısmında ise tuz vardı. Sofranın üzerinde yedi pide, her pidenin üzerinde iki tane zeytin ve bir nar tanesi bulunuyordu."

İşte bunların bulunduğu sofra mükemmel ve eksiksiz bir sofra olur. Eğer bunların hepsi bulunamazsa, şu edibin dediği gibi olmalıdır:

"Dostlarını davet ettiğinde, onlara biraz taze sebze ile balık ikram edip, üzerine de soğuk su verdiğin takdirde, mükemmel bir ziyafet vermiş olursun!"

Eşraftan biri, dostlarına ziyafet vermiş ve iki yüz dirhem harcamıştı. Hikmet ehlinden biri kendisine: "Bu kadar masraf yapmana gerek yoktu; ekmeğin has, sirken ekşi ve suyun da soğuk olsaydı yeterli olurdu!" demiştir.

Başka biri de şöyle demiştir: "Yemeğin arkasından yenilen tatlı; çeşit çeşit yemek yemekten daha güzeldir. Sofrada yeterli yemeği bulundurmak, iki ve daha fazla türde yemek bulundurmaktan daha güzeldir!"

Diğer birisi de der ki: "Yemeğin üstüne soğuk su içmek, türlü türlü yemekler yemekten daha iyidir!"

Ebû Süleyman ed-Dârânî (rah) de şöyle der: "Lezzetli ve güzel yemekler yemek, Allahu Teala'dan razı olmayı temin eder."

Halife Me'mûn der ki: "Soğuk su içmek, daha ihlaslı şekilde şükretmeyi sağlar."

MİSAFİRE İKRAMDA BULUNMAK

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi, misafirine ikramda bulunsun..."*[160]

Misafire ikramda bulunmanın gereklerinden biri de, misafire yemeğini süratle hazırlamaktır.

Misafire ikram edilecek yemeğin en üstünü ettir. Etin de en güzeli, besili ve yetişkin hayvanın etidir. Etin üstüne tatlı da ikram edilirse, ziyafet tamamlanmış olur.

Bu sayılan hususlar şu ayet-i kerimelerin manalarından çıkarılmış hususlardır:

"İbrahim'im şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi?"[161]

Ayet-i kerimede geçen "şerefli" kelimesinin açıklaması hakkında iki görüş vardır; birisi, misafirlerin şerefli olmasının sebebi, onlara bizzat Hz. İbrahim'in (a.s) hizmet etmiş olmasıdır. İkincisi ise; misafirlere yemekleri süratle ikram edilmiş olduğu için kendilerine şerefli misafirler denilmiştir.

Konuyla ilgili diğer bir ayette şöyle buyrulur:

"Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyle gelmişler ve 'Sana selam!' demişlerdi. O da onlara 'Selam!' demiş, sonra da hemen kızarmış bir buzağı getirmişti."[162]

Buzağıdan maksat; ahıra hapsedilmemiş ve işte kullanılmamış körpe hayvandır. Ayetin lafzında geçen 'hanîz' kelimesi de pişmiş ve kızarmış demektir.

Konu diğer bir ayet-i kerimede şöyle ifade edilir:

"Sonra da süratle ailesinin yanına geçmiş ve besili bir dana getirmişti!"[163]

---

[160] Müslim, İman, 19; Tirmizi, Birr, 43; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/174; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 10843; Bezzar, Müsned, No: 1926.

[161] Zâriyât 51/24.

[162] Hud 11/69.

[163] Zâriyât 51/26.

Bu ayet-i kerimede geçen "râğa" kelimesi, süratle gitmek manasına gelmektedir. Bir görüşe göre de, gizlice gitmektir.

Diğer bir tefsire göre; İbrahim (a.s), misafirlerine but eti getirmiş, onları bekletmeden çabucak getirdiği için, getirdiği et "'icl" olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra etin özellikleri arasında besili ve taze hayvan eti olduğu belirtilmiştir.

Allahu Teala, temiz ve güzel yiyecekleri sayarken: "*...size kudret helvası ve bıldırcın eti indirmişti...*"[184] buyurmuştur.

Ayet-i kerimede geçen "menn" kelimesi bal, "selvâ" kelimesi ise et manasına gelmektedir. Ete "selvâ" denilmesinin sebebi diğer yiyeceklerin hiçbirini aratmadığı içindir. Yani et yiyen insanın başka hiç yiyeceğe ihtiyacı olmaz. Diğer yemekler arasında bunun yerini tutacak bir yemek yoktur. Ayet-i kerimenin devamında:

"*...size rızık olarak verdiklerimizin temiz ve helal olanlarından yeyin!*"[185] buyrularak, burada et ve tatlı, yemeklerin güzel ve hoş olanları arasında sayılmıştır.

• Kişi, kendisini davet eden kardeşinin evinde, kendi evinde nasıl yemek yiyorsa öyle yemeli; yapmacık hareketlerden ve zorlama davranışlardan sakınmalıdır. Zira yemekte gösteriş ve zorlama davranışlar; namaz, oruç vb. amellerde gösteriş yapma ve yapmacık zorlamaya girme gibi kötüdür.

• Yemek yeme de bir ameldir; işlenen her amelde de mutlaka ihlas ve niyet bulunmalıdır. Kulun yemek yerken niyeti, Allah'a ibadet ve kulluk edebilmek için güç toplamak olmalıdır.

• Toplu olarak kardeşleri ile birlikte yemek yediğinde de; kardeşlerine yemek ikram etmek, onları sevindirmek ve cemaatin bereketinden istifade etmek olmalıdır. Zira Resûlullah (s.a.v): "*Cemaat berekettir!*"[186] buyurmuştur.

---

[184] Bakara, 2/57.

[185] Bakara, 2/57.

[186] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 6127; İbni Hacer, el-Metâlib, 976; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 40719; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid No: 4850.

• Bir davete icabet ettiğinde, Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetine uymaya niyet etmelidir ki, burada yediği yemekten aynı zamanda sevap kazanabilsin! Bu yolla aynı zamanda sünnetle amel etmiş olur.

Bütün bunlar güzel ahlak içine giren davranışlardır. Bu manada Rasûl-i Ekrem (s.a.v) şöyle buyurur:

"Bir kul güzel ahlak sayesinde, gündüzleri oruç tutup geceleri ibadetle geçiren kişilerin derecesine erişir!"[187]

Bu hadis-i şerifi bir alim şöyle açıklamıştır: "Gündüzleri oruç tutma ve geceleri ibadetle geçirme alışkanlığı olan birini, dostları kendileriyle birlikte iftar etmek, yahut gece ibadet etmek için davet ederler; böylece onların da bu güzel ahlaka sahip olmalarını sağlarlar. Bu güzel ahlak sayesinde insan, oruç tutma ve geceyi ibadetle geçirme sevabını elde eder."

YAPMACIK VE GÖSTERİŞTEN KAÇINMAK

Ehli edep alimlerden biri şöyle der: "Şu davranışın ne sünnette yeri vardır ne de mürüvvette! Dostları bir kimseyi ziyaret eder; fakat kendisi nafile namazla meşgul olarak dostlarıyla ilgilenmez. Yahut kendisi dostlarının ziyaretine gider; ancak kendisine yapılan ikramı, "oruçluyum" diyerek geri çevirir; ama yeme isteğinde bir eksilme olmaz. Yemek yeme arzusu olduğu hâlde yemez. Eğer bunlar, zorunlu olarak başka bir sebebe dayanmıyorsa; böylesi davranış ne övülecek ne de sevap kazanılacak bir davranıştır!"

İmam Cafer b. Muhammed (rah) şöyle der: "Kardeşlerim içinde bana en sevimli olan; yanımda yemeği en çok yiyen ve lokmaları büyük olandır. Bana en ağır gelen ise; kendisini yemek yemesi için teşvik etmek zorunda kaldığım kişidir."

Yine İmam Cafer-i Sâdık (rah) der ki: "Kişinin kardeşine karşı duyduğu sevgisi, evinde güzel bir şekilde yemek yemesiyle ortaya çıkar. Eğer

---

[187] Taberânî, el-Evsat, No: 6296; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VIII, 34-35; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 5149;

sofrada bulunan fakirleri kendisine tercih ettiği için veya yemek az olduğu için az yerse, bu da güzel bir davranış olur."

Süfyan-ı Sevrî (rah), İbrahim b. Edhem (rah) ve dostlarını yemeğe davet etti; onlar yemeği az yerdiler. Yemekten kalktıklarında Süfyan-ı Sevrî: "Yemeği az yediniz!" dedi; İbrahim b. Edhem de: "Sen yemeği az yaptın, biz de yemeği az yedik!" dedi. Bir müddet sonra İbrahim b. Edhem, Süfyan-ı Sevrî'yi yemeğe davet etti ve yemeği oldukça bol yaptı. Bunu gören Süfyan-ı Sevrî:

"Ey Ebû İshak! Bu kadar fazla yemeğin israf olmasından korkmuyor musun?" diye sordu; İbrahim b. Edhem de: "Yemekte israf olmaz!" dedi.

İbrahim b. Edhem (rah.a), bu sözü ile şunu demek istiyordu: Eğer yemek, dostlara ikram edilir ve Allahu Teala'nın rızası için yedirilirse, yemeğin fazlası israf sayılmaz. Ancak fazla yemek böbürlenmek ve övünmek maksadıyla yapılırsa israf kapsamına girer.

Yemek yiyen kişi, ellerini havluya silmeden önce temizlemelidir.

Sofradan dökülen kırıntılar da toplanarak yenilmelidir. Bunun, ahirette hurilerin mehri/evlenme hediyesi olduğu söylenmiştir.

Yine şöyle denilmiştir: "Kim tabağını iyice temizler, artan suyunu içerse, bir köle azat etmiş gibi sevap kazanır."

Helal yemek yemiş olan kişi şöyle dua etmelidir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَتَنْزِلُ الْبَرَكَاتُ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَاَطْعِمْنَا طَيِّبًا وَاسْتَعْمِلْنَا صَالِحًا

"Nimetleri ile salih amellerin tamamlandığı ve bereketlerin indiği Allahu Teala'ya hamd olsun! Allahım! Efendimiz Muhammed'e ve O'nun ailesine salât ve selam eyle! O bizlere helal rızıklar yedirdi, salih ameller yapmayı nasip etti!"

Yenilen helal rızık sebebiyle Allahu Teala'ya çokça şükretmelidir.

Kişi eğer şüpheli bir şey yemiş ise şöyle demelidir:

"Her halükârda Allahu Teala'ya hamd olsun! Allahım! Efendimiz Muhammed'e ve O'nun ailesine salât ve selam eyle! Bu yediklerimizi, sana karşı günah işleyecek bir güce dönüştürme!"

Bu durumdaki kişi de çokça hüzünlenmeli ve istiğfar etmelidir.

Yemek konusunda gelen bir haberde şöyle denilir: Biriniz yemeğe davet edilir ve davete icabet etmezse: "Siz yiyin, afiyet olsun!" dememelidir; çünkü, o yemek belki helal yolla elde edilmemiştir. Bunun yerine: "Allahu Teala sizleri helalinden rızıklandırsın!" demelidir."

Kişi, süt veya sütlü yemek yediğinde şöyle demelidir: *"Allahım, Efendimiz Muhammed'e ve O'nun ailesine salât ve selam eyle! Vermiş olduğun rızıkları bizim için bereketli kıl! Bizleri bundan daha hayırlı olanlarıyla rızıklandır!"*

Resûlullah'ın (s.a.v), süt içtikten sonra böyle söylediği rivayet edilmiştir; çünkü süt, diğer gıdalara göre faydası daha çok ve daha geniştir.

Yemeğe başlarken ilk lokmada "Bismillâh", ikinci lokmada "Bismillâhirrahmân" ve üçüncü lokmada "Bilmillâhirrahmânirrahîm" demelidir. Bardaktan su içerken üç nefeste ve ara vererek içmelidir. İlk nefeste "Elhamdu lillâh", ikinci nefeste "Elhamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn" ve üçüncü nefeste de "Elhamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn er-Rahmâni'r-Ráhîm" demelidir.

Yemek yerken her lokmada besmele çekmesi güzel bir davranış olur.

Yemeği bitirdikten sonra İhlâs (Kul hüvallâhu ahad) ve Kureyş (Li îlâfi Kureyş) surelerini okumalıdır.

Meyveyi yemekten önce yemek daha uygun olur. Nitekim meyve ve yemeğin sırası hakkında Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"(Onlara) beğendikleri meyveler, canlarının çektiği kuş etleri vardır..."[188]

---

[188] Vâkıa 56/21-22.

YEMEK YERKEN DİKKAT DİLECEK İNCELİKLER

Yemekte bulunan dostlarının utanmaları söz konusu ise, yahut yemek için teşvik edilmeye muhtaç iseler; kişinin dostlarından önce sofradan kalkmaması gerekir.

Kendisi az yemek yiyen birisi ise, onların da yemekten ellerini çekmelerini beklemelidir. Bu kimse, başlangıçta yemekten biraz yer ve daha sonra onlarla birlikte bitirmek için sofrada oturur. Yemekte bulunanlar alim kimselerden ise, onun bu davranışını çirkin karşılamazlar. Nitekim Sahâbe-i kirâmdan pek çoğu böyle yapardı.

Vermiş olduğu yemek davetinde dostlarına şirin görünmek için kendisine ağır gelecek derecede harcama yapmak, ikram edeceği şeyleri borçlanarak almak, zor şartlarda kazanmak veya şüpheli yollarla kazanmış olmak doğru görülmemiştir. Elinde mevcut olanı da, ileriye dönük olarak biriktirmemesi ve ikram ettiği takdirde ailesine zarar vermeyecek olan yiyeceği dostlardan esirgememesi gerekir.

DAVETE İCABET USÛLÜ

Hazret-i Ali'yi (k.v) birisi evine yemeğe davet etmişti; Hazret-i Ali ona şöyle dedi:

"Davetine üç şartla icabet ederim: Evinde bulunmayan bir şeyi benim için çarşıdan alıp gelmeyeceksin, evinde olanı benden saklamayacaksın ve ailenin yiyeceğini bana yedirmeyeceksin!"

Selef-i sâlihinden biri dostunu yemeğe davet ettiğinde; evinde bulunan yiyeceğin hepsini veya yanındaki yiyeceklerin her birinden bir parça misafirine ikram ederdi.

Cömertliğiyle tanınan kabile reislerinden biri; insanları yemeğe davet ettiğinde, aşçısını çağırır ve: "Kaç çeşit yemek varsa insanlara söyle, bilsinler!" derdi. Sonra onları yemeğe buyur ederdi. Misafirler tam doyup da yemeği bırakacakları zaman; diz çöküp oturur, elini sofraya uzatarak yemeğe başlar ve: "Bismillâh, yemeği bitirmek için bana yardım edin! Allahu

Teala, yediklerinizi size mübarek etsin!" derdi. Önceki salihler de onun bu davranışını güzel karşılardı.

Bir kimsenin, her hangi bir meclise onların yemek vaktine denk düşürecek şekilde hesaplayarak gitmesi sünnete uygun değildir; çünkü bu, davet edilmeksizin ve beklenmediği bir zamanda ansızın çıkıp gelmektir. Şu ayet-i kerime ile Yüce Allah bu davranışı yasaklamaktadır:

"Siz zamanını gözetlemeksizin, bir yemeğe davet edilmedikçe, Peygamber'in evlerine girmeyin."[189]

Yani, yemek vaktinin girmesini ve yemeğin hazırlanmasını gözetlemeyin, demektir.

Haberde ifade edildiğine göre: ***"Kim davet edilmediği bir yemeğe giderse, fâsık olarak gider ve yediğini de haram olarak yer."***[190]

Fakat yanlarına gittiği kimseye sofrada rastlarsa; onlar kendisini yemeğe davet eder ve onların kendisiyle birlikte yemek yemesinden gerçekten hoşlandıklarını bilirse, yemesinde bir sakınca yoktur. Bu durum ansızın ve beklenmedik anda çıkıp gelmeye benzemez. Eğer, sofradakilerin kendisiyle beraber yemek yemekten hoşlanmadıklarını; mecbur kaldıkları ve utandıkları için kendisini davet ettiklerini bilirse, bu durumda yemek yemesi mekruh olur.

Eğer kişi aç olur ve dostlarından birisinin kendisine yemek yedirmesini arzularsa; yemek vaktini gözetmeksizin evine gitmişse bunda bir sakınca yoktur. Zira bir müslümanın açlığını gidermek ve eksiğini kapatmak gerekir. Bu husus din kardeşlerinin birbiri üzerindeki haklarındandır. Bu durumda da, kardeşin malından bir kardeşe ikram etmek gibi bir niyet taşınmalıdır ki, Allahu Teala yaptığı işten dolayı kendisine ecir versin.

Aç olan kişi de kendi durumunu kardeşine bildirmeli ki, kardeşi durumun farkına vararak üzerine bir borç (farz) veya fazilet olan kardeşine yemek yedirme işini yerine getirmede acele edebilsin.

---

189 Ahzâb 33/53.

190 Bu konuda biraz değişik lafızlarla bir hadis için bkz: Ebu Davud, Et'ıme, 1.

Nitekim Resûlullah (s.a.v), Ebû Bekir (r.a) ve Ömer (r.a); yedikleri yemekten birlikte yemek için aç olarak Ensârdan Ebu'l-Heytem b. Et-Tîhân ve Ebû Eyyûb'un evlerine gittikleri olmuştu. Onlar da, gelen misafirleri için oğlak kesmiş, etini pişirmiş, kızartmış ve gelenlere ikram etmişlerdi. Ayrıca, iki pide arasına koydukları bir parça eti de, Resûlullah (s.a.v) ile Hazret-i Fâtıma'nın (r.ah) evine göndermişlerdi.

Sünnete uygun hareket etmek isteyenler için, bunlarda açık deliller vardır.

Sünnetlerden biri de, kalkmak isteyen misafire evin kapışına kadar eşlik etmektir. Misafirin, ev sahibinin izni olmadan çıkması sünnete uygun düşmez.

Aynı şekilde, ev sahibi kendisini çıkarıncaya yahut bıktırıp sıkıntı verinceye kadar misafir olduğu evde üç günden fazla kalması da uygun olmaz. Bu kişi ev sahibinin günaha girmesine sebep olduğu için ikisi de birlikte günahkar olabilirler.

Bu konuda bir zat şöyle der: "Bir kardeşin seni beklemediğin anda ziyaret ederse, hazırdakini ona ikram et. Eğer, seni ziyaret etmesi için bir kardeşini sen davet etmişsen, evinde ne var ne yoksa ona ikram et!"

İKRAMDA KÜLFET VE ZORLAMADAN KAÇINMAK

Bir haberde şöyle anlatılmıştır: "Câbir b. Abdullah'ın (r.a) evine misafir olduk. Bize ekmek ve tatlı ikram ettikten sonra: "Eğer külfetten/kendini zora sokmaktan nehyedilmeseydik, sizin için kendimi zora sokardım !" dedi.

Hz. Yunus (a.s) ile ilgili şöyle bir hadise anlatılır: Hz. Yunus'u (a.s) dostları ziyarete gelmişti. Misafirlerine bir parça arpa ekmeği ikram etti ve kendi yetiştirdiği sebzeden pişirdi. Sonra da: "Yiyin! Eğer Allahu Teala, külfete girenleri lanetlememiş olsaydı ben de size başka şeyler ikram etmek için kendimi zorlardım!" dedi.

Enes b. Mâlik ve diğer sahabeden (r.a) nakledildiğine göre; onlar gelen kardeşlerine kuru yiyeceklerden ve kalitesiz hurmalardan ikram ederler ve şöyle derlerdi:

"Şu ikisinden hangisinin daha büyük günah olduğunu bilmiyoruz; kendisine ikram edileni beğenmeyen mi, yoksa yanındakini ikram edilmeyecek kadar değersiz bulan mı?"

Bu manada müsned bir hadis de rivayet edilmiştir.

Enes (r.a) ve daha başka sahabeler, yanlarında bulunanı dostlarına ikram eder ve şöyle derlerdi: "Yemek yemek için toplanmak güzel ahlak esaslarından biridir."

Haberde nakledildiğine göre; Resûlullah'ın (s.a.v) ashabı Kur'an-ı Kerîm'i okumak ve zikir yapmak için toplanırlar, yemeği de sadece tadımlık olarak yerlerdi.

Davetli kişinin, belli bir yemek ismi vererek davet sahibinden: "Şu yemeği isterim!" demesi yakışık almaz. Bu davranış kanaatkarlık ile de bağdaşmaz. Kardeşi kendisinden iki yemekten birini tercih etmesini isterse; davet sahibi için daha hafif ve yapılması daha kolay olanı tercih etmelidir. Sünnete uygun olanı budur. Nitekim hadis-i şerifte nakledildiğine göre:

"Resûlullah (s.a.v) iki işten birini seçme konusunda serbest bırakıldığı zaman kolay olanını seçerdi."[191]

A'meş, Ebû Vâ'il'den şöyle rivayet eder: "Bir arkadaşımla birlikte ziyaret etmek için Selmân-ı Farisî'ye (r.a) uğradık; bize arpa ekmeği ile iri taneli tuz ikram etti. Arkadaşım: "Şu tuzun içinde kekik otu da olsaydı ne güzel olurdu!" dedi. Bunun üzerine Selmân (r.a) çıkıp gitti ibriğini rehin vererek komşusundan kekik alıp geldi. Yemeği yedikten sonra arkadaşım:

"Bize verdiği rızka kanaat etmeyi nasip eden Allah'a hamd olsun!" dedi. Bunu duyan Selmân (r.a):

"Eğer Allahu Teala'nın verdiği rızka kanaat etmiş olsaydın, ibriğim şu anda komşuda rehinde olmayacaktı!" dedi.

---

[191] Buhârî, Menakıb, 23, Edeb, 80; Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 3, Meğazi, 84; Ebu Davud, Edeb, 1; Taberânî, el-Evsat, No: 2939, 4199, 4278, 7430.

YEMEKLERDE TERCİH

Kişinin kardeşi ile dostluk ve ünsiyeti ileri derecede ve kendisinin yemek tercihinde bulunmasından hoşlandığını biliyorsa, yemek ismi vererek tercihte bulunmasında sakınca yoktur.

Nitekim İmam Şâfiî (rah), Bağdat'ta Za'ferânî'nin yanında ikamet ederken bunu yapmıştır. Cuma günleri ikisi birlikte namaz için evden çıkarlar, Za'ferânî de yapılmasını istediği yemekleri bir kağıda yazarak hizmetçiye bırakırdı.

Yine bir Cuma günü namaza çıkarlarken, İmam Şâfiî (rah) hizmetçiyi çağırdı, yazılı olan yemeklere baktı ve kendisi de istediği bir yemeği ilave etti. Namazdan döndüklerinde hizmetçi yemekleri getirdi. Za'ferânî yemekleri görünce şaşırdı; çünkü o yemeğin yapılmasını emretmemişti. Bunun sebebini sordu. Hizmetçi de, bu yemeği kağıda İmam Şâfiî'nin ilave ettiğini söyledi. Hizmetçiden yemeklerin yazılı olduğu kağıdı istedi. Kağıt üzerinde İmam Şâfiî'nin yazısını görünce, çok sevindi ve bunu beğendi. İmam Şâfiî'nin yapmış olduğu bu işe sevincinden dolayı, "Allahu Teala'nın rızası için sen azatsın!" diyerek hizmetçisini azat etti.

Bu sebeple Bağdat'ın batısındaki Bâbüşşair'de giriş kapısına onun ismi verilmiş ve burası Derbü'z-Za'ferânî olarak anıla gelmiştir.

Eğer bir kardeşi kendisine hangi yemeği canının çektiğini sorar ve kendisi de hazırlanmasını istediği bir yemek ismi belirlerse, bunda bir sakınca yoktur. Hatta bu durumda bir yemek belirlemenin faziletine dair hadisler vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki:

"Kim bir mümin kardeşinin canının çektiği bir yemeği ona yedirirse, günahları affedilir. Kim de bir mümin kardeşini sevindirirse, Allahu Teala da onu sevindirir!"[192]

---

192 Bezzar, Müsned, No: 2890; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7874; Zebîdî, İthaf, 5/624.

Abdullah b. Zübeyr (r.a) Câbir'den (r.a), Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Kim bir kardeşine arzu ettiği yiyeceği yedirirse, Allahu Teala ona bir milyon iyilik yazar, onun bir milyon günahını siler ve kendisini bin derece yükseltir. Allahu Teala da ona Firdevs Cenneti, Adn Cenneti ve Huld Cennetinde yedirir."[193]

Yemekten sonra dişleri temizlemek güzel olur. Ancak bunu insanların gözü önünde yapmamak gerekir. Elleri bir kap içinde yıkamanın sakıncası yoktur. Fakat balgamı kap içine çıkarmak edebe aykırıdır.

Rivayet edildiğine göre; Enes b. Mâlik (r.a) ile Sâbit el-Bünânî (rah) birlikte yemek yemişlerdi. Sâbit'e, ellerini yıkaması için bir kap getirdiler; fakat o ellerini yıkamaktan çekindi; bunun üzerine Enes (r.a) dedi ki:

"Kardeşin sana bir ikramda bulunduğu zaman onu kabul et, geri çevirme; çünkü bu sana Allahu Teala'nın bir ikramıdır."

Yine nakledildiğine göre; Halife Harun Reşid, salihlerden Ebû Muaviye'yi yemeğe davet etmişti; bu zatın gözleri görmüyordu. Yemekten sonra Ebû Muaviye elini su kabına uzatmış ve dökülen su ile ellerini yıkamıştı. Elleri yıkandıktan sonra Harun Reşid:

- Ey Ebû Muaviye! Eline su dökenin kim olduğunu biliyor musun? diye sordu; Ebû Muaviye:

- Hayır, dedi; Harun Reşid:

- Müminlerin halifesi döktü! deyince; Ebû Muaviye:

- Ey müminlerin halifesi, sen ilme değer verip onu yücelttin. Senin ilme değer verip onu yücelttiğin gibi, Allahu Teala da seni yüceltsin ve sana ikramda bulunsun!" diye dua etti.

---

[193] Aynı manadaki benzer hadisler için bkz: İbnu Asâkir, Tarih-u Dımeşk, 18/93, 28/231; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 16043,16373; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 4720, 4722; Zebîdî, İthaf, 5/624.

Bize göre, su döken hizmetçinin ayakta durması mekruhtur. Oturarak dökmesi güzel olur.

İki üç kişinin aynı anda bir kapta ellerini yıkamaları ve kullanılan suyun tek bir kapta toplanması güzel bir davranıştır. Bu aynı zamanda tevazunun göstergesidir. Bir kişi tek başına elini yıkıyorsa, kap içine balgamını çıkarmasında bir sakınca yoktur. Cemaat ayrıldıktan sonra ve elleri yıkama işinin peşinden kabın içine sümkürmesinde de bir sakınca yoktur.

Halife Ömer b. Abdülaziz (rah) valilere gönderdiği bir emirde şöyle demiştir: "Yemekten sonra insanların ellerini yıkamak için konulan kaplar dolmadan kaldırılmasın. Herkes için ayrı bir kap koyarak yabancılara benzemeyin!"

İbnu Mesud (r.a) şöyle demiştir: "Hepiniz ellerinizi aynı kapta yıkayınız; yabancıların adetlerine uymayın!"

Dişlerin temizlenmesi sırasında, dişlerin arasından çıkan yemek artıklarını yutmamak gerekir. Bu hem sağlığa zararlı hem de mekruhtur. Dişleriyle ezdiklerini yutmasında bir sakınca yoktur. Dişleri temizledikten sonra ağzı iyice çalkalamak gerekir. Bu konuda Ehl-i Beyt'ten gelen rivayetler vardır.

YEMEKTEN SONRA DUA

Yemeği bitirdikten sonra şöyle dua etmelidir:

"Bizleri yediren, içiren, giydiren, her şeyimize yeten ve bizleri barındıran sahibimiz ve mevlâmız olan Allahu Teala'ya hamd olsun! Ey kendisi her şeye kafi gelen ve hiçbir şeyin kendisine kafi gelmediği Allahım! Bizleri aç iken doyurdun, korkuyorken güvene erdirdin; hamd sanadır! Biz sahipsizken sen bizi barındırdın, yanlış yoldan kurtarıp hidayete erdirdin, fakirken ihtiyaçtan kurtardın! Sana, çokça, sürekli, temiz ve en güzel şekilde hamd olsun! Zaten sen bunlara layık ve hak edensin!

Allahım, Muhammed'e ve onun ailesine salât ve selam eyle! Bizleri helal lokmalarla rızıklandır ve bizlere salih ameller işlememizi nasip eyle!

Yediklerimizi sana ibadet etmemize vesile yap! Bize verdiğin rızıklardan aldığımız güçle sana isyan etmekten sana sığınırız!"

Dostlarla birlikte yemek yemekte üç fazilet vardır. Cafer-i Sâdık (rah) şöyle der: "Dostlarınızla birlikte sofraya oturduğunuz vakit, oturumunuzu uzatın; çünkü ömrünüz içindeki bu süreler hesaba çekilmeyeceğiniz sürelerdir."

Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurur:

"Sofrası önünde açık olan kimseye, sofra önünden kaldırılıncaya kadar melekler dua etmeyi sürdürürler."[194]

HESABI SORULMAYACAK YİYECEKLER

Hasan-ı Basrî (rah) şöyle der: "Kişi kendisi, ailesi, ana-babası ve diğerlerinin nafakası için yaptığı harcamalardan hesaba çekilir; sadece dostlarını davet ederek yaptığı harcamalardan hesaba çekilmez; çünkü Allahu Teala, bir kulu dostlarına yaptığı harcamadan dolayı hesaba çekmekten haya eder!"

Horasanlı bir alimden şöyle nakledilir: Bu alim, dostlarını yemeğe davet ettiğinde, onlara türlü türlü yemekler, kuru yemişler ve kurutulmuş meyvelerden bol bol ikram ederdi. Kendisine bunun sebebi sorulunca şöyle demiştir:

Bize ulaştığına göre, Resûlullah (s.a.v): *"Dostlar yiyip doyduktan sonra, onların artığından yenilen yemekten dolayı kul hesaba çekilmez!"*[195] buyurmuştur. Ben de, sizden artan yemeklerden yemeyi arzuladığım için sizlerin önüne bol bol yemek koyuyorum!"

Seleften bir zat şöyle der: "Kul, dostlarıyla beraber yediği yemeklerden dolayı hesaba çekilmez. Bundan dolayı bazıları toplulukla birlikte çok yemek yedikleri hâlde yalnız yediklerinde az yerlerdi."

---

[194] Taberânî, el-Evsat, No: 1768; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9626; Münzirî, et-Terğîb No: 3815; Zebîdî, İthaf, 5/611; Hakim Tirmizi, Nevadiru'l-Usûl, I, 93, (22. Asıl).

[195] Zebîdî, İthaf, 5/612

Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: "*Kul şu üç şeyden hesaba çekilmez: Sahurda yediğinden, iftarda yediğinden ve kardeşleriyle birlikte yediğinden!*"[196]

Eğer bir kimse, dostlarının bulunduğu topluluğa davet verdiğinde, yemeği fazla miktarda yaparken bu rivayetlerde geçen maksat ve niyeti gözetmiyorsa, yemeği fazla yapmaması bizce daha güzel olur; çünkü böylesi zühde daha uygundur.

Yine yukarıda geçtiği gibi; dostlardan artan yemekten hesap verilmeyeceğini düşünerek, misafirlerin bol bol yemelerini sağlamak ve bundan dolayı ecir kazanmak gibi bir niyet taşımıyorsa; yenilecek miktardan fazlasını hazırlayıp takdim etmeyi mekruh görürüz.

Misafir için hazırlanan yemeğin hepsini onlara ikram etmeli, geride bir şey ayırmamalıdır. Ailesi için de bir şey ayırmamalıdır; ancak yemeği hazırlarken, ondan ailesine de ayırmaya niyet etmişse, o zaman bir sakıncası olmaz.

Gösteriş ve övünme niyetiyle, bütün yemeğin yenmesini istememelidir. Eğer davetliler yemeğin bu niyetle hazırlandığını bilirlerse, vera ve takvaya göre ondan yemesi sevap değildir; çünkü yemeğin bir kısmı gösteriş ve süs için ikram edilmişse, vera ve takva ehli olanlar böyle bir yemekten yemezler.

İbnu Mesud'tan (r.a) şöyle dediği nakledilmiştir: "Biz, övünmek için yemek veren kimsenin davetine gitmekten nehyedildik."

Sahabeden bir grup da; övünmek ve üstünlük taslamak için verilen yiyecekleri yemeyi mekruh görmüşlerdir. Bu niyetle yemek vermek, veren için de mekruhtur; çünkü o, misafirlerini sevmedikleri bir işle yüz yüze getirmiş olmakta ve bu işe bilmedikleri şeyler karışmış olmaktadır.

Ev sahibinin, sadece misafirlerin yemesini istediği yemekleri getirmesi de uygun değildir. Yeme ihtiyacını giderecek ve yiyene yetecek şeylerin ikram edilmesi ile, hem sünnet hem de fazilet yerine getirilmiş olur.

[196] Son kısmı biraz farklı bkz: Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 12012; Bezzar, Müsned, No: 975; Heysemi, ez-Zevaid, III, 151.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) önünden hiç bir zaman artan bir yemek kaldırılmadığı rivayet edilmiştir. Ashab-ı Kiram da böyle yapıyordu; çünkü onlar her işte ihlas sahibi idiler; misafirlerinin önüne ancak yetecek kadarını koyuyorlar ve bir de ancak iyice acıktıktan sonra yemek yiyorlardı. Önlerine konan yemekten de çekinmeden ihtiyaçları kadar yiyorlardı.

Yemeğin yeteri kadar yapılarak ikram edilmesinden maksat; sünnete uygun olarak yemekten herhangi bir şeyin artmamasını sağlamaktır. İkram edilen yemeğin artmasını istemekte de güzel bir niyet bulunabilir. Nitekim denilmiştir ki; bir kimse, kardeşlerine ikram ettiği yemeğin artanından yediğinde bundan dolayı hesaba çekilmez.

Bir topluluk içinde bulunan kişi, yemeğin ertelenmesini istememelidir. Topluluk içinde yemeğin erken yenilmesini isteyenler bulunabilir. Ancak cemaatin hepsi söz birliği ederek yemeğin biraz ertelenmesini isteyebilirler. Bu durumda da kişi kendi nefsi için yemeğin öne alınmasını istememelidir.

Yemek hazır olup namaz vakti de girdiğinde; namaz için vakit geniş ve yemeğe karşı da bir arzuları varsa, yemek öne alınmalıdır. Yemeğe karşı pek arzulu değillerse veya namazın vakti sıkışmış ya da yemeğin uzun sürebileceğinden korkuyorlarsa, bu durumda namazı öne almak gerekir.

YEME ŞEKLİ

Yemeği yerde yemek müstehaptır. Resûlullah da (s.a.v) kendisini yemek getirildiğinde onu yere koyar, kendisi de yere oturup dizini bükerek yemeğini öylece yerdi. Bu hususta Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Ben yaslanarak yemek yemem! Çünkü ben bir kulum; kulun yediği gibi yer, yine kulun oturduğu gibi otururum!"[197]

Resûlullah (s.a.v) herhalde sol dizini kırarak üzerine oturmakta ve sağ ayağını dikmekteydi. Bu oturuş şekli, Arapların günümüze kadar gelmiş

[197] Buhârî, Et'ime, 12; Ebu Dâvud, Et'ime, 19; Zebîdî, İthaf, 5/580.

olan yemekteki oturuş şeklidir. Eğer, yere serilmiş sergi üzerinde yemek yerse bu da sünnettir. Kişi sofra için güzel azık hazırlamalıdır; ancak azıkların en güzeli takvadır.

Yüksek sofralar üzerinde yemek yemek mekruhtur; çünkü selef, yemeğin ellerinden yukarıda olmasını mekruh görürlerdi. Bunlar sonradan ortaya çıkmış şeyler olup tevâzu ile bağdaşmaz. Nitekim Enes b. Mâlik (r.a) şöyle rivayet eder:

"Resûlullah (s.a.v) yüksek sofralarda ve özel yapılmış küçük tabaklarda asla yemek yememiştir. Kendisine: "Sizler neyin üzerinde yemek yiyordunuz?" diye soranlara: "Biz yere yayılmış bir sergi üzerinde yiyorduk" diye cevap verdi."[198]

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) vefatından sonra bu ümmet içinde ilk olarak ortaya çıkan şu dört şeydir: Yemek masaları, elek, çöven otu ile elleri yıkamak ve doyana kadar yemek.

Çöven otu ile temizlik yapacak kişi, kuru olan çöven otunu sol avucunun içine koyar, daha sonra ağzını parmakları ile ovalamak suretiyle yıkar. Sonra elinde bulunan çöven otunu ıslatarak bununla her iki elini yıkar. (Çöven otunun sabunsu özelliğinden dolayı) Bu yıkamadan sonra bir daha ellerini yıkaması gerekmez. Bu usul, mürüvvet sahibi insanların işidir.

YEMEKLERDE SIRA

Çeşitli yemeklerin bulunduğu sofrada; sırasıyla en güzel olanlardan, sonra yine sırasıyla lezzetli olanlarından başlayarak devam etmelidir; mesela, önce kebap ile başlayıp sonra tirit ile devam etmeli. Çorbayı da pırasa yemeğinden önce yemelidir. Bu yol, mide aç iken midenin en güzel yemeklerle buluşması için Arapların uygulaya geldikleri yoldur. Böylece açlık en güzel şekilde bastırılır ve rızık da layık olduğu şekilde alınmış olur. Bu yolu tutan kişinin sevabı en çok, yemeği ise en az miktarda olur. Gü-

[198] Buhârî, Et'ime, 23; Tirmizî, Et'ime, 1; İbnu Mâce, Et'ime, 20; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/130.

zel ve lezzetli yemeklerden sonra yenilen yemekler daha düşük ve daha aşağı lezzette olursa, bunlardan yenilecek miktar da elbette daha az olur.

Dünya ehli olanlar, lezzetli ve güzel yemeklerle yemeğe başlamak yerine bunun tersini yaparlar. Böylece daha çok yemek yemeyi ve şehvetlerini kamçılamak isterler. Onların usulünde en güzel ve en lezzetli yemek en sona kalır. Sonuçta en güzel ve en lezzetli yemeklerden daha az yemek durumunda kalırlar. Ahiret ehli olanlar için bu yol güzel görülmemiştir.

Sofra hazırlarken öncekilerin adeti; bütün yemek çeşitlerini davetlilerin görebileceği bir yerde hazır bulundurmaktır. Böylece davetliler kendilerine ne tür yemekler ikram edileceğini öğrenmiş olurlar. Eğer tek bir çeşit yemek ikram edecek ise, davetlilerin karınlarını iyice doyurmaları ve acaba başka bir yemek gelecek mi diye bir beklenti içinde bulunmamaları için: "Bunun dışında başka çeşit yoktur!" diye sofradakileri uyarması doğru olur.

Şeyhlerimizden biri kendi şeyhinden şunları nakletti: "Şam ehlinden olan biri bana bir tür yemek getirdi. Ben kendisine: "Biz Iraklılarda bu yemek çeşidi en son takdim edilen yemekler arasındadır" dedim; bana: "Biz de Şam'da böyle yaparız!" dedi. Ben, söylediğim sözden utanmıştım; çünkü onun önümüze koyacak başka bir yemeği yoktu!"

Başka biri de bana şunları söyledi: "Bir grup arkadaşla birinin evinde misafir bulunuyorduk; bize çeşit çeşit yemekler ikram edildi. Bunlar arasında pişmiş ve kurutulmuş et gibi yemekler vardı. Biz de yemeklerden azar azar yiyor ve arkasından gelen yemeği gözetliyorduk. Biraz sonra, ellerimizi yıkamak için su kabı getirildi; biz yemek beklerken yemekler bitmişti. Latife yapmaktan hoşlanan tasâvvuf ehli şeyhlerden biri bana şunları söyledi: "Allahu Teala, başları bedensiz olarak yaratmaya kadirdir!" Biz o geceyi aç geçirdik; gecenin sonunda sahur vakti bazılarımız yiyebilmek için kuru ekmek veya ekmek kırıntıları aradılar."

DAVET VE İKRAMDA EDEP

Yemeğe davetli olanlar hazırlanmış olan bütün yemeklerden yiyebilmelidir. Davetliler yemekten ellerini çekmeden sofrayı kaldırmamak gere-

kir; edebe uygun olan budur; çünkü sofradakiler arasında, henüz sofraya konulmamış yemeğe karşı istekli olanlar, yahut biraz daha yemek arzusunda bulunanlar, ama sofra kaldırıldığı takdirde, karnını iyice doyurmadan yemeği kesmek zorunda kalanlar bulunabilir.

Bir dostumuz, sûfîlerden es-Settûrî'nin başından geçen şöyle bir olay anlattı: es-Settûrî, dünya ehlinden ve cimri birinin sofrasında bulunmuştu. Sofraya kızartılmış deve konuldu, herkes ondan yemeye başladı. Davetliler eti parçalayıp yedikçe ev sahibinin içi daralıyordu. Nihayet hizmetçiyi çağırdı ve: "Şunu içeri götürün, biraz da çocuklar yesin!" dedi. Deve evin iç kısmına taşındı. Bunun üzerine es-Settûrî kalkarak devenin gittiği tarafa yöneldi. Onu gören ev sahibi: "Ey Ebû Abdullah, nereye gidiyorsun?" diye sordu; o da: "Çocuklarla beraber yemek yemeye!" diye cevap verdi; bunu işiten ev sahibi utandı ve devenin geri getirilmesini söyledi, deveyi getirdiler ve herkes doyuncaya kadar yedi."

Süfyân-ı Sevrî (rah) şöyle der: "Kim, icabet etmesini istemediği birini davet eder ve o kişi de davete katılmaz ise, kendisine bir günah yazılır. Davet edilen kişi icabet ederse, bu sefer davet edene iki günah yazılır."

Yazılan bir günahın sebebi şudur: Bu kişi kalbinden istemediği bir şeyi diliyle söylemiştir. Bu yaptığı yapmacık davranışa girmekte; o şahıs, samimi olarak yapılmasını istemediği bir fiilden dolayı övülmek istemektedir.

İki günah yazılmasının sebebi ise şudur: Davet eden kişi, davet ettiği kardeşini, içyüzünü bilmediği bir işi yapmaya sevk etmiş, istemediği bir şeyin kardeşi tarafından yapılmasına sebep olmuştur. Davet etmekle ona aslında karşı samimi davranmamıştır; çünkü, davet edilen kişi davete katılmasının istenmediğini bilseydi, davet sahibinin yemeğinden yemezdi. Bu da, insanlar beğensin diye yapılan yapmacık bir davranıştır. Bu davranışı sebebiyle de ikinci günahı kazanmış olmaktadır.

Selef-i salihinden biri, tek başına azığını yerken yanına birisi çıkıp geldiğinde, eğer samimi olarak yemeğinden yemesini istemiyorsa, onu beraber yemeye davet etmezdi. Onlar, karşısındakine şirin görünmeye çalış-

maktan, ya da karşılarındaki kişiyi istemediği bir şeyi yapmaya mecbur bırakmaktan çekindikleri için böyle davranırlardı.

Bazı kimseler, zâhidlerden Semîr Ebû Âsım'ın yanına girdiler. Ebû Âsım yemek yiyordu; yanına gelenlere: "Eğer bu yemeği borçla almamış olsaydım, ondan size de yedirirdim!" dedi.

Seleften biri, yapmacık davranmayı şöyle açıklar: "Kendi başına yemediğin yemeği kardeşine yedirmek yapmacık davranmaktır." Yani, gerek güzellik ve gerek kıymet olarak senin her zaman yemediğin ve yapmakla kendi kendini sıkıntıya soktuğun nitelikteki yemekleri ikram etmek, yapmacık ve gösterişe girer.

Fudayl (rah) şöyle derdi: "İnsanların birbirleriyle ilişkilerini kesip dargın durmalarının sebebi genelde yapmacık zorlama davranışlardır. Birisi, kardeşini davet eder ve ona yapmacık davranır. Bu davranışıyla o kardeşinin kendisine bir daha gelmesini engellemiş olur."

Selef-i salihinden biri, eve gelen misafire evde hazır bulunan ne varsa onun ikram edilmesi gerektiğini; zira bu davranışın, dostların ziyaretini daha sürekli kılacağını söylemiştir. Bu aynı zamanda ev sahibine karşı hoşnutsuzluğu gidermenin en güvenli yoludur.

Başka birisi şöyle demiştir: "Bana dostlarımdan kim gelirse gelsin aldırmam! Zira ben onlara karşı yapmacık davranmam; yanımda ne varsa kendilerine onu ikram ederim! Eğer yapmacık davranacak olsam; hazırda bulunmayanları hazırlamaya çalışsam; bundan dolayı bana bıkkınlık gelir ve dostlarımın sürekli gelmelerini arzulamam!"

Şeyhlerden biri bana şunları söyledi:

"Dostlarımdan birini kendime çok yakın görüyor ve onun sık sık ziyaretine gidiyordum. Ancak o her defasında kendisini sıkıntıya sokacak hazırlıklar yapıyor, bana güzel görünmeye çalışıyordu. Bir gün kendisine:

"Sana soracağım şu soruları bana doğru olarak cevapla: Sen evde kendi başına iken, bana sunmuş olduğun şu yemekleri yiyor musun?" diye sordum: "Hayır, yemiyorum" dedi; o zaman ben kendisine:

"Ben de kendi evimde iken böyle yemekler yemiyorum! Peki biz, tek başımıza iken yemediğimiz yemekleri bir araya geldiğimizde neden yiyoruz? Bu yaptığın tekellüftür yani kendini sıkıntıya sokmak ve karşındakine şirin görünmeye çalışmaktır. Eğer sen bu tür yemekler ikram etmeyi kesip, kendi başına iken yediğin yemekleri ikram etmeyeceksen; ben ziyaretlerimi kesmek zorunda kalacağım!" dedim.

Bu sözüm üzerine dostum, kendisini sıkıntıya sokacak tarzda yemekler hazırlamayı bıraktı. Yanında ne varsa ve kendisi ne tür yemekler yiyorsa bana da onlardan ikram etmeye başladı. Ben de onunla olan dostluk ve ilişkimi devam ettirdim."

Yemeğe davet edilen kimsenin yanında bir kişi veya bir topluluk var ise, yanındaki kişiyi yahut topluluğu belirtmesi gerekir. Sünnete ve edebe uygun olan davranış budur. Bir kimse tek başına, yahut yanında bulunan bir kişi ya da isimleri veya sayıları belirlenmiş kişilerle bir yemeğe davet edildiğinde; bu davetlilerin arasına davet edilmemiş olan biri katılırsa, davet yerine varmadan önce o kişi için de izin almak için bunu davet sahibine bildirmek gerekir. Sünnet olan budur.

Bir kişi topluluk adına davet edilmiş, davetle ilgili hususlar onun üzerine havale edilmiş ise; katılmadan önce kaç kişinin geleceğini davet sahibine bildirmesi gerekir. Böylece ev sahibi, gelecek olanların sayısına göre hazırlık yapma imkanı bulur.

Umumi olmayan bir yemeğe birini davet ettiğinde, o yemeğe kimlerin katılacağını söylemelidir. Böylece davete gelecek olan kişi davette kimlerin bulunduğunu bilerek gelir. Zira davet edilenler arasında o kişinin birlikte olmaktan hoşlanmadığı kimseler bulunabilir. Yahut davette başka kimsenin bulunmadığını düşünerek icabet etmiş olabilir. Yemek yemek, insanlarla birlikte olmak ve ilişki kurmak demektir. Herkes, özellikle de önde gelen kişiler önlerine çıkan her insanla ilişki kurup birlikte olmak istemeyebilir.

Bir kimse birinin yanında yemek yerken, yanlarına bir dilenci gelip yemek istese; yemekteki kişi ev sahibinin izni olmadan dilenciye bir şey ve-

remez. Yahut ev sahibini çağırır ve dilenciye onun vermesini sağlar. Sahibinin izni olmadan dilenciye yemek verirse, sevabı sahibine ve günahı da kendisine olur.

Ebu'd-Derdâ (r.a), kendisiyle birlikte yemek yiyen ve dilenciye kendi izni olmadan yemek veren bir kişiye şöyle demiştir: "Ben gerçekten zengin oldum; bu davranışınla sevap benim, günah da senin oldu!"

Aynı şekilde, yemeğe davet edilen bir kişi, davet sahibinin izni olmadan başka birini çağırmamalıdır. Bir kimse özel dostlarını davet ettiğinde, bunların dışında biri çıkıp gelse, yemekte onu dostlarının yanına oturtmayıp geri dönmesini ya da tek başına oturup yemesini isteyebilir.

Şeyhlerimizden biri, son devirlerde yaşamış salihlerden biri hakkında şunu anlattı: Bu salih zat, sûfi dostlarını yemeğe davet etmişti. Bunların arasında halktan da bir kişi gelip onların arasına oturdu ve onlarla birlikte yemek yemeye başladı. Ev sahibi adamı elinden tuttu ve bir kenara çekerek: "Bu, yakın dostlarımız için hazırladığımız bir davettir; onların arasına başka birisinin oturması yakışık almaz!" dedi. Davetsiz gelerek kabalık yaptığı için onu ayrı bir odaya oturttu ve kendisine orada bir sofra kurdu.

Kişi yemek yerken yanına herhangi biri çıkıp gelse, sofrayı kaldırmaması gerekir. Bu durumda sofrayı kaldırmak sünnete uygun düşmediği gibi, mürüvvet sahipleri için de uygun değildir; çünkü gelen kişinin, yemek yemeye olan isteği sofradaki kişiden daha fazla olabilir. Ayrıca Allahu Teala, bu kişiyi, onu imtihan etmek için de göndermiş olabilir.

Yanınıza gelmiş bulunan bir kardeşinize bir veya iki defa yemek teklif ettikten sonra fazla ısrar etmemek gerekir. Aynı şekilde, bir kardeşini davet ettiğinde gelmek istemez ise bu konuda da ısrarcı olmamak lazım. Bu hususta denilmiştir ki: "Kardeşinize sıkıntı verecek bir ikramda bulunmayın. Davet ve ikramınızı üç defadan fazla tekrarlamayın. Üçten yukarısı ısrar ve inada girer. Bu da edebe uygun düşmez!"

TEKLİFTE USUL

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah'tan (s.a.v) bir şey istendiğinde üç defa söylenir, eğer cevap verilmez ise üçüncü defadan sonra aynı konu için bir daha müracaat edilmezdi.

Hasan b. Ali (r.a) şöyle derdi: "Yemek işi, üzerine yemin edilmeyecek kadar önemsizdir."

Bir defasında da, müslümanların birbiri üzerindeki hakkının büyüklüğüne işaret ederek: "Yemek konusu, üzerinde iddiada bulunulmayacak kadar değersizdir!" demiştir.

Süfyân-ı Sevrî (rah) şöyle der: "Bir kardeşin seni ziyaret ettiğinde ona: "Yemek yer misin, sana sofra kurayım mı?" deme. Sen, evinde ne bulunuyorsa onlardan bir sofra hazırla ikram et; yerse ne âlâ, yemezse tekrar sofrayı kaldırırsın!"

Hasan-ı Basrî ve Abdullah b. Mübârek (rah), sabah veya akşam yemek yiyecekleri zaman evlerinin kapılarını açar, içeri giren olursa ona yemek ikram ederlerdi. Yemek yiyecekleri zaman kapıyı açık tutmak selef-i salihinin güzel adetlerinden biriydi. Bu esnada kim tesadüf edip içeri girerse, onunla birlikte yemek yerlerdi. Bazıları kapıyı açarak evin hemen giriş kısmına oturur; gerek zengin gerek fakir, yoldan geçen birini görünce hemen yemeğe davet ederdi.

Tâbiundan biri şöyle der: "Dikkat edin! Sizin en hayırlınız; evlerinin avlusunda yemek yiyen, yemek kapları geniş olan ve kaymağı en hoş olanlardır! Dikkat edin! Sizin en şerlileriniz; yemeklerini kapalı yerlerde yiyen ve tabakları küçük olanlardır!"

Bir kimse kendisini davet etse ve davet eden kişinin kendisiyle birlikte yemek yemekten hoşlanmadığını da bilse; o kimsenin davetine katılması mekruh olur. Davet edenin gerçek niyetinin, söylediği sözün aksine olduğunu bilen kişi, onun sözüne ve davetine itibar etmez. Davet sahibinin gerçek niyetini bilmeyen kişi, bu durumda davet sahibinin sözüne itibar ederek icabet etmesi ve kötü zanda bulunmaması gerekir.

Yolculuk sırasında adamın biri, Ahnef b. Kays'ı birlikte yemek için yemeğe davet etti. Ahnef davet eden kişiye: "Herhalde sen de kendilerini sunuculardansın?!" deyince, adam: "Sunucular da kim?" diye sorunca Ahnef: "Yapmadıkları işlerle övülmekten hoşlanan kişiler!" dedi. Bu cevap üzerine adam sustu, Ahnef de adamın yemek davetine icabet etmedi.

Süfyân-ı Sevrî (rah) adamın biri ile birlikte yürüyordu, adamın kapısının önüne geldiler, adam evinde birlikte yemek yemek için Süfyân-ı Sevrî'yi (rah) evine buyur etti. Süfyân-ı Sevrî ona:

"Soracağım şu soruya lütfen samimi olarak cevap ver: Gönlünden istediğin hangisi; girmem mi yoksa gitmem mi?"diye sordu; bu soru karşısında adam sustu, Süfyân-ı Sevrî de içeri girmeden ayrılıp gitti.

DOSTLARIN MALINDAN İZİNSİZ YEMEK

Kişi, eğer bir kardeşinin kendisinin yemeğinden yemesinden hoşlandığını biliyorsa; onun izni olmadan yemesinde bir sakınca yoktur; çünkü kardeşinin o durumunu bilmesi kendi için izin yerine geçer.

Muhammed b. Vâsi' ve dostları, izin almadan Hasan-ı Basrî'nin evine girer ve ne bulurlarsa yerlerdi. Bazen Hasan-ı Basrî eve gelir, onları evde bulunca çok sevinir ve: "Biz de dostlarımıza karşı böyle yapardık!" derdi.

Nakledildiğine göre, Hasan-ı Basrî (rah) yakındaki bakkalın malından izin almadan sepetin birinden incir, diğerinden fıstık alır yerdi. Kendisini gören Hâşim el-Evkas: "Ey Ebû İshak! Adamın malını izin almadan yiyorsun!" dedi. Hasan-ı Basrî de ona:

"Be hey gafil! Sen yiyeceklerle ilgili ayet-i kerimeyi okumadın mı?" dedi ve şu mealdeki ayet-i kerimeyi okudu:

"...aynı şekilde size kendi evlerinizde yemenizde, yahut babalarınızın evlerinde, yahut annelerinizin evlerinde, yahut erkek kardeşlerinizin evlerinde, yahut kız kardeşlerinizin evlerinde, yahut amcalarınızın evlerinde, yahut halalarınızın evlerinde, yahut dayılarınızın evlerinde, yahut teyzele-

rinizin evlerinde, yahut anahtarları ellerinizde bulunan kâhyası olduğunuz evlerde, yahut arkadaşınızın evinde yemenizde bir günah yoktur."[199]

Sonra Hasan-ı Basrî (rah) şöyle devam etti:

"Ayet-i kerimede geçen arkadaştan maksat; yanında kişinin rahat ettiği ve kalbinin mutmain olduğu kişidir. Böyle bir arkadaşın malından bir şey yemek için izin almaya gerek yoktur!"

Bir kısım insanlar Süfyân-ı Sevrî'nin (rah) evine geldiler; fakat kendisini evde bulamadılar; kapıyı açıp içeri girdiler, kendilerine sofra kurup yemek yemeye başladılar. Bu sırada Süfyân-ı Sevrî (rah) geldi, onları böyle görünce: "Sizler bana önceki salih insanların ahlakını hatırlattınız; onlar da böyle yaparlardı!" dedi.

Bazı kimseler Tâbiundan bir zatı ziyaret ettiler. Tâbiundan olan zatın evinde, misafirlerine ikram edeceği bir şey yoktu. Bir kardeşinin evine gitti; fakat kardeşini evinde bulamadı; eve girdi; içerde pişmiş yemek dolu bir tencere, ekmek ve daha başka şeylerin de bulunduğunu gördü. Bunların hepsini alarak kendi evine getirdi ve misafirlerine ikram ederek: "Buyurun yiyin!" dedi. Bir süre sonra yemek alınan evin sahibi evine geldi ve evde yemeğin bulunmadığını görünce bunun sebebini sordu. Evdekiler olan biteni anlattılar. Ev sahibi zat da: "Çok iyi yapmış!" dedi. Daha sonra yemeği alan kardeşiyle karşılaşınca ona: "Ey kardeşim! Eğer bir daha aynı durumla karşı karşıya kalırsan, yine aynı şekilde gelip yemek alabilirsin!" dedi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v) de, (Hz. Aişe validemizin azatlısı olan) Berîre'ye (r.a) sadaka olarak verilen etten, Berîre'den izin almadan ve o yokken yemişti; çünkü bundan dolayı Berîre'nin (r.a) çok sevineceğini biliyordu. Sonra Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Sadaka yerine ulaşmıştır! Bu et Berîre için sadaka, bizim için de (Berîre'den bize) hediyedir!"[200]

---

[199] Nûr, 24/61.

[200] Hadis için bkz: Buhari, Zekat, 61-62; Hibe, 7; Itk, 10; Müslim, Zekat, 180; Ebu Davud, Zekat, 30; Nesai, Zekat, 99; İbnu Mace, Talak, 29; Ahmed, Müsned, VI, 181. Bilindiği gibi Rasûlullah (s.a.v) ve onun ehl-i beytinden olanların zekat ve sadaka malından yemeleri haramdır. Rasûlullah yukarıdaki ifadesi ile; Berîre'ye (r.ah) sadaka olarak verilen etin, onun elinden başka

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Bir kimsenin birine elçi göndermesi izin yerine geçer.*"[201] Yani, elçi göndermekle o kişinin kendi evine girmesine izin verdiği anlaşılmış olur, tekrar izin almaya ihtiyaç kalmaz.

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) uygulamaları ve sözleri üzerinde düşünüldüğünde şu da anlaşılmaktadır: Eğer bir kişinin yemeğinden yenilmesinden hoşlanmadığını biliyorsanız, size sözlü olarak izin verse bile onun yemeğini yememek gerekir.

Seleften bir zatın başından geçen şu hadise üzerinde de düşünmelisin. Bir yemek daveti verilmiş, davet sahibinin gönderdiği kişi davetlilerden birini bulamamıştı. Bu kişi daha sonra davet edildiğini öğrendi ve davet sahibinin evine geldi. Bu sırada bütün davetliler yemeklerini yemiş ve dağılmışlardı. Bu zat gelip evin kapısını çaldı; ev sahibi dışarı çıktı ve: "Bir isteğiniz mi var?" diye sordu; adam da: "Siz beni yemeğe davet etmişsiniz; gönderdiğiniz adam beni bulamamış, ben de öğrenir öğrenmez hemen geldim!" dedi. Ev sahibi: "Davetliler yemeklerini yiyerek ayrılıp gittiler!" dedi. Adam: "Onlardan artan bir şey yok mu!" diye sordu. Ev sahibi "Hayır!" dedi. Adam: "Bir kırıntı da mı kalmadı?" deyince; ev sahibi: "Hiçbir şey kalmadı!" dedi. Bu sefer adam: "Öyleyse tencerelerin diplerini sıyırayım!" dedi; ev sahibi: "Tencereler de yıkandı!" dedi. Bu söz üzerine adam Allahu Teala'ya hamd ederek ayrıldı. Daha sonra kendisine: "Neden artan yemeklerden az çok bir şey yemek istediğini?" sorduklarında; şu cevabı verdi:

"Adam, belli bir niyetle bizleri davet etmek suretiyle çok güzel bir iş yapmıştır!"

Bu adamın yukarıda sergilediği nefsini alçaltma ve tevazu yönündeki tavır; nefsin böbürlenme ve kibir özelliklerinden iyice sıyrıldığını gösterir. Bu hâliyle o, Ebu'l-Kâsım el-Cüneyd'in üstadı olan İbnü'l-Küdeynî'ye benzemektedir. Onun yaşadığı olay ise şudur:

---

birine ikram edildiğinde sadaka vasfını kaybederek yeni bir vasıf kazandığını, yani bunun hediye niteliğinde olduğunu beyan buyurmuştur. Buna göre; kendisine zekat düşmeyen kişi, zekat alabilecek durumda olan bir kişiden, kendisine zekat olarak verilmiş bir malı hediye olarak alabilir. Yahut bu şekilde verilmiş bir yiyeceği hediye olarak yiyebilir.

[201] Ebu Davud, Edeb, 128-129.

Bir gün çocuğun biri İbnü'l-Küdeynî'ye, babasının kendisini davet ettiğini söyledi; o da geldi fakat çocuğun babası onu geri çevirdi; o geri dördü. Peşinden tekrar çağırttı, gelince, geri gönderdi, bu iş dört defa tekrar etti. İbnu'l-Küdeynî her defasında dışarı atılmasına rağmen çağrılınca geri dönüp geliyordu. İşte bu; tevhid ile itminana ermiş nefsin, başa gelen belaları Mevlâ'nın kulu imtihanı olarak gören kişinin durumudur. Onlar nefislerini zillet ile ezmiş ve tevazu ile yoğurmuşlardır. Bu, adetleri azdan az seçkin veliler içinden seçilmiş kişilerin erişebilecekleri bir makamdır.

DAVETLERE KATILMA KONUSUNDA KİBİR GÖSTERENLER

Kibir sahibi kimseler, kendi nefislerini başkalarından üstün gördükleri için davetlere katılmazlar. Bu gibi kimselerden biri: "Ben davetlere katılmam!" deyince, kendisine bunun sebebi sorulmuş; o da "Çorbayı beklemek benim için zillettir!" demiştir.

Kibir sahibi biri de şöyle der: "Ben başka birinin kabına elimi uzattığım zaman onun önünde boyun eğmiş olurum."

Bu kibirli kimseler, kendilerini büyük gördükleri için fakirlerin davetlerine gitmezler; fakat zenginleri gözlerinde büyük gördükleri için onların davetlerine katılırlar. Dünya ehli kimselerden bazıları da sadece kendi seviyelerinde gördükleri kimselerin davetlerine katılır, kendilerinden daha aşağıda gördükleri kimselerin davetlerine katılmazlar.

Bütün bunlar, Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetine aykırı olan tavır ve davranışlardır; zira Resûlullah (s.a.v), yoksulların ve kölelerin bile davetlerine katılırdı. Konu ile ilgili bir hadis-i şerifinde şöyle buyurur:

"Fakirlerin ihmal edilip de sadece zenginlerin davet edildiği yemek ne kadar kötü ve ne kadar şerli yemektir!"[202]

Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulur: "***Davete icabet etmeyen kişi Allahu Teala'ya isyan etmiş demektir.***"[203]

[202] Bezzar, Müsned, No: 1240; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 12754; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44631.

[203] Buhârî, Nikah, 73; Müslim, Nikah, 108.

Hz. Hüseyin b. Ali (r.a), yoldan gelip geçenlerden bir şeyler isteyen bazı kimselerin yanından geçti. Bu yoksullar yol kenarına oturmuş, bazı yemek kırıntılarını kumun üzerine yaymış yemek yiyorlardı. Hz. Hüseyin ise bineğinin üzerinde, onların yanından geçerken kendilerine selam verdi. Yerde oturan yoksullar Hz. Hüseyin'in selamını aldılar ve: "Ey Resûlullah'ın kızının oğlu! Buyur bizimle beraber yemek ye!" dediler. Hz. Hüseyin: "Peki, davetinize icabet edeyim; çünkü Allahu Teala kibirlileri sevmez!" diyerek bineğinden indi, yanlarında yere oturdu ve onlarla birlikte yemek yedi. Sonra selam verdi ve bineğine binerek yanlarından ayrıldı.

Bu haberin diğer bir rivayetinde şu ilave bulunmaktadır: Hz. Hüseyin (r.a) yoksulların yanından ayrılırken onlara şöyle dedi:

"Ben sizin davetinize icabet ettim, siz de benim davetime icabet edin!" Onlar da: "Peki!" dediler ve gelecekleri vakti belirlediler. Tayin edilen vakitte Hz. Hüseyin gelen yoksulları güzel bir şekilde karşıladı ve onları meclisine oturttu. Hizmetçi kişiye, hazırlattığı bütün yemekleri getirerek sofrayı donatmasını söyledi. Hizmetçi, yanında bulunan yemeklerin en güzelleriyle sofrayı kurdu. Sofraya oturdular, Hz. Hüseyin (r.a) da onlarla birlikte yemek yedi.

Abdullah b. Mübârek (rah), dostlarına en güzel hurmalardan ikram eder ve: "Kim en çok hurmayı yerse, yediği hurmaların çekirdekleri sayısınca ona para vereceğim!" derdi. Sonra hurmaların çekirdeklerini sayar, yedikleri hurma sayısınca onlara para verirdi.

Her şeye ibret gözüyle bakan zatlardan biri şöyle der: "Ben davetlere, sırf bana cennet nimetlerini hatırlattığı için katılırım! Çünkü cennetteki yemekler içinde herhangi bir külfet ve sıkıntı yoktur."

Bundan dolayı şöyle denmiştir: "Birbirlerine duydukları ülfet ve yakınlık sebebiyle, dostların kifayet miktarı yemek yemek için bir araya gelmeleri dünyalık bir iş değildir."

Sûfilerden biri şöyle der: "Şu kimselerden başkasının davetine icabet etmeyin: Senin gidip onun yanında yediğin yemeği senin kendi rızkın kabul eder; bu manada, sana ait olup kendi yanında bulunan emaneti, esas

sahibi olan sana teslim eder. Aynı zamanda, bu daveti kabul ettiğiniz için de kendisine iyilik yapılmış olduğuna inanır!"

Bütün bunlar, davet sahipleri arasında ariflerin elde ettikleri derecelerdir. Ayrıca davetliler arasından da muvahhidlerin elde ettikleri makamlardır. Onlar, asıl davet edenin ve ikram edenin el-Evvel, el-Âhir, el-Mucîb, el-Mu'tî, el-Bâtın, er-Râzık ve ez-Zâhir olan Allahu Teala olduğunu bilirler.

ORUÇLU İKEN YEMEĞE DAVET EDİLENİN DURUMU

Oruçlu olduğun hâlde bir kardeşin seni davet etse ve kendisiyle beraber yemek yemenden hoşnut olacağını iyice biliyorsan; onun davetine katılmak için nafile orucunu bozmanda bir sakınca yoktur.

Eğer yemek yemenden hoşnut olacağına dair bir bilgin yoksa ve davetine katılmandan memnun olacağını sana söylediyse; onun sözüne inanmalı ve ona karşı iyi niyet beslemelisin.

Memnun olacağı hakkında bir bilgin yok ve memnun olacağını diliyle de söylememiş ise; bu durumda niyet ederek başladığı nafile orucu, geçerli bir niyet olmadan bozmak mekruh olur. Bu durumda oruç için yapılan niyet daha üstün, ya da yapılan davete denktir; böyle olunca, oruca devam etmek daha faziletlidir.

Kendisine değer verdiğini göstermek niyetiyle bir kardeşinle birlikte yemek yersen, bu da güzel bir niyettir. Sûfilerden bazıları da böyle yaparlardı. Oruç tutmadıkları günlerde dostlarıyla birlikte yemek yerler; bu yemeklerini de oruçlu iken yedikleri yemekler gibi sayarlardı.

Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle der: "İyiliklerin en faziletlilerinden biri de; aynı mecliste bulunanlara ikramda bulunmaktır. Bir kimse, yedirmek istemediği yemeği insanlara göstermemeli yahut özelliklerini söyleyerek anlatmamalıdır; kendisi o yemekten yemiş olsun veya olmasın durum değişmez."

Süfyân-ı Sevrî (rah) şöyle der: "Yemiş olduğun bir yemekten aile fertlerine yedirmek istemediğin taktirde; bu yemeği yediğini onlara anlatma, ya da yediğini onlara gösterme!"

DAVETE GİDERKEN TAŞINMASI GEREKEN NİYETLER

Davete icabet eden kişide yedi tür niyet bulunması gerekir; çünkü ameller niyetlere göre değerlendirilir. Herkesin eline geçecek olan sadece niyetinin karşılığıdır; çünkü davete icabet etmek de bir ameldir ve bir niyet gerektirir. Davete katılan kişinin niyeti dünyalık ise, eline geçecek olan sadece peşin olan dünya hazzından ibaret olur. Katıldığı davet ile ahirete yönelik bir niyet taşıyan kişi, niyeti sayesinde ahireti için kazanç sağlar.

Davete katılan kişinin herhangi bir niyeti bulunmaz, ya da bir kusur sebebiyle niyeti bozulursa; Allahu Teala kendisine güzel bir niyet nasip edinceye kadar beklemelidir. Böyle bir niyete kavuşursa davete katılmalı, güzel niyet bulunmadığı takdirde davete gitmemelidir; çünkü davete katılmak faziletli ameller arasındadır ve bunun için de niyetlerin en güzeli gerekir. Böyle bir niyetin bulunmasını bildiği takdirde iyilikleri kat kat artacak; nefsin arzuları aradan çıkacağı için de kötülüklerden kendini korumuş olacaktır. Aksi durumda katıldığı davet bir oyun ve eğlenceden ibaret kalacaktır. Bu da dünya için yapılan amellerden herhangi biri olarak değerlendirilecek ve o, nefsi için çalışmış ve midesini doldurmuş olmakla kalacaktır.

Bu konuda Resûlullah (s.a.v): ***"Kimin hicretteki niyeti bir dünyalık elde etmek ise; onun hicretinden eline geçecek olan da odur"***[204] buyurmuştur.

Davete katılan kişi, niyetinin bozulması sebebiyle günah işlemiş olur, yahut güzel niyet taşımadığı için sevap kazanmaktan mahrum kalır. Bir davete katılan kimsede bulunması gereken niyetler şunlardır:

1-Davete katılan kimse, ilk olarak, bu yaptığı ile Allahu Teala ve Resûlullah'a (s.a.v) itaat etme niyetinde olmalıdır; çünkü Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: ***"Davete icabet etmeyen kişi Allahu Teala'ya ve Resûlüne isyan etmiş olur."***[205]

---

[204] Buhârî, İman, 41; Menakıb, 45; Müslim, İmaret, 115; Ebu Dâvud, Tlak, 11; Nesâi, Taharet,59; İbnu Mâce, Zühd, 26.

[205] Buhârî, Nikah,73; Müslim, Nikah, 107.

2-İkinci olarak; Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetine uyma niyeti taşımalıdır. Resûlullah (s.a.v) bu konuda şöyle buyurur: "*Kürâ'a bile davet edilsem giderim!*"[206] Kürâ', Medine'nin millerce uzağında bir yerdir. Resûlullah (s.a.v) bir defasında orucunu açmak için oraya gitmiş ve bu yolculuğu esnasında namazlarını (seferi hükümlerine göre) kısaltarak kılmıştı.

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurur: "*Paça yemek için davet edilsem bile icabet ederim.*"[207] Hazret-i Peygamber bu sözüyle; az veya değersiz bir yemek için davet edilse bile; davete icabet edeceğini bildirmektedir. Birinci hadis-i şerif ise, davet edilen yer uzak olsa bile icabet edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Tevrat'ta yahut diğer semavi kitapların birinde şöyle denildiği nakledilmiştir: "Hasta ziyareti için bir mil git! Cenazeye katılmak için iki mil git! Davete katılmak için üç mil git! Allah yolunda bir din kardeşini ziyaret etmek için dört mil git!"

Bu ifadede, davete katılmak, bir ibadet olan cenazeye katılmaktan daha uzak mesafede ve ondan daha üstün olarak zikredilmiştir; çünkü davete katılmakta, hayatta olan bir kimsenin hakkını yerine getirme işi ve davet eden kişinin davetine karşılık vermek vardır.

3. Üçüncü olarak, din kardeşine değer verme niyetini taşımalıdır. Nitekim Resûlullah (s.a.v): "*Kim mümin kardeşine değer verirse, Allahu Teala'ya değer vermiş olur!*"[208]

Hasan-ı Basrî ve Atâ'dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"*İstemediği (dilenmediği) hâlde kendisine bir şey gelen ve bunu reddeden kişi, Allahu Teala'nın kendisine verdiğini reddetmiş gibi olur!*"[209]

---

[206] Buhârî, Nikah, 73 (5178); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/424; İbnu Hıbban, Sahih, No: 5291; Taberânî, el-Evsat, No: 7985; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 6163.

[207] Buhari, Hibe, 2; Müslim,Nikah, 104; Ahmed, Müsned, II, 424; 479.

[208] Taberânî, el-Evsat, No: 8640; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 8512; İbnu Adiy, el-Kamil, II, 39; Elbani, Daife, No: 4559.

[209] Bkz: Beyrûtî, Esne'l-Metalib, No: 1381.

Davete katılmayı reddetmek de verileni reddetmek demektir.

Resûlullah'ın (s.a.v) Allahu Teala'dan naklettiği bir kudsi hadisin işareti, bu manayı destekler şekildedir. Bu hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allahu Teala, kıyamet günü kuluna şöyle der: "Aç kaldım beni doyurmadın!" Kul şöyle cevap verir: "Sen alemlerin Rabbi iken ben seni nasıl yedirebilirim!" Allahu Teala da o kişiye: "Müslüman kardeşin aç kalmıştı, onu doyurmadın; eğer onu doyurmuş olsaydın, elbette beni doyurmuş olurdun!" buyurur."[210]

Bu hadis-i şerifin zahiri manası, mümin kişinin şahsiyetinin yüceliğine ve buna riayet edilmesi gerektiğine işaret etmektedir; çünkü hadis-i şerifte mümin kul, Allahu Teala'nın yerine konulmuştur. Batınî manasından da şu anlaşılmaktadır: Davete katılan kişiye, kendi nefsini doyurma hususunda Allahu Teala'nın yardımının bulunduğu ve sanki kendisini Allahu Teala'nın doyurduğu ima edilmektedir. Davete icabet etmeyen kişi de, Allahu Teala'nın bu manada kendisine gelecek yardımını terk etmiş olmaktadır. Bu davranışıyla azarlanmayı hak etmektedir; çünkü kendi nefsini bile doyurmaktan aciz kalmıştır. Müslüman olup davete icabet etmeyen kişinin hâli budur. Bunun üzerinde iyice düşünülmesi gerekir.

4-Dördüncü niyet, davete katılmak suretiyle mümin kardeşini sevindirmek ve onu mutlu etmektir. Bir hadis-i şerifte "*Kim bir mümini sevindirirse, Allahu Teala'yı sevindirmiş olur*"[211] buyurulmaktadır.

5-Beşinci niyet; kişi davete katılmadığı takdirde kalbine gelebilecek tasaları ve doğabilecek kaygıları bir kenara atmalıdır; çünkü, davete katılmadığı takdirde, insanlar onun durumunu bilmeden hakkında ileri geri konuşacaklar ve kötü şeyler düşüneceklerdir. Bir kimse, bir davetle karşılaştığında bu tür kuruntuları ve vehimleri içinden geçirebilir. Bu durumda o kişinin üzerine düşen, davete katılarak kendisini bu sıkıntılardan ve insanların da kendisi hakkında "Niye davete katılmadı? Nasıl bu davete katıl-

---

[210] Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 517; Müslim, Birr, 43; İbnu Hıbban, Sahih, No: 269.

[211] Bezzar, Müsned, No: 2890; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7874; Zebîdî, İthaf, 5/624.

maz? Eğer şöyle olsaydı katılırdı!" gibi sözlerle süizanda bulunmasından kurtulmaktır. Böylece şüphelerden kurtularak selamete erer.

6-Altıncı olarak; davete katılmakla aynı zamanda kardeşini ziyaret etmeye de niyet etmelidir. Bu niyeti ile, davete katılmakla yerine getirdiği iyiliğe ilave olarak bir iyilik daha elde etmiş olur. Allah rızası için ziyaretleşmenin fazileti hakkında pek çok hadis gelmiştir. Kişi bu sayede Allahu Teala'nın dostluğunu kazanır. Bu yüzden Allah için ziyaretleşmek, birbirini seven kişilerin alameti kabul edilmiştir.

Allah için birbirini sevmenin iki şartı vardır: Birincisi malı harcamak, ikincisi ise ziyaretleşmektir. Davet yapılmakla, malı Allah yolunda harcama işi biri tarafından gerçekleştirilmiş olmakta, geriye diğeri tarafından gerçekleştirilecek olan ziyaretleşme işi kalmaktadır.

7-Yedinci niyet ise; daha önce bir hadis-i şerifte geçtiği gibi, davete icabetin tevazu olduğunu bilmektir. Kibirli kişilerin hangi sebeplerle davetlere katılmadıkları yukarıda açıklanmıştı.

İşte bunlar, davete icabette Allahu Teala'nın yapmaya muvaffak kıldığı kalple ilgili amel ve niyetlerdir.

DAVETSİZ GİTMENİN DURUMU

Fakir bir kimse aşırı derecede aç kaldığı durumda, yemek yemek maksadıyla dostlarından birine davet edilmeden gidebilir. Bu caizdir, ancak bunun iki şartı vardır: Birincisi; yiyecek namına bu fakirin yanında hiçbir şey bulunmamalıdır. İkincisi de; fakir kimse, evine gitti dostunun sevap kazanmasını niyet etmelidir.

Dostunun yanında yemek yiyen kişi, bununla dostuna sevap kazandırmış olur. Bu da, iyilik ve takva üzere yardımlaşmaya girer. Aynı zamanda yoksulu doyurmaya teşvik olarak da değerlendirilir. Bu kişi de, doyurulmaya teşvik edilen diğer fakirlerden farksızdır. Ayrıca dostu onun ne derece aç olduğunu bilmemektedir. Açlığının derecesini bilse, kendisinin yanına gelmesinden sevinç duyacağı aşikardır. Bu şekilde gelmekle de dostunu sevindirmiş olmaktadır.

Selef-i sâlihinden bir kısmı böyle davranırdı. Bununla ilgili pek çok şey nakledilmiştir. Bunlardan biri Avn b. Abdullah el-Mes'ûdî hakkında nakledilen şu haberdir.

Bu kişinin üç yüz altmış dostu vardı. Her dostunun yanında bir gün ve gece geçirirdi. Diğer birinin de otuz dostu vardı. Dostlarından her birinin yanında ayın bir günü kalırdı. Bir diğerinin de yedi dostu vardı ve haftanın her bir gününü dostlarından birinin yanında geçirirdi.

Önceki salih müslümanlar bu yüce ahlaka fazlasıyla değer verir, bunu kazanç peşinde koşmaya ve gelir elde etmeye tercih ederlerdi. Onların kazançları dostlarıydı. Onlar dünyalık kazanç peşinde koşmaz ve bunları biriktirmezlerdi. Dostları kendileri hakkında güzel niyetler taşır, onlar da dostlarının bu niyetine güvenerek onlardan isterlerdi. İstenen yardımlara karşılık verenler ise, bu amellerini işledikleri en hayırlı amelleri olarak görürlerdi. Böylesi misafirler, davete icabet etmekle ve yanlarında bulunmakla davet sahibine değer verdiklerini göstermiş olurlardı.

Said b. Ebî Arûbe (rah), evine gelen dostlarına yemek sofrası hazırlamazdı. Buna karşılık o, evinde ne varsa hepsini gösterir ve hepsini de açığa koyardı. Et parçalanmış hâlde asılı vaziyette, ekmek açık bir yerde hazır dururdu. Evindeki giyecekler ve ev eşyaları için de durum aynıydı. Evinde bulunan bütün elbise ve eşyalar açıkta ve kullanılabilecek durumda idi. Evine gelen bütün dostları, dilerse asılı duran etten bir miktar keser ve kızartıp yer, dilerse ekmekle birlikte diğer katıklardan biri ile karnını doyurabilirdi. İsteyen istediği elbiseyi giyip gidebilirdi. Said'in evindeki bu durum herkesin bildiği bir durumdu; dileyen kişi dilediği şeyi onun evinden alabilirdi.

Said'in evinde sürekli olarak kalanlar da vardı. Bu kimseler için yeterli gelecek kadar yer tahsis etmişti ve onlar evden ayrılmadan sürekli olarak orada kalırlardı. Burayı kendi evleri gibi görür, öyle vakit geçirirlerdi.

Alimlerden biri şöyle der: "İki tür yemekten dolayı kul hesaba çekilmez. Birincisi sahurda yediği yemek, ikincisi de, dostlarına ikram olarak hazırladığı yemek."

Bir başkasının evinde yemek yiyen kişi yemeği bitirince şöyle dua etmelidir:

أَفْطَرَ عِنْدَكُمْ الصَّائِمُونَ وَأَكَلَ طَعَامَكُمْ الْأَبْرَارُ
وَصَلَّتْ عَلَيْكُمْ الْمَلَائِكَةُ

"Oruçlular yanınızda iftar etsin, yemeklerinizi salih kimseler yesin ve melekler size duacı olsun!"

Yahut şöyle de diyebilir:

"Kötülük yapmayan, günah işlemeyen, geceleri ibadetle gündüzleri oruçla geçiren salihlerin hayır duası üzerinize olsun."

Sahabe-i Kirâm (r. anhüm), yemeklerini yedikleri kimselere böyle dua ederlerdi.

YEMEKTEN SONRA ELLERİ YIKAMAK

Herkes yemek yemenin sünnetlerini iyi bilmediği gibi, çoğu insan da yemekten sonra elleri yıkamanın edeplerini güzel bir şekilde yerine getiremez. Kırba ile elini yıkamak isteyen kişi öncelikle yemek yediği üç parmağını yıkamakla başlar, sonra kırbayı kuru olan sol eline alır; parmaklarıyla dudaklarını, dişlerinin dışını ve içini iyice yıkar, damağını ve dilini güzelce temizler. Ardından yine su ile temizlik yaptığı parmakları yıkar. Sonra elin içi ve dışı güzel bir şeklide ovalanarak iyice yıkanmalıdır. Bundan sonra ağzı tekrar yıkamaya gerek yoktur. Sünnete uygun olarak yıkamak isteyenlere bu kadarı yeterli olur.

Yemek yiyen kardeşlerinin ellerini yıkamalarına yardımcı olmak isteyen kişi için edebe uygun olan, onların ellerine temiz su dökmesidir. Marifet ehli ve onların yolunda gidenler bu gibi hususlara uymada titizlik gösterir, edepleri yerine getirmeye dikkat ederler.

Ariflerden biri şöyle der: "Bir kimse dostlarını yemeğe davet eder en lezzetli yemekleri onlara ikram eder, ardından en nefis tatlıları onlara ye-

dirir; fakat yemeğin ardından onlara tuzlu su verirse; bu durum onun edebinin eksikliğine ve dostluğu tam gözetmediğine işaret eder."

YİYECEKLER VE YEMEK ADABIYLA İLGİLİ RİVAYETLER

Konuyla ilgili rivayetlerin bir kısmını daha önce yerine göre kısmen naklettik. Bunlar, selefin ve Arapların yemek içmekle ilgili örf ve adetlerini içermektedir. Burada da başka edepleri içeren bir kısım rivayetleri nakledeceğiz.

İshak b. Nüceyh, Atâ b. Meysere'den, o da Ebû Hureyre'den (r.a) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Sofradan düşeni yiyen kimse, bolluk içinde yaşar ve çocuklarından kendisine bir sıkıntı gelmez!"[212]

Diğer bir haber ise şöyledir: Said b. Lokman, Abdurrahman el-Ensârî'den, o da Ebû Hureyre'den (r.a) şöyle rivayet eder: Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim:

"Çarşıda pazarda yemek yemek düşüklüktür!"[213]

Bu hadisin isnadı ğarîbtir. Bize göre, bu sözün Tâbiundan İbrahim en-Neha'î'ye ve başkalarına ait olması daha doğrudur.

Cüveybir, Dahhâk'tan, o Nezzâl b. Sebre'den Hz. Ali'nin (k.v) şöyle dediğini nakleder: "Kim yemeğine tuz ile başlarsa, Allahu Teala ondan yetmiş çeşit belayı savar. Her kim günde yedi tane acve hurması yerse, karnındaki bütün hastalıklardan kurtulur. Her gün yirmi bir tane kırmızı kuru üzüm yerse, vücudunda hoşuna gitmeyen herhangi bir şey görmekten kurtulur."

Et yemek, kasları geliştirir. Tirit ise Arapların meşhur yemeğidir. Otlak hayvanlarının eti, karnı büyütür ve kalçaları genişletir. Sığırın eti, hastalık

212 Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, 4/91; İbnu Asâkir, Tarih-u Dımeşk, 51/249; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 4821-4824.

213 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 8/7977; Hatîbu el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, 3/163, 7/283; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 3073.

kaynağı, sütü ise şifadır. Sığırın tereyağı da devadır. İçyağı, bir tür hastalık kaynağıdır. Lohusa kadınlar için taze hurmadan daha etkili bir şifa kaynağı yoktur. Balık da vücuttaki yağları eritir.

Kur'ân-ı Kerîm tilaveti ve misvak kullanmak balgamı giderir. Ölüme çare yoktur; ancak yaşlanmayı geciktirmek mümkündür. Bunun için; taze gıdalar tüketilmeli, kadınlarla daha az birlikte olunmalı ve insan üzerindeki yük yani borç hafifletilmelidir.

Eski sultanlar hakkında şöyle bir hadise anlatılır. Vali Haccâc, tabip Benadık'a: "Bana bir tavsiyede bulun; gereğini yapayım ama sayısıyla uğraşmayayım!" dedi; o da şunları tavsiye etti:

"Kadınlarla evleneceksen, sadece genç kızlarla evlen! Etin doğranmış olanını, yemeğin de iyice pişmiş ve dinlenmiş olanını ye! Hastalanmadıkça ilaç kullanma! Meyvelerin sadece olgunlaşmış olanlarından ye! Yediğin her şeyi ağzında çiğneyerek mutlaka iyice öğüt! Yemeklerden hoşuna gideni ye, ama üstüne bir şey içme! Eğer içersen, üzerine bir şey yeme! Büyük abdestin ve idrarın geldiğinde bunları hapsetme, hemen tuvalete git! Gündüz yemek yediğinde uyu, ama gece yemek yediğinde, uyumadan önce en azından yüz adım yürü."

Bu konuda bazı feylesofların sözleri, rivayet yoluyla bize kadar gelmiştir. Bu hikmetli sözlerden biri, Ebû'l-Hattâb Abdullah b. Bekir'den maktû'[214] olarak nakledilen şu sözdür:

"Hafif bir hastalığı olan, hemen ilaç tedavisine başvurmasın. Nice ilaçlar vardır ki hastalık kaynağıdır!"

Hikmet sahibi kimseler yine şöyle der: "Vücudun hastalıklara direnebildiği sürece, ilaç kullanmaktan uzak dur."

Diğer biri de şöyle der: "İlaç kullanmak, elbise için sabun kullanmak gibidir; sabun elbiseyi temizler, ancak onu yıpratır!"

---

[214] Maktû' hadis: Sahabe neslinden sonra gelen Tâbiûn neslinden her hangi birine ait söze denir.

Feylesof Hipokrat da şöyle der: "Deva yukarıdan, dert ise aşağıdandır. Derdi göbekten yukarıda olanlara ilaç içirilir, göbekten aşağıda olanlara ise lavman (hukne) yapılır. Hastalığı aşağıdan ya da yukarıdan olmayan kişiye ilaç verilmez. Sağlıklı hâlde iken ilaç kullanılırsa, bu ilaç hastalık nedeni olur."

Konuyla ilgili bir söz şöyledir: "Damarı kesmek kanı temizler, akşam yemeğini terk etmek ise insanı yaşlandırır!"

Araplar da şöyle der: "Sabah kahvaltısını bırakmak kalça yağlarını eritir."

Bir zat da şöyle der: "Doktorlar bana, yemek arasında su içmemem gerektiğini söylediler."

Yemek konusunda Arapların bir deyimi de şöyledir: "Akşam ye yürü, sabah ye uzan!"

Filozoflardan biri, büyük abdestin sıkıştırılarak tutulması hakkında şöyle der: "Yenilen bir yemek, altı saatten önce insandan ayrılırsa mide için hoş olmaz. Eğer vücut içinde yirmi dört saatten fazla kalırsa, bu da insan için zararlı olur."

İdrarın hapsedilmesi ile ilgili olarak da şöyle denilir: "Mecrasında akan nehrin önüne set yapılması ile nehir taşarak etrafına nasıl zarar verirse; idrarı hapsetmek de vücuda öyle zarar verir."

Ayrıca, eklemlerde oluşan kulunçların, yeli tutup hapsetmekten kaynaklandığı söylenir.

Hikmetle ilgili olarak bir yerde şunu okudum: İşlerin düzgün yürümesi şu dört şey ile mümkün olur.

1- İştahı olmadan yemek yememek.

2- Kadının, kocasından başkasına bakmaması.

3- Sultana itaat edilmesi.

4- Tebaaya adaletle davranılması.

Romalı filozoflardan birine: "Hangi vakitte yemek yemek daha uygun olur?" diye sorduklarında; şöyle cevap vermiştir: "İrade sahibi olan için

acıktığı zaman; buna gücü yetmeyenlerin ise bulduğu zaman yemeleri uygun olur."

Bunun için: "İrade güçlendiği zaman arzular azalır!" denilmiştir.

Bir defasında Kisrâ, meclisinde bulunanlara: "İnsandaki en zararlı haslet hangisidir?" diye sordu; meclistekiler: "Fakirlik!" diye cevap verdiler. Kisrâ onlara şöyle karşılık verdi:

"Cimrilik fakirlikten daha zararlıdır; çünkü, fakir yiyecek bir şey bulamaz; fakat cimri kişi bulduğu hâlde yemez!"

Şişman bir adama: "Nasıl böyle şişmanladın?" diye sordular. Şişman kişi: "Sıcak yemek, soğuk içmek, sol yanıma yaslanmak ve kendi malımdan olmayandan yemekle!" diye cevap verdi.

Hikmet ehlinden bir zat, gördüğü şişman birine, "Üzerinde, azı dişlerinle dokuduğun bir kadife elbise (yemekten oluşan bir yağ tabakası) görüyorum; bunun sebebi nedir?" diye sordu. Adam: "Has undan yapılmış ekmek, körpe oğlak eti yerim, kupa dolusu menekşe yağıyla yağlanırım ve keten elbise giyerim! Bu yüzden olsa gerek!" dedi.

Bir Arap vecizesinde: "Güzel yemek yiyen kişi, iştahsız kişinin iştahını açar!" denilmiştir. Yani, yemek yeme arzusu olmayan bir kişi, yemek yiyen birini gördüğü zaman yemeğe karşı bir istek duyar.

el-Esma'î, ehl-i hikmetten bir zatın, oğluna şöyle tavsiyede bulunduğunu nakleder:

"Yavrucuğum! Yemeğini yemeden evden çıkma!"

Bu tavsiye çarşı pazara çıkan kimseler için de yapılabilir. Çıkmadan önce bir şeyler atıştıran kişi, yiyeceklere karşı daha isteksiz olacak veya arzularını daha kolay bastırabilecektir.

Bu konuda Hilal b. Mecşem şu şiiri söylemiştir:

Miden dolu iken tekrar doldurmaya ihtiyacın olmaz,
Kötülüklerden sakınırsan günahlara fırsat kalmaz!

Sûfilerden biri çarşıda bir şeyler yiyerek yürüyordu. Bu zat, parmakla gösterilen şahsiyetlerden biriydi. Kendisine: "Çarşıda yemek mi yiyorsunuz?" diye sorulunca, dedi ki: "Allahu Teala senin hayrını versin! Ben çarşıda acıktığım zaman gidip evde mi yiyeyim?" Kendisine: "Bari bir mescide girip yeseydiniz!" denilince de şöyle cevap verdi: "Sırf bir şeyler yemek için Allah'ın evine girmekten haya ederim!"

Sûfinin mescide girmekten haya etmesinin sebebi; ona göre yemek yemenin dünyevî işlerden bir şey olmasıydı.

Başka bir yerde de, çarşı ve pazarların hizmetten kaçan kişilerin sofraları olduğu söylenmiştir.

Abdullah b. Ömer'in (r.a) şöyle dediği nakledilir: "Bizler Resûlullah'ın (s.a.v) zamanında, (bazı durumlarda) ayakta iken hem yürür hem bir şeyler içerdik."[215]

PERHİZ NEDİR?

Tabiplerden biri şöyle der: "Perhiz, iki hastalıktan biridir."

Yine denilir ki; "Perhiz hasta kişi için fayda sağlarken, sağlıklı kişi için zararlıdır."

İnsanın vücudunda bir hastalık bulunmadığı hâlde ilaç kullanıldığı zaman; bu sefer ilaç, sağlıklı beden üzerinde etkisini gösterecek, hastalığa yol açabilecektir.

Arap şairlerden biri bu hususta şöyle der:

Tedbir zannedilen nice işler vardır ki dertlere sebep olur,
Dertleri savmanın yolu, az yemeye devam etmektir.

Lokman (a.s) şöyle der: "Perhiz yapan kişi kesin olarak bilir ki, bu yaptığı hoşa giden bir iş değildir. Yine bu kişi yediklerinden dolayı sıhhat ve afiyet üzere olacağı hususunda da şüphe içindedir."

---

215 İbnu Mâce, Et'ime, 25; Tirmizi, Eşribe, 11; Darimi, Eşribe, 23; İbnu Hıbban, Sahih, No: 5243, 5322, 5325.

Konuyla ilgili olarak şöyle denilir: "Sultanlara perhiz uygulayan ve onları arzu ettiklerini yemekten alıkoyan kişi gerçek tabip değildir. Gerçek tabip; dilediklerini yapmakta onları serbest bırakan, sonra onların davranışlarını bir takım tedbirlerle düzene koyan ve bu yolla onların bedenlerinin sağlıklı olmasını sağlayan kişidir."

Hicaz bölgesinde şehirde ikamet eden biri, çölde yaşayan bir bedeviye: "Neleri yiyor, neleri yemekten uzak duruyorsunuz, bana söyler misin?" diye sorunca; bedevi: "Yavrusu olan deve dışında hareket eden ve dışarıda gezen her şeyi!" diye cevap verir. Şehirli de ona: "Öyleyse yavrulu deve sizin elinizden kurtulduğuna sevinebilir!" diye karşılık verir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v), gözünde iltihap olduğu hâlde Süheyb'in (r.a) hurma yediğini görmüştü. Kendisine: "Gözünde iltihap olduğu hâlde hurma mı yiyorsun?" diye sorduklarında; Süheyb (r.a): "Ey Allah'ın Resûlü! Ben sağlam olan diğer tarafımla çiğniyorum!" dedi. Bu cevap Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) hoşuna gitti ve gülümsedi.[216]

ÇOK YEMENİN ZARARLARI

İsmail b. İyâş, Şurahbil b. Müslim'den Ebu'd-Derdâ'ın (r.a) şöyle dediğini rivayet eder: "Şunlar dinin aleyhine ne kötü yardımcılardır; zayıf bir kalp, geniş bir karın ve azgın bir şehvet!"

Hikmet ehlinden birine. "Hangi yemek daha güzel ve lezzetlidir?" diye sorduklarında: "Açlık!" demiştir.

Hikmet ehli zat bu sözü ile; aç olarak yenilen yemek lezzetli olur, demek istemiştir. Nitekim: "Açlık, ne güzel katıktır; kendisine ne sunulsa kabul eder!" denilmiştir.

El-Atebî der ki: Ubeydullah, Medinelilerden birine: "Ey kardeşim! Ben şuna hayret ediyorum; sizin fıkıh alimleriniz bizimkilerden daha zarif insanlar. Yine sizin halkınız bizim halkımızdan ve sizin mecnunlarınız bizim mecnunlarımızdan daha zarif ve kibar insanlar" dedi, Medineli: "Neden

[216] İbnu Mâce, Tıb, 3 (3443); Tehzîbu'l-Kemâl, 16/443.

böyle olduğunu biliyor musun?" diye sordu, Ubeydullah: "Hayır!" deyince, Medineli:

"Açlıktan! Görmüyor musun, udun sesinin güzel olması içinin boş olmasından kaynaklanır" dedi.

Anlatıldığına göre; Abdullah b. Zübeyr (r.a), Hz. Hasan'ı (r.a) davet etti. O da dostlarıyla birlikte geldiler; diğerleri ikram edilen yemekleri yediler; ancak Hz. Hasan yemek yemedi. "Neden yemediğini?" kendisine sorduklarında: "Ben oruçluyum! Fakat ben oruçluya verilmesi gereken hediyeyi isterim!" dedi. Oruçlunun hediyesinin ne olduğunu sordular: "Güzel koku ve buhurdur!" dedi.

Bununla ilgili olarak şöyle denilmiştir: Sürme ve güzel koku, misafire sunulacak iki kaptan biridir. Süt, et yerine geçer; meyve ve güzel söz, misafire sunulacak iki ziyafetten biridir! Bundan dolayı, bir kimsenin davetine gelen ve oruçlu olduğu için bir şey yiyemeyen kişiye güzel koku ve güzel söz söylemek müstehaptır. Oruçluların azığı bunlardır.

Abdurrahman b. Ebî Bekre, Muaviye'nin (r.a) sofrasında bulunuyordu. Muaviye, onun lokmalarını ve nasıl yemek yediğini yakından gördü. Akşam olunca, Abdurrahman'ın babası Ebû Bekre tek başına Muaviye'nin yanına geldi. Muaviye ona: "Oğlun yediği o lokmalarla ne yaptı?" diye sordu. Ebû Bekre, oğlunun hastalandığını söyledi. Muaviye de: "Öyle yemek yiyenler hastalıktan kurtulmazlar!" dedi.

Bir gün Ebû Bekre'ye: "Oğlun kendinden geçinceye kadar yemek yedi!" dediler, Ebu Bekre: "Eğer o hâl üzere ölse cenaze namazını kılmazdım!" dedi.

Arapların tanınmış tabiplerinden Hars b. Kilde'ye sorarlar:

- İçinde hastalık bulunmayan ilaç hangisidir? Der ki:

- Perhiz!

Meşhur filozof Calinos'a:

- Sen yemeği az yiyorsun; bunun sebebi nedir? diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir:

- Benim maksadım, hayatımı sürdürebilmek için yemek yemektir; başkaları ise, yemek için yaşarlar!

Yiyecekler hakkında söylenen sözlerden biri de şudur: "İnsanın midesine giren en faydalı şey nar, en zararlı şey ise tuzdur. Ancak insan için tuzu azaltmak narı çoğaltmaktan daha yararlıdır."

Bu söz, faydalı herhangi bir şeyin çok yenilmesi yerine zararlı olan şeylerin azaltılmasının daha önemli ve faydalı olduğunu ifade etmektedir.

Abdülmün'im b. İdris, babası vasıtasıyla Vehb b. Münebbih'in (rah) şöyle dediğini nakleder: "Lokman (a.s) oğluna şöyle tavsiyede bulundu:

"Yavrucuğum! Helada uzun süre oturmak, hararetin başa doğru yükselmesine, basura ve ciğerlerin rahatsızlanmasına sebep olur. Helada azıcık otur ve kalk."

Bu hikmetli söz onların bostan kapılarında yazılmış idi; çünkü onlar hela ihtiyaçlarını orada gidermekteydiler.

Anlatıldığına göre; Haccâc, meclisinde bulunan kişilere: "İnsanın yorgunluğunu en güzel şekilde gideren nedir?" diye sorduğunda; mecliste bulunanların kimi, "hurma yemektir", kimi "banyo yapmaktır", kimi "cinsel ilişkidir", kimisi de "kulağı yağlamaktır" cevabını verdiler. Orada bulunan tabip Tiyazuk; "İnsanın yorgunluğunu giderecek en iyi şey helaya gidip def-i hacet etmektir!" dedi.

Tabiplerin birinden şu hadise nakledilir: "Adamın biri, demirin paslarını su ile birlikte yutmuştu. Demir pasları midesinden bir türlü çıkmadı, bu yüzden şiddetli ağrı çekmeye başladı. Ben de kendisi için bir mıknatıs parçasını toz hâline getirdim. Bunu su ile birlikte kendisine içirdim. Paslar mıknatısın etrafında toplandı ve def-i hacetle vücudundan çıktı."

El-Esma'î, Cafer b. Süleyman'dan şunu nakleder: Feylosof Tiyazuk der ki: "Et üstüne et yemek vahşi hayvanları bile öldürür."

Bu sözü naklettikten sonra Cafer bana dedi ki: Bizim bir hizmetçimiz vardı, bize şunu anlattı: "Bir ceylanımız vardı. Bir gün hamur kabını bulmuş ve içindeki hamuru bitirinceye kadar yemişti. Derken hayvanın karnı

şişti. Hayvanı kesmek zorunda kaldık ve karnının kanla dolu olduğunu gördük."

Bu hadiseyi dinleyen tabip Yunus şöyle der: "İşte insan da aşırı şekilde yerse aynı duruma düşebilir; çünkü çok yiyen kişinin kalbi kan ile dolar."

El-Esma'î şöyle nakleder: Basra valisi Cafer, çok yemek yiyen ve sonra yediğini kusan birine şöyle der: "Böyle yapma! Zira, hayvanın ota alışması gibi, mide de kusmaya alışabilir. Bu da, yemeğin mide içinde yararlı hâle gelmesine engel olur."

Tabip Tiyazuk'a ağız kokusunun nasıl giderileceğini sorarlar. Der ki: "Bundan kurtulmak için, kuru üzüm ile kekiği yoğurup macun hâline getirerek iki üç hafta yemek gerekir."

Doktorlar derler ki: "Bir suyun yumuşaklığını anlamanın yolu şudur: Eğer su hızla kaynıyor, çabucak soğuyor, kaynağı güneşe bakıyor, akış yönü kuzeye doğru, kırmızı toprak ve kum üzerinden akıp gidiyorsa bu su yumuşaktır."

Konuyla ilgili olarak nakledilen kıssa ve hikmetli sözler burada bitti.

EKMEĞE HÜRMET

Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilir:

"Ekmeğe hürmet gösteriniz! Çünkü Allahu Teala onu göklerin bereketlerinden indirmiştir."[217]

Ekmeğe hürmet göstermenin gereklerinden bazıları şunlardır:

Ekmeği bulunca, onu tuz, sirke veya sebze gibi yiyeceklerle birlikte yememeli ve onun yanında başka bir katık gelmesini beklememelidir.

Ekmeğin, sofranın altına herhangi bir alet olarak konulmaması gerekir.

Ekmeğin değer verilmediğini gösteren davranışlardan uzak durulması gerekir. Herhangi bir şeyi ona yaslamamak, ekmeği bir tabak gibi kul-

[217] Hâkim, el-Müstedrek, 4/122, 129; Beyhakî, Şu'abu'l-Îman, No: 5869; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 5/34, 22/840; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 1424, 1425.

lanmaktan uzak durmak gerekir. Eğer ekmeğin içine, ekmekle birlikte yenilen bir şey konulursa bunda bir sakınca yoktur.

YEMEKLE İLGİLİ DİĞER EDEPLER

Yemeğin sünnet ve edeplerinden biri de; yemek için cemaat hazır olduğunda, gelmeyen bir kişi için yemeği bekletmemektir. Hazırda bulunanlar yemeklerini yerler; çünkü hazırda bulunanlara gösterilmesi gereken hürmet, gelmeyen bir kişiyi beklemekten daha önceliklidir.

Ancak gelmesi beklenen kişi fakir biri olursa, bu kişinin beklenmesinde bir sakınca yoktur. Böylece fakir kişiye değer verildiği gösterilmiş ve kalbinin kırılması önlenmiş olur.

Şayet gelmesi beklenen kişi zengin ise, hazırda bulunan fakirlere rağmen zengin kişinin gelmesi gözlenmez. Bu durumda zengin kişinin beklenmesi günahtır; çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Düğün yemeklerinin en şerlisi/kötüsü, fakirlerin bırakılarak zenginlerin davet edildiği yemektir!"[218]

Burada yemeğin "şerli/kötü" olarak isimlendirilmesi, yemekte bulunan zenginler sebebiyle olmaktadır. Aslında yemek kendi başına şerli veya hayırlı olmaz; çünkü yemek, bir ibadet vasıtası değildir. Şerli olmasının sebebi, zenginlerin yemeğe davet edilip fakirlerin ihmal edilmesidir. Yani yemekte bulunanlar yemeğin hayırlı veya şerli bir vasıf kazanmasına sebep olur.

Davet sahibi kendisi gibi varlıklı ve dünya ehli kişileri davet eder, Allah dostu ve salih amel sahibi fakir kimseleri ihmal ederse; dünya ehlinin Allahu Teala'ya uzak olması ve dünyaya bağlanmaları sebebiyle o yemek şerli vasfını kazanır.

---

[218] Buhârî, Nikah, 72; Ebû Dâvûd, Et'ime, 1; İbnu Mâce, Nikah, 25; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/241, 267; 405; İmâm Mâlik, el-Muvatta', Nihak, 50; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 6164; Bezzâr, el-Müsned, No: 1240.

Yemek için cemaat hazır ise, hazır olmayan bir kişinin gelmesi beklenmez. Hatta bazıları: "Yemek için bir kişi hazır ise, cemaatin gelmesi beklenmez; çünkü yemek, hazırda bulunanlar için hazırlanmıştır" demektedir.

CENAZE EVİNDE VERİLEN YEMEKLER

Matemde olanların yemeği iki çeşittir.

1- Cenazeye ağıt yakanlar, ağlayanlar ve bunlara yardım edenler için cenaze sahibinin hazırladığı yemekler. Bu tür yemeklerin yenilmesi yasaklanmıştır. Bunlardan yemek en azından mekruhtur.

2- Üzüntülü ve kederli olmaları sebebiyle yemek yapma imkanı bulamadıkları için cenaze sahiplerine başkaları tarafından yapılarak götürülmüş olan yemekler. Bu tür yemekleri yemekte ve cenaze sahiplerine böyle yemek götürmekte bir sakınca yoktur. Cenaze sahipleri bu yemekleri başkalarına ikram ettikleri takdirde bunlardan yenilebilir. Bunlar iyilik ve güzel ameller sınıfına girer. Özellikle ağıt yakanlar, ağlamayı meslek edinenler için hazırlanmış olmadığından bunda bir sakınca yoktur.

Rivayet edildiğine göre: Cafer b. Ebî Tâlib'in (r.a) ölüm haberi gelince, Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Cafer'in ailesi cenaze defin işleriyle meşgul oldukları için yemek yapmaya fırsat bulamadılar; siz onlara yemek götürün!"

Bu ifadeden anlaşılıyor ki; cenazesi olan eve yemek göndermek sünnettir.

GİDİLMEYECEK DAVETLER

Bir yere yemeğe davet edilen kişi, davet sahibinin evinde şu beş özellikten biri bulunursa, davete katılmayabilir. Bu durumda davete katılmamasında bir sakınca yoktur.

1- Kendisi içkiyi görmese bile, eğer yemekten sonra sofrada içki içiliyorsa,

2- Evin eşyaları arasında ipek ya de ipek kabartmalı kumaş bulunuyorsa,

3- Kaplar arasında altın veya gümüş var ise,

4- Kâbe'nin kumaşlarla örtüldüğü gibi, evin duvarlarının da kumaşlarla örtülü olması,

5- Duvarda veya evin bir yerinde canlı bir varlığa ait suret veya heykel mevcut ise.

Ahmed b. Hanbel (rah) bir yemeğe davet edilmişti. Dostlarından bir toplulukla birlikte davete katıldı. Eve gelip oturduklarında, evdeki kaplardan birinin gümüşten olduğunu gördü. Dostlarıyla birlikte yemek yemeden hemen evi terk etti. Hatta bir defasında da su kırbalardan birinin kapağının gümüşten olduğunu görmüş, bu yüzden bulunduğu evi hemen terk etmişti.

Ahmed b. Abdülhalik, Ebû Bekir el-Mervezî'den şunu nakleder: "Ebû Abdullah'a (Ahmed b. Hanbel'e); bir kişi davet edildiği düğün yemeğinden hangi sebeplerle çıkıp gidebilir? diye sordum; bana şöyle dedi:

- Ebû Eyyûb (r.a) davet edildiği evin duvarlarında örtü gördüğü için ayrılmıştı. Huzeyfe de (r.a), davet edildiği bir yerde acemlere ait bir elbise görmüş: "Kim bir toplumun kıyafetine bürünürse o da onlardan olur!" diyerek oradan ayrılmıştı.

Ben, Ebû Abdullah'a: "Eğer davet edildiğin yerde gümüş bir kap görürsen, oradan ayrılmak gerektiğini söyleyebilir misin?" diye sordum; bana: "Evet, benim görüşüme göre çıkmak gerekir!" cevabını verdi.

Bir defasında da Ebû Abdullah/Ahmed b. Hanbel (rah) şöyle demiştir:

"Mihne[219] hadisesinden önce, dostlarımızdan biri bizi davet etmişti. Biz Affân'ın evine sık sık gider gelirdik. Bir defasında gümüş bir kap gördüm ve hemen evini terk ettim. Benim peşimden büyük bir kalabalık da evden ayrıldı. Bu yüzden ev sahibi zor durumda kalmış ve üzülmüştü.

219 Kur'ân-ı Kerîm'im yaratılması meselesinden dolayı yaşanan fitne ve eziyetler. Ahmed b. Hanbel'in başını çektiği ehl-i sünnet anlayışındaki alimler Kur'ân-ı Kerîm'in mahluk olmadığını söylüyordu. Mevcut yönetim aksini savunduğu için; kendi savundukları görüşe karşı çıkan alimlere baskı yapıyorlardı. Burada bu konudan kaynaklanan sıkıntılara işaret edilmektedir.

Yine bir defasında Ebû Abdullah'a: "Bir kimse davet edildiği bir yerde, sürmeliğin kapağının gümüşten olduğunu görse ne yapmalı?" diye sorduk; şöyle cevap verdi: "Evet, bu kullanılan bir şeydir; kullanılmayan bir şey olursa oradan çıkarsın. Bu konuda ruhsat verilen şeyler; sürgü ve kilit gibi değeri düşük şeylerdir."

Bir keresinde de cibinlik kullanmanın hükmünü sormuştuk. Bize bunun mekruh olduğunu söyledi. "Bunu atmak mı yoksa o şekilde bırakmak mı gerekir?" diye sorduğumuzda; onda herhangi bir sakınca bulunmadığını söyledi.

Ebû Abdullah'a: "Adamın biri bir topluluğu yemeğe davet etse, onlara gümüş ibrik ve kupa getirse, onlar da bunu kırsalar; bu caiz olur mu?" diye sordum: "Caizdir" dedi.

Ebû Bekir el-Mervezî şöyle der: "Ebû Abdullah'a: "Davet edilen birisi yere ipek kabartmalı yaygı serildiğini görse, bunun üzerine diğer odalardan birine oturabilir mi?" diye sordum; şöyle cevap verdi: "Çıkması gerekir! Nitekim Ebû Eyyûb ve Huzeyfe (r.a) de bu durumda çıkmışlardı!"

Abdullah b. Mesud'tan da (r.a) bu durumda evden çıkılması gerektiği rivayet edilmiştir. İmam Ahmed'e: "Ev sahibine bunu söylemesi gerekir mi?" diye sorduk: "Evet, bunların kullanılmasının caiz olmadığını söylemesi gerekir!" dedi.

Yine Ebû Abdullah'a (Ahmed b.Hanbel'e): "Kabartmalı ipek örtü bulunan bir eve davet edilen kişi ne yapmalı?" diye sordum; bana: "O eve girme, o kimselerle birlikte oturma!" dedi. "Peki, bir kimse davet edildiği yerde cibinlik görse ne yapmalı?" diye sordum: "Bu gösteriştir; cibinlik ne sıcaktan korur ne de soğuktan!" cevabını verdi. Ben yine: "Bir kişi davet edildiği yerde örtü üzerinde resimler bulunduğunu görse ne yapmalı?" diye sordum: "Ona bakma!" cevabını verdi. Ben de: "Bakmak durumunda kalıyorum!" dedim: "Eğer yapabiliyorsan onları yerinden söküp çıkarırsın!" dedi.

Ebû Abdullah'a: "Üzerinde Kur'ân-ı Kerîm'den bazı ayetlerin yazılı olduğu örtünün durumunu sordum; bana bunun mekruh olduğunu söyledi

ve şöyle devam etti: "Kur'ân-ı Kerîm'i örtüye, dikili bir şeye ve diğer şeylere yazmak mekruhtur!"

Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'e; yeni bir ev kiralayan kişinin, evin duvarlarındaki resimleri kazımasının hükmü sorulduğunda, kazıyabileceğini söylemiştir.

Yine kendisine; hamama giren bir kişinin orada gördüğü resmin başını kazıyıp kazıyamayacağını sormuş, o da kazıyabileceğini söylemiştir. Cevizin saçılarak dağıtılmasını sordular; bunun mekruh olduğunu söyledi. Eskiden İbnu Mes'ûd'un (r.a) yaptığı gibi, cevizin çocuklara sayı ile verildiğini söyledi.

Ebû Husayn, Halid b. Mes'ûd'dan Ebû Bekir el-Mervezî'nin şöyle dediğini nakleder: "Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'in yanına girdim; oğlunu nişanlamıştı. Çocuklar için ceviz satın aldırdı ve onları çocuklara sayarak dağıttı; çünkü cevizi saçarak dağıtmayı mekruh sayardı. Böyle yapmayı bir tür yağmalama olarak görürdü."

Hâşim b. el-Kâsım, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet eder: Talha ve Zübeyr (r.a), her ikisi de düğünlerde, nişanlarda veya buna benzer durumlarda her hangi bir şeyi saçıp dağıtmayı mekruh görürlerdi. Şeker ve ceviz saçmak da buna dahildir.

Ebû Abdullah'a, ekmeği ve mayayı ödünç almanın hükmünü sordular; bunda bir sakınca bulunmadığını söyledi.

DAVETİNE GİDİLMEYCEK KİMSELER

Şu beş kişinin davetine gidilmez. Bir kişi davet edildiği anda bunları bilmese; fakat sonradan bunların farkına varsa; bu durumda davet sahibinin evini terk etmesinde kendisi için bir sakınca yoktur. Bunlar şu kimselerdir:

1-Bid'at sahibi kimseler,

2-Zalimlere yardım edenler,

3-Faiz yiyenler,

4-Günah işleyip günahını ilan eden fasıklar,

5-Malının çoğunu haramdan kazanan ve insanlarla ilişkilerinde günahlardan sakınmayanlar.

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Takva sahibi olanlardan başkasının yemeğini yeme!"[220]

Takva sahiplerinin yemeklerinin yenilmesinin sebebi şudur:

Takva sahibi kişi, yenilecek yemeğin helal yoldan elde edilmesi için gereken titizliği gösterir. Yemek yiyecek kişileri böyle bir araştırma zahmetine katlanmaktan kurtarır. Yine takva sahibi birine yemek yedirildiği zaman, o kişinin ibadet yapmasına yardım edilmiş; dolayısıyla Allahu Teala'nın ayet-i kerimede buyurduğu gibi takva ve iyilik üzere yardımlaşma gerçekleşir. Takva sahibine yemek yediren kişi onun işlediği hayırlara da ortak olur. Günahkar ve zalim kişilere yemek yedirdiğin zaman da; yediği yemek sayesinde işlediği günah ve zulümlere ortak olur.

Nitekim, terzinin biri Abdullah b. Mübârek'e (rah) şunu sormuştu: "Ben bazı valilere ve yöneticilere elbiseler dikiyorum. Bundan dolayı zalimlere yardımcı olma ihtimalim var mıdır acaba?" Abdullah b. Mübârek (rah) ona şöyle cevap verdi:

"Sen zalimlerin yardımcısı değil, zalimin ta kendisisin! Ancak sana iğne iplik satanlar zalimlerin yardımcısı sayılabilir!"

Zünnûn-ı Mısrî (rah), yukarıda anlatılandan daha derin bir verâ anlayışını uygulamıştır. Bu konuya onun kadar ince bir şekilde uyan başka birini görmedik. Zünnûn, derin ilmi meselelere dair avamın anlamadığı bazı şeyler söylemişti. Halk, anlamadığı bu sözleri kötü olarak değerlendirmiş, zamanın sultanı Zünnûn'u hapse attırmıştı. Hapiste gelen günlük yemeğini yemiyordu. Hapsedildiği süre içinde sultanın gönderdiği yemeklerden bir lokma yemedi. Zünnûn'un, Allah için kardeş edindiği ihtiyar bir kadın var idi. Bu ihtiyar kadın yün eğirerek kazandığı para ile Zünnûn'a yemek

---

[220] Bkz: Ebû Dâvûd, Edep, 16; Tirmizî, Zühd, 56; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/38; Dârimî, Et'ime, 23.

gönderirdi. Yemekleri, Zünnûn'a vermeleri için hapishane gardiyanlarına teslim ederdi. Zünnûn, bu gelen yemeğin ihtiyar saliha kadın tarafından gönderildiğini bilirdi. Fakat Zünnûn, onun gönderdiği yemekleri de yemez, hiç el sürmeden geri gönderirdi. Hapisten çıktığında bu saliha kadın ile karşılaşınca, kadın sitem ederek şöyle dedi:

-Sana gönderdiğim yemekleri, yün eğirerek el emeğimle kazandığım paradan aldığımı biliyordun değil mi? Zünnûn-ı Mısrî:

-Evet biliyordum! Ancak, o yemekler bir zalimin tabağında bana geliyordu! Bu yüzden onları reddettim!

Zünnûn-ı Mısrî, bununla yemeği elinde getiren gardiyanları kastedmekteydi.

Hz. Ali'den (k.v) yapılan bir rivayet de şöyledir: "Kûfe'de şehrin ileri gelenlerinden biri bayram gününde Hz. Ali'ye (k.v) altın bir tabak içinde hurma tatlısı ikram etmişti. Hz. Ali, onu reddederek yememiş ve: "Tatlıyı, içine konmuş olduğu tabak sebebiyle reddettim!" demiştir.

Denilmiştir ki: Kim haram bir lokma yerse, kalbini kırk gün katılık kaplar! Yani kalbi kararır. Kim de kırk gün helal lokma yemeye devam ederse, zahidlerden olur; yani dünyaya karşı rağbeti kalmaz. Allahu Teala onun kalbine girer; konuştukça dilinden hikmetli sözler saçılır.

Selef-i sâlihten biri şöyle der: "Kulun yediği ilk helal lokma ile, Allahu Teala onun işlemiş olduğu geçmiş günahlarını bağışlar."

Seleften başka biri de şöyle der: "Kim helal lokma bulmak için kendi nefsini zillete düşürürse, kışın ağaçların yapraklarını döktükleri gibi o kimsenin de günahları dökülür."

Sehl (rah), şehirleri gezen ve seferden sefere koşan seyyahlar hakkında şöyle derdi: "Bir kimse bir şehre girer ve acıkır; ancak şüpheli yiyeceklerden kurtulmak maksadıyla bir şey yemez, o geceyi aç olarak geçirir. İşte o belde halkının bütün salih amelleri kıyamet günü mizanda onun kefesine konulur."

Sultan tarafından bir yemeği yemeye zorlanan, yahut kendisine şüpheli bir yemek takdim edilen ve bunu yemesi için kendisine baskı yapılan kişi; bu yemeklerden yememek için bir bahane bulmaya çalışmalıdır. Yemek zorunda kalırsa; yemeğe değer vermediğini göstermeli, helal bir yemeği yer gibi yememeli, lokmalarını oldukça küçük tutmalı, karnını tam olarak doyurmamalı, açlığını yatıştıracak kadarıyla yetinmelidir. Yani yemediği takdirde nefsine açlıktan dolayı gelebilecek zararı önleyecek kadar yemelidir.

Böylesine bir hadiseye şahit olmuş biri şunu anlattı: Horasan'da ilim ehlinden şahitleri tezkiye eden (şahitlik yapıp yapamayacaklarını bildiren) ve bu konuda titiz davranın biri, sultanın yemeğini yediği için şahitlerden birinin şahitliğini reddetmişti. Halbuki bu kişi sultanın yemeğini zorla yemişti. Şahitliği reddedilen kişi dedi ki:

"Sultan beni o yemeği yemeye zorlamıştı!" Şahitliği reddeden alim de: "Bunu biliyorum, o yemekten yedin diye şahitliğini reddetmiş değilim! Fakat senin o yemeği helal bir yemeği yer gibi ve lokmaları büyük büyük alarak yediğini gördüm. Buna da seni zorlayan oldu mu? İşte bu yüzden senin şahitliğinin geçersiz olduğunu hakimin huzurunda söyledim."

Sultan, şahitleri tezkiye ve reddeden bu kişiyi de kendi malından yemesi için zorladı. Bunun üzerine o alim sultana şunu söyledi:

"Şu ikisinden birini seçin: Emrettiğiniz şekilde malınızdan yersem; bundan sonra herhangi bir şahidin şahitliklerinin geçerli veya geçersiz olduğu; yani adil şahitlerin şahitlerinin geçerli, liyakatsiz şahitlerin şahitliklerinin geçersiz olduğunu tespit işini yapmam.Yahut yemeğinizi yemem ve adil şahitlerle liyakatsiz şahitleri ayırma işini yapmaya devam ederim!"

Sultan ve etrafındakiler bir süre düşündüler; çünkü o, benzeri çok zor bulunabilecek dirayetli bir alimdi. Hakimlerin adaletle hüküm verebilmeleri için onun yardımına ihtiyaçları vardı. Sonunda onu kendi hâline bıraktılar. Yemek yemeye zorlamadılar; fakat yanındakileri yemek için zorladılar. Yanında çalışanlar Nisabur'dan Buhara'ya gelmiş kişilerdi. Bu kıssa hayli uzar gider, bu kadarı ile yetiniyoruz. Ders almak için bu kadarı yeterlidir.

Bişr b. el-Hâris, şüpheli yiyeceklerden yemek hususunda şöyle der:

"Bu hususta el elden kısa, lokma lokmadan küçüktür!" İnsanlar, bundan korkup yemekten çekinince helal yemek hakkında konuşmaya başlardı. Kendisine, "Ey Ebû Nasr! Siz nereden yiyorsunuz?" diye sorulunca tebessüm ederdi.

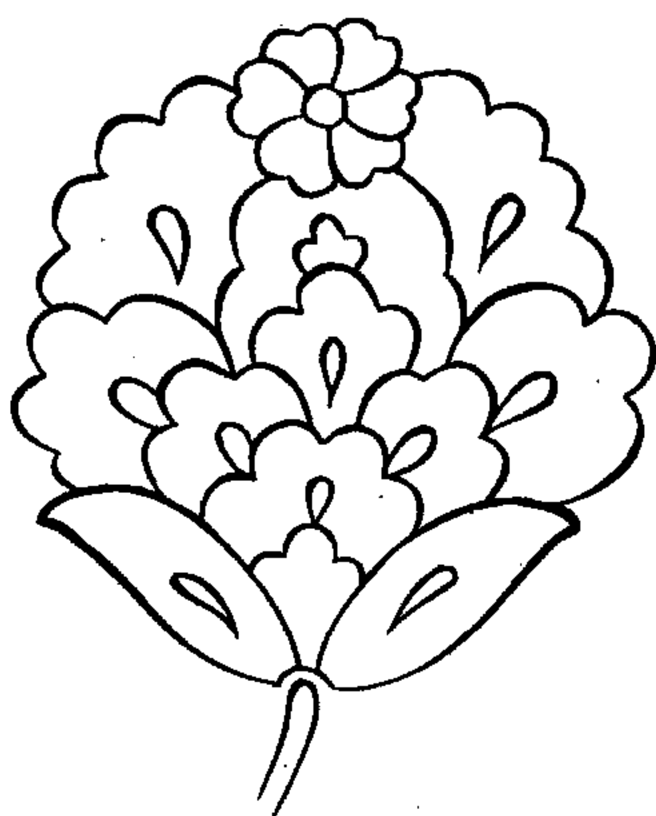
Seriy es-Sakatî (rah) şöyle der: "Ancak şüphelilerden uzak duran kişiler nefsin arzularına karşı direnebilir!" Bu söz üzerinde düşünen kişi; nefsinin arzularına uyan kişilerin şüphelilerden uzak duramayacağını da anlayabilir.

Nitekim, halife Mervan'ın oğullarıyla dostluğundan dolayı kınanan Zührî (rah) de şöyle demiştir: "Sizlere doğruyu söylemek istiyorum! Nefsimizin arzularına fazlasıyla yer verir olduk; bu durumda ellerimizdekiler yetersiz kaldı. Biraz rahatlamak ve genişliğe kavuşmak için onlara başvurmak zorunda kaldık!"

Akıl sahipleri için söylenecek söz bu kadardır!

Allahu Teala en iyi bilendir.

KIRK BİRİNCİ BÖLÜM

FAKİRLİĞİN FAZİLETİ

FAKİRLİĞİN FAZİLETİ

Bu bölüm fakirliğin fazileti, gerekleri; genel ve özel manada fakirlerin sıfatları; bağışları kabul ve red yolları ile selef-i sâlihinin bu konuda tuttukları yolu anlatmaktadır.

Allahu Teala şöyle buyurur:

"Bu ganimetler, yurtlarından çıkarılmış ve mallarından uzaklaştırılmış, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk arayan, Allah'a ve Resûlünün dinine yardım eden fakir muhacirlere aittir."[221]

"(Sadaka) Allah yolunda kendilerini adamış, kazanç için dolaşamayan fakirler içindir."[222]

Cenab-ı Hak, bu ayet-i kerimelerde de görüldüğü gibi kendi dostlarını överken fakirlik sıfatlarını, onların hicret etmelerinin ve kendilerini Allah'a adamış olmalarının önüne almıştır. Allahu Teala, hiç şüphesiz sevdiklerini sevdiği sıfatlarla anar. Eğer fakirlik, Allahu Teala'nın en sevdiği sıfatlardan olmasaydı, dostlarını bu sıfatla övmez ve onları bununla şereflendirmezdi.

Hz. Resûlullah da (s.a.v) pek çok hadis-i şerifinde fakirliği tavsiye etmiş ve fakirliğin faziletini ashabına ve müslümanlara bildirmiştir. Bu hadis-

[221] Haşr 59/8.

[222] Bakara 2/273.

lerden biri İsmail b. İyaş'ın Abdullah b. Dînâr'dan, onun da İbnu İmrân'dan (r.a) rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir:

Resûlullah (s.a.v): "*İnsanların en hayırlısı kimdir?*" diye sordular; Sahabe-i Kiram: "Mal bakımından bolluk içinde olup malı ve nefsi üzerindeki Allahu Teala'nın hakkını veren kişidir!" dediler; Resûlullah (s.a.v): "*Ne mutlu o kişiye! Ama en hayırlı o değil!*" buyurdular. Sahabe-i Kiram: "Ey Allah'ın Resûlü! Peki insanların en hayırlısı kimdir? diye sordular; Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Bütün çabasını kullanarak hâline sabreden fakirdir!"[223]

Konuyla ilgili hadislerden biri de Hz. Bilal'in (r.a) rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: "Resûlullah (s.a.v), Bilal'e (r.a) şöyle buyurdu:

"Allahu Teala'ya fakir olarak kavuş; sakın zengin olarak kavuşma!"[224]

İbnu'l-A'rabî'den rivayet edilen bir hadis-i şerif de şöyledir:

Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki:

"Bir fakir hâline rıza gösterdiği takdirde ondan daha faziletli kimse yoktur!"[225]

Diğer bir hadis-i şerifte de: "*Allahu Teala, çoluk çocuk sahibi olan iffetli fakiri sever*"[226] buyurulmuştur.

Fakirlik hakkında meşhur iki hadis-i şerif de şunlardır:

"Ümmetimin fakirleri zenginlerinden beş yüz sene önce cennete girerler!"[227]

---

[223] Deylemî, Firdevsü'l-Ahbar, No: 2716; Suyuti, es-Sağîr, No: 4043; Zebidi, İthaf, XI, 543; Aynı manadaki benzer bir hadis için bkz: İbnu Mace, Zühd, 6.

[224] Hakim, el-Müstedrek, 4/316; Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, 13/390; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 1021.

[225] El-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, 43107; Zebîdî, İthaf, 11/555; bkz: İbnu Mace, Zühd, 5.

[226] İbnu Mace, Zühd, 5; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr 1/968; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 1887; Münâvî, Künûzu'l-Hakâ'ik, No: 1629.

[227] Tirmizî, Zühd, 37; İbnu Mace, Zühd, 6; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/296, 343, 451; Dârimî, es-Sünen, Rikâk, 118.

"Allahım! Beni fakir olarak yaşat, fakir olarak öldür ve beni fakirlerin arasında haşret!"[228]

Bütün bunlar, Resûlullah'ın (s.a.v) dilinden fakirliğin faziletini ve onlara verilen değeri göstermekte, fakirliğin faziletine dikkat çekerek buna teşvik etmektedir. Yine Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen bir hadis-i şerifte:

"Bu ümmetin en hayırlı olanları, fakirleridir ve en önce cennete girip yerleşecek olanları da zayıflarıdır!"[229] buyurulur.

Hz. İsmail'in (a.s) durumu hakkında rivayet edilen şu haber aynı zamanda Hz. Musa'nın (a.s) durumunu da açıklar mahiyettedir. Rivayet edildiğine göre İsmail (a.s): "Ey Allahım, seni (rızanı) nerelerde arayayım?" diye sormuş; Allahu Teala da: *"Benim için kalbi kırık ve mahzun olanların yanında ara!"* buyurmuştur. İsmail (a.s), bunların kimler olduğunu sorunca; Yüce Allah: "Onlar sadık olan fakirlerdir!" buyurmuştur.

Ebû Süleyman ed-Dârânî (rah) şöyle der: "Bütün ameller hazinelere konulmuş, mühürlenerek orada saklanmışlardır. Bunlar arasında şu ikisi ayrı tutulmuştur. Bunu Allahu Teala, ancak şehidlerin tabiatına uygun olan kimselere verir ki onlar, fakirlikle birlikte marifettir."

Yine Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle derdi: "Bir fakirin, arzulayıp da alamadığı bir isteği için derin bir nefes alması, zengin kişinin ömrü boyunca yaptığı ibadetten daha üstündür!"

Bişr (rah) der ki: "İbadetle meşgul olan zenginin durumu, çöplük üzerindeki bahçe gibidir. Fakirin ibadetle meşgul olması ise, güzel bir kadının boynundaki gerdanlık gibidir."

Yine o, şöyle der: "İbadet zengine yakışmaz! Takva, ancak fakirlikte tam olarak yerine getirilebilir!"

Fakir birisi Bişr'e: "Ey Ebû Nasr! Bize dua et; fakirlikten dolayı ben ve ailem zor durumdayız!" dedi; Bişr adama: "Ailen sana: 'Evde ne un kaldı ne ekmek!' dediği zaman, hemen o vakitte Allahu Teala'ya dua et! Senin

---

[228] Tirmizî, Zühd, 37; İbnu Mace, Zühd, 7.

[229] Zebîdî, İthaf, 11/538. Fakirlerin herkesten önce cennete gireceğini bildiren hadisler için bkz: Heysemi, ez-Zevaid, X, 259.

bu durumda yapacağın dua, benim sana yapacağım duadan daha üstündür!" dedi.

Selef-i salihinden bir zat şöyle der: "Marifet ehli kişiler bu ilmi zenginlerden öğrenmeyi ve onlardan dinlemeyi kötü görmüşler; bu marifet ilminin zenginlere yakışmadığını söylemişlerdir."

Fakirlerden biri şöyle derdi: "Bu ilim, yani marifet; Allahu Teala tarafından fakirlere, dünyalıklara karşılık bir bedel olarak ihsan edilmiştir. Bu marifeti ancak onlar açığa çıkarır, onlardan başkasında bulunmaz. Allahu Teala bununla fakirleri dünyada rahatlatır, kendi rızası için terk ettiklerine bir bedel olarak onlara dünyada marifeti bahşeder. Onlar, yarın kıyamet günü; kendileri için hazırlanan mükafatlara, hiçbir nefsin bilmediği göz aydınlığı ihsanlara ve daha fazlasına nail olacaklardır." Ayetin haber verdiği gibi:

"Orada melekler her kapıdan yanlarına girecekler ve; "Sabretmiş olmanız dolayısıyla (her türlü korkudan, endişeden ve üzüntüden) selamette olunuz. Dünyanın akıbeti olan cennet ne güzel!" diyeceklerdir."[230]

Yukarıdaki ayet-i kerimenin tefsiriyle ilgili olarak; "***sabretmiş olmanıza karşılık***" cümlesinin tefsiri hakkında; bununla kast edilenin fakirlik olduğu rivayet edilmiştir.

FAKİRLERE DÜŞEN VAZİFELER

Fakirliği tercih edenlere göre fakirlerin üzerine düşenler şunlardır:

Fakirin, dayanılmayacak dereceye gelmedikçe başkalarından bir şey istememesi ve durumuna sabretmesi gerekir. Fakir, durumunu halka sezdirmek için gayret göstermemelidir. İhtiyaç hâlinde de, alması gerekenden fazlasını almamalı; alınması meşru olan sınırı aşmamalıdır.

İhtiyaç durumunda insanlardan istemek veya dilenmek zorunda kaldığında, elindekileri çoğaltmak veya ilerisi için biriktirmek maksadıyla almaktan uzak durmalıdır. Kendisine ihtiyacından fazlası verildiğinde, bir daha istemek zorunda kalmamak için saklamasında bir sakınca yoktur. İs-

[230] Ra'd 13/23-24.

teyeceği zaman da araştırarak takva sahiplerinden istemelidir. Yani kazancında helal-haram sınırlarına dikkat ettiğini bildiği kişilerden istemelidir; çünkü muhtaç kişinin başkalarından bir şeyler istemesi de, tıpkı kendi kazancında olduğu gibi, verâ yani helal-haram yanında fazilet sınırlarına dikkat etmesi gereken bir iştir. Helal-haram ayırmaksızın ne bulursa yiyen, kazancında haramlardan uzak durmayan kişilerden bir şey istememelidir.

İhtiyaç sahibi aç bir müslümanın, belini doğrultacak ve nefsini yatıştıracak kadar doyurulması müslüman kardeşleri üzerine düşen bir borçtur. Aynı şekilde, giyecek elbisesi bulunmayan birinin de avret yerlerini örtecek kadarıyla giydirilmesi müslümanlar üzerine düşen bir yükümlülüktür. Bu görev bütün müslümanlar üzerine düşer ve farzdır (farz-ı kifayedir). Ancak bu görevi müslümanlardan bir kısmının yerine getirmesi ile diğerleri üzerindeki sorumluluk da düşmüş olur. Bu durumdaki bir kişinin istemesinde ve dilenmesinde bir sakınca yoktur.

Denilmiştir ki; dilenmenin keffareti, isteyen kişinin istemesindeki samimiyeti, dayanılmayacak dereceye gelmeden istememesi ve açlıktan dolayı aklına ve kalbine bir takım zararların gelmesiyle üzerine düşen farzları tam olarak yerine getirememe korkusu taşımasıdır. Bunun yanında ihtiyacına yetecek miktarı bulduğu ilk anda istemekten uzak durması, doyduktan sonra malını çoğaltma ve ilerisi için biriktirme arzusundan uzak durması gerekir. İnsanlar kendisine vermeye devam etse bile, istemeyi bir alışkanlık, sanat ve meslek hâline getirmemelidir. İnsanlara el açmaktan kurtulmak, kendisi için daha sevimli olmalıdır; çünkü kendisi için böylesi daha iyidir.

Peygamberler içinde üç tanesi mecbur kaldıkları için başkalarından istemek zorunda kalmıştır. Bunlar; kendisinden saltanatı alındığında kırk gün süreyle Süleyman (a.s) ile kendilerine yemek verilmesini belde halkından isteyen Musa (a.s) ve Hızır'dır (a.s)

Başkalarına el açma hakkında Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"El açıp isteyen kişi at üzerinde gelse bile belli bir hakkı vardır!"[231]

[231] Ebu Davud, Zekat, 33; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/201; İmâm Mâlik, el-Muvatta', Sadaka, 3.

Diğer bir hadis-i şerifte ise şöyle buyurulur:

"Yanmış bir hayvan tırnağı olsa bile dilenciye bir şeyler verin!"[232]

Eğer, ihtiyaç anında dilenmek ve insanlardan bir şeyler istemek günah ve dinin hoş görmediği bir davranış olsaydı, Resûlullah (s.a.v) isteyenlere vermeyi teşvik etmezdi. Aksi takdirde Hazret-i Peygamber, insanları isyana ve günaha teşvik etmiş duruma düşerdi. Aksine, ihtiyaç sahiplerine vermeyi teşvik etmek, iyilik ve takva üzere yardımlaşma sayılır; çünkü o, iyiliğin yapılmasına sebep olmakta ve ona öncülük etmektedir. Bu şekilde müslüman olmanın gerektirdiği karşılıklı haklardan biri olan yardımlaşma emredilmektedir. Ayrıca yardımlaşma iyilik ve ihsan olarak kabul edilir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a), akşamdan sonra dilenen birini işitti; hizmetçisine: "Ey Yerfâ, şuna akşam yemeği ver!" dedi. Biraz sonra yatsı vakti oldu; Hz. Ömer adamın ikinci defa dilendiğini işittiğinde hizmetçisine: "Sana şu adama akşam yemeği ver demedim mi?" diye çıkıştı. Hizmetçisi de: "Ben ona akşam yemeği verdim!" dedi. Hz. Ömer adama bakınca elinde ekmek dolu bir torba olduğunu gördü. Bunun üzerine adama: "Sen dilenci değil tüccarsın!" diyerek adamın elindeki ekmek torbasını aldı ve zekat develerinin önüne boşalttı. Ardından kırbaçla adama vurarak: "Sen dilenci değil tüccarsın!" dedi.

Hz. Ali (k.v) şöyle der: "Allahu Teala'nın insanlara verdiği fakirlik, bir yönüyle onlar için mükafat, bir yönüyle de cezadır. Fakirliğin mükafat olmasının alameti; fakirlik verdiği kişinin ahlakının güzel olması, o hâliyle Allahu Teala'ya itaate devam etmesi, hâlinden şikayet etmemesi ve fakir olmasına rağmen Allah'a şükretmesidir. Fakirliğin ceza olmasının alameti ise; kişinin ahlakının kötü olması, bu sebeple Allahu Teala'ya isyan etmesi, çokça şikayette bulunması ve Allah'ın takdirine kızgınlık göstermesidir."

İşin hakikati de gerçekten Hz. Ali'nin açıkladığı gibidir.

---

[232] Nesâî, Zekat, 70; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/70, 6/435; İmâm Mâlik, el-Muvatta', Sıfatu'n-Nebî, 8.

İşte fakirliğin ceza olan bu çeşidi, Resûlullah'ın (s.a.v), içine düşmekten Allah'a sığındığı fakirliktir. Bu fakirlik mal yönünden gelen bir fakirlik değil, kişilikte oluşan fakirliktir. Yani kişinin nefsinin fakir ve faziletten yoksun olması hâlidir. Zira mal yönünden fakirlik, insanlara muhtaç olmaya yol açar. Eşyaya doyumsuzluk yönündeki fakirlik ise, ihtiyacı olmadığı hâlde insanı muhtaç duruma düşürür, yani ihtiyacı hiç bitmediğinden fakir gibi davranır.

Bu konuda gelen bir rivayette: "İnsanlardan dilenmek çirkin fiillerdendir; çirkin fiiller içinde de bundan başka helal kılınmış olanı yoktur!" denilir.

Resûlullah (s.a.v) insanlardan, dinleyip itaat etmek üzere İslam dinine girmeleri için biat aldıktan sonra onlara kulaklarına eğilerek, gizli bir sesle: "***İnsanlardan bir şey istemeyin***" buyurmuştur.[233]

Resûlullah (s.a.v) insanlara iffetli olmalarını, insanlara el açmaktan uzak durmalarını emreder ve şöyle buyururdu:

"Kim bizden isterse biz ona veririz, kim de istemekten uzak durursa Allahu Teala onu muhtaç durumdan kurtarır!"[234]

Yine Resûlullah (s.a.v): "***Bizden istemeyen, bizim için daha sevimlidir!***"[235] buyurmuştur.

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"İnsanlara el açmayın; ne kadar az isterseniz sizin için o kadar hayırlıdır!" Resûlullah'ın (s.a.v) bu sözleri üzerine Sahabe-i Kiram:

- Senden de mi istemeyelim Ey Allah'ın Resûlü! diye sordular. Rasûl-i Ekrem (s.a.v) de:

- ***Evet, benden de istemeyin! buyurdular.***"[236]

---

[233] İlgili hadisler için bkz: Müslim, Zekat, 108; Ebu Davud, Zekat, 27; Nesai, Salat, 5; İbnu Mace, Cihad, 41; Münziri, et-Terğıb, I, 580; Kandehlevi, Hayatu's-Sahabe, I, 222.

[234] Aynı manadaki hadisler için bkz: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/9; İbnu Mace, Rehûn, 10.

[235] Bir önceki hadisin devamıdır. Bkz: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/9; İbnu Mace, Rehûn, 10.

[236] Bezzar, Müsned, 1913; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:12257; Son kısmı hariç bkz: Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 93-94.

İnsanlardan istemekte hiçbir sakınca olmasaydı bile; sadece Resûlullah'ın (s.a.v) bir şey istemeyenlere hayır dua etmesi ve onları sevmesi dahi bundan kaçınmak için yeterli olurdu.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "*Kim zengin olduğu hâlde dilenir, insanlardan isterse; kendisi için cehennem koru biriktirip çoğaltmış olur. Kim de yanında ihtiyacını giderecek miktar olduğu hâlde dilenirse; yüzünde hiç et bulunmadığı hâlde yüzsüz bir vaziyette mahşere gelir.*"[237]

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

"*Kişinin dünyadaki dilenmeleri, ahirette yüzünün etinde eksilme ve çizikler hâlinde gözükecektir.*"[238]

Konuyla ilgili diğer bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

- *Allahu Teala'nın ihtiyaçtan kurtardığı zenginlik ile yetinin!* Sahabe-i Kiram:

- O nedir Ey Allah'ın Resûlü! diye sordular; Resûlullah (s.a.v):

- *Sabah yahut akşam yemeğine sahip olmak!*[239] buyurdu.

Diğer bir haberde Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"*Kimin elli dirhemi veya bunun değerinde altını bulunduğu hâlde dilenirse, ihtiyacı olmadığı hâlde insanlardan ısrarla isteyen kişilerin hükmüne girer!*"[240]

Gerçekte, bu miktar dünyalığa sahip olan kişi, genel manada fakirlik dairesi dışına çıkmaz. Ancak buna rağmen dilenirse, genel manadaki bu fakirlik dairesi dışına çıkmış olur.

---

[237] Müslim, Zekat, 105; Ebu Davud, Zekat, 24; İbnu Mace, Zekat, 26; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/231, 6/454.

[238] Biraz farklı lafızlarla bkz: Tirmizi, Zekat, 22; Hatib Tebrizî, Mişkât, 1847; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 16695.

[239] Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 989; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 280; Elbânî, Daife, 823; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 7155.

[240] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/138; Tahavî, Şerhu Meâni'l-Âsâr, 4/372; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 95.

Asıl manadaki fakirliğe gelecek olursak; her kim acıkmadan yahut doyduktan sonra veya biriktirmek için dilenirse ya da sabah yemeği veya akşam yemeği olduğu hâlde dilenmeye kalkarsa, bu davranışıyla fakirlik dairesinden çıkmış olur.

Süfyân-ı Sevrî'ye (rah), en faziletli amelin ne olduğunu sorduklarında: "Mihnet ve darlıklara tahammül[241] edebilmek!" diye cevap vermiştir.

Fakir bir kimse, kendisine bir şeyler verdi diye zengini temize çıkarıp övmemeli; ya da bir zengin kendisine vermedi diye onu kötüleyip intikam alma yoluna gitmemelidir. Dünya ehlini dünyalıkları sebebiyle yüceltmemeli, bundan dolayı kendilerine hürmet gösterme yolunu tutmamalıdır.

Abdullah b. Mübârek (rah) şöyle der: "Zenginlere karşı kibir göstermek, fakirlerde bulunması gereken tevazuya girer!"

Hz. Ali'nin (k.v) şöyle dediği rivayet edilir: "Zengin kişinin, sevabını Allahu Teala'dan bekleyerek fakirlere karşı tevazu göstermesi ne kadar güzeldir! Fakirlerin, sırf Allahu Teala'ya güvenerek zenginlere karşı kibir göstermesi ise, bundan daha güzeldir!"

Fakirliğin gereklerinden biri de şudur: Fakir kişi hakikatin ifade edilmesi gerektiği yerde susmamalı; zengin birisinden kendisine gelen ihsanların kesilmemesi için veya menfaat elde etmek için hevasına uyarak haktan sapmamalıdır. Bu durum dinde açılmış derin bir gedik ve müslümanlara karşı yağcılıktır.

MAL BİRİKTİRMENİN SINIRI VE ŞEKLİ

Fakirler kırk günlük ihtiyacından fazlasını biriktirmemelidir. Biriktirilenin değeri de kırk dirhemin üzerinde olmamalıdır. Bunun ölçüsü şu ayet-i kerimeden çıkarılmaktadır: "***Musa ile kırk gece için sözleşmiştik.***"[242]

Bu ayet-i kerime ile Allahu Teala, Musa'ya (a.s) bu kadar bir süre genişlik vermiştir. Yani kırk günlük bir süre için söz vermek uzun emel sayıl-

[241] Diğer nüshada «tahammül etmek» yerine «güzel görünmek» ifadesi yer alır.
[242] Bakara 2/51.

maz. Hayatla ilgili konuda kırk günlük bir süre için sözleşmek geçerli olabiliyorsa; kırk günlük bir süre için ihtiyaçlarını biriktirmek de caiz olur.

Bir kimse emelini kısa tutar ve bir güne indirirse; sadece bir günlük ihtiyacı için birikim edinmekle yetinir. İlerisi için birikim yapmayı terk etmek kısa emelli olmanın gereğidir.

Fakirleri ihtiyaçtan kurtaran miktarın kırk dirhem olduğu ifade edilmiştir. Bu miktar fakirlerin geneli, yani avamı için geçerli olan miktardır. Ancak özel manadaki fakirler için, yani seçkin fakirler için geçerli olan miktar ise sabah yemeği veya akşam yemeğini sahip olmaktır; çünkü onlar, biraz önce geçen hadis-i şerifte belirtildiği gibi kısa emellidir.

FAKİRLERİN ÖVÜLECEK SIFATLARI

Fakirlerin üstünlüklerinden biri de; onların, yarın ne yiyeceğim kaygısına düşmemeleridir. Allahu Teala, nasıl yarınki gün gelmeden o güne ait vazifelerin bu günden yapılmasını istemiyorsa; onlar da yarın gelmeden o günkü yiyeceklerinin derdine düşmezler; çünkü rızıklar ezelde belirlenmiş ve taksim edilmiştir. Bu taksimi yapan ve bütün yaratıkların rızkını üzerine alan Yüce Allah, üzerine aldığını hakkıyla yerine getirmeye güç sahibidir.

Kulun fakirliğine rıza göstermesi ve bundan dolayı şükretmesi gerekir. Fakirlik hâli sayesinde nail olduğu nimetlerden dolayı bu durumundan memnun olmalıdır. Fakir kimse, zengin birinin zenginliğini kaybetmekten korktuğundan daha fazla fakirliği kaybetmekten korkmalıdır; çünkü gerçek fakir, bu hâli içinde mutludur.

Bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Ey fakirler topluluğu! Fakirlik hâlinize Allahu Teala'ya karşı kalpten rıza gösterin ki fakirliğinizin karşılığındaki sevabı elde edebilesiniz. Eğer rıza göstermezseniz bir şey elde edemezsiniz."[243]

Abdurrahman b. Sâbit, Hz. Ali'den (k.v), uzunca bir hadis-i şerif içinde Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

[243] Zebîdî, İthaf, 11/554; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 16655.

"Kullar içerisinde Allahu Teala'ya en sevimli olanları; rızkına kanaat eden, bundan dolayı Allah'ın takdirine rıza gösterenlerdir."[244]

İnsan bolluk ve rahata erdiği zaman tasalanmalı, darlık ve musibet hâllerinde ise sevinmelidir. Yoksulları sevmeli, onları her zaman dünya ehline tercih etmelidir. Zenginlere de merhamet etmeli, zenginlikleri sebebiyle onları kötülememelidir. Fakirleri tercih etmeli, onlara yakınlık göstermeli ve fakirlerin ahlakının güzelleşmesi için gayret göstermelidir. Onları sabra teşvik etmeli, iffet perdesiyle yoksulluklarını örtmelerini öğütlemelidir. Fakir kişi de zengin gibi görünmeli; kötüleyerek ve şikayet ederek yoksulluğunu ifşa etmemelidir.

Bir hadis-i kudside şöyle buyurulur: "*Ey Musa! Fakirliğin sana doğru geldiğini gördüğün zaman: "Merhaba ey salih kulların şiarı!" diyerek karşıla! Zenginliğin sana doğru geldiğini gördüğün zaman da onu, 'işlenmiş bir günahın peşin olarak verilen cezası!' olarak kabul et!*"[245]

Hz. Musa (a.s): "Ey Rabbim! Kulların içinde sana sevimli gelenlerin hangileri olduğunu bana bildir; ben de senin rızanı kazanmak için onları seveyim" diye dua etti; Yüce Allah: "Bütün fakirler, fakirler!" diye vahyetti. Burada "fakirler" kelimesinin tekrarlanmasının iki manası olabilir: Birincisi, gerçek manada fakir olanlar demektir. İkincisi ise, ihtiyaç ve sıkıntıları had safhada olanlar demektir.

FAKİRLİĞİN ZENGİNLİĞE ÜSTÜNLÜĞÜ

Hz. İsa (a.s): "Ben yoksulluğu sever; zenginlikten nefret ederim!" demiştir.

Denilir ki; Hz. İsa'nın (a.s) en çok sevdiği isimlerden biri kendisine: "Ey Yoksul!" diye hitap edilmesiydi.

Allahu Teala'nın Hz. Resûlullah'a (s.a.v), öğrettiği ve yapmasını emrettiği bir dua şöyledir:

---

[244] Bkz: İbnu Mace, Zühd, 5; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 1887; Zebîdî, İthaf, 11/555.

[245] Bkz: Zebidi, İthaf, XI, 542. (Buradaki kayda göre, bu manadaki rivayetler Ebu Nuaym ve Deylemi tarafından rivayete edilmiştir.)

"Allahım! Senden güzellikleri, hayırlı amelleri ve yoksulları sevmeyi istiyorum!"[246]

Fakirliğin zenginliğe karşı fazileti konusunda esas alınacak ölçü; insanların en şereflisi olan Resûlullah'ın (s.a.v) durumudur. Bilindiği gibi Efendimiz (s.a.v), fakir bir hayat yaşamıştır. Şu halde onun yaşadığı gibi bir hayatı yaşayan, ya da ona yakın bir hayat süren kimseler, en faziletli olanlardır. Hâl ve sıfat yönünden ona en çok benzeyenler de fakirlerdir. Allahu Teala, fakirleri Kur'an-ı Kerîm'de Resûlullah'ın (s.a.v) bu sıfatı ile anlatarak şöyle buyurmuştur:

"Kendilerine (binek sağlayıp) bindirmen için sana geldikleri zaman, sen: "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum!" deyince, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözlerinden yaş akarak dönen kimselere bir günah ve kınama yoktur."[247]

Ayet-i kerimede belirtildiği gibi; Resûlullah (s.a.v) ve Sahabe-i Kiramın bir kısmı cihada katılmak için binek bulamamışlardı. Yani yoksulluk hâlinde Resûlullah (s.a.v) ile onlar ortak bir hâl içinde bulunmaktaydı. Gerçi Resûlullah'ın (s.a.v) hâli, onlardan daha mükemmel ve daha faziletlidir; fakat onun bu sıfatına ortak olanlar diğer insanlardan ayrı bir şerefe sahip olmuşlardır.

Yukarıdaki ayet-i kerimenin devamında Allahu Teala şöyle buyurur:

"Ancak, zengin oldukları hâlde geri kalmak için senden izin isteyenler kınanır."[248]

Diğer bir ayet-i kerimede şöyle buyurulur:

"Hayır, (Rabbinin bunca iyiliğine rağmen yine de) insan, kendini zengin (kendine yeterli) gördüğü için azar!"[249]

---

[246] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/66; Hakim, el-Müstedrek, 1/520; Bezzar, Müsned, No: 3197; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 181.

[247] Tevbe 9/92.

[248] Tevbe 9/93.

[249] Alak 96/6-7.

Bu ayet-i kerimede zenginler azgın olarak nitelenmekte ve aleyhlerinde kesin bir hüccet getirilmiş bulunmaktadır.

Allahu Teala fakirlerin sıfatları hakkında şöyle buyurur:

"Bilmeyenler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder! Onları simalarından tanırsın; onlar yüzsüzlük edip insanlardan bir şey istemezler."[250]

Eğer fakirlik zenginlikten üstün olmasaydı, yukarıdaki ayet-i kerimede geçtiği gibi fakirlerin zengin zannedilmesi bir kusur olarak nitelenmezdi.

Zenginlik, dünyalıklara dalmanın sebebidir. Yerilmiş olan böbürlenme ve mal varlığıyla övünmenin kaynağı da zenginliktir. Fakirlik ise ahirete açılan kapıdır. Övülmüş olan zühd ve tevazunun temeli de fakirliktir.

Marifet ehline göre; zenginlik, tartışılmayacak kadar durumu açık sıfatlardan biridir. Bununla sınananlar için zenginlik hoş olmayan bir durumdur. Bu bakımdan zenginlik; büyüklük, kibir, övgü ve isminin anılmasından hoşlanma gibi kötü sıfatlar arasında bulunmaktadır. Bu sıfatların herhangi birinden hoşlanan kişi; bu sıfatların gerçek sahibi olan Allahu Teala ile çekişmeye girmiş sayılır.

Bu bakımdan marifet ehli kimseler bu sıfatlardan uzak dururlar; çünkü bu sıfatlar Rububiyetin gereği olan, yani sadece Allahu Teala'ya mahsus olan sıfatlardandır. Bundan dolayı bu sıfatları, çok korktukları için, ya da çok sevdikleri için Allahu Teala'ya tahsis etmişlerdir.

Fakirlik ise; ümit bağlamak, korkmak, tevazu, zillet vb. sıfatlar gibi kulluğun gereği olan sıfatlardan biridir. Bu sıfatlardan birini isteyen veya seven kişi kulluğun gereği olan bir sıfatı kazanmış olur. Allahu Teala da, kulun kendi hâline uygun sıfatları kazanmasını ve bunları hayatında gerçekleştirmesini sever; çünkü sonuçta o zelil bir kuldur. Buna karşılık, o (c.c), bir kulun kendisine ait sıfatlardan birisiyle çekişmeye girmesini hoş karşılamaz; çünkü O, Melik ve Yücedir

Kişinin zenginliği sevmesi, beka/devamlı yaşama arzusuna işaret eder.

---

[250] Bakara 2/273.

Sehl (rah) şöyle derdi: "Zenginliği sevmek, Rububiyete/Yüce Allah'ın her şeye sahip oluşuna şirk koşmak gibidir."

Çünkü bakî kalmak/hiç ölmemek ve yok olmamak, gerçekte tek BÂKÎ olan Allahu Teala'nın sıfatlarındandır.

Zenginliği fakirliğe tercih eden kişinin bu tutumu, zenginliği sevdiğini gösterir. O bu sevgisini de zenginleri severek gösterir; çünkü bir sıfatı sevmek, o sıfatın sahibini sevmeye işarettir. Yine, bir şeyi sevmek onun zıddından nefret etmeye de işaret eder. Bir kimse fakirlerden nefret ederse fakirlikten de nefret eder. Fakirlikten nefret eden kişi zenginliği sevdiği için nefret eder. Bu durumdaki kişi, dünyaya rağbet göstermeyi zühde (dünyalıklardan uzak durmaya), çokluğu azlığa, dünyada izzet sahibi olmayı zillete tercih eder. Bu tutum ise, dünyayı ahirete tercih anlamına gelir. Aynı zamanda bu anlayış; Hz. Resûlullah'tan (s.a.v), Sahabe-i Kiram'dan ve Tabiun'dan bize gelen, fakirliğin fazileti ve zenginlerden daha şerefli olduklarına dair bilgilerin hükümsüz bırakılması ve ortadan kaldırılması demektir.

Denilir ki: Selef-i salihin döneminde fakirlik mümin için bir şeref sayılırdı. O dönemde fakirler, şu anda eşrafın gördüğü itibar ve dereceye sahip idiler. Allahu Teala'yı hakkıyla bilen alimlere göre bu sözün yanlışlığında ve eksikliğinde hiç şüphe yoktur.

FAKİRLERİN SINIFLARI

Fakirler de üç tabakaya ayrılır:

Birinci Tabaka: Zenginlerin Fakirleri

Bunlar dayanılmayacak duruma geldiklerinde isterler, yetecek kadarı ile nefislerini sınırlandırırlar ve zaruret miktarı ile yetinirler. Allahu Teala onları zenginler için bir manevî temizlik sebebi yapmıştır; onların alacağı bol mükafat Allah (c.c) katındadır. Onlar, Allah'ın zenginlerin malından kendilerine bir pay ayırdığı kimselerdir. Bunlar arasında isteyenler ve mahrum olanlar, kanaat ehli ve sefil durumda olanlar vardır.

İkinci Tabaka: Fakirlerin Fakirleri

Bunlar gerçek manada fakirliğin özüne vakıf olanlardır. Hâl olarak fakirliği seçmişler, kendileri için zenginlik yerine fakirliği tercih etmişlerdir. İffet ve zühd ehlinin faziletlerini çok iyi bildikleri için fakirliği seçmişlerdir. Onlar, insanlara el açma zilletine düşmez, dedi-kodu konusu olmazlar. Mevlâ'larından gelen azıcık rızka kanaat eder ve rıza gösterirler. Baktığın zaman onları simalarından tanıyabilirsin. İnsanlardan bir şey istemedikleri ve hallerinden şikayetçi olmadıkları için, hâllerini bilmeyen kimseler onları zengin sanırlar.

Bunlar arasında mahrum olanlar vardır; dünya için çaba göstermekten mahrum bırakılmışlardır. Sebep ve vasıtalara sarılmaktan muaf tutulmuş olanlar vardır. Yine bunlar arasında kanaatkar olanlar vardır. Onlar, hiçbir mihnet ve zillete düşmeden kendilerine ulaşan ile kanaat ederler. Bunlar arasında sefil durumda olanlar vardır. Onlar da Allahu Teala'nın kendileri için takdir ettiği hâle rıza gösterirler.

Bunlar derler ki: Kime dünyalık olarak bir şey verilmiş ise; o kimseye şu denilmek istenmiştir: Bu dünyalığı şu üç şeyin üçüne birden karşılık olarak al; meşguliyet, tasa ve hesap verirken uzun süre beklemek!

Üçüncü Tabaka: Fakirlerin Zenginleri

Bunlar cömertlerin en eli açık olanlarıdır. İhsan ve ikram ehli kimselerdir. Alırlar ve verirler; mallarını çoğaltmayı ve biriktirmeyi hiç düşünmezler. Bir şey verilmez ise, onu asıl vermeyen Yüce Allah'a şükrederler; çünkü gerçekte veren O'dur; bütün ihsanlar O'ndan gelmektedir. Eğer bir sıkıntı ve darlığa düşerlerse; kullarına genişlik veren Yüce Mevla'ya hamd ederler; çünkü gerçekte övgüye layık olan odur. Böylece darlık onlar için bir ümit olur.

Kendilerine bir şey verildiğinde, onu dağıtır ve başkalarını kendilerine tercih ederler. Onlar dünyalıklardan yüz çevirmişlerdir; çünkü kesin bir imana sahip olmuşlar ve sahip oldukları kesin iman onları her şeyden zengin etmiş; başkasına muhtaç olmaktan kurtarmıştır.

İbrahim b. Edhem (rah), Horasan'dan yanına gelen Şakîk b. İbrahim'e (rah) şöyle der:

- Fakir dostlarını/dervişleri hangi hâl üzere bırakıp geldin? Şakîk:

- Onlar, kendilerine bir şey verilmediği zaman şükreder; eğer bir şey verilirse; dağıtır ve başkalarını kendilerine tercih ederler" dedi. Bunu duyan İbrahim b. Edhem (rah): "Doğru söyledin ey üstad!" diyerek onu başından öptü.

Bişr (rah) şöyle derdi: "Fakirler üç kısımdır:

Birinci kısım fakir; başkalarından istemez, verilince de almaz. Fakirlerin bu kısmı İlliyyûn makamında rûhanîlerle/meleklerle beraberdir.

İkinci kısım fakir; başkalarından istemez, ancak verildiğinde alır. Bu kısım fakirler, her şeyden Yüce olan Zat'ın huzurunda kabul görmüş melek ve salihlerle beraberdir.

Üçüncü kısım fakir; zorunlu hallerde insanlardan ister. Bunlar da sıddıklarla beraberdir. Onun, hâlinde dürüst olması, istemesinin vebalini üzerinden kaldırır."

Bir defasında İbrahim b. Edhem'e (rah) altmış bir dirhem para verilmişti. Kendisinin borcu vardı ve paraya da oldukça fazla ihtiyacı vardı. Bütün bunlara rağmen verilen parayı reddetti. Muhtaç durumda iken parayı kabul etmemesini kınadılar. Kendisini kınayanlara şöyle dedi:

"Altmış bin dirhem için fakirler divanından ismim silinmesin diye bu parayı kabul etmedim!"

Hz. Aişe (r.ah) validemize devrin halifesi yüz bin dirhem göndermişti. O anda üzerindeki elbisesi yamalı idi. Hizmetçisi bir gün kendisine: "Keşke bir dirhemle birazcık et satın alsaydın, sana onunla iftar için bir yemek hazırlardım!" dedi. Hz. Aişe (r.ah): "Eğer daha önce söyleseydin alırdım!" diye karşılık verdi; çünkü kendisine gönderilen paranın tamamını dağıtmıştı. Zira Resûlullah (s.a.v) kendisine şu vasiyette bulunmuştu:

"Eğer bana kavuşmak istiyorsan; fakirler gibi yaşa, zenginlerin meclisinden uzak dur ve yama yaparak kullanmadıkça elbiseni değiştirme!"[251]

[251] Tirmizî, Libas, 38; Hakim, el-Müstedrek, 4/312; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 2656.

Hazret-i Peygamber'in (s.a.v): "Bu Allahu Teala'nın lütfudur, onu dilediğine verir!" sözünün manası; yanlış değerlendirilmiştir. Bu sözün baş tarafı iyice değerlendirilmeden, bu sözün zenginlerin fakirlerden üstün olduğuna işaret ettiği zannedilmiştir. Halbuki bu sözler, Resûlullah'ın (s.a.v) söylediği sözlerin baş tarafını, yani şu sözleri destekler mahiyettedir:

"Eğer şöyle şöyle tesbih yapar ve dua ederseniz; sizden önce yaşamış olanlardan hiç kimse sizi geçemez, sizden sonra gelecek olanlardan hiç kimse size ulaşamaz!

Sahabe-i Kiram Resûlullah'ın (s.a.v) öğrettiği tesbih ve duaları yerine getirdiler. Zengin sahabiler fakirlere öğretilenleri duyunca onlar da aynı duaları yaptılar. Bu durumda zenginler kendilerini geçecek diye fakirler endişeye kapıldılar ve gelip kendileri için söylenmiş olan o sözün hakikatini Resûlullah'a (s.a.v) sordular. Resûlullah (s.a.v) de:

"İşin aslı size söylemiş olduğum gibidir; sizden öncekilerden kimse sizin önünüze geçemez!"[252] buyurdu.

Demek ki; Resûlullah'ın (s.a.v) yukarıdaki açıklaması, hadis-i şerifin baş tarafı ile ilgilidir. Resûlullah'ın (s.a.v) bu sözü doğrudur ve o sözünde yanılmaktan korunmuştur. Eğer bu şekilde anlaşılmaz ise; hadisin başı ile sonu arasında bir çelişki meydana gelir. Bu ise caiz değildir.

Eğer hadisi, yukarıda yapıldığı gibi zahiri üzere yorumlarsak şu mana çıkmaktadır: Allahu Teala'nın zenginlere ihsan ettiği bu lütuf sırf dünyaya aittir. Sahip oldukları zenginlik ile ahirette fakirlerin sahip olduğu derecelere karşı bir üstünlüğe sahip olamayacaklardır. Ancak zenginlerin, dünyada fakirlere karşı bir üstünlük elde etmiş oldukları doğrudur. Fakirlerin söyledikleri tesbihleri Allah'ın kendilerine lütfetmesi ile de bir üstünlüğe ve fazlalığa sahip olabilirler. Ancak bu durum, onların sizin makamınızdan ve hâlinizden üstün oldukları anlamına gelmez; çünkü, bu tesbihler bulunmaksızın bile fakirlerin içinde bulundukları sabır hâli ve fakirlik vasfı ile diğerlerine üstün oldukları zaten kesin bir şekilde ifade edilmiştir. Bu tesbih

---

[252] Buhârî, Ezan, 155; Fadâilu's-Sahâbe, 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/3.

ise, fakirlerin zenginlere karşı tam bir üstünlük ve fazilete sahip olduklarının belgesi niteliğindedir. Bu tesbihleri zenginlere lütfetmesi; zenginlerin fakirlere üstün olduklarının değil, Allahu Teala'nın zenginlere lütuf ve rahmetinin eseridir.

Biz bu ifadelerle; "Zenginlik, insanları Allahu Teala'ya götüren bir yol değildir!" demek istemiyoruz. Biz sadece, fakirlerin tuttuğu yolun daha faziletli olduğunu söylemek istiyoruz; çünkü fakirlerin yolu peygamberlerin tuttuğu yola en fazla benzeyen ve ona en yakın olan yoldur.

Nitekim Hasan-ı Basrî (rah): "***Dirilerle ölüler bir değillerdir!***"[253] ayet-i kerimesi hakkında şöyle der: "Ayet-i kerimede söz konusu edilenler fakirlerle zenginlerdir!" O, bu tefsiri ile; fakirlerin Rableri sayesinde diriler zümresinden ve zenginlerin de sahip oldukları dünyalıklar ile ölüler zümresinden olduklarını ifade etmiş olmaktadır.

Süfyân-ı Sevrî (rah) şöyle der: "Fakir birinin zenginlere ilgi ve iltifat gösterdiğini görürsen, onun gösterişe düşkün olduğunu anla! Yönetici ve makam sahipleri ile içli dışlı olduğunu gördüğünde de onun hırsız olduğunu anla!"

Ariflerden biri şöyle der: "Fakir biri zenginlere meylederse, Allah ile olan kalp bağı gevşer; zenginlerin elindekine tamah ettiğinde üzerindeki himaye kalkar; onların yanında sükûnet bulmaya başladığında da yoldan sapar!"

Buraya kadar sayılmış olan fakirliğin ve fakirlerin fazileti, zenginliğin ve zenginlerin kötülenmesi ile ilgili hadis ve selef-i salihinden gelen rivayetlere rağmen; bir kimse zenginliği fakirlikten üstün görür ise; bu kişi en iyi ihtimalle bu konudaki sünneti bilmeyen cahil biridir. Ancak cahil biri kendi görüşünü ve hevasını sünnete ve selefin tuttuğu yola tercih edebilir. Zira bir konuda sünnet ve selefin tuttuğu yol ortada ise; o konuda insanın kendi görüşüne göre hareket etmesi söz konusu olamaz.

[253] Fâtır 35/22.

Bunları bildiği hâlde muhalefet eden kişinin durumu ise inat ve haddi aşmaktır. Cehaletten ve hevaya uymaktan Allah'a sığınır; ilim ve takva sahibi olmak yolunda O'ndan başarı niyaz ederiz.

BELLİ BİR GEÇİM VASITASI OLMAYANLAR

Fakir kimse, belli bir dünyalığa veya geçim vasıtasına sahip olmayabilir. Bu kimsenin rızkı diğer kulların eline bırakılmış demektir; o, karşılığında dünyalık herhangi bir bedel ödemeden rızkını onlardan alır. Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Bu mal, Allahu Teala'nın malıdır. Kim onu hakkı ile alırsa, o mal kendisi için bereketli olur. Kim de nefsinin arzusuna uyarak alırsa, o mal kendisi için bereketli olmaz. O, yeyip yeyip de doymayan varlıklar gibidir."[254]

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Kime istemeden ve göz dikmeden bu maldan bir şey verilirse; bu Allahu Teala'nın kendisine gönderdiği bir rızıktır" –diğer bir rivayette; "onu geri çevirmesini" ilavesi vardır- "Eğer ona muhtaç ise alsın kendisi kullansın; ihtiyacı yoksa, onu kendisinden daha fazla muhtaç olan birisine versin."[255]

Atâ ve Hasan-ı Basrî'den mürsel olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Kime istemeden (dilenmeden) bir rızk gelir ve onu geri çevirirse; onu Allahu Teala'ya geri çevirmiş olur!"[256]

Âbid b. Şüreyh, Enes b. Mâlik (r.a)'dan Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

---

[254] Buhârî, Vesâyâ, 9, Hums, 19, Rikâk, 11, Zekat, 70; Müslim, Zekat, 96; Tirmizî, Kıyamet, 29; Nesâî, Zekat, 50; Dârimî, es-Sünen, 20, Rikâk, 37.

[255] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 3124; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/320-321; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 925; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 101-102.

[256] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/320-321; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 925; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 101-102.

"Bolluk içinde olduğu hâlde veren kişi, muhtaç durumda iken alan kişiden daha fazla ecir sahibi değildir."[257]

Alimlerden biri şöyle der: "Bir kul rızkından kaçsa bile, rızkı ona ulaşıncaya kadar peşinden gider. Tıpkı, ölümden kaçan kişiyi ölümün yakaladığı gibi!"

Ebû Muhammed (rah) şöyle der: "Eğer bir kul: 'Bana rızık verme!' diye Rabbine dua etse; onun bu duası kabul edilmez ve bu duasından dolayı günahkar olur. O kula Allah tarafından: 'Ey cahil! Seni yarattığım gibi rızkını da vermem gerekir!' denir."

Âriflerden biri hakkında şunlar anlatılmıştı: Bu zat dünyadan fazlasıyla yüz çevirmiş ve kendisini zühd hayatına vermişti. Nihayet zühdü sebebiyle insanların yanından ayrılmış, şehirleri terk ederek şöyle demiş: "Eğer bana ait bir rızık varsa, rızkım benim ayağıma gelinceye kadar insanların hiçbirinden bir şey istemeyeceğim!"

Bu düşünceyle dolaşmaya başlar ve bir dağın başında yedi gün geçirir. Fakat kendisine rızk olarak hiçbir şey gelmez; açlıktan neredeyse ölecek duruma gelir. Sonra şöyle der: "Ey Rabbim! Eğer beni yaşatacaksan, benim için ayırdığın rızkı bana ver! Yoksa beni yanına al!" Allahu Teala o kişiye şöyle ilham eder: "İzzetim hakkı için, şehre inip insanların arasında yaşayıncaya kadar sana bir rızk vermeyeceğim!"

Bu emir üzerine o zat şehre iner ve insanların arasında yaşamaya başlar. Kendisine kimisi yemek, kimisi katık ve kimisi de içecek getirmeye başlar. Getirilenlerden yer ve içer. Bu durumdan vesveseye düşer; Allahu Teala ona şöyle ilham eder: 'Sen, dünyadan elini eteğini çekmekle benim çalışıp kazanmadaki hikmetimi yok etmek istedin! Bir kuluma kullarım vasıtasıyla rızık vermenin, ona kudret eliyle sebepsiz olarak rızık vermekten bana daha sevimli geldiğini sen bilmiyor musun?"

Kendisini Allahu Teala'ya adayan âriflerden biri şöyle der:

[257] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 13560; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 101.

"Güzel bir sanatım vardı. Sanatımı terk etmem istendi. "Geçimim nereden sağlanacak?" sorusu içimi kemirmeye başladı. Gaybdan şöyle bir ses işittim: "Kendini bana adıyorsun ama rızkın konusunda beni töhmet altında bırakıyorsun! Ben ya dostlarımdan birini senin hizmetine veririm veya düşmanlarımdan bir münafığı senin emrine bağlarım."

Seleften biri şunu nakleder: "Allahu Teala dünyaya şöyle emretmiştir: "Bana hizmet edenlere sen de hizmet et; sana hizmet edeni de yorgun düşür."

Mekke-i Mükerreme'ye mücâvir olmuş (uzun süre ikamet etmiş) biri şöyle der: "Allah yolunda infak etmek üzere ayırmış olduğum bir miktar param vardı. Bir gün, gecenin karanlığında Kâbe'yi tavaf eden birini gördüm. Davranışları güzel ve tavrı vakarlı idi. Ben de, ona hissettirmeyecek şekilde ayak izlerini takip ederek peşinden gidiyordum. Yedi tavafı tamamlayınca, Mültezem denilen Hacerü'l-Esved ile Kâbe'nin kapısı arasında durdu. Orada gizlice dua ettiğini işittim. Ne söylediğini anlamak için iyice kulak verince şunları söylediğini duydum:

"Gördüğün gibi açım, gördüğün gibi çıplağım! Senin gördüğünü bizler göremeyiz! Ey herkesi gören fakat kendisi görülmeyen!

Bu kişiye dikkatlice bakınca, üzerinde neredeyse avret yerlerini örtemeyecek durumda yıpranmış bir elbise bulunduğunu gördüm. Sonra kendi kendime: "Elimdeki paraları verecek bundan daha hayırlı bir yer bulamam!" dedim. Adamı takip ettim, Zemzem kuyusunun yanında bir köşeye çekilerek tavaf namazını kılmaya durdu. Hemen eve giderek paraları getirdim ve ona verdim; kendisine: "Allahu Teala size şu mukaddes mekanda ve bu güzel hâl üzere rahmetini ihsan etsin! Bunları alın ve ihtiyacınız için harcayın!" dedim. Parayı elbisesinin cebine bıraktığımda yerlere saçıldı. Yerdeki paralara baktı, beş lira aldı ve: "Dört lirası ile yeni elbise alırım, bir lirası da azık olarak bana üç gün yeter! Kalanına ihtiyacım yok!" dedi.

Ertesi gece bu kişiyi satın almış olduğu yeni elbiseleri giyinmiş olarak gördüm. Kendi kendime bu kişinin hâlini düşünürken elimden tuttu ve birlikte yedi tavaf yaptık. Tavafın her şavtında ayaklarımızın altında topukla-

rımıza kadar yeryüzünün en değerli madenleri kaynıyordu. Bunlar arasında insanların tanımadığı altınlar, gümüşler, yakutlar, inciler ve mücevherler vardı. Bana dedi ki: "Bütün bunlar bizlere verildi; fakat biz bunları terk ederek zühdü tercih ettik! İnsanların elinden almak, bizim için daha sevimlidir; çünkü böylesi Allahu Teala'yı daha çok hoşnut eder. Bizlere de halktan istemek daha hafif gelir. Bu ayaklarımızın altındakiler insanlar için yük ve fitnedir. Bunlar aynı zamanda kullar için rahmet ve nimettir!"

Konuyla ilgili bir rivayette Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Beldeler Allahu Teala'nın beldesi, kullar da O'nun kullarıdır! Rızkınızı nerede bulursanız oraya yerleşin!"[258]

RIZIKLARIN TAKSİMİ

Abdullah b. Abbâs (r.a) şöyle der: "İnsanlar rızık ve ecel dışında her konuda ihtilaf hâlindedir; Allahu Teala'dan başka rızık verenin bulunmadığı ve yine O'ndan başka insanların canını alan birinin olmadığı konusunda ise fikir birliği içindedirler!"

Yine Abdullah b. Abbâs (r.a) şöyle der: "Allahu Teala rızıkları yarattığı zaman, bu rızıkları yeryüzünün değişik yerlerine dağıtması için rüzgarlara emir buyurdu; onlar da emri yerine getirdiler. İnsanlardan kiminin rızkı yüz bin değişik yere, kiminin rızkı on bin yere, kimininki bin yere, kimininki yüz yere, kimininki bundan daha az veya daha fazla yere dağıtılmıştır. Kiminin rızkı da evinin kapısına bırakılmıştır; girip çıktıkça onu bulur. Her kul kendisi için yazılmış olan rızkın peşinden koşar ve bu koşma kendisi için taksim edilen rızık bitinceye kadar devam eder. Rızkı bitince ölüm meleği gelir ve ruhunu alır."

Bilinmelidir ki, kul yaratıldığı andan itibaren rızkı asla kesilmez. Ana karnında iken gıdası, rahimden gelen hayız kanından sağlanır; bedeni bununla yaşar. Bağırsağı göbeğinden uzanan bir kordonla anasının bağırsaklarına bağlanır. Bu kordon ile besinlerin özleri kendisine iletilir ve ha-

258 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/166; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 3221; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 924.

yatını sürdürmeye devam eder. Allahu Teala, onun ana karnından çıkmasına izin verdiğinde bir melek gönderir ve bu melek ana ile yavru arasındaki kordonu keser. Dünyaya ayak bastığı andan itibaren rızkı dünyada tayin edilmeye başlar. Dünyadan ayrıldığında ise, dünyadaki son rızkı onun ahiretteki ilk rızkı olur.

Ahiret alemine geçince rızkı Berzah'tan gelir; tıpkı dünyada iken rızkının farklı yerlerden geldiği gibi. Berzah aleminden çıkıp kıyamet yerine varınca, rızkı oradaki beklediği yerin durumuna göre olur. Kıyametteki bekleme yerinden iki yurttan birine (cennet veya cehenneme) geçince, rızkı artık burada verilir. Ancak cennet ve cehennemdeki rızık ebedidir.

Bir kul bunu kesin bir iman ile müşahede eder ise, kalbi mutmain olur; rızk ile ecel onun için aynı derecede ve kesinlikte bir hâl alır. Böylece; ecel nasıl kesin bir hakikat ise; rızkın da aynı kesinlikte bir hakikat olduğunu bilir. Kulun üzerine düşen, bu husustaki hükümlere riayet edip uymaktan ibarettir.

Böylesi bir müşahedeye sahip olan kişi; ömrünü bir an olsun uzatmaya veya kısaltmaya insanların güç yetiremeyeceğini bilir. Bunu kesin olarak bilince de, ihlasla Mevlâ'sına yönelir ve ibadet etmeye koyulur.

Rızkın sayılamayacak kadar çok sebep ve vasıtaları bulunmakla birlikte, asıl olarak iki şekilde, ortaya çıkar. Birisi; kul hareket etmeyip oturduğu hâlde kendisine gelen rızıktır. Rızkın bu çeşidi kula doğru hareket eder ve kişiye doğru gelir. Diğeri ise; elde etmek için kişinin hareket ettiği ve peşine düştüğü rızıktır. Rızkın bu çeşidi için sebeplere sarılmak ve onu aramak gerekir. İki hâlde de rızık bir, rızkı veren de birdir. Hareket edip rızkın peşinde koşan ile sakin hâlde oturana rızık veren kudret ve hikmet aynıdır. Ancak ikisiyle ilgili hükümler farklıdır.

Bunun yanında bütün işler insan açısından iki türlüdür. Bunlardan birisi, insanın etkisi altında olan diğeri ise insanı etkisi altına alan türdendir. Kişinin emrine verilen işlere kendisi hükmeder. Bu durum, kişi için bir nimet olup şükrü gerektirir. Rızık hususunda şükür makamı işte budur. İnsanın başına musallat edilen işler ise, insanı kendi etkisi altına alır. Bun-

lar insanlar için bela ve imtihandır; bunlar için de sabretmek gerekir. Bu da imtihanlara sabır makamıdır.

Bu anlatılanları hakkıyla bilip anlayan kimseler, bulundukları hâli ve makamı kavrar, sonra da bunun gereğini yerine getirirler. Bu anlatılanlardan gafil olan kimseler ise hangi hâlde bulunduklarını bilemez, makamlarının farkına varamazlar. Bundan dolayı şaşırıp kalır, Allahu Teala'nın o konuyla ilgili hükmünü yerine getiremezler.

Belli bir geçim vasıtası bulunmayan kul için müstehap olan, Allahu Teala'nın kendisine rızk olarak verdiği şeyden sadece ihtiyacı kadarını almasıdır. İhtiyacın ölçüsü ise; o anda satın olmak zorunda olduğu şeylerdir. İşte bu Allahu Teala'dan kendisine gelen bir rızık ve yardımdır. Bunu alması kendisi için daha faziletlidir. Bunun yanında, satın almak zorunda olmadığı veya evinde benzeri bulunan bir şey kendisine verilmiş ise, bunlar kendisi için bir imtihan ve sınamadır. Onunla ihtiyacı bulunmayan bir şey karşısındaki zühdü veya mala düşkünlük gösterip çoğaltmak isteyip istemediği denenmektedir; çünkü bir şeyi elinde bulunduran ona sahip olmuş sayılır.

Bu idrake sahip kişi bunun Allahu Teala'dan bir imtihan olduğunu ve bununla ilgili iki hüküm bulunduğunu bilir.

Birincisi; fazlalığı açıktan alıp, onu kendisinden daha muhtaç birine gizlice vermek. Bu yol güçlü olanların yapabileceği ve nefse en ağır gelen yoldur. Bu aynı zamanda Resûlullah'ın (s.a.v) Hz. Ömer ve daha başkalarına emir buyurdukları yoldur. Zühd sahibi alimlerin hâli de budur.

İkincisi ise; kendisine verilen fazlalık malı, veren kişinin daha muhtaç birine vermesini sağlamak için almamaktır. Zira Allahu Teala'nın bu malla ilgili olarak kendisi aleyhine bazı hükümleri vardır. Bu yol da, orta derecede bulunan zahidlerin yoludur.

Ancak, ihtiyacı bulunmadığı hâlde malını çoğaltmak veya biriktirmek maksadıyla alan kişiyi Allahu Teala'ya ulaştıracak bir yolun bulunabileceğini bilemiyorum! Allahu Teala'nın rızasına yol bulamayan kişi ise, hevasının yollarına uyarak şeytanın tarafına doğru gider.

Bunun yanında, Allahu Teala'dan kendisine verilen yardımı alan kişinin bununla ilgili hükümlere dikkat etmesi gerekir. Kendisine gelen yardım, farz olan zekattan ise; kendisinin Kur'ân-ı Kerîm'de özellikleri sayılan zekat alabilecekler sınıfından biri olması gerekir. Bu konu en zor, ancak zekatın gerçek sahipleri olan kardeşlerine ulaştırılması bakımından din kardeşlerine karşı en fazla ihtiyatlı olunması gerekli noktadır. Dininde Allahu Teala'ya karşı samimi olmanın ve Rabbi için din kardeşlerine karşı samimi davranmanın gereği de budur.

Bu hususta faziletli olan, alınan yardımın şu dört yerden başkasına harcanmamasıdır; yiyecek, giyecek, barınma ve borcun ödenmesi. Zekatların sarf edileceği kalemler içinde en faziletli olanlar bunlardır.

İHTİYAÇ FAZLASI MALLAR

Abdullah b. Abbâs (r.a) şöyle der: "İhtiyacı olmayan bir şeyi satın alan kişi, asıl ihtiyacı olan şerefini satmış olur!"

Fazlalık olan dünyalıklar; insana yetecek kadardan fazla olup ihtiyaç duymadığı her şeydir. Dine ve dinin hükümlerine ise insan her zaman ihtiyaç duyar. Akıllı bir kimse, her zaman muhtaç olduğu dininin değerlerini vererek ihtiyaç duymadığı dünyalıkları satın almaz. Böylece zararına olan bir alış-verişten ve kötü bir ticaretten uzak durmuş olur.

İnsanın arzu ve isteklerine gelince, bunların bir sınırı ve sona erdiği bir nokta yoktur. Halbuki insanın azığının bir ölçüsü ve sınırı vardır. Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Âdem oğlunun hakkı şu üç şeyden ibarettir: Belini doğrultacak kadar yemek, avret yerlerini örtecek kadar elbise ve kendisini barındıracak bir ev! Bunların dışındakiler için hesap verecektir."[259]

Âdem oğlu kendisine verilen bu üç hakka anasının karnında sahip olduğu gibi, kabirde ve bu ikisinin arasındaki dünya hayatında da sahiptir.

---

259 Tirmizî, Zühd, 30; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/62; Bezzâr, el-Müsned, No: 414; Ebû Nu'aym, el-Hilye, 1/61; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 147; el-Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, 5/561.

Kabirden sonraki ahiret hayatında da sahip olacaktır. Sayılan bu üç ihtiyaç için alınanlardan dolayı kişi sevap kazanır. Bu üç temel ihtiyacın üzerinde olanları geri çevirmek almaktan daha faziletlidir.

Belli bir geçim vasıtası bulunmayan kişi, yapılan yardımlarla ilgili hükümleri çok iyi bilmelidir. Allahu Teala'dan kula gelen ihsanlar dört türlüdür. Bunlardan ikisi övgüye değer bulunmuş, diğer ikisi ise çirkin görülmüştür. Övgüye değer görülen; kişiye **şefkat** ve **yardım** olarak gelenlerdir. Çirkin görülen ise; kula **imtihan** ve **deneme** için verilenlerdir. Burada kulun üzerine düşen; imtihan ve deneme için verilenler ile şefkat ve yardım maksadıyla verilenleri birbirinden ayırabilmektir.

Bunun açıklaması şöyledir: **İmtihan** maksadıyla gelen yardımlar; ihtiyaç doğmadan önce veya ihtiyaç bulunmadığı hâlde gönderilen yahut kendi yanında benzeri bulunan yardımlardır. Bu tür yardımlar Allahu Teala tarafından bir sınama ve imtihan için gelen yardımlardır; O (c.c), bu yardımlar karşısında kulun nasıl davrandığını görmek istemektedir. Bu tür mallarda faziletli olan; gelen yardımı açıktan almak suretiyle insanların gözünde derecesi düşmüş olsa da, bu yardımı gizlice dağıtarak bu vesile ile Allah'ın rızasına uygun bir davranış içinde bulunmaktır.

Nefis üzerine çok ağır geldiği için bu yolu izleyebilecek güçte değil ise; faziletli olan, bundan sonra bu tür yardımları almamaktır. Bu konuda Allahu Teala'nın kendisi hakkında vereceği hükmü beklemelidir. Yardımı yapan kişinin dilediği gibi davranmasına imkan tanımalıdır. Bunu kabul etmesi Allahu Teala için kendisi aleyhine bir hüküm oluşturur. Bu sebeple kişinin hem Allahu Teala'ya karşı samimi davranması hem de din kardeşlerinin malı konusunda samimi olması gerekir. Özellikle yapılan yardımlar farz olan zekat ise, daha titiz olunması gerekir.

Deneme ise şu şekilde olur: Fakir bir kimse herhangi bir yemeği bırakmaya niyetlenmiş yahut Rabbine yakınlaşmak arzusuyla yiyeceğini azaltmayı kararlaştırmış olabilir. Kişi bu niyet ve kararıyla; nefsin arzularına muhalefet etmeyi, kalbini ıslah etmeyi ve verdiği sözden dönmesine sebep olacak fazlalık dünyalıklardan uzak durmayı hedeflemiştir. Bu du-

rumda kul için faziletli olan, gelen yardımı geri çevirmektir. Böyle yapması zühdün ve ahde bağlılığın gereğidir.

Eğer yardımı alır ve muhtaç birine verirse, bu da zühdün zühdü bir davranış olur. Bu davranışından dolayı birkaç hayırlı ameli birden işlemiş olur.

Bunlardan birisi; kulun, başkalarını kendine tercih etmeye özendirilmesidir. Bir kişi fakir olduğu hâlde sahip olduğu bir şeyi başkalarına verebiliyorsa, bu yaptığı Mizân'da hayır kefesine konulacaktır.

Bir diğeri ise; sünnete uygun davranmış olmaktır; çünkü Resûlullah (s.a.v) bu durumda yapılan yardımın alınmasını yahut kendisinden daha muhtaç durumda olan birine verilmesini emir buyurmuştur.

Söz konusu davranışla kazanılan diğer bir muamele ise; yapılan yardımı insanların gözleri önünde almak ve onu Allahu Teala'nın rızasına uygun olarak gizlice muhtaç olanlara vermek; huşû sahibi kimselerden başkasına çok zor ve ağır gelen bir davranıştır; çünkü bu davranış, insanların gözünde nefsin derece kaybetmesine sebep olur. Ayrıca yapılan yardım başkasına verildiğinden ondan yararlanma da söz konusu olamamaktadır. Bu da ancak çok güçlü imana sahip kişilerin dayanabilecekleri bir durumdur. Nefislerinde zühd sahibi olanlar bu makamda yer alabilir. Aynı zamanda bu davranış, zengin fakirlerin ve zühd sahibi alimlerin halleridir. Bunlar, daha önce zikretmiş olduğumuz en yüksek tabakaya mensup olan kişilerdir.

Övgüye değer görülen iki yardım şeklinden biri şefkat olarak gelen yardımdır. Bu da şu şekilde gerçekleşir:

Kişiye rızkı, ihtiyacı olduğu anda yetişir, ya da arzu duyup da elde edemediği bir şey olduğu vakit gelir. Allahu Teala kulun bu durumunu bildiğinden, arzuladığı ya da ihtiyacı olan şeyi, kendisi daha insanlardan istemeden ona gönderir. Yahut ihtiyaçlarını yerine getirecek ve satın alacak imkana kavuşturur. Allahu Teala'nın kuluna gösterdiği eşsiz şefkatinin eseri olan bu yardımı almak, kul için daha faziletlidir. Böyle bir ihsanı reddeden kişinin ilahi cezaya çarpılmasından korkulur. Bu ceza aklın kaybol-

ması, beşeri arzuların esiri olmak, insanların ellerindekine tamah etmek veya aşağılık bir kazanç yoluna mahkum edilmek şeklinde tecelli edebilir.

Alimlerden biri şöyle der: "Bir kimseye verildiğinde almaz ise, istediği zaman da kendisine verilmez!"

Bu tür bağış hakkında Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Varlıklı olup da veren kişi, muhtaç olup da alan kişiden daha fazla sevaba sahip değildir!"[260]

Bu durumda yapılan ihsanı kabul edip almak, veren kişi ile birlikte sevaba ortak olmak demektir; çünkü, Allahu Teala'nın iyilik ve takva üzere yardımlaşma emrini yerine getirme hususunda ikisi de eşit durumdadırlar. Bu tür ihsanı alan kişiye almış olduğu yardım herhangi bir sakınca oluşturmaz.

Seriy es-Sakatî (rah) Ahmed b. Hanbel'e (rah) bir miktar para göndermişti. Ahmed b. Hanbel de onu kabul etmeyerek geri gönderdi. Bunun üzerine Seriy es-Sakatî ona şöyle dedi:

"Ey Ahmed! İhsanı reddetmenin afetinden sakın; çünkü bu, almanın afetinden daha çetindir!" Ahmed b. Hanbel: "Söylediğin sözü bana tekrar eder misin?" dedi. Tekrar edince, Ahmed b. Hanbel: "Yanımda bir aylık azığım bulunuyordu; onun için geri gönderdim; onu yanında sakla, bir ay sonra bana verirsin!" dedi.

Bağışın dördüncü şekli **ilahî yardım** olarak gelendir. Bu çeşit ihsanlar, ehli olan belli kişilere gelir. Bunlar üstün ahlak ve seciye sahibi fakirlerdir. Onların temel özellikleri cömertlik ve başkalarına yemek yedirmektir. Onlar, kendi hâllerini düzeltip rahatlatmak yerine, başkalarının hâllerini düzeltmeye çalışır, diğer fakirleri kendilerine tercih ederler; kendi hâllerinin sıkıntı ve darlık içinde olduğuna aldırmazlar.

Allahu Teala, onların güzel ahlaklarının bir karşılığı olarak kendilerine yardım olsun diye bağış ve ihsanlarını gönderir. Onlar da gelen yardımı

---

[260] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 13560; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 101; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 7765.

diledikleri yerlere ulaştırır; adet hâline getirdikleri iyilik ve ihsanda bulunmaya devam ederler. Gelen yardımlar onların ahlaklarının daha da güzelleşmesine ve takvalarının artmasına katkıda bulunur. İhsanın bu çeşidi, arifler tarafından **bir imtihan** olarak kabul edilir.

Faziletli olan davranış, bu tür ihsanları kabul ederek, bunları üstün ahlaklarının ve kişiliklerinin gerektirdiği şekilde uygun yerlere sarf etmektir. Selef-i salihinin büyük çoğunluğu bu tür bağışlar hakkında böyle davranırlardı.

Zühd sahibi olmayan bazı kimseler, bu tür ihsanlar konusunda hataya düşmüşlerdir. Bunlar arzularına ve değersiz isteklerine uymuş; verilen bağışları sırf kendi nefisleri adına kabul edip sahiplenmekle yetinmişler, kimseyle paylaşmak istememişlerdir. Bu kimseler asıl **denemenin** bu olduğunu iddia ederler.

Bunlar **imtihan** ve **deneme** kavramlarını tanıma konusunda selefe muhalefet etmişlerdir; çünkü bu tür ihsanlar -şayet gerekli yerlere verilmez ve diğer fakirler gözetilmez ise- ariflere göre imtihandır. Oysu bu kişiler, hevalarına uyarak bu yardımlarla hâllerini rahatlatma, yardımları sadece kendilerine tahsis etme ve kendi tekellerine alma yolunu tutmuşlardır. Mananın aslını bozdukları için ilimde hata etmiş, hevalarına uymakla da hâl ehline yakışmayan yanlışa düşmüşlerdir.

Kendisini Allah'a adamış sadıklardan biri, Allahu Teala'ya olan güzel zannından dolayı Allah'a güvenerek borçlanır; kendisine bir ihsan geldiğinde borcunu öderdi. Bu kişi, bu niyet üzere öldüğünde borcundan dolayı herhangi bir sorumluluk taşımaz; çünkü Allahu Teala, onun adına alacaklıları razı ederek borcunu öder.

Önceki dönemlerde bu hâl üzere ölenlerin borçları devlet hazinesi tarafından ödenirdi. Bu fakirlerden bazıları, herhangi bir ihtiyaçları için iki elbiselerinden birin satmadıkça, ya da ihtiyaçları olmayan bir şeyi satmadıkça başkalarından borç almazlardı. Onlar, Allahu Teala'nın şu ayet-i kerimede çerçevesi çizilen sınıflardan birine girerler: "***Rızkı dar olan da, Allahu Teala'nın kendisine verdiği ölçüde harcasın!***"[261]

---

[261] Talâk 65/7.

Ayet-i kerime hakkında denilmiştir ki; geçimi sıkıntı içinde olan kişi, ihtiyaç hâlinde iki elbisesinden birini satsın. Yahut itibarını ortaya koyarak başkalarından borç alsın. Bunlar Allahu Teala'nın kendisine sunmuş olduğu imkanlardır.

Ariflerden biri şöyle der: Allahu Teala'nın öyle kulları vardır ki, ellerindeki malına göre infak ve yardımda bulunur. Yine öyle kullar vardır ki, Allahu Teala'ya karşı besledikleri güzel zanna göre infakta bulunurlar.

YARDIM YAPILACAK KİMSELER

Seleften bir zat, ölünce malının şu üç kısım insana dağıtılmasını vasiyet etmiştir: Güçlü olanlar, cömert olanlar ve zengin olanlar. Bunların kimler olduğu kendisine sorulunca şöyle açıklamıştır: "Güçlü olanlar; Allahu Teala'ya tevekkül edenlerdir. Cömert olanlar; Allahu Teala'ya karşı güzel zan ve iman sahibi olanlardır. Zengin olanlar; her şeyden alakayı kesip kendilerini Allahu Teala'ya adamış olanlardır."

Tıpkı belli bir geçim vasıtası bulunan kişilerin geçimlerini kazanırken yaptıkları gibi; belli bir geçim vasıtası bulunmayanların da, yardımları alırken takvadan uzak durmamaları ve veren kişilerin durumlarını araştırmaları gerekir; çünkü Allahu Teala her konu hakkında belirli hükümler koymuştur. Çalışmadan uzak duranlar, hükümlerin dışında olmadığı gibi; istemeyi terk edenler de istemekle ilgili hükümlerden muaf değillerdir; çünkü çalışmayı terk etmek de başka bir ameli ve çalışmayı gerektirir.

Daha önce yaşamış olan salih fakirler, önlerine çıkan herkesten yardım kabul etmezlerdi. Her vakit almadıkları gibi her verildiğinde de almazlardı; sadece ihtiyaçları kadar alırlar, ihtiyaçları yoksa başkalarına vermek için alırlardı.

Sadık fakirler, kendilerine yakın duran ve kalplerinin ısındığı kimselerden alırlar; çekindikleri ve tanımadıkları kimselerden bir şey almazlardı; çünkü tanıdık insanlardan almanın şu faydası vardır: Veren kişi alan kişinin sözleriyle sevinç duyar, yardımın kabul edilmesini kendisi için Allahu Teala'nın bir nimeti kabul eder. Halbuki tanımayan kişinin verdiği yardım,

alanın kalbinde bir sıkıntı doğurduğu gibi; veren için de bir sıkıntı doğurur ve yardımın reddedilmesinden dolayı da bir üzüntü duymaz.

Ariflerden biri şöyle der: "Birbiriyle dost olmuş iki kişiden biri diğerinden utanır yahut yabancılık çekerse, bunun sebebi ikisinden birisidir."

Fakir kimseler için müstehap olan, sadece dostlarından yardım kabul etmesi ve sadece sevdiği kimselerin ihsanlarını almasıdır; çünkü marifetullaha sahip kişiler, yardımları kabul veya reddederken Allahu Teala'nın kendilerine gösterdiği işarete göre karar verirler; çünkü yukarıda belirttiğimiz sebeplerden biri ile yapılan yardım sakatlanmış olabilir.

HEDİYEYİ GERİ ÇEVİRMENİN HÜKMÜ

İstemeksizin kendisine gelen bir yardımı reddeden kişi, Allahu Teala'nın sunduğu bir ikramı reddetmiş gibi olur. Marifetullah ehli kişiler, ihsanların Allahu Teala'dan geldiğini müşahede ettiklerinden, gelen yardımları geri çevirmeyi uygun görmezler. Bu görüşe şöyle cevap verilir:

Gelen ihsanın Allahu Teala'dan olduğunu müşahede eden kişi, geri çevirmenin de O'ndan geldiğini müşahede eder. Eğer yardımı, Allah'ın rızası için geri çevirmiş, yahut bunun bir imtihan ve deneme olduğunu bildiği için güzel bir şekilde iade etmiş ise, doğru bir davranış sergilemiş olur. Kulları yardım yapmaları için kendisine yönlendirenin Allahu Teala olduğunu müşahede eden biri, kendisinin gerçekleştirdiği geri çevirme işinin de yine Allahu Teala'nın sonsuz inayeti ile gerçekleştiğini müşahede edebilir.

Öyleyse hükümleri iyi bilen; nefsinin arzularına uymayan ve her durumla ilgili hükümlerin gereğini yerine getiren kişiler için yardımı kabul veya reddetmek aynı derecededir. Yardımlardan bazılarını kabul ve bazılarını ret konusunda ancak mal biriktirmek isteyen alimler veya basiretten uzak cahiller aleyhine bir hüküm bulunabilir.

Yapılan hediyelerden bir kısmını reddetmenin sünnette yeri vardır. Nitekim Resûlullah'a (s.a.v) yağ, keş peyniri ve koç hediye edilmişti. Resûlullah (s.a.v) bunlar içinden yağ ve keş peynirini kabul buyurdu ve koçu

geri çevirdiler. Yine Resûlullah (s.a.v), bazılarının verdiği hediyeleri kabul buyururken bazılarını da geri çevirmekteydi. Nitekim buyurmuştur ki: "***İstedim ki; Kureyşli, Sakifli ve Devsli olanlar dışında kimseden hediye kabul etmeyeyim!***"[262]

Tâbiûndan bir topluluk da bu yolu takip etmiştir.

Feth el-Mevsılî'ye içinde elli dirhem bulunan bir kese gelmişti. Dedi ki: Atâ'nın (rah) bize naklettiğine göre Resûlullah (s.a.v): "***Kime istemediği hâlde bir rızık ulaşır da onu geri çevirirse, Allahu Teala'nın sunduğu bir ikramı reddetmiş olur!***"[263] buyurmuştur. Sonra keseyi açtı ve içinden bir dirhem alarak kalan kısmını geri verdi. Bu hadis-i şerif aynı zamanda Hasan-ı Basrî tarafından da rivayet edilmiştir.

Nakledildiğine göre; adamın biri Hasan-ı Basrî'ye (rah) içinde mal bulunan bir kese ve içinde Horasan unu bulunan bir paket hediye etti. Fakat o, bu hediyeleri kabul etmeyerek geri çevirdi. Dostlarından biri bu durumu kendisine hatırlatınca şöyle dedi: "Bizim şu meclisimizde bulunup da insanların bu gibi hediyelerini kabul edenler, kıyamet günü hiçbir nasipleri olmadığı hâlde Allahu Teala'ya kavuşurlar!"

Hasan-ı Basrî (rah) dostlarının hediyelerini kabul ederdi. İbrahim et-Teymî de dostlarından para ve benzeri şeyler isterdi. Başkaları kendisine iki yüz dirhem teklif ederler, fakat o bunları kabul etmezdi.

Bişr b. el-Hâris de insanlardan bir şey kabul etmezdi. Bir kişi onun hakkında; "Bunun nereden alıp yediğini öğrenmeyi çok arzuluyorum! Bunu bana kim bildirebilir?" dedi. Birisi: "Ben onun nereden alıp yediğini biliyorum! Onun akıllı bir dostu var, onun verdiğini kabul eder!" dedi. Akıllıdan maksat, akıl ve dindarlık bakımından kendisine denk kişi demektir; çünkü bazı kimseler, kendi tabilerinden ya da kendilerinden aşağıda olanlardan bir şey kabul etmez, sadece kendileri ile denk olanların verdiklerini kabul ederlerdi.

---

[262] Tirmizî, Menâkıb, 73.

[263] Buhârî, Zekât, 51; Nesâî, Zekât, 94; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/221, 6/452.

Onun ihtiyaçlarını gideren akıllı dostu, onun hâlini açığa çıkarmaz ve onunla birlikte bulunmazdı. Bu kişi Seriy es-Sakatî (rah) idi; çünkü bize nakledildiğine göre Bişr (rah) şöyle demiştir:

"Hayatımda Seriy es-Sakatî'den başka kimseden bir şey istemedim; çünkü onun dünyaya karşı ne derece zühd sahibi olduğunu çok iyi bilirim. O, elinden çıkardığı dünyalık için sevinir ve elinde durandan rahatsızlık duyardı. Ben de, yapmaktan hoşlandığı işte ona yardım etmekteydim!"

Seriy es-Sakatî, Ahmed b. Hanbel'in ihtiyaçlarını yerine getirir ve ondan gelenleri de kabul ederdi. Ahmed b. Hanbel'in yanında Seriy es-Sakatî'nin ismi geçtiği zaman onun hakkında şöyle derdi: "Bu zengin, zenginliğinin güzelliğiyle tanınmış biri! Onun yaptıklarını takdir ediyorum!"

Abidlerden birine dünya ehlinden biri bir şey vermek istediğinde ona şöyle derdi: "Vereceğin şey yanında dursun. Kendi kendine şu soruyu sor ve bana samimi olarak doğru cevap ver: Verdiğin şeyi kabul ettiğimde senin yanında değerim yükselecek mi düşecek mi?" Eğer veren kişi: "Kalbimde değerin artacak!" derse kabul eder, aksini söylerse kabul etmezdi.

Yine abidlerden biri, yakın akrabalarının çoğunun verdiklerini geri çevirirdi. Bundan dolayı eleştirilince şöyle dedi:

"Ben onlara olan merhametimden ve samimiyetimden dolayı böyle yapıyorum! Eğer verdiklerini kabul edecek olsam; yaptıkları bu iyiliğin insanlar tarafından bilinmesini isteyecekler. Böylece malları ellerinden çıktığı gibi bunun karşılığında bir sevap da kazanamayacaklar!"

Bu şekilde davrananlardan biri de Süfyân-ı Sevrî (rah) idi. Yardımlarını kabul ettiği bazı kimselere, sevapları kaybolmasın diye acıdığı için, yapılan yardımı hiçbir yerde söylememeyi şart koşardı.

Nitekim; "***Ey iman edenler! Verdiğiniz sadakaları başa kakarak ve eziyet vererek iptal etmeyin!***"[264] ayet-i kerimesinin açıklamasında şöyle denilmiştir: Başa kakmak, verilen sadakayı kişiye hatırlatmak; eziyet ise, sadakayı açıklamaktır.

[264] Bakara 2/264.

Kendisine para getiren ve onu yemesini söyleyen Horasanlı birine Cüneyd-i Bağdâdî (rah) şöyle demiştir: "Hayır, bunları fakirlere dağıtacağım!" Horasanlı dedi ki: "Ben fakirleri senden daha iyi tanıyorum, ama o yolu seçmedim!" Cüneyd: "Bu paraları yiyecek kadar yaşayabileceğimi ümit etmiyorum!" dedi. Horasanlı: "Ben sana bunu sirke, katık ve bakliyat almak için kullan demiyorum! Ben bu para ile helal, güzel, lezzetli ve tatlı yemekler satın alıp yemeni istiyorum. Bunu ne kadar çabuk harcarsan beni o kadar çok memnun edersin!" dedi. Bu sözler üzerine Cüneyd: "Senin gibilerin verdiğini geri çevirmek helal olmaz!" diyerek verileni kabul etti. Horasanlı şöyle dedi: "Benim nazarımda Bağdad'da senden daha değerli bir kimse yoktur!" Cüneyd de: "Hiç kimseye, senin gibisinden başkalarından bağış kabul etmek doğru olmaz!" dedi.

Hakikat ehli kimseler, ihsanda bulunurken ve yapılan yardımı alırken işte böyle davranıyorlardı.

ÇALIŞMAYI TERK ETMENİN HÜKMÜ

Geçim için çalışmayı bırakarak bir kenara çekilmiş olan kimsenin, bunu sırf Allahu Teala'nın rızasını kazanmak maksadıyla yapmış olması gerekir. Ayrıca bu konuyla ilgili Allahu Teala'nın hükümleri bulunduğunu bilmeli; kendi hâline uygun olan hükümleri öğrenerek yerine getirmelidir. Böyle yaptığı takdirde, maişetini temin için sebepleri yaratan el-Vehhâb olan Allah'a güvenerek sebepleri terk etmesi uygun olur. Kulun geçim için belli bir vasıta edinmeyi, her şeyi bilen Rabb'ine olan kesin imanı edindikten sonra helal olur.

Alimlerden biri şöyle der: "Senin, sadece onun yanındaki sana ait rızkı yediğini ve bundan dolayı da sadece Rabb'ine şükrettiğini bilenlerden başkasının yanında yemek yeme!"

Adamın biri Şakîk-i Belhî'yi yemeğe davet etmişti. Yanında elli civarında arkadaşı vardı. Davet sahibi kimse, onlar için çok güzel bir sofra hazırladı, sofrayı her çeşit yemeklerle donattı. Sofraya oturdukları zaman Şakîk-i Belhî (rah) dedi ki: "Bu davet sahibi kişi: 'Bu yemeği benim hazır-

lattığımı ve ikram ettiğimi kabul etmeyen kişiye yemeğim haramdır!' diye düşünüyor!" Şakîk'in bu sözü üzerine, davete katılan bütün dostları sofrayı terk eder. Sadece, müşahede yönünde eksik durumda olan bir genç sofrada kalır. Davet sahibi bu durum üzerine Şakîk-i Belhî'ye der ki: "Allahu Teala sizlere merhamet buyursun! Bu kadar ileri gitmeyi istememiştim!" Şakîk-i Belhî de: "Ben, dostlarımın inançlarını denemek istemiştim. Şu genç dışında onlar; kendileri için nelerin hazırlanmış olduğuna veya sofrada nelerin ikram edildiğine hiç aldırmıyorlar!" dedi.

Hz. Musa'nın (a.s) şöyle dediği nakledilir: "Ey Rabbim! Benim rızkımı bu şekilde İsrailoğullarının elinde kıldın; her gün sabah yemeğini birinin evinde, akşam yemeğini başka birinin evinde yiyorum!" Allahu Teala ona şöyle vahyetti: "Ben dostlarıma böyle yaparım; onların rızıklarını kullarımdan istekli olanların elleri vasıtasıyla veririm. Böylece o kullarımın da sevap kazanmalarını sağlarım!"

Oturan alim, iş yapan cahilden daha üstündür. Rızkını temin için çalışan alim, oturan cahilden daha faziletlidir. Güçlü iman sahibi olup işten güçten uzak duran kişi, zayıf inançlı olup da iş peşinde koşandan daha faziletlidir. Yine güçlü iman sahibi olup iş yapan kişi, zayıf inançlı olup da işten güçten uzak durandan daha üstündür.

Allahu Teala bağış almaya hak sahibi olanları altı sınıf olarak belirlemiş ve onları şu üç ayet-i kerimede zikretmiştir:

"Sadakalar (zekâtlar), Allahu Teala'dan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, onlar üzerinde çalışan (zekat toplayan) memurlara, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara, kölelik altında bulunanlara, borçlulara, Allah yoluna ve yolcuya mahsustur." [265]

"Mallarında dilenci ve yoksul için bir hak vardır!" [266]

"...Onlardan yeyin, kanaat eden fakire ve isteyen fakire de yedirin." [267]

[265] Tevbe 9/60.
[266] Zâriyât 51/19.
[267] Hac 22/36.

Belli bir geçim vasıtası veya mesleği olmayan kişiler, bu ayetlerin kapsamına en kolay şekilde giren ve yardım edilmeye en fazla muhtaç olan kimselerdir. Belli bir geçim vasıtası olup, ailesinin kalabalık olması veya masraflarının fazla olması sebebiyle muhtaç durumda olan kimseler de bu ayetlerin kapsamına girerler.

Abdullah b. Abbâs (r.a) ayet-i kerimenin açıklaması hakkında şöyle der: "Bu ayet-i kerime Suffe ehli hakkında inmiştir. Kıyamete kadar gelecek olanlar içinde durumları onlara benzer olan herkes bu ayetin hükmüne girer. O zamanlar Suffe ashabı dört yüz elli kişiden ibaretti. Suffe ehli bu kişiler, Medineli Ensâr ve Mekke'li Muhâcirler gibi bir aşiretleri olmayan ve her hangi bir malları bulunmayan kimsesiz ve yoksul kimselerdi. Bunların kimseyle kabile bağları yoktu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v) onları mescidin sofasına yerleştirmişti. Allahu Teala da Müslümanların mallarından belli bir kısmını (zekatlarını) bunlara tahsis etmişti."

Allahu Teala, yukarıda sayılan altı sınıfa ilave olarak yedinci bir sınıf daha zikretmiştir. Allahu Teala bunları da güzel sıfatlarla övmüş, kendi rızasını kazanmak maksadıyla kazandıklarının temiz olanından bunlara infakta bulunan muttakilere büyük sevaplar vaad etmiştir.

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temiz (helal) olanlarından infakta bulunun!"[268]

"Hayır adına ne harcarsanız sevabı eksiksiz olarak size verilir!"[269]

Burada bahsi geçen yardımlar hep şu ayet-i kerimede belirtilen kimseler içindir:

"(Sadakalar) şu fakirlere mahsustur ki, Allah yolunda kapanıp kalmışlardır. Yeryüzünde gezip dolaşamazlar. Bilmeyenler, iffetlerinden dolayı onları zengin sanır. Onları simalarından (yüzlerinden) tanırsın. Yüzsüzlük edip insanlardan istemezler. Yaptığınız her şeyi Allah bilir."[270]

---

268 Bakara, 2/267.

269 Bakara, 2/272.

270 Bakara, 2/273.

Cenab-ı Hak, bunların kendi yoluna kapanıp kaldıklarını, iffetleri sebebiyle dünya ehli kimselerden bir şey istemediklerini ifade buyurmaktadır. Bu kısım fakirler yüzsüzlük ederek insanlardan ısrarla istemezler. Bu fakirlerin vasıflarını tanımayanlar, ayet-i kerimede cahil olarak nitelenmişlerdir.

Bu son zümre, zekatı hak edenler arasında en üst sırayı alan kimseleri oluşturur. Hatta Cenab-ı Hak, onların vasıflarını saydıktan sonra müslümanlara zekatlarının dışında kazançlarının temiz olanından bunlara verilmesini emir buyurmuştur.

Yüce Allah, bir topluluğu sevdiği zaman onların özelliklerini mutlaka kitabında anlatır. Bir kesimi herhangi bir vasıfla övdüğü ve methettiği zaman bu ifadeler ile o topluluğa muhabbeti olduğu sabit olur. İşte bu ayet-i kerime de onların Allahu Teala tarafından övüldüklerine ve sevildiklerine, bunun yanında büyük bir lütfa sahip olduklarına delil olmaktadır. Nitekim Cenab-ı Hak, kendisini seven ve kendisinin de onları sevdiğini belirttiği ayet-i kerimenin sonunda: "***Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir.***"[271] buyurur.

VEREN EL İLE ALAN EL

Sûfilerden biri, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v): "***Veren el üste olan, alan el ise aşağıda olan eldir***"[272] hadis-i şerifini şöyle izah eder: Aslında veren kişi fakir, alan kişi ise zengindir. Bunun açıklaması şudur:

Gerçek verme, ahiretteki nimet ve sevaptan vermektir; fakirin vermesi de budur. Fakir zenginin malını kabul etmekle ona ahirette sevap ve manevi dereceler verilmesine sebep olmaktadır. Bu durumda asıl veren, fakir olmaktadır; diğeri de bu sayede manen zengin olmaktadır.

---

[271] Maide, 5/54.

[272] Müslim, Zekat, 106; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 4403; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No:16163; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 98.

Şu iki hadis-i şerif de bu izahın bir delili olmaktadır:

"Sadaka, verilen kişinin eline geçmeden önce Allahu Teala'nın eline geçer."[273] Sadakayı fakirin eline Allahu Teala koyar. Bu hadise göre, yukarıda olan el fakirin elidir.

Diğer hadis-i şerif ise şudur:

"Allahu Teala'nın eli en üsttedir, verilen el ise ortadadır."[274]

Bu rivayet ile de, fakir olanın veren kişi olduğu anlaşılmaktadır; çünkü Allahu Teala'nın eli onun üstünde bulunmaktadır. Zira fakirin eline sadakayı veren O'nun elidir. Böylece fakirin eli ortada olmaktadır.

Şöyle bir soru sorulabilir: Allahu Teala, ayet-i kerime ile ellerin sıralamasının şöyle olduğunu belirtmiştir; Allahu Teala'nın eli en üstte, verenin eli ortada ve alanın eli ise aşağıdadır. Burada veren elin zengin olması gerekmez mi? Çünkü bağış ve ihsan yukarıdan aşağıya doğru olmaktadır!

Buna şöyle cevap verilir: Allahu Teala'nın eli her ikisinin de üstündedir ve O'nun eli herhangi bir sıralamaya tabi tutulamaz; tartışmasız ikisinin de üstündedir. Nitekim Cenab-ı Hak:

"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir!"[275] buyurur.

Yine bu ayet-i kerimeden anlamaktayız ki, insanlardan kiminin eli diğer bazılarının üstündedir. Bundan sonra Allahu Teala, kendi elinin bütün ellerin üzerinde olduğunu haber vermektedir; çünkü her ikisine de ilk olarak veren O'dur. O'ndan önce veren bir İlk bulunmadığı gibi, O'nun eli üstünde veren başka bir el de yoktur.

Tartışma konusu olan sıralama zenginin eli ile fakirin eli arasındaki sıralamadır. Allahu Teala'dan sonra veren el acaba hangisidir? Biz deriz ki: İkinci sırada veren el hakiki manada veren eldir. Zira, gerçek manada vermek; sona eren ve fani olanı vermek değil, sürekli ve baki olanı vermek-

---

[273] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 16150; Beyhakî, Şuabu'l-İmân, No: 3525; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 98.

[274] Bkz: Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 3/3081; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 320.

[275] Fetih 48/10.

tir. Bu da ancak baki olan ahiretteki sevap ve nimetlerden vermekle gerçekleşir. Böylece fakir olan kişi, zengin olan kişiye ahiretteki manevi nasibinden vermiş olmaktadır; çünkü kazanılan sevap ahiret yurdunu mamur etmektedir. Zengin ise, fakire sahip olduğu dünyalıktan vermekte ve fakirin fani olan dünyasını imar etmektedir. Halbuki dünya bütün içindekilerle birlikte bir "hiç" olarak nitelenmiştir. Bütünüyle bir hiç olandan ne verilebilir ki?!...

Allahu Teala'nın eline gelince; gerçekten de O her ikisinin üzerinde ve ikisine de ilk olarak verendir; çünkü O'nun eli, üsttekinin de üstünde, alttakinin de üstündedir. O'nun eli için *"altında"* veya *"aşağıda"* gibi sıfatlar kullanılamaz. O'nun yüce sıfatları insanların aşağı sıfatlarından çok uzaktadır; aralarında herhangi bir karşılaştırma ve benzetme yapılamaz.

Dostlarımızdan biri, kendi şeyhi hakkında bize şunu anlattı:

"Ebu'l-Hasan en-Nuri'yi, bir yerde elini açmış insanlardan bir şeyler isterken gördüm. Bu durum bana dokundu ve bunu hoş karşılamadım. Sonra gelip durumu Cüneyd-i Bağdâdî'ye anlattım. O da bana: "Onun el açıp istemesinden rahatsız olma! O, insanlara vermek için ister. İnsanlardan istemesinin sebebi, onların sevap kazanmasını sağlamaktır, bu da ona bir zarar vermez!" dedi.

Bundan sonra Cüneyd-i Bağdâdî: "Bana bir terazi getirin!" dedi. Terazi getirilince, önce yüz dirhem tarttı, sonra bir avuç para alarak yüz dirhemin üzerine attı. Ardından da: "Bunu ona götür!" dedi. Ben keseyi elime aldım, kendi kendime: "Bir şey, ancak miktarı bilinsin diye tartılır. Ama bu zat tarttıktan sonra üzerine bir miktar daha ilave etti, belli olanı belirsiz hâle getirdi. Bu zat hikmet sahibi biridir!" deyip, bunun sebebini sormaktan haya ettim.

Keseyi Ebu'l-Hasan'a götürünce: "Bana bir terazi getirin!" dedi. Terazi getirilince, kesenin içinden yüz dirhemi tartıp: "Bunu ona geri götür ve ona söyle bundan sonra ben ondan bir şey kabul etmeyeceğim!" dedi. Daha sonra, tartı haricinde arta kalan paraları aldı.

Bu davranış benim şaşkınlığımı daha da arttırdı. Kendisine, "Neden böyle yaptınız?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Cüneyd, hikmet sahibi biridir. İpin iki ucunu birden tutmak istiyor. Şu yüz dirhemi kendi nefsi için ahirette sevap elde etmek için tarttı. Üzerine de bir avuç parayı Allahu Teala'nın rızasını kazanmak için attı. Ben, Allahu Teala'nın rızası için olan kısmını aldım, kendi nefsi için koyduğu kısmı iade ettim."

Geri çevirdiği kısmı Cüneyd'e getirip verince ağlamaya başladı ve: "Kendisi için olanı aldı, bizim için olanı geri çevirdi" dedi.

Allahu Teala en iyisini bilir.

İYİLİĞİN GİZLENMESİ VEYA AÇIKLANMASI

Yapılan yardımın açıklanması ya da gizlenmesi konusunda ihlas sahibi kişiler farklı iki yol izlemişlerdir. Bunlardan bazıları yapılan yardımların gizlenmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir; çünkü bu yol kişinin iffetli olmasını ve korunmasını sağlar. Aynı zamanda yardım alanların diğer insanların kalplerinden ve nefislerinden selamette kalmalarını temin eder. Yardımın gizlenmesi ile, din kardeşlerinin gıybetten, bir takım ithamlardan uzak durmasına ve daha başka afetlerden kurtulmasına yardım edilmiş olur. Yardımı gizlemede ihtiyat, iyilik ve takva üzere din kardeşine yardım etme vardır. Nitekim Allahu Teala şöyle buyurur:

"Eğer sadakaları gizler ve onları fakirlere verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."[276]

Konuyla ilgili bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Sadakanın faziletlisi, malı az kişinin zorlanarak fakir kimseye gizlice verdiği sadakadır!"[277]

Gizli sadakanın faziletli olmasının sebebi, gizli yapılan amelin açıktan yapılan amelden yetmiş kat daha faziletli olmasıdır. Kendisine yapılan ih-

---

[276] Bakara 2/271.

[277] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 7871; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 1270; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 16250; Elbânî, Daife, No: 1018.

sanı gizleme konusunda din kardeşine yardım etmeyen kişi, kardeşinin yaptığı iyiliği gizleme konusunda da ona yardımcı olmayacaktır. Böylece yapılan iyilik tamamlanmış olmayacaktır.

İki kişi arasında sır olan bir durumun tek taraflı olarak korunması mümkün değildir. Taraflardan biri sırrı açıklar, ya da gizlenmesi konusunda diğeri ile ittifak içinde olmazsa; ihlal eden taraf hangisi olursa olsun, o sır herkesin bildiği bir haber durumuna gelir.

Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v) de şöyle buyurur: "***İşlerinizi gizlemek suretiyle kendinize destek sağlayın; çünkü nimet sahibi olan herkese hased edilir.***"[278]

Bu yol, ibadet ehli içindeki ilim ehlinin tuttukları yoldur.

Eyyûb es-Sahtiyânî şöyle der: "Ben komşularımın hased etmelerinden korktuğum için yeni elbise giymem!"

Zahidlerden biri de şöyle der: "Dostlarımın: 'Bunu nereden buldun?' dememeleri için pek çok şeyi kullanmaktan uzak dururum!"

Nakledildiğine göre; İbrahim et-Teymî, dostlarından birinin üzerinde yeni bir gömlek görünce: "Bunu nereden buldun?" diye sordu; o da: "Bunu bana kardeşim Hayseme hediye etti! Ailesinin bundan haberi olduğunu bilseydim, kabul etmezdim!" dedi

Adamın biri alimlerden birine açıktan bir şeyler verdi; fakat alim verileni kabul etmedi. Başka biri gizli olarak bir şeyler verdi, bu sefer verileni kabul etti. Bu durum alim olan kişiye sorulduğunda şöyle açıklamada bulundu:

"Bu ikinci kişi, yaptığı iyiliği gizleyerek davranışında edebe uygun hareket etti. Halbuki birinci kişi, iyiliğini açığa vurmakla edebe uymayan bir davranış ortaya koydu. Biz de onun verdiğini geri çevirdik."

Adamın biri sûfilerden birine insanların önünde açıktan bir şeyler vermek istemişti. Sûfi onun yapmak istediği yardımı geri çevirdi. Yardımı yap-

[278] Beyhakî, Şuabu'l-İmân, No: 6655; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, No: 1188; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 16800; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 342.

mak isteyen kişi: "Sana yapılan yardımı neden geri çevirdin? Bu davranışınla, Allahu Teala'nın sana yaptığı iyiliği geri çevirmiş oldun!" diye eleştirince, şöyle karşılık verdi:

"Sen Allahu Teala'nın rızası için yapılması gereken bir amele başkalarını da ortak koştun! Yapacağın yardımı Allah'ın bilmesi ile yetinmedin. Ben de, yaptığın yardıma başkalarının rızasını ortak ettiğin için geri çevirdim!"

Alimlerden biri açıktan verilen yardımları almaz, gizli verilenleri alırdı. Bunun sebebi kendisine sorulunca şöyle dedi:

"Bir alime, sadakanın açıktan verilmesinde; ilmin aşağılanması ve ilim ehlinin gözden düşürülmesi söz konusudur. Sahip olduğum hiçbir dünyalık uğruna ilmin aşağılanmasına ve ilim ehlinin gözden düşürülmesine rıza gösteremem!"

Yine nakledildiğine göre; ariflerden birine açıktan yardımda bulundular; o kabul etmeyip geri çevirdi. Daha sonra bunu kendisine gizlice verdiler, bu sefer kabul etti. Kendisine: "Neden açıktan verilince geri çevirdin de gizlice verilence yardımı kabul ettin?" diye sorduklarında şöyle dedi:

"Sen, yardımı gizlice vermekle Allahu Teala'ya taatte bulundun. Ben de senin taatte bulunmana yardımcı oldum. Açıktan verirken O'na karşı günah işledin; ben senin günah işlemene yardımcı olamazdım!"

Süfyân-ı Sevrî (rah) şöyle derdi: "Eğer bir kimsenin, yaptığı yardımı hatırına getirmeyeceğini ve onu insanlara anlatmayacağını bilirsem onun yardımını kabul ederim."

Yemin ederek söylüyorum ki, böyle yapılması, Allahu Teala'nın sadakaların gizlenmesiyle ilgili teşvik ettiği edebe uygundur. Bu davranış aynı zamanda Resûlullah'ın (s.a.v) emir buyurduğu ve daha faziletli olduğunu söylediği amellerin gizlenmesine de uygun düşmektedir!

Hediyeyi gizli veren kişi, alan kişiyi şu hadis-i şerifin sorumluluğu altına sokmamış olur. Resûlullah (s.a.v) buyurmuşlardır ki:

"Bir kimseye, yanında bir topluluk bulunduğu hâlde kendisine bir hediye verilirse, yanında bulunanlar da hediyeye ortak olurlar."[279]

Resûlullah (s.a.v) diğer bir hadis-i şerifte ise şöyle buyurur:

"Kişinin din kardeşine vereceği en değerli hediye gümüş para veya ona ekmek yedirmesidir!"[280] Bu hadis-i şerifte gümüş para da bir hediye olarak değerlendirilmiş, hatta hediyenin en üstünü olarak kabul edilmiştir. Nitekim gümüş ve altın para hakkında: "Bunlar, eşya için değer ölçüsüdür!" denilmiştir.

Hediyeyi insanların içinde açıktan alan kişi, orada hazır bulunanlar hediyeyi almaktan vazgeçip onu kendisine hibe etmedikleri taktirde, hediyeyi paylaşmak durumundadır. Hediyeyi alan kişi böyle yapmazsa, güzel bir davranış yapmamış olur.

Ehl-i marifetten ihlas sahibi olanların bir kısmına göre de; verilen yardımı açıklamak, alan kişi için daha faziletlidir. Bu usul, hediyeyi alan kişi açısından daha selametli, ihlas ve sadakatini ortaya koyması bakımından da daha etkili bir yoldur. Bunu geri çevirmek ise; kadir ve kıymet bilmekten, itibar ve zühdden uzaklaştırır. Nitekim Allahu Teala şöyle buyurur: "*Sen yalnızca kendi nefsinden sorumlusun!*"[281]

Bu ayet-i kerimeye göre denilmiştir ki: Eğer biz kendi nefsimizin selamette olduğunu ve hâlimizle ilgili hükmü iyi bilir isek; açıktan almış olduğumuz yardımlar sebebiyle itibarımızın düşmesine ve insanların dedi-kodusuna aldırmayız. Bunun ötesinde, kişinin başına gelecek olan belalara karşı Allahu Teala onu koruyacaktır."

Bu görüş sahipleri derler ki: "Tevhid ve ihlasın hakikatine ermiş olan kişiler şunu çok iyi bilirler; açıkta (zahirde) olsun gizlide (batında) olsun gerçekte veren Allahu Teala'dır. Böyle olunca da, açıkta veriliyor diye yapılan yardımı geri çevirmenin bir manası yoktur."

---

279 Buharî, Hibe, 25.

280 Benzer lafızlarla aynı manadaki hadisler için bkz: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/272, 285; Tirmizi, Birr, 37.

281 Nisâ 4/54.

Bunlardan biri şöyle der: "Arifler için gizli olan ile açıkta olan birdir; çünkü her iki hâlde de ibadet edilen Mabud tektir. Dolayısıyla bu iki hâlde (gizli ve açıkta) birbirinden farklı amellerde bulunmak tevhid inancına şirk bulaştırmak demektir."

Ariflerden biri şöyle der: "Biz, insanların verdiklerini gizlice alan, fakat açıktan geri çeviren kimselerin dualarına bir değer vermezdik!"

Adamın biri alimlerden birine gizlice bir yardımda bulundu. Alim, verileni eliyle yukarı doğru kaldırarak şöyle dedi: "Bu dünyaya ait bir iştir. Dünyaya ait işlerde faziletli olan açıktan yapılmasıdır. Ahirete ait işlerde faziletli olan ise gizli olmasıdır!"

Sûfilerden biri şöyle der: "Ariflerden biri olan üstadıma, sebeplerin açıklanması veya gizlenmesi yollarından hangisini tutmak gerektiğini sordum. Bana şöyle dedi:

"Her halükarda yapılan yardımın sebebini açıkla! Çünkü sen mutlaka şu iki tür insanın biriyle karşılaşırsın: Birinci tür insanın yardımını almakla, onun gözünde senin değerin düşer. Zaten senin istediğin de budur; çünkü böyle olması dininizin selamette olması ve nefsin karşılaşacağı afetlerden kurtulmak için daha güvenlidir. Bu yolu uygulamanız gerekir. Sana gelen de zaten tekellüfsüz gelmiştir.

İkinci tür insan ise, sana yaptığı yardımı kabul ettiğin için onun gözünde ve kalbinde değerin artar. Bu, senin hayrını isteyen gerçek kardeşindir; çünkü onun sana gösterdiği muhabbetin ve hürmetin artışı oranında sevabı da artar. Bu sevabın artmasına katkıda bulunursan sen de sevap kazanırsın. Bundan dolayı yapılan yardımı açıklama yolunu tutman gerekir!"

Ariflerden biri şöyle der: "Bir şey aldığın zaman onu açıkla; çünkü bu Allahu Teala'dan gelen bir nimettir ve açıklanması daha faziletlidir. Yapılan yardımı reddettiğin zaman, bunu gizle! Çünkü bu senin (Allah için yaptığın) bir amelindir; bunda faziletli olan gizlemektir."

Yemin ederim ki bu konuda söylenecek son söz budur! Bu aynı zamanda ariflerin tuttuğu yoldur!

Alimlerden biri şöyle der: "Alan kişi açısından; yapılan yardımın açıklanması ahirete yönelik bir ameldir; onun gizlenmesi ise dünyaya yönelik bir ameldir.."

Bu görüş sahibi zat, yapılan yardımların açıklanmasını mekruh görmezdi. Nitekim Allahu Teala şöyle buyurur: "*Öyleyse Rabb'inin nimetini anlat!*"[282] Bu ayet-i kerime ile Allahu Teala, kendi lütfundan verdiği nimetlerin gizlenmesini kötülemiştir. Bu kötülüğü işleyenleri, diğer bir kötülük olan cimrilik ile birlikte zikretmiştir. Cimrilik ise, kötü ahlakların ve dünyaya bağlılığın başında gelir. Bu mealde Allahu Teala şöyle buyurur:

"Bunlar öyle kimselerdir ki; cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler, Allahu Teala'nın bol hazinesinden kendilerine verdiğini de gizlerler!"[283]

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) de şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teala bir kuluna nimet verdiği zaman, bu nimetin kulu üzerinde görülmesinden hoşlanır."[284]

Ariflerden ihlas ve tevhid ehli olanların kalbine en yatkın ve yakın olan anlayış budur. Bu tutum, onların müşahedelerinin ve hâllerinin bir gereğidir. Veren kişilerin elleri farklı olsa da, onlar derin ve ince bakışları ile her zaman İlk ve asıl veren Yüce Rablerini görürler; bu bakımdan, veren kişinin elinden gizli almak ile açıktan almak onlar için eşit derecededir.

HEDİYEYİ AÇİKLAMA KONUSUNDA ASIL EDEP

Bizim kanaatimize göre bu konuda söylenecek son söz şudur: Bu konu biraz daha araştırılmaya ve ayrıntılı olarak açıklanmaya muhtaçtır. Allahu Teala elbette en doğrusunu bilir! Bize göre, insanlar birbirleriyle imtihan edilmektedir. Her insan üzerine düşen, yaptığı amelin faziletli olması ve hâlinin afetlerden selamet bulması için kendi hâlinin gereklerini yerine getirmesidir.

---

[282] Dûhâ, 93/11.

[283] Nisâ, 4/37.

[284] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/474; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 19/623; İbnu Hıbban, Sahih, No: 5417; Tahavî, Şerhu Müşkilu'-Âsâr, 3/38.

Veren kişinin üzerine düşen, yaptığı iyiliği gizlemesi ve saklı tutmaya çalışmasıdır. Eğer yaptığı iyiliği açıklarsa; kendi hâline uygun davranışı terk etmiş ve üzerine düşeni tam olarak yerine getirmemiş olur. Bu ise; nefsin karşılaşabileceği afetlerden biri ve o amelin dünyaya yönelik olmasına sebep olacak bir tehlikedir.

Yardımı alan kişinin üzerine düşen; onu açıklaması ve etrafına yaymasıdır. Yapılan iyiliği gizler ve saklarsa; amelinde ihlası terk etmiş olur. Bu da onun için bir eksikliktir. Bu davranış da, alan kişinin nefsinin karşılaşabileceği afetlerden biri ve onun için dünyaya açılan bir kapı niteliğindedir.

Rivayet edildiğine göre, Sahabe-i Kiramdan biri, Hz. Resûlullah'a (s.a.v) dedi ki: "Filan kişiye bir dinar para verdim, bana övgüde bulundu ve teşekkür etti. Bu söz üzerine Resûlullah da (s.a.v:

"Ben de falan kişiye üç ile on dinar arasında para verdim, bana ne övgüde bulundu ve ne de teşekkür etti!" *buyurdular.*"[285]

Hazret-i Peygamber bu ifadesi ile, yardım yapılan kişinin övgü ve şükranda bulunmasını istemiş olmaktadır.

Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v) Şair İbnu'l-Hamâme ve diğer şairlere şöyle demiştir: "***Beni övdüğün şiirleri bırak, Rabb'ini övdüğün şiirleri oku; çünkü o, övülmeyi sever!***"[286]

Efendimiz (s.a.v), şairden hâline uygun düşen hükmü yerine getirmesini istemekteydi; çünkü, yapılan iyilik ve yardımı övmenin ve teşekkür etmenin, insanları iyiliğe teşvik ettiğini bilmekteydi. Zira O, Rabbânî ahlak ile terbiye edilmişti. Allahu Teala, asıl rızkı veren (Rezzâk) kendisi olduğu hâlde, yardım edenlere teşekkür etmeyi ona sevdirmişti. Aynı şekilde Allahu Teala, kendi dostlarına da nimeti asıl verenin Rabb'leri olduğunu müşahede etmelerine rağmen, nimetin kendilerine ulaşmasında vasıta olanlara teşekkür etmeyi sevdirmiştir.

---

[285] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/4, Bezzar, Müsned, No: 925; Tahavî, Şerhu Müşkilu'l-Âsâr, No: 5932; İbnu Hıbban, Sahih, No: 3414; Hakim, el-Müstedrek,1/46; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 94-95.

[286] Bkz: Hakim, Müstedrek, III, 615; Ahmed, Müsned, III, 435; Ebu Nuaym, Hilye, I, 46; Tabarani, el-Kebir, No: 844. Hadisin bir kısmı için bkz: Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 345-346. (Bab: 156)

Nitekim Muhâcirler de, Ensârın soylu davranışını gördükleri zaman şöyle demişlerdi:

"Ey Allah'ın Resûlü! Misafir olduğumuz şu topluluktan daha hayırlı bir topluluğu hiç görmedik! Mallarını bile bizimle bölüştüler! Bütün sevabı onların almasından korkuyoruz!"

Hz. Resûlullah da (s.a.v), onlara teşekkür ettikleri ve övgüde bulundukları takdirde sevaba ortak olacaklarını bildirdi.[287]

Bu anlayış doğrultusunda Resûlullah (s.a.v) başka bir hadis-i şerifte Sahabe-i Kirama şunları buyurmuştur:

"Kime bir ihsanda bulunulursa, o da dengi ile karşılık versin! Buna gücü yetmezse, ihsanda bulunanı övsün!"[288]

Bu hadis-i şerifin diğer bir rivayetinde şu lafızlar yer alır:

"Kim size bir iyilikte bulunursa, ona dengi ile karşılık verin. Eğer bunu yapamazsanız, onu hayırla övün ve kendisine dua edin ki; o da sizin kendisine karşılık verdiğinizi bilsin!"[289]

Konuyla ilgili herkes tarafından bilinen bir haber de şöyledir:

"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allahu Teala'ya da şükretmez!"[290]

Bu konuda rivayet edilen bir diğer hadis de iki farklı yolla rivayet edilen ve içinde garip bir lafız bulunan şu hadistir:

"İnsanları zikretmeyen (anmayan) kişi, Allahu Teala'yı da zikretmez!"

Yani, iyilik ve ihsanda bulunan kimseleri hatırlamayan ve onları övgüyle anmayan kişi, nimetin asıl sahibi olan Allahu Teala'yı da zikretmez ve hatırına getirmez.

---

[287] Tirmizi, Kıyame, 44; Ahmed, Müsned, III, 200; İbnu Kesir, Tefsir, VIII, 69.

[288] Ebu Dâvud, Zekat, 38; Nesâi, Ameli'l-Yevmi ve'l-Leyl, 180; Taberânî, el-Mucemu's-Sağir, No: 2/149.

[289] Tirmizi, Birr, 86; Buhârî, Edebü'l-Müfred, No: 215; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağir, No: 2/148; Hatib Tebrizi, Mişkât, No: 3024; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 16825.

[290] Tirmizi, Birr, 35; Ebu Dâvud, Edeb, 12; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/278; Bezzar, Müsned, No: 1637.

Uyulması Gereken İkinci Fazilet

Uyulması gereken ikinci bir fazilet de; yardımı yapan kişinin, yaptığı yardımdan dolayı adının anılması ve kendisine teşekkür edilmesi konusunda istekli ve arzulu olmamasıdır. Eğer yardım yapan birinde böyle bir beklenti ve maksat var ise; bu durum onun bilgisinin eksikliğini ve nefsinin büyük afetlerle karşı karşıya kaldığını gösterir. Bu tür beklenti içinde olanlara karşı, yardımı alan fakirin,, aldığı yardımı gizlemesi daha faziletlidir.

Çünkü yapılan yardımı açıkladığında, bu açıklaması ile kendisine iyilik yapan kimsenin nefsinin kötü arzularına yardım ettiği için, ona bir nevi kötülük etmiş ve o kişinin nefsinin afetlerini güçlendirmiş olur. Bu şekilde ayrıca, Allahu Teala'nın yasaklamış olduğu; düşmanlık ve günah üzerine yardımlaşma fiilini işlemiş olur. Bu durumda yardımı alan kişiye gereken iş, yardım yapanın bilmediği bir konuda zulme düşmesi söz konusu olduğu için, yapılan yardımı gizleyerek bu amelinde ona yardımcı olmasıdır.

Allahu Teala doğru olanı en iyi bilendir.

Uyulması Gereken Üçüncü Fazilet

Bazı insanların yanında, yapılan yardımı açıklamak ile gizlemek birdir; çünkü bu kimseler sağlıklı ve kesin bir imana erişmişler, niyetlerinde ihlası elde etmişler ve sahip oldukları sürekli müşahede hâli ile hep ilk veren Yüce Mevla'yı görmüşlerdir. Böyle kimseler için, yapılan yardımı açıkta kabul etmek, bundan dolayı övgüde bulundukları taktirde caizdir; çünkü bunlar güçlü bir marifete ulaşmış, akılda kemale ermiş, Rab'lerinin kendilerini muvaffak ettiği ve işlerini gördüğü konularda derin ve ince bir bakışa sahip kimselerdir. Bundan dolayı O'na şükreder ve gelen nimeti de O'ndan bilirler.

Şu meşhur hadis-i şerif bu hususa işaret eder: "***Mümin kişi övüldüğü zaman kalbindeki imanı artar!***"[291]

---

[291] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 424; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 1/701; Zebîdî, İthaf, 4/306.

Ariflerden biri şöyle der: "Kişi, aklının derecesine göre övgüde bulunur."

Süfyân-ı Sevrî (rah) de şöyle der: "Nefsini tanıyan kişiye insanların övmesi bir zarar vermez!"

Yardım hakkında dördüncü fazilet

İnsanlardan bazıları yaptıkları yardımı açıklar; insanlara şirin görünmek ve yapmacık davranmak gibi çirkin davranışlara kapılarak niyetini bozar. Bu gibi kimselerin yardımlarını kabul etmek doğru olmaz; çünkü kabul edildiği taktirde, o kişiye işlediği günahta yardım edilmiş olur. Böyle kişilerin yaptıkları yardımlardan dolayı övülmeleri de uygun olmaz.

Eğer bir kimse, böyle birinin yaptığı iyiliği anlatır ya da sahibini överse; o kişiyi ifsat etmiş ve aldatmış olur; çünkü bu kişi kendi nefsini önde görmekte ve Rabb'ini tanıma konusunda büyük bir eksiklik içinde bulunmaktadır. Bu durumdaki birini öven kişi, o hâlini kabul etmiş sayılır. Onun yaptığı iyiliği zikreden kişi de, o kişinin şirkine yardımda bulunmuş olur.

Adamın biri, Resûlullah'ın (s.a.v) yanında başka birini övdü; onun sözlerini işiten Resûlullah (s.a.v): ***"Adamın boynunu vurdun! Eğer bunları işitirse bir daha iflah olmaz!"***[292] buyurdular.

Ancak Resûlullah (s.a.v), bir topluluğu yüzlerine karşı ve işitebilecekleri şekilde övmüştür; çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v), onların kesin imana sahip olduklarından emindi ve övgüsünün onların imanlarını arttıracağını iyi biliyordu.

Hazret-i Peygamber, kendisine doğru gelmekte olan biri için,

"Bu kişi içinde yaşadığı kabilenin efendisidir!" buyurmuştur. Başka birisine de işiteceği bir sesle:

"Bir toplumun önderi size geldiği zaman ona değer verin!"[293]

---

[292] Müslim, Zühd, 65; Buhârî, Şehâdât, 16; İbnu Mace, Edeb, 36.

[293] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 18/339; Bezzar, Müsned, No: 2744; İbnu Hacer, el-Metâlib, No: 877; Hakim, el-Müstedrek, 3/611.

Resûlullah'ın (s.a.v) huzurunda birisi güzel bir söyledi. Bu söz hoşuna gitti ve övgüyle şöyle buyurdu:

"Bazı sözler vardır ki büyü tesirindedir!"[294]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v), övülmemelerinin kendileri için daha hayırlı olduğunu bildiği kimseleri övmezdi.

Süfyân-ı Sevrî, Yusuf b. Esbât'a dedi ki: "Sana bir iyilikte bulunduğum zaman, bunu senden bile gizlemek isterim. Bunun, Allahu Teala'nın bana sunduğu bir nimeti olduğunu kabul eder, bundan dolayı senden daha fazla haya eder ve Allahu Teala'ya şükrederim. Eğer böyle bir hâl içinde olmazsam, yardım gönderme işini yapmam!"

Bütün bunların özeti şudur: Veren kimsenin hâline uygun olan davranış, iyilik ve ihsanını gizlemektir; alan kimse için uygun olan ise onu açıklamaktır. Buna aykırı davranın kişi, kendi hâlinin gereğini yerine getirmekten uzaklaşmış olur. Veren kişinin üzerine düşen, övülmekten hoşlanmaması, yaptığı iyiliğin söylenmesini ve methedilmesini istememesidir.

Bu özelliklere sahip olduğu bilinen kişileri övmek, onlara teşekkür etmek ve yaptığı iyiliği anlatmak gerekir. Yaptığı iyiliği açıklamak isteyen kişilerin yardımlarını anlatmak ise, o kişinin kendisine yaptığı zulme yardımcı olmaktır. Böyle kimseleri övmekten uzak durmak, yardım yapan için daha faziletli, yardım alan için de en güvenli olanıdır.

HANGİ HAYRI DAHA FAZİLETLİDİR

Sadıkların özet olarak ifade ettikleri ve sonra da üzerinde görüş ayrılığına düştükleri bir konu var. Onlar: "Farz olan zekattan mı yoksa nafile sadakalardan mı almak daha faziletlidir?" konusunda farklı görüşlere sahiptirler.

Bazılarına göre farz olan zekattan almak gerekir. Bunlar nafile sadakaları kabul etmezler; çünkü farz olan zekattan, Allahu Teala'nın izni ve

[294] Buhârî, Nikah, 48; Ebu Dâvud, Edeb, 94; Tirmizi, Birr, 81; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 1025; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/16.

taksimi ile alınmış olur. Zekatı vermek farz kılındığı gibi, aynı zamanda farz olan zekatı almak Allahu Teala tarafından fakirlere yüklenmiş bir vecibedir.

Eğer bütün fakirler ve yoksullar zekatı kabul etmemek üzere söz birliği etseler; hep birlikte günaha girmiş ve hepsi de Allah'a isyan etmiş olur; çünkü bu davranışları ile, Allahu Teala'nın mallardan verilmesini farz kıldığı zekat emrini yerine getirilmez hâle sokmuş olurlar.

Farz olan zekatlardan alınmasını savunanlar şöyle derler:

"Bir kişi farz olan zekattan almakla, kendisini zayıflar ve yoksullar sınıfına sokmuş olur. Bu durum da tevazu ve zillet hâline daha yakın bir hâldir."

Bir de, zekattan almak kişinin dini bakımından da daha güvenlidir; çünkü bu durumda kişinin dindarlığının istismar edilmesi ve kötüye kullanılması söz konusu olmaz; çünkü zekat, sadece müslüman olmasının tabii bir sonucu olarak kendisine verilmektedir. Halbuki nafile olarak (farz dışında) verilen sadakalardan alan kişinin, dindarlığının istismar edilmesi; zühd ve takva sahibi olduğu için kendisine o sadakanın verilmiş olması mümkündür. Asıl fakirlerin hakkı olan sadakaların bunlar bir kenara bırakılarak başkalarına tahsis edilmesi arzu edilmeyecek bir durumdur. Bu anlayış, ibadet ehli içindeki ilim ehlinin görüşüdür. Dininin ve nefsinin salahını isteyenlerin, hâllerinin ve müşahedelerinin tabii sonucu olarak yapmaları gereken budur.

Diğer bir kısım ise; farz olan zekat yerine nafile sadakalardan almayı tercih etmişler, bu nafile sadakaları hediye olarak değerlendirerek şöyle demişlerdir:

"Hediyelerin alınması emredilmiştir. İnsanların birbirine yakınlaşması ve birbirlerini sevmeleri için hediyeleşmeleri teşvik edilmiştir. Hem nafile olan sadakalardan alınmakla; fakirlerin hakkı olan zekatta onlara ortak olunmamış olur."

Bu görüşü savunanlar, zekat almaya hak sahibi olanların sıfatlarını tam olarak taşımadıkları korkusuyla bu yolu tutmuşlardır. Bunlar, zekat için Allahu Teala'nın şart koştuğu sıfatları taşımamaktan fazlasıyla korkarlar. Bu durumda farz olan zekat gerçek yerine verilmemiş olur. Bu zekatı

alan bakımından böyle olduğu gibi, veren için de ihtiyatlı bir tutum olmaz; çünkü gerçek sahiplerine verilmeyen zekat, mükellefin üzerinden düşmüş olmaz.

İşte bu bakımdan farz olan zekatın dışındaki nafile sadakalardan almak, bizim için daha güvenli ve daha fazla genişlik olan bir alandır. Bununla birlikte onlar, bütün nimetlerin Allahu Teala'dan geldiğini müşahede eder ve dinin gerçek sahibinin Allahu Teala olduğu kesin olarak bilirler. Bu konuda: "*Dikkat edin, din sadece Allah içindir!*"[295] buyurulur. Onlar kendi kendilerine, 'nimete nail olmuş kimseler gözüyle bakar; nimeti biz kendimiz elde ettik' anlayışıyla hareket etmezler. Bu yol marifet ehlinden bazılarının tuttuğu yoldur.

Bu yolu tutanlar arasında İbrahim el-Havvas, Cüneyd-i Bağdadî ve onların görüşlerine uyanlar vardır.

Bize göre bu konuda yapılması gereken şudur: Kişi önüne gelen her insandan, her verildiği anda almamalı. Ancak ihtiyaç hâlinde ve zaruri miktarı kabul etmekle yetinmelidir. Bu şartlarda alan kişi, farz olan zekattan veya nafile olan sadakalardan da alsa, Allahu Teala'nın kendisine yüklediği sorumlulukları yerine getirir; çünkü farz olan zekat Allahu Teala'nın emri olup bununla ilgili ilahi hükümler vardır. Nafile olarak verilen sadakalar için teşvik olup, aynı şekilde bunlar hakkında da Allahu Teala'nın hükümleri bulunmaktadır.

Kulun üzerine düşen; dininin emirlerini gözetmesi, din kardeşi için ihtiyatlı hareket etmesi ve bulunduğu hâlin gerektirdiği hükümlere göre davranmasıdır. Bu durumda farz veya nafile sadakalardan alması arasında bir fark bulunmaz.

Kişi, nefsinin karanlık ve kötü arzularına asla iltifat etmemelidir; çünkü kurtuluş ve selamet bundadır.

---

295 Zümer 39/3.

KIRK İKİNCİ BÖLÜM

YOLCULUK HÜKÜMLERİ

YOLCULUĞUN HİKMETLERİ

Hak yolcusu mürid, fırsat bulduğunda ve bir hayır gördüğünde yolculuğa çıkabilir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Beldeler Allahu Teala'nın beldesi, insanlar da O'nun kullarıdır. Rızkını nerede bulursan oraya yerleş ve bundan dolayı Allahu Teala'ya hamdet!"[296]

Meşhur bir hadis-i şerif de şöyledir: "*Sefere çıkın, ganimetler elde edin!*"[297]

Ahiret ehlinin ganimetleri, elbette ki ahirette elde edilecek kazançlardır. Bu konuda sözlerin en doğrusunu söyleyen Allahu Teala şöyle buyurur:

"Nefislerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler: "Ne işte idiniz (dininiz için ne yapıyordunuz)?" dediler. (Bunlar): "Biz yeryüzünde aciz düşürülmüş idik!" diye cevap verdiler. Melekler de: "Allahu Teala'nın arzı geniş değil miydi ki, onda göç edip (istediğiniz gibi dininizi yaşayabileceğiniz bir yere) yerleşseydiniz?" derler."[298]

---

[296] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/166; Ebu Dâvud, Harâc ve'l-İmâret, 37; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 250; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 4/82.

[297] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 740; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, No: 324; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid No: 9657; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 17468, 17471-17472.

[298] Nisâ 4/97.

Diğer bir ayet-i kerime de şöyledir:

"Yeryüzünde gezin, öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakın!"[299]

"Kesin inanacaklar için yerde nice ibretler vardır. Kendi nefislerinizde de öyle! Görmüyor musunuz?"[300]

Kendi nefislerinde yani içlerinde delil ve ibretler var edilmiş olan kimseler, bunları basiret gözüyle görür ve zekasıyla kavrayabilir. Dış dünyada var edilen ayetler ve ibretleri idrak etmek ve anlamak için de gezmek ve yolculuğa çıkmak gerekir.

Nitekim Allahu Teala şöyle buyurur:

"(Ey insanlar!) Elbette siz de sabah ve akşam onlara uğruyorsunuz. Hâla akıllanmayacak mısınız?"[301]

"Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler."[302]

Yeryüzünde dolaşan kişinin basireti açılır, gördüklerinden ibretler alır ve onları güzel bir şekilde anlar. Gezerken gördüğü bir ayet ve delile dikkatlice bakar, üzerinde düşünür ve onlardaki ilahi ilme yönelir.

Allahu Teala, yeryüzünü insanlar için yayılmış bir döşek hâline getirdiğini ve yeryüzünde nimetler yarattığını, ondaki rızıklardan yemelerini istemiş ve bundan sonra da yeryüzünde dolaşmalarını şöylece emir buyurmuştur:

"Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Şu hâlde yerin omuzlarında/üzerinde dolaşın ve Allah'ın rızkından yeyin. Bilin ki dönüş ancak O'nadır."[303]

---

[299] Rûm 30/42.
[300] Zâriyât 51/20-21.
[301] Sâffât 37/137-138.
[302] Yusuf 12/105.
[303] Mülk 67/15.

Müfessirler, ayet-i kerimede geçen ve "omuzlar" olarak çevrilen kelimenin (=el-Menâkib); yeryüzündeki çarşı-pazarlar, köyler veya dağlar anlamına gelebileceğini söylemişlerdir.

Bana göre bu kelime ile dağların ifade edilmiş olması daha doğrudur. Buna göre; ahdâbü'l-ard (=yeryüzünün tepeleri) ile köyler ve menâkib (=omuzlar) ile dağların kastedilmiş olması daha doğrudur; çünkü omuzlar insanın en yüksek yerlerini ifade eder.

Bişr-i Hâfî (rah) şöyle derdi: "Ey Kur'ân-ı Kerîm okuyucuları! Seyahat edin güzelleşin! Çünkü su bir yerde fazla kalırsa tadı değişir!"

SEFERİN MANASI

"Sefer" sözlükte; yüzünü açmak, tan ağarmak, örtüyü kaldırmak gibi anlamlara gelmektedir.

Yolculuğa "sefer" denilmesinin sebebi hakkında şunlar söylenmiştir:

Yolculuk, kişinin ahlakını ortaya çıkardığı için buna "sefer" denilmiştir.

Yolculuk aynı zamanda yeryüzünde Allahu Teala'nın ayetleri, delilleri, hikmet ve kudretinin ortaya çıkmasını temin etmektedir.

YOLA ÇIKMA EDEBİ

Yolculuğa çıkmaya karar veren kişi; iki rekat istihâre namazı kılmalı, Allahu Teala'ya sağlam bir şekilde gönülden tevekkül etmelidir. Allahu Teala, gözetici ve huzur verici olarak kendisine yeterlidir. Kul, Rabb'ine güvenmeli ve O'na dayanmalıdır. Hâlini diğer insanlardan gizlemeli ve iyi-kötü her hâlinde Allahu Teala'nın takdirine rıza göstermelidir.

Çıkmak istediği yolculukta; eskilerden kalan eserler ve izlerden ibret almayı, Allahu Teala'nın ayetlerine basiret gözüyle bakma niyetinde olmalıdır. Allahu Tealan'ın sonsuz hazinesinden rızkını temin edecek vasıtalar vermesini dilemelidir.

Denilmiştir ki: Allahu Teala, yolculuğa çıkanlar için belirli melekler tayin etmiştir. Bu melekler yolculuğa çıkanların niyetlerine bakarlar ve niyetleri ne ise herkese onu verirler. Kimin yolculuktaki niyeti dünyalık elde etmek ise; kendisine istediği verilir ve ahiretinden bu miktar azaltılır. Bu kişinin düşüncesi darmadağınık olur; hırs ve dünyaya rağbet ile meşguliyeti çoğalır.

Bir kimse çıktığı yolculuk ile ahiret amelini ve ahiret ehlini kazanmayı niyet ederse; kendisine basiret ve ince anlayış lütfedilir. Niyeti oranında kendisine düşünce ve ibret kapısı açılır. Himmeti ve niyeti toplanır. Kanaati ile, dünya ona değil o dünyaya hakim olur. Onun meşguliyeti ise zühddür. Melekler ona dua eder ve onun için istiğfarda bulunurlar.

Bu anlayışla yolculuğa çıkan kişinin niyeti; kalbini ıslah etmek, nefsini eğitmek, gerçek hâlini ortaya çıkarmak ve sahip olduğu sıfatları denemek olmalıdır; çünkü nefis, yolcuk dışında itaat ile bağlılık gösterir. Yolculuk esnasında da kişinin isteklerine boyun eğmesi söz konusu olabilir; ancak, yolculuğun sıkıntıları ve ağırlıkları üzerine çökmeye başlayınca gerçek durumu ortaya çıkar. Bu durum, nefsin alıştığı ölçülerin dışına çıkmasına sebep olacak; bu da nefsin üzerindeki örtülerin açılarak gerçek hâlinin ortaya çıkmasına ve gizli kalmış isteklerinin bilinmesine yardımcı olacaktır.

Kişi çıkmış olduğu bu yolculuk sayesinde daha önce sahip olmadığı bir takım bilgi ve basiretler elde edecek; bunlar vasıtasıyla da nefsinin gizli kalmış yönlerini ve sırlarını tanımış olacaktır. Sonuç olarak bunlar; Allahu Teala'nın sevdiği kulları için dilediği zaman ortaya çıkardığı yeryüzünün gizlediği şeylerden olmaktadır. Nitekim Allahu Teala şöyle buyurur: "*Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkarır...*"[304]

Bir kişi ilim öğrenmek maksadıyla seyahate çıkarsa; şu ayet-i kerimede işaret edilen "seyahat edenler" kapsamına girer:

---

[304] Neml, 27/25.

"Tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar var ya, o mümінleri müjdele!"[305]

Bu ayet-i kerimede geçen "seyahat edenler" için müfessirler; bundan maksat "ilim öğrenmektir" veya "talebelerin seyahatidir" demişlerdir.

Said b. el-Müseyyeb (rah) bir hadis-i şerifi öğrenmek için günlerce yolculuk ederdi.

Şa'bî (rah) de şöyle der: "Bir kimse, kendisine doğru yolu gösteren bir tek kelime için Şam'dan Yemen'in en uzak noktasına yolculuk etse, asla bu yolculuğu boşuna yapmış olduğunu düşünmem!"

Câbir b. Abdullah (r.a) ve Sahâbe-i Kirâmdan bazı kimseler Medine-i Münevvere'den Mısır'a kadar yolculuk etmişlerdir. Bunlar, Abdullah b. Üneys'in (r.a) Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet ettiği bir hadis-i şerifi kendisinden dinleyebilmek için bir aylık yolculuk yaptılar.

Asr-ı Saadetten günümüze (hicri dördüncü asra) kadar ilim uğrunda yolculuk yapanlar sayılamayacak kadar çoktur.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Kim ilim öğrenmek için evinden çıkarsa, o kişi dönünceye kadar Allah yolundadır!"[306]

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Kim ilmi araştırıp bulmak için bir yola girerse, Allahu Teala onun için cennete doğru giden kolay bir yol açar!"[307]

Denilmiştir ki: İlim yolunda harcanan para, Allahu Teala'nın yolunda harcanan para gibidir; bu uğurda yapılan bir liralık harcama yedi yüz katı ile kula sevap getirir.

---

[305] Tevbe, 9/112.

[306] Tirmizî, İlim, 2; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, 1/16; Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 28819; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 8657.

[307] Buhârî, İlim, 10; Müslim, Zikir, 38; Tirmizî, İlim, 2; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 8756.

YOLUCULUKTAKİ NİYETLER

Salih kişilerle görüşmek maksadıyla yapılan seyahatin fazileti hakkında da hadis-i şerif bulunmaktadır. Sahâbe-i Kirâmdan nakledildiğine göre; onlar salihlerle buluşmak için hac yolculuğuna çıkarlardı. Halbuki hac, yolculukların en faziletlisidir. Bizden önce yaşamış olan salih kimseler, hac yolculuğunu hayırlı kimselerle buluşmak için vesile edinmişlerdir.

Bir kişi, dininin selametini sağlamak ve bulunduğu yerdeki dünyalıklara nefsinin saplanıp kalmasından kurtulmak maksadıyla şehirlerden uzaklaşırsa, bu da kendisi için güzel bir davranış olur. Bunun yanında kişi, gözlerden ırak olmak, zilleti tatmak, şöhret afetinden uzak kalmak ve kalbini ıslah etmek gibi maksatlarla da şehirlerden uzaklaşabilir. İnsanlardan uzak durmakla kendi hâline bir istikamet kazandırabilir.

İnsanlardan uzaklaşıp tek başına kalmak da bir tür riyazettir. Güçlü bir imana sahip oluncaya kadar bu hâl üzere devam eder. Kalbi huzura kavuşup itminan bulduktan sonra, belli bir yere yerleşmesi ile yolcuk yapması arasında fark kalmaz. Bu durumdaki biri için, etrafında insanların bulunup bulunmaması birdir; çünkü o, ulaşmış olduğu bu derecede, ilgisini başka şeylere çevirmez.

Süfyân-ı Sevrî (rah) şöyle der: "Öyle kötü bir zamanda yaşıyoruz ki; bu devirde tanınmamış insanlar bile güvende değilken, şöhret olmuş kişiler nasıl güvende olabilir? Bu devir, şehir şehir dolaşma zamanıdır; kişi bir beldede tanınmaya başlayınca tanınmadığı başka bir beldeye gitmelidir."

Ebu Nuaym şöyle der: "Süfyân-ı Sevrî'yi, elinde su testisi ve sırtında azık torbası olduğu hâlde gördüm. Kendisine: "Hayırdır, nereye böyle ey Ebu Abdullah?" diye sordum; bana: "Dinin kolayca yaşanabileceği bir yerin bulunduğunu öğrendim, oraya yerleşmeye gidiyorum!" diye karşılık verdi. Ben: "Gerçekten bunu yapacak mısın, ey Ebu Abdullah?" diye tekrar sordum: "Evet yapacağım! Bir yerde, dinin kolayca yaşanabildiğini duyduğunda hemen oraya yerleş! Bu, dinin için daha selametli olur ve tasalarını da azaltır" dedi."

Seriy es-Sakatî (rah) sûfilere şöyle derdi: "Kış mevsimi çıkıp bahar girince ve ağaçlar çiçekler ve yapraklarla donanmaya başlayınca, yeryüzünü dolaşmak çok güzel olur."

Çıkılan yolculukların en hayırlıları; Allahu Teala'nın rızası için çıkılan cihad, hac, sınır boylarında nöbet, Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) kabrini ziyaret maksadıyla çıkılan yolculuklardır. Fazilet yönünden bundan sonra gelen, sırf Allahu Teala'nın rızası için dostları ziyaret için çıkılan yolculuktur. Yine, Allahu Teala'nın rızası için din kardeşlerini ziyaret etmek de sevap olup teşvik edilen yolculuklardandır.

Ehl-i Beyt'ten gelen bir rivayet şöyledir: Tevrat'ta şöyle yazılıdır: Hasta ziyareti için bir mil, cenazeye katılmak için iki mil, davete icabet etmek için üç mil ve Allah yolunda din kardeşini ziyaret etmek için dört mil yürü!

Allah rızası için yapılan yolculukla ilgili olarak rivayet edilen bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Adamın biri, başka bir yerde bulunan din kardeşini ziyaret için yola çıktı. Allahu Teala da, bu kişinin niyetini ortaya çıkarmak için ona bir melek gönderdi. Melek ona:

"Nereye gidiyorsun?" diye sordu. Adam:

"Falan yerde bulunan bir din kardeşim var; onu ziyarete gidiyorum!" diye cevap verdi. Melek;

"Onunla senin aranda yerine getirmen gereken bir akrabalık bağı var mı?" diye sordu. Adam:

"Hayır!" dedi. Melek:

"Peki, kendisine teşekkür etmeni gerektirecek bir iyiliği oldu mu?" diye sordu. Adam:

2Hayır! Ben onu sadece Allahu Teala'nın rızası için seviyorum! Bu yüzden ziyaretine gidiyorum!" dedi. Bunun üzerine melek:

"Ben, Allahu Teala'nın sana göndermiş olduğu elçisiyim! Din kardeşine yaptığın bu ziyaretten dolayı seni cennet ile müjdelemek ve günahları-

nın bağışlandığını haber vermek için geldim!" diyerek o kişiyi müjde verir.."[308]

Bir kimse, sınır boylarında kırk gün veya üç gün nöbet tutmak niyetiyle yolculuğa çıkarsa güzel yapmış olur. Bir kimse Abadan'a gider ve orada üç gün nöbet tutarsa güzel yapmış olur; çünkü alimler ve abidlerden üç yüz kişi burada nöbet tutmuştur. Bunun fazileti çok büyüktür.

Rivayet edildiğine göre; Hz. Ali (k.v), Basra'da bulunan birinden, Abadan'da üç gün nöbet tutmasını istemiş ve onu dostları arasına katmıştır.

Ariflerden biri şöyle der: "Manevi keşif yoluyla bana şunlar gösterildi: Çok sayıda beldeler gördüm; baktım bütün bunların sınır boyları Abadan'a secde etmekteydi."

Bir kimsenin, ziyaret edilmesi teşvik edilen üç mescitten birini ziyaret maksadıyla yolculuğa çıkması da faziletli bir ameldir. Bu mescitlerin birincisi Mesid-i Haram, ikincisi Mescid-i Nebevî ve üçüncüsü de Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ'dır. Bir yıl içinde bu üç mescitte namaz kılan kişinin bütün günahları bağışlanır.

Denilmiştir ki: "Bir kimse hac veya umre yapmaya niyetlenen kişi bu yolculuğuna Mescid-i Aksâ'dan başlar ve oradan Mescid-i Harâm'a giderse, anasından doğduğu gün gibi günahları bağışlanır."

Abdullah b. Ömer de (r.a), Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ'ya gitmek üzere yola çıkmış, varınca beş vakit namaz kılmış ve sonra geri dönmüştür.

Hz. Süleyman (a.s) Rabb'inden şu niyazda bulunmuştur:

"Allahım, bu Mescid-i Aksâ'ya gelenlerin sırf namaz kılmak maksadıyla gelmelerini sağla. Onlar içerde namaz kıldıkları sürece dışarı çıkıncaya kadar rahmet nazarını onlardan çevirme! Buradan çıktıklarında da, analarından doğdukları günkü gibi günahlardan kurtulmalarını lütfet!" Allahu Teala, Hz. Süleyman'ın (a.s) bu niyazını kabul buyurmuştur.

---

[308] Müslim, Birr, 12;. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/292, 2/408, İbnu Hıbban, Sahih, No: 572.

İki harem mescidin, yani Allahu Teala'nın haram tayin ettiği Mescid-i Haram ile Resûlullah'ın (s.a.v) haram ilan ettiği Mescid-i Nebevî'nın faziletlerine gelince, bunlar sayılamayacak kadar çoktur.

Bir kimse helal rızık elde etmek için yolculuğa çıktığında; bu kimse haram lokmadan uzak kalır. Bu davranışı (haramdan uzak durma ve helal lokma yeme) ile o kimse iki yönden Allahu Teala'ya yakınlaşmış olur. Bu, selef-i salihinin her zaman uygulaya geldikleri güzel yolculuklar arasındadır.

Kul, hangi niyetle çıktı ise yolculuğunda bu niyete uymaya özen göstermeli, kalbini dağınıklıktan korumalı, halkın elindekilere tamah etmekten, onlara el açmak zorunda kalmaktan sakınmalıdır. Kendisinin geçinmek için belli bir geçim vasıtası yoksa; her şeyi bilen (el-Allâm) ve kullarını çok seven (el-Vedûd) Allahu Teala, onun rızkına kefildir. O'na giden yol; insanların elindekilerden gerçekten ümidini kesmek suretiyle samimi bir tevekkül sahibi olmak ve azığı da güzel bir şekilde takva ile donanmaktır. Bu durumdaki kulun, başına bir bela geldiği zaman sabretmesi ve Allahu Tealan'ın takdirine rıza göstermesi gerekir. Kendisine lütfedilen nimetlere şükranda bulunmalıdır. Bu nimetler ihsan, menetme, sıkıntı ve bolluk şeklinde tezahür edebilir; çünkü tevekkül sahibi kul vekilin elindedir; vekili kendisini dilediği gibi halden hâle çevirebilir.

Gerçek tevekkül ehline göre tevekkül; es-Sabûr olan Allahu Teala'nın takdirine sabır göstermek, Hâkim-i Mutlak olanın hükmüne teslim olmaktır. Bu hususta Allahu Teala şöyle buyurur:

"Onlar, sabrederler ve Rablerine tevekkül ederler/güvenip dayanırlar!"[309]

"Hüküm, yalnız Allahu Teala'nındır (O size ne takdir etmişse muhakkak olacaktır). Ben O'na tevekkül ettim, tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler."[310]

---

[309] Ankebût, 29/59.

[310] Yusuf, 12/67.

Adamın biri Bişr b. Hâris'e şöyle dedi:

-Ben yolculuğa çıkmak istiyorum; fakat yanımda bir şeyimin bulunmaması beni bundan alıkoyuyor! Bişr ona dedi ki:

-Hiçbir şeyinin bulunmaması seni yolculuğa çıkmaktan alıkoymasın! Sen niyetini gerçekleştirmek için yola çık! Eğer Allahu Teala sana bir şey vermez ise, O'nun vermediğini sana verebilecek başka bir güç yoktur!

İbrahim el-Havvâs (rah) şöyle derdi: "Boş bir ele ve temiz bir kalbe sahip ol, sonra dilediğin yere git!"

ZOR DURUMDA İNSANLARA MÜRACAAT

Bir kimse mecbur kaldığı anda veya ihtiyaç kapısını çaldığında; eğer bunlara dayanacak gücü ve sabrı yoksa, insanlardan istemesi onu tevekkül dairesinden çıkarmaz; çünkü bu durumda olan kimse, kendi nefsi için değil Rabb'inin rızası için ister. Onu istemeye iten sebep nefsinin arzusu değil, Allahu Teala'nın üzerine farz kıldığı emirleri yerine getirmek ve mükellef olmasını sağlayan aklını muhafaza etmektir.

Bu konuyla ilgili bir rivayette şöyle buyurulur:

"Kim aç kalır da insanlardan bir şey istemez ve bu yüzden ölürse cehenneme girer!"[311]

Çünkü, açlıktan ölüm korkusu olduğu hâlde insanlardan bir şey istememiş, açlığa sabretmeyi terk etmesi gerekirken bunu yapmayarak ölümüne sebep olmuştur. Bu durumda açlık kişiyi öldürmek gibi kabul edilmiştir.

Sonraki sûfilerden biri, Resûlullah'ın (s.a.v), "***İnsanın yedikleri içinde en helal olanı, elinin kazancı ile yedikleridir!***"[312] hadis-i şerifini şöyle yo-

[311] Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, No: 5516; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, No: 214; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid No: 17870; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No:16782; Hatib Tebrizî, Mişkât, No: 5264.

[312] Beyhakî, Şuabu'l-İmân, 2/1236; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/334.

rumlamıştır: "El emeğinden maksat, mecbur kalındığında insanlardan istenen şeydir."

Ben, böyle bir yorumu asla kabul edemem!

Cafer el-Huldî, sûfilerden bir şeyhten bu yorumu nakleder ve kendisi de beğendiğini söylerdi. Fakat Ebu Said el-Harrâz (rah), mecbur kaldığı durumlarda elini uzatır ve: "Allah rızası için bir şeyler koyun!" derdi.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin hocası olan Ebu Said el-Haddâd (rah), tevekkül konusunda büyük birikimi olan ve zühd sahibi biri idi. Azığını temin etmek için akşam ile yatsı arasında insanların kapısını çalar, bir veya iki kapıdan yiyecek isterdi. Bu aldıkları onun bir iki günlük ihtiyacına yeterli gelirdi. Bu davranışını da havastan olan hiç kimse ayıplamazdı.

Bir kısım insanlar, sûfilerden birine içinde para dolu bir kese verildiğini görmüşlerdi. Bu sûfi kendisine verilen paranın tamamını dağıtmış, o günün akşam yemeği için insanlara tekrar el açmak zorunda kalmıştı. Onun bu davranışını kınayarak kendisine: "Akşam yemeğin için bir kısmını saklasaydın daha iyi olmaz mıydı?" diyenlere, şöyle karşılık vermişti: "Akşama kadar yaşayacağıma dair bir bilgim yoktu. Eğer bunu bilseydim, söylediğinizi yapardım!" Bu kimse zühd sahibi ve emelini kısa tutan bir zat idi. Ancak havastan olanlara göre insanlardan bir şey istemek kişiyi tevekkül dairesinden çıkarır.

Sehl (rah) şöyle derdi: "Tevekkül sahibi kimse istemez, verileni reddetmez ve ilerisi için biriktirmez!"

Bizim anlayışımıza göre, hayatî tehlike bulunduğu durumlarda istemek kişiyi tevekkül dairesinden çıkarmaz. Bilakis sabrın tükenmesi ve dayanacak gücün kalmaması hâlinde, istemek için Allahu Teala tarafından izin sayılır. Her halükarda kulları üzerine vekil olan Allahu Teala'nın tasarruflarını gözeten kişi için böyle davranması, tevekkülüne bir zarar getirmez; çünkü bütün kullarının velisi ve övgüye layık olan Hak Teala, dostlarını her türlü hâle sokabilir. Hem zahir ve ilim ehlinin hem de batın ve kalp ehlinin iki büyük imamının bu şekilde bulundukları beldenin halkından yemek istediklerini görmüyor musun? Çünkü aç olan bir müslümanın din

kardeşleri tarafından doyurulması gerekir. Kişinin Müslüman olması ona bu hakkı sağlamaktadır.

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Misafiri bir gece ağırlamak vaciptir."[313]

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Misafirin ağırlanması bir haktır."[314]

Bu konudaki diğer bir haberde: ***"Ev sahibinden bir gecelik ihtiyacını alabilirsin!"*** buyurulmuştur.

Süfyân-ı Sevrî (rah), kırlarda oturanlardan yiyecek isteyerek Hicaz'dan Yemen'in San'a şehrine kadar giderdi. O bu konuda şöyle derdi: "Karşılaştığım kimselere Abdullah'ın (r.a) misafire ikram edilmesi ile ilgili bu hadis-i şerifini hatırlatırdım. Bunun üzerine bana yemek ikram ederler; ben karnım doyasıya yer, gerisini bırakırdım."

Yolcu, Kur'ân-ı Kerîm'de "İbnu's-sebîl" olarak isimlendirilen ve Allahu Teala'nın zekattan kendisine bir pay ayırdığı kimsedir. Böyle bir kimsenin müslüman kardeşinin yanında üç günden fazla kalmasında da bir sakınca yoktur. Bu kişi, kendisine izin verildiği kadar din kardeşinin yanında kalabilir.

Resûlullah (s.a.v) bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"Misafiri ağırlama hakkı üç gündür. Bunun üzerindeki günler sadakadır. Kimse (başkasının yanında izinsiz) üç günden fazla kalmasın!"[315]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v) misafirlerin üç günden fazla kalmasını yasaklayarak şöyle buyurur: ***"Kimse (zaruret yoksa) misafir olduğu yerde üç günden fazla kalmasın; yoksa senden sıkılmalarına sebep olursun!"***[316]

---

[313] Ebu Dâvud, Et'ime, 5; İbnu Mâce, Edeb, 5; Beyhakî, Şuabu'l-İmân, No: 9590; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/131; Hakim, el-Müstedrek, 4/132.

[314] Beyhakî, Şuabu'l-İmân, No: 9590; Hakim, el-Müstedrek, 4/132.

[315] Buhârî, Edeb, 85; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/76; Bezzar, Müsned, No: 1931; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 1244; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 8199.

[316] Ebu Dâvud, Et'ime, 5; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 6134; Bezzar, Müsned, No: 1930.

Hadis-i şerifte geçen; "*Üç günün üzerindeki sadakadır*" sözü ile bize göre; üç günden fazla kalınmasının mekruh olduğu bildirilmektedir. Buna teşvik edilmediği gibi bu hususta bir emir de verilmiş değildir. Eğer kişi kendisini bu kerahetten uzak tutmaz da üç günden fazla kalmayı tercih ederse, kendisinin bileceği iştir. Yani; misafirin üç gün ağırlanması kendisi için bir hak, ağırlayan üzerine bir borçtur. Eğer ev sahibi üç günden fazla kalmalarını isterse, ya da misafir olan kişi daha fazla kalmalarının arzu edildiğini bilirse, bu durumda kalmasında bir sakınca yoktur.

Hadis-i şerifte geçen; "*Üç günün üzerindeki sadakadır*" sözünü bazı sûfiler şöyle yorumlar: "Üç günden fazla kalmak, misafir tarafından ev sahibine verilmiş bir sadakadır. Misafir, orada kalmakla ev sahibinin sevap kazanmasına sebep olmakta, sanki ona sadaka vermiş sayılmaktadır."

Bu yorum benim pek hoşuma gitmedi.

YOLCULUK İNSANI ÖLÇER

Yolculuğa çıkan kişi namazlarına özen göstermeli; namazlarını vakitlerinde, güzelce abdest alarak ve adabına uygun olarak kılmalıdır. Kalbini de dağınıklıktan korumalıdır; çünkü yolculuk avam halkın himmetinin ve düşüncesinin dağılmasına sebep olurken; ariflerin himmetinin toplanmasını sağlar. Yolculuk, zayıfların kalplerini meşgul ederken; güçlülerin kalplerini ferahlatır. Yolculuk bir imtihandır, kişinin gerçek ahlakını ortaya çıkarır.

Ömer b. el-Hattâb (r.a), şahitliğini kabul etmek için durumunu sorduğu kişi hakkında konuşan kişiye, bu şahitliğin doğruluğunu anlamak için: "Bir kimsenin ahlakının gerçekten güzel olup olmadığını yolculuk ortaya çıkarır. Sen, hakkında iyidir diye şahitlik ettiğin bu kişi ile hiç yolculuk yaptın mı?" diye sordu; o: "Hayır!" deyince, Hz. Ömer (r.a): "Senin bu kişiyi tam olarak tanıdığını düşünmüyorum!" dedi.

Seleften biri şöyle der: "Bir kimseyi mukim hâlde iken onunla beraber olanlar ve sefer hâlinde kendisine arkadaşlık edenler övdüğü takdirde, bu kimsenin gerçekten iyi bir kimse olduğuna hiçbir şüphe kalmaz; çünkü yolculuk insanların ahlakını bozar, sinirleri gerer, insanın içinde gizlenmiş

cimrilik ve aç gözlülüğü ortaya çıkarır. Bundan dolayı; yolculukta güzel dost olan kişi, normal durumda da iyi bir dosttur. Ancak, ikamet durumunda iyi dost olanların hepsi yolculukta iyi birer dost olmayabilir.

Yine seleften biri şöyle der: "Şu üç kısım insan, canlarının sıkılmasından dolayı kınanmazlar; oruçlu, hasta ve yolcu!"

YOL MALZEMELERİNİ TEDARİK ETMEK

Yolculuğa çıkan kimse şu dört şeyi yanından ayırmaması gerekir: Su kabı, ip, dikiş ipiyle iğne ve makas. Tevekkül sahibi seçkin kimseler, bunların dördünü hiç yanlarından ayırmazlardı. Bunlar için: "Bunlar dünyalık değildir!" derlerdi.

Sûfilerden biri şöyle der: "Fakirin yanında su kabı ve ipin bulunmaması din yönünden eksikliğine işaret eder!"

Kalp ehlinden ayne'l-yakîn müşâhede erbabı bir topluluk, bir şehre yerleşmeye başladıklarında, ya da nefisleri orada sükûnet bulmaya başladığında, tekrar gurbete çıkarlardı. Böylece nefislerini alıştığı rahatlıktan uzaklaştırmak, yokluk ve zilleti ona tattırmak isterlerdi. Onlar: "Mümin; darlık, sıkıntı ve zilletten uzak olmasa gerektir!" derlerdi.

Bu kimseler, halk ile tanışıklıkları artmaya başlayınca; buna son vermek ve insanlar tarafından unutulmak için yolculuğa çıkarlardı. Seçkin ariflerden bazıları bir yerde kırk günden fazla kalmazlardı. Daha fazla kalmayı tevekkül ve ameli için bir sakınca olarak görürlerdi. Bunu, nefsi için bir imtihan ve hâlinin keşfedilip açığa çıkması şeklinde değerlendirirlerdi.

Şeyhlerden biri şöyle anlatır: "Kırda on bir gün kaldım ve hiçbir şey yemedim. Nefsime, kırlardaki kuru otların üzerine çıkma fikri doğdu. Bu sırada Hızır'ın (a.s) bana doğru geldiğini görerek ondan kaçtım. Ondan yüz çevirip biraz kaçtım; sonra arkama baktığımda, onun dönüp gittiğini gördüm. Bakınız bir Allah dostu nasıl benim tevekkülümü bozmaya çalıştı?" Kendisine: "Ondan neden kaçtığı?" sorulunca şöyle demiştir: "Çünkü nefsim, onun bana bir yiyecek getirmesini arzulamıştı!"

Kalp ehli kimseler, memleketlerinde ve yolculuklarında kalplerinin sükûneti ile, bu iki yerde nefislerinin sükûneti arasındaki farkı ayırt etmeleri gerekir. Basiret sahibi olmayan, hâlini araştırmayan ve hâllerinde sıdk sahibi olmayan kimseler bu iki hâli birbirine karıştırabilirler. Bu kimseler nefsin sükûnet bulmasını kalbin sükûnet bulması gibi değerlendirebilirler. Bu, onlar için bir eksikliktir; fakat onlar bu eksikliği kavrayamazlar.

Bunu anlamanın yolu şudur: Eğer kalp, memleketinde veya yolculuk esnasında sükûnet buluyor ve bu sükûnette kişinin dini yönden istikameti, ahiretin imarı ve Rabb'ine karşı muhabbeti görülüyorsa, bu durum gerçekten kalbin sükûnet bulduğuna işaret eder; çünkü kalp, iman ahlakı ve ilmin gösterdiği ile sükûnet bulur. Eğer nefis, yolculuk veya memleketinde; çabucak elde edilen hazlardan, dünyanın imarı ve arzularına uyulması gibi sebeplerden dolayı sükûnet buluyorsa; bu gerçek manada nefsin sükûnet bulması demektir; çünkü nefis kendi arzularının tatmin edilmesi ile sükûnet bulur. Bu durumda bulunduğu yeri terk etmek gerekir. Yani memlekette ise gurbete gitmek, gurbette ise memlekete dönmek gerekir.

Bir kimsenin yolculuğu burada belirtilen ölçülere, kendi hâline ve hâliyle ilgili hükümleri yerine getirmeye uygun değil ise; onun yolculuğu kendi hevasına göre çıkılmış bir yolculuk ve fitnedir. Bu yolculuk onun için bir bela ve imtihandır.

Yolculuğa çıkmak isteyen kişi hakkında söyleyeceğimiz son söz şudur: Bir kimse yolculuğa çıkmak istiyorsa; meşgul olacağı bir hâli, üzerinde yoğunlaşacağı bir himmeti, bunun için ayıracağı vakti, gölgeleneceği barınağı, sükûnet bulacağı meskeni, iç alemi yönünden kazanacağı azığı ve alimden öğreneceği ilmi olması gerekir. Eğer bunlar söz konusu değil ise, bulunduğu yerde kalıp sefere çıkmaması kendi hâli için daha hayırlı, kalbinin salahı ve nefsinin rahat etmesi için daha uygundur.

Bu durumda yolculuğa çıkacak olursa; iç dünyası dağılır, gayret ve himmeti parçalanır. Kimi zaman tasasını çektiği geçinecek rızkını bulur, kimi zaman kaybettiği bir alışkanlığın özlemi ile üzülür. Zaman olur insanlarla yüz yüze gelir ve onların ellerindekine tamah eder. Kimi zaman olur yokluktan dolayı kalbi zayıf düşer. Bazen olur, insanlara karşı beklentisi

güç kazanır. Bazen de yanında bulunan bir şeyi kaybettiği için endişeye kapılır. Bu nitelikteki birinin yolculuğu onun ancak manen noksanlığını artırır.

Yolculuk, güçlülerin himmetlerini toparlamaya yardımcı olur. Buna karşılık zayıf olanların kalplerinin dağınıklığına ve yolun başında bulunan kimselerin hâllerinin kaybolmasına sebep olur. Diğer taraftan, mukim hâlde iken kalbi salah ve hâli istikamet üzere bulunmayan kişi; yolculuk durumunda da kalbi salah ve hâli istikamet üzere olmaz.

Seyyahlardan biri gurbet hakkında şu şiiri söylemiştir:

Öylesine alıştım yalnızlığa ve gurbete ki;
Her gün durmadan onun yumağını sararım!

Gün olur, gelir bana gurbetin nimetleri,
Gün olur çiseler üzerime musibetleri.

Gurbettekinin gönlünü hoş eder,
Yalnız can dostun sohbetleri!

YOLCULUĞU TOPLU HÂLDE YAPMAK

Rasûl-i Ekrem (s.a.v), kişinin yalnız başına yolculuk yapmasını yasaklamış ve yolculuğa üç kişi olarak çıkılmasını istemiştir. Bu konuda buyurmuştur ki:

"Yolculuk sırasında üç kişi olduğunuzda aranızdan birini başkan seçiniz!"[317]

Sahâbe-i Kirâm da bu emre uygun hareket eder; yolculuğa çıktıkları zaman: "Şu kişi Resûlullah'ın (s.a.v) seçilmesini emir buyurduğu başkandır!" derlerdi. Yolculuk sırasında bu şekilde bir başkan seçmek müstehaptır.

[317] Ebû Dâvûd, Cihad, 80. Aynı konuda bkz: Ahmed, Müsned, III, 24; İbnu Hıbban Sahih, No: 2132.

Konuyla ilgili bir rivayet de şöyledir: "*Arkadaşların hayırlısı dört kişi olmasıdır.*"[318] Yolculuk ve gezintiler, ancak topluluk ile yapılırsa güzel ve zevkli olur. Topluluk olmanın alt sınırı ikidir. Sayı üç veya dört olursa daha faziletli olur.

Seyahat ancak tek vücut ve birlik içinde yapılırsa güzel olur. Eğer üç kişi kalp, himmet ve hâl bakımından bir noktada toplanırlarsa bunlar tek kişi hükmünde olurlar. Bu şekilde yapılan yolculuk güzel olur; böylece iyilik ve takva üzere yardımlaşma sağlanır.

Allahu Teala, yardımından ve dostluğundan mahrum bıraktığı kimseler için şöyle buyurur:

"Onlar ne kendilerine yardım edebilirler, ne de bizim tarafımızdan kendilerine sahip çıkılır!"[319]

Allahu Teala, bir kimseye nefsine karşı yardım ederse, ona sahip çıkmış olur. O'nun sahip çıkmadığı kimseye nefsi musallat olur ve etkisi altına alır.

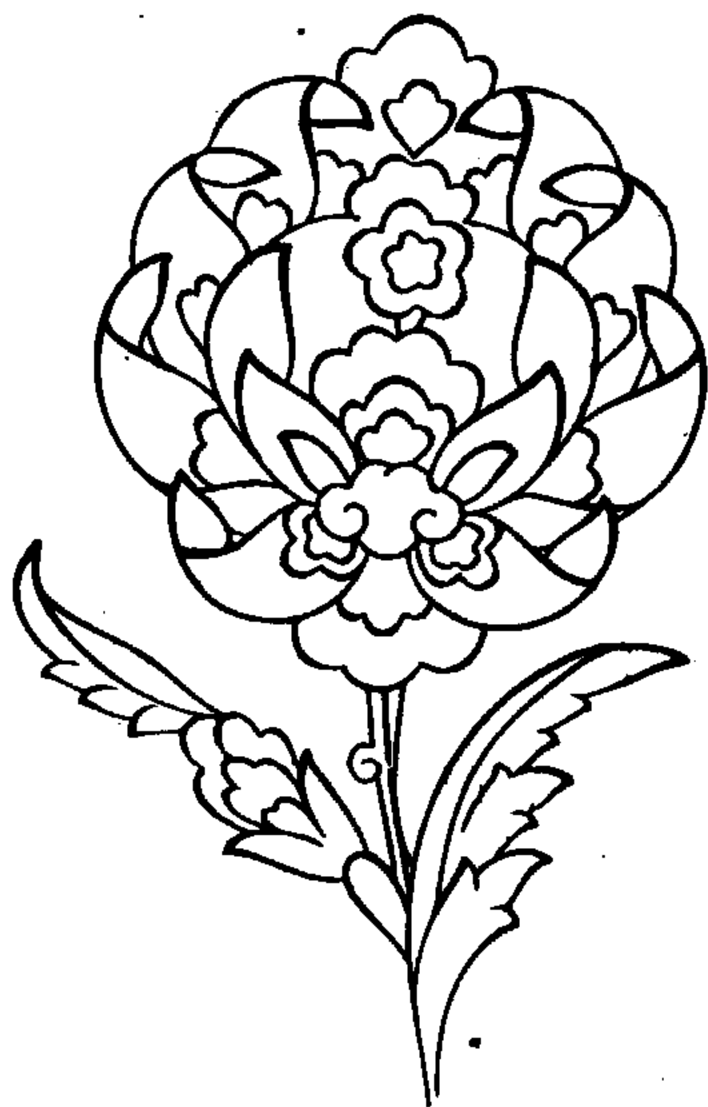
Özetle söylemek gerekirse; yolculuk niyet ve ihlas gerektiren amellerden biridir. Yolculuklardan bir kısmı farzdır; bir günahtan kaçmak için yapılan yolculuk gibi. Bazı yolculuklar fazilettir; taat niyetiyle yapılan yolculuklar böyledir. Bazı yolculuklar mubahtır. Ticaret maksadıyla yapılan yolculuklar bu türe girer. Bazı yolculuklar ise günahtır. Fesat çıkarmak ve bozgunculuk yapmak maksadıyla yapılan yolculuklar da bu türe girer.

En doğrusunu Yüce Allah bilir.

O'na her hâlde hamd olsun.

[318] Ebu Davud, Cihad, 82; İbnu Mace, Cihad, 25; Darimi, Siyer, 5.
[319] Enbiya 21/43.

KIRK ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAMET ve CEMAAT

Eğer bir hak yolcusu, bulunduğu yerin imamlığını yapıyorsa, bu görevi hakkıyla yerine getirebilmek için imametin bütün hükümlerini bilmesi ve yerine getirmesi gerekir.

İmam olan kişi, şartlarına uyduğu takdirde arkasında namaz kılan cemaatin sevabı kadar sevap kazanır; çünkü o, cemaati Allah'a davet etmekte ve Allahu Teala ile kulları arasında bir elçi olmaktadır. İmam, cemaatin Allahu Teala'ya yönelme yeri ve O'na götüren bir yol durumundadır.

Bir hadis-i şerifte: "***İmam emirdir (namazın idaresi ondadır); o rükû edince siz de rükû edin, secde edince siz de secde edin!***"[320] buyurulur.

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir: "***Eğer imam namazı tam olarak kıldırırsa, hem kendisi ve hem cemaat sevap kazanır; şayet eksik kıldırırsa, vebali kendisine olur, cemaate bir vebal yoktur!***"[321]

Başka bir rivayette şunlar yer alır: "***İmamlarınız, sizin adınıza Allahu Teala ile konuşan heyetler gibidir. Namazlarınızın geçerli ve temiz olmasını istiyorsanız hayırlılarınızı öne (imamlığa) geçiriniz!***"[322]

Konuyla ilgili meşhur bir hadis-i şerif de şudur: "***İmam olan kişi sorumludur, müezzin ise (namaz ve iftar vakti konusunda) kendisine güvenilen kişidir.***"[323]

---

[320] Müslim, Salât, 62, 63, 64; Ebu Davud, Salat, 182; Tirmizi, Salât, 361; Nesâi, İmâmet, 38.

[321] Buhârî, Ezan, 55; Ebu Davud, Salât, 59; İbnu Mace, Salât, 86;

[322] Hakim, el-Müstedrek, 3/222; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 20/328; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 2/64.

[323] Ebu Davud, Salât, 32; Tirmizi, Salât, 39; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/260.

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "*Şu üç kişinin namazı kabul edilmez!*" Diğer bir rivayette "*... onların namazı başlarından yukarı yükselmez: Kaçak köle, kocası kendisine kızgın olan kadın ve cemaati tarafından hoşlanılmadığı hâlde onlara namaz kıldıran imam!*"[324] buyrulmuştur.

İMAMLIK YAPMANIN ŞARTLARI

İmamlık yapacak kişide bulunması gereken ilk şart; onun büyük günahlardan sakınması, küçük günahları ısrarla işlemekten uzak durmasıdır. İmam olacak kimse, Allahu Teala'nın kitabı olan Kur'an-ı Kerîm'i güzel okuyabilmeli; okurken hatadan ve manayı bozacak yanlışlıklardan uzak durmalıdır.

İmam, namazın farzlarını, sünnetlerini, namazı bozan şeyleri, sehiv (yanılma) secdesi gerektiren ve gerektirmeyen durumları iyi bilmelidir. Namaz kılarken abdesti bozan bir durum olduğunda, ya da abdestsiz olduğunu hatırladığında; takva ve ihlas ile hareket ederek Allahu Teala'dan korkmalıdır. Bu durumda namazdan çıkmalı ve arkasında kendisine en yakın kişiyi elinden tutarak imamlığa geçirmelidir.

Nitekim, ümmetin imamı olan Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) başına namazda böyle bir hadise gelmiş ve namazı bırakarak çıkmıştı. Namazı bırakıp çıkmasının sebebi cünüp olduğunu hatırlaması idi. Daha sonra geldi ve namaza katıldı.[325]

Abdestin bozulmasına sebep olan hadise namaz içinde gerçekleşirse, yerine birini imam olarak geçirip kendisi çıkar.

Eğer imam olan kişi, namaza abdestsiz olarak başladığını hatırlarsa, yerine bir imam geçirmeden namazı bırakır. Bu durumda arkadaki cemaat yeniden başka bir imamın arkasında namazlarını kılar.

İmam olan kişi; abdest ve temizliğe karşı son derece dikkatli, namazı tam olarak kıldırma konusunda titiz ve imamlığı ihlas ile yaptığına insan-

---

324 Tirmizi, Salat, 149-150; Taberânî, el-Evsat, No: 9385; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid No: 7667.

325 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/88; Bezzar, Müsned, No: 890; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 1/98; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, II, 68.

ların güvenlerinin tam olması gerekir. Kişi imamlığı sırf Allahu Teala'nın rızasını ve katında vaat ettiklerini kazanmak için yapmalıdır. Kıldırdığı namaz için ücret alması helal olmadığı gibi, namaza bir davet niteliğinde bulunan ezan için de ücret alınması helal olmaz.

Resûlullah (s.a.v), Osman b. Ebi'l-Âs es-Sakafî'ye (r.a) şöyle buyurmuştur:

"Okuduğu ezan için ücret almayan bir müezzin edin!"[326] İnsanları namaza davet eden müezzinin ücret alması helal olmaz ise; Allahu Teala ile kulları arasında durarak namaz kıldıran kişinin ücret alması nasıl helal olabilir?

Seleften biri şöyle der: "Peygamberlerden sonra en faziletli olanlar alimler, alimlerden sonra en faziletli olan ise namaz kıldıran imamlardır; çünkü imamlar, Allahu Teala ile kulları arasında durmaktadırlar."

Bu sıralamanın izahı şudur: Peygamberlerin faziletinin kaynağı nübüvvet, alimlerin faziletinin kaynağı ilim ve imamların üstünlüğünün kaynağı ise dinin direği sayılan namazdır.

Hilafete Hz. Ali yerine Hz. Ebû Bekir'in tercih edilişi; burada açıklanan gerekçe ile, yani Resûlullah'ın (s.a.v) Hz. Ebû Bekir'i namaz kıldırmaya ehil görmesi ile izah edilmiştir. Buna dayanarak Sahâbe-i Kirâm şöyle demişlerdir:

"Üzerinde düşündüğümüzde, namazın dinin direği olduğunu anladık. Resûlullah'ın (s.a.v) dinimiz için seçtiği kişiyi biz de dünyamız için seçtik!"

Sahabe-i Kiramdan biri Resûlullah'a (s.a.v) gelerek:

- Ey Allah'ın Resûlü! Bana, cennete girmemi sağlayacak bir amel göster! dedi; Efendimiz (s.a.v):

- ***Müezzinlik yap!*** buyurdular; adam:

- Bunu yapamam! dedi. Efendimiz (s.a.v):

---

[326] Ebu Davud, Salat, 40; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/21; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 8376; Hakim, el-Müstedrek, 1/199; Ebu Nuaym, Hilye, 8/124.

-*İmamlık yap!* buyurdu; adam:

-Bunu da yapamam! dedi; bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v):

-*Öyleyse imamın hemen arkasında (ilk safta) namaz kıl!*[327]

Takva ve verâ sahibi bazı kimseler bu yüzden imamlık yapmaktan uzak durmuşlardır; çünkü, imamlığın yükü ağır ve sorumluluğu çok fazladır. Bu anlayıştaki kimseler müezzinliği imamlığa tercih ederlerdi. Bunlar arasında Sahâbe-i Kirâmdan çok sayıda kimseler vardı.

İmamlık yapan kişi, namazları ilk vaktinde kılabilmek için namaz vakitlerine uymaya özen göstermelidir. İlk vaktinde kılınan namazın vaktin sonunda kılınan namaza karşı fazileti, ahiretin dünyaya karşı olan fazileti gibidir. Bu husus bizzat Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilmiştir.

Bu manadaki diğer bir hadis-i şerif de şöyledir: "*Kişi namazı son vaktinde de olsa kılmalı, kaçırmamalıdır. İlk vaktinde kılması ise, kişi için dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.*"[328]

Namazı kılan kişi rükû ve secdeleri tam yapmalı, iki secde arasındaki oturuşu da kusursuz yerine getirmelidir. Böylelikle bütün rükunlar dengeli ve hakkı verilerek yapılır. Arkasında namaz kılmakta olan zayıf yapılı ve hasta kişiler de namazda kendisine kolayca yetişebilirler.

İşte Resûl-i Ekrem (s.a.v) namazı burada anlatıldığı gibi kıldırırdı.

İmamlık yapan kişi, namazda üç yerde durup biraz beklemelidir. Sahâbe-i Kirâmdan Semure b. Cündüb ve İmrân b. Husayn (r.a) Resûlullah'tan (s.a.v) böyle rivayet etmişlerdir:

Bu duraklamanın ilki ve en uzun olanı; tekbir alındıktan sonra Fatiha okunacak kadar durmaktır.[329] Böylece, imam Fatiha'yı okurken cemaat kendisi ile birlikte okumamış olur. Bu duraklamayı yeteri kadar yapmazsa, cemaatin namazında bundan kaynaklanan eksikliğin sorumluluğu imama

---

[327] Buhârî, Tarih, 1/1/37; Taberânî, el-Evsat, No: 3683; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 327; Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, No: 375.

[328] Namazın ilk vaktinde kılınması ile ilgili hadisler için bkz: Münziri, et-Terğıb, No: 562-572.

[329] Hanefilerde bu duraklama yoktur.

aittir. Ancak, imamın durakladığı anda cemaat başka şeyle meşgul olur ve bu sebepten Fatiha'yı okuyamaz ise, bu durumda sorumluluk cemaatin üzerinde kalır; çünkü imam üzerine düşeni yerine getirmiştir.

İkinci duraklama; Fatiha sûresi bitirildikten sonra yapılandır. Cemaat içinde Fatiha'yı eksik bırakanların tamamlayabilmeleri için yapılır. Bunun süresi de ilk duraklamanın yarısı kadardır.

Üçüncü duraklama ise; kıraati bitirdikten sonra ve rükûa gitmeden önce yapılır. En kısa duraklama bu üçüncüsüdür ve ikinci duraklamanın yarısı kadar bir süre durulur. Bu duraklama da, kıraat ile rükû tekbirini ve kıraat ile rükûyu birbirine birleştirmemek için yapılır; çünkü böyle yapılması yasaklanmıştır.

CEMAATİN GÖREVLERİ

İmama uyan cemaat de namaza başlama tekbiri ile namazdan çıkma selamını imam ile birlikte aynı anda yapmamalıdır.[330] Hem imam ve hem cemaatin sağa ve sola verilen iki selamı da birbirine birleştirmemesi gerekir.

İmama uyan cemaatin de; tekbir, rüku, secde, secdeden kalkış ve ayağa kalkma fiillerini imamdan sonra yapması gerekir.

İmam henüz alnını yere koymadan cemaat kendini secdeye atmamalı, imam secdeye gittikten sonra secde yapmalıdırlar. Sahabe-i Kiram, Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) arkasında böyle namaz kılarlardı.

İmam, arkasındaki saflar düzeltilmeden tekbir alıp namaza başlamaz, sağına ve soluna bakar; safta bir eğrilik görürse işaret eder, bir boşluk görürse doldurulmasını ister. Zira safların düzenlenmesi namazı tamamlayan işlerdendir. Selef, omuzlardan hizaya girer ve ayak topuklarını birleştirirlerdi.

[330] Bu hüküm diğer mezheplere göredir; Hanefi Mezhebinde, imamla birlikte tekbir alınıp selam verilebilir, ancak bunlar imamdan önce olmamalıdır.

Cemaatle kılınan namaz hakkında denilmiştir ki: İnsanlar namazdan şu üç şekilden biri ile çıkarlar;

1- Yirmi beş derece fazla sevap olarak çıkanlar. Bunlar rüku ve secdelerini imamdan sonra tam olarak yapanlardır.

2- Bir namaz sevabı ile namazdan çıkanlar. Bunlar da tekbir, rüku ve secdelerini imam ile birlikte aynı zamanda yapanlardır.

3- Hiç namaz kılmamış gibi çıkanlar. Bunlar ise imamdan önce eğilip kalkan ve imamın önüne geçen kimselerdir.

KIRAATTA ÖLÇÜ

İmam, sabah namazının farzında ayetleri yüz ayetten aşağı olan iki sûre okumalıdır. Sabah namazında kıraati uzun tutmak ve alaca karanlıkta kılmak sünnettir. Namaza alaca karanlıkta başlamış ise hafif aydınlanınca namazı bitirirse bunda bir sakınca yoktur.

Sabah namazının ikinci rekatında, yirmi veya otuz ayetlik sûrelerden birinin sonuna kadar okunması da mekruh değildir. Zira bu sûrelerde çok büyük öğütler ve ibretler bulunmaktadır; çünkü sürekli okunan kısa sûrelerden ibret almak ve üzerinde düşünmek, insanların bu sûrelere alışmalarından dolayı daha zor olur. Bu yüzden orta uzunluktaki sûrelerden okunması; insanların dış dünyadan alakayı keserek ayetler üzerinde yoğunlaşmaları ve bunları düşünmeleri için daha uygun olur. Ancak orta uzunluktaki bu sûrelerin başından biraz okunup sonra rükuya gidilmesi, yahut ortasından biraz okunup rükuya gidilmesi mekruh görülmüştür. Bu sûrelerin sonuna kadar okunması gerekir. Böyle yapılmamasını bazı alimler mekruh bir davranış kabul eder.

Rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v) Yunus sûresinden bir miktar okumuş, nihayet Musa (a.s) ile Firavun'un hikayesinin anlatıldığı bölüme gelince okumasını keserek rükuya gitmiştir. Bundan daha meşhur olan bir hadis-i şerif ise şöyledir: "Resûlullah (s.a.v) sabah namazının ilk rekatında Bakara sûresinden "Kûlû âmennâ billâhî..." ayetine kadar yüz ayet-i kerime okumuş. İkinci rekatta ise "Rabbenâ âmennâ bimâ enzelte"

ayetine kadar okumuştur. Diğer bir rivayette ise, "Şehida'llâhu ennehû lâ ilâhe illâhû" ayetine kadar okumuştur.[331]

Resûlullah (s.a.v) bir defasında Bilal'in (r.a) Kur'ân-ı Kerîm'in değişik yerlerinden ayetler okuduğunu duymuş ve bunun sebebini sormuştu. Bilal (r.a) da, "Güzel olanı güzel olan ile karıştırarak okuyorum!" demiş, Resûlullah da (s.a.v): "*Güzel yapmışsın!*" yahut: "*Doğru yapmışsın!*" buyurmuştur.[332]

Yine bize ulaşan meşhur bir rivayet şöyledir: es-Senâbihî şöyle der: Ebû Bekir Sıddîk'ın (r.a) arkasında sabah namazı kıldım. Akşam namazının ikinci rekatında "Rabbenâ lâ tüziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ" ayetini okudu."

Buna göre bu ayet-i kerimeyi özellikle akşam namazının ikinci rekatında okumak müstehaptır.

Namazda okunacak sûrelerle ilgili bir rivayet de şudur: İbnu Mesud (r.a) yatsı namazında insanlara imam olmuştu. Yatsı namazının ikinci rekatında Âl-i İmrân sûresinin son on ayetini okudu. İbnu Mesud (r.a) bu namazda aynı zamanda Furkan sûresinin sonlarında bulunan "Tebâreke'llezî ce'ale fi's-semâi bürûcen" ayetini de okudu.

Fakihlere göre, Fatiha sûresinden sonra müstehap olan kıraat, buna ilave olarak herhangi bir sûreden üç ayet okumaktır. Bazı fakihler ilave olarak iki ayet okumayı yeterli görür. Fatiha sûresi ile yetinen kişiye, sadece bunu okumak yeterli gelir.

Cabir b. Zeyd (rah); Basra şehrinin fakihi olup, Abdullah b. Abbas'ın (r.a) yerine vekil bıraktığı ve halka kendisinden fetva sormalarını emrettiği alim bir kişidir. Cabir b. Zeyd'den (rah) yapılan rivayete göre; bu zat tekbir alıp namaza başlamış, Fatiha sûresini okuduktan sonra "Müdhâmme-

---

[331] Buhârî, Ezan, 104; Ebû Dâvûd, Salat, 131; İbnu Mace,İkamet, 5; Dârimî, Salat, 66,146.

[332] Zebidî, İthaf, III, 324. (Hafız Iraki, benzer bir rivayetin Ebu Davud tarafından rivayet edildiğini belirtmiştir.)

tân"[333] ayetini okuyarak rükua gitmiştir. Bu ayet-i kerime ise: "Sümme nazara"[334] ayetinden sonra Kur'ân-ı Kerîm'deki en kısa ayettir.

Büyük camilerden birinde, yatsı namazının ikinci rekatında imam Yunus sûresinin son kısmını okumuştu. Namaz kıldırdığı esnada arkasında alimler ve büyük zatlar bulunmaktaydı. Onun bu kıraatini bunlardan hiçbiri kınamamış ve ses çıkarmamıştır.

Öğle namazının farzında tıvâl-i mufassal (uzun) sûrelerden otuz kadar ayet okunmalıdır. İkindi namazında ise vasat-ı mufassal (orta uzunlukta) sûrelerden öğle namazında okuduğunun yarısı kadar okunmalıdır. Akşam namazında da sondaki kısar-ı mufassal (kısa) sûrelerden okunmalıdır.[335]

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) kıldığı son namaz akşam namazı olup, bu namazda Resûlullah (s.a.v) Mürselât sûresini okumuştu. Bu namazdan sonra vefat edinceye kadar başka namaz kılmadı. Enes b. Mâlik (r.a) der ki: "Resûlullah (s.a.v), tam olarak kıldırmakla birlikte, namazı en hafif kıldıran kişi idi."

Sonra Enes b. Mâlik (r.a) şöyle devam eder: "Resûlullah (s.a.v), insanlara namazı hafif kıldırmalarını emrederdi. Kendisi bize imam olduğu zaman da Sâffât sûresini okurdu."[336]

Namazlardaki ruhsatlar hakkında yapılan bir rivayet de şöyledir: Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki:

"Biriniz insanlara namaz kıldırdığı zaman namazı hafif tutsun; çünkü namaz kılanlar arasında yaşlılar, zayıflar ve ihtiyaç sahibi olanlar vardır. Kendi başına kıldığı zaman namazı dilediği kadar uzatabilir!"[337]

•

[333] Rahman 55/64.

[334] Müddessir 74/21.

[335] Tıval-i mufassal: Hucurât suresinden Bürûc suresine kadar.
Vasat-ı mufassal: Bürûc suresinden Beyine suresine kadar.
Kısar-ı mufassal: Beyine suresinden Kur'an'ın sonuna kadar.

[336] Buhârî, Edeb, 80; Ezan, 61; Müslim, Salat, 168, 169; Mesacid, 227; Ebû Dâvûd, Salat, 123, 124; Tirmizî, Sevabü'l-Kur'ân, 1; Nesâî, İmamet, 36.

[337] Buhârî, İlim, 28, Ezan, 62; Müslim, Salat, 183-186; Nesâî, İmamet, 35; İbnu Mace,İkamet, 48, 49; Dârimî, es-Sünen, Salat, 46; İmâm Mâlik, el-Muvatta', Cemaat, 13; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/256, 317, 393, 3/75, 255.

Muaz b. Cebel (r.a) kendi kabilesine yatsı namazını kıldırırken Bakara sûresinden okumaya başlamıştı. Cemaatin içinde bulunanlardan biri namazı bıraktı ve kendi başına kılıp namazını tamamladı. Namaz bitince, tek başına kılan kişi için "Bu kişi münafıklık yaptı!" dediler. Sonra iki taraf birbirinden şikayetçi olarak Resûlullah'ın (s.a.v) huzuruna geldiler. Adam, Muaz'ın kıraati uzatmasından şikayetçi oldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) Muaz'a:

"Sen insanları fitneye mi düşürmek istiyorsun? A'lâ, Târık ve Şems sûrelerini okusan olmaz mı?" buyurdular.[338]

RÜKU VE SECDE TESBİHLERİ

İmam, rüku ve secdelerdeki tesbihlerini beşer veya yedişer defa yapmalıdır. Böylece kendisinden sonra rüku ve secdeleri yapan cemaatin üçer defa tesbih yapmalarına imkan vermiş olur.

Enes b. Mâlik (r.a), Medine valisi olan Ömer b. Abdülaziz'in (rh.a) arkasında namaz kıldıktan sonra şöyle demiştir: "Resûlullah'tan (s.a.v) sonra şu gencin arkasında kıldığım namaz gibi bir namaz kılmadım!"

Yine der ki: Biz onun arkasında rüku ve secdelerde tesbihleri onar onar yapıyorduk.[339]

İmam öğle, ikindi ve yatsı namazların farzlarının son iki rekatlarında, fatihadan sonra kısa bir sûre ya da her hangi bir sûreden iki ayet okursa iyi yapmış olur. Böylece arkasındaki cemaatin fatihayı okuması için zaman tanımış olur.

GEÇ KALANLARI BEKLEMEK GEREKİR Mİ?

İmam rükuda iken arkadan gelenlerin ayak seslerini işitince nasıl davranmalıdır? Gelenlere aldırmadan namaza devam mı etmelidir, yoksa gelenlerin de ulaşabilmesi için rükuyu biraz uzatabilir mi? Bu hususta selef farklı görüş belirtmiştir. Bunlardan bazıları; gelen kişinin namaza kavuşa-

[338] Buhârî, Edep, 74; Müslim, Salat, 178; Ebu Dayud, Salat, 124; Nesâi, İmamet, 39; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/124, 299, 300.

[339] Ebû Dâvûd, Salat, 150; Nesâî, Tatbik, 76; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/163.

bilmesi için bir miktar beklemeli derler. Bu görüşü savunanlar arasında Şa'bî (rah) vardır. Diğer bazılarına göre ise; bu gelen kişileri beklememek gerekir; çünkü namazda hazır olup birlikte kılanlara gösterilmesi gereken hürmet, sonradan gelenlere gösterilmesi gereken hürmetten daha büyüktür. İbrahim Nehaî (rah) bu görüşü savunanlar arasındadır.

Hicaz fakihleri de bu yönde görüş belirterek şöyle derler: "İmam sonradan gelenleri beklemez; çünkü beklemek namaza ilave yapmak gibidir. Ayrıca sonradan gelenlerin namaza yetişmeleri için beklemek, ihlasa da aykırı bir davranıştır."

Kûfeli alimlerin bazıları şöyle der: "İmam sonradan gelenlerin yetişmesi için rükuyu biraz uzatırsa güzel yapmış olur. Böylece sonradan gelenlerin de cemaate yetişmelerini sağlar ve onların cemaate yetişmelerinin faziletinden kendisi de istifade eder."

Hz. Osman (r.a), arkadan gelenler rükuya yetişebilsinler diye, sabah namazında kunutu rükudan önce yapmıştı. Bize göre bu konudaki orta yol şudur: İmam olan kişi, cemaate gelmekte olan kimselerin ayak seslerini birinci rekatın rükusunda duyar ise, rükuyu onların yetişebileceği kadar uzatmasında bir sakınca yoktur. Eğer ayak seslerini son rükuda başını kaldırmak üzere iken duyar ise, onlar için rükuu uzatmayı hoş karşılamam. Bu durumda onları dikkate almadan rükudan kalkmalıdır.

TEŞEHHÜD/TAHİYYAT

Bize göre en faziletli teşehhüd (tahiyyat) İbnu Mesud ve Câbir b. Abdullah'ın (r.a) rivayet ettiği teşehhüddür. Teşehhüdde okunacak dua hakkında gelen rivayetlerin lafızlarında farklılık vardır. Benim seçtiğim ve okumakta olduğum tahiyyat; Abdullah b. Mesud'tan (r.a) gelen rivayettir.[340]

Hz. Ömer'den (r.a) gelen rivayetteki hadis-i şerifte "mübârekât" kelimesi yer almakta, ancak "Lillâhi" kelimesi sona alınmaktadır.

[340] Bu Tahiyyat, Hanefilerin de tercih edip okumakta olduğu tahiyyattır.

İbnu Ömer'in rivayetinde ise besmele de geçmektedir.[341]

Süfyân-ı Sevrî, Eymen b. Vâil'den, o Ebu'z-Zübeyr'den, o da Câbir b. Abdullah'tan (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) tahiyyatta şunları okuduğunu rivayet eder: "***Bismillâhi ve billâhi et-tahiyyâtü lillâhi ve's-salâvâtü ve't-tayyibâtü lillâhi...***"[342]

Bize göre en faziletli tahiyyat, bu hadis-i şerifte geçen lafızlarla rivayet edilen tahiyyattır. Her cemaatin rivayetinde bir parça bulunduğu için, ihtiyata en yakın olan rivayet budur.

Bundan sonraki ihtilaf ise, tahiyyattaki selam lafızlarında Resûlullah'a (s.a.v) nasıl işaret edileceği meselesidir.

Yani selam lafzını Resûlullah (s.a.v) karşımızda imiş gibi: "*es-selâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü*" (Selam sana olsun ey Peygamber!) lafzı ile mi, yoksa gıyabımızda imiş gibi; "*es-selâmu ale'n-nebiyyi*" (Selâm o peygambere olsun!) lafzı ile mi söylememiz gerekmektedir?

Bizim tercih ettiğimizin lafızları şudur: "*es-Selâmu ale'n-nebiyyi ve rahmetu'llâhi ve berakâtuhû, es-selâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn.*" Çünkü bazı rivayetlerde, bizim bu tercih ettiğimiz lafızları destekleyici açıklamalar bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birinde şöyle denilir:

"Biz, Resûlullah (s.a.v) aramızda yaşıyorken tahiyyat okuduğumuzda; "es-Selâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetullâhi ve berakâtuhû" derdik. Resûlullah (s.a.v) vefat ettikten sonra; "es-selâmu ale'n-nebiyyi..." demeye başladık.

Tahiyyatla ilgili olarak gelen rivayetlerin hepsinde: "ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlühû" lafızları yer almaktadır. Bizim tercihimiz de böyledir. Ancak Ömer b. el-Hattâb'tan (r.a) gelen rivayette: "*Muhammeden abdühû ve Rasûlullâhi (s.a.v)*" lafzı yer alır.[343]

---

[341] Bütün bu rivayetleri ve değişik tahiyyat şekillerini toplu hâlde görmek için bkz: İbnu Hıbban, Sahih, No: 1948-1963; Heysemi, ez-Zevaid, II, 140-145.

[342] Nesâî, Sehv, 45; İbnu Mace,İkamet, 24.

[343] Bkz: Müslim, Salat, 60; Ebu davud, Salat, 178; Tirmizi, Salat, 100, İbnu Hıbban, Sahih, No: 1954.

Alimlerden biri bize, salih zatların birinden şunu nakletmiştir: "Resûlullah'ı (s.a.v) rüyamda gördüm; kendisine: "Ey Allah'ın Resûlü! Alimler tahiyyatı farklı farklı naklediyorlar, hangisini alalım?" diye sordum; şöyle buyurdular: "Tahiyyat, İbnu Ümmi Abd'in/İbnu Mesud'un rivayet ettiğidir."

Kul, tahiyyatından sonra beş şeyden Rabb'ine sığınarak şöyle demelidir: "Allahım cehennem azabından sana sığınırım, kabir azabından sana sığınırım, yaşayanların fitnesinden sana sığınırım, ölülerin fitnesinden sana sığınırım, Mesih Deccalin fitnesinden sana sığınırım! Bir topluluğu fitneye düşürmeyi murat ettiğinde, fitneye düşürmeden benim ruhumu al!"

Nitekim Resûlullah (s.a.v) kendisi böyle yapmış ve böyle yapılmasını emir buyurmuştur.[344]

Dilbilimcilere göre "Mesih" kelimesi, yeryüzünü gezip dolaşan anlamına gelen "Me-se-ha" kelimesinden gelmektedir. Bazı dilbilimciler ise şöyle der: "Bir gözü tamamen kapalı olup yüz ile dümdüz olduğu için, ona Mesih denir."

MÜEZZİNE DÜŞEN VAZİFELER

Tekbir, selam ve ezan lafızları cezimli, yani son harflerinin harekesi sakin okunur. Saydıklarımızın hepsi bu şekilde nakledilmiştir.

Müezzinliği imamdan başka birinin yapması da müstehaptır.

Rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resûlullah (s.a.v) imam olan kişinin müezzinlik yapmasını kerih görmüştür. Nitekim, müezzinliğin faziletinden bahsedilince Ömer (r.a): "Eğer imamlık görevim olmasaydı müezzinlik yapardım!" demiştir.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "***Ezanın okunması müezzine, kametin yapılması imama bağlıdır.***"[345]

---

[344] Bkz: Müslim, Mesacid, 130; Ebu Davud, Salat, 179; Ahmed, Müsned, II, 237; İbnu Hıbban, Sahih, No: 1967.

[345] Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 9135; Münâvî, Künûzu'l-Hakâ'ik, No: 7933; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 20963.

Yani, namaz için kametin yapılması imama bağlıdır. Müezzinin, imamın hazır olup olmadığını gözetmesi gerekir. Ancak vakit girdiği takdirde imam ve cemaat müezzini beklemek zorunda değildir. Vakit girdiği takdirde müezzin olan kişinin, imamın beklediği herhangi birini beklemesi gerekmez; çünkü namazı ilk vaktinde kılmak, namaz için cemaatin toplanmasını beklemekten ve namazda uzun sûrelerden okumaktan daha faziletlidir.

Cemaatle namaza başlama hakkında şöyle denilmiştir: Selef-i Salihin/önceki salihler cemaatle namaz için iki kişi hazır olduğunda üçüncüyü beklemezdi. Cenaze namazı için dört kişi hazır olduğunda beşinciyi kişi beklemezdi. Cenaze namazında, imam hazır ise cemaati beklemek mekruhtur.

Cenazeye ağıt yakmak ve ölümü ilan etmek bidattir.

Bir defasında Resûlullah (s.a.v) sabah namazına gecikmişti. Bu gecikme yolculuk esnasında olmuş ve abdest yüzünden geç kalmıştı. Sahâbe-i Kirâm onu beklemediler; Abdurrahman b. Avf'ı (r.a) öne geçirerek namaza başladılar. Bu yüzden Resûlullah (s.a.v) ilk rekatı kaçırmış ve namaz bittikten sonra kalkarak namazını tamamlamıştı. Sahâbe-i Kirâm, Resûlullah'ın (s.a.v) birinci rekatı kaçırdığı için üzüntülerini bildirdiler; Efendimiz de (s.a.v): "Güzel yaptınız! Böyle yapmalısınız!" buyurdular.

Yine bir defasında Resûlullah (s.a.v) öğle namazına gecikmişti. Sahabe-i Kiram Ebû Bekir'i (r.a) öne geçirerek namaza başladılar. Resûlullah (s.a.v) geldiğinde namazın kılınmakta olduğunu gördü, hemen tekbir alarak yanlarında namaza durdu.

Müezzin, "Kad kâmeti's-salâtü" dediği anda imam tekbir alarak namaza başlar. Cemaat de, müezzin "Hayye ala's-salâh" dediği vakit namaz için ayağa kalkar. Sünnet olan budur, sonradan gelen halefin uygulaması da böyledir.

Hz. Ali (k.v) ve Abdullah'tan (r.a) nakledildiğine göre: "Müezzin, "Hayye ala's-salâh" dediği anda, cemaat müezzinin davetine uymak üzere ava-

ğa kalkar. Cemaat namaza başladıktan sonra müezzin tek başına kameti tamamlar. Sonra imam Fatiha'yı okuyorken namaza katılır.

Müezzinin, "Kad kâmeti's-salâtü" sözünün manası, insanların namaz için ayağa kalktığını ifade eder; çünkü ancak insanlar namaz için ayağa kalkabilir; namaz canlı olmadığı için ayağa kalkamaz.

Müezzin "Kad kâmeti's-salâtü" dediği anda cemaat namaz için ayağa kalkmalı ki müezzinin sözü doğrulansın. Her ne kadar, burada mecaz olarak namazın vaktinin yakınlığı ifade edilmiş olması caiz olsa da, hakiki mananın tercih edilmesi daha doğrudur. İşte bu sebeple imam olan kişinin müezzinlik yapması mekruh görülmüştür; çünkü, "Kad kâmeti's-salâtü" dendiği anda imamın tekbir alarak namaza başlaması ve cemaatin de ona uyması gerekir. Seleften bu şekilde nakledilmiştir.

EZAN VE KÂMET ÂDABI

Sünnet olan; ezanın mescidin dışında yüksekçe bir yerde okunması ve kametin mescidin içinde yapılmasıdır; çünkü müezzin kameti bitirdikten sonra namaza hemen başlayabilmek için namaz kılınan mekana yakın bir yerde bulunmalıdır. Hz. Bilal (r.a) Resûlullah'tan (s.a.v) şöyle ricada bulunmuştu:

"Ey Allah'ın Resûlü! "Amin" demede benden önce davranmasanız!"[346]

Bu sözü ile; Resûlullah (s.a.v) ile birlikte amin demenin faziletine erişmek için kendisine biraz süre tanınmasını istiyordu; çünkü o, Fatiha sûresini Resûlullah'ın (s.a.v) kendisinden önce okuduğunu zaten bilmekteydi.

Bu rivayet de; daha önce belirtmiş olduğumuz, "imam birinci rekatın rükusunda cemaate gelmekte olanların ayak seslerini işitirse biraz bekleyebilir" şeklindeki bizim seçmiş olduğumuz görüşün doğruluğuna işaret etmektedir; çünkü Bilal (r.a) "Amin demede benden önce davranmasanız!" demiş; fakat "Fatiha sûresini benden önce okumasanız!" dememiştir.

---

[346] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 6/12, 15; Adürrezzak, Muannef, 2636; Bezzar, Müsned; 1375; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 1123, 1125; Taberânî, el-Evsat, No: 7239; el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, 2/276, 277.

İmamın besmeleyi açıktan okumasını hoş karşılamam. Besmele her ne kadar Fatiha'nın bir ayeti ise de; Rasûl-i Ekrem'den (s.a.v) gelen rivayetlerin çoğu ve en sağlam olanları; Resûlullah'ın (s.a.v) besmeleyi açıktan okumadığını ifade etmektedir. Resûlullah'ın (s.a.v) en son uygulaması da bu şekildedir. Bir konuda farklı uygulamalar var ise, bunlar içinden en son olanı alınır. Alimlerin çoğunluğunun tuttuğu yol budur.

İMAMIN DİKKAT EDECEĞİ DİĞER HUSUSLAR

Rivayet edildiğine göre İbnu Mesud (r.a) şöyle demiştir:

"İmamın şu dört şeyi gizli okuması sünnettir: 1. Sübhaneke, 2. Eûzü, 3. Besmele, 4. Amin."

Hz. Ali'den (k.v), bunları açıktan okumanın mekruh olduğu rivayet edilir. Abdullah b. Abbas da (r.a): "Bunları açıktan okumanın sünnette yeri yoktur!" der.

Bize göre; sabah namazında Hz. Hasan'ın Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet ettiği sekiz kelimelik kunut duasının okunması mekruh değildir. Ancak bunu elleri kaldırmadan gizli olarak okumak gerekir; çünkü bunlar dua yerine geçen sözlerdir. Bunları terk eden kişi de güzel yapmış olur. Zira alimlerin çoğu bunu okumayı terk etmiştir.

Cuma gecesi ve sabahı kılınan namazlarda, Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen iki hadis-i şerifteki sûreleri okumak müstehaptır. Bunlar şu hadislerdir:

"Resûlullah (s.a.v) Cuma gecesi akşam namazında Kâfirun sûresi ile İhlas sûrelerini okurdu.[347] Yatsı namazında ise Cuma sûresi ile Münâfikûn sûresini okurdu."[348]

Teşehhüdde de Resûlullah'ın (s.a.v) Hz. Aişe (r.ah) validemize öğrettiği şu özlü ve mükemmel duayı okumak müstehaptır:

---

[347] İbnu Hıbban, Sahih, No: 1838; Beyhaki, Sünen-i Kübra, II, 391; Beğavi, Şerhu's-Sünne, III, 81; Mesabih, No: 604; Heysemi, Mevaridü'z-Zem'ân, No: 552.

[348] Müslim, Cuma, 61; Beğavi, Mesabihu's-Sünne, No: 593.

"Allahümme innî es'elüke mine'l-hayri küllihî 'âcilihî ve âcilihî mâ 'alimtü minhu ve mâ lem a'lem. Es'elüke mimmâ se'eleke minhu Muhammedun sallallâhu aleyhi ve sellem. Ve e'ûzü bike ma'ste'âze bike minhu Muhammedun sallallâhu aleyhi ve sellem. Es'elüke'l-cennete ve mâ karrabe ileyhâ min kavlin ve amel. Ve e'ûzü bike mine'n-nâri ve mâ karrabe ileyhâ min kavlin ve amel. Allahümme mâ kadayte lî min emrin fe'c'al 'âkibetehû raşedâ."

Manası: "Allahım! dünyada hemen verileni ve ahirette verilecek olanı, bildiğim ve bilmediğim bütün hayırları senden istiyorum! Yine senden Muhammed (s.a.v)'in istediklerini niyaz ediyor ve Muhammed (s.a.v)'in sığındığı şeylerden de sana sığınıyorum. Senden, cenneti ve beni ona yaklaştıracak söz ve fiilleri nasip etmeni niyaz ediyorum. Yine cehennemden ve beni ona yaklaştıracak söz ve fiillerden Sana sığınıyorum. Allah'ım, benim için ne takdir buyurduysan akıbetini benim için hayırlı kıl!"

Bu duadan sonra kadın erkek bütün müminler için istiğfarda bulunur. Ardından: "Rabbenâ lâ tüziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ..." ayetini ve "Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve gınâ azâbe'n-nâr" duasını okur.

Bu yukarıda zikrettiğimiz dualar dışında bizlere nakledilen faziletli bir dua yoktur. Yine yukarıda zikrettiğimiz ve beş hususdan Allah'a sığınmayı ihtiva eden istiaze dışında gelen herhangi bir istiaze de bulunmamaktadır. Sadece bunları okuyan kimseye, onlar yeterli olur.

İmamın, dua yaparken arkasındaki cemaati içine katmadan sadece kendisi için dua etmesi mekruhtur.

İman dua ederken duayı çoğul ifadeleriyle yapmalıdır. Bu dualarında hem kendisini ve hem de cemaatini niyet ederek: 'Ya Rabbi bize şunu ver, bizi affet' şeklinde bütün cemaati içine alacak şekilde dua etmelidir.

Bir topluluğa imam olan kişi, arkasındaki cemaati dışarıda bırakarak sadece kendi nefsi için dua etmemelidir.

Mürid müezzinliği imamlığa tercih edebilir. Selef alimlerinden bir zat şöyle der: Müezzinlik imamlık yapmaktan daha faziletli ve müezzinin sevabı daha fazladır; çünkü Resûlullah (s.a.v):

"İmam emirdir."[349]

"İmam sorumludur"[350] buyurmuş; daha sonra; namazda bir eksiklik olursa bundan imamın sorumlu olduğunu ve cemaatin herhangi bir sorumluluğunun bulunmadığını belirtmiştir. Bundan dolayı müezzinlik yapmak kişi için daha selametli bir yoldur; çünkü, kişi belki imamlığın hükümlerini tam olarak yerine getiremeyebilir, yahut imamda bulunması gereken vasıfları tam olarak taşımayabilir. Bu durumda bazı namaz kılanların vebalini yüklenmekte; namaz kılanlar ise sevaplarını tam olarak almaktadır.

Diğer taraftan Resûlullah'ın (s.a.v) müezzinler için yaptığı dua imamlar için yaptığı duadan kıymetlidir. Buyurmuştur ki:

"Allahım! İmamlara doğruyu göster, müezzinleri mağfiret buyur!"[351]

Yine şöyle buyurur: "***Müezzin, sesinin ulaştığı yer ölçüsünde mağfiret edilir, (sesinin ulaştığı yerlerdeki) yaş ve kuru her şey onun için şahitlik eder.***"[352]

Başka bir hadis-i şerifte, müezzini daha güzel bir sıfatla şöyle tanıtmıştır: "***Müezzin, kendisine güvenilen kimsedir!***"[353]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Müezzinleriniz sizlerin güvenli olanlarınız, imamlarınız ise sorumluluk taşıyanlarınızdır."[354]

---

[349] Buhârî, Cuma, 11, İstikraz, 20, Itk, 19, Vasaya, 9, Nikah, 81, Ahkam, 1; Tirmizî, Ahkam, 6; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/121.

[350] Ebû Davûd, Salat, 32; Tirmizî, Salat, 39; İbnu Mace,İkamet, 47; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/232, 282, 424, 472, 4/65, 5/260.

[351] Tirmizî, Salât, 39; Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 23158; Zebîdî, İthâfu's-Sâde, 3/174; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 1/212, 2/130; Münâvî, Künûzu'l-Hakâ'ik, No: 1236.

[352] Nesâî, Ezan, 14; İbnu Mace,Ezan, 5; Ebû Davud, Salat, 31; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 9132.

[353] Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 9138; Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, 1/426.

[354] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/378; Taberânî, el-Mucemu's-Sağîr, No: 750.

Güvenli olanların hâli elbette sorumlu olanların hâlinden daha üstündür; çünkü sorumlu kişi borçlu demektir ve güvende olamayabilir. Güvenli olan kişi ise tam emniyet içindedir ve herhangi bir sorumluluğu yoktur.

Bundan dolayı Sehl b. Sa'd es-Sâ'idî (r.a) imamlığı hoş görmezdi. Ebû Hâzim şöyle anlatır: "Sehl b. Sa'd, kavmindeki gençleri öne geçirerek onların arkasında namaz kılmaktaydı; bir gün kendisine:

"Sen Resûlullah'ın (s.a.v) ashabındansın; onun (s.a.v) sohbetiyle şereflendin, bu kimselerden önce İslam'a girdin ve onlara karşı bir üstünlüğün var. Onların önüne geçip kavmine namazı sen kıldırsan daha doğru olmaz mı?" diye sordum; bana: "Yeğenim, ben Resûlullah'ın (s.a.v): "*İmam sorumludur*" buyurduğunu işittim; bunun için sorumlu biri olmayı hoş karşılamam, dedi."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "***Kim bir mescitte yedi sene müezzinlik yaparsa, cennet ona vacip olur.***"[355]

Diğer bir rivayet şöyledir: "***Kim kırk yıl müezzinlik yaparsa, hesapsız olarak cennete girer.***"[356]

Diğer bir hadis şöyledir:

"Şu üç kısım insan kıyamet gününde miskten bir tepe üzerinde oturur. İnsanlar arasında hüküm verilinceye kadar herkes korku taşıyorken onlar bir korku taşımazlar. Bunlar: Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan ve emirlerini Allah'ın emrettiği şekilde yerine getiren kişi, Allahu Teala'nın rızası için mescitte ezan okuyan müezzin ve dünyada köle olup bu hâlde iken hem Allah'a hem de efendisine itaat eden kimse!"[357]

"Allah'ın yoluna davet eden ve salih amel işleyen kimseden daha güzel sözlü olan kimdir?"[358] ayet-i kerimesinin tefsirinde denilmiştir ki: "***Al-***

---

[355] Tirmizî, Salat, 39, (206); İbnu Mace, Ezan, 17; Hatib Tebrizî, el-Mişkât, No: 664; Münâvî, Künûzu'l-Hakâ'ik, No: 7147.

[356] Son kısmı hariç bkz: Nesâi, Ezan, 18; Tirmizi, Salat, 39; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 11/78; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 20904; el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, 1/247; Hatib Tebrizî, el-Mişkât, No: 664.

[357] Tirmizi, Birr, 54; el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, 3/355; Ebû Nu'aym, Hilye, 5/106; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 43309.

[358] Fussilet 41/33.

lah'ın yoluna davet eden kimseden daha güzel sözlü olan kimdir?" kısmı müezzinler hakkında inmiştir. Ayet-i kerimede geçen "***... salih amel işleyen"*** cümlesindeki salih amelden maksat ise; ezan ile kamet arasında kılınan namazdır.

Müezzin ezanı bitirdikten sonra: "...ve ene mine'l-müslimîn el-hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn" demek, yukarıda geçen "*Ve men ahsenu kavlen mimmen da'â ilallâhi ve amile sâlihan ve kâle innenî mine'l-müslimîn"* ayeti ile "*Fed'ûhu muhlisîne lehu'd-dîn. El-Hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn"* ayetini okumak müstehaptır.

Müezzinin, ezan ile kamet arasında dört rekat namaz kılması ve bol bol dua etmesi müstehap görülmüştür.

Selef-i sâlihin şu dört şeyden hoşlanmaz ve uzak durmaya çalışırdı: 1. İmamlık, 2. Müftülük (fetva verme işi), 3. Vasiyet (vasiyeti yerine getirme görevi), 4. Emanet.

Yine seleften bir zat şöyle der: "Bana, cemaatle namaz kılmaktan daha sevimli gelen bir şey yoktur. Cemaat olmakla imamlığın hatalarından korunmuş olurum, namazdaki hataların yükünü başkaları çeker."

Ancak kamet yapıldığı zaman öne geçirilen kişi öne geçmeli, imamlıktan kaçmamalıdır. Bununla ilgili olarak yapılan bir rivayette denilmiştir ki: "Bir topluluk, kametten sonra hepsi de imamlık yapmaktan uzak durdukları için toptan helak oldu."

İmam hazır olmadan müezzin kamet getirmemelidir. İmamın kameti ayakta beklemesi mekruhtur. Nitekim Resûlullah (s.a.v): "***Beni görmedikçe namaz için ayağa kalkmayınız!"***[359] buyurmuştur.

Bişr b. Hâris (rh.a) şöyle derdi: "Dünyada selameti ve ahirette izzeti isteyen kişi şu dört şeyden uzak dursun: Hadis rivayet etmek, şahitlik yapmak, imamlık yapmak ve fetva vermek!"

Bazı sözlerinde "Davete katılmak", bir defasında da "Hediye kabul etmek" dediği nakledilmiştir. Bu sözler Bişr'in aşırı derecede titizliğinden kaynaklanmaktaydı.

---

[359] Tirmizî, Salat, 29; Nesâî, Ezan, 42; İmamet, 12.

EZAN ÂDABI

Ezan ve kamet konusunda bizim tercihimiz Hicaz ehlinin uygulamasıdır. Buna göre ezanın lafızları ikişerli olarak tekrar okunur. Kamette ise cümleler teker teker okunur.[360]

Sabah namazının ezanında "es-Salâtu hayrun mine'n-nevm" cümlesi ilave olarak iki defa okunur. Ayrıca sabah ezanı, özellikle sabah namazının vakti girmeden okunur. Böylece insanların namaz için hazırlık yapmalarına fırsat verilmiş olur; çünkü bu namaz, önemle üzerinde durulan orta namazıdır.[361] Ancak eğer: "*Bizi orta namazından, yani ikindi namazından alıkoydular!*"[362] hadisi üzerinde ittifak var ise durum başka! Bu durumda orta namazın (salâtu'l-vustâ) hangi namaz olduğunu ilgili rivayetlere bırakmak gerekir.

Ezan okurken, müezzininin sesini mümkün olduğunca yükseltmesi, erişebilecek en uzak mesafeye sesini ulaştırmak için gayret göstermesi gerekir. Denilmiştir ki: Selef-i salihin her yerde seslerini kısmayı ve sadece ezan okurken ve (hacda) telbiye getirirken sesi yükseltmeyi müstehap görürlerdi.

Rivayet edilen bir haberde şöyle denilmiştir: Müezzin, ezan ile kamet arasında; yemek yiyen birinin yemekten ayrılıp yetişebileceği ve boğazı kurumuş olanın susuzluğunu gidereceği kadar bir süre beklesin.[363]

Ezan ile kamet arasında beklenilmesi tavsiye edilen süre bu kadardır. Bu iki hususta; yani yeme içme konusunda ihtiyacı olan kimse, bu ihtiyaçlarını namaz vakti girmeden önce gidermelidir. Böylece namazda bu ihtiyaçların kendisini meşgul etmesinden kurtulur.

---

[360] Hanefilerde, kamet, ezanda olduğu gibi ilk tekbirler dört, diğerleri çift okunur.

[361] Ayette: "*Namazları koruyun/vaktinde hakkıyla kılın özellikle orta namazı*" (Bakara 2/238) buyrulur. Orta namazın hangi namaz olduğu hakkında farklı rivayetler vardır. Onun gizli olup, hangi namaz olduğunun bilinmediği de söylenmiştir. Meşhur görüş, bu namazın ikindi namazı olduğudur. Sabah namazı diyenler de olduğu için, müellif burada onu zikretmiştir.

[362] Buhârî, Edeb, 98; Müslim, Mesâcid, 203;; Nesâî, Salat, 14; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/113; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 11/384; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 4285.

[363] Tirmizî, Mevâkit, 29.

Resûlullah (s.a.v), küçük ve büyük abdesti sıkışık olanların namaza durmalarını yasaklamıştır. Diğer bir hadis-i şerifte de:

"Akşam yemeği sofraya konur ve Akşam namazı için kamet getirilirse; siz yemekten başlayınız!"[364] buyurularak, namaz yerine akşam yemeği ile başlanılması emredilmiştir. Böylece insanın kalbinde açlık ve yemek düşüncesi olmaz, zihni boş ve salim bir kalple namaza durabilir. Bu şekilde namaza duran kişi namazını tam ve mükemmel bir şekilde kılabilir.

İMAMDA BULUNACAK SIFATLAR

Namazda fazla hata eden veya kalbi sürekli olarak münacaat hâlini korumaktan uzak bulunan kimsenin imamlık yapması mekruhtur. Aynı şekilde, arkasında namaz kılan cemaat içinde Kur'ân-ı Kerîm'i daha güzel okuyan, dinin emirlerine bağlılık yönünden daha faziletli ve ilim bakımından kendisinden daha üstün birinin bulunduğunu bilen kimsenin imamlık yapması da mekruhtur. Kendisi abid ve salih biri olsa da bu kerahet durumu değişmez.

Fıkıh ilminde ve farz olan kıraati yerine getirmede eşit olsalar bile; arkasında bulunan cemaatin içinde kendisinden daha muttaki, daha salih ve daha fazla verâ sahibi birinin bulunduğunu bilen kimsenin imamlık yapması da mekruhtur.

Okuma yazma bilmeyen ümmi biri, Kurrâ (Kur'ân-ı Kerîm'i mükemmel okuyan) birine, Arapçayı (Kur'ân-ı Kerîm harflerini ve mahreçlerini) bilmeyen biri, Arapça'yı mükemmel konuşan birine imamlık yapası uygun değildir.

Teyemmümlü olan kişi de abdestli olana imamlık yapamaz.

Eğer ümmî olanlar toplanıp bir cemaat oluşturmuşlar ise; içlerinden Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel okuyanı imamlığa geçer. Kurrâ olanlar bir araya gelip cemaat olmuşlar ise; en alim olanları imamlığa geçer.

---

[364] Buhârî, Et'ime, 58; İbnu Mace, İkameti's-Salat, 83 (933-934-935); Müslim, Mesacid,11; Tirmizi, Salat, 145.

İki imamlık adayından biri Kur'an-ı Kerîm'in tamamını ezberlemiş (hafız), ancak diğer kişi tecvid ve okuduğunu anlama bakımından diğerinden daha üstün, fakat Kur'an-ı Kerîm'in tamamını ezbere bilmiyor ise; namaz ahkamını iyi bildiği takdirde kıraati daha güzel olan imamlığa geçirilir.

Bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "***Bir topluluğa, Allahu Teala'nın Kitabı'nı en güzel okuyan kimse imamlık yapar. Okuyuşları eşit seviyede ise dinin hükümlerini en iyi bilen imamlık yapar. Eğer fıkıh yönünden de eşit iseler, yaşı büyük olan imamlık yapar.***"[365] İmamlık konusundaki durum böyledir.

Bir kimse kendi evinde imamlığa başkalarından daha fazla hak sahibidir. Ancak başkasının imamlık yapmasına izin verirse, izin verdiği kişi imamlık yapabilir.

Selam verdikten sonra imamın yüzünü hemen cemaate çevirmesi müstehaptır. İmam yüzünü cemaate çevirmeden cemaatin ayağa kalkması mekruhtur. Bu hususta Talha ve Zübeyr'den (r.a) güzel bir uygulama nakledilmiştir:

"Bu iki sahabi, Basra'da bir imamın arkasında namaz kılmışlardı. Selam verdikten sonra ikisi imama giderek dediler ki: "Namazı ne kadar güzel ve tam kıldınız! Tıpkı bizim kıldığımız gibi kıldınız. Ancak bir şey eksik kaldı; selam verdikten sonra yüzünü cemaate dönmedin." Sonra cemaate dönerek: "Siz de çok güzel namaz kıldınız! Ancak imam yüzünü size çevirmeden ayağa kalktınız!" dediler."

Komşularının kendisinden hoşlanmadığı, yahut arkasında namaz kılanların kendisini hoş karşılamadığı bir kimsenin cemaatin önüne geçip imamlık yapması helal olmaz. Eğer bir kişi üzerinde ihtilaf var ise; bazıları kendisinden hoşlanmıyor ve bazıları da kendisini seviyor ise; bu durumda çoğunluğun görüşüne değil, bunlar arasından ilim ve din bakımından üstün olanların görüşüne itibar edilir. Alim ve dindar olanlar azınlık olsalar da, hayırlı olan onların görüşüne uymaktır.

[365] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 17/219, 222; bkz: Ebu Davud, Salat, 61; Nesâî, İmamet, 3; Tirmizi, Salat, 60; İbnu Mace, Salat, 85.

Bidat sahibi kimsenin arkasında namaz kılınmaz. Bilmeden bidat sahibi birinin arkasında namaz kılan kişi onu tekrar kılsın.

Yolda yürürken bir mescitte ezan okunduğunu işiten kimse, namazı kılmak için başka bir mescide yönelmemeli; yakınında bulunduğu mescide girerek namazını kılmalıdır. Ancak şu iki sebeple başka bir mescide gidebilir: Yöneldiği mescidin imamının daha faziletli biri olduğunu kesin olarak bilirse, ya da yakınında bulunduğu mescidin imamının bidat sahibi veya fasık biri olduğunu biliyorsa. Bu iki durum söz konusu değilse, en yakın olduğu camiye gidip namazı orada kılmak daha faziletlidir.

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "***Mescide komşu olan kişi ancak mescitte namaz kılsın!***"[366]

Mescide komşu olmak iki şekilde izah edilmiştir. Birincisi; ezanı işiten kimse mescide komşu sayılır. Bu görüş Hz. Ali'den (k.v) rivayet edilmiştir. İkincisi; kendi evi ile mescit arasında üç hane bulunan ve kendisi dördüncü olan ev. Bu kimseler içinde ezanı işittiği hâlde cemaate gitmeyen kimse şiddetle kınanmıştır.

Yakınında iki tane mescit bulunan kimse için faziletli olan, kendisine daha yakın olanda gidip namaz kılmaktır. Bu, Hasan-ı Basrî'nin (rh.a) tercih ettiği görüştür. Ancak; uzak olana yürümek sûretiyle adımları sayıcınca daha fazla sevap kazanma niyeti varsa, yahut uzakta olan mescidin imamı daha faziletli ise uzaktaki mescide gidebilir.

Başka bir görüşe göre daha eski olan mescit tercih edilir. Bu görüş Enes b. Mâlik (r.a) ve diğer bazı Sahâbe-i Kirâmdan nakledilmiştir. Onlar, yeni yapılan mescitler yerine, eski olanlara gitmeyi tercih ederlerdi.

İmama uyarak arkasında namaz kılan kimse; cehri olarak kılınan namazlarda[367] Fatiha dışında başka bir şey okumaz. Fatihayı da imamın açıktan okumadığı aralarda okuması gerekir. (Çünkü cemaatin, imamın kıraatini dinlemesi farzdır). Ancak imam hiç ara vermiyorsa, imamın açıktan okuduğu sırada sadece Fatiha sûresini okuyabilir. İmamın kıraati esnasında Fatiha sûresini okuyanın sorumluğu da, bunun okunması için ara

---

[366] Dârekutnî, es-Sünen, 1/240; İbnu Hibbân, es-Sahîh, 3/136; 2/18; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 9898; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 2/365, No: 3073.

vermeyen imama ait olur; çünkü cemaatin Fatiha okuyacağı kadar ara vermemekle onların namazlarının eksik kalmasına kendisi sebep olmaktadır. Bundan dolayı Allahu Teala'ya hesap verecek olan odur.

İmamın kıraati gizli okuduğu namazlarda[368] imamın gizli okuduğu sırada Fatiha sûresini okur. Ancak Fatiha sûresini mutlaka okuması gerekir.[369]

Farz namazı kıldıktan sonra, nafile (sünnet) namazı kılmak için imamın yerini değiştirmesi müstehaptır. Bu konuyla ilgili olarak gelen bir hadis-i şerif şöyledir:

"Resûlullah (s.a.v) selam verdikten sonra bulunduğu yerden kalkardı. Ebû Bekir de (r.a) selam verdikten sonra bulunduğu yerden kalkardı. Ömer de (r.a) selam verince namaz kıldığı yerden kalkardı."[370]

Konuyla ilgili gelen meşhur bir rivayet de şöyledir:

"Resûlullah (s.a.v) selam verdikten sonra sadece: "***Allahümme ente's-selâmu ve minke's-selâmu tebârekte ve te'âleyte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm***" diyecek kadar oturur, sonra kalkardı."[371]

Cemaat de, farzı kıldığı yerden bir ayak boyu olsun yerini değiştirir ve sünnetleri farklı bir yerde kılarsa güzel yapmış olur; çünkü böyle yapılmasını isteyen rivayetler mevcuttur.

Selamdan sonra tesbih ve dua için bir miktar bulunduğu yerde oturmasında bir sakınca yoktur.

İmamlık konusu burada bitti.

---

[367] Cehri olarak kılınan namazlardan maksat; imamın kıraati açıktan okuduğu akşam, yatsı ve sabah namazlarıdır.

[368] Bunlar da öğle ve ikindi namazlarıdır.

[369] Hanefilerde, imama uyan kimse, gizli ve açık hiçbir namazda ayakta bir şey okumaz. İmamın okuyuşu, ona uyan kimselerin okuyuşu yerine geçer.

[370] Abdürrezzak, Musannef, No: 3231; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 2886.

[371] Tirmizi, Salat, 298; Müslim, Mesacid, 135, 136; Nesâî, Sehv, 82; İbnu Mace, Salat, 71; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 6722.

KIRK DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALLAH İÇİN SEVGİ ve KARDEŞLİK HUKUKU[372]

ALLAH İÇİN KARDEŞLİK NEDİR?

Allahu Teala, birlik ve kardeşliği emrettiği ayet-i kerimesinde mümin kullarına din konusunda ikram ettiği nimetini hatırlatmaktadır. Bu nimete ulaşanlar bir zamanlar birbirlerinden ayrı iken, Allah kalplerini birleştirdi de onlar Allah'ın rahmet ve nimetiyle kardeş oldular; O'nun sevdirmesiyle birlik kurdular, iyilik ve takvada yardımlaştılar. Allahu Teala bu hatırlatmanın yanında onlardan takvalı olmalarını da isteyerek; ipine/Kur'an'a ve hidayet yoluna sımsıkı yapışmalarını emretti, onlara bölünüp parçalanmayı yasakladı; çünkü onları İslam bir araya getirmiş, Allah'ın evi Kâbe hepsini yüce bir hedef etrafında toplamıştı.

Allahu Teala onlara ayrıca şu nimetini de hatırlattı: Onlar bir ateş çukurunun kenarında, tehlikenin tam ağzında iken Allah kendilerini kurtardı. O bütün bunların O'nun varlığını gösteren birer ayet ve kendisine götüren delil olduğunu bildirmiştir.

---

372 Bu bölüm, Kahire, 2001 baskı tarihli üç ciltlik tahkikli baskıdan tercüme edilmiştir. Önceki ciltlerde esas aldığımız nüshaya göre biraz farklı ilaveler mevcuttur. (Mütc: D. Selvi)

Bu konuda ayet-i kerimede özetle şöyle buyrulmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun ve ancak müslüman olarak can verin.

Hep birlikte Allah'ın ipine/Kur'an'a, İslam'a sımsıkı sarılın; dağılıp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz bir zamanlar birbirinize düşman idiniz; O gönüllerinizi birleştirdi, O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz.

Yine siz, bir ateş çukurunun/tehlikenin tam kenarında idiniz, O sizi kurtardı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki, doğru yolu bulasınız."[373]

İkamet ve sefer hâlinde Allahu Teala'nın rızası için müminlerle kardeş olmak, O'nun için sohbet ve kardeşlik oluşturmak amel sahiplerinin en önemli yollarındandır. Her bir yolda giden bir grup vardır; çünkü her birisinde ayrı bir fazilet mevcuttur. Hem bu iş, dinimiz tarafından emir ve teşvik edilmiştir; çünkü Allahu Teala için sevmek, imanın en sağlam bağıdır. Allah için insanlarla kaynaşmak, sohbet etmek, muhabbet kurmak ve ziyaretleşmek, muttakilerin peşine düştüğü en güzel kulluk sebeplerdendir. Bunun faziletini bildiren ve ona teşvik eden pek çok haber gelmiştir. Biz, bu konudaki bütün rivayetleri tespit edip zikretmek hedefinde değiliz; çünkü bizim niyetimiz her konuyu kısaca vermektir. Fakat bu konuda güzel görülen işleri ve konu ile alakalı zikredilmesi gereken şeyleri zikredeceğiz.

Tâbiûn alimleri, insanlarla tanışıp kaynaşma konusunda farklı görüşlere sahiptiler. Bu konuda bazıları şöyle demişlerdir:

"Tanıdığın kimseleri azalt; bu senin dinin için daha selametlidir. Böyle yaparsan yarın kıyamet günü daha az rezil olursun ve üzerindeki kul hakları daha hafif olur; çünkü şöyle denmiştir: "Tanıdıklar çoğaldıkça korunması gereken haklar da çoğalır. Sohbet ve beraberlik uzadıkça, karşı tarafın hakkına riayet zorlaşır."

[373] Âl-i İmran 3/102-103.

Onlardan bir alim de der ki: "Sen ancak tanıdıklarından kötülük görürsün. Tanıdığın ne kadar az olursa, senin için daha hayırlıdır."

Yine Tabiun'dan birisi demiştir ki: "Tanıdıklarını unut, tanımadıklarınla da tanışma."

Bu görüşü tercih edenlerden bazıları şunlardır: Süfyan es-Sevrî, İbrahim b. Edhem, Davud et-Tâî, Fudayl b. Iyaz, Süleyman el-Havvas, Yusuf b. Esbat, Huzeyfe el-Mer'aşî ve Bişr-i Hâfî. (Allah hepsine rahmet etsin)

Tabiûn'un çoğunluğu müminlerle kaynaşarak ve onları severek Allah için edinilen kardeşlerin çok olmasının müstehap yani sevap ve hayır olduğunu söylemişlerdir; çünkü bunda, rahat zamanlarda bir güzellik, dar ve zor anlarda bir destek, iyilik ve takvada yardımlaşma ve din konusunda kaynaşma mevcuttur.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Allah için sevdiğin kardeşlerini çoğalt. Her mümin için bir şefaat yetkisi vardır. Belki sen kardeşinin şefaat ettiklerinin içinde bulunursun."

Bu alimler Allah için kardeşlik kurmayı emrediyor ve insanlarla kaynaşmaya teşvik ediyorlardı.

Denilmiştir ki: "Ahirette bir kul affedilince, kardeşlerine de şefaat eder."

"Allah, iman edip iyi işler yapanların tevbesini kabul eder, lütfundan onlara fazlasını verir"[374] ayetinin tefsiri hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.v) garib bir senetle şu açıklama gelmiştir:

"Allah onlara Allah için sevdiği kardeşlerine şefaat etme yetkisi verir ve onları birlikte cennetine koyar."

Şu alimler bu görüşte olanlardandır: Said b. Müseyyeb, Şa'bî, İbnu Ebî Leyla, Hişam b. Urve, İbnu Şübrüme, Şurayh, Şerik b. Abdullah, İbnu Uyeyne, İbnu Mubarek, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve aynı görüşte olan diğerleri. (Allah hepsine rahmet etsin)

---

374 Şûra 42/26.

İnsanlarla kaynaşma konusunda Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Sizin bana en yakın/en sevimli olanınız, ahlak olarak en güzel olanınızdır. Onlar, boyunları bükük/alçak gönüllü, herkesle rahatça kaynaşan ve kendileriyle hemen kaynaşılan kimselerdir."[375]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Mümin, kendisiyle rahat geçinilen ve hemen kaynaşılan kimsedir. Kimseyle kaynaşmayan ve kendisine de yanaşılmayan kimsede hayır yoktur."[376]

Denilmiştir ki: "Bu ümmetten ilk kaldırılacak şey huşu yani kalpleri saran Allah korkusudur. Sonra vera/şüpheli şeylerden sakınma kaldırılır. Sonra emanete riayet, peşinden ülfet/kaynaşma kaldırılır."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allahu Teala kime hayır vermek isterse, ona salih bir arkadaş nasip eder. O Allah'ı ve hayrı unutursa bu arkadaşı ona hatırlatır; hatırlarsa yardım eder."[377]

Diğer hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Allah için birbirini seven iki kardeşin misali, biri diğerini yıkayan iki el gibidir."[378]

İki mümin karşılaştığı zaman Allahu Teala muhakkak birinden diğerine bir hayır ve fayda dokundurur. Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen bir haberde şöyle buyrulmuştur:

---

[375] Tabarani, el-Evsat, No: 835; İbnu Eb'id-Dünya, es-Samtü ve Âdâbi'l-Lisan, No: 255; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 21; el-Muttaki, Kenz, No: 5215.

[376] Ahmed, Müsned, V, 335; Hakim, Müstedrek, I, 23; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 8119-8121; İbnu Asakir, Tarihu Dımeşk, V, 432. (Beyrut, 1995)

[377] İlk kısmı biraz değişik olarak Bkz: Ebu Davud, Harac, 4; Zebidi, İthafu's-Sâde, VII, 13.

[378] Zebidi, İthaf, VII, 13-14; Sülemi, Âdabu's-Sohbe, 61. (Mecmuatu Âsâri Ebu Abdurrahman es-Sülemî içinde, shf: 101); el-Muttaki, Kenz, No: 765. Selman-ı Farisî'ye ait bir söz olarak bkz: İbnu Asakir, Tarih, XXI, 44. Beyrut, 1995.

"Kim bir mümini Yüce Allah için kardeş edinirse; Allahu Teala o kulu cennette herhangi bir ameli ile ulaşamayacağı bir dereceye yükseltir."[379]

Bu konuda şöyle denilmiştir: "Yüce Allah için birbirini seven iki kimseden birisinin ahirette makamı diğerinden daha yüksek olur; makamı aşağı olan kimse onun makamına yükseltilir ve kendisine katılır. Aynı şekilde, ahirette çocuklar anne babalarına, aileler birbirilerine katılarak aynı makama yükseltilirler; çünkü Allah için kardeş edinmek de, dünyaya evlat getirmek gibi bir ameldir. Allahu Teala bu konuda şöyle buyurmuştur:

"İman edenler ve züriyyetlerinden iman ederek kendilerine tabi olanlar var ya, onların züriyyetlerini kendilerine katarız; biz onların amelinden de hiçbir şey eksiltmeyiz."[380]

Allahu Teala kıyamet günü kendisine fayda verecek samimi bir arkadaşı olmayan kimsenin şöyle diyeceğini haber vermiştir:

"Bizim için şefaat edecek kimseler ve derdimize düşecek hiçbir samimi dost yoktur."[381]

Ayetin Arapça'sında geçen "hamîm" ifadesi, biraz değişiklik ile ihtimam manasına gelmektedir. Yani, benim derdime düşecek kimse yok demektir. Bu şunu gösterir: Samimi arkadaş o gün senin derdine düşer; çünkü ihtimam ve ilgi, gerçek sadakatin sonucudur. Bu konuda Hz. Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Mümin, Allah için sevdiği din kardeşleri ile çoktur."[382]

Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir: "Bir kimseye İslam'dan sonra, salih bir din kardeşinden daha hayırlı bir şey verilmemiştir."

Yine o (r.a) şöyle demiştir: "Sizden birisi kardeşinden sıcak bir sevgi gördüğü zaman, ona sımsıkı yapışsın; çünkü böyle kimselere az rastlanır."

---

379 Zebidi, İthaf, VII, 14. (Aynı konuda benzer bir hadisi İbnu Ebi'd-Dünya, Kitabu'l-İhvan'da rivayet etmiştir). Bu hadisi destekleyen aynı konuda bir hadis için bkz: Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 454.

380 Tûr 52/21.

381 Şuara 26/100-101.

382 Bkz: Hatib, Tarih, VII, 57; Deylemi, Müsned, 6225, Ali El-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, IX, 4; Suyuti, es-Sağîr, No: 9189; Elbani, Daife, No: 1895.

Hikmet ehlinden birisi bu manada nazım hâlinde şöyle demiştir:

"Nefis ele geçiremez asla arasa da dünyanın her yanını;
Emin sadık bir dostun sevgisinden daha tatlısını.

Kim kaybederse salih bir dostunun yakınlığını;
Kesmiş olur kendine hayat veren can damarını.

İkinci mısra yerine şu söz de rivayet edilmiştir:
"İşte bu, gerçek bir aldanış ve zarardır."

KARDEŞ SEÇMEDE DİKKATLİ OLMAK

Önceki haberler içinde şöyle rivayet edilmiştir: Allahu Teala Hz. Musa'ya (a.s) şöyle vahyetti:

"Ey İmran'ın oğlu! Uyanık ol; kendine gerçek dost seç. Eğer yakın dost ve arkadaş edindiğin bir kimse, benim hoşnut olacağım şeylerde sana yardımcı olmuyorsa, bil ki o senin için bir düşmandır."

Hz. Davud'tan (a.s) rivayet edilen bir haberde Allahu Teala ona:

"Ey Davud! Seni niçin bu şekilde tek başına insanlardan uzaklaşmış bir hâlde görüyorum!" diye vahyetti; Davud (a.s):

"İlahî! Senin için halkı terkettim" dedi. O zaman Yüce Allah ona şöyle vahyetti:

"Ey Davud! Kendine dost seçerken uyanık ve dikkatli ol. Benim razı ve hoşnut olacağım işlerde sana yardımcı olmayan hiç kimse ile yakın dost olma; bu hâliyle o senin için bir düşmandır; kalbini katılaştırır, seni benden uzaklaştırır."

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kolay geçinen kimseler olun; nefret eden ve nefret veren kimselerden olmayın."[383]

[383] Kolay geçinmeyi, kolaylığı tercih etmeyi emreden ve nefret ettirmeyi, birbirine sırt çevirmeyi yasaklayan hadisler için bkz: Buhari, Cihad, 164, Edeb, 80; Edebu'l-Müfred, No: Müslim, Cihad, 81; Ebu Davud, Edeb, 17; Ahmed, Müsned, I, 3; Humeydi, Müsned, No: 2; Ebu Ya'la, Müsned, 121-124; İbnu Hıbban, Sahih, No. 952.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Sizin Allahu Teala'ya en sevimli olanlarınız, insanlarla kolayca kaynaşan ve anlaşan kimselerdir. Allahu Teala'ya en sevimsiz olanlarınız ise, insanların arasını bozmak için laf taşıyan ve kardeşlerin arasını açan kimselerdir."[384]

KOLAY VE GÜZEL GEÇİMİN YOLU

Hz. Davud (a.s) ile ilgili haberlerde rivayet edildiğine göre o, Allahu Teala'ya: "Ya Rabbi! Benim durumum nasıl olur; bütün insanlar beni severse, benimle senin arandaki durumu en güzel şekilde nasıl korurum?" diye sordu. Allahu Teala kendisine şöyle vahyetti:

"İnsanlara ahlaklarına göre davran; benimle senin arandaki hukuku da güzel yap." Bazı rivayetlerde şöyle buyrulmuştur:

"Dünya ehline, onların durumuna göre davran; ahiret ehline karşı da ahiret ehlinin ahlakıyla muamele et."

Şa'bi, Sa'sa' b. Savcân'dan naklettiğine göre; o kardeşinin oğlu Zeyd'e şöyle demiştir:

"Ben babana senden daha sevimli idim. Sen de bana oğlumdan daha sevimlisin. Sana iki şey tavsiye edeceğim; onları iyi muhafaza et: Müminlere karşı ihlaslı ve samimi davran; günahkarlara da onların yaptıklarının tersi (güzel ahlak) ile muamele et. Hiç şüphesiz, günahkar kimse, senin güzel davranışına razı olur. Müminlere karşı samimi davranman ise senin üzerine bir haktır."

Ondan önce Sahabeden Ebu'd-Derda (r.a) ise söyle demiştir: "Biz bazı insanların yüzüne karşı zahiren güleriz; hâlbuki kalbimiz ona lanet eder."

Bunun manası, karşı tarafı idare etmektir. Bu şekilde ondan gelecek kötülük ve eziyetler defedilir.

[384] İbnu Ebi'd-Dünya, K. Samt, No: 255; Biraz değişik lafızlarla: Tabararini, es-Sağîr, No: 735, 605; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 21; el-Muttaki, Kenz, No: 5215.

"Sen kötülüğü en güzel şekilde sav"[385] ayetinin tefsirinde: en güzel muamelenin selam olduğu söylenmiştir.[386]

Ayetin devamı şöyledir:

"Böyle yaparsan bir de bakarsın ki seninle aranda düşmanlık bulunan kimse senin yakın, candan bir dostun oluvermiş."

Abdullah b. Abbas (r.a): "*Onlar kötülüğü iyilikle savarlar*"[387] ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Onlar, kötü söz ve eziyet türü işleri selam ve idare gibi güzel ahlakla savarlar."

İyiliklerin en faziletlisi, insanın aynı mecliste bulunduğu kimselere ikram etmesidir. Şu ayette buna bir işaret vardır: "*Eğer Allah, insanların bir kısmının kötülüğünü diğerleri ile savmasaydı, yeryüzü fesada giderdi.*"[388] Denilmiştir ki: "İnsanlar arasındaki rağbet, korku, utanma ve idare etme ahlakı ile nice kötülükler ortadan kalkar."

Yukarıda geçen: "Müminlere karşı samimi ol, günahkarlara karşı ise, onun yaptıklarının aksine güzel davran" sözü de bu manadadır.

Hâlis ve samimi olmak kalp ile olur ve Yüce Allah için sevilip kardeş diye kabul edilen kimselere uygulanır. Asıl durumu kötü insana farklı davranmak ise, alış veriş gibi dünya işlerinde ve karşılaşıldığı zamanlarda olur. Bu söylediğimizi açıklar manada şu söz nakledilmiştir:

"İnsanlarla beraber olduğunda zahiren onlar gibi davran, fakat kalbinle onlardan uzak dur."

Hz. Ali'nin (r.a) torunlarından Muhammed b. Hanefiyye (rah), şöyle demiştir: "Görüşmek zorunda olduğu kimselerle iyi geçinmeyen kimse hikmet ehli olamaz. Bu, Yüce Allah'ın kendisi için bir çıkış ve kurtuluş yolu yaratana kadar devam etmelidir. Muttaki/güzel ahlaklı olmayan kimselerle yapılan muameleler ve konuşmalar, zaruri bir hâlden kaynaklanmalıdır.

---

385 Fussilet 41/24.

386 Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, VII, 327.

387 Ra'd 13/22.

388 Bakara 2/251.

Güzel ahlaklı kimselerle beraberlik ve dostluk ise, iradeyle yapılan güzel bir tercihin sonucu olmalıdır."

Allahu Teala'nın Hz. Musa'ya (a.s) vahyettiği haberlerin birisinde şöyle denmiştir: "Eğer bana itaat edersen, müminlerden pek çok kardeşin olur."

Bunun manası şudur: İnsanlara iyilikte bulunursan, onlara karşı şefkatli davranırsan, kalbini temiz tutup kimseye haset etmezsen, seni seven kardeşin çoğalır.

ALLAH İÇİN KARDEŞLİĞİN FAYDASI

Denilir ki: Allah için birbirini seven iki kardeşten birisi diğer kardeşinden önce vefat ettiğinde, ona: "Cennete gir!" denilir. O, kardeşinin makamını sorar; eğer onun makam ve yeri daha aşağıda ise, kendisine verilen makamın aynısı ona verilinceye kadar cennete girmez. Onun için ayrıca bir çok şey ister. Ona: "Kardeşin senin gibi amel etmedi!" denilince, o: "Ben kendim ve onun için amel ediyordum" der. Bunun üzerine kardeşi için bütün istedikleri kendisine verilir, ayrıca kardeşi kendisiyle birlikte aynı makama çıkarılır."

Bu anlattıklarımız mana olarak iki ayrı haberde nakledilmiştir; ben onları birleştirerek kısaca zikrettim.

Önceki salihler, ahirette elde edilecek ebedî nimetleri ele geçirmek için birbirleri ile tanışır ve kardeş olurlardı. Yoksa bunu geçici dünya menfaatleri için yapmazlardı. Bir alimin dediği gibi, kardeşliğin en faziletlisi, hiç bitmeyen muhabbet ve sürekli devam eden ülfettir; çünkü, Allah için kardeşlik ve sevgi, bir ameldir. Her amel, tam olması ve sevabının eksiksiz ele geçmesi için güzel bir şekilde tamamlanmaya muhtaçtır. Eğer bu amel ahirete kadar gitmez, sohbet ve muhabbetin sonu güzel bir şekilde getirilmezse, kötü bir şekilde son bulur; bu durum önceki amelin sevabını da yok eder.

Mesela, iki kişi beraber olup yirmi sene Allah için kardeş olsalar, sonra bu kardeşlik güzel bir şekilde sonuçlanmasa, bu, önceki sohbetin ve

kardeşliğin sevabını yok eder. Bunun için, yukarıda alim, amelin başladığı gibi bitmesi için devam eden bir muhabbeti ve sürekli ülfeti/sıcak ilgi ve kaynaşmayı şart koşmuştur.

Bunun izin selef/geçmiş büyükler, başlattıkları kardeşliği muhafaza ediyor, aralarındaki muhabbetin hakkını koruyor, onun çok değerli oluşundan ve son derece dikkat edilmesi gerektiğinden dolayı ona sımsıkı yapışılmasını emrediyorlardı. Nitekim onlardan birisi şöyle demiştir:

"Yüce Allah için oluşturulan kardeşlik ince cam gibidir; onu korumaz ve sakınmazsan, pek çok afetle yüz yüze gelir. Kim Allah için kardeşliğin faziletini bilirse, ona yapışır. Kim bir şeye rağbet ve muhabbet ederse, onu kaybetmekten korkar; onu elinde tutmak için bütün yolları dener. Bu iş, nefsine ağır gelse ve malını zarar verse de vazgeçmez."

Denilmiştir ki: "İnsanın baş düşmanı olan şeytan, Allah için birbirini sevenlere haset edip kızdığı gibi, iyilikte birbirine yardım edenlere haset etmez. Allah için birbirini sevenlerin arasını bozmak için şeytan bizzat çalışır ve en seçkin ordusunu bu işe teşvik eder."[389]

En doğru söz sahibi Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Kullarıma söyle sözün en güzelini söylesinler. Şüphesiz şeytan aralarını bozar."[390] Yani, şeytan aralarını bozduktan sonra birbirlerine güzel kelime söylesinler. Yine Allahu Teala, Hz. Yusuf'un (a.s) şöyle dediğini haber vermiştir:

"...şeytan benim ve kardeşlerimin arasını bozduktan sonra Allah bana bu nimetleri lutfetti..."[391]

Bir haberde denilmiştir ki: "İki kimse Yüce Allah için kardeş olduktan sonra, aralarına ayrılık girmişse bu, muhakkak içlerinden birisinin işlediği bir kusur sebebiyle olmuştur."[392]

---

389 Bu konudaki bir hadis için bkz: Müslim, Münafıkın, 67.

390 İsra 17/53.

391 Yusuf 12/100.

392 Bu manadaki bir hadis için bkz: Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 406; Ahmed, Müsned, V, 71; Suyuti, es-Sağîr, No: 7879; Elbani, Sahiha, No: 638.

Bişr (rah) derdi ki: "Kul Allahu Teala'nın taatında kusur işlediği zaman, Yüce Allah onu ünsiyet edeceği kimselerden mahrum eder."

Bişr böyle demiştir; çünkü ona göre kardeşlerle ünsiyet ve muhabbet etmek Allahu Teala'nın bir nimetidir; çünkü bu, her kardeşte bulunmaz. Yine o, şöyle derdi:

"Bir adamın üç çeşit kardeşi olmalı: Birisi dünya için, birisi ahiret için, birisi de kendisiyle ünsiyet ve muhabbet etmek için." Yani, bazen ahiret ehli olan kardeş fazilet ehli olur; fakat Allahu Teala onunla ünsiyet ve muhabbet hâlini bulundurmaz; çünkü ünsiyet, çok kıymetli bir şeydir. Hem bir ruhta kurbiyyet hâli yoksa, onunla ünsiyet edilmez. Ünsiyet/ilahî muhabbet ancak rûhânî olan yani ruhu ilahî yakınlıkla şereflenmiş kimselerde olur.

Denilmiştir ki: "Şeytanın özel seçtiği bir adamı vardır; onu ancak Allah için birbirini seven iki kardeşin arasını bozmak için görevlendirmiştir. Onun bütün işi budur; bütün vaktini buna ayırmıştır."

Muttaki kimsenin alameti, sevdiği kimselerle arasında bir ayrılık olursa, onun arkasından güzel konuşmak, onda gördüğü kötülükleri saklayıp gizlemek, kendisinden irtibat ve ilgisini kesene güler yüzle davranmaktır. Hikmet ehli alimlerden birisi bu manada nazım hâlinde şöyle demiştir:

Şerefli kimsenin bittiğinde sevgisi;
Gizler kötülükleri, söyler hep iyilikleri.

Alçak kimse ise, bitince menfaati;
Gizler iyilikleri, açar hep kabahati.

Buna göre, şerefli kimsenin sıfatı, ilahî ahlak ile ahlaklanmaktır. Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen bir duanın başında şöyle denmektedir:

"Ey güzeli ortaya koyan, çirkini örten, işlenen suça hemen ceza vermeyen ve kulu örten perdeyi açıp onu rezil etmeyen Allahım!"[393]

---

393 Dua uzundur. Bkz: Hakim, Müstedrek, I, 545; Kurtubi, el-Câmi' li Ahkami'l-Kur'an, Cüz:16, Shf: 17.

Müminlerin sıfatları da böyledir; tabii en yüksek seviyedeki ahlak sahibi müminlerin sıfatı.

Ebu'd-Derda (r.a) demiştir ki: "Sadık ve samimi bir arkadaşının, bazı kusurlarından dolayı seni kınaması, onu kaybetmenden daha hayırlıdır. Kim sana bütün samimiyeti ile kardeş olursa, ona karşı nefsini alçalt, ona yumuşak davran, onun hakkında şeytana itaat etme. Yarın, öbürsü gün kardeşine ölüm gelir, onu hepten kaybedersin. O hayatta iken hukukunu koruyamadıysan; öldükten sonra ona nasıl ağlayacaksın?"

Hz. Ali'nin (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Sevdiğin kimseyi ölçülü sev; belki bir gün senin düşmanın olur. Kızdığın kimseye de ölçülü kız; belki bir sana dost olur."[394]

Bu manada Hz. Ömer de (r.a) şöyle demiştir:

"Bir kimseye sevgin çok aşırı olmasın; kızgınlığın da karşı tarafı telef edecek seviyeye varmasın." O mecliste bulunan Eslem demiştir ki: "Bu nasıl olur? diye sordum; Ömer (r.a) şöyle dedi:

"Bir kimseyi sevdiğinde, küçük çocuğun bir şeyi sevdiği gibi fazla ileri gitme. Kızdığın kimseye de, onun telef ve helak olmasını isteyecek kadar kızma!"

Yahya Saîd el-Ensârî'nin Saîd b. el-Müseyyeb'ten naklettiği ve bize kadar ulaşan bir vasiyyetinde Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir:

"Sen sadık kardeşler bul; onların himayesinde yaşarsın. Onlar, genişlik anlarında bir süs, bela ve sıkıntı zamanlarında bir destektir. Kardeşine onun en güzel hâline göre davran. Ta ki sende gördüğü bu hâlinden dolayı seni sevsin. Düşmanından uzak dur. Halk içindeki arkadaşına da dikkat et; ancak emin kimselere güven. Güvenilir kimse, ancak Yüce Allah'tan korkan kimsedir. Günah işleyen kimselerle beraber olma; onun kötülüğünü öğrenmiş olursun. Böyle kimselere sırrını açma. İşinde, Yüce Allah'tan korkan kimselerle istişare et, onlara danış."

---

[394] Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 1356; Tirmizi, Birr, 60; Tabarani, el-Evsat, No: 3419; İbnu Adiy, el-Kamil, II, 711.

Bize İbrahim b. Sa'd ve Yahya b. Eksem yoluyla gelen bir haberde Abdulmelik b. Ebcer şöyle demiştir:

"Alkame el-Attârudî ölümü yaklaşınca oğlunu yanına çağırarak ona şu tavsiyelerde bulundu:

"Oğlum! Eğer insanlarla beraber olmak zorunda kalırsan, şu kimselerle beraber ol: Sen ona bir hizmet ettiğin zaman, senin itibarını ve şerefini korur. Başına bir sıkıntı geldiği zaman, sana iyilikte bulunur. Senin elinle ona bir iyilik dokunduğu zaman, onu yayar; senden bir iyilik gördüğü zaman, onu büyük bir ihsan sayar. Senden bir kötülük gördüğü zaman onu örter, kapatır. Ondan bir şey istersen, verir; sükut eder bir şey istemezsen o ihsanına yine senden başlar. Başına bir bela ve musibet gelirse, seni himaye eder. Bir şey söylediğinde sözünü tasdik eder. Ona bir iş havale etsen, derhâl yerine getirir. Kendisiyle bir konuda çekişmeye girsen, senin tarafını tercih eder."

Yahya b. Eksem, bu tavsiyeleri Hâlife Memun'a nakletmişti. Hâlife bunları işitince: "Böyle birisi nerede bulunacak?" demiştir.

Ahnef b. Kays'a: "Senin için hangi kardeşlerin daha sevimlidir? diye sorulduğunda: "Noksanımı kapatan, hatamı örten, hastalığımı kabul edenler" demiştir.

Bize Esmaî, Alâ b. Cerir'in babasının şöyle değini nakletti: Ahnef b. Kays dedi ki: "Kızgınlık anında, yanıldığı zaman ve gaflete düşerek işlediği haksız işlerini affetmek, sadık bir arkadaşın hakkıdır."

Yine o demiştir ki: "Kardeşlik ince/hassas bir cevher gibidir; ona dikkat etmez ve korumazsan, afetlerle yüz yüze gelir. Allah için kardeşlikte, zillete/nefsini küçük düşürecek hâllere razı ol ki, daha yükseğine ulaşasın. Kusurları affetme hâline sahip ol ki, sana zulmedeni bile mazur göresin. Bir de hâline rıza göster; öyle ki, nefsin için daha fazla bir ihsan istemeyesin; kardeşinden de bir kusur görmeyesin."

Denilmiştir ki: "İnsanlar için kendi nefsinin bazı haklarından vazgeçmeyen, onların hakkını savunmayan ve onların bazı kusurlarına göz yummayan kimse, onların dilinden ve zulmünden emin olamaz."

Esmâ b. Hârice el-Fezzârî demiştir ki: "Hiç kimseyle asla çekişmeye girmedim; çünkü beni rahatsız edecek kimseler iki tür insandır. Birincisi, şerefli asil insandır; ondan hata ve bilmeden bazı davranışlar meydana gelir; bu durumda bana onları affetmek ve kendisine iyi muamelede bulunmam düşer. Bana sıkıntı veren alçak tabiatlı bir kimseyi de karşıma alıp şeref ve haysiyetimi onun saldıracağı bir hedef hâline getirmem." Sonra bu hâlini şu şiirle dile getirmiştir:

"Şerefli bir kimsenin hatalarını;
Affederim, bilmeden yaptıklarını.

Alçak kimseyle de yüzyüze gelmem;
Şerefimi korur, ona imkan vermem.

Bu konuda bize Muhammed b. Amir'e ait şu şiir nakledildi:

Yavaş ol, kimseye bir zulüm etme;
Bil ki tehlike var zulmün olduğu yerde.

İçin kin dolsa da, kimseye küfretme;
Kötü söz kınanır ve döner sahibine.

Bir kusur işledi diye terk etme kardeşini;
Şerefli kimseler affeder kusur türü şeyleri.

Gördüğün bir kusuru örterek tamir eyle;
Bak! Yüce Yaracımız nasıl örtüyor böyle.

Bir sıkıntı anında feryat etme sabreyle;
Şunu bil ki sabır, selamettir neticede.

Bu manada bize Ahmed b. Yahya b. Sa'leb, Abdullah b. Şübeyb'e ait şu şiiri okudu:

İnsanların kardeşliği karışıktır;
Ekseri işleri bozuk ve çarpıktır.

Bir gün ilgiyi keserlerse aldırma;
Bütün yollar tıkansa da hiç korkma.

Sen onlara gidip bulun ikramda;
Onlar gelmese de sen git, aksatma.

Zamanın gece gündüzü değişir;
Zayıflar dayanamaz, gücü kesilir.

İkrime ve İbnu Abbas (r.a) yoluyla gelen bir hadiste, Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kardeşinle çekişme. Ona sevmediği şakaları yapma. Ona bir söz verip sözüne ters davranma."[395]

Ebu Hureyre'nin (r.a) rivayetine göre, Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Sizler, mallarınızla insanları hoşnut edip gönüllerini alamazsınız; onları güler yüz ve güzel ahlakınız ile memnun edin."[396]

Ebu Nücayh, Mücahid'in: "***Aff yolunu tut; iyiliği emret***"[397] ayetinin tefsirinde şöyle ediğini nakleder: "İnsanların gizli hâllerini araştırmaksızın, onların gözüken kötü ahlak ve işlerini affet."[398]

Hikmet ehlinden birisi bu konuda nazım hâlinde şöyle demiştir:

"Al dostunun güzel ve hoş hâlini;
Terket ondaki can sıkıcı şeyleri.

Şu kısa ömrünü doldurma şikayetle;
Sev dostunu, acılaştırma gününü nefretle.

---

[395] Tirmizi, Birr, 58; İbnu Ebi'd-Dünya, el-Gıybetu, No: 5; Suyuti, es-Sağîr, No: 9865; Tebrizi, Mişkat, No: 4892.

[396] Hakim, Müstedrek, I, 124; Ebu Nuaym, Hilye, X, 24; Bezzar, Müsned, No: 1977; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 22; Elbani, Daife, No: 634.

[397] A'raf 7/199.

[398] Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, III, 629.

ALLAH İÇİN SEVMENİN FAZİLETİ

Kim Yüce Allah için kardeş edinmenin faziletini ve Allah için sevmenin derecesini yakinen bilirse, kardeşine sabreder, ona teşekkür eder, kendisine karşı yumuşak davranır, eziyetlerine tahammül gösterir. Bütün bunları, bu vesile ile beklediği şeyleri ele geçirmek ve aradığına ulaşmak için yapar; çünkü kulun, başladığı bir ameli tamamlamak ve amelin şükrünü yerine getirmek için sabra ihtiyaç vardır. Nimetin devamı için bu lazımdır. Kıymetli şeylerin peşine düşen kimse, fikrini ona göre hazır eder. Kim bir şeye rağbet ederse, sevdiği şeyleri o yolda feda eder. Allahu Teala sevdiği kimseleri, sevdiği şeylerde muvaffak eder.

İbnu Mesud (r.a), Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Allahu Teala için birbirini sevenler, cennette kırmızı yakuttan yapılmış yüksek binalarda bulunurlar. Her binada yetmiş bin oda bulunur. Oradan cennet ehline bakarlar. Güneşin dünyadakileri aydınlattığı gibi; onların güzelliği de cennet ehlini aydınlatır. Üzerlerinde yeşil atlastan yapılmış elbiseler vardır. Alınlarında:

"Bunlar, Allahu Teala için birbirini sevenlerdir" ibaresi yazılıdır."[399]

Muaz b. Cebel'den (r.a) rivayet ettiğimiz hadis de bu konudadır. Ebu İdris Havlâni (rah), Muaz b. Cebel'e (r.a):

- Ben seni Allah için seviyorum, dediğinde, Hz. Muaz, ona şöyle demiştir:

- Müjde sana, müjde! Ben Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim:

"Kıyamet günü bir takım insanlar için Arş'ın etrafında kürsüler/tahtlar kurulur. Yüzleri ayın ondördü gibi parlar. O günde insanlar endişe içindedirler, onlar ise hiçbir şeyden çekinmezler; insanlar koru içindedirler; onlar korkmazlar. Onlar, Yüce Allah'ın kendilerine hiçbir korku ve üzülme olmayan dostlarıdır." Efendimiz'e (s.a.v):

[399] Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, IV, 473; el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, IX, 16; Zebidi, İthaf, VII, 22.

- Onlar kimlerdir?, diye sorulduğunda; şu cevabı verdi:

- *Onlar Yüce Allah için birbirini sevenlerdir."*[400]

Ebu Hureyre'nin (r.a) rivayet ettiği hadiste ise, Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Arşın etrafında nurdan yapılmış bir takım minberler/yüksek tahtlar vardır. Üzerinde bir takım insanlar bulunur; onların giysileri nurdur, yüzleri de nur gibi parlamaktadır. Onlar peygamber ve şehid değillerdir; fakat peygamber ve şehidler kendilerine gıbta/hayranlık ile bakarlar." Ashab:

- Ey Allah'ın Resûlü, onların kimler olduğunu bize açıklayın" dediler; Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

- *Onlar Yüce Allah için birbirini seven, meclis kurup sohbet eden ve birbirilerini ziyaret eden kimselerdir."*[401]

Ubade b. Sabit (r.a) yoluyla gelen hadiste ise şöyle buyurulmuştur: "Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: *"Benim için birbirini seven, birbirini ziyaret eden, birbirine infak ve ihsanda bulunan kimselere muhabbetim hak oldu."*[402]

İbnu Mesud (r.a), Allahu Teala'nın: "*Eğer sen yeryüzünde olan her şeyi infak etseydin, onların kalplerini birleştiremezdin; fakat Allah onların arasını birleştirip kaynaştırdı*"[403] ayeti hakkında:

"Bu ayet Allah için birbirini seven kimseler hakkında indirildi" demiştir.[404]

Ebu Bişr, Mücahid'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Allahu Teala için birbirini sevenler karşılaşıp karşılıklı tebessüm ettiklerinde, kuru ağaçların kış günü yapraklarının döküldüğü gibi, onların da günahları dökülür."

400 Ebu Davud, Büyu', 76; İbnu Hıbban, Sahih, No: 577; Heysemi, ez-Zevaid, X, 278-279.

401 Ebu Davud,Büyu', 46; Hakim Tirmizi, Nevadiru'l-Usûl, II, 326; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, IV, 372; Şevkani, Fethu'l-Kadir, II, 458.

402 Ebu Dvud, Edeb, 50; Tirmizi, Kıyame, 56; Ahmed, Müsned, VI, 44; Hakim, Müstedrek, IV, 169-170.

403 Enfal 8/63.

404 İbnu Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyan, İlgili ayetin tefsiri; Hakim, Müstedrek, II, 329; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, IV, 100.

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir;

"Yedi sınıf insan vardır ki; Allahu Teala, kendi gölgesinden başka hiç bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde onları Arşının gölgesinde gölgelendirir. Onlardan birisi de Yüce Allah için birbirini seven, bu sevgi üzerinde birleşen ve ayrılan iki kimsedir."[405]

Fudayl b. Iyaz ve diğerleri demişlerdir ki: "Bir kardeşin, diğer kardeşinin yüzüne sevgi ve merhametle bakması ibadettir."

ALLAH İÇİN DOSTLUĞUN ŞARTLARI

Yüce Allah için sevmek ancak, onun için şart koşulan şeylerin bulunmasıyla sahih olur. Bunlar, beraber olunduğu zaman birbirine merhamet ve şefkat göstermek; ayrıldıklarında da irtibatlarını devam ettirmektir. Bu da, birbirine nasihat etmek ve bunda samimi olmak, gıybetten kaçınmak, dostluğa tam bir vefa göstermek, ünsiyet ve muhabbet tesis etmek, dostuna eziyet etmemek, aradaki soğukluğu gidermek, birbirine karşı rahat davranmak ve çekingenliği ortadan kaldırmaktır.

Fudayl b. Iyaz derdi ki: "İki dost arasında birbirinden uzaklaşma meydana geldiğinde, dostluk ortadan kalkar."

Cüneyd el-Bağdadi demiştir ki: "İki kimse Yüce Allah için kardeş olduktan sonra, onlardan birisi soğuk davranmaya ve arkadaşından çekinmeye başlarsa, bu ancak birisinin bozuk davranışından ileri gelmektedir."

Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) rivayet edilen şu hadis bu konuyla ilgilidir:

"Yüce Allah için birbirini seven iki kimsenin Allah'a en sevimli olanı, arkadaşını en fazla sevendir." Diğer haberde: "***en faziletli olanı***" şeklinde gelmiştir.[406]

---

[405] Buhari, Zekat, 16; Müslim, Zekat, 91; Tirmizi, Zühd, 53; Nesai, Kada, 2; Darimi, Büyu', 50; Ahmed, Müsned, I, 73; II, 439.

[406] Ebu Ya'la, Müsned, No: 3419; Hakim, Müstedrek, IV, 171; İbnu Hıbban, Sahih, No: 566; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9048-9049; Heysemi, ez-Zevaid, X, 276.

Diğer rivayette ise şöyle buyrulmuştur: "*Kardeşlerin Allah'a en sevimli olanları, arkadaşına en yumuşak davrananıdır.*"

Meşhur hadiste ise şöyle buyrulmuştur;

"*Kul, sevdiği kimseyi ancak Allah için sevmedikçe imanın tadını alamaz.*"[407]

İbnu Abbas (r.a), Mücahid'e yaptığı bir vasiyetinde şöyle demiştir:

"Senden ayrı olduğu zaman arkadaşın hakkında, ancak senin arkandan konuşulmasını istediğin şekilde konuş. Sen affedilmeyi sevdiğin gibi, arkadaşını da affet."

Seleften/önceki salihlerden birisi demiştir ki: "Allah için sevdiğim bir kardeşim yanımda anıldığında, hemen onu karşımda oturuyormuş gibi düşünürüm ve onun hakkında ancak yüzüne karşı söylediğimde hoşlandığı şeyleri söylerim."

Bir diğeri de şöyle demiştir: "Uzakta bulunan bir kardeşim yanımda zikredildiğinde, hemen kendimi onun yerine korum; benim hakkımda neyin konuşulmasından hoşlanıyorsam, onun hakkında da o şekilde konuşurum."

Bu ahlak, İslam'ı samimi olarak yaşamanın bir göstergesidir. Bir kimse, kendisi için olmasına razı olduğu şeyi kardeşi için de istemedikçe, aynı şekilde kendisi için kötü gördüğü bir şeyi din kardeşi için de kötü görmedikçe, gerçek müslüman olamaz.

Ediplerden birisi demiştir ki: "Kim, kardeşlerinden onların kendisinden istemediği şeyleri ister ve beklerse, onlara haksızlık etmiş olur. Onların kendisinden istediği ve beklediği şeyleri onlardan isterse, onları yormuş ve zora sokmuş olur. Kim onlardan bir şey beklemezse, onlara iyilikte bulunmuş ve fazileti ele geçirmiş olmuş olur."

---

407 Bkz: Ahmed, Müsned, II, 298; Hakim, Müstedrek, I, 4; Tabarani, el-Kebir, No: 8019; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9018-9020. Aynı konudaki lafzı biraz değişik meşhur hadis için bkz: Buhari, İman, 9; Müslim, İman, 66; Nesai, İman, 2/4; İbnu Mace, Fiten, 23; Ahmed, Müsned, III, 103, 114, 172.

Bu manada bize hikmet ehlinden birisinin şöyle dediği rivayet edildi: "Kim, din kardeşleri yanında nefsini olduğundan fazla kıymetli gösterirse; günaha girmiş ve onları da günaha düşürmüş olur. Kim nefsini, sahip olduğu kıymetiyle ortaya korsa, kendisi yorulur, kardeşlerini de yorar. Kim de nefsini olduğundan daha aşağıda gösterirse, kendisi selamette olur, insanlar da rahat ederler."

Bunun için önceki insanlar Yüce Allah için edinilen dostlukları çok şerefli bir iş olarak görmüşlerdir; çünkü imanın hakikati bu dostluklarla yaşanmakta ve tadılmaktadır.

Bazı haberlerde şöyle rivayet edilmiştir: "İki kıymetli şey var ki onlar çoğaldıkça kıymet ve şerefleri artar: Bunlar, helal para ve kendisiyle muhabbet edip huzur bulacağın kardeştir."

Yahya b. Muaz (rah) demiştir ki: "Bu zamanda üç şey çok kıymetlidir. Bunlardan birisi de vefalı kardeşliktir." Yani, kardeşinin hiç bilmeyeceği ve ulaşmayacağı durumlarda, onun gıyabında yanındaki gibi davranmak; vefatından sonra ona ve ailesine hayatındaki gibi muamele etmektir. İşte Allah için sevilen din kardeşine vefalı olmak budur. Bu, Hz Peygamber'in (s.a.v): "***Bu sevgi üzere birleşirler ve yine bu sevgi üzere birbirlerinden ayrılırlar***" sözüyle, kardeşlik için şart koştuğu vefadır. Efendimiz (s.a.v), bunun mükafatının Kıyamet günü Arş'ın gölgesinde gölgelenmek olduğunu belirtmiştir.

Bu konuda ediplerden birisi şöyle demiştir: "Kardeşin vefatından sonra gösterilen azıcık vefa, onun hayatında gösterilen çok vefadan daha hayırlıdır."

Selef de bu şekilde hareket ederdi. Hasan-ı Basrî ve diğerleri şöyle demişlerdir: "Önceki salihlerden birisi, din kardeşi vefat ettikten sonra kırk sene onun ailesinin bakımını üstlenirdi. Bu durumdaki aileler, yakınlarının sadece zatını kaybetmiş olurlardı."

Anlatılır ki; Mesruk, ağır bir borcun altına girdi. Allah için kardeşi olan Heyseme'nin de borcu vardı. Mesruk, gitti hiç haberi olmadan Heyse-

me'nin borcunu ödedi; Heyseme de, haberi olmadan gizlice Mesruk'un borcunu ödedi."

KARDEŞLİKTE İHLAS

Allahu Teala için kardeşliğin gerçeklemesi için insan, kardeşine karşı sevgisinde samimi olmalıdır. Bunu gıyabında ve yanında korumalıdır. Kalbi ile dili aynı olmalıdır. Halkın içinde ve yalnız iken, ona karşı içi ile dışı aynı bulunmalıdır. Eğer bu hâllerde, kardeşine karşı sevgisinde bir farklılık yoksa, işte bu, kardeşlikteki ihlastır. Eğer sevgi ve davranışlarında bir farklılık oluyorsa, o kimsede bir yağcılık ve sevgisinde parçalanma mevcuttur. Bu, dinde bir bozukluk ve gerçek müminlerin yolunda bir noksanlıktır. Bu şekilde imanın hakikati elde edilemez.

Ebu Rezzîn el-Ukaylî (r.a), Hz. Peygamber'e (s.a.v) bazı sorular sordu; Efendimiz (s.a.v) kendisine cevaplar verdi ve mümin olarak yapması gereken bazı şartları zikretti. Bunlardan birisi de şudur:

"Mümin olman için gereken şartlardan birisi de nesebinden olmayan bir kimseyi ancak Yüce Allah için sevmendir."[408]

Allah için sevmenin bir şartı da, bu sevginin, gözeteceği bir akrabalık veya artırmak istediği bir dünya nimeti için olmamasıdır. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah için sevdiği bir kardeşini ziyarete giden kimsenin yoluna Allah bir bekçi koyar. Melek adama:

- Nereye gidiyorsun? diye sorar. Adam:

- Şu köyde (beldede) bir (din) kardeşim var, onu ziyarete gidiyorum, der. Melek:

- O senin bir yakının olduğu için mi gidiyorsun? der. Adam:

- Hayır, der. Melek:

[408] Ahmed, Müsned, IV, 11-12; Heysemi, ez-Zevaid, I, 53. Ayrıca Ebu Rezzin'e yapılan bazı tavsiyeler için bkz: Ebu Nuaym, Hilye, I, 449; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9024.

- Onun sana maddî bir iyiliği dokundu da teşekküre mi gidiyorsun?* der. *Adam:

- Hayır, ben onu sırf Allah rızâsı için seviyorum (ve bunun için ziyarete gidiyorum), der. Melek:

- Ben Allahu Teala'nın sana gönderdiği bir elçisiyim. Sana, senin o adamı sevdiğin gibi Allah'ın da seni sevdiğini haber vermeye geldim, der."[409]

Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın (r.anhüma) şöyle dedikleri rivayet edilmektedir: "Bir adam gündüzleri devamlı oruç tutsa, gecelerini sürekli ibadetle geçirse, fakat Yüce Allah için sevip Allah için kızmasa, bu yaptıkları ona hiç bir fayda sağlamaz."

Bize rivayet edilen bir hadiste, Hz. Resûlullah (s.a.v), Ashabına:

- ***İmanın en kuvvetli bağı hangisidir?*** diye sordu; Ashab:

- Namazdır, dediler. Hz. Resûlullah (s.a.v):

- ***Namaz güzeldir, fakat o değil,*** buyurdular. Ashab:

- Hac ve cihattır, dediler; Hz. Resûlullah (s.a.v):

- ***Güzel, fakat onlar değil,*** buyurdular. Ashab:

- Ey Allah'ın Resûlü, bize siz söyleyin, dediklerinde; Hz. Resûlullah (s.a.v):

- ***İmanın en kuvvetli bağı, Allahu Teala için sevmek ve O'nun için kızmaktır,*** buyurdu.[410]

HÂLİ DEĞİŞEN KARDEŞLERİN DURUMU

Allah için sevilen kardeşlerden birisinin güzel hâli değişince, ona kızılıp kızılmayacağı konusunda Sahabe-i Kiram (r. anhüm) farklı görüşlere sahiptirler.

---

[409] Müslim, Birr, 12; Ahmed, Müsned, II, 292. Bu konudaki değişik bir rivayet için bkz: Tirmizî, Birr, 64; İbnu Mace, Cenaiz, 2.

[410] Bkz: Ebu Davud, Sünnet, 3; Ahmed, Müsned, IV, 286, V, 146; Tabarani, el-Kebir, No: 11537; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 13; Heysemi, ez-Zevaid, I, 88-89.

Ebu Zerr (r.a) demiştir ki: "Kardeşinin daha önce sahip olduğu hâli değişince, önceden onu sevdiğin gibi, şimdi de ona kız."

Rivayet edildiğine göre bir genç, sürekli olarak Ebu'd-Derda'nın (r.a) meclisine geliyordu. Ebu'd-Derda bu genci seviyor; onu yaşlılardan öne alıyor ve kendisine yakın tutuyordu. Bu durumu gören yaşlılar ona hased etmeye başladılar. Bu genç, bir gün büyük bir günaha düştü; yanındakiler Ebu'd-Derda'ya gelerek gencin durumunu haber verdiler ve ona: "Keşke bu genci kendinden uzaklaştırsan!" dediler. Bunu işiten Ebu'd-Derda (r.a):

"Sübhanellah! Bu nasıl bir söz; arkadaşımız bir suç işledi diye onu terk edemeyiz" dedi.

Diğer Sahabelerden ve Tâbiun'dan da bu konuda benzer sözler nakledilmiştir. Bu rivayetlerin birinde, günaha bulaşan bir adam hakkında Ebu'd-Derda Hz.lerine: "Sen bu adama kızmıyor musun?" diye sorulduğunda: "Ben ancak onun yaptığı işe kızarım; yoksa o benim kardeşimdir" cevabını vermiştir.

Aynı şekilde Allahu Teala, Hz. Peygamber'e (s.a.v) kavmi hakkında da aynı şekilde söylemesini emrederek şöyle buyurmuştur:

"Sana isyan ederlerse onlara: Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım" de."[411] Ayette: "Ben sizden uzağım" demedi; çünkü aralarında nesep ve arabalık mevcuttu.

Denilmiştir ki: "Nesep gibi arkadaşlığın da bir bağı ve hukuku vardır."

Hakim b. Mürre'ye: "Kardeşini mi yoksa arkadaşını mı daha çok seversin?" diye sorulduğunda: "Kardeşim bana sadık bir arkadaş olduğunda, onu daha çok severim" demiştir.

Hasan el-Basrî de şöyle derdi: "Senin nice din kardeşlerin vardır ki, onları annen doğurmamıştır." Bunun için şöyle denmiştir: "Akrabalık sevgiye muhtaçtır, fakat sevgi akrabalığa muhtaç değildir."

---

[411] Şuara 26/216.

Bir hadiste şu olay anlatılmaktadır: Adamın birisi bir günah işlemişti. Bazı insanlar da onu ayıplıyor, hakkında kötü şeyler söylüyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v) onların bu söylediklerini işitince:

"Yavaş olun; kardeşinize karşı şeytana yardımcı olmayın" buyurdu ve onları engelledi.[412]

Kardeşlerin bu hataları hakkında alimlerden birisi şöyle demiştir:

"Şeytan bu tür şeylerle aranızı bozup o kardeşinizle irtibatınızı kesip onu terk etmenizi istemektedir. Düşmanınızın sevdiği şeyi yaparak neyi elde etmek istiyorsunuz?"

Ebu'd-Derda (r.a) derdi ki: "Kardeşinin hâli değişip önceki güzel durumunu kaybedince, bunun için hemen onu terk etme. Kardeşinin hâli bir defa bozulursa, diğerinde düzelir; hep kötü kalmaz."

Yine bir defasında şöyle demiştir: "Kardeşin bir kusur işlerse onu tedavi et; düzelmesine çalış, ona haset eden kimseye uyma, yoksa sen de onun gibi olursun."

Hasan-ı Basrî de şöyle demiştir: "Her hâliyle güzel ve mükemmel adam kim var!"

İbrahim en-Nehâî demiştir ki: "Kardeşin bir günah işlediği zaman, hemen ilişiğini kesip onu terk etme. O bugün bir kusur işler, yarın onu terk eder."

Yine o, demiştir ki:

"İnsanlara alimlerin hatalarını anlatmayın; alim bir hata yapar, sonra onu terk eder."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Alimin hatasını yaymaktan sakının; onunla ilişiğinizi kesmeyin, onun kusurundan dönüşünü bekleyin."*[413]

---

[412] Buhari, Hudud, 5; Ahmed, Müsned, I, 438; Ebu Ya'la, Müsned, No: 176.

[413] Beyhaki, Sünen-i Kübra, X, 211; Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 308; İbnu Adiy, el-Kamil, VII, 192. (Beyrut, 1997); Suyuti, es-Sağîr, No: 147; Elbani, Daife, No: 1700.

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Allah'ın kullarının en kötüleri, insanlar arasının bozmak için laf getirip götüren, birbirini seven kimselerin arasını açan ve temiz kimselerde kusur arayan kimselerdir."[414]

Said b. el-Müseyyeb demiştir ki: "Birbiriyle kaynaşmış ve birbirini seven iki kimsenin arasını ayırmayı çok kötü götürüyorum."

KARDEŞİNİ UYARMAK

Rivayet olunduğuna göre; Hz. Ömer'in (r.a) Allah için kardeş olduğu birisi Şam'a gitmişti. Hz. Ömer (r.a), Şam'dan Medine'ye gelen bir zata:

- Kardeşim ne yapıyor? diye durumunu sordu. O da:

- O, şeytana kardeş oldu! dedi. Hz. Ömer (r.a):

- Sus! deyince adam:

- O büyük günahlara daldı, hatta içkiye bile düştü! dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

- Medine'den dönerken bana haber ver. dedi. Adam dönerken kendisine uğradı. O da kardeşine şu şekilde bir mektup yazdı:

"*Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Hâ-mîm. Bu kitabın indirilişi Aziz ve Alîm olan Allah'tandır. O günahları bağışlayan, tövbeleri kabul eden, bununla birlikte azabı da şiddetli olan, ihsanı bol bir Allah'dır. Ondan başka ilah yoktur. Dönüş ancak O'nadır*"[415] ayetlerini yazdıktan sonra, bu hususta kendisini uyarıp kınadı. Şam'daki kardeşi mektubu okuyunca ağladı ve:

"Allahu Teala doğru söylemiştir; Ömer de bana nasihat etti" dedi ve tövbe ederek günahlardan vazgeçti."

---

[414] Ahmed, Müsned, VI, 459; Abd. b. Humeyd, Müsned, No: 1580; Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 323; Taberani, el-Evsat, No: 835; İbnu Ebi'd-Dünya, K. Samt, No: 255; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 21.

[415] Mü'min 40/1-3.

İMANIN TADI: ALLAH İÇİN SEVMEK

Allahu Teala için sevmenin en büyük fazileti, onun imanın alameti yapılması ve sevginin Yüce Allah'ın ve Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) sevgisiyle birlikte zikredilmesidir. Bu konudaki bir haberde şöyle buyurulmuştur:

"Bir kul, kendisine Allah ve Resûlü, her şeyden daha sevimli olmadıkça, (gerçek manada) iman etmiş olmaz."[416]

Buna benzer diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "***Bir kul sevdiği kimseyi ancak Yüce Allah için sevmedikçe imanın tadını tadamaz.***"[417]

Allah için sevmenin gereklerinden bazıları da, az yukarıda zikrettiğimiz gibi; birbirini ziyaret etmek, birbirine bolca infak ve ihsanda bulunmak, birbirinin durumunu gözetmektir. Bu durum, Ubade b. Sabit'in (r.a), rivayet ettiği hadiste geçmişti.

Musa b. Ukbe demiştir ki: "Ben Allah için sevdiğim kardeşlerimden birisiyle bazen karşılaşırdım; onunla buluşmamım bereketine (manen uyanır) günlerce aklım başımda ibadetlerimi yapardım."

Cafer b. Süleyman demiştir ki: "Ben kendimde bir gaflet ve gevşeklik gördüğümde salihlerden Muhammed b. Vâsi'in ziyaretine gider yüzüne nazar ederdim; ondan elde ettiğim feyiz ve bereket ile bir hafta neşe içinde amel ederdim."

Muhammed b. Vâsi' derdi ki: "Dünyada şu üç şeyden başka tatlı bir şey kalmadı: Cemaatle namaz, gece kılınan teheccüd namazı ve Allah için sevilen kardeşlerle buluşma."

Alimlerden birisi demiştir ki: "Allah için sevilen kardeşlerle buluşmak, kalpten sıkıntıları söker atar ve üzüntüleri giderir."

Hasan-ı Basri ve Ebu Kilâbe şöyle demişlerdir: "Allah için sevdiğimiz kardeşlerimiz bize aile ve evlatlarımızdan daha sevimlidir; çünkü, ailemiz bize hep dünyayı hatırlatır, kardeşlerimiz ise ahireti hatırlatır."

---

[416] Aynı konuda, biraz farklı lafızlarla bkz: Buhari, İman, 9, 14; Müslim, İman, 67-68; Tirmizi, İman, 10; Nesai, İman, 3.

[417] Ahmed, Müsned, II, 298; Hakim, Müstedrek, I, 4; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1377; Tabarani, el-Kebir, No: 8019; Heysemi, ez-Zevaid, I, 55.

Yine bu iki zattan birisi demiştir ki: "Çünkü aile ve çocuklar dünyadan sayılır; Yüce Allah için sevdiğimiz kardeşlerimiz ise, ahiret saadetine sebeptirler."

Süfyan b. Uyeyne'ye: "Hangi şeyler daha tatlıdır?" diye sorulduğunda: "Allah için sevilen kardeşlerle bir mecliste beraber olmak ve yeterli rızka kanaat etmek" demiştir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Bir kimse, sadece Allah rızası için sevdiği bir din kardeşini ziyaret ettiğinde, onun arkasından bir melek şöyle seslenir: "Çok hoş bir iş yaptın; cennet de senin için güzel bir hediye oldu.*"[418]

Hasan-ı Basri (rah) demiştir ki: "Kim Allah için sevdiği bir kardeşinin cenazesinde bulunup kabre kadar arkasında yürürse, Allahu Tela Kıyamet günü Arşının altından bir çok melek gönderir, onu cennete kadar götürürler."

KARDEŞLİK HAKLARI

Ata'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Üç günden sonra kardeşlerinizin durumunu araştırın; eğer hasta iseler onları ziyaret edin, eğer işleri çoksa yardım edin; eğer Allah'ı ve ahireti unutmuşlarsa kendilerine hatırlatın."

Şa'bi, bir kimse ile bir mecliste oturup da: "Onun simasını tanıyorum, fakat ismini bilmiyorum!" diyen bir kimse hakkında şöyle derdi: "Bu, ahmakların tanımasıdır."[419]

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ömer'i sağa sola bakınırken gördü; ona ne aradığını sordu. O da: "Ya Resûlellah! Sevdiğim bir adamı arıyorum, fakat bulamıyorum" dedi. O zaman Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu:

---

[418] Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 346; Tirmizi, Birr, 64; İbnu Mace, Cenaiz, 2; İbnu Hıbban, Sahih, No: 2961; Ahmed, Müsned, II, 326, 344; Beğavi, Mesabihu'-s-Sünne, No: 3899.

[419] Tercümeye esas aldığımız nüshada, cümlenin sonundaki kelime yanlış olarak tevekkül yazılmıştır; doğrusu ahmaklar manasına gelen "et-tevkâ" dır. Bkz: Zebidî, İthafu's-Sade, VII, 88.

"Ey Abdullah'ın babası, bir kimseyi sevdiğin zaman onun ismini, babasının ismini, oturduğu yeri sorup öğren; hasta olursa ziyaret edersin; çok işi bulunursa yardımda bulunursun."[420]

Dehhak'ın rivayetine göre, Abdullah b. Abbas'a (r.a): "İnsanların sana en sevimlisi kimdir?" diye sorulunca: "Sohbet arkadaşım" dedi.

Yine o, demiştir ki: "Bir kimse, bana arz edeceği dünyalık bir haceti yokken, sadece Allah için üç gün benim meclisime gelir giderse, ona dünyalık olarak ne yapacağımı bilmekteyim."

Said b. el-Âs derdi ki: "Meclisimde bulunan kimse için bana üç vazife düşer: Yaklaştığı zaman kendisine merhaba ederim, konuştuğu zaman kendisine yönelir sözünü dinlerim, meclise oturduğu zaman kendisine yer açarım."

Ahnef b. Kays da şöyle demiştir: "Arkadaşa karşı insaflı davranmak muhabbeti kuvvetlendirir, güzel geçimle de sohbet ve beraberlik uzun süre devam eder."

Yine o demiştir ki: "Şu üç şeyle muhabbet elde edilir: Karşılıklı işlerde insaf üzere hareket etmek, zor anlarda malını paylaşıp dostuna sahip çıkmak, sevgiyi gizlemek ve onu muhafazaya özen göstermek."

Eksem b. Sayfî, oğullarına şu tavsiyede bulunmuştur: "Oğullarım, sevgi ile birbirinize yaklaşın; akrabalığa güvenmeyin."

Ebu Hâzim'e: "Asıl yakınlık nedir?" diye sorulunca: "Sevgidir" cevabını vermiştir.

ALLAH İÇİN SEVMENİN ŞARTLARI

Bir muhabbetin Yüce Allah için olmasının ilk şartı, onun ilahi muhabbete ters bir şey için olmamasıdır. Buna göre, iki kimse arasındaki muhabbet, bir kötülüğü yapmak için olmamalıdır. Yine bu muhabbet bir dünya

[420] Beyhaki, Şuabu'l-İman, VI, 492; Biraz farklı lafızlarla, aynı konuda bkz: Tirmizi, Zühd, 54; Hakim, Müstedrek, IV, 171; Tabarani, el-Kebir, No: 13361; İbnu Hıbban, Sahih, No: 569. Bu rivayetlerde Hz. Ömer yerine oğlu Abdullah b. Ömer (r.a) geçmektedir.

menfaati elde etmek, kötü arzularına ulaşmak, dünya hâlini güzelleştirmek, bir takım işlerini görmek için yapılmamalıdır. Ayrıca bu sevgi, kendisine yapılan bir iyilik veya karşılık vermek zorunda olduğu bir ihsan sebebiyle olmamalıdır; çünkü bunlar, insanı Yüce Allah'a ve ahiret saadetine götüren yollar değildir. Onlar, dünya malı elde etmek ve nefsin arzularına ulaşmak için kullanılan sebeplerdir. Sevgi, bu tür düşünce ve niyetlerden temiz olduğu zaman, Yüce Allah için sevmenin ilk adımı atılmış olur.

İnsan, sevdiği kimseyi onda bulunan güzel ahlak ve sıfatlarından dolayı sevse, bu onu Allah için sevme durumundan çıkarmaz ve bu Yüce Allah için kardeş edinmeyi zedelemez; çünkü bu sıfatlar, onda bulunan ikinci özelliklerdir. Mesela bir kimseyi güzel ahlakı, üstün edebi, hilminin/yumuşaklığının güzelliği, aklının kemali/olgunluğu, insanlara tahammül edişi ve geniş sabrı için sevmesi böyledir. Yine bir kimseyi kendisiyle bulduğu ünsiyet/yakınlık ve huzurdan dolayı yahut Allahu Teala'nın aralarına koyduğu ülfet/muhabbet sebebiyle sevmesi de Allah için sevmeyi zedelemez.

Bir kimseyi dinini zedeleyecek ve müminlerin yoluna ters düşecek şekilde sevmek; ona ait olmayan ve ondan kaynaklanmayan nimetlerden dolayı ona muhabbet etmek mümini, sevdiğini Yüce Allah için sevme sıfatından çıkarır.

Mesela, kendisine verilen nimet ve ihsanlarda, gördüğü iyiliklerde, nimeti vereni sevmek böyledir. Bu sevgi, kalbi nimete vasıta yapılan kimseden uzaklaştırmaz; çünkü, insan bu fıtrat üzere yaratılmıştır/kendisine iyilik edene muhabbet eder; kendisine kötülük edene de kızar. Bu sebeplerden dolayı, kendisine iyilik edene muhabbet besleyen kimse bununla günaha girmiş olmaz. Tıpkı kendisine bir kötülük edene kızan kimsenin günaha girmediği gibi. Yeter ki bu kızgınlık ona haddini aşırmasın, zulüm yaptırmasın. Bu tür sevgiler, nefsin tabii sevgileridir.

İnsan ancak Yüce Allah için sahip olduğu kalp sevgisiyle ve mübah dairede Allah için kızmasıyla faziletli ele geçirir/şerefli bir iş yapmış olur; çünkü muhabbet devamlı değişir ve yerinde kalmaz. Bir menfaat ve karşılığa bağlı bütün muhabbetler, o şey yok olunca söner gider.

Hâlbuki gerçek manada Yüce Allah için sevme ve kızma hâli, insanın fıtratındaki dünya menfaatine olan şeyi sevme özelliğinden ve nefiste bulunan kendisine zarar verene kızma tabiatından dolayı değişip durmaz.

KİMSEYE HASED ETMEMEK

Gerçek manada Yüce Allah için sevmenin bir alameti de, insanın, kendi nefsine haset etmediği gibi; sevdiği kimseye de ne din ne de dünya için hiçbir konuda haset etmemesidir. Ayrıca, kardeşinin ihtiyacı olduğu zaman, din ve dünya konusunda onu kendisine tercih etmelidir. Yüce Allah için muhabbette şart koşulan bu iki durumu, Allahu Teala şu ayetinde zikretmiştir:

"Onlar/Ensar, hicret edip yurtlarına gelen kimseleri severler."

Allahu Teala ayetin peşinden onların gerçek muhabbetini överek şöyle tanıttı:

"Onlar, muhacir kardeşlerine verdikleri şeyden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymazlar."

Yani din ve dünya olarak onlara ne verseler gönül hoşluğu ile verirler. Ayette geçen "hâcet" kelimesi, burada haset manasındadır. Yani, içlerinde onlara karşı hiçbir haset bulundurmazlar. Sonra Yüce Allah, gerçek sevginin ikinci şartını şöyle açıkladı:

"Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile, onları nefislerine tercih ederler."[421]

İşte bu ayet, bu konuda son sözü söylemekte, birbirini sevenlerin sıfatlarını özetle ifade etmektedir. Buna göre, insan Allah için sevdiği kimseyi nefsine tercih etmeli, özellikle malına ihtiyacı olduğu zaman onu öne almalıdır. Bu, sıddıkların makamıdır. Eğer bu makamda değilse, o zaman kardeşiyle malını paylaşabilmelidir. Bu da sadıkların makamıdır. Bu makam, Allah için kardeşlikte daha düşük bir makamdır. O, müminlerin ahlakıdır.

[421] Haşr 59/9.

Hz. Peygamber (s.a.v), Ensar ile Muhacir'leri kardeş yaparken, zengin malını fakirle paylaşsın ve aralarında denge sağlansın diye bir zengine bir fakiri kardeş yapıyordu.

Allah için sevilen kardeşi, kendi aile ve çocuklarından öne almalı ve onu aile efradından daha çok sevmelidir; çünkü onları sevmek, genelde dünya için olup; nefis ve hevadan/boş arzulardan ileri gelmektedir. Yüce Allah için din kardeşlerini sevmek ise, ahiret amellerindendir ve bu iş din için olmaktadır. Muttakiler yanında din ve ahiret işleri önde gelir.

Hasan-ı Basrî'nin oğlu Abdullah; babasının sevdiği kimseler onun yanında çok süre kalıyor ve kendisini çok meşgul ediyorlar diye, yanına geldiklerinde onları: "Hazreti usandırmayın" diyerek geri çeviriyordu. Hasan-ı Basri bunu öğrenince, oğluna şöyle demiştir:

"Ey Ahmak! Bırak onları. Onlar bana sizden daha sevimlidir. Bunlar beni Yüce Allah'ın rızası için seviyor ve yanıma geliyorlar; siz ise beni dünya için istiyorsunuz."

Ebu Muaviye el-Esved demiştir ki: "Bütün kardeşlerim benden daha hayırlıdır." Kendisine: "Bu nasıl olur?" diye sorulunca; şöyle demiştir: "Onların her biri beni kendisinden faziletli görüyor. Kim beni kendisinden faziletli görüyorsa, o benden daha hayırlıdır."

Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Kişi, arkadaşının dini/gidişat ve yaşantısı üzere hareket eder."***[422]

Senin kendisinde gördüğün hayır ve fazileti sende görmeyen kimsenin arkadaşlığında hayır yoktur.

A'meş derdi ki: "Bir kimse bizden içindeki bid'at düşüncesini gizleyebilir, fakat bize karşı ülfetini/sevgisini gizleyemez." Yani o, kendileriyle muhabbet ettiği kardeşlerine bakar; onlardaki muhabbete ulaşır.

Esmaî, Mücahid ve Şa'bî yoluyla gelen bir rivayette, Hz. Ali (r.a), kötü arkadaştan sakındırdığı bir adama nazım hâlinde şöyle demiştir:

---

[422] Ebu Davud, Edeb, 16; Tirmizi, Zühd, 45; Ahmed, Müsned, II, 303; Hakim, Müstedrek, IV, 171; Kudai, Müsned, No: 187; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9436.

Dikkat et; aman cahille arkadaş olma;
Yanaşma ona, kendine de yanaştırma.

Nice cahil vardır ki, bir iyiye dost olsa;
Düşürür baş aşağı, hayır bırakmaz onda.

Herkes yol arkadaşıyla ölçülür elbet;
Birisinde olanlar, diğerine edilir nispet.

Bu dünyada her bir şey, emsaliyle tanınır;
Çünkü benzer fıtratlar, birbiriyle kaynaşır.

Kalpten kalbe yol vardır, onu tanıyan bilir;
Yan yana gelince dostlar, yakayı ele verir.

Muhammed b. Câmi' el-Fakih, şiir hâlinde şöyle demiştir:

Tevazu göster o kimseye ki, seni görünce;
Yaptığına fazilet der, seni görmez delice.

Hep kendini yükseltip dostlarını küçülten,
Kimselere yanaşma; eğer şeref istersen.

Bize ediplerden birisine ait şu şiir okundu:

Nice arkadaş var ki, sonradan hukuk kurdum;
Önceki dostlarımın hepsinden hayırlı buldum.

Bir dost var ki onunla yolda arkadaş oldum;
Öyle mert birisi ki, oldu en samimi dostum.

Bize rivayet edilen bir haberde, Hz. Ali'nin (r.a) oğlu Hz. Hasan (r.a), gerçek bir arkadaşın sıfatları hakkında çok öz olarak şunları söylemiştir:

Gerçek dost o kimsedir ki, seninle olduğunda;
Senin menfaatin için nefsini eder feda.

Başına bela gelip düzenin bozulduğunda;
Seni toplamak için her şeyini kor ortaya.

KARDEŞLERİN SIFAT VE SINIFLARI

Bidat sahibi birisiyle Yüce Allah için kardeşlik kurmak uygun değildir. Fasık kimse ile de onun fasıklığını göre göre Allah için muhabbet olmaz. Bir zengini sırf dünya ve acil ihtiyaçları için seven bir fakir ile de Allah için muhabbet kurulmaz. Bazen bir zengin ile fakir arasında Allah için güzel muhabbet gerçekleşebilir. Yine bazen zengin Allah için dost olduğu kardeşinin haklarını korumasa da kendisiyle kardeşlik kurulabilir. Bu, kardeşleri onu kendilerine tercih edip sevdiği şeyleri yaptıklarında olur. Yoksa bunu kendisi istememiştir.

Bazen bir alim ile cahil, salih ile zalim arasında kardeşlik gerçekleşebilir. Bu, iki taraftan birisinin dini ve Yüce Allah'a yakınlığından ileri gelmektedir. Hâl itibariyle yüksek olan kimse de bu işte Allah için bir takım niyetler kurar.

Mesela, kardeş olunan kimsede bulanan güzel ahlak, güzel muamele ve diğer övülecek sıfatlardan birisi sebebiyle bu kardeşlik kurulur; çünkü her müminin kendisiyle Allah'ın rahmetine ulaşması ümit edilecek düzgün bir ameli bulunur. Mümin, bütünüyle helakte değildir; bir defada her şeyini kaybetmez. Yahut alim ve salih kimse, karşı tarafa şefkatinden bu beraberlik meydana gelir. Veya alim ve salih kimse tevazu gösterir; nefsini alçaltır, her hâlde karşısındaki kimseyi kendisinden üste görür, yahut başkaları onu kusurlu görüp ayıplamasın diye Allah için kardeş olduğu kimsenin hâlini gizlemek ve örtmek için onunla beraber olur.

Bütün bunlar, birisiyle kardeş olmak için bir takım yollardır. Her birisinde bir çok güzel niyetler vardır.

Alime, Allah için kardeş olduğu cahil kimseye bilmediklerini öğretmesi gerekir. Ona, malı ile yardım ettiği gibi; ilmi ile de yardım eder. Hiç şüphesiz ilme olan ihtiyaç, mala olan ihtiyaçtan daha aşağı değildir.

Fudayl b. Iyaz derdi ki: "Sıddîk/çok sadık kimseye, arkadaşına bolca tasadduk/iyilik ve ihsan etmesinden dolayı sıddîk denmiştir. Refika/yakın arkadaşa da güzel ve sıcak muamelesinden dolayı refik denmiştir. Eğer arkadaşından daha zengin isen, ona malınla iyilikte bulun. Eğer ondan daha alimsen, ilminle kendisine ihsan et."

KARDEŞİNİ UYARMA USÛLÜ

Kardeşinde gördüğü bir kusuru, özel olarak gizlice söylemeli, onu halkın içinde ayıplamamalı, hiç kimseye onun kusurundan bahsetmemelidir.

Denilmiştir ki: "Müminlerin nasihatleri kulaklarında olur; yani nasihati gizlice kulağa yapar."

Cafer b. Berkân demiştir ki: Meymun b. Mihran bana şöyle söyledi: "Benim sevmediğim, hoş olmayan işlerimi yüzüme karşı söyle. Bir kimse arkadaşının hoş olmayan hâllerini yüzüne karşı söylemedikçe, ona samimi davranmış olmaz."

Eğer kendisine nasihat edilen kimse hâlinde sadık ve samimi ise, nasihatinden dolayı arkadaşını sever. Eğer onu sevmez ve yaptığı nasihatten hoşlanmaz ise, bu onun hâlinde yalancı olduğunu gösterir. Allahu Teala, yalancıların sıfatı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Fakat sizler nasihat edenleri sevmiyorsunuz."[423]

Salihlerden birisi demiştir ki: "İnsanların bana en sevimli olanları, bana kusurlarımı gösterenlerdir."

Hz. Ömer (r.a) de böyle söyler, arkadaşlarına kendisine kusurlarını söylemelerini emreder ve şöyle derdi: "Arkadaşına kusurlarını söyleyen kimseye Allah rahmet etsin."

---

[423] A'raf 7/79.

Fakat Mus'ır b. Kuddâm'a: "Sana kusurlarını söyleyen kimseyi sever misin?" diye sorulduğunda şöyle demiştir: "Bana kusurlarımı gizlice söylerse, ne güzel; eğer halkın içinde beni ayıplarsa, onu sevmem."

Bu konuda selefin/önceki büyüklerin ahlakı şöyle idi: Onlardan birisi, kardeşinde hoşlanmadığı bir hâl görünce, onu gizlice kendisine söylerdi yahut bu kusuru bir yazı ile kendisine bildirirdi. Gerçekten bu davranış, nasihat ile rezil etme arasındaki farkı göstermektedir. Gizilice yapılan uyarılar nasihattir; açıktan yapılan uyarılar ise, karşı tarafı halkın içinde rezil etmektir. Bu durumda niyetin Allah için olması çok zordur; çünkü onda birisini rezil etmek vardır.

Uyarı ile kınama arasında da fark vardır. Uyarı, gizli bir hâlde olur; kınama ise ancak halk içinde olur. Bunun için Allahu Teala, Kıyamet günü müminlerden birisini özel himayesine alıp üzerine perde çekerek uyaracak ve ona dünyadaki hatalarını gizlice söyleyip yaptıklarını hatırlatacaktır.[424]

Bazı müminlerin amel defteri, kendisine cennette kadar refakat eden meleklere mühürlü olarak verilir; cennete girmeye yaklaştıklarında melekler ellerindeki amel defterlerini mühürlü olarak müminlere geri verirler, onlar da açıp içindekileri okurlar.

Kıyamet günü kınanan kimselere gelince, onlar, halkın önüne çağrılırlar, bütün amelleri ortaya konur; mahşerde toplanan herkes onların rezilliklerini açıkça görürler; bu durum onların azabını artırır.

İnsanları idare etmekle onlara yağcılık yapmak arasında da fark vardır. İdare, Yüce Allah'ın rızasını ve ahiret sevabını isteyerek, dinini korumak için yaptığın bir davranıştır. Bununla, kardeşinin günahtan korunmasını ve kalbinin Allah için kötülüklerden temiz kalmasını da istemiş olabilirsin. Yağcılık ise, bir dünya menfaati elde etmek ve nefsinin kötü arzusunu yerine getirmek için girdiğin yapmacık davranışlardır.

Aynı şekilde gıbta ile haset arasında da fark vardır.

---

[424] Bu durum bir hadiste anlatılmaktadır. Hadis için bkz: Buhari, Edeb, 60; Tefsiru Sure (11), 4; Müslim, Tövbe, 52; İbnu Mace, Mukaddime, 13.

Gıbta, kardeşinde gördüğün güzel bir şeyin sende de olmasını istemendir. Fakat ondaki şeyin yok olmasını istemeyip bilakis sahip olduğu güzel hâlin kalmasını ve daha mükemmel olmasını istersin.

Haset ise, kardeşinde gördüğün güzel şeyin sende olmasını istemen, nimetin ondan gitmesine sevinmen ve elinde kalmasından hoşlanmamandır. Bu, kötü bir düşüncedir. Eğer söz ve fiil ile ondaki nimetin elinden gitmesi için çalışırsan, bu hasetten öte, taşkınlık ve zulüm olur. Bu davranış, büyük günahlardandır.

Feraset ile kötü zan/tahmine dayalı kötü düşünce arasında da bir fark vardır.

Feraset; gördüğün bir delil, ortaya çıkan bir şahid yahut şahidi olduğun bir alamete dayanarak kardeşinin hâli hakkında bir tespitte bulunmandır. Bütün bu delillere bakarak onun gizli yönü hakkında bir bilgi elde edersin. Elde ettiğin bu bilgi ve kanaat eğer kötü ise, ondan bahsetmezsin, onu ortaya koymazsın, ona dayanarak bir hüküm vermezsin ve onun kesin böyle olduğunu düşünmezsin; yoksa günaha girmiş olursun.

Kötü zan ise; kötü ve bozuk düşüncene dayanarak bir insan hakkında hüküm vermendir. Bu hüküm, ona karşı içinde sakladığın bir kine yahut kötü bir niyete veya senin bildiğin içindeki bozuk bir hâle dayanabilir. Sendeki bu bozuk hâllere kıyas ederek, kardeşinin de bozuk olduğunu düşünürsün. Bu, kötü zandır; o, kalbin gıybetidir, bütün bunlar haram kılınmıştır; çünkü hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allahu Teala, müminin kanını, malını, ırzını/şerefini ve hakkında kötü düşünceye sahip olunmasını haram kıldı."[425]

Diğer hadiste ise şöyle buyrulmuştur: ***"Zandan/içinizde oluşan kötü düşünceden sakının; çünkü zan, sözün en yalan olanıdır."***[426]

[425] İbnu Mace, Fiten, 2. Aynı konuda, son kısmı hariç bkz: Müslim, Birr, 32; Ahmed, Müsned, III, 491; Tabarani, el-Kebir, XXII, 74; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 172.

[426] Buhari, Edeb, 57; Müslim, Birr, 28; Ebu Davud, Edeb, 48; Tirmizi, Birr, 56; Ahmed, Müsned, II, 312.

Yukarıda bahsettiğimiz bu beş şey ve onların zıddı olan durumlar arasında, alimlere göre böyle bir fark vardır; bunları iyi bil.

KARDEŞİNİ DESTEKLEMEK

Müminin Allah için sevdiği kardeşine yardım etmesi ve onu malı, dili, kalbi ve işleriyle desteklemesi gerekir; çünkü Allah için yardımlaşma bu dört şey ile gerçekleşir.

Eğer kardeşinin işlerinde sana ihtiyacı olunca ona bedeninle yardım edersin. Bir yerde kendisine sözle haksızlık ediliyorsa, onu savunarak dilinle yardım edersin. İhtiyacı olduğu zaman kendisiyle paylaşarak malınla yardım edersin.

Bunların en az ve en kolay olanı kalp ile yapılan yardımdır; bu da sıkıntılı ve zor zamanlarında onun hakkında temiz bir itikada sahip olarak, hakkında güzel niyet taşıyarak olur.

Müminin, Allah için sevdiği kardeşinin gıyabında şerefini koruması, onun hakkında güzel övgülerde bulunması, faziletini anlatıp yayması, hatalarını gizlemesi, özür ve mazeretlerini kabul etmesi, bu dostluğun gerektirdiği vazifelerdir.

Denilmiştir ki: Her insanın iyilikleri ve kötülükleri vardır. Kimin iyilikleri kötülüklerinden fazla ise; o, orta hâlli bir mümindir. Şerefli ve şefkatli bir mümin, kardeşinin bildiği iyi hâllerini zikreder. Düşük tabiatlı münafık ise; kardeşindeki bildiği kötü hâllerini sayıp döker. Bunun için hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Gördüğü iyilikleri saklayıp kötülükleri yayan kötü komşudan Allah'a sığınırım."[427]

---

[427] Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bkz: Nesai, İstiaze, 44; Ahmed, Müsned, III, 346; Hakim, Müstedrek, I, 332; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9554; el-Muttaki, Kenz, No: 3666; Suyuti, es-Sağîr, No: 1535.

Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v) bu sıfattaki bir insanın sözü üzerine şöyle buyurmuştur: "*Gerçekten bazı sözler vardır ki, sihir gibidir.*"[428] Yani dinleyeni kötü etkiler.

Bu hadislerin bir söyleniş sebebi vardır; hadisin evveli sonundaki sözün söylenmesine sebep olmuştur. Bu hadis için şöyle bir olay rivayet edilmiştir:

Adamın bir tanesi Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) yanında bir adamı övdü. Ertesi gün olduğunda aynı adam, bir önceki gün övdüğü kimseyi kötüledi ve ayıplarını sayıp döktü. Bunun üzerine Hz. Resûlullah (s.a.v):

-*Sen onu dün övüyordun; bu gün ise kötülüyorsun, bu nasıl oldu?* buyurdular. Adam şöyle dedi:

-Vallahi ben dün onun hakkında doğru söyledim; bu gün ise onun adına yalan söylemedim. O beni dün memnun etmişti; ben de onun hakkında bildiğim güzel hâllerini söyledim. Bu gün ise beni kızdırdı; ben de onun hakkında bildiğim kötü hâllerini söyledim." Bu söz üzerine Hz. Resûlullah (s.a.v):

"*Gerçekten bazı sözler vardır ki, sihir gibidir*" buyurdular. Sanki Efendimiz (s.a.v) bu sözü sihre benzeterek beğenmedi; çünkü sihir haramdır.

Bunun için Hz. Resûlullah (s.a.v), diğer bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"*Çirkin ve boş sözler, nifaktan iki şubedir/münafıklığın alametidir.*"[429]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Şüphesiz Allahu Teala, sizin her türlü konuşmanızdan hoşlanmaz.*"[430]

İmam Şafii (rah), adaletin ne olduğu hakkında, çok güzel bir söz söylemiştir. Gerçekten alimler bu sözü güzel bulmuşlardır. Bize, Muhammed

---

[428] Bkz: Buhari, Nikah, 48; Müslim, Cum'a, 48; Ebu Davud, Edeb, 86, 87; Tirmizi, Birr, 79; Malik, Kelam, 7; Hakim, Müstedrek, III, 613; Ahmed, Müsned, II, 16.

[429] Tirmizi, Birr, 80; Ahmed, Müsned, V, 269; Hakim, Müstedrek, I, 9; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 7706.

[430] Tabarani, el-Kebir, No: 7695; Suyuti, es-Sağîr No: 1770.

b. Abdullah b, Abdulhakem'den nakledildiğine göre o, şöyle demiştir: İmam Şafii'nin şöyle dediğini işittim:

"Müslümanlar içinde Allahu Teala'ya hiç isyan etmeden devamlı itaat içinde olan kimse yoktur. Devamlı isyan içinde olup hiç itaat etmeyen de yoktur. Bu durumda, kimin iyilikleri kötülüklerinden fazla ise, o, adaletli bir kimsedir."

İbnu Abdulhakem demiştir ki: "Bu gerçekten işin ehli bir kimsenin sözüdür."

Yine İmam Şafii (rah), insanlardan sıkılıp uzaklaşmakla onlara iyice karışmak arasındaki orta yol konusunda meseleyi hâlledecek şu sözü söylemiştir:

"İnsanlardan sıkılıp uzaklaşmak, onların düşmanlığını kazandırır; onlara iyice karışmak da kötü kimselerin sana bulaşmasına yol açar. Sen bu ikisi arasında orta bir yol tut; ne onlardan tam uzaklaş, ne de onlara tam yanaş."

KARDEŞLERE KARŞI SABIR VE ŞEFKAT

Allahu Teala ayetinde müminlerin birbirilerine karşı sabırlı ve merhametli olduklarını şöyle beyan buyurmuştur:

"Asıl iş birbirine sabrı tavsiye etmek ve merhametli olmayı öğütlemektir."[431]

Yine Allahu Teala, şu ayette de müminlerin birbirlerine karşı alçak gönülü davrandıklarını bildirmektedir:

"Onlar, müminlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı da çok onurlu davranırlar."[432]

Diğer ayette bu sıfat şöyle bildirilmiştir:

"Onlar birbirlerine karşı çok merhametlidirler."[433]

---

[431] Beled 90/17.

[432] Maide 5/54.

[433] Fetih 48/29.

Bütün bu sıfatlar, kardeşine karşı özel ilgi ve alakaya girmektedir. İnsanın arkadaşına karşı gerçekten sadık olduğu ancak böyle ortaya çıkar. Cehennem ehlinin hasretini anlatan: "*Artık bizim için yakın/sıcak ilgi gösterecek bir arkadaş yok*"[434] ayetinde de, dostluğun bu sıfatı ortaya konmuştur. Yani, bize özel ilgi gösterecek, bize kendisi gibi sahip çıkacak kimse yok demektir.

Bir gün Hz. İsa (a.s), yanındakilere:

-Söyleyin bakalım; bir arkadaşınız uyurken rüzgarın onun elbisesini açtığını görseniz ne yapardınız?, diye sordu; onlar da:

-Üzerini örter kapatırdık, dediler. Hz. İsa (a.s):

-Hayır, aksine onun avretini açardınız!, dedi. Onlar:

-Sübhanellah! Bunu kim yapar?, dediler; Hz. İsa (a.s):

-Sizden birisi kardeşi hakkında kötü bir söz duyar, ona biraz da kendisi ekler, onu olduğundan daha büyüterek etrafa yayar. İşte bu yaptığınız onun avretini açmaktır, dedi.

Bunun sebebi, içte oluşan haset ve kalbe yerleşen kin ve düşmanlık duygusudur. İnsanın duyduğu kusurlara biraz da kendisinin eklemesi, yahut onun da aynı şekilde kusur peşine düşmesi, içindeki kin duygusunu ortaya çıkarır. Bu sıfat, şu ayette müminlerin Allah'a sığındığı bir sıfattır:

"Rabbimiz! Bizim kalplerimizde mümin kardeşlerimize karşı bir kin ve düşmanlık bırakma!"[435]

KARDEŞİNE TERS DAVRANMAMAK

Allah için kardeş olan kimsenin, her hangi bir şeyde diğer kardeşine muhâlefet etmemesi, onun bir isteğinde kendisine itirazda bulunmaması gerekir.

[434] Şuara 26/101.
[435] Haşr 59/10.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Kardeşlerden birisi diğerine: "Kalk gidelim" dese; diğeri de: "Nereye?" dese, böyle bir kimseyle arkadaşlık yapma."

Bir diğeri de şöyle demiştir: "Kardeşlerden birisi, diğerine: "Malından bana ver!" dese, o da: "Ne kadar istiyorsun?" Yahut: "Ne yapacaksın?" dese, kardeşliğin hakkını yerine getirmemiş olur.

Ebu Süleyman ed-Dârânî demiştir ki: "Benim Irak'ta Allah için sevdiğim bir kardeşim vardı; bir sıkıntım olduğu zaman ona gelir: "Bana malından bir şey ver!" dedim; o para kesesini önüme atar, ben de içinden istediğim kadarını alırdım. Yine bir gün kendisine geldim ve: "Bir şeylere ihtiyacım var!" dedim; o da bana: "Ne kadar istiyorsun?" dedi; o anda kalbimden kardeşliğin tadı gitti."

İbnu Ömer ve Ebu Hureyre'nin (r. anhüma) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hiç kimse elindeki altın ve gümüşüne din kardeşinden daha çok hak sahibi değildir."

Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize arka çevirmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinizle ilişkili kesmeyin; ey Allah'ın kulları kardeş olun."[436]

"Müslüman müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu iyilikten mahrum bırakmaz, kendi hâline terk etmez. Bir kimseye kötülük olarak, müslüman kardeşini küçük görmesi yeter."[437]

Hz. Ali'nin (r.a) rivayet ettiği bir hadiste, Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kim insanlara idareci olur da onlara zulmetmezse, konuştuğunda yalan söylemezse, bir şey vadettiği zaman sözünden dönmezse, o kimse güzel ahlakını kemale erdirmiş, adaletini ortaya koymuştur. Onunla kardeş olmak/onu Allah için sevmek vacip, onun gıybetini yapmak haramdır."[438]

---

[436] Buhari, Edeb, 62; Müslim, Birr, 25; Ebu Davud Edeb, 47; Tirmizi, Birr, 24.

[437] Müslim, Birr, 15, 85; Ebu Davud, Edeb, 35; Tirmizi, Birr, 18; İbnu Mace, Zühd, 23.

[438] Bkz: Ebu Nuaym, Tarihu Isfehan, II, 300; Zağlûl, Mevsuatu Etrafi'l-Hadis, VIII, 394. (Beyrut, 1989)

Ebu Ümame el-Bâhilî (r.a) şu hadisi nakletmiştir:

"Bizler birbirimizle bir konuda tartışırken Hz. Resûlullah (s.a.v) yanımıza geldi; bizi o hâlde görünce kızdı ve şöyle buyurdu:

"Çekişmeyi bırakın; çünkü onun hayrı çok azdır. Çekişmeyi bırakın; çünkü onun faydası çok azdır. Çekişme kardeşler arasında düşmanlığı körükler."[439]

Seleften/önceki Salihlerden birisi demiştir ki: "Kim kardeşiyle tartışır ve onunla çekişirse, kendi şerefini azaltmış ve itibarını yok etmiş olur."

Abdullah b. Hasan demiştir ki: "İnsanlara düşman olmaktan sakın; çünkü sen hâlim/yumuşak kimsenin tedbir ve ihtiyatlı davranışını yok edemezsin; alçak kimsenin de ani çıkış ve hareketleriyle baş edemezsin."

Hikmet ehlinden birisi de şöyle demiştir: "Bir kimseyi açıktan kınamak, ona karşı içinde kin ve düşmanlık saklamaktan daha hayırlıdır. İçinde sakladığın kin, ancak ondan soğumasını artırır."

Bize, kardeşlerine karşı içinde kin ve düşmanlık taşıma konusunda çok ağır bir söz nakledildi. Bize gelen habere göre Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr, babasının şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ben Yemen'de bulunuyordum. Benim Yahudi komşum vardı; bana Tevrat'tan haberler okurdu. Bir gün bu Yahudi seferden geldi. Ben ona: "Allahu Teala bize bir peygamber gönderdi; o bizi İslam'a çağırdı, biz de müslüman olduk. Bize, Allah'ın Hz. Musa'ya gönderdiği Tevrat'ı tasdik eden bir kitap/Kur'an indi" dedim. Yahudi bana: "Doğru söyledin; fakat siz o kitabın size getirdiklerini yerine getirmeye güç yetiremiyorsunuz. Biz Tevrat'ta sizin peygamberinizin ve ümmetinin sıfatlarını okuduk; orada ümmeti şöyle anlatılmıştır:

"Müslüman olarak bilinen hiç kimseye, evinin kapısının eşiğinden dışarı çıkarken içinde, müslüman kardeşine karşı bir kin ve düşmanlık besleyerek çıkması helal değildir."

---

[439] Tabarani, el-Kebir, No: 7659; Heysemi, ez-Zevaid, I, 157. benzer bir hadis için bkz: Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 2853; el-Muttaki, Kenz, No: 8319.

Selef/önceki alimlerden birisi demiştir ki: "İnsanların en acizi, Allah için kardeş edinmede gevşek davranan kimsedir. Ondan daha acizi ise, böyle bir kimseyi bulduktan sonra onu kaybedendir."

Hasan-ı Basri demiştir ki: "Bin adamın sevgisini elde etmek karşılığında da olsa, bir adamın düşmanlığını satın alma."

KARDEŞLERE KARŞI BENCİLLİKTEN SAKINMAK

Ömer b. Abdulaziz (rah) demiştir ki: "Seni ihtiyacı kadar seven kimsenin sevgisinden sakın; çünkü onun ihtiyacı bitince sevgisi de sona erer."

Selefin/önceki salihlerin ahlakı bütünüyle Allah içindi. Onlardan birisi demiştir ki: "Bizim içimizde yük eşyalarını göstererek: Şu bana ait, şu da senin içindir" diyerek mal ayırım yapan hiç kimse olmamıştır. Aksine, kimin neye ihtiyacı varsa, onu kimseye danışmadan alır kullanırdı."

Allahu Teala, şu ayette müminlerin bu sıfatta olduğunu bildirmiştir:

"Onların işi aralarında ortaklaşa görülür ve onlar kendilerine verdiğimiz rızıklardan başkasına infak ederler."[440]

Ayetteki işten maksat, bütün işleridir. Onların her şeyi, aralarında tek şey gibi görülür ve hâlledilir. Şura'nın bir manası, işleri hepsinin katılımıyla olur, bir ayırım ve özel taksimat yapılmaz demektir. Verdiğimiz rızıklardan infak ederler demek, mallarını karışık kullanırlar, kimse şu benim şu senin ayırımı yapmaz, malda da ortaktırlar, demektir.

Utbe b. Gulam, Allah için kardeş olduğu birsinin evine geldi; ona: "Senin malından dört bin dirheme ihtiyacım var" dedi; o da: "İki bini al" dedi. Bunun üzerine Utbe adamdan yüz çevirdi ve ona:

"Sen Yüce Allah'a karşı dünyayı tercih ettin; hem kardeşine böyle söyleyip hem de Yüce Allah için kardeşlik iddiasında bulunmaktan utanmıyor musun?" dedi.

[440] Şura 42/38.

Feth el-Mevsılî, Allah için sevdiği bir kardeşinin evine geldi; kendisi evde yoktu. Ailesine emretti, elbise sandığını çıkarttılar; Hazret sandığın içini açtı ve ihtiyacı olan elbiseyi aldı. O sırada cariye/evin hizmetini gören kadın gidip durumu efendisine haber verdi. Adam el-Mevsılî'nin bu yaptığından o kadar sevindi ki; sevincinden cariyeye: "Eğer doğru söylüyorsan, seni azat ettim, sen Allah için hürsün" dedi.

Anlatıldığına göre; İbnu Ebi Şübrüme, kardeşlerinden birisinin büyük bir ihtiyacını gördü. Daha sonra bu kardeşi kıymetli bir hediye ile kendisine geldi. İbnu Ebi Şübrüme: "Bu nedir?" diye sordu; adam: "Bana yaptığın iyilik!" dedi. Bunu duyan İbnu Ebi Şübrüme, adama:

"Malını geri al, Allah sana afiyet versin. Eğer sen bir kardeşinden bir ihtiyacını görmesini isteyince o bunu yerine getirmek için kendini zorlamıyorsa, git bir abdest al, dört tekbir getirerek onun üzerine cenaze namazı kıl ve onu ölmüş say!"

Yine bu konuda salihlerden birisi demiştir ki:

"Kardeşinden bir ihtiyacını gidermesini istediğinde, o bunu Allah için yerine getirmezse, kendisine ikinci defa hatırlat; belki unutmuş olabilir. Eğer yine yerine getirmezse, üçüncü defa hatırlat; belki bir özrü sebebiyle ilgilenememiş olabilir. Üçüncüde de ihtiyacını gidermezse, onu ölmüş kabul et; bir tekbir getir ve üzerine: "***Ölüleri Allah diriltir***"[441] ayetini oku.

Meymun b. Mihran demiştir ki: "Kim iyilik ve ihsanda kardeşlerinin en faziletli olanı terk etmelerine razı olursa, kabirdekilerle kardeşlik kursun."

Ebu Hureyre'ye (r.a) bir adam geldi ve: "Ben Yüce Allah için seninle kardeş olmak istiyorum" dedi. Ebu Hureyre (r.a), adama: "Kardeşliğin hakkının ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu; adam: "Bilmiyorum, bana öğretin" dedi. Ebu Hureyre (r.a): "Sahip olduğun altın ve gümüşünde benden daha fazla hak sahibi olmayacaksın, malın aramızda ortak olacak." dedi. Adam: "Ben daha bu dereceye gelmedim!" dedi; o zaman Ebu Hureyre (r.a): "Öyleyse benden ayrıl" dedi.

---

441 En'am 6/36.

Allah kendilerinden razı olsun, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali (Zeynülâbidin), bir adama: "Sizden birisi kardeşinin cebine veya kesesine elini sokup, ondan izinsiz olarak istediğini alıyor mu?" diye sordu; adam: "Hayır" dedi. O zaman Ali Zeynülâbidin (rah): "Öyleyse siz, gerçekten kardeş değilsiniz" dedi.

Hasan-ı Basri'nin yanına bir grup insan girdi; kendisine künyesi ile hitap ederek: "Ey Ebu Said! Namazı kıldınız mı?" diye sordular; Hazret: "Evet" dedi; gelenler: "Çarşıdaki insanlar henüz kılmadılar" dediler. O zaman Hasan-ı Basri: "Onlardan kim dinini alıp öğrenir? Duyduğuma göre onlar, kardeşinden gümüşünü esirgiyor; bir ihtiyacı olana malından vermiyormuş!" dedi.

Muhammed b. Nasr anlatır: İbrahim b. Edhem'e bir adam geldi; Beyt-i Makdis'e gitmek istiyordu; ona: "Size yol arkadaşı olmak istiyorum" dedi. İbrahim b. Edhem: "Bir şartla kabul ederim; senin malını senden daha fazla kullanma hakkına sahip olursam, bana arkadaş olabilirsin! dedi. Adam: "Ben bunu yapamam" deyince; İbrahim b. Edhem: "Doğru söylemen hoşuma gitti" dedi.

Musa b. Tarîf demiştir ki: "İbrahim b. Edhem, birisi kendisine yol arkadaşı olunca ona hiç muhâlefet etmezdi. Hem o ancak, her konuda kendisiyle uyum içinde olan kimse ile arkadaş olurdu."

Bana ulaşan bir habere göre; ayakkabı bağı satan bir adam İbrahim b. Edhem'e yol arkadaşı oldu. Konaklama yerlerinin birisinde İbrahim b. Edhem'e bir çanak içinde tirit/sulu et yemeği hediye edildi. Çanağı geri vermek isteyince, arkadaşının heybesini aldı, ağzını açtı, içinden bir demet bağ aldı, onu çanağın içine koydu ve hediye sahibine verdi. Biraz sonra arkadaşı gelince: "Ayakkabı bağları nerede? diye sordu; İbrahim b. Edhem: "Şu içinde tirit yediğim çanak ne kadar ederdi?" diye sordu; arkadaşı: "İki üç bağ verseydin yeterdi" dedi. İbrahim b. Edhem de: "Sen geniş davran, bol ihsan et ki, sana da öyle davranılsın" dedi."

Yine bana ulaşan bir habere göre; İbrahim b. Edhem, arkadaşının merkebini ondan izin almadan yolda yaya giden birisine verdi. Arkadaşı gelip durumu öğrenince sükut etti; yaptığını yadırgamadı.

Avn b. Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbnu Mesud (r.a) bana dedi ki: "Bir kimseye seni ne kadar sevdiğini sorma; sen kalbinde onu ne kadar sevdiğine bak; çünkü onun kalbinde de sana karşı aynı sevgi vardır."

Rabia b. Ebî Abdurrahman şöyle der. "İnsanın ikamet hâlindeki saadeti, devamlı mescitlere gidip gelmek ve Allah için sevilen kardeşlerin çok olmasıdır. Sefer hâlindeki saadeti ise, kardeşlerine yol azığından bolca ikramda bulunmak ve onlara az muhâlefet etmektir."

Bize Ehl-i Beyt yoluyla rivayet edilen bir hadiste, Hz. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"İkamet hâlinde üç şey insanın saadet sebeplerindendir: Allahu Teala'nın kitabını okumak, (ibadet ve hizmet ile) mescitleri mamur etmek ve Yüce Allah için kardeşler edinmek."

Yüce Allah için kardeş edinmenin faziletinden dolayı, hadiste bu iş, Allah'ın kitabını okumak ve evlerini/mescitleri mamur etmekle birlikte zikredilmiştir. Mescitlere sıkça gidip gelmek, Allah için kardeşlik kurmaya sebeptir. İbnu Abbas (r.a) ve Hasan b. Ali (r.a) yoluyla gelen bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim mescitlere sıkça gidip gelirse, beş şeyden birisini elde eder: Bunlardan birisi de Allah için istifade edilen kardeştir."[442]

Ebu Uyeyne, nazım hâlinde şu şiiri okumuştur:

Zamanın bütün musibetlerini gördüm hayatta;
Kardeşten ayrılık hariç, hepsi hafif geldi bana.

---

[442] Bkz: Tabarani, el-Kebir, No: 2750; İbnu Adiy, el-Kamil, III, 350; Heysemi, ez-Zevaid, II, 22.

Yine o demiştir ki: "Kendileriyle dostluk kurduğum nice insanlar var ki, kendilerinden otuz senedir ayrıyım; fakat onların hasreti kalbimden hiç gitmedi."

Salihlerden birisi demiştir ki: "Akranım olan dostlarımın ölümü gibi beni sarsan hiçbir şey olmadı."

Şöyle denilmiştir: "Bir adamın yakın arkadaşı öldüğünde, vücudunun azalarından bir uzvunu kaybetmiş olur."

Bize el-Utabî'nin şu şiiri okundu:

İnsanlara karıştım, gördüm hep hâllerini;
Ben yerine getirdim, onların terk ettiğini.

Baktım ki akrabalık yetmiyor dostluk için;
Sevgiden daha yakın nesep yok, bunu bilin.

KARDEŞİNİN DERDİYLE DERTLENMEK

Bu konuda bana şu olay anlatıldı: Allah için kardeş olan iki arkadaştan birisi nefsanî bir aşka düştü. Bunu arkadaşına açarak:

-Ben böyle bir aşka düştüm; eğer beni Allah için sevmeye devam etmek istemezsen serbestsin; beni terk edebilirsin, dedi. O da:

-Senin düştüğün bir hatadan dolayı, aramızdaki kardeşlik bağını çözecek değilim, dedi ve Allahu Teala'ya onu hevasından/kötü arzusundan kurtarıp afiyete kavuşturuncaya kadar yememeye ve içmemeye söz verdi. Kırk gün aç kaldı. Arkadaşına, içine düştğü dertten kurtulup kurtulmadığını her soruşunda o:

-Gitmedi, kalbim olduğu hâlde duruyor, diyordu. Arkadaşı onun derdine düşüp yemek içmekten kesildiği için zayıfladı ve hastalandı. Allahu Teala kırk günden sonra, arkadaşındaki hastalığı giderdi, arkadaşı gelip kendisine haber verdi, o da açlığın sebep olduğu zayıflıktan ve zarardan telef olmaya yaklaşmışken, son anda kurtuldu ve yiyip içmeye başladı.

Bize bu manada, seleften-önceki salihlerden şöyle bir olay daha anlatıldı:

Allah için kardeş olan iki arkadaştan birisinin hâli bozuldu, doğru yoldan saptı. Muttaki/takva sahibi kardeşine: "Onunla ilgini kesip kendisini terk etmeyecek misin?" diye sorulduğunda, muttaki zat:

"O düştüğü bu hâl içinde bana daha fazla muhtaçtır. Şimdi onun elinden tutmama, kendisini yumuşak bir şekilde uyarmama ve önceki hâline davet etmeme ihtiyacı var" dedi.

İsrailoğulları ile ilgili haberlerde şöyle bir olay anlatılır: Allah için birbirini seven iki arkadaş bir dağ başında ibadet ediyorlardı. İçlerinden birisi elinde bir dirhem para ile et almak için şehre indi. Kasabın yanında kötü yola düşmüş bir kadın gördü; ona gönlü aktı, peşine düştü, sonuçta kadın ile beraber oldu, zina yaptı. Onun yanında üç gün kaldı. Yaptığı işin kötülüğünden dolayı arkadaşının yanına dönmeye utandı. Bu arada gelmesi gecikince diğer kardeşi onun derdine düştü, kendisini aramaya koyuldu, şehre indi; sora sora onun bulunduğu yeri buldu. Yanına girdi, arkadaşı kötü kadınla birlikte oturuyordu. Hemen onun boynuna sarıldı, onu öpmeye ve bağrına basmaya başladı. Arkadaşı, aşırı derecede utandığından, onu tanımadığını söyledi, arkadaşı olduğunu inkar etti. O ise: "Kalk ey kardeşim, ben senin durumunu ve yaşadığın olayı biliyorum. Sen bana bu günden ve bu saatten daha kıymetli ve daha sevimli olmadın" dedi. Arkadaşı onun kendisini terk etmediğini görünce, kalktı ve onunla birlikte gitti.

Bu olay, güzel niyete iyi bir örnektir. Bu, edep ve şeref sahibi ariflerin yoludur.

KARDEŞİNİ NEFSİNE TERCİH ETMEK

Eğer arkadaşlardan birisi, kardeşinin kendisi için tercih edip vermek istediği şeyi kabul etmeyip onu kendisine tercih eder ve ondan kardeşliğin hakkı olan şeyi istemezse, bu güzel bir şeydir. Ashaptan Abdurrahman b. Avf (r.a) böyle yapmıştır. Kendisiyle kardeş yapılan Sa'd b. Rabi' (r.a), malından ve nefsinden fedakarlık yapıp onu kendisine tercih edince, Abdur-

rahman b. Avf (r.a): "Allah ailene ve malına bereket versin" diyerek, onun kendisi için yaptığı fedakarlığa karşı o da onu tercih etmiştir.

Bu sözüyle o, kardeşinin bağışını almaktan çekinmiştir; çünkü Sa'd (r.a), nefsinin cömertliğinden, gerçek zühdü/maldan gönlü çekmeyi elde ettiğinden ve sevgisinde sadık olduğundan, elindeki şeyleri Abdurrahman'a mülk olarak vermekteydi. Bu durumda, Sa'd (r.a), malını kardeşi ile bölüşmüş; Abdurrahman (r.a) ise, isarı/kardeşini tercihi seçmiş olmaktadır. Bu davranışı ile Abdurrahman (r.a), kardeşini ileri geçmiş olmaktadır. Bu, Muhacirlerin Ensar'a üstünlüğünden ileri gelmektedir; çünkü malını kardeşi ile bölüşmek, onu nefsine tercih etmekten daha alt seviyede bir ahlaktır.

Mudar b. İsa[443] ve Süleyman demişlerdir ki: "Kim bir kimseyi sever de, sonra onun hakkını korumada gevşek davranırsa, o, sevgisinde yalancıdır."

Ebu Süleyman ed-Dârânî de derdi ki: "Böyle bir kimse, sevgisinde sadık olabilir; fakat onun hakkını vermede kusurludur." Sonra Hazret demiştir ki:

"Eğer bütün dünya benim olsa ve ben hepsini Allah için sevdiğim kardeşimin ağzına koysam, bunu onun için az bulurum."

O, başka bir sözünde de söyle der: "Ben kardeşlerimden birisinin ağzına lokma korum, ona bir şeyler ikram ederim, o yedikçe tadını boğazımda bulurum/sanki kendim yemiş gibi tat alırım."

Şunu bil ki; Allah için sevilen din kardeşlerine ikram ve ihsanda bulunmak, böyle olmayan yabancı kimselere verilen sadakadan kat kat faziletlidir. Kardeşlere yapılan ihsan ve ikramlar, bir kimsenin ailesine ve yakın akrabasına yaptığı harcamalar derecesindedir.

Hz. Ali'nin (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yüce Allah için sevdiğim bir din kardeşime on dirhem gümüş para vermem, bana, fakirlere bin dirhem sadaka vermemden daha sevimlidir."

---

443 Zebidi, İthaf'ta Kutu'l-Kulub'dan yaptığı nakilde, Mudar yerine Nasr b. İsa olarak tespit etmiştir. Bkz: İthaf, VII, 82.

Yine Hz. Ali (r.a) demiştir ki: "Bir yemek hazırlayıp Allah için sevdiğim kardeşlerimle başına oturmam bana, bir köle azat etmekten daha hayırlıdır."

Hikmet ehlinden birisi, oğluna şu tavsiye bulundu: "Oğlum! Düşmanlar arasına gir, fakat dostlar arasına girme!" Oğlu: "Bu nasıl olur?" diye sordu, babası: "Düşmanlar arasına girmek (ve onları barıştırmak için çalışmak insana) doğruluk kazandırır; dostlar arasına girmek (ve aralarını açmak ise) düşmanlığa sebep olur."

KARDEŞİNE HAİNLİK YAPMAMAK

Mümine, Allah için sevdiği din kardeşine, arkasından, hanilik yapması ve sevmediği şeyleri zikretmesi uygun değildir. Eğer onda gördüğü ve sevmediği şeyler mübah işlerse, onun arkasında konuşması hiç uygun değildir. Eğer kardeşinin yaptığı iş, kendi ilmine uymadığında, kardeşi kendisinden daha alim ise, yaptıklarını yadırgamasın/belki onun yaptığı başka bir delile dayanabilir, yahut yaptığı işin başka bir yönü vardır, ona göre hüküm değişir.

Yaptığı bir işte kardeşine yalan söylememeli, onun sırrını/gizli bilgi ve hâllerini kimseye açmamalı, onu gıybet etme ve laf taşıma durumunda bırakmamalı, onu seni idare etmeye mecbur etmemeli, kendisini özür dileme durumuna düşürmemeli, gücünün yetmediği veya yapmak istemediği işleri kendisine yüklememelidir.

Hz. Abbas (r.a), oğlu Abdullah'a (r.a) demiştir ki: "Oğlum, görüyorum ki hâlife Ömer (r.a), seni yaşlı insanların önüne geçiriyor ve seni kendisine onlardan daha yakın tutuyor. Sen benden şu üç tavsiyeyi dinle ve ezberle: Sakın onun sırrını/sana açtığı gizili hâlini kimseye açma; onun yanında kimseyi gıybet etme; senin asla yalanına şahit olmasın."

Bazı rivayetlerde şu ifadeler vardır: "Ona hiçbir işte isyan etme; sakın senden hiçbir hainlik görmesin."

Bu sözü nakleden zat der ki: "Şa'bi bana bunu nakledince, kendisine: "Bu sözlerin her birisi bin altından daha hayırlıdır" dedim. Şa'bi de: "Bin altın az; bu sözlerin her birisi onbin altından daha kıymetlidir" dedi.

Bir tanesi arkadaşına bir sırrını açtı, sonra ona: "Bunu aklında tuttun mu?" diye sordu; o da: "Aksine unuttum gitti!" dedi. Yani ben sırrı kendimden bile saklarım, demek istedi.

Ediplerden birisine: "Sırrı nasıl saklarsın?" diye sorulduğunda: şu cevabı vermiştir: "Ben sırrın kabriyim, yani; kabir ölüyü mahşere kadar sakladığı gibi; ben de sırrı mahşere kadar saklarım."

Bir başkasına da: "Sırrı nasıl saklarsın?" diye sorulunca: "Sırrını bana haber vereni unuturum; ondan bana haber sorana da "bilmiyorum" diye yemin ederim."

Sırrı saklama konusunda dinlediğim şeylerin en güzeli, büyük zatlardan birisinin bana, talebesinden naklettiği şu olaydır: Bu talebe ve bir grup insan Abdullah b. Mu'tezz'in yanına gittiler; ondan sırrı koruma konusundaki şiirlerinden bir şiir okumasını istediler; o da hemen oracıkta aklına geldiği şekilde şu şiiri okudu:

Sırrını korumamı isteyene;
Hazırladım gizlemek için kalbe.

Onu koydum içime, kapattım üzerini;
Kalbim bir kabir oldu, kimse bilmez içini.

Olayı nakleden anlatıyor: Biz Abdullah b. Mu'tezz'in yanından çıktık, yolda Muhammed b. Davud el-İsfahani ile karşılaştık. Bize nereden geldiğimizi? sordu; biz de İbnu'l-Mu'tezz'in yanından geldiğimizi söyledik ve kendisine onun sır saklama hakkındaki şiirini okuduk. Bizden biraz durmamızı istedi; sonra başını bir müddet eğip bekledi, peşinden bize: "Şimdi benim sözümü dinleyin" dedi ve şunları söyledi:

İçime attığım sır, kabirde durana benzer;
Bakıyorum kabirdekiler, mahşeri bekler.

Fakat ben içimdeki sırrı kendim bile unuttum;
Sanki onu hiç bilmeyen bir kimse gibi oldum.

Eğer bir sır gizleyen gelip sırrıma girse;
Dolaşsa vücudumu, bulamaz ki sır nerde?

Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir: "Arkadaşların en kötüsü, seni kendini idare etmeye mecbur eden ve seni özür dilemek zorunda bırakan kimsedir."

Diğer bir defasında da şöyle demiştir: "Arkadaşların en kötüsü, sana yük olan ve takatini zorlayandır."

Fudayl b., Iyaz demiştir ki: "İnsanlar ancak, birbirini zora ve sıkıntıya sokma yüzünden birbirlerinden alakayı kestiler. Sizden birisi din kardeşinin ziyaretine gider; gittiği kimse onun için bir sürü sıkıntıya ve yük altına girer. Öyle ki, herkes evinde böyle bir külfet ve masraf altına giremez. Bunu gören arkadaşı, ona tekrar gelmeye utanır."

Hz. Âişe'nin (r. ah) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mümin, müminin kardeşidir; onun durumunu fırsat bilip kendisinden haksız kazanç elde etmez, onu utanacak hâle düşürmez."

Kardeşlere karşı rahat davranma konusunda bana bir olay anlatıldı, onu çok güzel buldum. Eğer o büyük zatlardan birisinden gelmeseydi, zikretmezdim. Bize, Haris b. Muhammed, İbrahim b. Saîd el-Cevherî'nin şöyle dediğini nakletti: "Hişam'a fiyatı çok pahâlı bir kürk hediye edildi. Hişam kürkü getirene: "Onu Saîd el-Cehevrî'ye götür ve ona: "Bunu Hişam için satın al de!" diye tembih etti. O da getirip sattı, sonra parasını Hişam'a gönderdi. Böylece Hişam, hem kürke hem de parasına sahip oldu."

Ali b. el-Medinî anlatır: Ahmed b. Hanbel bir defasında bana şöyle dedi: "Ben Mekke'ye kadar sana yol arkadaşı olmak istiyorum; ancak buna mani olan bir durum var: Sana yolda usanç vermemden yahut senin beni usandırmandan korkuyorum; çünkü büyükler: "Kardeşlere usanç vermek, şerefli insanların ahlakından değildir" demişlerdir.

Mekhul anlatır: "Hasan-ı Basri'ye: "Ben Mekke'ye gitmek istiyorum" dedim; bana: "Sana ikram ederek minnet altına sokan kimse ile beraber gitme; yoksa aranızdaki dostluk kesilir" dedi.

KARDEŞİN HAKLARINI GÜZEL KORUMAK

Ebu Amr b. el-Alâ der ki: "Her şeye karşı sabır güzeldir; fakat yakın arkadaştan gelen sıkıntıya sabır zordur."

Yine o der ki: "Yüce Allah için birbirini seven kardeşlerin her gün hiç değilse iki defa buluşmalarını güzel buluyorum."

Enes b. Malik (r.a) demiştir ki: "Allah Resûlünün ashabı birlikte yürürken, önlerine bir kaya yahut tepe gelip de birbirlerinden ayrılsalar, onun arkasında karşılaştıkları zaman birbirlerine selam verirlerdi."

Hasan-ı Basri ve Ebu Kilâbe şöyle demişlerdir: "Bir kimsenin kardeşine kârla mal satması mertliğe yakışmaz."

İbnu Sirin de şöyle der: "Kardeşine sıkıntı verecek şekilde ikramlarda bulunma."

Bize Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edildi:

"Bir mecliste oturan iki kimsenin mecliste konuştukları bir emanettir. Öyleyse, onlardan birisine, kardeşinin aleyhine olacak sevmediği şeyleri yayması helal değildir."[444]

Abdullah b. Mubarek bir yolculuğa çıktı; kendisine bir grup insan arkadaş oldu. Onlara: "Eğer sizden birisi benden hoşuna gitmeyeceği bir şey görürse, onu bana haber versin" diye tembihte bulundu. Birbirlerinden ayrılmak istediklerinde, onlara tekrar: "Benden hoşlanmadığınız bir şey gördünüz mü?" diye sordu; grubun içinden bir genç: "Ben gördüm!" dedi. İbnu Mubarek: "Nedir?" diye sordu; genç: "Senin hiç misvak kullandığını

[444] İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 691; Zebidi, İthaf, VII, 101. (Buradaki kayda göre hadisi Ebu Bekir b. Lâl, Mekarimu'l-Ahlak isimli eserinde rivayet etmiştir.) Benzer bir hadis için bkz: Hakim, Müstedrek, IV, 270.

görmedim" dedi; o zaman İbnu Mubarek: "Hay yazık! İnsan arkadaşının önünde misvak kullanır mı?" dedi.

Bişr b. el-Hâris derdi ki: "İnsanlardan ancak güzel ahlaklı kimselerle içli dışlı ol; ancak bu kimseden hayır gelir; sakın kötü ahlaklı kimseye yanaşma; ondan ancak kötülük gelir."

İmam Şafii (rah) demiştir ki: "Kim (kendisiyle alay edilerek) kızdırılmak isteniyor da kızmıyorsa, o kimse eşektir. Kim de özür dilenip razı edilmek istendiği hâlde, razı olmuyorsa, o da şeytandır."

Amr b. Dinar ise şöyle der: "Sana muhabbet eden kimseden yüz çevirmen, dostlukta bir noksanlıktır. Senden yüz çeviren kimseye yönelmen ise, nefsini zillete düşürmektir."

KARDEŞİNİN KUSURLARINI ÖRTMEK

Mümin, gücü yettiği kadar din kardeşinin kusurlarını örtmelidir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kim bir kardeşinin ayıbını örterse; Yüce Allah da onun dünya ve ahirette ayıplarını örter."[445]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim kardeşinin bir ayıbını örterse, sanki canlı olarak toprağa gömülerek öldürülen bir kız çocuğunu ölmeden hayata döndürmüş gibi sevap alır."[446]

İbnu Sirin (rah) derdi ki: "Kamil bir insan, din kardeşinin yetmiş tane kusurunu görür; fakat hepsine bir mazeret arar. Eğer bir özür bulursa, bu ona yeter, bulamazsa: "Herhâlde kardeşimin benim bilmediğim bir özrü var ki bunu işliyor der."

---

[445] Müslim, Zikr, 38; Ebu Davud, Edeb, 68; İbnu Mace. Mukaddime, 17. Aynı konuda bkz: Buhari, Mezalim, 3.

[446] Ebu Davud, Edeb, 38; Nesai, Sünen-i Kübra; No: 7281; Ahmed, Müsned, IV, 147; Hakim, Müstedrek, IV, 383; İbnu Hıbban, Sahih, No: 517; Beyhaki, Süne-i Kübra, VIII, 331.

Süfyan es-Sevri der ki: "Bir kimse ile Allah için kardeş olmak istediğin zaman, ona kız. Sonra, gizlice bir adam gönder, ona sen hakkında haberler sordur; eğer o senin hakkında hayır söylerse, onunla arkadaş ol."

Bir başkası da şöyle demiştir: "Deneyip tecrübe etmeden kimseyle kardeşlik kurma. Önce ona bir sır ver; sonra kendisine biraz eziyet et ve onu kızdıracak bir iş yap; peşinden bak: Eğer sırrını başkalarına yayarsa, ondan sakın."

Ebu Yezid Beyazid-i Bistami'ye: "Kiminle arkadaşlık edeyim?" diye sorulunca, şu cevabı vermiştir: "Senden Allahu Teala'nın bildiği gizli kusurlarını bildiği hâlde, O'nun (c.c) gizlediği gibi, kusurlarını gizleyen kimse ile arkadaş ol."

Zünnun el-Mısrî derdi ki: "Seni hiç günah işleyemeyen birisi olarak görmek isteyen kimsenin arkadaşlığında bir hayır yoktur."

Alimlerden birisine: "Kiminle arkadaşlık yapmalı?" diye sorulunca; şu cevabı vermiştir: "Seni gücünün yetmediği işlerin altına sokmayan ve aranızda hatır koruma sıkıntısını kaldıran kimse ile arkadaşlık yapın."

Cafer b. Muhammed es-Sadık (rah) derdi ki:

"Bana kardeşlerimin en ağır geleni, kendisi için bir sürü sıkıntıya girdiğim ve hatırını gözetmek için kendimi zorladığım kimsedir. Onların kalbime en hafif geleni ise, onunla beraberken, tek başıma olduğum gibi rahat davrandığım kimsedir."

Bu büyükler bütün bu sözleriyle şunu demek istiyorlar: Kim bu anlatılan güzel sıfatlara sahip değilse, o kimseye yapmacık ve kendini beğendirme hastalığı girer. Bunlar onu gösteriş ve zorlamaya götürür. Bu durumda sohbetin bereketi gider, Allah için kardeşliğin menfaati biter.

KARDEŞİNİN YÜKÜNÜ ÇEKMEK, SIKINTISINI GİDERMEK

Sufilerden birisi şöyle demiştir: "İnsanlardan ancak, kendisiyle birlikte bulunduğu sürece iyiliğini artırdığın, kötü hâlini azalttığın, ona karşı bir ku-

sur işlediğinde seni bağışlayan, kendisine bir kötülük ettiğinde senden özür dileyen, sana yük olmayan ve senin sıkıntılarını gidermede sana yeten kimse ile arkadaş ol."

Gerçekten bu sıfat ve ahlaklar, bu zamanda en az bulunan şeylerdir. Adamın birisi, Cüneyd-i Bağdadî'ye: "Bu zamanda Allah için kardeş bulmak çok zor!" dedi. Hazret sustu, adam sözünü tekrar etti. O zaman Cüneyd-i Bağdadî şöyle dedi: "Allah için kardeş edinmek istediğinde, senin yükünü çeken ve eziyetine tahammül eden kimse ara. Vallahi bu sıfatta insan çok azdır. Eğer Allah için kardeş istiyorsan, sen onun yükünü çek, sıkıntısına sabret. Benim yanımda böyle bir grup insan var; eğer istersen seni onlara gönderebilirim."

Bir kimse, kardeşinden yükünü çekmesini istediği zaman, o, Yüce Allah için kardeşini seven değil; aslında nefsini seven birisidir. Karşı tarafa eziyet etmemek, kardeşlik değildir; gerçek kardeşlik Allah için sevdiği kimsenin eziyetine sabretmektir.

Gerçek sufiler, ancak şu dört durumda aynı davranan, birini diğerine tercih etmeyen ve hiç bir hâlde itiraza gitmeyen kimselerle beraber olurlardı.

Onlardan birisi her gün yese, hiç nafile oruç tutmasa, diğeri ona: "Oruç tut!" demeyecek. İçlerinden birisi bütün gece ibadetle meşgul olsa, hiç kimse ona: "Biraz da yat uyu!" demeyecek. Onun her iki hâli de (nafile oruç tutması ve tutmaması, gece ibadet etmesi ve etmemesi) eşit olacak.

İçlerinden birinin devamlı oruç tutması ve geceyi ibadetle geçirmesi onun için bir üstünlük sebebi görülmeyecek; diğerinin yemesi ve uyuması da noksanlık olarak değerlendirilmeyecek. Eğer bir kimse, amel edeni ilerde görüyor, amel etmeyeni noksan buluyorsa, o kimseyi terk etmek, insanın dini için daha selametlidir ve bu, gösterişe düşmekten daha uzaktır.

Bunun sebebi şudur: İnsanın nefsi, övülmeyi sever ve kötülenmekten nefret eder bir fıtratta yaratılmıştır. İnsanın nefsi, kendisindeki bilinen iyi hâli artırmak, insanlar tarafından güzel bulunan şeylerini ortaya koymak hastalığı ile müpteladır. Kendisine bu gözle bakan ve öyle davranan bir

kimse arkadaş olduğu zaman bil ki bu, sadıkların yolu ve ihlaslı kimselerin aradığı bir şey değildir.

Böyle kimselerden uzak durmak, kalp için daha selametli, ameldeki ihlası korumada daha emniyetlidir. Onlarla içli dışlı olmakla ve benzeri kimselerle arkadaşlık kurmakla, kalpler bozulur ve manevî hâl noksanlaşır; çünkü bunlar, gösterişe sebeptir. Gösterişte ise, amellerin sevabı yok olur, asıl sermaye elden gider, kul Yüce Rabbinin nazarından düşer. Böyle bir hâlden Yüce Allah'a sığınırız.

Süfyan es-Sevri (rah) derdi ki: "Kim insanlara karışırsa, onları idare etmeye başlar. Onları idareye başlayan kimse, onların hatır ve keyiflerini gözetmeye başlar. Bunu yapan da onların düştüğü günahlara düşer ve onlar gibi helak olur."

Salihlerden birisi şöyle demiştir: "İnsanlardan ancak şu dört durumda hâli değişmeyen kimse ile kardeş ol: Kızgınlık, rıza, aşırı istek ve nefsin arzuları."

Çünkü nefis bir zarar gördüğü için, bu durumlarda insanın tabiatı değişir; ondan faydalanma yok olur.

Ediplerden birisi şöyle der: "İnsanlardan ancak şu sıfatlara sahip kimse ile arkadaş ol: Sırrını gizler, iyi hâlini yayar, kusurunu örter, bir sıkıntı ve felaket anında yanında olur, bir nimet ve rağbet edilecek durum olduğu zaman seni kendisine tercih eder. Bu sıfatta bulmadığın kimse ile arkadaş olma, kendi nefsinle yetinmeye çalış."

Alimlerden birisi, bize, ediplerden birisine ait bu manadaki şu şiiri okudu:

Kardeşimi hep güvenilir bulduk;
Sözü özüne ayna, kendini gördük.

Güzel görünüşü sana huzur verir;
Översin hâlini gördükçe bir bir.

Dostunu destekler, hep keremle;
Onu tercih eder, kendi nefsine

Gördüğü bir kusuru saklar devamlı;
Bir iyilik görse, haberdar eder halkı.

Örter dostunun varsa aybını;
Örttüğünü de gizler, sezdirmez olayı.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Ancak şu iki kimseden birisiyle arkadaş ol: Dinin hakkında kendisinden bir şey öğrendiğin ve sana fayda verecek bir kimse ile; yahut kendisine dini hakkında bir şey öğretip senden doğruları kabul edecek birisi ile. Bunların dışındaki kimseye gelince, ondan kaç!"

Ahmed b. Ebi'l-Havarî anlatır: Üstadım Ebu Süleyman ed-Dârânî bana şöyle dedi: "Ey Ahmed! Ancak şu iki kimseden birisiyle arkadaş ol: Ya dünya işlerinde istifade ettiğin, yahut kendisinden ahiret konusunda faydalandığın ve onunla hayrını artırdığın bir kimse ile. Bu ikisinin dışındakilerle meşgul olmak, büyük bir ahmaklıktır."

KARDEŞİYLE MUHABBET ETMEK

Me'mun dermiştir ki: "Kardeşler üç çeşittir: Birisi gıda gibidir; o her gün lazımdır. Diğeri, ilaç gibidir; ihtiyaç olunca alınır. Üçüncüsü, hastalık gibidir; kendisinden kaçılır."

İnsan bu üçüncüsü ile imtihan içindedir; onunla ünsiyet kurulamaz, muhabbet edilemez, kendisinden bir fayda gelmez. Birinci kimse, Allahu Teala'nın kuluna bir ikramıdır; onunla kolayca kaynaşılır, muhabbet kurulur, kendisinden devamlı istifade edilir.

Ebu Zer (r.a) demiştir ki: "Yalnızlık kötü arkadaştan; salih/güzel ahlaklı arkadaş ise, yalnız kalmaktan daha hayırlıdır."

Bişr b. El-Hâris demiştir ki: "Bir insanın üç çeşit kardeşi olur: Birisi ahireti içindir; diğeri dünyası içindir; diğeri de kendisiyle muhabbet edip hu-

zur bulmak içindir." O, kendisiyle muhabbet edilen kardeşin, bazen ibadet ehlinden bile çıkmayacağını, muhabbetin özel bir yeri olup seçilmiş kimselere has olduğunu bildirmiştir.

Denilmiştir ki: "Muhabbet ancak, kalbi uyanık ve şerefli kimselerde bulunur."

Yusuf b. Esbat, kardeşleri içinde muhabbet ehli olanları över, sever, onların çok kıymetli olduğunu söyler ve içinde bulunduğu beldenin ismini vererek: "Şu Masisa'da kendisiyle muhabbet edilip huzur bulunacak üç kişi yok!" derdi.

Şunu bil ki, ünsiyet ve muhabbet, her alimde, her akıllıda ve her ibadet ehli zahitte bulunmaz. Muhabbet, velilerde bulunan bir takım sıfatlara muhtaçtır. Onlar bir insanda toplandığı zaman, onun muhabbeti en üst seviyeye çıkar; kendisinden soğukluk ve çekinme hâli kalkar. Bu sıfatların bulunmadığı bir kimse ile, muhabbet kurulamaz. Onların bir kısmına sahip olan kimse ile, bir derece muhabbet kurulabilir.

Gerçek muhabbet elde edildiği zaman, insan bütün sıkıntılardan, gam ve kederlerden kurutulur; rahat eder; kalbi huzur bulur. Gerçekten muhabbeti temin eden sıfatlar çok kıymetli olduğu için; kendisiyle muhabbet kurulup huzur bulanacak kimseler de çok azdır.

Bu sıfatlar yedi tane olup şunlardır: İlim, akıl, edep, güzel ahlak, cömertlik, temiz kalp ve tevazu. Bunların bir kısmı olmayınca, insan mükemmel şekilde dostluk yapılacak kimse bulamaz; çünkü bunların zıddı olan sıfatlar, bütünüyle kalbi soğutacak şeylerdir. Mesela, cahil kimse ile sıcak muhabbet kurulamaz. Aynı şekilde, ahmak, cimri, kötü ahlaklı, bozuk tabiatlı ve kibirli kimselerle de muhabbet edilemez. Bunu iyi bil.

Bize Esmaî, hikmet ehlinden birisinin şu sözünü nakletti: "Şerefli ve yüksek insanlara muhabbetle davranın. Halka, onlara yönelerek ve dikkat ederek muamele edin. Düşük tabiatlı insanlara ise korku vererek onları idare edin."

İnsanlar ağaçlara benzer.

Bazı ağaçların gölgesi vardır; fakat meyvesi yoktur. Dünyada bir menfaati dokunup ahirette fayda vermeyen kimse buna benzer. Ona ara sıra ihtiyaç duyulur.

Bazı ağaçların meyvesi vardır; fakat gölgesi yoktur. Ahirette faydalı olup dünyada bir menfaat vermeyen kimse, buna benzer.

Bazı ağaçlar vardır ki; hem gölgesi hem de meyvesi bulunur. Hem dünyada hem de ahirette fayda veren kimse buna benzer. Bu kimse insanların en kıymetlisidir.

Bazı ağaçlar da vardır ki; ne gölgesi ne de meyvesi bulunur. Dünyada ve ahirette bir fayda vermeyen kimse buna benzer. Ona hiç ihtiyaç duyulmaz. Bu kimse, Ümmü Ğaylan denen dikenli çöl ağacına benzer; elbiseyi yırtar, onun yenecek içilecek hiçbir şeyi yoktur. Bu durumda olan insanlar, kimseye bir fayda vermedikleri gibi, hep zarar verirler; çokça bulunurlar fakat bir işe yaramazlar. Bu kimse, Yüce Allah'ın şu ayette anlattığı kimselere benzemektedir:

"O, faydasından çok zarar veren birisine yalvarır. O ne kötü bir dost ve ne kötü bir yakındır."[447]

Bu kimse, hayvanlar içinde fare ve akrebe benzemektedir.

İnsanların bu sıfatları hakkında şöyle denmiştir:

Bak şu insanlara farklıdır her biri;
Eşit değillerdir, ağaçlar gibi.

Bir ağaç var ki, tatlıdır meyvesi;
Bir diğeri var ki, yoktur bir şeyi.

Birinde hem gölge hem meyve vardır;
Diğeri gölgesiz, meyvesiz bir ağaçtır.

[447] Hac 22/13.

Bu konuda bize, ediplerden birisinin şu sözü nakledildi:

Bir sıkıntı olunca, kimse senden bir yardım beklemiyorsa, mahşer günü insanlara şefaat edecek birisi değilsen, malın ile de insanlara cömertlik yapmıyorsan, dostlarının seni terk etmesi daha faydalıdır."

Seleften/önceki salihlerden birisi demiştir ki: "Kardeşlerinden birisi bir idari görev üstlendiğinde, sana önceki sevgisinin yarısını koruyabiliyorsa, bu bile çoktur."

Bize, Muhammed b. Kasım el-Kuraşî, Rabi' b. Süleyman'dan naklen İmam Şafii'nin (rah) yaşadığı şu olayı nakletti.

İmam Şafii (rah), Bağdat'ta iken birisiyle kardeş oldu. Bu kardeşi para ve maden işleriyle ilgili bir göreve getirildi; fakat adamın İmama karşı daha önceki hâli değişti. Bunun üzerine İmam Şafii (rah), kendisine şu manada bir şiir yazıp gönderdi:

"Git! Senin sevgini boşadım; fakat bu, bütün işi bitiren tam bir boşama değildir. O tek bir boşamadır. Eğer, dikkat edersen, diğer iki boşama hakkı duruyor, onlarla bana sevgin devam edebilir. Eğer buna da yanaşmaz yan çizersen, ikinci boşamayı yaparım ve sen iki hayız içinde iki kere boşanmış olursun. Bununla birlikte yine de dönme imkanın kalır. Ancak, seni üçüncü kez kesin olarak boşarsam; o üstlendiğin görev sana bir fayda sağlamaz, dikkat et!"

İmam Şafii'nin (rah) bu sözü alimlerden birisine söylenince, onun güzel bularak: "Bu, fıkha uygun bir boşamadır; fakat o, nikah yapmadan önce boşamış oldu" dedi.

İmam Şafii (rah), Muhammed b. Abdulhakem el-Mısrî'yi Allah için kardeş edinmişti; onu sever, kendisine yakın tutar ve: "Beni Mısır'da tutan ancak odur" derdi. Bir gün Muhammed hastalandı, İmam Şafii onu ziyarete geldi. Muhammed el-Kuraşî'nin Rabi' b. Süleyman'dan naklettiğine göre, İmam Şafii, kendisini ziyaret ederken şu şiiri okumuş:

Dostum hastalandı, geldim ziyarete;
Ben de hastalandım, onun derdiyle.

Dostum gelip beni ziyaret etti;
Onu görünce, hastalık gitti.

Mısırlılar, İmam Şafii'nin (rah), kendisinden sonra ilim halkasını Muhammed b. Abdulhakem el-Mısrî'ye bırakacağına kesin gözüyle bakıyorlardı. Onu kendisinden sonra yerine geçireceğini ve insanların onun etrafında toplanmasını emredeceğini düşünüyorlardı. Hatta hastalığında: "Ey Ebu Abdullah! Sizden sonra kimin etrafında toplanacağız, bu ilim halkasının sahibi kim olacak?" diye kendisine bu durum soruldu. Soru sahipleri, onun, Muhammed b. Abdulhakem el-Mısrî'yi işaret edeceklerini zannettiler; o da bunu bekleyerek hareketlendi. O anda İmamın baş ucunda oturuyordu. Bu sonu üzerine İmam Şafii: "Bu konuda şüpheye ne gerek var; Ebu Yakup Büveytî var ya!" dedi. Muhammed b. Abdulhakem el-Mısrî bu cevaba kırıldı, içi daraldı. İmamın halkasındakiler Ebu Yakup Büveytî'ye yöneldiler. Hâlbuki Muhammed b. Abdulhakem el-Mısrî, İmam Şafii'nin ilmini almış, mezhebini öğrenmiş, bunun için İmam Malik'in mezhebini terk etmişti. Ancak Büveytî, ondan daha faziletli ve daha dindardı. Zühd ve veraya/takvaya daha yakındı.

İmam Şafii (rah), bu işi Ebu Yakup Büveytî'ye havale ederek onun Allah için dindeki samimiyetini ve müslümanlara karşı güzel hâlini dikkate almış, sevdiği kimseye yağcılık yapmamış, bu konuda halkın rızasına uymamıştı; çünkü bu iş için Büveytî daha ehil ve daha uygundu.

İmam Şafii (rah), vefat edince, Muhammed b. Abdulhakem, onun meclisinden ayrıldı, mezhebini terk etti, talebelerini bıraktı, İmam Malik'in mezhebine geri döndü. Babasının İmam Malik'ten alıp yazdığı kitapları nakletti ve onlarda derinleşti.

Büveytî ise, Mısır topraklarını terk ederek insanlardan uzaklaşıp Büvyet'te bir kenara çekildi; evine kapandı ve şu an Rebi' b. Süleyman'a nispet edilip onun adıyla bilinen el-Ümm kitabını yazdı. Bu kitabı Büveytî yazdığı hâlde, onda ismini zikretmedi. Onu Reb'i b. Süleyman'a ulaştırdı, o da bir takım ilavelerle kitabı ortaya çıkardı; halk bu kitabı ondan dinledi.[448]

[448] İmam Şafii'ye ait el-Ümm adlı eser, Rebi' b Süleyman tarafından rivayet edilmiş meşhur bir eserdir. Fıkıhla ilgilidir.

Büveytî, Kur'an konusundaki görüşleri yüzünden tutuklanıp, hâlifenin huzuruna çıkarıldı ve hapse atıldı. Bize Reb'inin şöyle dediği nakledildi: "Büveytî bana hapishaneden bir mektup gönderdi; mektubunda beni ilim meclislerine teşvik ediyor, ilme devam etmemi, ilim talebelerine yumuşak davranmamı, bütünüyle onlara yönelmemi ve kendilerine tevazu göstermemi emrediyordu."

O demiştir ki: "İmam Şafii'nin (rah) çok defa şöyle dediğini işittim:

"İnsanlar kendisine ikram ve hürmette bulunsun diye, nefsimi onlar için iyice alçalttım, zelil ettim; çünkü, alçaltıp zelil etmediğin kibirli bir nefse asla ikram ve hürmet olmaz."

Seleften birisi, oğluna şu tavsiyelerde bulunmuştur: "Yavrum! İnsanlar içinde ancak şu kimselerle arkadaş ol: Sen fakir olunca, sana yaklaşır; zengin olduğunda sendeki mala tamah etmez, mertebesi ve makamı yükseldikçe, sana üstünlük taslamaz, onun için tevazu gösterdiğinde senin şerefini korur, ona muhtaç olduğunda ihtiyacını giderir, kendisiyle birlikte olduğunda seni edebiyle süsler. Eğer böyle bir kimseyi bulamazsan başka kimseyle arkadaş olma!"

KARDEŞİNİ VE ÂİLESİNİ NEFSİ GİBİ GÖZETMEK

Kardeşlik haklarından birisi de, kardeşini ve ailesini kendi ailesi gibi gözetmektir. Bu konuda selefin/önceki salihlerin hâli şöyleydi.

Bir adam, haberi yokken, bir kardeşinin evine gelirdi; ailesine: "Ununuz var mı? Zeytin yağınız bulunur mu? Şuna ihtiyacınız var mı? diyerek sorardı; eğer: "Yok!" derlerse, lazım olan şeylerini satın alıp getirirdi.

Salihlerden birisi der ki: "Allah için gerçekten kardeş olan kimse, kendi ailesi ile kardeşinin ailesini ayrı tutmaz; her ikisinin ihtiyaçlarını ortak olarak görür, kardeşiyle karşılaştığında, bu yaptığından hiç haberdar etmezdi"

Said b. Ebi Arûbe, yanındaki bütün elbiseleri ipe asardı, bütün yiyeceklerini çıkarır ortaya dizerdi, yüzülmüş koyun satın aldığında onu evine

asar ve kapısını açardı. Allah için sevdiği kardeşleri gelerek hiçbir izin almadan ve danışmadan evine girer; yemek isteyen ondan yer, canı et isteyen asılı gövdeden bir miktar keser kızartarak veya kazanda pişirerek yer, elbiseye ihtiyacı olan da ipte ası elbiseden alır giyerdi.. Kardeşleri onun bu ahlakını bilirdi. Onun gibi, bu ahlak üzere olan bir grup insan vardı.

Allahu Teala müminler arasındaki kaynaşma ve sevgiyi, rahmetini ve kudretini gösteren ayetlerinden yapmıştır: Yüce Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.v) bu sıfatı methetmiş, Efendimiz (s.a.v) dahil, onların oluşumunda hiç kimsenin bir etkisi ve müdahâlesi bulunmadığını belirterek şöyle buyurmuştur:

"...ve Allah onların kalplerini birleştirdi. Şayet sen yeryüzünde olan bütün şeyleri verseydin, onların kalplerini yine birleştiremezdin. Fakat Allah, onların arasını bulup kaynaştırdı. Şüphesiz O Azizdir; her şeye hükmü geçer, Hakîmdir; her işinde hikmet sahibidir."[449]

Ayetin son kısmına şu manalar da verilmiştir:

Allah Azizdir; O'nun ayırdığını kimse birleştiremez; birleştirip kaynaştırdığın da O'ndan başka kimse ayıramaz.

O, Hakimdir; kalpleri kaynaştırmada tek hüküm ve yetki O'nundur. Aynı şekilde, O, kuluna Zatını tanıtmada ve tevhidi öğretmede de tektir.

Diğer bir mana şöyledir: O, Azizdir; kalplerin kaynaşmasını çok kıymetli yaptı ve onu müminlerin nazarında çok büyüttü. O, Hakimdir; bu sevgi ve kaynaşmayı hikmetiyle salihlerin kalbine koydu.

Ebu'd-Derda (r.a), bir tarlada çift sürmek için koşulmuş iki öküz gördü. Öküzlerden birisi durup tırnağı ile vücudunu kaşımaya başladı; bu arada diğer öküz durup onu bekledi. Bu durumu gören Ebu'd-Derda (r.a), ağladı ve: "Yüce Allah için birbirini seven iki kimse de böyledir; birlikte Yüce Allah için amel ederler; Allah'ın emrini yerine getirmek için birbiriyle yardımlaşırlar. Birisi durduğu zaman, diğeri de durur; onun gelmesini ve ilerlemesini bekler."

Ebu'd-Derda'nın (r.a), ibadetinin çoğu, evinin bir köşesine oturup tefekkür etmekti.

---
[449] Enfal 8/63.

KARDEŞLERİ İÇİN DUA ETMEK

Ebu'd-Derda (r.a), demiştir ki: "Secde hâlinde yaptığım dualarda, kardeşlerimden kırk (bir rivayette yetmiş) tanesinin ismini söyleyerek kendilerine dua ederim."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Bir kimsenin din kardeşi için gıyabında yaptığı dua geri çevrilmez/kabul edilir. Duayı yapanın başında bir melek: "İstediğinin aynısı sana verilsin!" diye dua eder.*"[450]

Hadisin başka bir rivayetinde Allahu Teala şöyle buyurur: "*Kulumi istediğini vermeye önce senden başlarım.*"[451]

Meşhur hadiste bir şöyle buyrulmuştur: "*Kişinin kardeşi için yaptığı dua, kendi nefsi için yaptığı duadan daha çabuk kabul edilir.*"[452]

Kardeşliğin haklarından birisi de, ona özel olarak dua etmek ve gıyabında affı için Allah'a yalvarmaktır. Eğer, Allah için kardeşliğin bundan başka bir bereket ve faydası olmasaydı, bu bile çok büyük bir menfaattir.

Muhammed b. Yusuf el-İsfehânî derdi ki: "Allah için sevilen salih kardeş gibisi var mı acaba! Sen öldüğünde ailen oturup mirasını bölüşürken ve senin geride bıraktığın mallarla keyiflenirken, salih kardeşin sadece senin derdine düşer, senin ahirete gönderdiklerini düşünür ve sen toprak altında yatarken o, gece karanlıklarında senin için dua eder."

Gerekten Allah için dost edilen salih kardeş, meleklere benzer; çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"*İnsan öldüğü zaman, diğer insanlar: "Acaba geride miras olarak ne bıraktı!" derler; melekler ise: "Bu kimse ahirete ne gönderdi?" derler.*"[453] Eğer kul, ahirete hayırlı ameller göndermiş ise, melekler buna sevinirler ve ona şefkat gösterirler.

---

[450] Müslim, Zikr, 88; Ebu Davud, Vitr, 29; İbnu Mace, Menasik, 5; Ahmed, Müsned, V, 195; VI, 452.

[451] Zebidi, İthafu's-Sade, VII, 136.

[452] Aynı manada bkz: Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 623; Ebu Davud, Vitr, 29; Tirmizi, Birr, 50.

[453] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10475; Deylemi, Firdesü'l-Ahbar, No: 1118; el-Muttaki, Kenz, No: 42735; Suyuti, es-Sağîr, No: 849.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Allah için kardeş edinmenin şu söyleyeceğim durumdan başka bir faydası olmasaydı bile, peşine düşmeye yeterdi. Kardeşlerden birisi vefat edince, vefat haberi diğerine ulaşır; o kardeşine acır, dua eder, Allah'tan affını ister; belki de kardeşi onun güzel niyeti ve duası bereketiyle affedilir."

Denilir ki: "Bir kimseye kardeşinin vefat haberi ulaşınca, ona acıyıp affı için istiğfar etse, sanki cenazesinde bulunmuş ve namazını kılmış gibi olur."

Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Ölünün kabirdeki durumu, suda boğulmakta olan kimsenin durumuna benzer; o, ne bulsa kurtulmak için ona yapışır. Ölü, kabrinde anne-babasından, herhangi bir kardeşinden dua bekler. Dirilerin yaptığı dualar, ölülere dağlar büyüklüğünde nurlar hâlinde arz edilir."[454]

Allah için kardeş olan kimseler, diğer kardeşlerine vefatlarından sonra kendileri için devamlı dua etmelerini vasiyet ederler; kardeşleri hakkında sadık niyetleri ve güzel yakinleri sebebiyle bunu çok isterlerdi.

Gerçekten bir insan için en büyük hasret, kendisine Allah için bir kardeş bulmadan, onunla kardeşliğin faziletlerini ele geçirip bu sayede Allah katında sevenlerin derecesine ulaşmadan bu dünyadan çıkıp gitmesidir. Dünyada insanların en garibi, kendisiyle muhabbet edeceği bir dostu ve huzur bulacağı bir arkadaşı olmayan kimsedir. Bu konuda Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir:

"Sıcak bir dostu olmayan kimse gariptir. Sakın kötü zan ve düşünceler seni yakın arkadaşından uzaklaştırmasın."

Büyük zatlardan birisi diğerine şu şiiri okumuştur:

Vatanı uzak olan kimse garip değildir;
Asıl garip dosttan uzaklaşan kimsedir.

[454] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 7905; Suyuti, Şerhu's-Sudur, 395; Zebidi, İthaf, XIV, 278.

Dostluğu eski olan vefa sahibi;
Çok uzakta olsa da yakında gibi.

Süfyan es-Sevrî'ye: "Kiminle muhabbet ediyorsun?" diye sorulduğunda, şöyle demiştir: "Kendisini iki senedir görmedim ama, Kays b Rebi' ile (gönülden) muhabbet ediyorum."

Alimlerden birisi der ki: "Yanımda olmayan bazı kardeşlerimin sevgisi, bende, her gün sabah akşam yanıma iki defa girip çıkan kimseden daha kuvvetlidir."

Muhammed b. Davud ise şöyle demiştir: "Memleketlerin birbirinden uzak olup kalplerin birbirine yakın olması, sadece memleketlerin birbirine yakın olmasından daha hayırlıdır."

KARDEŞLERİ AĞIR YÜK ALTINA SOKMAMAK

Mümin, kardeşine karşı şu beş davranıştan kaçınması gerekir; çünkü onların edep ve mertlikte yeri yoktur.

1- Kardeşini devamlı kendisine ağır gelen sevmediği işlerin altına sokmak.

2- Kendisinden güzel şeyler işittiği hâlde, başkasının onun hakkındaki dedikodusunu doğru bulmak.

3- Devamlı, nereden geldin, nereye gidiyorsun? Gibi sorular sormak.

4- Gizli kusurlarını araştırmak.

5- Onun hakkında yayılan haberlere kulak vermek.

Bize, önceki büyüklerin bu beş şeyi kötü gördükleri rivayet edildi.

Muhammed b. Sirin demiştir ki: "Kardeşini, zorlanacağı yükün altına sokma."

Mücahid der ki: "Kardeşini bir yolda giderken görürsen: "Nerden geliyorsun, nereye gidiyorsun gibi (sana lazım olmayan, bazen de onu zora sokacak olan) soruları sorma. Belki o sana cevap verirken, doğru söylediği gibi, yalan da söylemek zorunda kalır; onu yalana sen sevketmiş olursun."

Bize kadar gelen bir rivayete göre; hikmet ehlinden birisi bir hikmet ehline gelerek: "Sevgine talip olmak için sana geldim" dedi. O da: "Eğer üç mihrini/beraber olma hediyesini verirsen sana dost olurum!" dedi. Adam: "Bunlar nedir?" diye sordu; hikmet ehli: "Hiçbir işte bana aykırı davranmayacaksın; bana cilalı, yapmacık sözler sarfetmeyeceksin, bana asla rüşvet vermeyeceksin/benimle haksız bir iş yapmayacaksın" dedi. Adam: "Tamam, söylediklerini yapacağım" deyince: "Ben de seni kendime kardeş/dost edindim" dedi.

Kardeşinin gizili kusurlarını aramaya ve hakkında haber toplayama gelince; Allah ve Resûlü bu ikisini yasaklamış; Hz. Peygamber (s.a.v), birbirine sırt çevirmek ve birbirinden ilgiyi kesmeyi terk etmekle birlikte onları yapmamayı kardeşlik için şart koşmuştur. Meşhur hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Birbirinizin gizli kusurlarını araştırmayın, kardeşiniz hakkında kötü haber peşine düşmeyin; birbirinizden ilişiği kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun."[456]

İlişiği kesmek, görünür işlerde ve zahiri hayatta olur. Bu, kardeşi ile irtibatı kesmek ve onunla alıştığı normal gidişatı bozmaktır. Sırt çevirmek ise, insanın görünmeyen iç aleminde olur. Bu da davranışlarda ortaya çıkar. Sırt çevirme demek, onun sevmediği işleri yapma, o yokken hoşlanmadığı şeyleri yaparak ona muhâlefet etme, demektir.

Allah için kardeş olan kimseler, birlikte geceliyorlar, beraberce ilim öğrenerek, amel ve ibadet ederek, Kur'an okuyup zikirler yaparak vakitlerini değerlendiriyorlardı. Zaten bunlarla sohbet güzel olur, gerçek muhabbet korunur. Onlar, bu şekilde ilim ve manevi hâllerini artırıyor, dünya ve ahiretleriyle ilgili menfaat elde ediyorlardı. Bunlar, güzel ahlakları elde etmek, aklı geliştirecek tecrübeler edinmek, gerekli ilimleri öğrenmek gibi hayırlardır. Bu saydığımız şeyleri, insanlardan uzaklaşarak tek başına elde etmek mümkün değildir. Hem insanlardan ayrılıp bir kenara çekilmek, ancak eh-

[456] Bkz: Buharî, Nikah, 45, Edeb, 58, Müslim, Birr, 28-32; Ebu Davud, Edeb, 48; Malik, Hüsnü'l-Hulk, 15; Ahmed, Müsned, I, 3; II, 157; 287.

li olan kimse için doğru olur. Onlar, kalpleri temiz ve aza rıza gösteren kimselerdir. Onlar, ilahi rahmeti elde etmişlerdir, hasetten kurtulmuşlardır, birbirine yardım etmenin zevkine varmışlar, kibir ve böbürlenmekten kurtulmuşlar, tekellüf ve zorlama işleri ortadan kaldırmışlar, sürekli kaynaşma ve muhabbet içinde olmuşlardır. Bu kötü sıfatlar bulunmayınca ve onların zıddı olan güzel sıfatlara sahip olununca, ayrılık çok az olur.

Denilmiştir ki: "Kim, külfeti/meşakkatli işleri ve yapmacık davranışları ortadan kaldırırsa; onun dostluğu ve insanlarla kaynaşması devam eder.

Hz. Ali (r.a) demiştir ki: "Arkadaşların en kötüsü, senin kendisi için biri sürü sıkıntı ve külfete girdiğin kimsedir." Hz. Yunus Peygambere (a.s) yakın arkadaşları ziyarete geldiler; o da arpa ekmeği ile kendi ektiği yeşil sebzelerden doğrayarak önlerine koydu, sonra onlara şöyle dedi: "Eğer Allahu Teala külfete girenleri/gereksiz yük altına ve yapmacık işlere girenleri lanetlemeseydi, ben de sizin izin kendimi zorlar, bundan başka yiyecekler getirirdim."

Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Ben ve ümmetimin muttakileri tekellüften/zorlama ve yapmacık işlerden uzağız."[456]

İnsanın yapma niyetinde olmadığı bir işi (birilerin hatırına zorla) yapması, kendisini ilgilendirmeyen işlere girmesi, kendisine yetecek şeyleri haset ve düşmanlık ile alması tekellüfe girmektedir.

Dostlar arasındaki kin ile ayrılık meydana gelir. Birbirine karşı övünme ve maddi işlerde yarışma ile, uzaklaşma hasıl olur. İçteki kötü niyet ve hile ile karşılıklı nefretleşme başlar. Bütün bunlar, kardeşler arasındaki kaynaşma ve sevgiyi giderir, muhabbeti noksanlaştırır, kardeşliğin faziletini kaybettirir.

---

[456] Bkz: Zebidi, İthaf, VII, 152; Acluni, Keşfu'l-Hafa, No: 610. Tekellüfü yasaklayan bir hadis için bkz: Buhari, İ'tisam, 3.

KARDEŞİNE SOĞUK DAVRANMAMAK

Ehl-i Beytten bir alim (Cafer es-Sadık) rah demiştir ki: "Kardeşlerimin bana en ağır geleni, benim kendisinden çekinerek hareket ettiğim, onun da benden çekindiği kimsedir."

Seleften birisi demiştir ki: "Önceki salihler, birbirinin durumundan istifade etmeye çalışmazlar, birbirlerinden de çekinmezlerdi."

Hasan-ı Basrî'ye: "İzni olmadan malını yemenin helal olduğu arkadaş kimdir diye? Sorulunca; şöyle demiştir: "Nefsin kendisiyle rahat ettiği ve kalbin huzur bulduğu kimsedir. Arkadaş böyle olunca, artık onun malı için izin almaya gerek yoktur."

Zunnun-ı Mısrî'ye: "Ünsûn/Allah ile kalp huzurunun ve dostluğun ne olduğu?" sorulunca; şöyle demiştir: "Gördüğün her nurlu yüzden ve işittiğin her güzel sözden kalbinin huzur bulmasıdır. Allahu Teala'nın her durumda senin kalbine nazar ettiğini unutma."

Eğer kardeşinin malından ve yükünden bir şey alınca, onun buna sevineceğini yahut ondan rahatsız olmayacağını bilirsen, o malı alman sana helal olur; sana önceden bir izin vermemiş olsa bile; çünkü senin bu şekilde bilgin, izin yerine geçer. Bunun sendeki alameti, yaptığın işten içinin rahat etmesi ve kalbinin sakin olmasıdır. Sendeki bu hâl, kardeşinin de ona sevineceğini gösterir.

Buna göre; bir kimsenin malından aldığında onun bundan rahatsız olacağını, yahut o kimsenin elindeki malda çok sıkı ve cimri davrandığını bilirsen; onun malından bir şey almanı mekruh görürüm. Her ne kadar sen ona haber verdikten sonra izin verse de, senin için en güzeli ondan bir şey almamamdır.

Vera ve takvaya göre, böyle bir kimse kendisi verse bile onun malını kabul etmemek daha hayırlıdır. Sen onun asıl durumunu bildikten sonra, bütün malını verse bile, yaptığı boştur; bu onun için gerçek bir infak değildir. Bunun delili, içinin daralması, kalbinde bir soğukluk ve çekingenliğin bulunmasıdır. Kalbin bu durumlardaki hâlini anlatan bir hadiste şöyle buyrulmuştur.

"Günah, kalbinin rahatsız ve huzursuz olduğu şeydir."[457]

Bir diğer hadiste de şöyle buyrulmuştur.

"Günah, kalbinin tırmalayan ve rahatsız eden şeydir. İyilik, güzel ahlaktır. İyilik, yaparken için rahat ettiği ve kalbin huzur bulduğu şeydir."[458] Buradaki sözler, farklı hadislerde gelmiştir. Biz onları bir arada zikrettik.

Yukarıda zikrettiğimiz konuya şu olay bir delil olmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v), Berire'ye sadaka olarak verilen etten, kendisi yokken ve ondan izin almadan yemiştir;[459] çünkü Efendimiz (s.a.v) onun buna sevineceğini biliyordu. Bunun için iznini almayı beklemedi.

Bunun tersi de geçerlidir. Eğer bir kimse, izni olmadan malından alındığında, rahatsız olacaksa, onun malından yememelidir.

Hâşim el-Evkas, bir gün Hasan-ı Basri'yi bir bakkala girmiş bir şeyler atıştırırken gördü; bir hurmadan, bir zeytinden yiyordu. Ona künyesi ile hitap ederek: "Ey Ebu Said, iznini almadan adamın malından mı yiyorsun?" diye sordu; Hasan-ı Basrî: "Hay yazık sana! Bana yakınların yiyeceklerinden yemek ile ilgili ayeti okusana" dedi ve kendisi: "*Kendi evinizden yemenizde bir sakınca yoktur*" ayetini: "*Samimi arkadaşınızın evinden yemenizde de bir sakınca ve günah yoktur*"[460] kısmına kadar okudu."

Hasan-ı Basri'nin arkadaşlarından Muhammed b. Vasi' ve Ferkad es-Sencî onun evine girip izin almaksızın yiyip içerlerdi. O da onları görünce sevinir ve: "Bana önceki salihlerin ahlakını hatırlattınız; onlar da böyle idiler" derdi.

O demiştir ki: "Ebu Süleyman ed-Dârânî'nin yanına giderdik; bize en güzel yiyeceklerden getirir, önümüze koyar, fakat kendisi yemezdi. Gelse-

---

457 Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5434; Tabarani, el-Kebir, No: 8748; Heysemi, ez-Zevaid, I, 176.

458 Birbirini tamamlayan rivayetler için bkz: Müslim, Birr, 14-15; Tirmizi, Zühd, 52; Darimi, Büyu', 2; Ahmed, Müsned, IV, 182; 228; Beğavi, Şerhu's-Sünne, XIII, 77; Ebu Ya'la, Müsned, No: 1586; Heysemi, ez-Zevaid, I, 175.

459 Hz. Peygamber (s.a.v) sadaka almazdı; ancak burada fakir hizmetçiye verilen sadaka onun mülkü olmuştur. Bir fakir kendisine verilen sadakadan zengine ikram edebilir; zengin de ondan yiyebilir.

460 Nur 24/61.

ne, dediğimizde: "Bunları sizin için sakladım"derdi. Biz kendisine: "Bu güzel şeyleri bize yediriyorsun, kendin niçin yemiyorsun?" diye sorduğumuzda: "Ben onları yemiyorum; çünkü o tür şeyleri yemeyi terk ettim. Onları sizin için getirdim; çünkü sizin onları sevdiğinizi biliyorum" derdi.

Arkadaşlarından birisi anlatır: İbrahim b. Edhem ile beraber el-Masîs beldesinde ve sahil köylerinde kalırdık; bütün gece bize çam fıstığı, fındık ve badem kırar, hazırlar ve: "Yiyiniz," derdi. Biz, kendisine: "Keşke sen gece namazla meşgul olsan, bu işleri bıraksan!" dediğimizde: "Bu daha faziletlidir" derdi.

Önceleri, insanlardan birisine aniden bir misafir gelirdi; onun yanında misafirlere ikram edecek hazırda bir şey yoksa, hemen kardeşlerinden birisinin evine giderdi; oradan ekmek ve kardeşinin pişirdiği yemek tenceresini alıp misafirlerine götürürdü. Daha sonra evinden yemek aldığı kardeşi ile karşılaştığında, kardeşi onun bu yaptığı çok güzel bulur ve her seferinde böyle yapmasını isterdi.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Bir kimse, kardeşinin evinde şu dört şeyi rahatça yapıyorsa, onunla muhabbeti tamam demektir. Bunlar; yemek, hela ihtiyacını gidermek, uyumak ve namaz kılmaktır." Ben bu sözü üstadlarımızdan birisine anlattığımda; o: "Doğru söylemiş, fakat yapılacak bir iş daha kaldı" dedi. Ben: "Nedir o?" diye sorduğumda: "Kardeşinin evinde hanımı ile misafir oluyorsa cima yapabilmesidir. Eğer bu beş şeyi huzur içinde yapabiliyorsa, kardeşi ile muhabbeti tamdır " dedi.

Gerçekten bu böyledir; çünkü evler, özellikle bu beş şeyi yerine getirmek için yapılır. Bu şeylerde bir açılma ve dağılma olduğundan insan kendisini ancak evinde gizler. Eğer bu işler olmasaydı, mümin için Yüce Allah'ın evleri/mescitler daha huzurlu ve daha hoştur.

İnsan, kardeşiyle tam bir ünsiyet ve muhabbet içinde olunca, tek başına olan kimsenin, kendisini ayıplayacak birisinden çekinmeden evinde rahat ettiği gibi; kardeşinin evinde de çekinmeden rahatça hareket eder. Bu da ancak, uyum içinde olmakla gerçekleşir. Gerçekten, bir kimsenin

din kardeşiyle tam bir muhabbet hâli, ancak bu beş şeyi onun evinde yapabildiği zaman elde edilmiş olur.

Üstadımızın "cima yapabilmeli" sözüne, Arapların misafirlerini karşılarken söyledikleri sözlerden bir delil çıkarmak mümkündür. Onlar eve gelen misafire: "Merhaba, ehlen ve sehlen!" derler. Bunların manası şudur:

Merhaba demek; senin için yanımızda rahatlık ve huzur vardır; kalbimiz ve evimiz senin için açıktır, geniştir, rahat ol demektir.

Ehlen demek; yanımızda kendileriyle huzur bulacağın kimseler var; bizden ürkme, rahat ol, demektir.

Sehlen demek; burada senin için bir zorluk yoktur; her işini kolaylıkla görebilirsin; hiçbir sıkıntı çekme, demektir. Bu kolaylık, misafiri karşılarken ve onunla oturup hasbi hâl ederken zaten kendisini gösterir.

TANIŞMA VE DOSTLUĞUN SEBEPLERİ

Bil ki; insanların birbirileri ile tanışmaları şu yedi şekilden birisi ile olmaktadır; bunların bir kısmı diğerinden daha değerlidir.

1- Sadece görme ve hâlini işitme yoluyla: Bir insanı ibadet yaparken görür veya müslüman olduğunu duyarsak, onu sevmemiz gerekir. Bu kadar tanıma ile, müslümanlık ve umum halka ait haklar oluşur.

2- Komşuluk yoluyla: Bu durumda komşuluk hakkı da meydana gelir. Böylece, müslümanlık hakkı ile komşuluk hakkı birleşmiş olur. Bu, ayette geçen yakın komşudur.

3- Yol veya iş aşkadaşı: Bu da iyilik ve ihsanı emreden ayetin[461] bir diğer manasına göre, yol arkadaşıdır. Bu durumda üç hak bir araya gelmektedir: Müslümanlık hakkı, komşuluk hakkı ve yol arkadaşı hakkı.

4- Sohbet arkadaşı: Bu tanışma, devamlı beraberlik ve aynı yola uyma ile gerçekleşir. Bu, diğerlerinden üstündür.

---

[461] Bkz: Nisa 4/36.

5- Yakın arkadaşlık kurarak tanışmak: Bu, gerçek kardeşlik olup, o, arkadaşıyla içli-dışlı bir şekilde hayatı paylaşmaktır. Arkadaş kelimesiyle pek çok durum anlatılır. Bunlar içinde, sürekli beraberlik, candan dostluk, birbirini ziyaret, beraber geceleme, birlikte yemek yeme gibi durumlar vardır. Gerçek dostluk böyle olup hepsini içerir.

Muâşeretin manası, içli dışlı ve birbirine yakın olmaktır. Hadis-i şerifte kadınlara: "*Sizler aşîr'e/kocanıza karşı çok nankörlük yaparsınız*"[462] buyrularak; kocaya da bu manada "aşîr" denmiştir.

Allahu Teala'nın: "*O ne kötü bir yardımcı ve ne kötü bir dosttur*"[463] ayetinde geçen "aşîr" kelimesi de yakın ve içli dışlı olunan kimse manasındadır.

Muâşeret kelimesiyle anlatılan dostluk ve yakınlık tek taraflı değildir; o iki kimse arasında gerçekleşir; biri diğeri gibi hareket eder, onun yaptığını yapar, onun gibi olur.

6- Özel kardeşlik: Bu, arkadaşlıktan daha üstündür. Bu, genelde hâlleri birbirine benzeyen ve aynı düşünceleri paylaşan kimseler arasında gerçekleşir. Birinde bulunan, kalp, himmet/arzu ve yöneliş, ilim ve ahlak diğerinde de bulunursa, kardeşlik kurulmuş olur; cinsleri birbirinden farklı olsa da. Nitekim ayet-i kerimede Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

"*Hiç şüphesiz elindeki malı saçıp savuranlar/israf edenler, şeytanların kardeşleridir.*"[464] Bunu yapanlar, şeytan cinsinden olmadıkları gibi, onlarla aynı yaratılışa sahip de değildir. Fakat, kalpleri ve hâlleri birbirine benzeyince, aralarında kardeşlik oluşmuştur. Bu, hâl kardeşliğidir ve gerçek arkadaşlık odur.

7-Sonra muhabbet gelir: Bu, özel kardeşliktir. O, Allahu Teala'nın iki kimse arasına koyduğu kaynaşma, onların kalplerinde bulundurduğu muhabbetle meydana gelir. Bu işi bizzat Yüce Allah yapar; onu başkasına vermez. Bu, kalplerin birbiri ile rahat etmesi, iç alemin genişlemesi, gön-

---

[462] Buhari, Hayz, 6; Zekat, 44; Müslim, İman, 132; Nesai, İdeyn, 19; İbnu Mace, İdeyn, 19; Darimi, Salat, 224; Ahmed, Müsned, I, 328.

[463] Hac 22/13.

[464] İsra 17/27.

lün sevinç duyması, aradaki soğukluğun giderilmesi ve çekinmenin yok edilmesidir.

Bundan sonra özel dostluk gelir. Hâlîl/özel dost, habibten/sevgiliden daha üstündür. Hem bu özel dostluk, ancak aynı derece ve aynı yolda olan arif, alim ve akıllı kimseler arasında olur. O, çok az bulunur ve çok az bilinir. Onunla gerçek sevgi ve dostuna nefsine tercih etme gerçekleşir.

Buna göre, her özel dost, habibtir/sevendir; fakat her seven özel dost değildir; çünkü özel dostluk, ileri derecede bir akla, yüksek seviyede bir ilme, sağlam bir irade ve azme muhtaçtır; bunlar her sevilen kimsede bulunmayabilir. Bunun için onu talep etmek pek kıymetlidir; onu dille tarif etmek çok zordur. Allahu Teala Peygamberi Hz Muhammed'i (s.a.v) muhabbet makamında yükseltmiş ve onu babası Hz. İbrahim'in (a.s) makamına ortak etmek için kendisine özel dostluk makamını vermiştir. Bu makam, muhabbet makamına ilaveten verilmiştir. Bu manada Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Eğer ben insanlar içinden birisi özel dost edinseydim, hiç şüphesiz Ebu Bekir'i dost edinirdim. Fakat ben Allahu Teala'nın özel seçtiği dostuyum."[465]

Allahu Teala onu kendisine özel dost seçince, artık bu dostluğa halktan birisini ortak etmek uygun olmazdı. Efendimiz (s.a.v) sonra şöyle buyurmuştur: "***Fakat, aramızda İslam kardeşliği vardır.***"[466]

Resûlullah (s.a.v) onu kardeşlik makamında durdurmuştur; çünkü onda ikisinin hâli ortaktır. Resûlullah (s.a.v), Hz. Ali'ye de (r.a) aynı şekilde şöyle buyurmuştur:

"Benim yanımda Ali, Musa'nın (a.s) yanındaki Harun 'a.s) gibidir; ancak peygamberlik durumu hariç."[467]

---

[465] Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 45; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 2/7; Tirmizi, Menakıb, 15-16; İbnu Mace, Mukaddime, 11; Ahmed, Müsned, I, 270.

[466] Tabarani, el-Evsat, No: 2076; Heysemi, ez-Zevaid, IX, 44.

[467] Ahmed, Müsned, VI, 369, 438; Tabarani, el-Kebir, No: 12341; Heysemi, ez-Zevaid, IX, 109-110.

Görüldüğü gibi Hz. Resûlullah (s.a.v), Hz. Ali'yi kardeşlik makamında tutmuştur. Hz. Ebu Bekir'i (r.a) hullet/özel dostluk makamında zikretmekten çekindiği gibi, onu da zikretmekten çekinmiştir. Bu durumda Ebu Bekir (r.a), Ali (r.a) ile kardeşlik makamında ortak olmaktadır.Gerçi Ebu Bekir, Efendimize (s.a.v) özel yakınlığı ile daha ileri seviyededir; fakat Allahu Teala dostu Hz. Muhammed'e kimseyi ortak etmemek, tevhidi korumak, rububiyet sıfatının gereği olarak vahdaniyetinin/birliğinin delilini ayakta tutmak için için, ona verdiği makamı başkasına vermemiştir.

Diğer bir hadiste, Resûlullah (s.a.v) Efendimiz sevinç ve tebessüm içinde minbere çıkarak şöyle buyurdu:

"Haberiniz olsun, Allahu Teala İbrahim'i kendisine dost ettiği gibi beni de dost etti. Ben Allahu Teala'nın habibiyim ve aynı zamanda Allahu Teala'nın özel olarak seçtiği dostuyum."[468]

Bir müslümanı yakından tanımadan önce onun bizim üzerimizde ancak müslümanlık hakkı vardır; onunla dost olduktan sonra ise yapılacak tek iş sevmektir. Sonra, tanışma şekline göre bu ikisi arasındaki kardeşlik hakları karşılıklı artar, beraberlik uzadıyıp, güzel hukuk devam ettiği sürece, korunacak haklar büyür.

Denilmiştir ki: "Bir senelik beraberlikle kardeşlik oluşur; yirmi senelik tanışma ile akrabalık gibi yakınlık meydana gelir."

Allahu Teala, ayette, yakın arkadaşı, aile ile birlikte zikretmiş, sonra kardeşi arkadaştan bir üst dereceye yükseltmiş ve onun önüne almıştır. Bunu şu ayette görmekteyiz:

"....Yahut anahtarları elinizde olan evlerden yemenizde sizin için bir günah yoktur..."[469]

Önceleri, bir mümin, evinin ve eşyasını sakladığı yerlerin anahtarlarını Allah için kardeş olduğu kimseye verirdi; o da ikamet ve yolculuk hâlinde onları kullanırdı. Bir yolculuğa çıkarken, kardeşi ona: "Bu malda benim gibi yetkilisin; kendi mülkün gibi harca" derdi. Fakat o, kendini sıkıntıya so-

[468] Darimi, Mukaddime, 8.
[469] Nur 24/61.

kar, harcamaları kısar, mal sahibi yanında olmadığı için kendisine kıt kanaat harcama yapar ve: "Keşke kardeşim yanımda olsa da bolca harcama yapsam, rahatça yesem içsem" derdi.

O bunu, şüpheli şeylerden çekinmesinden, kardeşine karşı samimiyetinden ve onu nefsine tercih edişinden yapıyordu.

Allahu Teala, onların bu sıkıntılı hâline acıdı, vera ve takvalarına karşılık onları ödüllendirdi ve kendilerini izin verip kardeşlerinin malından rahatça yeme serbestliği verdi. Bu izni veren ayette, Yüce Allah şöyle buyurdu:

"Kendi evinizden, babalarınızın, annelerinizin, erkek kardeşlerinizin, kız kardeşlerinizin, amca, hâla, dayı ve teyzelerinizin evlerinden, ayrıca anahtarlarını elinde bulundurduğunuz evlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde size bir sakınca ve günah yoktur."[470]

Görüldüğü gibi ayette, kardeşinin evinini anahtarını elinde bulunduran kimseyi, onun yerine koymuş ve onun gibi tasarruf hakkı vermiştir. "*...anahtarlarını elinde bulundurduğunuz evlerden..*" ifadesi bunu göstermektedir. Ondan sonra, samimi arkadaşı zikretmiştir; çünkü o, önceki kimse gibi, gerçek manada dostluk sıfatını gerçekleştirmiş değildir.

Ayetin devamında; "*Bir arada veya ayrı ayrı yemek yemenizde de bir günah yoktur*" buyrulmuştur. Yani, kardeşleriniz evlerinden mevcut iken, yahut evlerinden ayrı iken yemenizde bir sakınca yoktur demek istedi ve onların bulunmasıyla bulunmamasını bir tuttu; çünkü, onların kardeşlikleri gibi malları da aralarında ortaktır; infak ve sevgide kalpleri ile dilleri birdir. Bu durum, onlarda şu ayetin gerçekleştiğini göstermektedir:

"Onların işleri aralarında ortaklaşa görülür ve onlar kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler."[471] Yani onlar, işte ve infakta eşittirler.

Ediplerden birisi demiştir ki: "Kardeşler, birbirleriyle toplu hâlde kaynaştıklarında, onlardan bir kısmı lezzetli bir yemekte toplansalar, fakat bir kısmı orada bulunmasa; orada olmayanların miktarınca o yemeğin lezze-

[470] Nur 24/61.
[471] Şura 42/38.

ti noksan olur." Bu, aralarındaki muhabbetten ve birbirilerine bağlılıklarından ileri gelmektedir.

Anlatılır ki; bir gün Malik b. Dinar ile Muhammed b. Vâsi' Hasan-ı Basrî'nin evine girdiler; kendisi evde yoktu. Muhammed b. Vasi', sedirin altındaki bir yiyecek sepetini çıkarıp içindeki şeylerden yemeye başladı. Malik b. Dinar: "Elini yiyecekten çek; ev sahibinin gelmesini bekle!" diye uyardı; fakat o hiç aldırış etmeden yemeye devam etti. O sırada Hasan-ı Basri içeri girdi; onları öyle görünce: "Ey Malikcik, işte biz kardeşlerimizle böyleydik; birbirimizden çekinmeden hareket ederdik" dedi.

KARDEŞLER ARASINDAKİ UYUM

Şunu bil ki, Allah için kardeş ve arkadaş olan iki kimse arasında gösteriş olmaz. Onların amelleri görülse bile, kendileri için gizlilik ve hâlvet sevabı vardır; çünkü onlar birbiri için, ikamet hâlinde bir aile, yolculuk anında ise bir arkadaş gibidir. İnsan ile ailesi veya yol arkadaşı arasında gösteriş olmaz. İnsanın onlara karşı amelini gizleme ve saklama gibi bir görevi yoktur. Eğer insana bu kardeşlerinden birisi yol arkadaşı olursa, üzerine daha fazla görev ve hak düşer.

Kardeşiyle yolculuk yaparken, onun yaptığına ters bir iş yapmaması ve ona itirazda bulunmaması gerekir. Kardeşi bir yerde konaklamak isterse, kendisine katılmalıdır. Birisi hareket etmek isterse, diğeri kalmayı istememelidir. Birisi yürürse, diğeri durmamalıdır. Birisi istirahat ederse, diğeri durup onu beklemelidir. Birisi bir şey satın alınca, diğeri alma diye karşı çıkmamalıdır. Yiyecek ve içecek konusunda, kardeşine öncelik vermeli, onu kendisine tercih etmelidir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "***Birbirini seven iki arkadaşın Yüce Allah'a en sevimlisi, arkadaşına en güzel davranandır.***"[472]

---

[472] Bkz: Buhari, Edebu'l-Müfred, No: 544; İbnu Hıbban, Sahih, No: 566; Hakim, Müstedrek, IV, 171; Beğavi, Şerhu's-Sünne, XIII, 52.

Yine rivayet edilir ki; Hz. Resûlullah (s.a.v), ashabından birisi ile bir ağaçlık bölgeye girdi; oradaki erek ağacından iki tane misvak kesti. Onlardan birisi eğri, diğeri düzgündü. Efendimiz (s.a.v) eğri olanı kendisine sakladı, düzgün olanı sahabiye verdi. Sahabi: "Ya Resûlellah! Siz bu düzgün olana daha layıksınız" deyince, Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Bir kimse birisiyle bir saat bile arkadaş olsa, Allah muhakkak o arkadaşlığın hakkını sorar; arkadaşa karşı, Allah'ın koyduğu hakkı korudu mu yoksa zayi mi etti diye hesaba çeker."[473]

SEVGİYİ MADDİ ŞEYLERE BAĞLAMAMAK

Kim, birisini kardeş edinirken onun fazla amellerine bakar yahut onun yüksek hâllerine göre karar verirse bu, onun bu yolun hakikatini bilmediğini gösterir; çünkü insandaki bu hâller değişir.

Allah için kardeşlik, kalplerin hakikatlere yönelmesine ve akılların kötü düşüncelerden temizliğine bağlıdır; çünkü işin geleceği nokta orasıdır. Birisinin cehâletine değerinin marifet noksanlığı eklenince, bu onu kardeşine karşı güzel görünmeye ve yanında yapmacık hareketler yapmaya sevk eder. Bunu, kardeşinin makamını yüksek gördüğü ve hâlini güzel bulduğu için yapar. Bu da onu şirke düşürür; şirk ise onu gerçek tevhit dairesinden çıkarır; böylece daha önce hak üzere sabit iken, haktan ayağı kayar, Mevla'sının rahmet nazarından düşer; Allah onu kendisine dost etmez; çünkü nefis, övülme, yüceltilme ve sahip olduğu sıfatları göstererek derecesini ispat etme hastalığına müpteladır. Bu durumda onu böyle bir hâle düşüren arkadaş, insanların en uğursuzu ve ona en fazla zarar verenidir.

Böylece bir arkadaş diğeri için bir bela olur; bu durumda onu terk etmelidir; çünkü o, cahildir. Onunla arkadaş olmamalıdır; çünkü onunla hâli kötüleşir, manen noksanlaşır, kendisine yakın oldukça bir sürü afetle yüz yüze gelir. O, tek başına olmalı; hâli yüksek veya düşük ne olursa olsun

[473] Zehebi, Mizanu'l-İtidal, I, 143; Zebidi, İthaf, VII, 82; Elbani, Daife, No: 124.

niyetinde sadık olmalı, kimseye yakın olmamalıdır. Bu kendisi için daha hayırlı, akıbeti için daha güzeldir.

Bu durum ince bir konudur; onda pek çok insan helak olmuştur. Bu şekilde zarar görenler iki gruptur.

Bunlardan birisi, kendisine bir arkadaş ve kardeş edinir; onda bu anlattığımız hastalıklar bulunmasına rağmen, onlardan rahatsız olmadan ve hiç aldırış etmeden, onunla birlikte olmaya devam eder. Bu onun imanının zayıf ve kötü arzularının kuvvetli olması, insanları gözünde büyütmesi, insanlardan elde edeceği dünyalık şeylerin kalbinde büyük bir değer taşıması yüzünden olmaktadır. Böyle olunca, insanlara şirin görünerek ve onlara karşı yapmacık tavırlara girerek helak olur, aynı şekilde kardeşini de helak eder.

Helak olan ikinci grup, asıl hâlleri gizli olan ve insanlar tarafından iyi kimseler olarak bilinen ibadet ehlidir. Bunlar, insanlar tarafından kötülenmekten ve itibarlarının düşmesinden korktukları için, asıl hâllerinin bilinmesini istemezler; insanlardan tamamen kopmuş olarak bilinmekten hoşlanmadıkları gibi, onlarla içli dışlı arkadaş gibi gözükmek de istemezler. Bu yüzden hâlleri tam olarak bilinmez.

Bununla birlikte, uzaktan kendilerine iyi insan olarak işaret edilmesini, ve halk içinde ibadet ehli olarak düşünülmelerini severler. Kendilerini, halktan elini eteğini çekmiş, onlarla arkadaşlığı terk etmiş kimseler olarak gösterirler; halkın içine girmeyi kötü görüp ayıplarlar.

Bu şekilde emsallerinden ayrı olduklarını, halktan hiçbir beklentilerinin olmadığını ve herhangi bir dava peşinde bulunmadıklarını bildirmek isterler.

Aslında onlar manevî bir hâle ulaşamadıkları, Allahu Teala'ya tam olarak yönelip O'na ibadet ve taat ile meşgul olmadıkları hâlde, sırf halktan uzak kalmaları ile bu sıfatların sadece onlarda bulunduğunun bilinmesini isterler. Onların böyle davranmasının bir sebebi de halkın, gerçek sadık kulların hâllerini çok az bilmesidir.

İşte bu kimseler de, halktan uzaklaşarak, hâllerini gizleyerek, kibir ve üstünlük taslayarak halkın arasına girmeyi ve davetlerini icabet etme sün-

netini terk ederek, İslam Ümmetinin gidişatını bilmeyenlere kendilerini iyi gibi göstererek helak oldular.

Dini ve gerçek salihleri tanımayan cahil kimse de, onların hak yolunda ibadet ve taat ederek insanlardan uzaklaştığını zanneder. Onlar hakkında bir de şunu bilir ki, bu kimseler inceleme ve tahkik yolunu tanımazlar, ancak bu şekilde seyr u sülûk ederler. Cahil kimse belki bu şekilde onlarla meşgul olur; onlar da onun kalbini bu tür boş düşünce ve vesveseler ile doldurur.

Bütün bunlarla birlikte onların gerçek hâli, sadık kimselere kapalı değildir; arifler tarafından apaçık bilinmektedir.

İNSANLARA KARIŞMAK, KİBRİ KIRMAK

İnsanlara karışmak, kardeşlerle birlikte yemek yemek, halkın içine girmek, sokaklarda yürümek, ihtiyaçlarını satın almak, tevazu için onları bizzat taşımak konusunda pek çok haber nakledilmiştir; burada hepsini anlatmamız uzun sürer. Sahabe-i Kiram'ın (r. anhüm) ve onları güzelce takip eden Tâbiûn neslinin gidişatı böyle idi.

Hz. Ömer (r.a), ailesi için sırtında kırba ile su taşırdı.

Hz. Ali (r.a), elbisesinde ve elinde hurma ve tuz taşırdı. Bu konuda şöyle derdi: "İnsanın ailesinin ihtiyacı olan şeyleri taşıması, onun olgunluğuna bir noksanlık getirmez."

Ashabtan, Übey b. Ka'b, İbnu Mesud, Huzeyfe ve Ebu Hureyre (r.anhüm), omuzlarında ve sırtlarında odun bağı ve un çuvalı taşırlardı. Peygamberlerin efendisi, muttakilerin imamı ve alemlerin Rabbinin Resûlü Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimiz, çarşıdan bir şey satın aldığında onu bizzat kendisi taşırdı. Yanındaki sahabî: "Onu ben taşıyayım" dediği zaman:

"Bir malı sahibinin taşıması daha uygundur"[474] buyururdu.

---

[474] Tabarani, el-Evsat, No: 659; İbnu Asakir, Tarih, IV, 206. (Beyrut, 1995); Ebu Ya'la, Müsned, No: 6162; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 6244.

Hz. Ali'nin olu Hasan (r.a), yolda, önlerinde ekmek kırıntıları bulunan dilencilerle karşılaştığında, kendilerine selam verdi. Onlar: "Ey Peygamber'in (s.a.v) kızının oğlu, kahvaltıya buyur!" dediler; Hz. Hasan hemen bineğini geri çevirdi, indi, yerde onlarla birlikte oturup yedi; sonra bineğine bindi ve şöyle dedi: "Hiç şüphesiz Allahu Teala kibirli kimseleri sevmez." Daha sonra onları evine çağırdı; hizmetçisine: "Şu sakladığın yiyecekleri getir!" diye seslendi, hizmetçi yiyecekleri getirdi, dilenciler onunla birlikte getirilen yiyecekleri yediler.

Bize İsrailoğulları ile ilgili haberler için şu hadise nakledildi.

Hikmet ehlinden birisi, hikmet hakkında üçyüz altmış tane kitap yazdı; bunlarla Allahu Teala katında büyük bir derece kazanacağını düşündü. Allahu Teala, o zamanın peygamberine şöyle vahyetti:

"Falancaya söyle: Sen bu yazdığın kitaplarla yeryüzünü nifak ve fitne ile doldurdun. Ben senin bu nifağından hiçbir şeyi kabul etmiyorum." Bunun üzerine adam, insanlardan ayrıldı; yerin altında bir mağaraya çekildi: "Bu şekilde Rabbimin sevgisini elde ederim" diye düşündü. Allahu Teala, o devirdeki peygambere şöyle vahyetti:

"Ona, bu şekilde muhabbetime ulaşamayacağını söyle!" Bu uyarıyı alan hikmet ehli, hemen yerinden çıktı, çarşıya girdi, halka karıştı, onlarla birlikte oturup kalktı, aralarında yemek yedi, çarşı pazarda onlarla birlikte yürüdü, (kendini beğenmeyi ve halkı küçük görmeyi terk etti), o zaman Allahu Teala, peygamberine: "İşte şimdi rızama ulaştı" diye vahyetti.

Keşke Allahu Teala'nın vermeyi vaat ettiği şeylerden ümidini kesip halka gösteriş yapan, onların elindeki şeylere gönlünü kaptırıp esiri olan, onların bakış ve itibarına bağlanan kimse şunu bilseydi: Halk onun için takdir edilen rızkından bir şey eksiltemez, belirlenmiş ömrünü uzatamaz, Allah katında onu yükseltip alçaltamaz. Bütün bunlar Allahu Teala'nın elindedir, ona O'dan başkası sahip olamaz. Evet, bu kimse, bu gerçekleri bilse ve şu ayete kulak verseydi, bütün sıkıntılardan kurtulurdu. Yüce Allah buyurmuştur ki:

"Hiç şüphesiz sizin Allah'tan başka ibadet ettikleriniz, sizin için hiçbir rızka sahip değillerdir; öyleyse rızkınızı Allah katında arayın ve ancak O'na ibadet edin."[475]

Şu ayet de konumuzla ilgilidir:

"Hiç şüphesiz, sizin Allah'tan başka ibadet ettiğiniz varlıklar, sizin gibi (yaratılmış) kullardır."[476]

Eğer insan bu gerçeği anlasaydı, kalbini istediği tarafa çeviren Rabbi ile meşgul olup halkı kalbinden atardı; Rabbi ile meşgul olup insanlardan yüz çevirirdi, kendi derdine düşer, Rabbinden gelen bir yardım ile ve O'nun kendisini bilmesiyle yetinerek hâlini ortaya çıkarır, işin hakikatini görürdü.

Böylece Rabbinin gördüğü bütün hâllerinde, insanların görmesine hiç aldırış etmezdi; çünkü o, sadece O'na ibadet etmektedir. O bilir ki Yüce Rabbinden başkası ona (kendi başına) ne fayda ne de bir zarar verir. Artık, kendisine fayda verecek işler yapar; bu işler onu insanlar yanında küçük düşürse de, o buna aldırmaz; ihtiyacı olan işlerde koşmaya devam eder.

Eğer kul, Rabbi katında ayıplanacak bir duruma düşmüşse, bu onun yakinî imanının zayıflamasından ve kuvvetli bir şekilde halka nazar etmesinden yani onlardan bir şey beklemesindendir. Bu kimse, halkın yanında bir yer edinmek ve bir itibar toplamak için, asıl hâlinin insanlar tarafından bilinmemesini ister; böylece kibir ve kendini beğenme ile övünüp durur. Her hangi bir manevi hâle sahip olmayan birisine kendisini hâl sahibi gibi gösterir; manevi bir makamda bulunmayan kimseye, kendisinin bir makam sahibi olduğu zannını verir; onlar da bu yolda noksan oldukları için onun fazilet sahibi olduğuna inanırlar; cahil oldukları için onu ilim ehli zannederler. Keşke bu insanlar, Yüce Allah'a karşı sadık olsalar ve bu hâllere düşmeseler, kendileri için daha hayırlı olurdu.

---

475 Ankebut 29/17.

476 A'raf 7/194.

HALKA TAKILMADAN İŞİNE BAKMAK

Bize, Yunus b. Abdula'lâ'dan nakledildiğine göre, o şöyle demiştir: İmam Şafii (r.a) bana dedi ki:

"İnsanların dilinden kurtuluş yolu yoktur; sen sana fayda veren şeye bak ve onu yap."

Süfyan es-Sevrî de şöyle demiştir: "İnsanları razı etmek, ulaşılmayacak bir hedeftir. İnsanların en ahmağı, böyle bir hedefe ulaşmak isteyendir.

Hikmet ehlinden birisi bu manada şöyle der:

Kim insanlara bakarsa, ölür kederinden;
Onları terk eden cesur, kurtulup bütün dertten.

Ebu Muhammed Sehl, fakirlerden/dervişlerden birisine baktı, ona: "Şunları şunları yap!" dedi. Derviş: "Ey Üstad, insanlar yüzünden bu işi yapamıyorum" dedi. O zaman Ebu Selh, yanındaki arkadaşlarına dönerek, şu uyarıda bulundu:

"Bir kul şu iki sıfattan birisini elde etmedikçe, bu işin hakikatine ulaşamaz. Ya insanları gözünden düşürür; bu dünyada sadece Yüce Yaratıcısına bakar, O'ndan başka kimsenin bir zarar ve fayda vermeye gücü olmadığını bilir. Ya da, insanları kalbinden siler atar; onu hangi hâlde gördüklerine aldırış etmez."

Bize şu olay nakledildi: İmamların imamı Hasan-ı Basrî'ye (rah), bir adam geldi, kendisine künyesi ile hitap ederek: "Ey Ebu Said! Bazıları sizin meclisinize geliyorlar, fakat niyetleri sizden bir şey iştifade etmek ve bir ilim almak değildir. Onların tek derdi, sizin sözlerinizdeki kusurları tespit etmek ve sizi kusurlu göstermek için inadına soru sormaktır" dedi. Hasan-ı Basrî gülerek: "Ey kardeşim, sakin ol; ben, nefsime, ahirette cennetlerde oturmaktan bahsettim, o da buna yöneldi, ona hurilerle sarmaş dolaş olmaktan bahsettim, buna da iştahı geldi, yine nefsime Rahman olan Allah'a yakın olmaktan ve cemalini seyretmek bahsettim, o buna da razı oldu ve yöneldi. Ben nefsime hiçbir zaman insanların dilinden kurtulmayı bahsetmedim, bunu hiç düşünmedim; çünkü ben şunu biliyorum ki, bu insanları

yaratan, onlara rızık veren, hayat bahşeden ve öldüren Yüce Allah ile, insanların dilinden/inkar ve zatı hakkında yalan ve iftira uydurmalarından kurtulamadı. Artık ben bunu nasıl düşünebilirim."

Bu manada Hz. Musa'dan (a.s) şu nakledilmiştir: Hz. Musa: "Ya Rabbi, beni insanların hakkımda yalan söyleyip kötü konuşmalarından sakla!" diye dua ettiğinde; Yüce Allah ona: "Ey Musa! Ben kendim için yapmadığım bir şeyi senin için nasıl yapayım!" diye vahyetti.

Başka bir rivayette şöyle vahyetmiştir: "Eğer bunu birisi için yapacak olsaydım, kendim için yapardım."

Ebu'd-Derda (r.a) dermiştir ki: "Sağ salim, insanların bir iftira ve kötü haberine maruz kalmadan geçirdiğim her günü, Allahu Teala'nın bana büyük bir nimeti saydım." Sonra şu manadaki şiiri okudu:

"Bir kimse, insanların dilinden selamette olarak ve bir kötü bir işe bulaşmayarak sabahlayıp akşamlarsa, o gerçekten mutlu bir kimsedir."

Allahu Teala, bir azize/din alimine şöyle vahyetmiştir: "Eğer seni, insanların ağzına sakız yapmama/hakkında her türlü konuşmalarına razı olmazsan, seni katımda mütevazi insanlardan yazmam."

Bu manada Hz. İsa'nın (a.s) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ey Havariler topluluğu! Eğer siz kardeş olmak istiyorsanız; insanların düşmanlık ve kızmasına nefsinizi hazır tutun."

MÜMİN KARDEŞLERİN BEREKETİ

Allahu Teala, müminlere karışmakta büyük bir bereket yaratmıştır. Bu konuda şu hadisten başka bir rivayet gelmeseydi, bunun bereket ve faziletini anlatmaya bu hadis yeterdi. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) Kabe'yi tavaf ettikten sonra, Zemzem suyundan içmek için o tarafa yöneldi. İnsanlar elleriyle kazıyarak yaptıkları havuzlara beklesin ve tadı çıksın diye kuru hurma koymuşlardı. Ayrıca oradan su alıp içiyorlardı. Efendimiz (s.a.v) su içmek istedi ve: "Bana su getiriniz" buyurdu. Abbas (r.a.): "Ya Resûlellah! Bu insanların içine ellerini soktukları bir sudur; ben

size evden üzeri kapalı temiz sudan getireyim" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v): "*Hayır, bana insanların içtiği havuzdan su getirin; müslümanların ellerinin değdiği suyun bereketini elde etmek istiyorum*" buyurdular ve ondan içtiler.[477]

Diğer bir rivayette, Hz. Peygamber'e (s.a.v): "Ya Resûlellah! Kapalı küpten mi abdest almak istersiniz, yoksa insanların abdest ve temizlik için kullandığı açık su kabından mı?" diye sorulduğunda:

"*Hayır, açık kaplardaki sudan abdest almayı severim; bu şekilde müslümanların ellerinin bereketine ulaşmak isterim*" buyurdular.[478]

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*İki müslüman karşılaştığında, musafaha ederek biri diğerine tebessüm ettiğinde, ağacın yapraklarının dökülmesi gibi ikisinin günahları dökülür.*"[479]

Hadis diğer rivayette şu şekilde bitmektedir: "*Aralarından yüz rahmet taksim edilir; doksan dokuzu onların arkadaşına en cana yakın davranan ve arkadaşına güler yüzle karşılayana verilir.*"[480]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"*Yüce Allah katında arkadaşların en hayırlısı, arkadaşı için en yumuşak ve güzel davranandır. Komşuların en hayırlısı da komşusu için en yumuşak ve güzel davranandır.*"[481]

KÖTÜ KİMSELERDEN SAKINMAK

Cahil kimseyle arkadaş olmaktan sakın, yoksa sen de onun beraberliği ile cahil olursun. Yahut, Yüce Mevla'sından gafil, kötü arzularına uyan kimseyle arkadaş olmaktan sakınmalısın; yoksa onlar seni hak yoldan alı-

---

[477] İbnu Hacer, el-Metalibü'l-Âliye, No: 1239 (İshak b. Rahuye)

[478] Ebu Nuaym, Hilye, VIII, 221; Heysemi, ez-Zevaid, I, 214.

[479] Ebu'ş-Şeyh, Tabakatu'l-Muhaddisin, No: 564; Bezzar, Müsned, No: 2003. Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bkz: Ebu Davud, Edeb, 142; Tirmizi, İsti'zan, 31.

[480] Bezzar, Müsned, No: 2005; Suyuti, es-Sağir, No: 487; el-Muttaki, Kenz, No: 25245; Heysemi, ez-Zevaid, VIII, 27-28.

[481] Tirmizi, Birr, 28; Ahmed, Müsned, II, 168; Hakim, Müstedrek, I, 443; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9541; İbnu Hıbban, Sahih, No: 368.

kor, baş aşağı gider helak olursun. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

"...Siz doğru olun ve bilmeyenlerin yoluna uymayın."[482]

Doğruluk ve istikametin başı, Yüce Allah'ı bilen, tanıyan alimlerle beraber olmaktır. Diğer ayetlerde şöyle buyrulmuştur:

"Kalbini zikrimizden gafil yaptığımız ve devamlı kötü arzularının peşinde koşan kimseye uyma."[483]

"Sakın, kıyamete iman etmeyen ve nefsinin kötü arzularına tabi olup helak olan kimse seni (ona iman etmekten) çevirmesin."[484]

"Bizim zikrimizden kaçan kimseden yüz çevir."[485]

Bu ayetlerde, Yüce Allah'ın zikrine yönelmiş kimseler ile beraber olmaya gayret etmeye ve Allah rızasından yüz çevirmiş kimselerden de uzaklaşmaya bir delil vardır. Öyle ise sen ancak Yüce Allah'a yönelen kimse ile beraber ol. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Bana yönelenlerin yoluna uy."[486]

Şu beş kimse ile beraber olmaktan sakın. Bunlar, dinde bidat çıkaran, büyük günahlara dalan, cahil olan, dünya düşkünü ve insanları çokça gıybet eden kimse. Gerçekten bu kimseler, kalpleri bozarlar, güzel hâlleri yok ederler, insana dünya ve ahirette zarar verirler.

Süfyan es-Sevri (rah) derdi ki: "Ahmak kimsenin yüzüne bakmak, amel defterine yazılan büyük bir hatadır."

Said b. Müseyyeb demiştir ki: "Zalim kimselere bakmayın, yoksa salih amellerinizin sevabını yok edersiniz."

Sa'sa' b. Savhân da şöyle der: "Bir müminle karşılaştın zaman onunla beraber ol; bir münafık ile karşılaştığın zaman ondan ayrıl."

---

[482] Yunus 10/89.
[483] Kehf 18/28.
[484] Tâhâ 20/16.
[485] Necm 53/29.
[486] Lokman 31/15.

Allahu Teala muttaki dostlarını tanıtırken şöyle buyurmuştur:

"Onlar, cahillerle karşı karşıya geldiklerinde, onlara: selam size derler (ve onlara bulaşmadan çeker giderler)."[487] Yani, biz sizin kötülüğünüzden, siz de bizim zararımızdan selamette oldunuz, derler.

Ebu'd-Derda (r.a) kendi zamanında şöyle derdi: "Önceki insanlar, dikeni olmayan bir yaprak gibi/yumuşak ve zararsız idiler; bu gün ise hiç yaprağı olmayan bir diken gibiler; sen onların kusurunu araştırsan, onlar da senin kusurunu araştırırlar, sen onları terk etsen, onlar senin peşini bırakmazlar. Bırak seninle uğraşsınlar, gıybetini yapsınlar; sen onlara şimdilik imkan ver, sevaba ihtiyacın olacak ahiret günü onlardan hakkını alırsın."

Hikmet ehlinin imamı Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"İnsanlara karışıp onların eziyetlerine sabreden kimse, onlara karışmayan ve eziyetlerine sabretmeyen kimseden daha faziletlidir."[488]

Her şeyi en iyi bilen yücelik ve ikram sahibi Allah şöyle buyurmuştur:

"Onlara, sabırlarına karşılık iki kat sevap verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar."[489] Yani, kötü söze iyi sözle karşılık verirler. Bunu açıklayan bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Sen kötülüğü iyilikle sav, *(yani, kötü söze güzel sözle karşılık ver).* ***O zaman bir de bakarsın ki seninle aranda düşmanlık bulunan kimse, sıcak/yakın bir dost oluvermiş. Bunu da ancak sabredenler yapabilirler.*** *(Yani, Yüce Allah'ın emrine bir de insanların düşmanlık ve kızgınlığına sabredenler bunu yapabilirler.)* ***Onu ancak*** *(hilim ve ilimden)* ***büyük bir pay sahibi olanlar yapabilirler."***[490]

Ayete şu mana da verilmiştir: Bu ahlakı ancak Yüce Allah'ın katında büyük bir nasibi ve sevabı olan kimseler yapabilir.

---

[487] Furkan 25/63.
[488] Tirmizi, Kıyame, 55; İbnu Mace, Fiten, 23; Ahmed, Müsned, III, 43.
[489] Kasas 28/54.
[490] Fussilet 41/34-35.

Lokman Hekim (a.s), bu işte orta yolu şöyle tavsiye etmiştir:

"Yavrum, çok tatlı olma, seni yutarlar; çok da acı olma, ağızdan atarlar."

Bu sözün manası şudur: Sana karşı insanlara her şeyi yapma imkanı verme ve her işte onlara uyma; yoksa sana bir hürmetleri kalmaz ve seni ciddiye almazlar. Her şeyde onlardan nefret edip kendilerine aykırı da davranma, böyle yaparsan senden uzaklaşırlar, seni kendi hâline bırakırlar ve senin hakkında kötü konuşurlar.

ARKADAŞILIĞIN TEMELİ: ORTAK SIFATLAR

Seleften/önceki salihlerden birisi şöyle der: "Ancak seninle arkadaşlığı isteyen kimse ile beraber ol. Senin istediğini istemeyen kimsenin arkadaşlığını terk et."

Arap alimlerinden birisi de şöyle demiştir: "Arkadaş, elbisedeki yamaya benzer; eğer yama elbisenin cinsine uygun değilse. Onu çirkinleştirir."

Malik b. Dinar da buna benzer şekilde şöyle demiştir: "Bazen iki kimse arasında güzel geçim ve uzun arkadaşlık oluşur; bunun tek sebebi, birisinde diğerine ait ortak bir sıfatın bulunmasıdır. İnsanlar, kuşlar gibidir/her kuş kendi cinsi ile uçar."

Bir gün Malik b. Dinar, bir karga ile güvercinin bir arada olduğunu gördü; buna çok hayret etti, kendi kendine: "Bunların cinsi bir değil, nasıl birlikte oldular ki?!" diye düşündü. Sonra kuşlar uçtular; bir de baktı ki ikisi de topaldır; o zaman: "İşte bu kuşlar ortak sıfatları sebebiyle bir araya geldiler" dedi.

Denilir ki: "İki kimse uzun bir zaman beraber olurlar, fakat hâl ve sıfat olarak birbirine benzemezlerse; bunlar bir zaman sonra birbirinden ayrılmak zorunda kalırlar."

Araplardan birisi bize bu manada hikmet ehlinden birisine ait şu şiiri okudu:

Birisi bana; "Niçin ayrıldınız?" diye sorar;
Cevabım şu oldu, anlayana yeter de artar.

Uymadı şekli şeklime ondan ayrıldık,
Dostluğun ancak uyumla olduğunu anladık.

Bu konuda hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Ruhlar, sınıflarına göre bölükler hâlinde dizilmiş ordular gibidir; ruhlar aleminde tanışanlar, dünya aleminde kolayca kaynaşırlar; orada birbirini tanımayanlar, burada da zıtlaşıp dururlar."[491]

"Ruhlar, karşılaşıp birbirleriyle havada koklaşırlar/tanışır, buluşurlar."[492] Bunun manası, gidişat ve ahlakta aynı olanlar, buluşur ve kaynaşır demektir, diyenler de olmuştur. Yukarıdaki hadisin bazı rivayetlerinde şu ilave vardır:

"Eğer bir mümin, içinde bin münafık ve tek bir mümin olan bir meclise gitse; muhakkak gelip o müminin yanına oturur. Bir münafık da, içinde bin mümin ve bir münafık bulunan bir meclise girse, muhakkak gelir o tek münafığın yanına oturur."[493]

Bu manada ilk hadisin söyleniş sebebi olarak şöyle bir olay nakledilmiştir: Medine'de Uhud'ta oturan kokucu bir kadın vardı. Mekke'den kokucu ve insanları gülüp eğlendiren bir kadın geldi; Allah Resûlü (s.a.v), onun kimin yanına misafir olduğunu sordu; falancı kadının dediler. O zaman: "***"Ruhlar, sınıflarına göre bölükler hâlinde dizilmiş ordular gibidir"*** hadisini buyurdular.[494]

Alimlerden birisi demiştir ki: "Allahu Teala ruhları yarattı; bazılarını geniş ve rahat, bazılarını dar yarattı. Sonra onları Arş'ının etrafında dolaştır-

---

[491] Buhari, Enbiya, 2; Müslim, Birr, 157; Ebu Davud, Edeb, 16; Ahmed, Müsned, II, 295; Ebu Ya'la, Müsned, No: 4364.

[492] Tabarani, el-Evsat, No: 122; Biraz değişik lafızlarla, bkz: Buhari, Edebü'l-Müfred, No: 261; Ahmed, Müsned, II, 175; 220.

[493] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9038. Biraz değişik lafızlarla: Bkz: Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 5150; Zebdi, İthaf, VII, 32.

[494] Bu olay Hz. Aişe (r.ah) üzerinden nakledilmiştir. Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 9039; Ebu Ya'la; Müsned, No: 4364; Ayni, Umdetü'l-Kârî, XI, 18; Zebidi, İthaf, VII, 31.

dı. Geniş olan ruhlar orada tanıştılar; burada, dünyada karşılaştıklarında aralarında bir kaynaşma oluştu, beraber oldular. Dar yaratılan iki ruh veya bir geniş bir dar sıfatına sahip iki ruh orada birbiriyle anlaşamadılar, o makamdaki dolaşmaları esnasında bir biriyle zıtlaştılar; dünyaya gelip bedende ortaya çıktıklarında da birbirlerinden ayrılıp nefret ettiler."

Bu alim, yukarıdaki hadisi böyle yorumlamıştır. Arş'ın etrafını dolaşırken birbirilerin tanıyanlar, burada birbirleriyle karşılaştıklarında, hemen arkadaş olup kaynaştılar. Orada bir birine yanaşmayıp ters sırt dönenler, bu aleme geldiklerinde birbirlerinden ayrıldılar.

Esasen iki kimse arasındaki kaynaşma, bir arada bulunmakla ve bir konuda ittifak etmekle gerçekleşmez; kaynaşma, aynı hâlde olmak ve benzer ahlakta bulunmakla gerçekleşir. Alimler, insan cinsini kuş cinsine benzetmişlerdir. Bazen farklı cinsten iki kuş, bir mekanda birlikte bulunabilirler; bu gerçek manada bir kaynaşma değildir. Bu durum onların aynı huy ve yaratılışta olduğunu da göstermez; çünkü şekil olarak birbirinden ayrıdırlar. Onların asıl durumu, böyle bir arada bulunmakla anlaşılmaz; o ancak beraberce uçtuklarında anlaşılır. Birisi yukarı kalkar değeri yerde kalırsa veya birisi yüksekten uçar diğeri alçakta kalırsa; şekilleri aynı olmadığı için, birbirlerinden ayrılmak zorunda kalırlar. Aynı şekilde uçamadıkları için, mecburen ayrılırlar. Bu durum, aynı hâl ve şekilde olmayanların, sonuçta birbirinden ayrılmasına bir örnektir.

KAYNAŞMANIN SEBEPLERİ

Bil ki iki kimse arasındaki kaynaşma ve ayrılma, şu dört durumda ortak ve ayrı olmaya bağlıdır. Bunlar, inanç, hâl, ilim ve ahlaktır. İki kimsenin inançları bir, hâlleri ortak, ilimleri birbirine yakın ve ahlakları aynı ise, bu dört hususta bir olan kimseler ortak cinsiyet ve ortak şekle sahip olduklarından, aralarında kaynaşma ve birlik oluşur.

Bu dört hususta birbirinden farklı iseler; bu durum birbirinden uzaklaşma ve birbirine zıt olma hâlidir; o zaman araları ayrılır.

Bu durumların bazısında ortak, bazısında ayrı olsalar; bazen birleşir, bazen ayrılırlar. Birbirleriyle tanıştıkları kadar, aralarında kaynaşma olur;

ittifak edemedikleri kadar da ayrılık meydana gelir. Yaratılışları birbirinden ayrı ve uzak olan ruhların, birbiriyle zıtlaşması ve aynı havada koklaşamaması bundan ileri gelmektedir. Birbiriyle kaynaşıp koklaşanlar da, ortak yaratılış ve sıfatlara sahip olmalarından bunu yapabilmektedirler.

Bana, Maruf Kerhî'nin yeğeni Yakub'un (rah), şöyle anlattığı nakledildi:

Esved b. Salim, amcam Maruf'a geldi; bu zat, amcámın Allah için kardeş olduğu bir dostu idi. Ona şunu söyledi: "Bişr b. Hâris (rah), sizinle kardeş olmak istiyor; fakat bunu bizzat söylemeye utanıyor, beni size gönderdi. Sizinle arasında Allah için ahirette fayda verecek bir kardeşlik kurmanızı istirham ediyor, ancak bunun için şu üç şartı koşuyor:

1-Bu kardeşliğin halkın arasında bilinip yayılmaması,
2-Aranızda ziyaretleşme ve karşılaşma olmaması,
3-Fazla buluşmama.

Bunları dinleyen Maruf (rah) dedi ki: "Bana gelince; ben bir kimseyi sevdiğimde ondan gece gündüz ayrılmak istemem. Ona her vakit ziyaret ederim ve her hâlde onu kendi nefsime tercih ederim." Sonra Maruf (rah), Allah için kardeş olmanın ve sevmenin faziletiyle ilgili pek çok hadis naklettikten sonra, şunları söyledi:

"Hz. Resûlullah (s.a.v), Hz. Ali (r.a) ile kardeş oldu; ilimde onu kendisine ortak etti; kendisiyle kurban develerini bölüştü, onu en faziletli ve en sevimli kızıyla evlendirdi; onu bu şekilde özel kardeşliğine seçti. Seni şahit tutuyorum ki, ben de onunla aramda kardeşlik kurdum; seni göndermesi ve senin de bunu istemen sebebiyle, onu Allah için kendime bir kardeş kabul ediyorum. Ben de şunları şart koşuyorum:

Eğer o hoşlanmıyorsa, beni ziyarete gelmesin; fakat ben, istediğim zaman onu ziyaret ederim. Karşılaştığımız her yerde benimle buluşmasını, gelip görüşmesini istiyorum. Bir de, bana hiçbir durumunu gizlememesini ve beni her hâlinden haberdar etmesini istiyorum."

Yakub demiştir ki: Esved b. Salim bu şekilde duydukları ile geri döndü, varıp durumu Bişr'e haber verdi; o da buna razı olup memnun oldu.

Burada ismi geçen Esved b. Salim, insanların en akıllılarından ve faziletlilerinden birisiydi. Onda, arkadaşlarına karşı geniş bir gönül ve büyük bir sabır vardı. Bir adam, Maruf el-Kerhi'ye gelip: "Ya Eba Mahfuz! Ben kendisinden edep öğrenmek için şu beldenin imamlarından hangisine gideyim: Ahmed b. Hanbel'e mi yoksa Bişr b. Hâris'e mi?" diye istişare ettiğinde; Maruf el-Kerhi, işte bu Esved'i tavsiye ederek şöyle demiştir:

"Onların ikisi ile de beraber olma; çünkü Ahmed b. Hanbel hadis ehli birisidir. Hadis ilminde, sürekli insanlarla uğraşma derdi vardır. Sen onunla beraber olursan, kabinde bulduğun zikir tadını ve hâlvette aldığın muhabbeti kaybedersin. Bişr'e gelince, o senin için vakit ayıramaz, o kendi hâliyle meşgul olduğu için seninle ilgilenemez. Fakat sen, Esved b. Salim'e git; o senin için uygun birisidir; sana yönelir, senine ilgilenir."

Adam, Maruf'un dediği gibi yaptı ve fayda gördü. Maruf (rah), onu diğer iki zata göndermeyip Esved'e göndermişti, çünkü o onun hâline daha uygun ve sıfatları birbirine daha çok benzemekteydi.

Hz. Resûlullah (s.a.v) da, ashabını birbiriyle kardeş yapanken, iki tarafın ortak özelliklerini dikkate alıyor; ilim ve hâl olarak birbirine benzeyenleri kardeş yapıyordu.

Efendimiz (s.a.v), Hz. Ebu Bekir ile Ömer'i, Osman ile Abdurrahman'ı kardeş yaptı. Onlar ortak özellikleri taşıyan kimselerdi. Selman ile Ebu'd-Derda'yı kardeş yaptı; çünkü onlar da ilim ve zühtte ortak yapıda idiler. Ammar ile Sa'd'ı kardeş yaptı; onlar da birbirine benzemekteydi.

Hz. Ali ile Allah Resûlü (s.a.v) kendisi kardeş oldu. Allah hepsinden razı olsun. Yüce Allah Efendimiz Muhammed'e ve O'nun bütün âline salat etsin. Bu, Hz. Ali'nin en büyük faziletlerindendir; çünkü onun ilmi Allah Resûlü'nün (s.a.v) ilminden ve sahip olduğu güzel hâli onun sıfatındandır.

Allah Resûlü (s.a.v), ayrıca zengin ile fakiri kardeş yapıp bununla, birbirini dengelemelerini ve zengin olan müminin, malı ile fakir kardeşini desteklemesini hedeflemişti.

GÜZEL GEÇİMİN YOLU

Ebu Süleyman ed-Dârânî, Ahmed b. Ebi'l-Havari'ye demiştir ki: "Bu zamanda birisi ile kardeş olunca, onda gördüğün sevimsiz bir iş için kendisini ayıplama; çünkü sen bu durumda, onun daha önceki bir kötülüğünü söylemekten emin olamazsın (bu da dostluğunuzu bozar)"

Ahmed demiştir ki: "Ben bunu tecrübe ettim; Hazretin dediği gibi buldum."

Alimlerden birisi demiştir ki: "Kardeşinin sıkıntılarına sabretmek, onu ayıplamaktan daha hayırlıdır. Onu ayıplamak, kendisiyle tamamen ilişiği kesmekten daha hayırlıdır. Onunla ilişiği kesmek ise, arkasından kötü konuşmaktan daha iyidir."

Yine alimlerden birisi demiştir ki: "Allah için kurulan bir cemaatle birlikte iken başa gelecek keder ve sıkıntı, ayrı iken elde edilecek rahat ve huzurundan daha hayırlıdır."

Allah için kardeş ve dostluk, ince kristal cam gibidir; eğer onu dikkatlice korumaz ve sakınmazsan, bir çok afetle yüz yüze gelir, kırılır, bozulur. Kardeşliği, ölene kadar sürdürmek ve hayırlı bir şekilde tamamlamak, onu başlatmaktan daha zordur.

İNSAN ÇEŞİTLERİ

Ediplerden birisi der ki: "İnsanlar dört çeşittir. Bir çeşit insan vardır ki, her şeyi ile tatlıdır; ona doyum olmaz. Bir çeşit insan vardır ki, her şeyi ile acıdır; ağza alınmaz. Bir çeşit insan vardır ki, ekşidir; o senden bir şey koparmadan önce, sen oldan lazım olanı al. Bir çeşit insan vardı ki tuz gibidir; ona ihtiyacın olduğunda gerektiği kadarını al kullan."

Büyük imamlardan birisi de demiştir ki: "İnsanlar dört sınıftır; üçü ile beraber ol; diğerine yanaşma. Bir adam vardır ki, bilir, bildiğini de bilir. Bu, alim bir kimsedir; ona uy. Bir adam vardır ki, bilir fakat bir şey bildiğinin farkında değildir. Bu, gaflet uykusunda olan birisidir; onu uyandır. Bir adam vardır ki, bilmez, fakat bir şey bilmediğini de bilir. Bu cahil birisidir; ona öğ-

ret. Bir adam da vardır ki, bilmez fakat aslında bir şey bilmediğini de bilmez. O, münafıktır; ondan kaç."

Sehl'in (rah), şu sözü de bu dördüncü gruba benzemektedir: "Allahu Teala'ya cehâletten daha büyük günah ile isyan edilmemiştir. Cehâletten daha büyük kusur da, cahil olduğunu bilmemektir."

Ediplerden birisi demiştir ki: "İnsanlar üç gruptur; ikisi ile beraber ol; üçüncüden kaç. Biri adam vardır ki, senden alimdir; ona yanaş, bilmediğini öğren. Bir adam vardır ki, sen ondan daha alimsindir; o da sana gelmiş istifade etmek istiyordur; ona bilmediğini öğret. Bir adam vardır ki, kendini beğenmiştir; onun ne bir ilmi vardır, ne de bir şey öğrenme derdi; bundan kaç."

Muhammed b. Hanefiyye (rah), demiştir ki: "Kendisiyle birlikte olmak zorunda olduğu kimseyle güzel geçinmeyen insan, gerçek akıllı değildir. Akıllı kimse, Allah kendisine bir rahatlık ve kurtuluş yolu yaratana kadar herkesle güzel geçinir. Edep ve takva sahibi olmayan kimselerle iş yapmak ve onlarla içli dışlı olmak, zaruri hâllerdendir. Muttaki kimselerle güzel geçinmek ise, Yüce Allah'ın kuluna nasip ettiği en güzel ihsanıdır."

Ebu Mihran derdi ki: "Ben evimden çıktığımda, şu üç hâlden birisiyle karşılaşırım: Eğer benden alim birisi ile karşılaşırsam, bu benim faydalanacağım bir günümdür; ondan ilim öğrenirim. Eğer benim gibi birisine rastlarsam, o gün bildiğimizi müzakere etme günüdür. Eğer bilgisi benden aşağıda olan birisi ile karşılaşırsam, o gün benim için sevap günüdür; ona bilmediği şeyleri öğreterek sevap elde etmeyi düşünürüm."

Ebu Cafer Muhammed b. Ali (rah), oğlu Cafer b. Muhammed es-Sadık'a (rah) demiştir ki: "Şu beş kimse ile arkadaş olma, onların dışında istediğinle arkadaş ol. Bunlar:

1- Yalancı: Onunla arkadaş olursan, devamlı zarar içinde olursun. O, seraba benzer; senden uzak olan kimseyi sana yaklaştırır; sana yakın olan kimseyi senden uzaklaştırır.

2- Ahmak: Onunla arkadaş olunsan, hiçbir şey elde edemezsin; o sana fayda vermek isterken zarar verir.

3- Cimri: O, senin en muhtaç olduğun şeyi senden esirger.

4- Korkak: O, zor bir anda seni, kendi canı ve malıyla birlikte düşmana teslim eder.

5- Günahlara dalan kimse: O, elde edeceği bir lokma ekmeğe yahut daha azına seni satar. Kendisine: "Daha azı nedir? diye sordum: "Bir lokmayı elde edemezse, ona tamah etmesidir" dedi.

Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü (s.a.v), ashaptan birisiyle yolculuk yapıyordu. Efendimiz (s.a.v) ağaçlık bir yere girdi; erek ağacından iki misvak kesti. Birisi düzgün, diğeri eğri idi. Allah Resûlü (s.a.v), eğri olanı kendisi aldı, düzgün olanı sahabiye verdi.O:

"Siz buna daha layıksınız, onu siz alın!" dediği zaman; Allah Resûlü (s.a.v), şöyle buyurdu:

"Bir kimse, birisiyle bir saatlik de olsa, beraber bulunsa, Allahu Teala ona, bu beraberliğin hakkını yerine getirip getirmediğini sorar. Ben de üzerimde yerine getirmediğim bir hak olmasını hoş bulmadım."[495]

Bil ki, Yüce Allah için kardeşlik kurmak, O'nun için sevmek ve güzel sohbet oluşturmak, önceki salihlerin yol ve hâllerindendir. Bu gün onların yolları kaybolmuş ve izleri silinmiştir. Kim onlarla amel ederse, bu yolu ihya etmiş olur. Kim bu yolu ihya ederse, onunla amel edenlerin sevabının bir misli de ona yazılır.

Allahu Teala, kime, nefsinin huzur bulacağı ve kalbini ıslah edeceği bir kardeş nasip etmişse, bu ona, diğer güzel nimetleri yanında Yüce Allah'ın özel bir nimetidir.

Yüce Allah Efendimiz Muhammed'e 's.a.v) salat ve selam etsin.

Hamd sadece Yüce Allah'a aittir.

---

[495] Zehebi, Mizanu'l-İtidal, I, 143; Subki, Tabakatu'ş-Şafiiyye, VI, 315; Elbani, Daife, No: 124.

KIRK BEŞİNCİ BÖLÜM

EVLİLİĞİN HÜKÜM ve EDEPLERİ

Allahu Teala evlenme konusunda şöyle buyurmuştur:

"Aralarınızdaki bekarları, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin."[496]

Allahu Teala, evliliğe ihtiyaç duyanların evlenmesini emir buyurmuş, kendisini koruyabilenleri de evlenmeye teşvik etmiştir. Buna göre ihtiyaç durumunda evlenmek farz, ihtiyaç duyulmadığı durumda ise sünnettir. Ayrıca Allahu Teala, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermeyi vaadetmiştir.

Zengin kimsenin ihtiyaçtan kurtarılması da yoksulun ihtiyaçtan kurtarılmasına benzer. Zira zengin kişi sevap yönünden muhtaç durumda olabilir. İşte evlilik ile Allahu Teala, zengin kişiyi de sevap yönünden muhtaç hâlden kurtarır. Bazı kullar, ilim ve hikmetten yana fakirdir; Allahu Teala onlara bunları vererek ihtiyacını giderir kurtarır. Bir kısım insan da malsız, mülksüz, düzensiz, evsiz, barksız olduğu için fakir olabilir; onun da bu eksikleri giderilerek muhtaç durumdan kurtulur.

Allahu Teala bu hükmünü destekler mahiyette bir ayet-i kerimenin sonunda şöyle buyurur: ***"Allah'ın lütfu çok geniştir ve her şeyi bilir!"***[497] Yani,

---

[496] Nur 24/32.

[497] Bakara 2/247.

Allahu Teala onların her türlü ihtiyacını giderecek zenginliğe ve lütfa sahiptir. Onların hâllerini, mertebeleriyle ilgili olarak farkında olamadıkları maslahatları en iyi bilen Allahu Teala'dır.

Hasan-ı Basrî (rah) Ebu Said el-Hudrî'den (r.a) şu hadisi rivayet etmiştir: "*Kim geçim sıkıntısı korkusu ile evlenmeyi terk ederse bizden değildir.*"[498]

Yine Resûlullah (s.a.v) bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"*Dindarlığından ve güvenilir olduğundan emin olduğunuz biri (evlenmek için) size geldiğinde onu evlendirin. Eğer böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve büyük bir fesat ortaya çıkar!*"[499]

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

"*Her kim Allahu Teala'nın rızasını kazanmak için evlenir veya evlendirirse, Allahu Teala'nın velayetini (dostluk ve korumasını) hak eder!*"[500]

Bu, Allahu Teala'nın en aşağı derecedeki velayetini kazanmak için yapılması gereken ameldir; çünkü velayetin pek çok derecesi vardır ve her bir derecenin elde edilmesi için yapılması gereken salih ameller bulunmaktadır.

EVLENMEKTEN ÇEKİNENLER

Evlenme ile ilgili olarak Bişr b. Hâris'ten (rah) şöyle bir hadise nakledilir:

"Bişr b. Hâris'e: "İnsanlar senin hakkında konuşuyorlar!" dediler; o da: "Hakkımda ne diyorlar?" diye sordu: "Bişr sünneti –yani evlenmeyi- terk etti! diyorlar" dediler; Bişr onlara: "Farzları yerine getirmekle meşgul olduğum için bu sünneti yerine getiremedim!" diye karşılık verdi.

---

498 Darimî, Nikah, 1 (2210); İbnu Hacer, el-Metâlib, No: 1579; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44460; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7396; Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, Nikah, No: 21.

499 Tirmizî, Nikah, 3; İbnu Mâce, Nikah, 46.

500 Ebu Dâvud, Sünnet, 16; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/438; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 20/412.

Yine Bişr b. Hâris, bir defasında kendisine evlenmeyişinin sebebini soranlara şöyle demiştir: "Beni bu evlenme işinden alıkoyan, sadece Allah'ın Kitab'ındaki şu bir ayet-i kerimedir: "*Kadınların kocalarına karşı görevleri olduğu gibi; kocalarının üzerinde de onların hakları vardır.*"[501] İşte ben, kadının benim üzerindeki hakkını yerine getirememekten korkuyorum!"

Bişr b. Hâris (rah) şöyle derdi: "Eğer bir tavuğa ihtiyacım olsa; bu ihtiyacımı gidermek için insanların gelip geçtiği bir köprü üzerinde durup onlardan zorla bir şeyler alan eşkıya olmaktan korkarım!"

Bişr b. Hâris'in bu sözleri söylediği vakit hicretin iki yüz yirminci yılı idi. O zamanlar helal kazanç ve evlilik için uygun kadınlar rahatlıkla bulunmaktaydı. O zaman durum böyle olursa, acaba yaşadığımız şu zamanda (hicri dördüncü asırda) durum nasıl olur?

Bu devirde, nefsine hakim olan, evlilik yüzünden günaha düşme tehlikesi bulunmayan ve fitneye düşmekten emin olan mürid için evlenmeyi terk etmek daha faziletlidir. Kalbine kadınlarla ilgili düşünceler gelip himmeti/düşünce ve azmi dağılmıyor, nefsine kadınlarla ilgili düşünceler gelerek güzel bir şekilde hizmete yönelmesini engellemiyor, gözünün harama kaymasına sebep olmuyor ve her zaman fikrini meşgul edecek biçimde şehvete düşüyor ise; bu durumdaki kimselere evlilik tavsiye edilmez.

Cinsellikle ilgili günahlara yönelmede ilk hata, bir takım düşünce ve hayallerle kalpte şehvet duygusunun yerleşmesidir.İkinci hata, kalpten gelen şehvet arzusu ile cinsel organın harekete geçmesidir. Üçüncü hata, kişinin cinsel organını eliyle tutup tahrik etmesidir. Dördüncü hata ise; cinsel organdan şehvetin ortaya çıkmasıdır.

Cinsel organa sağ el ile dokunmak mekruhtur.

Yukarıda zikredilen hususlar gerçekleştiğinde kalp değişime uğrayıp, huşû hâlinde eksilme meydana gelecektir. Bu duygulara mübtela olmayan kimseler için halvet en güzel hâldir. Kişi halvette manevi lezzetlerin tadına

[501] Bakara 2/228.

varır ve ibadetlerinden lezzet alır hâle gelir; kendi nefsine yönelir, kendi hâliyle ilgilenir, başkalarının hâliyle ilgilenmez.

BEKARLIĞIN TERCİH SEBEPLERİ

Evlenen kimsenin, kendi hâliyle uğraşmasının yanında başkasıyla da ilgilenmesi gerekir. Herkes bunları tam olarak yerine getiremez. Yahut kendisi dışında başkasıyla ilgili hükümleri de yerine getirmesi gerekir; fakat insan bunu yerine getirmekten aciz kalabilir. Yine o, kendi şeytanı ile uğraşmanın yanında bir de başkasının şeytanı ile de uğraşmak zorunda kalır; kendi nefsi ile uğraşırken buna bir nefis daha katılmış olur. Böylece nefisle yaptığı mücahede ve hevasına karşı gösterdiği sabır daha da artmak zorundadır; çünkü düşman büyümüş ve meşguliyet artmıştır.

Bekarlığın tercih edilmesini gerektiren sebeplerden biri de; kazanç yollarının bozulmuş olmasıdır. Kazanç yollarının çoğu haram ve günahlarla doludur. Kişi, nereden kazandığı ve nerelere harcadığı konularında sorumludur, hesaba çekilecektir. Eğer helal olmayan yollardan kazanmış ise, bunlar aleyhine yazılacaktır. Hevasına göre harcamış ise, bu da zararına olacaktır.

Evlilikten uzak durmayı gerektirecek bir sebep de; kadınların çoğunun dindarlıktan ve güzel huylardan yoksun olmasıdır. Onların çoğuna cehalet ve hevaya uyma hâli hakimdir. Evlenen birinin, kadınların etkisinde kalarak onların kötü arzularına uymasından korkulur. Kişi bu konularda kendisini güvende göremez. Bu durumda ahirette hüsrana uğrar. Yahut onlara karşı direnir ve oyalanmaya çalışır; onlar da kendisine sıkıntı verir ve dünya hayatını çekilmez hâle getirir.

Hasan-ı Basrî (rah) şöyle der: "Vallahi zamanımızda hanımının keyfine tabi olan kimseleri, Allahu Teala mutlaka yüzüstü cehenneme atar!"

Evlilikten kaçınmayı gerektiren sebeplerden biri de, zenginlerin tutumudur. Zenginler, fakirlerin haklarını gözetip yerine getirmede cimrilik gösterdikleri için, zalim kimseler durumuna düşmektedir. Onlar, Allahu Teala'nın üzerlerine yüklediği fakirlere karşı yükümlülüklerini yerine getirme-

de kusurlu davranmaktadır. Bu durumda evlenmiş olan kişi, eğer fakir biri ise; büyük sıkıntı, yorgunluk, keder ve elemlerle karşılaşacak, geçim derdinden dolayı afetlere düşmekten kurtulamayacaktır.

Abdullah b. Ömer'e (r.a): "En şiddetli belanın ne olduğu?" sorulunca: "Ailenin kalabalık ve malın az olması!" demiştir.

Seleften biri şöyle der: "Ailedeki fertlerin az olması, iki zenginlikten biridir. Ailenin kalabalık olması da iki fakirlikten biridir."

Denilmiştir ki: "Çoluk-çocuk, helal olan şehvetin cezasıdır. Hırs ise, kendisine yetecek miktardan fazlasını istemenin cezasıdır. Bu da tevhid ehli için bir cezadır."

Bir rivayette şöyle denilir: "Yalnızlık kötü arkadaşla birlikte olmaktan hayırlıdır."

Evlenilecek kimsenin iyi bir arkadaş olduğu henüz kesin değildir. Kesin olan bir durum, şüphe ile ortadan kalkmaz. Kesin olan durum, kadınların genel hâlidir. Onların çoğu, hevalarına mağlup olmaları ve dünyaya düşkünlükleri sebebiyle saliha değildir. Bir rivayette konuyla ilgili olarak şöyle denilir:

"Kadınlar arasında saliha kadının oranı, yüz siyah güvercin arasındaki beyaz güvercin gibi çok azdır."[502]

KADINLARLA GELEN İMTİHANLAR

Lokman (a.s) oğluna şöyle nasihat etmiştir: "Yavrucuğum, kötü kadınlardan sakın! Çünkü kötü kadınlar insanı vaktinden önce yaşlandırır! Şerli kadınlardan da sakın, zira onlar insanı hayra çağırmazlar! Kadınların hayırlılarına karşı da dikkatli ol!"

Rasûl-i Ekrem (s.a.v) de, kadınların en hayırlıları ve müminlerin anneleri olan eşleri hakkında: "*Sizler, Yusuf'un (a.s) karşılarına çıktığı kadınlar gibisiniz!*"[503] buyurmuştu.

---

[502] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 8/7817; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 8157.
[503] Buhârî, Ehâdîsu'l-Enbiya, 19; Müslim, Salat, 21.

Onlara şu denmek istendi: Sizin Ebu Bekir'in (r.a) imamlığa geçmesini engellemeniz, bir ilimden değil; keyfinize uymaktan ve nefsinizin onu güzel göstermesinden ileri gelmektedir; tıpkı Züleyha'nın nefsi Yusuf (a.s) ile birlikte olmayı arzulayıp güzel gösterdiği gibi.

Resûlullah'ın (s.a.v) bu sözünde, Hz. Yusuf'un (a.s) bir kusuru olmayıp mazur olduğuna işaret edilmiştir. Yine bu sözde, Hz. Yusuf'un etrafındaki kadınların kınanması ve Efendimizin (s.a.v) uyardığı kadınların onlara benzetilmesi mevcuttur.

Resûlullah'ın (s.a.v) sırrını açığa vurmaları sebebiyle Allahu Teala, Efendimizin (s.a.v) eşleri hakkında şöyle buyurmuştu:

"Eğer ikiniz kalplerinizin sapmış olmasından dolayı Allah'a tevbe ederseniz (ne âlâ). Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka olursanız (bilin ki) onun koruyucusu ve yardımcısı Allah, Cibril ve salih mümünlerdir. Ayrıca melekler de ona destekçidir."[504]

Allahu Teala bu ayet-i kerime ile, müminlerin anneleri olan Resûlullah'ın (s.a.v) hanımlarının kalplerinin boş arzularına meylettiğini belirtmekte ve kendilerine tevbe etmelerini emir buyurmaktadır. Sonra da o ikisi hakkında, onlar hanımların en hayırlıları olduğu hâlde: "***Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka olursanız...***" buyurmaktadır.

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) pak eşlerinin durumu böyle olunca; çoğunluk itibariyle cahiliyet anlayışı ile yoğrulmuş, temel özelliği kötü arzularına uymak ve sapıklık olan diğer kadınların durumu acaba nasıl olur?!...

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "***Kadın tarafından yönetilen bir toplum felah bulmaz!***"[505]

Allahu Teala da bazı eşler ve çocukların insana düşmanlığını şu ayet-i kerime ile haber vermektedir:

---

[504] Tahrim 66/4.

[505] Buhârî, Meğazî, 81; Tirmizi, Fiten, 75; Nesâî, Adâbu'l-Kadâ, 8; Taberânî, el-Evsât, No: 4052; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 9060; Suyûtî, es-Sağîr, No: 7393;

"Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının!"[506]

Yani, kadınların hevalarına uymanız, onların arzularına ve görüşlerine meyletmeniz sebebiyle onlar, sizin ahiretinize düşmanlık yapmaktadırlar. Hatta bu düşmanlık ahiret hayatına kalmadan dünyada bile gerçekleşmekte; kişi onların görüşlerine muhalefet ettiğinde ya da onların hâllerinin gereğine göre davrandığında kadın ve evlatlar insana en büyük düşman olabilmektedir.

İbrahim b. Edhem (rah) şöyle derdi: "Kadınların bacaklarına düşkün olan kimse iflah olmaz!"

Bişr (rah) de şöyle derdi: "Eğer bakmakla yükümlü olduğum ailem bulunsaydı, maişet derdiyle köprüyü tutup cellatlık yapmaktan korkardım!"

Bütün bunlardan dolayı yalnız kalıp evlenmemek kalp rahatlığı ve tasanın azlığı sebebiyle daha güzeldir; çünkü bekar olan kişinin geçim sıkıntısı daha az, ihtiyaçları sınırlı, kendisiyle herhangi bir konuda çekişecek kimsesi yok ve karşısında haklarını yerine getirmekle yükümlü olduğu kimseler mevcut değildir. Selef, tam olarak yerine getiremeyiz korkusuyla, üzerlerine sorumluluk yükleyecek davranışlardan uzak durmaya gayret gösterirlerdi. Üzerlerine sorumluluk yüklemeyen hayatı, kendileri için bir ganimet bilirlerdi.

Kişi yalnız yaşadığında; mal toplamak ve biriktirmek için daha az sıkıntı çeker, haklarını gözetmek ve korumak zorunda olduğu kimseler bulunmaz. Her gün evinde gecelemek ve ailesinin durumu öğrenmek derdinden kurtulur. Resûlullah'ın (s.a.v) yasaklamış olduğu, başkalarının gizli hâllerini araştırma derdinden uzak durur; çünkü, yanında kötü kadın bulunan birinin başkalarını tecessüsten uzak durması zordur. Zaten zahidlerin dünyalıklardan ve dünya nimetlerinden uzak durmalarının sebebi; kalp huzurunu sağlamak ve kimsenin kendilerinden istekte bulunmamasını temin etmektir.

---

[506] Teğâbün 64/14.

BEKAR KALMAYI ÖVEN DELİLLER

Ahir zamanda uzlete çekilmek ve bekar kalmak bu ümmete mubah kılınmıştır. Bir hadiste şöyle buyrulur:

"İki yüz sene sonra ümmetim için uzlete çekilmek mubahtır. Hatta sizden birinin köpek yavrusunu alıp eğitmesi, çocuk terbiye etmesinden daha hayırlı gözükür!"[507]

Konuyla ilgili meşhur bir rivayet de şöyledir:

"İkinci asırdan sonra insanların hayırlıları; ailesi ve çocuğu bulunmayan yükü hafif kimselerdir."[508]

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir: *"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek; kişinin helakı hanımı, ana-babası ve çocukları eliyle olacaktır. Onlar kendisini fakirlikte ayıplayacak ve kendisine tahammül edemeyeceği yükler yükleyeceklerdir. O da uygunsuz bir takım yollara girecek; dinini tehlikeye atacak ve helak olacaktır."*[509]

Gerçekten çoğu zaman kadın, erkek için bir azap sebebi olmaktadır. Peygamberler hakkında anlatılan kıssalardan biri şöyledir:

"Bir topluluk Hz. Yunus'un (a.s) ziyaretine geldiler..Yunus (a.s) onları misafir edip ağırladı. Misafirler evde iken, o, sürekli eve girip çıkmaya başladı. Bu esnada hanımı sürekli olarak dili ile Yunus'a (a.s) sataşıyor ve eziyet ediyordu. Ama o bu sataşma ve dil uzatmalara hiç aldırmadan misafirlerini ağırlıyordu. Gelen misafirler bu duruma şaşırdılar ve Yunus'a (a.s) bunun sebebini sordular; şu cevabı verdi:

"Ben Rabb'ime: "Ey Rabbim! Bana ahirette vereceğin cezayı dünyada peşin olarak ver!" diye niyazda bulundum; Allahu Teala da bana: "Senin cezan, falanın kızı olan kadındır; onunla evlen!" dedi. Ben de onunla evlendim; gördüğünüz gibi ona karşı sabrediyorum."

---

507 Bu manadaki bir hadis için bkz: Zebîdî, İthaf, 6/23.

508 Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 2/271; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 7/292; el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, 6/198; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 11/222.

509 Beyhakî, Zühd, 439; Zebîdî, İthaf, 7/23; Ebû Nuaym, el-Hilye, 1/25.

Buraya kadar anlatıklarımız, yani bekar kalmanın daha faziletli olması, sıkıntıya düşmekten korkmayanlar içindir. Ancak sıkıntıya düşmekten korkanlar, yani zina tehlikesine düşmekten korkanlar için, bu durumda bir cariye ile evlenmek zinaya düşmekten daha hayırlıdır. Aslında cariye ile evlenmektense, sabır gösterip bekar kalmak daha hayırlıdır.

Bunu, şu ayet-i kerimeden çıkan manadan anlamak mümkündür:

"Bu (cariye ile evlenme), içinizden zinaya düşmekten korkanlar içindir. Eğer sabrederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."[510]

Sıkıntının artması demek; kalpte cinsellikle ilgili basit düşüncelerin, kötü vesveselerin artması; kişiyi farzları yerine getirmekten alıkoyması veya bu sebeple himmet ve gayretinin dağılması demektir. Bu durumdaki birinin cariye ile evlenmesi hayırlıdır. Ancak hür bir kadın ile evlenebilecek imkan ve gücü bulunan kimsenin, onlara yanaşmayıp cariye ile evlenmesinin haram olduğu bilinmelidir.

EVLENME GÜCÜ OLMAYAN NE YAPAR?

Bir gün, İbnu Abbas'ın (r.a) meclisi sona ermiş ve mecliste bulunan herkes dağılmıştı. Ancak meclistekiler arasında bulunan bir genç yerinden ayrılmamış bekliyordu. Meclis dağılalı uzun süre geçmesine rağmen o yerinde oturuyordu. İbnu Abbas (r.a) ona: "Bir ihtiyacın mı var?" diye sordu; genç de: "Evet, ancak utandığım için insanların arasında sana soramadım!" dedi. İbnu Abbas (r.a):

- Soracağın ne ise şimdi sor! dedi. Genç:

- Sormaktan çekiniyorum, size karşı saygım var! dedi. Bunun üzerine İbnu Abbas (r.a):

- Gerçek alim baba yerinde sayılır; ondan utanma ve çekinme olmaz! Babana sorabileceğin her şeyi bana da sorabilirsin. Sorduğun şeyden dolayı seni ayıplamam! deyince, genç:

---

[510] Nisâ 4/25.

-Allahu Teala size rahmetiyle muamele buyursun! Ben genç biriyim, evli de değilim. Zinaya düşmekten korkuyorum; bu yüzden istimna (el ile tatmin ve boşalma) benim için haram olur mu?" diye sordu. İbnu Abbas (r.a) ondan yüzünü çevirdi ve dedi ki:

-Üf, üf! Bir cariye ile evlenseydin bundan daha hayırlı olurdu! Bu izin istediğin iş ise zina yapmaktan daha hafiftir."

Irak alimlerine göre, on iki dirhemi bulunan kimsenin cariye ile evlenmesi haramdır. Hicaz alimlerinden bazılarına göre de, üç dirhemi bulunan kimsenin cariye ile evlenmesi helal olmaz. Said b. el-Müseyyeb ve bazı arkadaşlarına göre ise; iki dirhemi bulunan kimsenin cariye ile evlenmesi uygun değildir.

Hikmet sahibi bir zat şöyle der: "İnsanların en ahmağı; hür olduğu hâlde gidip cariye ile evlenendir. En akıllı insan da, köle olduğu hâlde hür bir kadın ile evlenen kişidir. Çünkü biri köle iken yarı hür durumuna gelmekte, diğeri ise hür iken yarı köle hâle dönmektedir; çünkü onun doğacak çocuğu köle olacaktır."

İstimnanın mekruh ve hatta haram olduğuna dair görüşler vardır. Bunu işleyenler hakkında ağır sözler nakledilmiştir. Bu hususta gelen rivayetlerden birine göre; Allahu Teala, cinsel organları ile oynayarak çirkin işler yapan bir topluluğu helak etmiştir.

İsmail b. Ebân, bu hadisi Enes b. Malik'in (r.a) naklettiğini söyler.

Ebu Muhammed Sehl'e; kadınlar hakkındaki görüşü sorulunca, şöyle demiştir: "Onlarla birlikte olup sabır göstermektense, uzak durup sabır göstermek daha iyidir. Ancak onlara tahammül etmek, (bekar kalıp zinaya düşmek sebebiyle) cehenneme tahammül etmekten daha kolay ve hayırlıdır!"

Alimlerden biri şöyle der: "Bekarlığın dertleriyle uğraşmak, kadınlardan kaynaklanan dertlerle uğraşmaktan daha iyidir."

Basralı verâ ve yakîn ehli alimlerden birine, bulundukları devirde evlilik ile ilgili görüşü sorulmuştu. Bu zat da sahip olduğu takvasından dolayı;

kazanç yollarının darlığı ve zorluğunu, helallerin azlığını ve kadınların çoğunda bozulmanın meydana gelmesi sebebiyle evliliği mekruh gördüğünü ve uzak durulması gerektiğini söylemişti. Daha sonra evlilik konusu yine kendisine sorulduğunda ise; evlenen kişinin kolaylıkla günaha düşebileceğini söylemişti; çünkü ona göre; evlenen insan geçimini sağlamak için gireceği kazanç yollarında kolaylıkla haramlara düşecek, dinini adeta bir sermaye gibi yiyip bitirecek, insanlara gösteriş yapmaktan uzak kalamayacaktır. Bu yüzden, onun evlenmesi mekruhtur.

EVLENMEYİ ZARURİ KILAN HÂLLER

Bu zamanda, önü alınamaz bir cinsel isteğe kapılan kişilerin evlenmesi uygun olur. Eğer bir kimse, dayanılmaz ve karşı konulmaz cinsi arzuya kapılmış ise, evlenmek onun için daha faziletlidir.

"Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği yükü yükleme!"[511] ayet-i kerimesinin tefsiri hakkında Katâde (rah), şöyle demiştir:

"Buradaki güç yetmeyecek yükten maksat, aşırı cinsel arzudur."

"İnsan zayıf olarak yaratıldı"[512] ayet-i kerimesi hakkında İkrime ve Mücâhid (rah) şöyle demişlerdir: İnsanın zayıflığından maksat, kadınlara karşı zayıf ve dayanıksız olmasıdır."

Feyyâz b. Nüceyh ise şöyle der: "Erkeğin erkeklik uzvu kalktığında, aklının üçte ikisi gider."

Başka birisi ise şöyle der: "Erkeğin erkeklik uzvu kalktığında, dininin üçte ikisi gider."

İbnu Abbas (r.a): *"Karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım de..."*[513] ayet-i kerimesinde Allah'a sığınılması istenen şeyin, dikilip sertleştiği zamanki cinsel organ olduğunu söylemiştir. Başka bir rivayette erkeğin cinsel organının dikilmesi değil, kadının cinsel organına girmesi hâli zikredilmiştir.

511 Bakara 2/286.
512 Nisa 4/28.
513 Nas 114/3.

EVLENMEYE TEŞVİK

Hazret-i Peygamber (s.a.v) bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"Evlenen kişi dininin yarısını koruma altına almıştır; diğer yarısı için de Allahu Teala'dan korksun!"[514]

Berâ b. Âzib (r.a) duasında şöyle demiştir: "Allahım! Kulağımın, gözümün, kalbimin ve menimin şerrinden sana sığınırım!"

Meni sulbdeki boğumları doldurunca, buradan çıkmak ister. Onun yüzünden kalbin bozulmasından ve hasta olmasından korkulur. Kalbin bu durumu, damarlardaki kanın durumu gibidir. Sulbteki boğumlardan yukarı doğru yükseldikçe pişer, değişir ve beyazlaşır. Nihayetinde Allahu Teala'nın izni ile meni hâline dönüşür.

Muaviye'nin (r.a) meclisinde bir topluluk kadınları kötülemişti. Muaviye (r.a) onlara şöyle dedi: "Böyle yapmayın! Hastalara bakmakta, ölüleri uğurlamakta ve evleri imar etmekte kadınlar gibisi yoktur! Erkeklerin en çok muhtaç oldukları da onlardır!"

"Biz yeryüzündeki şeyleri, ona süs yaptık..."[515] ayetinin bir tefsirinde; bu süsün kadın olduğu söylenmiştir.

İbnu Abbas (r.a) şöyle der: "Gencin ibadet ile ilgili olarak yerine getirmesi gerekli şartlar, ancak evlenince tamam olur." İbnu Abbas (r.a); yanındaki hizmetçiler ergenlik çağına erişince İkrime, Küreyb ve bunların dışındakileri çağırarak: "İsterseniz sizleri evlendireyim! Çünkü bir kul zina edince kalbindeki iman nuru ondan sökülüp alınır" demiştir.

Ömer b. el-Hattâb (r.a), Ebu'z-Zevâid'e. "Seni evlenmekten ancak ihtiyarlık veya günahlara bulaşmak alıkoyar!" demiştir.

Horasan alimlerinden bir zat, salih biri olan şeyhinden şunu nakleder:

Bu zat, Abadan'a giderken Abdullah b. Mübarek'in dostlarından biri ile yolculuk etti. Yol arkadaşı, Abdullah b. Mübarek'in ilmini ve faziletini dile

---

[514] Taberânî, el-Evsât, No: 7643; Hakim, el-Müstedrek, 2/161; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 272.
[515] Kehf, 18/7.

getirerek dedi ki: "Abdullah b. Mübarek, çok evlilik yapan biri idi. Hatta sürekli iki ya da üç hanımı olmuştur. Çok evlenmesi yüzünden kendisini kınadılar, o da kendisini kınayanlara:

"Sizden biriniz Allahu Teala'nın huzurunda durduğunda, veya ibadete yöneldiğinde hiç kalbine şehevî düşünceler geldiği ve bu düşüncelerin kendisini meşgul ettiği oluyor mu?" diye sordu, onlar:

"Evet, bu durum çok oluyor!" dediler. Abdullah b. Mübarek (rah) onlara şöyle dedi:

"Eğer sizin yaşadığınız o hâli, bütün ömrüm boyunca bir defa yaşamayı göze almış olsaydım, ben de evlenmezdim! Ama ben, ibadetim ve manevî hâlimde beni meşgul edecek bir şehevi düşünce kalbime geldiği anda, hemen hanımlarıma gidip ihtiyacımı görür ve o düşünce kalbime yerleşmeden silip atarak ibadetime dönerim. Kırk seneden beri kalbimde bir günah düşüncesi beni meşgul etmedi."

Alimlerden biri, cahil birinin sufileri kötülediğini işitti; ona: "Be hey adam! Senin sufilerde gördüğün eksiklik nedir?" diye sordu; adam: "Çok yiyorlar!" dedi; alim: "Şayet sen de onlar gibi uzun süre aç kalsaydın, onlar gibi yerdin!" dedi ve: "Başka ne var?" diye sordu. Adam: "Çok evleniyorlar!" dedi. Alim: "Eğer sen de namusunu onlar gibi korusaydın, onlar gibi çok evlenirdin!" dedi. Ardından: "Başka bir şey var mı?" diye sordu. Adam: "Sema yapıp kaside dinleyip duruyorlar!" dedi. Alim de: "Onların sahip olduğu düşünceye sen de sahip olsaydın, onların dinlediklerini sen de dinlerdin!" dedi.

Alimlerden birine: "İlim ehli hafızlar neden çok yiyorlar, hanımlarıyla çok cima ediyorlar ve tatlıdan çok hoşlanıyorlar?" diye sorulduğunda; şöyle cevap vermiştir:

"Çünkü onlar uzun süre aç kalırlar, her zaman yemek bulmaları mümkün olmaz; bunun için buldukları zaman da çok yerler. Tatlıdan hoşlanmalarının sebebi ise; bunlar şarap ve nefse hoş gelen diğer lezzetleri terk ettikleri için bütün iştahları tatlı üzerine yoğunlaşmıştır; bu yüzden tatlıdan hoşlanırlar. Hanımlarıyla fazla cima yapmalarına gelince onlar, dışarıda

gözlerini harama bakmaktan korurlar. Cinsellikle ilgili düşünceler kalplerine baskı yapar ve onları sıkıntıya sokar. Onlar da evlilik konusunda geniş davranma yoluna gitmişlerdir. Bu yüzden çok sayıda evlenirler ve hanımlarıyla fazla birlikte olurlar. Gözlerine ve diğer organlarını sık kontrol altında tuttukları için, onların bu davranışlarını anlayışla karşılamak gerekir."

Cüneyd-i Bağdâdî (rah) şöyle derdi: "Azığa nasıl ihtiyaç duyarsam, hanımımla birlikte olmaya da öylece ihtiyaç duyarım."

Abdullah b. Abbas (r.a) da Sahâbe-i Kirâmın zahidlerinden ve ilim bakımından önde gelenlerinden idi. Günlerinin çoğunu oruçlu olarak geçirir, bazen yemek yemeden önce hanımıyla cima ederek orucunu açardı. Belki de akşam namazından önce hanımıyla birlikte olur, sonra gusül abdesti alır ve namazını kılardı.

Bir gün yatsı namazından önce İbnu Abbas'ın (r.a) dört cariyesiyle birlikte olduğu rivayet edilir.

İbnu Abbas (r.a) şöyle derdi: "Bu ümmetin hayırlıları çok evlilik yapanlardır."

Süfyan b. Uyeyne (rah) der ki: "Çok kadınla evlenmek dünyalık bir amel değildir; çünkü, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) ashabı içinde en zahidlerden biri olan Hz. Ali'nin (k.v) dört tane hanımı ve on yedi tane de cariyesi vardı."

EVLİLİK TEMEL BİR SÜNNETTİR

Evlilik, eskilerden beri süre gelen bir gelenek ve bütün peygamberlerin ahlaklarının bir parçası idi. Peygamberler tarihinde şöyle bir kıssa anlatılır. Abidlerden biri, kendisini Allah'a adamış ve ibadet yönünden bulunduğu devirde yaşayan bütün insanların üstüne çıkmıştı. Onun bu hâli her yerde anlatılır olmuştu. Abidin bu özellikleri devrinin peygamberine de anlatıldı. Peygamber de abidi güzel sözlerle övdü ve sonra dedi ki: "Bir sünneti de terk etmemiş olsaydı gerçekten ne güzel insan olurdu!"

Bu söz abidin kulağına ulaştı. Sünneti terk etmenin vahim sonucunu kavrayan abid: "Ben sünneti terk etmiş olduğum hâlde gece gündüz ibadet etsem bana bir faydası olmaz!" dedi. Sonra zamanın peygamberinin yanına geldi ve terk ettiği sünnetin ne olduğunu sordu. Peygamber ona: "Terk ettiğin sünnet evliliktir!" dedi. Abid: "Ben evliliği sakıncalı gördüğüm için terk etmedim; evlenmeyi terk etmemin sebebi fakirliktir. Ben fakir biriyim! Geçimimi sağlayacak bir şeyim yok. Geçimim başkalarının üzerinde; bir gün birisi yiyeceğimi verir, ertesi gün başka biri! Evlenip kadını da sıkıntıya sokmak ve zor durumda bırakmak istemedim" dedi; peygamber: "Senin evlenmene engel olan tek sebep bu mu?" diye sordu; o da: "Evet!" deyince, peygamber: "Seni kendi kızımla evlendiriyorum!" dedi.

Bu kıssanın tamamı uzundur.

Peygamberler hakkında anlatılan kıssalardan biri de şudur:

Hz. Zekeriyya'nın (a.s) oğlu Yahya (a.s) bir kadınla evlendi; fakat ona hiç yaklaşmadı. Onun evlenme sebebi hakkında farklı görüşler dile getirilmiştir. Kimisi, gözünü harama bakmaktan korumak için evlendiğini, kimisi kadınlara karşı sabırlı olduğunu göstermek, kimileri de bütün bu faziletleri elde etmek için evlendiğini söylemiştir. Bazıları da evlilik sünnetini yerine getirmek için evlendiğini söylemiştir.

Bişr b. Hâris (rah), Ahmed b. Hanbel (rah) hakkında şöyle der:

"O bana şu üç yönden üstünlük sağladı. Birincisi; o, kendisi ve başkaları için helal rızık kazandı; ben ise sadece kendim için kazanabiliyorum. İkincisi; o, evlenme konusunda geniş davrandı. Ben bu konuda kendimi çok sıktım. Üçüncüsü; o, bütün insanlara imam oldu; ben ise kendim için yalnızlığı istiyorum."

Anlatıldığına göre; Ahmed b. Hanbel (rah), hanımı vefat ettikten bir gün sonra tekrar evlenmiştir. Yani hanımı vefat ettikten sonra bekar olarak sadece bir gece geçirmiştir.

Ancak Bişr b. Hâris (rah), evlenmeyişini bazı gerekçelere dayandırmaktaydı. Kendisine: "İnsanlar senin hakkında ileri geri konuşuyorlar!" denildiğinde: "Hakkımda ne diyorlar?" diye sordu. Ona, "Evliliği terk ettiğin

için sünneti terk ettiğini söylüyorlar!" dediler. Bişr b. Hâris de: "Onlara: 'o farzla meşgul olduğu için sünneti yerine getirememiş!' deyin, dedi.

Başka bir defasında da kendisini evlenmediği için kınayanlara şöyle cevap vermişti: "Beni bu evlenme işinden alıkoyan, sadece Allah'ın kitabındaki şu ayet-i kerimedir: *"Kadınların kocalarına karşı görevleri olduğu gibi; kocalarının üzerinde de onların hakları vardır."*[516] İşte ben, kadının benim üzerindeki hakkını yerine getirememekten korkuyorum!"

Ahmed b. Hanbel (rah)'e Bişr b. Hâris'in bu söyledikleri hatırlatılınca söyle der: "Nerede bir tarağın dişleri gibi her tarafı dümdüz duran Bişr gibileri!"

Bişr b. Hâris (rah) bu özelliklere sahip büyük bir şahsiyet olmasına rağmen, bize ulaştığına göre kendisini vefatından sonra rüyada görürler ve hâlini sorarlar. Şöyle cevap verir: "İlliyyûnda yetmiş derece yükseldim; peygamberlerin makamların çok yaklaştım, ancak evlilerin derecelerine erişemedim!"

Yine rüya aleminde şöyle söylediği nakledilir: "Rabbim bana hitap ederek buyurdu ki: "Ey Bişr! huzuruma bekar olarak gelmenden hoşlanmadım!" Kendisine Ebu Nasr et-Temmâr'ın durumunu soranlara şöyle der: "Benden yetmiş derece yukarıya yükseltildi!" Kendisine: "Hangi ameli ile yükseltildi; halbuki biz seni ondan üstün görüyorduk!" diye sorulunca: "Ailesine ve kız çocuklarına karşı gösterdiği sabrı sayesinde!" dedi.

Abdullah b. Mesud (r.a) şöyle derdi: "Eğer sadece on gün ömrüm kaldığını ve on günün sonunda öleceğimi bilseydim, yine de evlenmeyi isterdim. Allahu Teala'nın huzuruna bekar olarak çıkmak istemezdim!"

Muaz b. Cebel'in (r.a) hanımı veba hastalığından vefat etti ve kendisi de veba hastasıydı. Buna rağmen dedi ki: "Beni evlendirin; Allahu Teala'nın huzuruna bekar olarak çıkmak istemiyorum!"

Sahabe-i Kiramdan bir zat da kendisini Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) hizmetine adamıştı. Sürekli onun hizmetini görür ve orada gecelerdi. Rasûl-i

[516] Bakara 2/228.

Ekrem (s.a.v) ona: "Evlensen iyi olmaz mı?" diye sordu. Sahabi: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben, hiçbir şeyi bulunmayan yoksul biriyim ve kendimi size hizmet etmeye adadım!" dedi. Resûlullah (s.a.v) bir müddet sustu ve ikinci defa: "Evlensen iyi olmaz mı?" diye tekrarladı. Sahabi de, ilk verdiği cevabı aynen tekrarladı. Bu cevaptan sonra sahabi kendi kendine şöyle düşündü ve: "Vallahi benim dünyam ve ahiretim için en uygun olanı ve beni Allahu Teala'nın rızasına yaklaştıracak olanı Resûlullah (s.a.v) çok daha iyi bilir. Eğer üçüncü defa evlenmemi isterse, bu sefer söylediğini mutlaka yerine getireceğim!" dedi. Biraz sonra Resûlullah (s.a.v) üçüncü defa; "Evlensen iyi olmaz mı?" deyince, sahabi: "Ey Allah'ın Resûlü! Beni evlendir!" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber buyurdular ki: "Falan aşirete git ve onlara "Resûlullah (s.a.v) kızlarınızdan biri ile beni evlendirmenizi emir buyurdu!" de. Sahabi: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim hiçbir şeyim yok ki!" dedi. Efendimiz de: "Kardeşiniz için beş dirhem değerinde altın toplayın!" buyurdular. Sahâbe-i Kirâm altını topladı, sahabi de söylenilen yere gitti ve kendisini evlendirdiler. Resûlullah (s.a.v), evlenen kişiye: "Düğün yemeği vermeyecek misin?" diye sordu. Sahabi: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim hiçbir şeyim yok!" dedi; Efendimiz (s.a.v) yine Sahabe-i Kirama: "Kardeşiniz için bir koyun parası toplayın!" buyurdular. Söylendiği gibi koyun parası toplandı, yemekler hazırlandı ve düğün ziyafeti verildi. Yemeğe Resûlullah (s.a.v) ve Sahabe-i Kiram davet edildiler.

Meşhur bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Evlenmeye gücü yeten kişi evlensin!"[517]

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

"Cinsel gücü olan evlensin! Çünkü evlilik, gözleri ve cinsel organı günahlardan daha güzel korur. Buna gücü yetmeyenler oruç tutsun; çünkü oruç kişinin cinsel gücünü kırar."[518]

---

[517] Nesâî, Sıyam, 43; Nikah, 3; İbnu Mâce, Nikah, 1; Dârimî, es-Sünen, Nikah, 2.

[518] Buhârî, Savm, 10, Müslim, Nikah, 1, 3; Ebû Dâvûd, Nikah, 1; Nesâî, Sıyam, 43, Nikah, 3; İbnu Mâce, Nikah, 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/378, 424.

Cinsel gücün kırılması anlamında kullanılan "vicâ'" kelimesi, koçların yumurtalarının burularak kısırlaştırılması manasında kullanılmaktadır. Bu kelime insanlar için de cinsel arzuların kırılması manasına gelir. Böylece erkek hayvanın dişilere karşı bir isteği kalmaz ve iyice beslenir. Bu konudaki bir hadis şöyledir:

"Resûlullah (s.a.v) kurban bayramında yüzü alacalı, boynuzlu ve iğdiş edilmiş iki koç kurban etti!"[519]

EVLENMENİN ASIL HEDEFİ

Resûlullah (s.a.v) bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"Evlenin ki sayınız artsın! Zira ben kıyamet günü diğer ümmetlere karşı sayınızın çokluğu ile övüneceğim! Bunların arasına düşük olanlar ve süt emme çağında ölenler de dahildir."[520]

Diğer bir hadis-i şerif şöyledir: "*Beni seven benim sünnetimle amel etsin (evlensin)!*"[521]

Ebu Said el-Hudrî'nin (r.a) rivayet ettiği hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Geçim korkusuyla evlenmeyi terk eden bizden değildir."[522]

Hz. Ömer b. el-Hattâb (r.a) çok evlilik yapan biri idi. O: "Çok sayıda çocuk sahibi olmak için evleniyorum!" derdi.

Bu düşünce, selef-i salihinin evlenirken güttükleri temel niyet idi. Onlar çocuk sahibi olmak için evlenirlerdi. Doğan çocukları yaşarsa Allahu Teala'nın varlığına iman ederek O'nu zikreder, yahut vefat eder. Böylece selef bu çocukları sayesinde, fazla miktarda salih amel kazanarak Mizan'da iyiliklerinin ağır basmasını temenni ederlerdi.

---

[519] Ebu Dâvud, Dahâya 4, (2795); Tirmizî, Edâhî 21, (1520); İbnu Mâce, Edâhî 1.

[520] Abdürrezzak, el-Musannef, No: 10391; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44442; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 1019.

[521] Buhârî, Nikah, 1 (5063); Müslim, Nikah, 1 (1401).

[522] Darimî, Nikah, 1 (2210); İbn Hacer, el-Metâlib, 1579; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44460; Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, Nikah, No: 21; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 7396.

Nitekim Resûlullah (s.a.v) bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"Bebek yaşta vefat eden çocuk ebeveynini göbek bağından cennete doğru çeker. Çocuğa: "Cennete gir!" denilir. Fakat o cennetin kapısında durur, kızgın ve öfkeli bir şekilde beklemeye başlar. "Annem ile babam da yanımda olmadıkça girmem!" der. O zaman (meleklere), "Ana-babasını da onunla birlikte cennete koyun!" denilir."[523]

Konuyla ilgili diğer bir rivayet de şöyledir:

"Küçük yaşta vefat etmiş olan çocuklar, kıyamet günü halkın hesap için toplandığı yerin yanı başında toplanırlar. Meleklere şöyle denilir:

- Bunları (çocukları) cennete götürün!

Onlar cennetin kapısına gelip dururlar. Melekler kendilerine:

- Hoş geldiniz Müslümanların zürriyeti! cennete girin, size hesap yok!" derler. Çocuklar:

- Analarımız ve babalarımız nerede?" diye sorarlar. Cennetin kapısında görevli melekler:

- Analarınız ve babalarınız sizler gibi değiller. Onların işledikleri günahlar ve kötülükler var. Bundan dolayı hesaba çekilecekler, hak sahipleri kendilerinden haklarını talep edecekler! diye karşılık verirler.

Bunun üzerine çocuklar hep birlikte üzüntüden bağrışmaya başlarlar. Allahu Teala, onların neden bağrıştıklarını en iyi bilen olduğu hâlde, bu bağrışmanın sebebini meleklerine sorar. Melekler şöyle der:

- Ey Rabbimiz! Müslümanların çocuklarının sesleri! Çocuklar, "Analarımız ve babalarımız bizimle birlikte gelmezse biz de cennete girmeyiz!" diyorlar.

Bunun üzerine Allahu Teala meleklerine şöyle buyurur:

- Mahşer yerinde toplanan kalabalığın arasına girin; onların ana ve babalarının ellerinden tutup getirin ve çocuklarıyla birlikte cennete sokun!"[524]

---

[523] İbnu Mace, Cenâiz, 58; Müslim, Birr, 154.
[524] Zebîdî, İthaf, 6/38.

Konuyla ilgili başka bir hadis-i şerif de şöyledir:

"İki çocuğu ölen kişi için kendisiyle cehennem arasına bir duvar örülmüş olur."[525]

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Kimin üç çocuğu günah işleme çağına erişmeden vefat ederse, Allahu Teala onlara olan lütfu ve rahmetiyle anne-babasını cennete koyar!" Sahabe-i Kiram: "Ey Allah'ın Resûlü! İki çocuğu ölen de böyle midir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v) de: *"Evet, iki çocuğu ölen de!"* buyurdular."[526]

Anlatıldığına göre; salihlerden biri, kendisine yapılan evlilik tekliflerini zamanı bahane ederek geri çeviriyordu. Bir gün uykusundan uyanıp geldi ve: "Beni evlendirin!" dedi. Kendisine kararındaki bu değişikliğin sebebini sorunca, şöyle dedi:

"Allahu Teala ya bana bir evlat ihsan eder, ya da benim ruhumu alır! Bu durumda çocuğum da, benim için ahirete önden gönderilmiş bir hayır olur!"

Daha sonra bu söylediklerini şöyle açıkladı: "Rüyamda kıyametin kopmuş olduğunu gördüm. Herkes gibi hesaba çekilmek için bekleyenlerin arasında ben de vardım. Burada susuzluktan boynum kırılacak gibiydi. Benim gibi bütün mahşer halkı'da, güneşin ve hararetin şiddetinden dolayı aşırı susuzluk ve büyük sıkıntı içindeydi. Bizler bu durumda iken, bir kısım çocuk topluluğun içinden ayrıldı. Üzerlerinde nurdan havlular, gümüşten ibrikler ve altından taslar vardı. Bunlar topluluğun içindeki insanlara su veriyorlardı. Topluluğun arasından geziyorlar, çoğuna su vermiyorlardı. Bunlardan birine elimi uzatarak: "Bana da bir tas verin; susuzluktan kırıldım!" dedim. Bana: "Aramızda senin çocuğun yok! Biz babalarımıza su veririz!" dediler; onlara. "Siz kimsiniz?" diye sordum. Bana: "Bizler, müslümanların küçük yaşta ölmüş çocuklarıyız!" diye cevap verdiler!

525 Buhari, İlm 36, Cenaiz 6, İ'tisam 9; Müslim, Birr 152, (2633).
526 Bir önceki hadisin kaynaklarına bakınız.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v) şöyle buyurur:

"Kadınlarınızın hayırlısı sevecen ve doğurgan olanıdır."[527]

"Evde bulunan bir hasır parçası kısır bir kadından daha hayırlıdır."[528]

"Siyahi doğurgan bir kadın, doğurgan olmayan güzel bir kadından daha hayırlıdır."[529]

Bütün bu rivayetler, evlilikten maksadın çocuk sahibi olmak olduğunu ve buna teşviki ifade etmektedir

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. Benim sünnetimden biri de evliliktir. Kim beni severse benim sünnetimi yerine getirsin!"[530]

Söylendiğine göre Allahu Teala Kur'ân-ı Kerîm'de sadece evli olan peygamberlerin isimlerine yer vermiştir. Bunları sayısı da yirmi beştir. Az önce de belirtmiş olduğumuz gibi Hz. Yahya da (a.s) evlenen peygamberler arasındadır. Hz. İsa'ya (a.s) gelince; o da, gökten tekrar geldiğinde evlenecek ve çocuk sahibi olacaktır.

EVLİ KİMSELERİN FAZİLETİ

Evlenen kişinin bekar kişiye karşı üstünlüğünün, cihada katılan kişinin cihada katılmayan kişiye karşı üstünlüğü gibi olduğu söylenmiştir. Evli olarak kılınan iki rekat namaz; bekar olarak kılınan yetmiş rekattan daha faziletlidir. Allahu Teala, peygamberlerin özelliklerini sayarken övgü niteliğinde şöyle buyurur:

---

[527] Beyhakî, Sünen-i Kübrâ, 7/82; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 4091; Elbânî, Sahiha, 1/3330; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44569; Zebîdî, İthaf, 6/35.

[528] Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 1147; Zebîdî. İthaf, 6/34.

[529] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 19/416; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44427; İbnu Asâkir, Tarihu Dımeşk, 50/4; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 1497; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 4/258.

[530] İbnu Mace, Nikah, 1; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44407; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 2832.

"Elbette biz senden önce de peygamberler gönderdik; onlara eşler ve çocuklar verdik!"[531]

Allahu Teala, burada eşleri ve çocukları peygamberler için bir övgü vesilesi olarak saymış ve bunu peygamberlerin nitelikleri olarak belirtmiştir. Bu husus, Allahu Teala'nın veli kulları için de söz konusudur. Onların özellikleri de şöyle ifade edilir:

"Onlar (Allah'ın veli kulları) öyle derler: Rabbimiz! Bizlere eşlerimizden ve çocuklarımızdan göz aydınlığı olacak kimselere ihsan et!"[532] Görüldüğü gibi onlar da, Allahu Teala'dan kendilerine hayırlı eşler ve çocuklar ihsan edilmesini istemektedirler.

Evliliğin fazileti hakkında yukarıdan beri zikrettiğimiz hususlara kadınlar da dahildir. Yani aynı fazilet kadınlar için de söz konusudur. Hatta, geçim derdinden kurtulmaları sebebiyle evlilik kadınlar için daha faziletli ve sevabı daha fazladır. Nitekim Resûlullah da (s.a.v) kadınlara evlenmeyi emretmiş ve onları evliliğe teşvik etmiştir. Bir hadis-i şerifte evli erkekler ile evli kadınların bekarlara karşı faziletini şu sözlerle dile getirmiştir:

"Allahu Teala, kendilerini ibadete adayarak: "Bizler evlenmeyiz!" diyen erkeklere lanet etsin! Allahu Teala, ben kendimi ibadete verdim evlenmeyeceğim, diyen kadına lanet etsin!" Resûlullah (s.a.v), erkeklerin hanımları üzerindeki haklarını; bunun büyüklüğünü ve yükünün ağırlığını belirttikten sonra: "Öyleyse ebediyen evlenmem!" diyen bir kadına: *"Hayır, aksine evlenmelisin! Bu senin için daha hayırlıdır!"* buyurmuştur.[533]

Evliliğin hem kadın hem de erkek için bekarlıktan daha faziletli olduğuna dair hadis-i şerif pek çoktur. Bu konudaki bütün rivayetleri sayarak sözü fazla uzatmak istemiyoruz. Allahu Teala da evliliği teşvik ederek şöyle buyurur:

"Tarlanıza (hanımlarınıza) dilediğiniz şekilde gelin!"[534]

---

[531] Ra'd, 13/38.
[532] Furkan, 25/74.
[533] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/289.
[534] Bakara 2/223.

Ayet-i kerimede geçen "dilediğiniz şekilde" kelimesinin açıklaması hakkında üç görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ikisi; gece veya gündüz ne zaman isterseniz manasına veya (dübürden olmamak şartıyla) önden ya da arkadan nasıl isterseniz ferce öyle yanaşın manasına gelmektedir. Üçüncü görüş ise; bunun mekanı ile ilgili olup; nerede isterseniz manasına gelmektedir. Bizce bu üçüncü mana daha uygun düşmemektedir. Ayet-i kerimenin devamında Allahu Teala şöyle buyurur:

"Nefisleriniz için ileriye (ahirete) yönelik hazırlık yapın!"[535]

İleriye yönelik hazırlıktan maksat evliliktir. Bu cümle, bundan önceki "tarlalarınıza gelin" cümlesine bağlıdır. Bunun da üç muhtemel manası vardır. Bunlardan biri, erkek ile kadının birleşmesine işaret etmektedir; çünkü guslü gerektiren birleşmede; cünüplükten yıkanma, birleşme öncesi erkek ile kadının oynaşması ve birbirini öpmeleri gibi Allahu Teala'nın dilediği miktarda pek çok fazilet ve güzellikler vardır. Karı-koca gusül abdesti aldıklarında; yıkandıkları suyun her damlasından Allahu Teala bir melek yaratır. Bunlar kıyamet gününe kadar tesbih çekerler. Bunun sevabı da karı-kocanın amel defterine yazılır. Ayrıca kadın ile erkeğin birlikte olması; onların namuslarını korur. Bunun yanında erkeğin nutfesinin de yerine gitmesini sağlar. Karı ile kocanın birlikte olmalarının bu gibi pek çok fazileti vardır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v) bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"Her biriniz şükreden bir kalp, zikreden bir dil ve ahiretine yardımcı olacak mümin bir eş edinsin!"[536]

"Nefisleriniz için ileriye (ahirete) yönelik hazırlık yapın!"[537] Ayet-i kerimesinin muhtemel ikinci manası: Çocuk sahibi olarak ahiretiniz için hazırlık yapın, demektir; çünkü salih evladın amelleri aynı zamanda anne ve babanının amel defterine de yazılır. Şu ayet-i kerimede buyrulduğu gibi: "*Onların zürriyetlerini de kendilerine kavuştururuz. Onların amellerinden de hiçbir şeyi eksiltmeyiz!*"[538]

---

[535] Bakara 2/223.

[536] Tirmizi, Tefsir, 10 (3094); İbnu Mace, Nikah, 5.

[537] Bakara 2/223.

[538] Tur, 52/21.

Amelleri eksiltilmeyecek olanlar evlatlardır. Yani, evlatları sebebiyle anne ve babalara sevap verdiğimiz için evlatların sevaplarından bir eksiltme yapmayız; bilakis, evlatlarını onların sevaplarının artması için bir sebep kılarız. Zira çocukları onların eseri ve hayırlı amellerinin bir sonucudur.

Nitekim Allahu Teala şöyle buyurur: "***Ona ne malı ve ne de kazandığı (evladı) bir fayda sağlarl***"[539]

Kazandığından maksat evladıdır. Ayet-i kerime üzerinde iyice düşünülürse; Allahu Teala yolunda harcanan mal nasıl insanı cehennemden kurtarmaya yarıyorsa; aynı şekilde evladın da kişiyi cehennemden kurtarmaya yardımcı olduğu anlaşılır.

Bir hadis-i şerifte belirtildiğine göre: "***Kişinin evladı da onun kazandıkları arasındadır. Bu sebeple kişinin yediklerinin en helali evladının kazancından yedikleridir.***"[540]

"***Nefisleriniz için ileriye (ahirete) yönelik hazırlık yapın!***"[541] ayet-i kerimesinin üçüncü manası: Eşlerin, cinsel ilişkiden önce besmele çekmesidir. Birleşmeden önce Allahu Teala'nın ismini anmak, onlar için önden gönderilmiş bir hayır olmaktadır. Bu bakımdan, eşlerin birleşmeden önce besmele çekmeleri ve İhlas suresini okumaları müstehaptır. Hadis ehlinden bazıları eşleriyle birlikte olmadan önce yüksek sesle tekbir ve tehlil getirirdi.

Eğer kadın hayırda kocasına itaat eder, azla geçinmeyi ister ve kanaatkar olursa; böylesi kadınlar Allahu Teala'nın bir nimetidir. Böyle bir nimete sahip olanın şükretmesi istenmektedir.

Allahu Teala şöyle buyurur: "***Ve onun hanımını da kendisi için saliha (iyi bir kadın) yaptık!***"[542] Allahu Teala bu ifade ile; hanımın saliha olmasını bir nimet ve ihsan olarak saymaktadır.

---

[539] Tebbet, 111/2.

[540] Ebu Dâvud, Büyû' 79, (3530); İbnu Mâce, Ticârât 64, (2291-2292); Nesâî, Büyû, 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/31, 42, 127, 193, 220; Dârimî, es-Sünen, Büyû, 6.

[541] Bakara, 2/223.

[542] Enbiya, 21/90.

Ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle denilir: Hanımı daha önce kötü idi, sonra iyi hâle getirildi. Diğer bir görüşe göre; dili uzun idi (ileri geri konuşurdu), bu hâli düzeltildi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v) de şöyle buyurur:

"Şu iki haslet ile Âdem'e (a.s) üstünlük sağladım: O, kendisine günahta yardımcı olan bir eşe sahip idi. Ben ise, bana taatte yardımcı olan eşlere sahibim! Onun şeytanı kafir idi. Benim şeytanım ise müslümandır (kafir iken müslüman olmuştur); bana hayırdan başka bir şey emretmez!"[543]

Görüldüğü gibi Rasûl-i Ekrem (s.a.v), hanımının kendisine hayırda yardımcı olmasını bir fazilet olarak saymıştır.

GÜZEL VE SALİHA KADININ VASIFLARI

Kadın güzel yüzlü, ahlakı güzel, gözbebekleri ve saçları siyah, gözleri iri, beyaz tenli, kocasını seven ve kocasından başkasına gözünü çevirmeyen bir eş olursa; böyle bir hanım, Allahu Teala'nın şu ayet-i kerimede tanıttığı huriler gibi bir eş olur:

"Orada (cennetlerin içinde) hayırlı güzel eşler vardır!"[544] Yani, ahlakları hayırlı ve yüzleri güzel eşler vardır, demektir.

Yine Allahu Teala şöyle buyurur: *"...ve iri gözlü huriler; gün görmemiş saklı inciler gibi.."*[545]

"Huri", beyaz demektir. Ayetteki "'în" kelimesi; gözü büyük anlamına gelir. Bu ifade ile; gözlerinin beyazı bembeyaz, gözlerinin siyahı ile saçları ise simsiyah olan huri kızları anlatılmaktadır.

Başka bir ayet-i kerimede ise şöyle buyurulur: *"Kocalarına aşık yaşıt eşler!"*[546]

---

[543] Hatib Bağdadi, Tarihu Bağdat, 3/331; Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 31932; Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr; 1/45; Zebîdî, İthaf, 6/64.

[544] Rahman 55/70.

[545] Vakıa 56/22-23.

[546] Vakıa 56/36-37.

Ayet-i kerimede geçen "Urub" kelimesi iki anlama gelmektedir: Kocasına aşık olan ve kocasıyla birleşmeye arzulu kadın demektir. Her iki mana da birleşmeden hasıl olacak lezzetin mükemmel olmasını sağlar. Zira, kadın eğer kocasını sevmiyorsa ve kocasıyla birlikte olmaya istekli değilse, birleşmeden doğacak lezzet eksik olur. İşte, birleşmeden doğacak lezzetin mükemmel olması için, Allahu Teala cennetteki kadınları yukarıda belirtilen özelliklerle donatmıştır. Cinsel arzusu güçlü bir erkek ile kocasına aşık bir kadın şehvetin zirvesinde bulunur ve tat alır.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "***Kadınlarınızın hayırlısı kocasıyla birleşmeye fazlasıyla arzulu olanlardır.***"[547]

Hikmet ehlinden birisi der ki: "Üç şey vardır ki, göz ardı edilemeyecek lezzetlerdendir: Yazın sıcakta elbise altına şalvar vb. giymeden yürümek, sahil kenarında gezinmek, cinsi ilişkiye arzulu kadınla cima yapmak."

Allahu Teala, cennetteki kadınları anlatırken: "***Bakışlarını sırf kocalarına çevirmiş kadınlar...***"[548] ayeti ile; onları "gözlerini kocalarının üzerine dikmiş kadınlar", şeklinde vasfederek onlardan alınacak lezzetin mükemmel olduğunu beyan buyurmuştur. Onlar, kocalarından daha güzel birini görmedikleri gibi, onun yerine başka birini de istemezler.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "***Kadınlarınızın hayırlısı; kocası kendisine baktığında onu mutlu eden, bir şey emrettiğinde ona itaat eden ve yanından ayrılınca da namusunu ve malını muhafaza eden kadındır!***"[549]

"***Rabbimiz, bize dünyada iyilik ver...***"[550] ayet-i kerimesinin tefsiri hakkında Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin şöyle dediği nakledilir: "Dünyadaki iyilikten murat saliha kadındır."

Ömer b. el-Hattâb (r.a) şöyle der: "Saliha kadın dünyalık sayılmaz; çünkü saliha kadın kişiyi ahirete yönlendirir."

---

547 Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 40148; Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 6/159.

548 Rahman, 56/56.

549 Nesâî, 6/3231; İbnu Mâce, 1/1857; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/251; Hâkim, el-Müstedrek, 2/161; et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 7828; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 4045, 4046; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 4/502, No: 7439.

550 Bakara, 2/201.

Bunun yanında Hz. Ömer (r.a) şunu da söylemiştir: "Yalnız (bekar) yaşayan kişinin ibadetten aldığı zevki, evli kişi alamaz!" Yine Hz. Ömer (r.a) şöyle derdi: "Bir kula imandan sonra saliha kadından daha hayırlı bir şey verilmemiştir!"

Hz. Ömer (r.a) kadınları şöyle tanıtmıştır: "Kadınların kimisi ganimet gibidir, paha biçilemez! Böylesi kadınlara para ile değer biçilemez; buna sahip olmak tıpkı bedelsiz ganimete konmak gibidir. Kimi kadınlar pranga gibi değersizdir. Öylesine değersizdir ki almak için kimse para vermek istemez. Bu, pranga gibi insanı rahat bırakmayan kadını temsil eder. Böyle bir kadına sahip olan kişi, kadın yaşadığı sürece onun esiridir. Ancak kadının ölümüyle bu esaretten kurtulabilir."

Hz. Ömer'in (r.a), ikinci kısımdaki kadınlar için kullandığı pranga tabiri, Araplarda esirlere yapılan işkencenin büyüklüğünü ifade etmek için kullanılırdı. Bu da şöyle uygulanırdı: Koyundan yüzülmüş olan taze ve etli deri, işkence yapılacak kişinin vücuduna sarılır, deri güneşte kişiyi sıkmaya başlar; üzerindeki deri bitlenip zararlı böcekler yayılmaya başlayıncaya kadar bedeninden çıkarılmazdı. İşte ikinci türdeki kadınlar da böyle yapışkan yapılı ve kötüdür.

Şunu iyi bil ki, kadınların çeşitleri de tıpkı nefsin aldığı sıfatlara göre çeşit çeşittir. Nefsin sıfatlarını tanıyan kişi, kadınların vasıflarını tanır ve tecrübe ile onları sınıflara ayırabilir. Bu konuda gelen rivayetler, hem kadını hem de nefsin sıfatlarını tanıtmaktadır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

Müsevvile (günaha kışkırtan): Bu tür kadınlar, huy bakımından en aşağı derecedeki kadınlardır.

Emmâre (kötülüğü emreden): Nefs-i emmâreden adını alan bu tür kadınlar, sürekli kötülüğü emreder, kötü ahlaktan ve eziyetten zevk alır.

Levvâme (kınayan): Nefs-i levvâmeden adını alan bu tür kadınlar saliha kadınlardan sayılır; çünkü bir kötülük yaptıklarında kendi kendilerini kınarlar.

Bazıları mutmainne (huzura ermiş) ve marziyye (razı olunmuş) sıfatlarını kazanmış kadınlardır. Bunlar da razı olmuş makamına erişmiş saliha kadınlar içinden sükûneti elde eden kadınlardır.

ÇOK EVLİLİĞİN HEDEFİ

Sözün özü: Eğer kişinin kalbinin salahı ve hâlinin istikamet üzere devamı bekarlığa bağlı ise; tek başına yaşamanın yerini hiçbir şey tutmaz; çünkü böyle yaşayan en azından selamette olur. Bu devirde selamette olmak büyük bir fazilet ve ganimettir.

Şayet kişi evliliğe özlem duyuyor ve nefsinin hevasına uymaktan çekiniyorsa bu durumda dininin selameti için evlenmesi gerekir. Eğer kendisine bir hanım yeterli gelmez ise, buna ikinci birini ekleyebilir. Bu ikisi de hâlini korumaya, namusunu muhafaza etmeye yeterli olmazsa üçüncü bir hanım ile evlenir. Bu da yeterli olmazsa dördüncüyü alır. Bu durumda dört kadın; cinsel arzunun şehvet gücünün bütün hanımlara dağılması sebebiyle tek bir kadın gibi sayılır. Şayet bir kadın kişinin gücü için yeterli geliyor ve kendisini başka kadına muhtaç etmiyor ise, o, dört kadın yerine geçer.

Yarattıklarının tabiatını en iyi bilen Allahu Teala, kullarını bir ile dört hanım arasında dilediği sayıda evlenmekte serbest bırakmıştır.

Denilir ki; dört farklı tabiat bulunduğu için Allahu Teala dört hanımla evlenmeye izin vermiştir. Her farklı tabiatın ayrı bir hareket tarzı ve nefsin bunlara karşı bir arzusu vardır. Evlenen kişi; nafaka ve geceleme gibi konularda kadınlardan her birine haklarını verdiği takdirde, erkek için bir eksiklik söz konusu değildir; hatta fazla sevap kazanması mümkündür.

Bu durum, o kimselerin iradesinin güçlü ve hâllerinin sağlam olduğunu gösterir. Bu yol, aynı zamanda erkekler içinde takva sahibi ve önder (imam) olanların tuttukları yoldur.

Allahu Teala tarafından erkeğe dört kadını memnun edebilme gücünün verilmesinde de bir hikmet vardır. Tabiatların değişik yaratılması sebebiyle her bir hanımdan alınacak lezzet de farklı olur. Tıpkı insanlar için yaratılan farklı bineklerden farklı zevklerin alınması gibi. Bu durumda fark-

lı hanımlarla birlikte olmak, yeryüzünde binek olarak kullanılan dört farklı binekten alınan farlı zevklere benzetilmektedir.

Nitekim Allahu Teala şöyle buyurur: *"Binmeniz ve süs için atları, katırları ve merkepleri yarattı."*[551]

Diğer bir ayet-i kerime şöyledir: *"O bütün çiftleri yarattı, size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etti!"*[552]

Bu ayet ile de develere işaret edilmektedir. Deve ile yapılan yolculuk at ile yapılan yolculuğa benzemez. Katırın yürümesi de merkepten farklıdır. İşte burada olduğu gibi, dört hanımı olan kişi tek, iki veya üç hanımı olanlardan daha farklı imkanlara sahip olur. Dört hanıma sahip olmak mubah olduğu gibi güzel bir tarafı da vardır.

İnsan bir gün ata, ertesi gün katıra, diğer bir gün de farklı bir bineğe binmek isteyebilir. Dört hanıma sahip olan kişi de; bunlara bakabilecek zenginlikte olur ve bunların sorumluluğunu yerine getirdikten sonra aleyhine söylenecek bir şey yoktur.

Bazıları tek bir binek ile de yetinebilir. Belli bir süreye kadar bir tane yeterli olmaya devam eder. Bütün bunlar Aziz ve Alim olan, her şeyi en mükemmel şekilde yapan, nimetlerini kullarına ihsan eden hikmet sahibi Allahu Teala'nın takdiridir.

Allahu Teala bir hanımda bulunması gereken üç şart koşmuştur. Eğer bunlar kadında bulunursa, kişiye yeterli gelir ve onunla huzura kavuşur. Bu durum da Allahu Teala'nın varlığının delillerinden sayılmıştır. Bu üç şart bir hanımda bulunmaz ise, erkeğin hanımların sayısını dörde kadar arttırma hakkı doğar. Bu durumda hanımların dördü, Allahu Teala'nın haber verdiği gibi nefsin sükuna ermesi bakımından bir hanım hükmündedir. Nefsin sükuna ermesi için dört sayısı en üst sınırdır. Bütün bunlar, şu ayet-i kerimede belirtildiği gibi Allahu Teala'nın hikmeti ve varlığının delillerindendir:

---

[551] Nahl 16/8.
[552] Zuhruf 43/12.

"O'nun ayetlerinden biri de, size, nefislerinizden, kendileriyle sükun bulacağınız eşler yaratması ve aranıza sevgi ve acıma hissi koymasıdır!"[553]

Eğer bir kimse nefsin teskini, kalbin sevgiyle dolması ve eş sevgisini tek bir hanım ile bulabiliyorsa; bu Allahu Teala'nın bir hikmeti ve varlığının delili olup onunla yetinmesi gerekir. Şayet nefsi teskin olmuyor, kalbi muhabbet ve sevgi ile dolmuyor ve mutlaka dört tane istiyorsa, bu durumda ona yeterli gelecek olan dört hanımla evlenir. Allahu Teala, kimini bir hanım ile teskin ederken kimine de dört hanım verir. Bu da Allahu Teala'nın ayetlerindendir. Bunu, seçtiği ve yükü kaldırabilecek kullarına verir.

Birisi kadınları gömleğe benzeterek şöyle demiştir: "Bir kimsenin dört gömleğinin olması israf değildir. Dördün üzerinde olursa israftır. Allahu Teala da en fazla dört hanım ile evlenmeye izin vermiştir."

Şu ayet-i kerimeden bu manaya destek bulmak mümkündür: "*Kadınlar sizin için elbisedir...*"[554]

Bu ayet-i kerime ile kadınlar elbise yerine konulmuş ve şu ayet ile de sayılarının dörde kadar çıkarılmasına izin verilmiştir:

"Size helal olan kadınlar ile nikahlanın..."[555] Bu cümleden sonra Allahu Teala yeni bir cümleye başlayarak: *"...ikişer, üçer, dörder nikahlayın"*[556] buyurmaktadır.

Bu ifade ile, doğrudan doğruya "ikişer tane" kelimesi ile başlanmış, "bir tane ile evlenin" denilmemiştir. Bu ifadede iki hanımla evlenmeye teşvik ve bunun müstehap görüldüğüne işaret vardır; çünkü eşlere adil ve eşit davranma ancak birden fazla sayıda olduklarında anlamlı olur.

---

553 Rum 30/21.
554 Bakara 2/187.
555 Nisa 4/3.
556 Nisa 4/3.

HANIMLAR ARASINDA ADALETİ GÖZETMEK

Bu ifadeden sonra, adaletsizlik yapacağından korkanlara bir hanım ile yetinmeleri emredilerek şöyle buyrulmuştur:

"Eğer o kadınlar arasında adaletli olamayacağınızdan korkarsanız, bir tane alın."[557] Bu ayet-i kerimedeki ifadeden, dört hanım ile evlenmenin şartının hanımlar arasında adaleti gözetmek olduğu anlaşılmaktadır.

Arkasından: *"Zulûm ve haksızlık etmemeniz için en uygun olan budur"*[558] denilmiştir. Haksızlık ve zulümden uzak durmaya en uygun olanı bir hanım ile yetinmektir.

Hicazlı fakih ve dilbilimcilerden bazıları şöyle der: "lâ ta'ûlû" kelimesinin manası; böyle yapmanız ailenizin kalabalık olmaması için daha uygundur, demektir. Bize göre, birinci mana daha uygun düşmektedir. Bu mana ayın zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in ruhuna da uygundur.

"Zulûm ve haksızlık etmemeniz için en uygun olan budur" cümlesi: *"Eğer o kadınlar arasında adaletli olamayacağınızdan korkarsanız..."* cümlesine bağlanmış gibi olmaktadır. Böylece ayet: "Adaletsizlik etmemeniz için uygun olan budur" manasına gelmektedir.

Bizim tercih ettiğimiz mana kelimenin lügat manasına da uygun düşmektedir; çünkü dilbilimcilerin çoğu; Arapçadaki **"'âle-ye'ûlu"** kelimesini **"zulûm"** manasında ve **"e'âle-yu'îlu"** kelimesini de **"ailesi kalabalık oldu"** manasında kullanır. Şaz ve nadir bir kullanıma göre ise, kelime her iki anlam için de kullanılmaktadır. Buna göre ayette geçen kelime, eşler arasında adaletsizlikten kaçınmayı; nafaka, giyim-kuşam ve geceleme gibi konularda hepsine eşit davranmayı ifade etmektedir. Yani bir kısmına eksik verilip bir kısmına fazla verilmemesi gerektiğini dile getirmektedir.

---

[557] Nisa 4/3.

[558] Nisa 4/3.

Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"İki hanımı olup da bunlar arasında birine meyleden -başka bir rivayette; *"adaletli davranmayan kimse, kıyamet günü bir tarafı yatık ve çökmüş olarak gelir!"*[559]

Kişi, hanımları arasında muhabbet ve cinsel yakınlık yönünden adalet gözetmek zorunda değildir; çünkü bu konuda adaleti sağlamak elinde değildir. Üzerine düşen sorumluluk; her birinin yanında aynı sayıda gecelemektir. Yanında gecelediği her hanımı ile cima yapma yükümlülüğü de yoktur. Ona düşen görev, sadece her birinin yanında birer gece geçirmektir.

"Ne kadar isteseniz de kadınlar arasında adaleti sağlayamazsınız!"[560] ayetinin ifade ettiği mana hakkında şöyle denilmiştir: "Ne kadar uğraşırsanız uğraşın onlar arasında sevgi ve cima yönünden adaleti sağlayamazsınız; çünkü bir kulun kalbindeki sevgi ve cinsel gücü, Allahu Teala'nın takdirinde olup o kişiye vermiş olduğu kadardır."

Nitekim rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v), ikramlarında ve geceleme sırasında hanımları arasında eşit davranır ve şöyle derdi:

"Allahım! Benim elimde olan ile yapabildiğim budur! Senin kudretinde olup benim elimde olmayan şeyleri yapma gücü bende yoktur!"[561]

Resûlullah (s.a.v) bu sözleri ile muhabbet ve cimayı kastediyordu.

Zira Resûlullah (s.a.v), hanımlarından bazılarını diğerlerinden daha fazla sevmekteydi. Hanımları içinde Hz. Aişe (r.ah) kendisine en sevimli geleni idi. Efendimiz (s.a.v) vefatından önceki hastalığında, her gün gecelemek için hanımlarından birinin yanına taşınmaktaydı. Her gün "yarın neredeyim?" diye sormaktaydı. Hanımlarından biri, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) bu sorusundaki maksadı anlayarak: "Resûlullah (s.a.v) Aişe'nin gününün ne zaman olduğunu soruyor!" demişti. Sonra bütün hanımları gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Sizin bu hasta hâlinizle bir evden diğerine taşınmanız size fazlasıyla zahmet veriyor! Bizim hepimiz senin sürekli olarak Aişe'nin

559 Ebu Dâvud, Nikâh 39; Tirmizi, Nikâh 42; Nesâi, İşretü'n-Nisâ 2.
560 Nisa 4/129.
561 Ebu Dâvud, Nikâh 39; Tirmizi, Nikâh 42; Nesâi, İşretu'n-Nisâ 2.

evinde kalmana rıza gösteriyoruz!" dediler. Efendimiz (s.a.v) hanımlarının bu sözleri üzerine: "Hepiniz de buna razı mısınız?" diye sordu; annelerimizin hepsi de: "Evet, razıyız!" deyince: "Öyleyse beni Aişe'nin evine götürün!" buyurdu.

Bu yüzden, Hz. Ebu Bekir'in kızı Hz. Aişe (r.ah): "Resûlullah (s.a.v) benim evimde göğsümle boynum arasında vefat etti!" diyerek, her fırsatta bununla iftihar ederdi.

Birden fazla hanımla evli olanlara yapılan ilahî bir ikazda şöyle buyrulmuştur: ***"Öyle ise birine tamamen meyledip diğerini askıda (ilgiden mahrum) bırakmayın."***[562]

Yani, birini tamamen ihmal ederek ve nafakasız bırakarak askıda bırakmayın. Bundan maksat; kadını ne kocalı ne kocasız bir vaziyette ortada bırakmak demektir. Yani, bu durumda bırakılan kadın ne kendi başına hareket edebilen ve sorumluluğunu taşıyabilen dul bir kadındır; ne de kocası mevcut olup nafakası kocası tarafından temin edilen evli bir kadın gibidir.

Araplar, ayetin lafzında geçen "muallak" kelimesini, durumu belirsiz olan işler için kullanırlar.

Bu işte kişinin üzerine düşen; gün ve geceleri eşleri arasında eşit olarak bölmektir. Her birinin yanında bir gündüz ve gece geçirir. Ancak hanımlardan biri hakkını diğerine hibe eder ve izin verirse, izin verdiği hanımın yanında kalabilir. Resûlullah da (s.a.v) hanımları arasında günleri ve geceleri bu şekilde taksim ederdi.

Efendimiz (s.a.v), yaşlı olduğu için hanımlarından Hz. Sevde'yi (r.ah) boşamak istemişti. Sevde (r.ah) validemiz de kendi sırasını Aişe (r.ah) validemize hibe etmişti. Böyle yaparak Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) hanımı olmaya devam etmek ve kıyamet günü O'nun hanımlarından biri olarak mahşer yerinde bulunmak istemişti. Resûlullah da (s.a.v) onu nikahında tutmaya devam etti; ancak diğer hanımları gibi ona bir gün ayırmayı bıraktı. Onun hakkı Aişe validemize geçti. Diğer hanımlarının yanında bir gün geçirirken, Aişe validemizin yanında iki gün geçirmeye başladı.

---

562 Nisa, 4/129.

Efendimiz (s.a.v), hanımlarından birini kendi gecesi dışında özler ve onunla birlikte olursa, adaleti gözetmeye aşırı düşkünlüğü sebebiyle, o gece bütün hanımlarını ziyaret ederdi. Eğer bunu gündüz yapsa, yine aynı şekilde davranırdı.

Konuyla ilgili olarak Hz. Aişe validemizden ve başkalarından rivayet edilen bir hadis-i şerif şöyledir:

"Resûlullah (s.a.v) bir gecede bütün hanımlarını dolaştı."

Enes b. Malik (r.a), hadisi: *"Resûlullah (s.a.v) bir günde dokuz hanımını ziyaret etti"*[563] lafzıyla rivayet eder.

Tek bir hanımı olan kişinin üç gün arayla hanımıyla birlikte olması müstehaptır. Yani, dört hanımı olduğunu kabul edecek olursak, her hanıma dört günde bir sıra geleceğinden, dördüncü günü hanımıyla birlikte olur. Nitekim Hz. Ömer ve Ka'b b. Esved (r.a), kendilerine sorulan bir meselede, erkeğin en az dört günde bir hanımıyla birlikte olması gerektiğine hükmetmişlerdir.

Eğer hanımının bundan daha fazlasına ihtiyaç duyduğunu hissederse; hanımının iffet ve namusunu korumasına en uygun düşen ne ise o şekilde hareket eder. Hanımının ilişkiye soğuk baktığını yahut çok az ilgi duyduğunu biliyorsa, bu durumda ayda bir defa ya da yılda bir defa birlikte olur. Kadının da, gece veya gündüz ne zaman kocası kendisini arzularsa kocasına engel olmaması gerekir. Hatta kocanın izni olmadan kadının (nafile) oruç tutması da helal olmaz.

Hz. Ali (k.v), değişik zamanlarda on kadınla evlenmiştir. Vefat ettiğinde dört tane hanımı ve on yedi tane cariyesi vardı. Şam emirlerinden birine Hz. Ali'nin çok evlendiği haberi ulaşınca: "Ben ne evlenirim ne de boşanırım!" demiştir.

Anlatıldığına göre; Hz. Fatıma'nın (r.ah) vefatından dokuz gün sonra Hz. Ali (k.v) tekrar evlenmiştir. Bu evliliğini de Hz. Fatıma'nın (r.ah) vasiyeti üzere; Resûlullah'ın (s.a.v) Hz. Zeynep'ten torunu Ümâme ile yapmış-

563 Buhârî, Gusûl 12, 24, Nikah 4, 102; Ebû Dâvûd, Tahâret 75, (218); Tirmizî, Tahâret 106, (140); Nesâî, Tahâret 170 (1,143).

tır. Ümâme (r.ah) ile evlenmesini vefatından önce Hz. Fatıma (r.ah) vasiyet etmişti.

Resûlullah'ın (s.a.v) torunu Hz. Hasan (r.a) da iki yüz elli kadın ile evlenmiştir. Bazıları bu sayının üç yüz olduğunu söyler. Hz. Ali (k.v), oğlunun böyle sık sık evlenip boşanmasına canı sıkılıyor; kadınları boşadığı zaman onların ailelerinden haya ediyordu. Bu yüzden, insanlara: "Hasan hanımlarını çabuk boşar, ona kızlarınızı nikahlamayın!" diyordu. Bunu işiten Hemedan halkından biri kendisine şöyle demiştir: "Ey müminlerin halifesi! Vallahi biz onu istediği kadın ile evlendiririz; o istediğini yanında tutar istemediğini boşar!"

Bu söz üzerine Hz. Ali (k.v) sevindi ve şu şiiri söyledi:

Eğer cennetin kapısında kapıcı olsaydım,
Hemedanlılara; selametle girin, derdim!

Hz. Hasan'ın çok kadınla evlenmesi, onun Resûlullah'a (s.a.v) benzeyen yönlerinden biri idi. Hz. Hasan (r.a), hem yaratılış hem de ahlak yönünden Resûlullah'a (s.a.v) benzemekteydi. Bu hususta Resûlullah (s.a.v) Hz. Hasan'a şöyle buyurur:

"Sen hem ahlak hem de yaratılış yönünden bana benziyorsun!"[564]

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: ***"Hasan benden, Hüseyin ise Ali'dendir."***[565]

Hz. Hasan (r.a), bazen dört kadına birden nikah akdeder ve dört hanımını birden boşardı. Hizmetçisini, kendilerini boşadığını haber vermek üzere iki hanımına gönderdi. Hizmetçisine, hanımlarına şunu söylemesini tembih etti: İkiniz de iddetlerinizi saymaya başlayın! Ayrıca her birine on bin dirhem verilmesini emretti. Hizmetçi de emredildiği gibi yaptı. Hizmetçi döndüğünde, Hz. Hasan kadınların ne dediklerini sordu. Gönderdiği kişi dedi ki: "Birisi başını çevirdi ve sustu. Fakat diğeri ağlamaya ve feryat

---

[564] Buhari, Fezailu'l-Ashab 22.

[565] Ebu Davud, Libas, 43; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/132, Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 20/632.

etmeye başladı. Şunları söylediğini işittim: "Kıymetli bir sevgiliye karşılık az bir metâ!"

Hz. Hasan (r.a) başını önüne eğdi ona acıyarak şöyle dedi:

"Eğer boşadığım bir kadınla evlenen biri olsaydım onunla tekrar evlenirdim!"

Hz. Hasan (r.a) bir gün Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ın yanına girdi. Kızıyla evlenmek istediğini söyledi. Abdurrahman dedi ki: "Sen bana göre insanların en sevimli olanısın. Ancak çok sık boşayan birisin. Kalbimdeki sana karşı olan sevginin değişmesini istemiyorum! Eğer kızımdan ayrılmayacağına dair güvence verirsen, onu seninle evlendiririm!" Bu sözler üzerine Hz. Hasan (r.a) bir süre sustu. Dostlarından birine yaslanarak şöyle dedi. "Abdurrahman'ın istediği, kızını bir kolye gibi boynuma asmak!"

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "*Allahu Teala nikahtan hoşlanır, boşanmaya buğzeder. Evlenin, fakat boşanmayın!*"[586]

Buradaki boşanma dörtten fazla sayıda evlenmek isteyenler için uygun düşmemektedir. Muğire b. Şu'be seksen kadın ile evlenmişti. Sahabe-i Kiram arasında üç dört hanımı olanlar vardı. Hatta iki hanımı olanlar, sayılamayacak kadar çok idi.

ÇOK EVLİLİĞİN ESAS HİKMETİ

Birden fazla evliliğin; gözleri haramdan korumada titizlik göstermek ve sağa sola bakmaktan uzak durmak için yapıldığı söylenir. Bu konuda gelen rivayetlerden biri şöyledir:

"İnsanın gönlü huşû ile dolar, haramdan uzak durur ve dışarılarda dolaşmaktan kesilirse; bu durum gözü ve nefsi haramlardan uzaklaştırır, sırf helaller ile meşgul eder."

Her şeyde olduğu gibi nefsin de kendi cinsiyle birlikte dinlenmesi gereken anlar vardır. Bu anlar, kişinin yorulduğu ve zikirden uzaklaştığı an-

[586] Ebu Davud, Talak 3, (2177, 2178).

lardır. Takva sahibi kişilerin nefislerinin dinlenmesi mubah yollarla olur. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur:

"O'nun ayetlerinden biri de, size, nefislerinizden, kendileriyle sükun bulacağınız eşler yaratması ve aranıza sevgi ve acıma hissi koymasıdır!"[567]

Bu, nefsin meylettiği ve ortak vasıfları bulunan karşı cins ile sükunet bulmasıdır. Şu hadis-i şerifteki manalardan biri de budur:

"Zikirle yorgun düşen kalplerinizi dinlendiriniz!"[568]

Denilmiştir ki: Bundan maksat, zikirle yorulan kalpleri mubahlarla dinlendirmektir. Yani ahireti hatırlamalıdır; çünkü zikrin verdiği bir ağırlık vardır.

Şu hadis-i şerif de bu manayı destekler: ***"Her çalışanın şevkli olduğu ve gevşediği bir zaman vardır. Gevşediğinde sünnetim üzere hareket eden doğru yolu bulmuş olur!"***[569]

Şevkli olmak, isteyerek ve gayret ederek çalışmaktır. Gevşeklik ise durgunluk ve dinlenme anlarıdır.

Ebu'd-Derdâ (r.a) şöyle derdi: "Bazı oyun ve eğlencelerle kendimi dinlendiririm. Böylece üzerime düşen görevi hakkıyla yerine getirmek için güç toplamış olurum."

SALİHA KADINLARIN EV REİSİNE DESTEĞİ

Önceki devirlerde yaşayan hanımlar şimdikilerden farklı özelliklere sahipti. Bir erkek evinden dışarı çıktığı zaman hanımı ona: "Ey evimizin reisi!" diye seslenir, kızları ise: "Ey Babamız!" diye hitap eder ve şöyle devam ederlerdi: "Bugün bizim evimize kazanıp getireceğin şey sadece helalinden olsun! Haram kazanç seni cehenneme sokar. Bunun da sebebi

---

[567] Rum, 30/21.

[568] Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 3/81; Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 5354; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No: 1398; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 4484.

[569] Buhârî, Fadâilu'l-Kur'an, 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/158; Tirmizî, No: 2453; Nesâî, Sünen-i Kübrâ; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 1238; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 2/259.

biz oluruz. Bizler açlığa ve sıkıntıya dayanırız; senin için bir ceza sebebi olmak istemiyoruz!"

Seleften biri ailesini bırakıp cihada katılmak istedi. Ancak adamın dostları onun cihada katılmasını istemediklerinden, adamın ailesine gelerek:

"Kocanın gitmesine neden izin veriyorsun? Size hiçbir nafaka bırakmadan gidiyor, sizleri yalnız bırakıyor ve ne zaman geleceği de belli değil!" dediler; bu sözler üzerine kadın:

"Ben onu bildim bileli, rızık verici değil rızık yiyici biridir! Rızık yiyici gitse de rızık verici olan bâkîdir/kalıcıdır! Bu durum karşısında, çıkmış olduğu hayır yolunda önünü keserek uğursuzluk yapmak istemem!" dedi.

Ahmed b. İsa el-Harrâz, evlendiğinde hanımını yanına çağırarak: "Benimle ne için evlendin, benden istediğin nedir?" diye sordu; hanımı da: "Benim üzerimdeki sana ait hakları yerine getirmek ve senin üzerindeki haklarımdan vazgeçmek üzere evlendim!" diye cevap verdi.

Rabia binti İsmail, Ahmed b. Ebi'l-Havârî'ye evlenme teklifinde bulundu. Ahmed kendisini ibadete verdiği için bu teklif ile ilgilenmedi. Fakat Rabia evlenme teklifinde ısrarla devam edince, kadına şöyle cevap verdi:

-Ey kadın! Ben kendimi ibadete vermiş biriyim, benim kadınlarla ilgilenecek vaktim yok! Bu sözler üzerine Rabia şöyle dedi:

-Ey kişi! Benim kendi meşguliyetim senin söylediğin meşguliyetten daha yoğun! Ayrıca bende erkeklere karşı bir arzu da yok! İşin aslı; vefat eden kocamdan bana üç yüz bin dînar para miras kaldı; bu helal paradır. Ben de, seninle evlenmek suretiyle bu parayı sana ve dostlarına harcamak istedim! Zira senin salih bir zat olduğunu biliyorum. Böylece Allahu Teala'nın rızasını kazanmaya yönelik bir yola girmiş olurum!"

Rabia'dan bu sözleri duyunca; "Bu konuyu üstadıma bir danışayım!" dedi. Sonra hocası Ebu Süleyman ed-Dârânî'ye (rah) geldi ve kadının söylediklerini aktardı. Hocası, dostlarını evlilikten sakındırmakta ve: "Dostlarımızdan kim evlendiyse sonunda değişime uğradı!" demekteydi. Kadı-

nın söyledikleri kendisine anlatılınca, başını ellerinin arasına aldı ve bir süre düşündü. Sonra başını kaldırdı ve şöyle dedi:

"Ey Ahmed! Bu hanımla evlen; çünkü bu Allahu Teala'nın veli kullarından biridir. Bu sözler sıddıkların sözlerine benziyor!"

Hocasının bu sözleri üzerine Ahmed b. Ebi'l-Havârî, bu saliha hanım ile evlendi. Sonrasını şöyle anlatır:

"Evimizde kerpiç ve kireçten yapılmış küçük bir kulübe vardı. Burası, evimizden yemekten sonra acele ile çıkmak isteyenler için el yıkamada kullanılırdı. Çok kullanılması sebebiyle kısa bir süre sonra yıkıldı. Yemekten sonra, acele etmeyenler ve ellerini sabunla yıkayanlar oraya girmezlerdi. Bu hanımın üzerine üç defa evlendim. Rabia bana helalinden yedirir, güzel kokular sürer ve: "Hadi şimdi dinç ve kuvvetli olarak diğer hanımlarının yanına git!" derdi.

Bu hanım kalp ehli biriydi. Sufi hanımlardan biri olup, sufiler manevî halleri ile ilgili konuları gelip ona sorarlardı. Ahmed de bazı meseleleri ona getirirdi. Burada adı geçen Rabia, Şam halkından faziletli bir hanımdır; o fazilet yönünden, yaygın olarak tanınan Rabiatü'l-Adeviyye'ye benzetilirdi.

EVLİLİĞE SICAK BAKMAYANLAR

Ebu Süleyman ed-Dârânî (rah), evlilik hakkında dengeli ve orta yolu ifade eden şu sözü söylemiştir: "Zorluk ve sıkıntıya dayanıklı olan kişi için evlilik daha faziletlidir. Yalnız yaşayan kimse, evli kişilere nasip olmayacak şekilde yaptığı ibadetlerden tat alır ve kalbi gereksiz şeylerle dolmaz!"

Evlilik hakkında söylediği bir söz de şudur: "Evlenen hiçbir dostumuzun önceki derecesini koruyabildiğini göremedim!"

Yine Ebu Süleyman ed-Dârânî'nin (rah) şöyle dediği nakledilir: "Şu üç şeyi isteyen dünyaya rağbet etmiş olur: Geçim vasıtası arayan, evlenen ve hadis yazan!"

Yeminle söylüyorum ki; kadın için çok fazla idare yoluna gitmek, ince ve hikmetli davranmak gerekir. Onları teselli etmek, hep güzel sözlerle il-

gi göstermek, harcamalarına ve karakterlerine karşı geniş gönüllü olma mecburiyeti vardır! Bunları da ancak ilim ve hilm sahibi kimseler güzel bir şekilde yapabilir; irfan ve hikmet sahibi kimseler tam olarak yerine getirebilir. Bu şartları yerine getiremeyecek kimseler bu hususta doğru yolu bulamazlar. Yani, harcama yapmaya alışamaz, topluluğa ülfet edemez; çünkü o, yalnız yaşamaya alışmış, yalnız başına yemeyi alışkanlık hâline getirmiştir. Böyle kimseler gönlü dar, eli sıkı, ahlakı kötü, kalbi katı ve sözleri sert olur. O zaman bu kişilerin tek başına yaşamaları daha uygun, kadınlardan uzak durup evlenmemeleri kalpleri için daha rahat olur.

Bu olumsuz niteliklerine rağmen evlenen kimse, hem kendisi acı çeker hem de başkalarına acı verir; hem eziyet verir hem de eziyet görür; hem günah işler hem de günah işletir. Zira kadınların düşüklüklerine tahammül için daha fazla hilme, cehaletlerini örtecek geniş ilme, onların karakterini idare edecek ve küçük hatalarını görmezden gelecek güzel bir lütfa ve hikmete ihtiyaç vardır.

Eğer erkek sefih ve cahil, yahut kötü ahlaklı ve kaba-saba söz söyleyen biri olursa; ikisinin cehaleti birleşir, akıl ortalıktan kaybolur. Birbirlerini kötüleyerek cefa verir, kalpleri katılaşır ve eziyet arttıkça artar. Birbirlerini düzeltmekten çok bozarlar. Aralarında karşılıklı nefret doğar, asla barış için uygun bir zemin oluşmaz. Böyle bir duruma düşmek akıl sahibi kimselere yakışmaz.

EVLENMEDEN ÖNCE TANIŞMAK

Evlenecek kişi bütün hâllerini ve ahlakını evlenmek istediği kadına açmalıdır. Bunu yapmak müstehaptır. Böylece kadın, kendisiyle evlenmek isteyen erkeğin bütün özelliklerini yakından tanımış olur. Bu bilgiler ışığında kadının bir tercihte bulunmasını sağlamış olur. Bu davranış takvanın gereğidir. Seleften bazıları böyle yapmışlardır.

Hazret-i Ömer b. Hattâb (r.a.) devrinde adamın biri evlenmişti. Adam evlenmeden önce sakallarını siyaha boyamıştı. Evlenip hanımıyla birlikte yaşamaya başladı. Bir süre sonra boya dökülüp adamın yaşlı olduğu or-

taya çıkınca, kadının ailesi durumu Hz. Ömer'e şikayet ettiler: "Biz onun genç olduğunu düşünüyorduk, böyle yapmakla bize acı verdi!" dediler. Hazret-i Ömer (r.a) da, adama: "İnsanları aldatmışsın!" diyerek ayrılmalarına hükmetti.

Şuayb b. Harb'den şöyle nakledilir: Şuayb, evleneceği zaman kadına: "Ben kötü ahlaklı biriyim!" der. Kadın da: "Seni kötü ahlaklı olmaya zorlayan, senden daha kötü ahlaklı biridir!" diye karşılık verir.

Yukarıdaki hadiseye tam zıt olarak nakledilen bir hadise de şöyledir: Adamın biri evlenmek istediği ve talip olduğu kadına: "Benim bazı huylarım var, bunları sana bildireyim; eğer bunlara rıza gösterirsen seninle evlenirim!" dedi; kadın da: "Söyle öğrenelim!" dedi. Adam kendisini şöyle tanıttı:

"Ben çok sıkıcı, kindar, kötü zan sahibi, çok kıskanç, sabırsız ve işin sonuna bakmadan hüküm veren biriyim. Yanımda fazla kaldığında usanır, benden uzaklaştığında endişeye kapılırım. Konuştuğunda içim nefretle dolar, sustuğun zaman kalbim kaygılanır."

Bu sözler üzerine kadın, adama: "Senin saydığın bu huylara şeytanın kızları bile rıza göstermezken, biz Âdem'in (a.s) kızları nasıl rıza gösterelim! Güzellikle buradan uzaklaş, bizim böyle kimselere ihtiyacımız yoktur!" dedi.

Nefsinde bulunan kötü huylardan korkan kimse, karşısına övgüye değer hasletleri bulunan bir kadın çıktığında onunla evlenmesi kendisi için hayırlı olur. Bu durumda evlenecek kişinin bazı niyetleri bulunmalıdır. Zira evlilik, kulun en büyük amellerinden biridir. Evliliği sırf nefsinin arzularını tatmin etmek için yapmamalıdır. Nitekim Ömer b. Abdülaziz (rah) şöyle demiştir: "Hak insanın arzusuna uygun düşerse, bu kaymaklı tatlı gibi olur!"

EVLİLİKTE NİYET

Evlenen kişinin niyeti; sünneti yerine getirmek, kalbinin salahını sağlamak, dininin selametini temin etmek, gözlerini haramdan korumak ve iffetini muhafaza etmek olmalıdır. Zira müslüman bir kimse, bu sayılanlara dikkat etmekle yükümlüdür.

Ailesinin geçimini temin ederken hep Allahu Teala'ya yönelmesi müstehaptır. Ahirete hazırlık maksadıyla işlediği amellerin hanımı tarafından da yerine getirilmesi yönünde yaptığı nasihatlerde de aynı şekilde davranması yine müstehaptır. Böylece hem kendi işlediği amellerden dolayı sevap kazanır, hem de kendisinin hatırlatması ile bu amelleri işleyen hanımı sebebiyle sevap elde eder.

Kişi, hanımının hakka uyması yönünde samimi ve nasihat edici; zarar görmemesi için de ona karşı şefkatli ve merhametli olmalıdır. Bunları yaparken de, Allahu Teala'nın rızasını kazanmayı birinci sıraya koymalıdır.

Nitekim Resûlullah (s.a.v) bu hususta şöyle buyurur:

"Kişinin hanımına yaptığı her harcama kendisi için sadakadır. Kişi, hanımının ağzına koyduğu bir lokma için dahi sevap kazanır!"[570]

Başka bir hadis-i şerifte, bu kişinin Allah yolunda cihad eden biri gibi olduğu ifade edilmiştir.

Adamın biri, alimlerden birine: "Allahu Teala bana her türlü ameli işlememi nasip etti!" diyerek, kendisine bahşedilen nimetler arasında; hac, cihad ve diğer bütün ibadet çeşitlerinin bulunduğunu söyledi. Alim: "Peki, ebdal/seçkin veliler zümresinin ameli nerede?" diye sordu;. Adam: "Ebdal zümresinin ameli nedir?" diye sorunca, alim: "Helalinden kazanmak ve ailesinin nafakası için harcamak!" dedi.

Abdullah b. Mübarek (rah), düşmanla cihad etmekte olan dostlarına şöyle der: "Şu anda yaptığımız amelden daha faziletli bir amel biliyor musunuz?" Dostları: "Hayır bilmiyoruz! Bu yaptığımız amel, Allah yolunda cihad ve O'nun düşmanları ile savaşmaktır. Hangi şey bundan daha faziletli olabilir?" diye sordular. Abdullah b. Mübarek (rah): "Fakat ben bundan daha faziletli bir amel biliyorum!" dedi;. dostları: "Nedir o?" diye sorduklarında, şöyle dedi:

"Çoluk-çocuğu bulunan iffetli bir kimsenin yaptıklarıdır! Bu kişi gece kalkar; çocuklarının üzerleri açılmış mı diye bakar; açılanların üzerini ör-

[570] Buhârî, Cenâiz 37, Vesâya 2, 3, Fadâilu'l-Ashâb 49, Megâzi 77, Nafakât 1, Maraz 13,16, 43, Ferâiz 6; Müslim, Vesâya 5; Tirmizi, Vesaya, 1; Ebu Dâvud, Vesâya 2; Nesâî, Vesâya 3.

ter, üşüyenleri kendi elbiseleri ile sarar. İşte bu kişinin ameli, bizim Allahu Teala'nın yolunda yaptığımız şu cihattan daha faziletlidir!"

Adamın biri Bişr'e (rah): "Fakirlik ve çoluk çocuğumun kalabalık olması sebebiyle büyük sıkıntı içindeyim! Bana dua buyurun!" deyince, Bişr (rah) ona şöyle dedi:

"Ailen sana: 'Evde ne ekmek ne de un kaldı! Hepimiz açız!' dedikleri zaman; sen benim için Allahu Teala'ya dua ediver! Çünkü bu hâlde yapacağın dua, benim yapacağım duadan daha faziletlidir!"

Rasûl-i Ekrem (s.a.v) bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"Namazını güzel bir şekilde kılan, ailesi kalabalık ve malı az olan ve müslümanların gıybetini yapmayan kimse cennette benimle birlikte olacaktır!"[571] Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Allahu Teala, ailesi kalabalık olduğu hâlde iffetli olan fakiri sever!"[572]

Evlenen kişinin taşıması gereken niyetlerden biri de; ailenin işlerini düzenleyip yoluna koymak için özen göstermek, başlarına gelecek sıkıntıdan dolayı üzüntü taşımak ve iyiliklerinin artmasını istemek olmalıdır; çünkü bunlar da kulun işlemesi gereken hayırlı ameller arasındadır. Konuyla ilgili olarak gelen bir rivayette şöyle denilir:

"Bir kulun günahları arttığı zaman, günahlarını temizlemesi için Allahu Teala ona üzüntü verir!"[573]

Selef-i Salihinden bir zat şöyle der: "Günahlar içinde öyleleri vardır ki; ancak geçim için sıkıntı ve üzüntü çekmekle affedilir!"

---

[571] Bu lafızlar farklı hadislerde geçmektedir. Çocuklarının terbiye ve bakımını güzel yapan kimsenin Resûlullah Efendimizle cennette birlikte olacağını bildiren hadisler için bkz: Buhari, Edep, 18; Müslim, Birr, 149; Tirmizi, Birr, 13; İbnu Hıbban, Sahih, No: 447-448; Ahmed, Müsned, IV, 154; Münziri, et-Terğib, No: 2934-2944.

[572] İbnu Mâce, Zühd, 5, No: 4121; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 1/968; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No:1887.

[573] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 6/157; Bezzâr, Müsned, No: 3260, el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 3/291; Hatib Tebrizî, Mişkât, No: 1580.

Konuyla ilgili olarak gelen bir rivayette:

"Günahlar içinde öyleleri vardır ki; onları ancak geçim için çekilen sıkıntılar temizler!"[574] buyrulmuştur.

Evli kişi kadınlara karşı sabırlı ve onlardan gelecek ezalara karşı da tahammüllü olmalıdır. Kadınlarla güzel bir şekilde geçinmek, kişinin sevap kazanmasını sağlayan salih amellerdendir. Bazen, kişinin ailesinden birinin vefat etmesi, kul için bir ceza ve sevabının azalmasına sebep olabilir. Bir kimse, ailesine karşı sabırlı ve cömert davranan biri iken, bu hâlini terk ederse; makamında bir eksilme olur.

Alimlerden biri bize şunu anlattı: Abidlerden birinin hanımı vardı; bu kimse hanımının haklarını gözetmede gayet titiz davranmaktaydı. Bu durumunu hanımı vefat edinceye kadar sürdürdü. Dostları kendisine, tekrar evlenmesi için teklifte bulundular. Fakat o bunu reddetti ve: "Tek başıma yaşamak kalbim için daha rahat ve himmetimi toplamam için daha faydalıdır!" dedi.

Abid bundan sonrasını şöyle anlatır: "Hanımımın vefatından sonra bir hafta geçince bir rüya gördüm. Rüyamda; göklerin kapıları açılmış, bazı insanlar oradan aşağı inerek havada yürüyüp gidiyorlar ve birbirlerini takip ediyorlardı. Yukarıdan inenlerin her biri bana bakıyor ve arkasındakine dönerek: "İşte o uğursuz adam!" diyor, o da, "Evet!" diye karşılık veriyordu. Üçüncüsü yine: "İşte o uğursuz adam!" diyor, dördüncü de aynı şekilde: "Evet!" diye karşılık veriyordu. Hepsi de bana işaret ediyordu. Onların bu tavrı benim zoruma gitti. Bunun sebebini öğrenmek istedim ve en son gelene sormak istedim. En son gelen bir çocuk idi. Ona: "Sizin işaret ettiğiniz uğursuz adam kim?" diye sordum; bana: "Sensin!" dedi. Ben, bunun sebebini sorunca dedi ki: "Biz senin amellerini, Allahu Teala yolunda cihad edenlerin amellerinin yanına çıkarıyorduk. Ancak, Cuma gününden beri cihaddan geri kalanların amellerinin konulduğu yere amellerini koymamız emredildi. Bunu gerektirecek ne işlediğini bilmiyoruz!"

574 Taberânî, el-Evsat, No: 102; Ebu Nuaym, Hilye, VI, 335; Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No:16600; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 6239.

Abid bu rüyayı gördükten sonra, dostlarına: "Beni evlendirin, beni evlendirin!" demeye başladı. Bundan sonra sürekli olarak yanında bir, iki veya üç hanım bulunurdu.

Nefs-i emmâre (kötülüğü emreden nefis), bir kimse için bazen dört hanımdan daha zararlı olabilir. Evliliği hoş karşılamayanlar, evlenip çoluk çocuk sahibi olanların bu hâli onu Allahu Teala'ya ibadetten ve O'na yaklaştıracak amellerden alıkoyduğu için evliliğe soğuk bakmaktadırlar.

Çoluk çocuğu olmadığı hâlde tembelliği yüzünden Allah'a ibadetten geri kalan, hevasına kapılarak nefsinin arzularına esir olan kişi; ailesi ve çocuğu olanlardan daha kötü bir hâl içindedir. Kendi kendine yeterli olmak ve fazileti elde etmek maksadıyla aile ve mal istemeyenlerin durumu da mekruh olarak nitelenmiştir.

Bu hususta gelen bir rivayet şöyledir: "*Cehennem ehli arasında dini (hassasiyeti) olmayan zayıf kimseler de vardır. Bunlar aranızda bağımlı olarak yaşar; ne mal ne de çoluk çocuk isterler!*"

Bu kimselerin; dilenciliği bir alışkanlık ve geçim vasıtası edinen, bütün gayretleri midelerini doldurmaktan öte geçmeyen kimseler olduğu söylenmiştir. Bunlar rızkın nereden geldiğine, kendilerine ne gibi etkisi olduğuna hiç aldırış etmezler.

Ailesi ve çocukları kişiyi Allahu Teala'ya kulluktan alıkoymuyor ise, bu kişi çoluk çocuk sahibi olmayan kimseden daha üstündür; çünkü aile ve çocuk sahibi olmayanlar midesinin ve şehvetinin kulu, hevasının ve arzularının kölesi olmuştur.

Cenab-ı Hak, müminlerin mal ve evlat sahibi olduklarını bildirmiş, bunun akabinde ise mal ve evlatların kendilerini Allah'a kulluktan alıkoymamasını tembih etmiştir. Bazı toplulukları da, alış-veriş ve ticaretlerinin onları Allah'a ibadetten uzaklaştırmadığını belirterek övmektedir. Bu kimseler kalplerin ve gözlerin korkudan halden hâle geçeceği günden korkan insanlar olarak tanıtılmıştır.

Allahu Teala, kendisinden eşler ve zürriyetler isteyen bir topluluğu övmüş ve onların şöyle dua ettiğini bildirmişti:

"Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takva sahiplerine önder kıl!"[575]

Onların istediği göz aydınlığı, gerçek göz aydınlığı olan Rablerine ibadete engel olmaz; tam tersine, O'nun rızasını kazanmanın yollarını açar.

Hz. Resûlullah da (s.a.v) bu hususta şöyle buyurur:

"Dünyanızdan bana şu üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadın ve gözümün nuru kılınan namaz!"[576]

Ebu Süleyman ed-Dârânî (rah) şöyle derdi: "Onların evliliği terk etmelerinin tek sebebi, kalplerini sadece Allahu Teala'nın zikrine hasretmek idi!"

Ahmed b. Ebi'l-Havârî, Hubeyş'ten, o da Hasan-ı Basrî (rah)'den şu hadis-i şerifi rivayet eder:

"Allahu Teala bir kulu için hayır isterse, onu aile ve mal ile meşgul etmez!"[577]

Hadisi nakleden Ahmed (rah) der ki: Bu hadis-i şerif hakkında alimlerden bir topluluk ile konuştuk. Nihayet şu sonuca vardık: Burada kastedilen mana; bir kimsenin ailesinin ve çocuklarının olmaması değil, bunların bulunması; fakat kendisini Allah'a ibadetten alıkoymamasıdır."

Himmetinin yüceliğinden dolayı evlilik düşüncesi kendisini meşgul etmeyen mutmain bir nefse, Rabbine karşı huşû ile dolu bir göze, haşyet ve sükûnet dolu bir kalbe sahip olan kimselerin evliliği terk etmeleri daha güzel olur.

Davud-ı Tâî'nin (rah) şöyle dediği nakledilir: "Elli seneden beri hatırıma şehvetin esintisi bile gelmemiştir!"

---

575 Furkan, 25/74.

576 Nesâî, İşretu'n-Nisâ 1; Hakim, Müsterek, II, 160; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/128, 199, 285; Beyhaki, Sünen-i Kübra, VII, 78.

577 Hadisi destekleyen bir ayet için bkz: Münafikun 63/9.

Ariflerden birine: "Hiç hatırına şehvetin kokusunun geldiği oluyor mu?" diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir: "Kur'an-ı Kerîm'i okuduğumdan beri hiç gelmedi!"

Alimlerden biri şöyle der: "Yirmi seneden beri gözüm hiç cinsel organıma takılmadı!"

Ancak işsiz güçsüz ve nefs-i emmare sahibi, harama dikkatlice bakış ve güçlü bir şehvete sahip kimseye gelince; bu kimse için evlilik yapabileceği en hayırlı ameldir. Böyleleri için evlilik en yüce hâldir. Zira mubah, makamı olmayanların makamıdır.

EVLENİLECEK KADINLARDA ARANACAK ÖZELLİKLER

Evlenmeye kesin karar veren kimse, evlilik için dindar, saliha, akıllı ve kanaatkar kadınlardan başkalarını düşünmemelidir. Ancak bu hususlara uyduğu takdirde kişi niyetinde ihlas sahibi olmayı başarabilir. Bu konuda Hz. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kadın malı, güzelliği, soyu ve dindarlığı için nikahlanır; sen dindar olanını seç!"[578]

Hadisin diğer bir lafzı şöyledir:

"Kim bir kadını malı ve güzelliği için nikahlar ise, hem malından hem de güzelliğinden mahrum olur! Kim bir kadın ile dindarlığı sebebiyle evlenirse, Allahu Teala onu hem malından hem de güzelliğinden rızıklandırır!"[579]

Bu hususta rivayet edilen başka bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Güzelliği sebebiyle bir kadın ile evlenmeyin; güzelliği onu kötü duruma düşürebilir. Malı için de evlenmeyin; malı onu azdırabilir. Bir kadın ile dindarlığı için evlenin!"[580]

---

[578] Buhari, Nikâh 15; Müslim, Radâ' 53; Ebu Dâvud, Nikâh 2; Nesâi, Nikâh 13, İbnu Mâce, 1/1858; İbnu Hibbân, es-Sahîh, 6/137; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 3372.

[579] Taberânî, el-Evsat, No:2527; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7324.

[580] İbnu Mace, Nikah, 6; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 18/38-39; Bezzâr, Müsned, No: 1405, el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7327.

Bir kadın ile dindar ve saliha olduğu için evlenmek, ahirete giden bir yola girmektir. Özürlü, çirkin ve yaşlı kadınlar ile evlenmek zühdün kapılarından biridir. Ebu Süleyman ed-Dârânî (rah) şöyle derdi:

"Zühd her şeyi kapsar! Hatta, bir kimsenin yaşlanmış olan ve güzel görünümlü olmayan bir kadın ile evlenmesi de dünyaya karşı zühd göstermenin bir işareti sayılır."

Mâlik b. Dînâr da (rah) şöyle derdi: "Bazıları yetim kızlarla evlenmeyi istemez. Halbuki bunlarla evlenseler sevap kazanırlar. Hem onların geçimi, doyurulması ve giydirilmesi gibi geçim yükleri hafif olur. Eğer dünya ehlinden birinin kızı ile evlenecek olsa; o kadın canının çektiği her şeyi ister: "Bana şöyle bir elbise al, şu evsafta etek satın al..." der durur. Bu gibileri kişinin dinine zarar verir!"

Ahmed b. Hanbel (rah), sağlam ve güzel kardeşi dururken onun yerine tek gözü görmeyen kadın ile evlenmeyi tercih etmişti. Evlenmeden önce: "Hangisi daha akıllıdır?" diye sormuş: "Bir gözü olmayan daha akıllıdır!" diye cevap alınca: "Beni onunla evlendirin!" demişti.

Seviyesi düşük ve dengesiz bir kadın ile evlenmenin şöyle bir faydası olabilir; bu tür kadınlara pek rağbet edilmediği için onu kalbi kendi tarafına rahat çekilir ve insan rahat eder.

Evlenmeden önce evleneceği kişinin yüzüne ve evliliğe teşvik eden yerlerine bakması müstehaptır. Yüzün yanında ellerine de bakılmasında Hicaz alimlerine göre bir sakınca yoktur. Yüze bakılması konusunda sağlam hadisler bize kadar ulaşmıştır. Bunlardan biri Muhammed b. Mesleme'nin şu hadisidir:

"O, evlenmeyi düşündüğü bir genç kızı görebilmek için mahallesi içinde takip etmiş, nihayet bir hurmanın arkasına gizlenerek onu görmüştü. Kendisine: "Sen Resûlullah'ın (s.a.v) ashabından olduğun hâlde nasıl böyle bir şey yaparsın?" denilince şöyle dedi:

"Böyle yapmamızı bize Resûlullah (s.a.v) emir buyurdu! Efendimiz bize:

"Allahu Teala birinizin kalbine bir kadın ile evlenme düşüncesini düşürünce, kendisini bu evliliğe teşvik edecek şeyleri görmek için o kadına baksın!" buyurdular!"[581]

Bu konudaki başka bir hadis de şöyledir:

"Ensar'ın hanımlarının gözlerinde bir şey vardır. Ensar'dan bir hanım ile evlenmek istediğiniz zaman onların gözlerine bakın!"[582]

Hadis-i şerifin diğer bir lafzı şöyledir: *"Birinizin içine bir kadın ile evlenme düşüncesi doğduğunda, ona baksın! Çünkü bakmak, kalplerinin birbirine kaynaşmasını sağlar!"*[583]

Buradaki kaynaşma, iki derinin birbirine değerek oluşturduğu sıcaklıktan daha derin bir anlam ifade eder. Cildin dış tarafının birbirine değmesi ile oluşan sıcaklıktan daha güçlü olan içteki kaynaşmadan söz edilmektedir. Birbirine kaynamak tabiri, ifadedeki mübalağaya işaret eder.

Bu hususta A'meş (rah) şöyle der: "Birbirini görmeden ve bakmadan yapılan her evliliğin sonu gam ve kederdir."

MEHİR VE MİKTARI

Mehir konusunda aşırıya kaçmamak gerekir. Resûlullah (s.a.v) hanımlarından bazıları ile on dirhem ve ev eşyaları karşılığında evlenmişti. Bu ev eşyaları da; el değirmeni, su testisi, deri yastık ve içi lif dolu bir yataktan ibaretti.

Düğün yemeklerinden birinde iki müd[584] arpadan yapılmış yemek, başka birinde de iki müd hurma ikram edilmişti.

Düğün yemeği vermek sünnettir. Düğün yemeği için yapılan davete katılmamak günahtır. Ömer b. el-Hattâb (r.a), kadınların mehirlerinin aşırı derecede yüksek tutulmasını yasaklayarak şöyle demekteydi: "Resûlullah

[581] Tirmizî, No: Nikah, 5;; İbnu Mace, Nikah, 9;
[582] Müslim, Nikâh 74,; Nesâi, Nikah 23.
[583] Tirmizi, Nikâh 5, Nesai, Nikâh 17.
[584] Bir müd, Iraklılara göre 832 gramdır.

(s.a.v), evlendiği hanımlardan hiçbirine veya evlendirdiği erkeklerden hiçbirine dört yüz dirhemden fazla mehir vermemiştir."

Hz. Aişe'den (r.ah) şöyle rivayet edilir: "Resûlullah'ın (s.a.v) hanımlarının mehirleri on iki buçuk ukiyye idi."

Resûlullah (s.a.v) ashabından bazılarını beş dirhem altın karşılığında mehir ile evlendirmiştir. Bu konuda nakledilen başka bir haber şöyledir: "Resûlullah (s.a.v) ashabından birini 3.33 dirhemlik altın karşılığında evlendirmiştir."

Tabiunun büyüklerinden ve önde gelenlerinden olan Said b. el-Müseyyeb (rah) kızını iki dirhem karşılığında Ebu Hüreyre (r.a) ile evlendirmiş, sonra bir gece kızı onun evine götürmüştü.

Bize göre on dirhem değerindeki mehir ile evlenmek mekruh değildir. Bu miktar (on dirhem), alimlerin ihtilafından kurtulmak için müstehap olan meblağın en üst sınırıdır. Mehrin üç dirhemden daha aşağıda olmasını müstehap görmem. Mehir hususunda mezhep alimlerinin söylediklerinin orta yolu, bizim burada aktardığımız bu görüştür. Hırsızlık yapanın elinin kesilmesine hükmetmek için gerekli olan asgari miktar da on dirhemdir. Bu aynı zamanda Hicaz alimlerinin görüşüdür. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "*Kadınların en hayırlısı mehri en az olanıdır.*"[585]

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Evliliğinin kolay olması ve hemen çocuk doğurması kadının hayırlı olduğunun alametlerindendir!"[586]

Burada kastedilen; mehrinin az ve doğurgan olmasıdır.

Urve (r.a) şöyle der: "Ben derim ki, kadının uğursuzluğu mehrinin çok olmasındadır."

Evlenen kişinin kadın için bir şey istemesi uygun olmaz. Evlenenin, verdiğinden daha fazlasını almak için bir şey vermesi helal olmaz. İnsan-

[585] Et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 11100, 11101; İbnu Hibbân, es-Sahîh, 6/136; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 4117.

[586] Ahmed, Müsned,6/77; Bezzâr, Müsned, No: 1417; Taberânî, el-Evsat, No: 3637; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, No:469; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, No: 7331.

ların, evlenenlerden daha fazla karşılık beklemek maksadıyla bazı hediyeler vermesi helal olmaz. Eğer bir karşılık verecek ise, gelen hediyenin değerinden daha fazla değerde bir şey vermesi de helal değildir. Eğer hediye verenlerin böyle bir beklenti içinde olduklarını bilirse, onların hediyelerinin kabul edilmemesi gerekir. Bütün bunlar evlilik konusunda çıkan bidatlardandır. Bu tür muameleler evliliği bir çeşit ticarete dönüştürmekte olup faiz kapsamına girmekte, aynı zamanda kumara benzemektedir.

Kim bu niyet ile birini evlendirir veya kendisi evlenirse; o kimse bozuk bir niyet üzeredir. Bu nikah, dinin emrettiği ve ahiret için yapılmış bir evlilik değildir.

Süfyan-ı Sevrî (rah) şöyle derdi: "Bir adam evlenmek ister ve, "Kadının nesi var?" diye sorarsa; bilin ki o bir hırsızdır! Kızınızı onunla evlendirmeyin!"

EVLENECEK ERKEKTE ARANACAK ÖZELLİKLER

Bidat çıkaran, fasık, zalim, içki içen ve faiz yiyenlere kız vermemek gerekir. Eğer bir kimse kızını bunlardan biri ile evlendirirse dinini yaralamış, akrabalık bağını kesmiş ve kızına karşı bir velinin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemiş olur; çünkü yaptığı işi hakkını vererek yerine getirmemiştir. Yukarıdaki kötü özellikleri taşıyan kişiler; hür ve iffetli müslüman hanımların dengi olamazlar.

Seleften bir zat şöyle der: "Evlilik bir nevi köleliktir; her biriniz kızını nereye köle olarak vereceğine iyi dikkat etsin!"

Alimlerden biri de şöyle der: "Kızlarınızı takva sahibi kimselerden başkasıyla evlendirmeyin; çünkü, onlar eğer kızınızı severse ona değer verir, şayet sevmeyecek olursa kızınıza insaflı davranırlar."

Hz. Resûlullah da (s.a.v) bu konuda şöyle buyurur:

"Nutfeleriniz için (kadının) hayırlısını tercih edin. Kendinize denk olanlarla evlenin, denklerinizin kızını isteyin."[587]

---

[587] İbnu Mâce, Nikah 46; İbnu Asâkir, Tarihu Dımeşk 4/415; Hatib Bağdâdî, Tarihu Bağdat, 1/264; Ali el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44593.

Nikahın geçerli olabilmesi için iki adil şahit ve kızın velisinin hazır bulunması gerekir.[588] Evlenecek kadın dul ve velisi de yok ise; sultan (devlet yöneticisi) veya onun tayın ettiği yetkili, velisi olmayanların velisidir. Sünnete uygun olan budur.

ERKEĞİN AİLESİNE VE ÇOCUKLARINA KARŞI SORUMLULUKLARI

Evlenecek kişinin hayız (kadınların aybaşı) halleriyle ilgili hükümleri, aybaşında meydana gelen değişiklikleri, loğusa (doğum yapan kadın) hakkındaki hükümleri, bunların en uzun ve en kısa sürelerinin ne kadar olduğunu öğrenmesi gerekir. Aynı şekilde istihaze[589] ile ilgili hükümleri, ne zaman temizlendiğini bilmesi ve hanımına da öğretmesi gerekir.

Böyle yapmakla, hanımının dışarı çıkarak bu konuları başka erkeklere sorma zahmetinden kurtarır.

Bunun yanında ailesine, bilinmesi gerekli farzları; namazla ilgili hükümleri, İslâm'ın diğer hükümlerini, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'a göre bilinmesi gerekli itikat esaslarını öğretmesi gerekir.

Eğer erkek bu söylenenleri yerine getirirse, kadının bu konuları öğrenmek için çıkıp alimlere müracaat etmesine gerek kalmaz. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebine göre Allah'ın birliği, İslâm'ın ve imanın temel esasları konusunda bilinmesi zorunlu olan konularda eksiği bulunan hanımlar, bu konudaki eksiklerini tamamlamak için dışarı çıkabilirler. Ancak bilinmesinde zorunluluk değil de fazilet bulunan konuları öğrenmek için hanım kocasından izin almadan dışarı çıkamaz.

Kadın kocasını haram kazançlara zorlamamalı ve günah işlemeye sebep olacak yollara sevk etmemelidir. Erkeğin de kötü yollara girmemesi,

---

[588] Konuyla ilgili rivayetler için bkz: Ebû Dâvûd,Nikah, 20; Tirmizî, Nikah, 14; Nesâî, 2/137; İbnu Mâce, Nikah, 15; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/394, 413; Dârekutnî, 3/221; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, 7/143;

[589] İstihaze: Hayız kanı dışında gelen kana denir. Yani üç günden az veya on günden fazla gelen kana istihaze (özür) kanı denir. Bu kan diğer organlardan gelen kan gibidir. İstihaze kanı gelen kadından namaz ve oruç yükümlülüğü düşmez. Bu durumdaki kadın ile cinsel ilişki haram olmaz.

dünya için ahiretini satmaması gerekir. Eğer hanımı kendisi ile birlikte iyilik ve takva üzere sabrederse onunla evliliğini devam ettirir. Eğer hanımı kendisini günaha ve düşmanlığa sürükleyecek olursa, o kadından ayrılması gerekir. Eğer ayrılacak olurlarsa, Allahu Teala herkesi kendi lütfu ile ihtiyaçtan kurtarır.

Denilir ki: Kıyamet gününde kişinin yakasına ilk olarak yapışacak olan hanımı ve çocuklarıdır. Yakasına yapışır, onu Allahu Teala'nın huzurunda durdurur ve şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizim hakkımızı bu adamdan al! Bu adam bilmediklerimizi bize öğretmedi! Bilmediğimiz hâlde bize haram yedirdi!" Sonra, adamdan hanımının ve çocuklarının hakları alınır.

Konuyla ilgili olarak gelen bir rivayette şöyle denilir: "*Kul mizanın önünde durur. Dağlar gibi yığılı iyilikleri vardır. Ailesini gözetip gözetmediği, onların haklarını yerine getirip getirmediğinden sorguya çekilir. Ardından, malını nereden kazandığı ve nerelere harcadığı sorulur. Kendisine sorulan her soru ile, işlediği amellerin karşılığı olan dağ gibi yığılı sevabı biter. Sevabından eser kalmaz. Sonra bir melek: "Şu adam; dünyadaki bütün iyilikleri ailesi tarafından yenilen ve amelleri ile bu gün rehin kalan biridir!" diye ilan eder.*"[590]

Bu yüzden seleften bir zat şöyle der: "Allahu Teala bir kulun kötülüğünü murat ettiğinde, ona dünyada parçalayıcı dişleri olan bir canavar musallat eder." Parçalayıcı dişlerden maksat ailesi ve çocuklarıdır.

Bu konuda gelen bir rivayet şöyledir: "***Bir kimse, çoluk çocuğunu cahil bırakmaktan daha büyük bir günah ile Allahu Teala'ya kavuşmaz!***"[591]

Konuyla ilgili meşhur bir rivayet de şöyledir: "***Sorumluluğu altında bulunan ailesini zayi etmesi kişiye günah olarak yeter!***"[592]

Ailesini bırakıp kaçan bir kişinin; efendisinden kaçan bir köle gibi olduğu söylenir. Bilindiği gibi efendisinden kaçan kölenin, efendisinin yanına dönünceye kadar ne kıldığı namazı ve ne de tuttuğu orucu kabul edilir!

---

590 Zebîdî, İthaf, 6/72; hadisin son kısmıyla ilgili bir rivayet için bkz: Tirmizî, Kıyamet, 1.
591 Şevkânî, el-Fevâidu'l-Macmûa, Nikah, 67, Zebîdî, İthaf, 6/73.
592 Müslim, Zekat, 40; Ebu Davud, Zekat, 45; Nesâî, Sünen-i Kübrâ, 9177.

Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun!"*[593]

Görüldüğü gibi aile, burada kişinin nefsinden bir parça kabul edilmektedir. Emir ve yasakları öğrenip uygulamak suretiyle kendi nefislerimizi nasıl ateşten korumaya çalışıyorsak, aynı şekilde onlara da emir ve yasakları öğretmek suretiyle ailemizi ateşten kurtarmamız bizlere emredilmektedir. Bu ayetin tefsirinde şöyle denmiştir:

"Kadınlarınıza ilim öğretin ve onları terbiye edin!"

Konuyla ilgili olarak diğer bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz. İmam (devlet başkanı) çobandır ve halkından sorumludur. Erkek ailesinin çobanıdır ve ailesinden sorumludur. Kadın, kocasının evinde çobandır, o da evinden sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malından sorumludur ve korunması istenen şeylerden sorumludur."[594]

KADININ SORUMLULUKLARI VE GÖREVLERİ

Denilmiştir ki: *"Kadın, kocasının izni olmadan evinde kimseye bir şey yediremez. Ancak beklemekle bozulmasından korkulan yemekleri izinsiz verebilir. Kadın, kocasının izni ve rızası ile yedirirse kendisi de kocası gibi sevap kazanır. Şayet kocasının rızası olmadan yedirirse, sevabı kocası kazanır ve kendisine de (izinsiz verdiği için) günahı kalır!"*[595]

---

[593] Tahrim, 66/6.

[594] Buhârî, Ahkâm 1, Cum'a 11, İstikrâz 20, Itk 17,19, Vesâya 9, Nikâh 81, 90; Müslim, İmâret 20, (1829); Tirmizî, Cihâd 27,1705; Ebû Dâvud, İmâret 1, (2928).

[595] Ebû Dâvûd, 1688. Hadis-i şerifin farklı lafızlarla rivayeti mevcut olup, bazıları şöyledir: Hz. Aişe (r.ah) şöyle rivayet eder: "Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: *"Eğer kadın, evin yiyeceğinden zarar vermeyecek şekilde infak ederse, kadın infâk ettiği için, erkek de kazandığı için sevaba kavuşurlar, malı koruyan vekil için de aynı şekilde sevab vardır. Bunlardan birinin sevabı diğerinin sevabından hiçbir şey noksanlaştırmaz."* Buhârî, Zekât 26, 17, 25, Büyû' 12; Müslim, Zekât 80, (1024); Ebu Dâvud, Zekât 44, (1685); Tirmizi, Zekât 34, (671, 672); Nesâî, Zekât 57, (5, 65); İbnu Hibbân, es-Sahîh, 3347.
Esmâ (r.ah) şöyle rivayet eder: "Rasûlullah (s.a.v)'e "Ey Allah'ın Rasûlü! Kocam Zübeyr'in eve getirdiğinden başka benim bir malım yok; acaba bundan az miktarda bir şey infak etsem ba-

Erkek, hanımına tıpkı bir anne gibi nasihat ederek şu sözlerle en büyük hakkının ne olduğunu öğretmelidir: Kocana itaat et! Çünkü kocan senin hem cennetin ve hem de cehennemindir!

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Kocası kendisinden memnun olduğu hâlde vefat eden her kadın cennete girer!"[596]

Resûlullah (s.a.v) zamanında adamın biri sefere çıkmıştı. Çıkarken de karısına, üst kattan alt kata inmemesini tembih etmişti. Kadının babası alt katta oturuyordu ve hastalandı. Kadın, Resûlullah'a (s.a.v) birini göndererek alt kata inmek için izin istedi. Efendimiz (s.a.v) ona: "***Kocanın sözünü tut!***" diye haber gönderdi. Daha sonra kadının babası vefat etti. Kadın tekrar Resûlullah'tan (s.a.v) izin istedi. Resûlullah (s.a.v) yine ona:

"Kocanın sözünü tut!" buyurdu. Kadının babasını toprağa verdiler. Daha sonra Resûlullah (s.a.v) kadına şöyle haber gönderdi:

"Kocanın sözünü tutman sebebiyle babanın günahları affedildi!"[597]

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "***Kadın beş vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, namusunu muhafaza eder ve kocasına itaat ederse Rabb'inin cennetine girer!***"[598]

Bu hadis-i şerifte görüldüğü gibi, kadının kocasına itaat etmesi, İslam'ın temel şartları ile birlikte zikredilmiştir. Bunlar, bir kişinin cennete girebilmesi için mutlaka yerine getirmesi gerekli şartlardır. Cennete girmek için de kocaya itaat şart olarak konulmuştur.

---

na bir günah olur mu?" Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Mümkün olduğunca seni sıkıntıya sokmayacak kadar ver ki, Allahu Teala da seni sıkıntıya sokmasın!" Buhârî, 2590; Müslim, 1029, 1030; Ebû Dâvûd, 1699; Tirmizî, 1960. Ebu Ümâme (r.a) şöyle rivayet eder: "Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *"Kadın kocasının evinden, onun izni olmadan infak edemez!" dediler ki: "Ey Allah'ın Râsûlü! Yiyecek de mi veremez?" Rasûlullah (s.a.v): "Evet o, mallarımızın en kıymetlisidir."* buyurdular." Tirmizi, Zekât 34 (670).

[596] Tirmizî, Rada 10, 1161; İbnu Mâce, No: 1854.

[597] İbni Hacer el-Askalânî, el-Metâlibu'l-Aliyye, No: 1616; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 313.

[598] Ahmed, Müsned, No: 1661; İbnu Hibbân, Sahîh, 9/471; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 306.

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) yanına bir kadın geldi, yanında iki de çocuğu vardı. Kadın bunlardan birini sırtına almış, diğerini de elinden tutuyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v) onu böyle görünce takdirlerini şöyle ifade buyurdular: "*Kadınlar çocuklarını karınlarında taşırlar, doğururlar ve onlara merhamet ederler. Bunlar bir de kocalarına eziyet vermeseler, namazlarını kılanlar cennete girerler!*"[599]

Başka bir hadis-i şerif de şöyledir: "*Cehennem bana gösterildi; baktım, oradakilerin çoğunun kadınlar olduğunu gördüm. Cennet de bana gösterildi; kadınların orada çok az olduğunu gördüm. "Kadınlar nerede?" diye sordum; bana: "İki kırmızı, yani altın ve zaferan onları cennete girmekten alıkoydu!" denildi.*"[600]

Resûlullah'ın (s.a.v), iki kırmızı ile kastettiği şeyler, kadınların ziynetleri ile giydikleri süslü püslü parlak elbiselerdir. Arapların bunlara düşkünlükleri herkes tarafından bilinen bir durumdur.

Bundan dolayı Resûlullah (s.a.v) kadınlara hitaben şöyle buyurmuştur:

"*Takı ve ziynet eşyalarınızdan sadaka zekat verin, çünkü ben, cehennemliklerin çoğunun kadınlardan oluştuğunu gördüm.*" Bunun üzerine kadınlar:

"Neden Ey Allah'ın Resûlü!" diye sordular; Efendimiz şöyle cevap verdiler:

"*Zira siz kadınlar çok şikâyette bulunuyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz!*"[601]

Resûlullah (s.a.v) burada, kadınların kocalarına karşı geçimsizliklerini dile getirmiş ve kocalarının sundukları nimetlere karşı nankörlük yapmaları sebebiyle bu tür kadınların cehennem ehlinden olduklarını ifade buyurmuşlardır. İşte bu sebeple hanım sahabiler içinden bir genç kız ayağa kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben hiç evlenmeyeceğim!" demişti. Bu konuyla ilgili rivayet şöyledir:

---

599 İbnu Mâce, Nikah, 62; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 192.

600 Buhârî, Rikak, 16; Tirmizî, Cehennem, 11; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/234; İbnu Hibbân, Sahîh, 16/521.

601 Buhârî, Iydeyn 7; Müslim, Iydeyn 4, (885); Ebû Dâvûd, Salât 248, (1141); Nesâî, Iydeyn 19.

Ümmü Abdi'l-Muğniye Hz. Aişe validemizden şöyle rivayet eder:

Bir genç kız Resûlullah'a (s.a.v) gelerek dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana dünür geldi, ben ise evlenmek istemiyorum. Kocanın hanımı üzerindeki hakkını bana bildirir misiniz? Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Eğer kadın, tepeden tırnağa irin içinde olan kocasını dili ile yalasa, yine de kocasına olan şükran borcunu yerine getirmiş olmaz!" Bunun üzerine genç hanım dedi ki:

"Peki öyleyse evlenmeyeyim mi?" Efendimiz de buyurdu ki:

"Bilakis evlenmelisin, evlilik senin için daha hayırlıdır!"[602]

Yukarıdaki bu hadis-i şerif, kocanın hanımı üzerindeki hakkına dair Has'am kabilesinden bir kadından rivayet edilen hadisin özeti mahiyetindedir. İkrime (rah) İbnu Abbas'tan (r.a) şöyle rivayet eder:

Has'am kabilesinden bir hanım Resûlullah'a (s.a.v gelerek şöyle dedi:

- Ey Allah'ın Resûlü! Benim kocam yok ve evlenmek istiyorum! Kocanın hanımı üzerindeki hakları nelerdir? Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki:

-Kocanın haklarından biri, deve sırtında iken dahi kocası kendisiyle birlikte olmak istese, kadının buna engel olmamasıdır."[603]

Kocanın hanımı üzerindeki haklarını ifade eden kapsamlı bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Eğer birine Allahu Teala'dan başkasına secde etmesini emredecek olsaydım; kocanın hanımı üzerindeki hakkının büyüklüğünden dolayı kadının kocasına secde etmesini emrederdim."[604]

---

[602] Bezzâr, el-Müsned, No: 1465; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 307. Benzer lafızlarla rivayet etmiştir.

[603] Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 2455; Bezzâr, el-Müsned, No: 1464; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 307.

[604] Ebu Dâvud, Nikah, 41; İbnu Mace, Nikah, 4; Abdürrezzak, el-Musannef, No: 20596; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/381; Hakim, el-Müstedrek, 2/187;

Kocanın haklarından biri de, kadının, kocasından izinsiz evden bir şey vermemesidir. Eğer verirse, sevabı kocasının ve günahı da kendisinin olur.

Kocanın haklarından biri de, hanımın kocasından izin almadan nafile oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa sadece aç ve susuz kalmış olur, hiçbir sevap kazanamaz.

Haklardan biri de, kocasından izinsiz evden çıkmamasıdır. Eğer çıkarsa; eve dönünceye kadar ya da tevbe edinceye kadar melekler o kadına lanet eder.

Kadın her gece kendisini kocasına sunmalıdır."

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Kadının Rabb'ine en yakın olduğu yer, evinin en içi, en kapalı kısmıdır. Kadının, evinin avlusunda kıldığı namaz mescitte kıldığı namazdan daha faziletli, evinde kıldığı namaz avluda kıldığı namazdan daha faziletli ve evin en iç kısmında kıldığı namaz evinin açık yerinde kıldığı namazdan daha faziletlidir."[605]

Evin en iç kısmı, evin içinde kapı ile girilen ve dışarıdan görülmesi mümkün olmayan kısmıdır; çünkü kadın avrettir, yabancılar tarafından görülmemesi gerekir. Yabancılar tarafından görülmemesinin en uygun ve en emniyetli yolu da evinde bulunmasıdır. Namazını evinde kılması kadın için daha faziletlidir.

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Kadın avrettir, dışarı çıktığı zaman onu şeytan karşılar/kendisini süslü gösterir."*[606]

Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kadında on avret vardır; evlendiği zaman bu avretlerden biri örtülür. Kadın öldüğü zaman, kabir bu on avretin hepsini de örter."*[607]

---

605 Ebû Dâvûd, Salat, 53; Zebîdî, İthaf, 6/230.

606 Tirmizi, Rada 18, (1173); İbnu Huzeyme, es-Sahîh, 3/93; İbnu Hibbân, Sahîh, 12/412; İbnu Ebî Şeybe, el-Musannef, 2/157.

607 Bkz:Taberani, el-Mucemu'l-Kebir, No: 12657; es-Sağîr, No: 1078; Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, IV, 312; el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, No: 45143.

Koca, hanımına dinin emirlerine aykırı olmayan bir şey emreder de kadın buna karşı çıkarsa, hanımına nasihat eder ve onu zorlayabilir. Hanımı kocaya muhalefete devam ederse, onu yatağında yalnız bırakır. Alimlerden bazıları: "Yatakta ona sırtını döner" der. Bazı alimler de: "Hanımını yatağında bir, üç ve yedi güne kadar yalnız bırakır; eğer bunlarla başarılı olmaz ve bunları umursamaz ise; hanımına hafifçe vurur" demişlerdir.

Alimler, buradaki vurmanın yaralamayacak ve iz bırakmayacak tarzda hafif bir vurma olduğunu söylemişlerdir.

Bir kimse, dinin emirlerinden biri sebebiyle hanımına on günden bir aya kadar kızgın durabilir. Nitekim Resûlullah da (s.a.v) hanımlarından bazılarının söylediği sözler sebebiyle bir ay onlara kızgın kalmıştı. Bir defasında Zeyneb'in (r.a) evine bir hediye göndermiş, o da hediyeyi geri çevirmişti. O anda Zeyneb'in evinde olan diğer bir hanımı, Efendimize (s.a.v): "Hediyeni iade etmekle seni kızdırmak istedi" dedi. Efendimiz de (s.a.v):

"Bu yaptığınızla Allah katında çok basit bir hâle düştünüz" buyurdu ve daha sonra hanımlarının hepsine bir ay süreyle kızgın kaldı.

KOCANIN ÂİLESİNE KARŞI VAZİFELERİ

Kocanın, ailesine yaptığı harcamada çok sıkı davranması uygun değildir. Bu konuda Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

***"Sizin hayırlılarınız, ailesine karşı en hayırlı davrananızdır."*[608]**

Hz. Ali'nin (k.v) dört hanımı vardı. Hanımlarından her birine dört günde bir dirhemlik et satın alırdı.

Hasan-ı Basrî der ki: "Onlar bir yerden bir yere kafile ile giderken yiyecekleri bol olurdu; ev eşyaları ve elbise yönünden ise birbirlerine yakın durumda idiler."

---

[608] Tirmizî, Menâkıb 85, (No: 3892); İbnu Mace, Nikah, 50; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 4/303; Ali el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 44941; Hatib Tebrizî, Mişkât, 2352.

İbnu Sîrîn (rah) şöyle der: "Erkeğin her ay ailesiyle ilgilenmesi müstehaptır."

Koca, ailesinden zuhur eden ufak tefek hatalara, ağızdan kaçan sözlere sabır göstermelidir. Ailesine karşı yumuşak ve şefkatli davranmalı, kaba ve sert olmamalıdır. Bu konuda bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Kadın, erkeğin eğri olan kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Onu dümdüz etmeye kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırakırsan eğri olarak kalır ve ondan istifade edersin!"[609]

Bu hadis-i şerifin Hasan'dan gelen rivayetinde: *"Onu kırmak, boşamaktır!"* lafzı da bulunmaktadır.

Hz. Resûlullah'ın (s.a.v) hanımları bazen Efendimizin sözlerine karşılık verir, Efendimiz de akşama kadar gün boyunca onlara dargın kalırdı. Bir defasında hanımlarından biri kendisini göğsünden itmiş, bundan dolayı bu hanımı annesi azarlamıştı. Hazret-i Peygamber de kayınvalidesine; *"Bırak onu, onlar bana bu gördüğünden daha fazlasını da yapıyorlar!"* demişti.[610]

Hazret-i Peygamber (s.a.v) ile Hz. Aişe (r.ah) validemiz arasında bir münakaşa cereyan etmişti. Bu esnada Hz. Ebu Bekir (r.a) içeri girdi. Aralarında geçen hadiseye onu hakem tayin ettiler. Resûlullah (s.a.v) hanımına: "Sen mi konuşmaya başlayacaksın yoksa ben mi önce konuşayım?" diye sordu. Hz. Aişe validemiz de: "Hayır, önce sen konuş; fakat sadece hakkı söyle!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir (r.a) onun ağzının üzerine öyle bir tokat attı, ağzını kanattı; ona: "Ey nefsinin düşmanı! Resûlullah haktan başka bir şey söyler mi hiç?" diyerek kızına çıkıştı. O Hz. Resûlullah'a (s.a.v) destek olmak maksadıyla böyle yapmıştı. Aişe validemiz hemen Efendimiz'e sığınarak onun arkasına sindi. Efendimiz (s.a.v) Ebu Bekir'e: "Seni bunun için çağırmamıştık! Senden böyle yapmanı istememiştik!" buyurdular.

---

[609] Buhari, Nikah 79, Enbiya 1, Edeb 31, 85, Rikak 23; Müslim, Rada 65, (1468); Tirmizi, Talak 12, (1188).

[610] Zebîdî, İthaf, 6/139.

Yine Hz. Aişe validemiz, kızgın olduğu bir defasında Resûlullah'a (s.a.v): "Peygamber olduğunu iddia eden sen misin?" demiş, Efendimiz (s.a.v) de rahmeti ve şefkati ile ona tebessüm edip geçmişti.

Resûlullah (s.a.v) bir defasında Hz. Aişe validemize şöyle demişti: *"Ben senin bana kızdığın ve benden razı olduğun zamanları biliyorum!"* Aişe validemiz: "Bunu nereden anlıyorsunuz? diye sorunca; Efendimiz (s.a.v):

"Benden râzı oldun mu bana: "Hayır, Muhammed'in Rabbine yemin olsun!" diyorsun. Bana öfkeli olunca: "Hayır! İbrahim'in Rabbine yemin olsun!" diyorsun! buyurdu. Hz. Aişe validemiz de:

"Doğru söylüyorsun, Ey Allah'ın Resûlü! Ben (kızgın olduğum zaman) sadece senin adını terk ederim? dedi."[611]

Resûlullah (s.a.v), bazı zamanlar hanımları ile şakalaşır; davranış ve ahlak yönünden onların anlayabilecekleri seviyeye göre hareket ederdi. Bir haberde rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v), insanlar arasında hanımları ile en çok şakalaşan biriydi.

Lokman Hekim şöyle derdi: "Akıllı kişi evinde ve ailesinin yanında çocuk gibi; dışarı insanların arasına çıktığı zaman da erkek gibi davranan kimsedir!

Yukarıda nakledilen sözün tefsiri mahiyetinde şöyle denilmiştir:

"Allahu Teala, kendini beğenen kibirli ve kaba kimselere buğzeder!"[612]

Bundan maksat; aile halkına karşı sert davranan ve kibirli olan kimsedir.

"Kaba, sonra da kötülükle damgalı olan var ya"[613] ayet-i kerimesinin bir manası da; ailesine ve idaresi altında bulunanlara karşı kötü sözlü ve katı kalpli olan kişidir.

---

[611] Buhari, Nikâh 108, Edeb 63; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 90.

[612] Hadisin benzer lafızlarla rivayeti için bkz: Buhârî, Edep, 61, Eyman, 9; Müslim, Cennet, 46; Ebû Dâvûd, Edep, 8; Tirmizî, Cehennem, 13.

[613] Kalem, 68/13.

Bu konuda gelen bir rivayet şöyledir: "*Allahu Teala'nın nefret ettiği kıskançlık, herhangi bir şüphe ve leke olmadığı hâlde kişinin ev halkına karşı kıskanç olmasıdır.*"[614]

Bu davranış, sanki Allahu Teala'nın ve Resûlullah'ın (s.a.v) yasaklamış olduğu kötü zan içine girmektedir.

Hz. Ali'nin (k.v) şöyle dediği rivayet edilir: "Ailene karşı aşırı derecede kıskanç olma; sonra bundan dolayı onu kötü işler yapmakla suçlarsın!"

Yeminle söylüyorum! Erkeğin hanımını kıskanmasının da bir sınırı vardır. Kişi bu sınırı aştığı zaman görevinde kusurlu ve hakkı çiğnemiş olur!

Hasan-ı Basrî (rah) şöyle derdi: "Kadınlarınızı güçlü erkeklerin arasında sıkışmaları için mi çarşılara gönderiyorsunuz! Allahu Teala, kadınlarını kıskanmayanların yüzünü karartsın!"

KADINLARIN DIŞARI ÇIKMASI

Abdullah b. Ömer (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"*Allah'ın kadın kullarını mescitlere gitmekten alıkoymayın!*"[615]

Abdullah b. Ömer (r.a) bu hadis-i şerifi nakledince, oğullarından birisi: "Hayır, vallahi kadınları mescitlere gitmekten men edeceğiz!" dedi. Bunun üzerine Abdullah (r.a), oğluna vurdu ve kızarak şöyle dedi:

"Sen beni dinlesene; ben sana "Resûlullah (s.a.v) kadınlara mani olmayın!" dedi diyorum, sen ise: "Hayır vallahi onlara mani olacağız!" diyorsun! Halbuki Allahu Teala: "*Allahu Teala her şey için bir ölçü koymuştur!*"[616] buyuruyor.

---

[614] Ebu Davud, Zekat, 66; Nesai, Cihad, 114; Zebidi, İthaf, 6/152.

[615] Buhârî, 2/80; Müslim, 1/136; Ebû Dâvûd, 1/565; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/16, 36; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 9869.

[616] Talak, 65/3.

Ehl-i hikmetten biri şöyle der: "Bir hususta aşırı gidip sınırı aşan kişi, tıpkı o işi ihmal edip eksik yapan gibi kınanır."

İffet sahibi hür kadınlar ihtiyaçları için çıkmak zorunda olduklarında bunları gidermek için dışarı çıkabilirler. Bunun için Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Siz kadınların dışarı çıkmasına izin verildi. Ancak, sadece ihtiyaçlarınızı yerine getirmek için!"[617]

Aynı şekilde kadınlar bayramlar için de dışarı çıkabilirler. Resûlullah (s.a.v) zorunlu ihtiyaçları için hanımlarına genel olarak izin vermişti. Ancak onlar, Resûlullah'ın (s.a.v) izni olmadan ve rızasını almadan dışarı çıkmazlardı. Kadın, mecbur kaldığı durumlar dışında, yani dışarı çıkmadan ihtiyacını gideremeyeceği haller dışında çıkmamalıdır.

Resûlullah (s.a.v) bir gün kızı Fatıma'ya (r.ah):

"Kadın için en hayırlı olan nedir?" diye sordu; Hz. Fatıma (r.ah): "Onun yabancı bir erkeği ve yabancı bir erkeğin de onu görmemesidir" dedi; bu cevap üzerine Resûlullah (s.a.v) kızını kucakladı ve: *"Fatıma benden bir parçadır!"* buyurdular.[618]

Sahabe-i Kiram, kadınların dışarıdan görülmemesi için evlerinin duvarlarındaki delik ve çatlakları iyice kapatırlardı. Rivayet edildiğine göre; Muaz b. Cebel (r.a) duvardaki delikten dışarıyı gözetleyen bir kadın görmüş ve ona vurmuştur. Yine, hanımı bir hizmetçi çocuğa birazını yediği elmayı verdiği için de ona vurmuştur.

Ömer b. el-Hattâb (r.a): "Kadınların örtülerini çıkarmamaları konusunda onlara tembihte bulunun ve dikkat edin!" derdi.

Yine şöyle derdi: "Kadınlarınızı isteklerine karşı hayır demeye alıştırın!"

---

[617] Buhârî, Nikah, 115; Müslim, Selâm, 17; el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 45149.

[618] Bezzâr, Müsned, No:1405; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid,IV, 255; el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 46012.

Hz. Ömer (r.a), bazen evinde bir konuda söz söyler, hanımı da ona bazı sözlerle karşılık verince, ona şöyle derdi: "Senin görevin bu konularda söz söylemek değil! Sen şöyle evinin bir kenarında otur. Sana bir ihtiyacımız olduğunda söylersin, değilse susman gerekir!"

HANIMIN SIKINTILI HÂLLERİNE SABRETMEK

Erkek, ailesinin kötü sözlerine tahammül eder ve ondan gelen ezaya sabır gösterirse, hanımıyla iyi geçinmeye çalışmasından dolayı sevap kazanır. Muhammed b. el-Hanefiyye (rah) şöyle derdi: "Beraber yaşamak zorunda olduğu kişi ile, Allahu Teala kendisine bir kurtuluş ve çıkış yolu gösterinceye kadar güzel bir şekilde geçinmeyen kişi, hikmet ehlinden değildir."

Eğer kadın sivri dilli, her şeyi kabullenmeyen, cehaleti derin ve çok fazla eza veren birisi ise; ondan boşanmak iki tarafın da dinlerinin selameti, dünya ve ahirette kalplerinin rahat etmesi bakımından daha hayırlı olur.

Adamın biri Resûlullah'a (s.a.v) gelerek hanımının dilinin bozuk olduğundan şikayette bulundu. Efendimiz (s.a.v) de: "Öyleyse onu boşa!" buyurdular. Adam: "Ama onu seviyorum!" deyince, Efendimiz (s.a.v): "O hâlde yanında tut!" buyurdu.

Bu kişinin hanımına olan sevgisinden dolayı, boşadığı takdirde düşüncesinin dağılmasından endişe duydu; çünkü kişinin himmetinin ve düşüncelerinin dağılması bedenin çektiği ezadan çok daha büyük acı verir.

"Açık bir fuhuş yapmadıkça kadınları evlerinizden çıkarmayın, onlar da çıkmasın!"[619] ayet-i kerimesiyle ilgili olarak İbnu Mesud (r.a) şöyle der:

"Bir kadın ailesine ve kocasına çirkin söz söyler ise, fuhuş yani çirkin bir iş yapmış olur." Ancak buradaki ayette bahsedilen durum, kadın boşandıktan sonra iddet beklediği zaman için söz konusudur; çünkü Allahu Teala şöyle buyurmaktadır:

---

[619] Talak 65/1.

"Varlık durumunuza göre siz nerede oturuyorsanız onu da orada oturtun."[620]

Bu ayet-i kerime: *"İddeti sayın ve onları evlerinden çıkarmayın!"*[621] ayetinden başlayarak aynı konuyu, yani kadının iddet bekleme konusu anlatmaktadır.

Bu ayetlere bakarak bazıları boşanmanın yasaklandığı görüşüne kapılmışlardır. Bu görüş, ayetlerin öncesine ve sonrasına bakmadan, asıl maksadı dışında yanlış yorumlamanın sonucudur. Boşanma mubahtır; ancak boşanma makul bir sebebe dayanmıyor ise mekruhtur. Bu konuda rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Allahu Teala'nın, helal kıldıkları arasında en hoşlanmadığı şey, boşamadır!"[622]

Kadın, Allah'ın koyduğu sınırlara uyamamaktan ve kocasının haklarını yerine getirememekten korkarsa; kocasının kendisini boşaması için fidye vermesinde (ayrılmak için ona mal teklif etmesinde) bir sakınca yoktur. Ancak bu fidyenin erkeğin mehir olarak ödediğinden daha fazlasını alması mekruhtur. Konuyla ilgili ayet-i kerimede Allahu Teala şöyle buyurur:

"Eğer erkek ve kadının, Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarsanız; o zaman kadının (ayrılmak için) verdiği fidyede (hakkından vazgeçmesinde) ikisine de bir günah yoktur."[623]

İşte alimlerin çoğunluğuna göre caiz olan "Hul'" budur. Bir kadının, kocasından kendisini boşamasını istemesi veya rızası olmadan mal karşılığında boşanma talebinde bulunması, helal değildir.

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Hangi kadın, makul bir sebep yokken kocasından kendisini boşamasını ister ise, cennetin kokusunu alamaz!"[624]

---

620 Talak 65/6.
621 Talak 65/1.
622 Ebu Davud, Talak 3; İbnu Mace, Talak, 1; İbnu Asâkir, Tarihu Dımeşk, 58/422.
623 Bakara 2/229.
624 Ebu Dâvud, Talak, 18; Tirmizî, Talak, 11; İbnu Mace, Talak, 21.

Yine, bu tabiattaki kadınların münafık yapılı olduklarını haber vermiştir.[625]

Geçimsizlik bazen her iki taraftan da olabilir. Ancak, kadında bir geçimsizlik ve serkeşlik görüldüğünde kocasının ona vurmasına izin verilmiştir. Koca tarafından bir geçimsizlik görüldüğünde ise; aralarının düzeltilerek barıştırılması tavsiye edilmiştir. Bu konuda Allahu Teala; "*Barış daima daha hayırlıdır!*"[626]buyurmaktadır.

"Nüşûz" (geçimsizlik); aslında eşlerden birinin böbürlenip diğerinin üstüne çıkması ve ona cefa etmesi, birbirleriyle uyuşamadıkları için farklı yol tutup birbirlerinden uzaklaşmalarıdır. Bu durumda birisi çirkin sözler söylerken, diğeri de ona eza verir. Ya da onu yalnızlığa terk eder. Bu durumda, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden de bir hakem tayin edilerek; iki tarafın karşılıklı olarak dinlenmesi suretiyle adil bir şekilde barıştırılmalarına çalışılır. Hakemler tarafların ayrılmalarının daha hayırlı olduğuna hükmederlerse; Allahu Teala her ikisini de yoksulluktan kurtaracağını vaad ederek şöyle buyurmuştur:

"Eğer eşler ayrılırlarsa, Allah bol nimetiyle her ikisini de zengin eder (diğerine muhtaç eylemez)."[627]

Tıpkı evlendiklerinde yoksulluktan kurtarmayı vaad ettiği şu ayet-i kerimede olduğu gibi:

"İçinizden bekarları, köle ve cariyelerinizden iyileri evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah lütfu ile onları zengin eder."[628]

Yoksulluktan ve ihtiyaçtan kurtulma ise mal ile olduğu gibi; Allahu Teala'nın kendilerine bahşettiği gizli lütuflar ile, eşlerden her birinin diğerine muhtaç olmaktan kurtulması yoluyla da olabilir!

---

[625] Ebû Dâvûd, Talak, 3.
[626] Nisa 4/128.
[627] Nisa 4/130.
[628] Nur 24/32.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Şu üç kimsenin duası kabul edilmez: Kötü huylu bir hanımı olup, Allahu Teala boşama yetkisini kendi eline verdiği ve dilediği takdirde boşayabilecek iken, "Allahu Teala beni senden kurtarsın!" diyen erkek, kötü huylu hizmetçi ve kötü komşu!"[629]

Kişi, ailesiyle güzel geçinmeli, onların haklarını yerine getirmeye dikkat etmelidir. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurur: *"Eğer size itaat ederlerse artık onların zararına (boşamak için) başka bir yol aramayın!"*[630] buyurmuştur.

Yani, eğer size itaat ediyorlarsa, onlardan ayrılmak, onlarla davalaşmak ve kötülüklerini istemek için başka yollara girmeyin! İşte bu davranış; iman davetine kulak vermiş mutmain nefislere yakışan bir davranıştır. Müminlerin ahlakına yakışanı da, bu durumdaki hanımlarına karşı candan ve merhametle yaklaşmalarıdır.

Nitekim Allahu Teala Kur'an-ı Kerîm'de, kişinin ailesiyle güzel bir şekilde geçinmesini, tıpkı kişinin ana-babasıyla güzel geçinmesine benzetmektedir. Ana-baba hakkında şöyle buyurur:

Onlarla (ana-babanla) dünyada iyi geçin!"[631]

Kadınlarla geçinme hakkında ise şöyle buyurur:

"Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin!"[632]

İslam dini, erkeklerin hanımları üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da kocaları üzerinde hakları bulunduğunu şu özlü ayet-i kerime ile bildirmektedir:

"Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır."[633]

---

[629] Bkz: Buhari, Tefsir-Kalem suresi, 1; Müslim, Cennet, 46; Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensur, 8/246-247.

[630] Nisa 4/34.

[631] Lokman 31/15.

[632] Nisa, 4/19.

[633] Bakara 2/228.

Kadınların en büyük hakları hakkında şöyle buyurulur:

"Onlar (kadınlar) sizden sağlam bir söz almışlardı."[634]

"... ve yanınızdaki arkadaşa iyilikte bulunun..."[635]

Burada kastedilen, kişinin yanındaki hanımıdır.

Ayrıca Resûlullah'ın (s.a.v) vefatından önce ashabına tavsiyede bulunduğu ve sesi kısılıncaya kadar tekrar ettiği üç tavsiye arasında kadınlara iyi davranma konusu da vardı. Efendimiz şöyle buyurmuşlardı:

"Namaza dikkat edin, namaza dikkat edin! Elinizin altında bulunan hizmetçilere de dikkat edin; güç yetiremeyecekleri şeyleri onlara yüklemeyin! Kadınlar hakkında Allah'tan korkun! Kadınlar hakkında Allah'tan korkun! Onlar sizin yanınızda esir gibidir. Siz onları Allah'a söz vererek aldınız ve Allah'a söz vererek namuslarını kendinize helal kıldınız!"[636]

Adamın biri Resûlullah (s.a.v)'e gelerek: "Kadının kocası üzerindeki hakkı nedir?" diye sordu; Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Kendisi yediğinde ona da yedirmesi, kendisi elbise aldığında hanımına da elbise alması, suratını asmaması ve evinin dışında onu yalnız bırakmamasıdır."[637]

EVLİLİKLE İLGİLİ İLİMLERİ ÖĞRENMEK

Evlenmek isteyen kişinin, kadının muhtaç olduğu iyi geçinme, haklarını yerine getirme, güzel şekilde idare etme ve karşılıklı olarak anlaşabilme gibi konuları öğrenmesi gerekir. Allahu Teala'nın kadınlara neleri emrettiğini ve kocanın hanımı üzerindeki haklarının ne olduğunu öğrenip hakkıyla yerine getirebilmesi için, öğrendiklerini hanımına da öğretmesi gerekir.

---

[634] Nisa 4/21.

[635] Nisa 4/36.

[636] Ebu Dâvud, Edeb, 134; İbnu Mâce, Cenaiz, 64; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 6/290,311; Hakim, Müstedrek, 3/57; el-Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, No: 3375.

[637] Ebu Dâvud, Nikâh, 42; Nesâî, Sünen-i Kübrâ,9171; İbnu Mace, Nikah, 3; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:19/424, 428.

Kadın, erkeğin yetkisinde olan işlerden hiçbirini kendi uhdesine alıp sahip olamaz; çünkü Allahu Teala, bu işleri erkeğin yetkisine vermiştir. Eğer kişi hevasına uyarak Allahu Teala'nın hikmeti gereği yaptığı bu düzenlemeye müdahale edecek olursa, iş sonra kendi aleyhine döner. Böyle yapan kişi, sanki düşmanı olan şeytana itaat etmiş ve şu ayet-i kerimede anlatılan duruma göre davranmış olur:

"(Şeytan) şüphesiz onlara emredeceğim de onlar Allah'ın yarattığını değiştirecekler (dedi)."[638]

Yine Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"Allah'ın geçiminize vasıta kıldığı mallarınızı aklı ermezlere (sefihlere) vermeyin!"*[639]

Burada aklı ermezler ile kastedilenler reşit olmayan çocuklar ile kadınlardır. Nitekim bu manada Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: *"Hanımına kul olanlar yüz üstü sürünsün!"*[640]

Çünkü hanımının arzusuna göre hareket edenler asla perişanlıktan kurtulamazlar. Böyle yapan kişi, Allahu Teala'nın kendisine lütfettiği nimete karşı nankörlük etmiş olur.

Allahu Teala, erkeği kadının efendisi kılmıştır. Şu ayet-i kerimeden bu husus açıkça anlaşılmaktadır:

"Kapının yanında kadının efendisine rastladılar."[641]

Bu ayet-i kerimede, kadının kocası için "kadının efendisi" ifadesi kullanılmıştır. Bu da, erkeğin hanımının efendisi olduğuna işaret etmektedir.

KONTROL VE GÜZEL GEÇİM

Hasan-ı Basrî (rah) şöyle der: "Bugün, hanımının her dediğine itaat eder bir duruma gelmiş olan kişi, mutlaka yüz üstü cehenneme atılır!"

---

[638] Nisa 4/119.

[639] Nisa 4/5.

[640] Hadisin meşhur olan rivayeti: *"Taparcasına altına, gümüşe, kumaşa gönül verenler helak oldular."* şeklindedir. Bkz: Buhari, Rikak, 10, Cihad,70; Taberânî, el-Evsat, No: 2616; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 6170; İbni Asâkir, Tarihu Dımeşk, 5/218.

[641] Yusuf 12/25.

Erkek hanımını belli şeylere alıştırmamalıdır. Bu yolla kadın kendisine karşı daha cüretli olur ve kendisinden alışmış olduğu şeyleri istemeye kalkar. Kadının durumu, nefsin ahlaki yapısı ile benzer yapıdadır. Dizginlerini gevşettiğin zaman azgınlaşır, itaatten çıkar. Sen dizginlerini bir karış salıversen, o seni bir adım öteye çeker. Eğer dizginlere sarılır ve sıkı tutarsan, ona sahip olursun ve belki de gönüllü olarak sana itaat eder hâle gelir.

İmam Şâfiî (rah) şöyle derdi: "Şu üç kesime değer verip yüceltirseniz onlar size gereken hürmeti göstermezler; fakat onlara fazla yüz vermezseniz size değer verirler. Bunlar, kadın, hizmetçi ve Nabatlılardır."

Arap kadınları kızlarını evlendirecekleri zaman şu şekilde kocalarını denemelerini kızlarına öğretirlerdi: Yavrucuğum! Zifafa girmeden önce kocanı dene! Mızrağının dipçiğin çıkar. Eğer buna ses çıkarmaz ise, kalkanında et döversin. Şayet bunu dabir şey demezse, kılıcıyla kemik kırarsın. Buna da sabır gösterirse, sırtına semeri vurup üzerine binersin; çünkü o tam bir eşektir!"

Arapların hikmet ehli zatlarından Esma b. Hârice el-Fizârî,[642] evlenip zifafa girecek olan kızına şu öğütlerde bulunur:

"Yavrucuğum! Eğer, annen hayatta olsaydı o seni benden daha iyi terbiye edebilirdi. Annen olmadığı için, şu anda seni benden daha iyi terbiye edecek kimseyi bulamazsın!

Söyleyeceklerimi iyi dinle:

Artık doğup büyüdüğün yuvandan çıktın, hiç tanımadığın birinin hayat arkadaşı oldun!

Sen ona yer yüzü gibi ol; o da sana gökyüzü gibi olsun!
Sen ona istirahat yeri ol; o da sana direk olsun!
Sen ona cariye ol; o da sana köle olsun!
Bir şey isterken çok ısrarcı olma ki, sana kızmasın.
Ondan fazla uzak kalma ki, seni unutmasın!
Sana yaklaştığında sen de ona sokul!
Senden uzak durduğunda sen de belli bir mesafede dur!
Onun burnunu, kulağını ve gözünü kötü şeylerden koru.

---

642 Buradaki Esma ismi babaya ait bir erkek ismidir.

Kocanın burnu senden sadece güzel kokular koklasın, kulağı sadece güzel sözler işitsin ve gözü sana baktığında sadece güzellikler görsün!"

Şairin biri hanımıma şöyle der:

Kusurlarımı görme ki devam etsin muhabbetim.
Öfkelendiğim zaman konuşup sınırı aşma sakın.

Bir işin aslını öğrenmeden beni tefe koyma,
İç yüzünü bilmediğin şeyi anlayamazsın.

Fazlaca şikayetçi olarak nefsinin hevasına uyma,
Sebep olursun kalbimin dönmesine; kalp hep değişir!

Kanaatim odur ki, muhabbet ve eza bir araya gelse eğer,
O kalpte muhabbet barınamaz, çıkar gider.

Araplardan biri de oğluna şu tavsiyelerde bulunur: "Şu altı sınıf kadın ile evlenme: Fazla inleyen, fazla minnet eden, fazla şefkatli, keskin bakışlı olan, çok berrak olan ve çok konuşan kadın!"

Bu sözün açıklaması şöyledir:

Fazla inleyen kadın; çoğunlukla kişinin başına bela olur. İnlemesi, sızlanması ve şikayetleri hiç bitmez.

Fazla minnet eden kadın; kocasını hep minnet altında bırakır. "Sana şunu yaptım, bunu yaptım, şöyle yapacağım, böyle yapacağım..." der durur.

Fazla şefkatli kadın; iki yüzlü olur. Başka birinden olan çocuğuna daha şefkatli olur. Daha önce evlendiği kocasına karşı sevgi ve şefkat gösterir.

Keskin bakışlı kadın; keskin bakışları ile gördüğü her şeye yönelir ve her şeyi almak ister. Canının istediği her şeyi alması için kocasına baskı yapar. Çoğu zaman erkekler keskin bakışlı kadının dikkatini çeker, tıpkı aynı durumdaki bazı erkeklerin gözlerinin kadınlara takıldığı gibi!

Çok berrak kadın, iki manaya gelebilir. Birincisi; yemek konusunda huysuz olan, sayılarının azlığı sebebiyle veya ahlakının kötülüğü sebebiyle herkesin gözüne batan kimse demektir. Yemek konusunda huysuz olan kadın, şerrinden dolayı neredeyse tek başına yemek yer. Ayrıca diğer bütün konularda bunun payı müstakil olarak ayrılıp verilir. Bu kelimenin bu anlamda kullanılışını Yemenlilerden öğrenmekteyiz. Onlar bir kadına veya çocuğa kızdıklarında, tek başına yemek yemesi anlamında (barikal-mer'etü, barikas-sabiyyu) derler.

İkinci anlamı; kadının yüzündeki parlaklığın fazla olması demektir. Yüzündeki bu güzellik ve parlaklıkla sürekli gösteriş yapar.

Çok konuşan kadın ise; fazla sözlerle kafa şişirir, sivri dilli ve ağzı bozuk olur.

Bu konuda nakledilen bir rivayette şöyle denilir:

"Allahu Teala, sözü uzatarak konuşan geveze kimselere gazap eder!"[843]

Yine bu konuyla ilgili şöyle bir kıssa anlatılır: Ezd kabilesinden gezgin biri, seyahatlerinden birinde İlyas (a.s) ile karşılaşır; o kendisine evlenmeyi tavsiye eder, bunun daha hayırlı olduğunu söyler, bekarlıktan uzak durmasını öğütleyerek şöyle der:

"Şu dört kısım kadın ile evlenme, bunların dışındakilerle evlenebilirsin. Bunlar; fidye vererek boşanan kadın, övünen kadın, zina eden kadın ve üstünlük taslayan kadın!"

Fidye vererek kocasından boşanan kadın; boşanma için meşru bir sebep olmadığı ve kocası kendisini sevdiği hâlde kocasına para veya mal teklif ederek kendisini boşamasını isteyen kadındır.

Övünen kadın; kocasından dünyalık şeyler isteyen, dengi olan kadınların övündükleri gibi, onlara karşı övünmek için kocasından daha başka şeyler isteyen kadındır.

---

[843] Bkz: Tirmizi, Birr, 71; Ahmed, Müsned, II, 369; İbnu Hıbban, Sahih, No: 482; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 3395; Ebu Nuaym, Hilye, III, 97.

Zina eden kadın; günahkar kadındır. Bilinen bir erkek ile veya gizli dost ile ilişkileri olur. Şu ayet-i kerimede belirtildiği gibi: "*... ve gizli dost da tutmamaları şartı ile...*"[844]

Üstünlük taslayan kadın; söz ve davranışları ile kocasına karşı haddi aşan ve üstünlük taslayan kadındır.

Hazret-i. Ali (k.v) şöyle derdi: "Erkeklerin en kötü kabul ettiği şu hasletler, kadınlar için en hayırlı hasletlerdir; cimrilik, kendini beğenme ve korkaklık!"

Çünkü, kadın kendisini beğendiği zaman kendisiyle konuşmak isteyen erkeklere yüz vermez. Korkak olduğu zaman da her şeyden uzak durur; evinden dışarı çıkmak istemez.

AZİL: DIŞARI BOŞALMA

Bize göre azil (erkeğin dışarı boşalması) ağır bir mekruhtur. Bu konu gizli şirki ilgilendiren ince konulardan biridir. Resûlullah (s.a.v) bunu yasaklamıştır. Selef-i Salihinden bir topluluk da azli mekruh saymışlardır. Önde gelen takva sahibi kimseler azil yapmazlardı. Azlin en aşağı derecesi, Allahu Teala'ya tevekkül dairesinden dışarı çıkmak ve O'nun hükmüne rıza göstermemektir.

İbnu Abbas (r.a) şöyle derdi: "Azil, cahiliye devrinde Arapların kızlarını canlı olarak toprağa gömmelerinin küçük bir şeklidir (küçük cinayettir)."

İbnu Abbas'ın (r.a) yukarıdaki sözünde, Resûlullah'ın (s.a.v) hadis-i şerifinden güzel bir istinbat (anlam ve hüküm çıkarma) söz konusudur. Şöyle ki: Rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) cimanın fazileti hakkında şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse hanımı ile birlikte olunca, bu ilişki sebebiyle kendisine, Allah yolunda savaşan bir erkek çocuğu sevabı yazılır. Sahabe-i Kiram: "Bu nasıl olur Ey Allah'ın Resûlü!" diye sordular; Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu:

---

[844] Nisa, 4/25.

"Onu sen mi yarattın, rızkını sen mi verdin, onu sen mi hidayet yoluna sevk ettin; yaşaması ölmesi sana mı bağlı?" diye sordu; Sahabe-i Kiram:

"Bilakis onu yaratan, rızkını veren, hidayet eden, onu yaşatan ve onu öldüren Allahu Teala'dır!" dediler. O zaman Resûlullah (s.a.v): "*İnsan onu ana rahmindeki yerine koydu ya işte bunun için sevabı elde etti*" buyurdu.

Bunun manası, erkeğin hanımıyla birleşip meniyi rahme boşaltmasıdır. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmaktadır:

"Söyleyin öyleyse, (rahimlere) döktüğünüz meni nedir? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?"[645]

Eğer Allahu Teala, erkeğin döktüğü meniden bir erkek yaratmaz ise; yine de sana bu birleşmeden her bakımdan mükemmel ve Allah yolunda savaşarak şehid olmuş bir erkek evladı sevabını verir; çünkü kişi gerekli sebeplere sarılarak üzerine düşeni yerine getirmiştir. Ama onu yaratmak ve hidayet vermek insanın sorumluluğu altında değildir. Bunları yapmak mutlak olarak Allahu Teala'nın kudreti dahilindedir.

Allahu Teala'nın kudreti dahilinde olan gerçekleşmese bile; kul kendi üzerine düşeni ve gücünün yettiğini yaptığı için, sırf bu fiilinden dolayı ecrini alır. İşte İbnu Abbas (r.a), bundan dolayı azli (dışarı boşalmayı) küçük cinayet olarak nitelemektedir; çünkü erkek dışarı boşalmak ile bu faziletten mahrum kalmaktadır. Zira azil ile, meninin asıl mahalli olan rahme bırakılmadığı için yaratılabilecek bir canlının yok olmasına kendisi sebep olmaktadır. Bu davranışı ile de sanki onu öldürmüş gibi kabul edilmektedir.

Biz deriz ki: Azil gerçekten de şirke kadar uzanan ince bir meseledir. İslâm öncesi cahiliyye devri Arapları, kızlarını değişik sebeplerle öldürmekteydiler. Bunlardan biri; kızlarının kendilerini utandıracak bir şey yapmalarından korkmalarıydı. Bir sebeple de; kızlara masraf etmek istemiyor, bundan hoşlanmıyorlardı. Başka bir sebep de; cimrilikleri, fakirlik korkusu ve geçim sıkıntısı idi.

---

[645] Vakıa 56/58-59.

Arapların erkek ve kız çocukları doğar; bunlardan erkek evlatları ölüp sadece kız çocukları yaşar ise; onu kötüleme manasında bu kişiye "ebter" (soyu kesik) derlerdi. Nitekim Resûlullah'ın (s.a.v) de kız ve erkek evlatları olmuş, bunlardan sadece kızları hayatta kaldığı için, Efendimiz'i kendilerince kötüleme manasına gelen "ebter" olmakla kınamışlardı.

Resûlullah'ın (s.a.v) dört erkek evladı vefat etmiştir. Bunlar; Kâsım, Tayyib, Tâhir ve İbrahim isimlerini taşıyorlardı. Efendimiz (s.a.v) bunlar arasından Kâsım ile Ebu'l-Kâsım şeklinde künyelenmişti.

Bu erkek çocukların İbrahim hariç tamamı da Hazret-i Hatice validemizden olmuştur. Sadece İbrahim, Mısır Mukavkısının hediye ettiği Mariye cariyeden doğmuştur.

Efendimizin kızlarından dördü yaşamıştır. Bunların en büyükleri Zeyneb (r.ah) olup, cahiliye döneminde kendisini As b. Rabia ile evlendirmişti. Diğer iki kızı Rukiyye ve Ümmü Gülsüm ki bu ikisini Resûlullah (s.a.v) Hazret-i Osman'a nikahlamıştı. Dördüncü kızı da, Hazret-i Ali ile evlendirdiği Fâtıma'dır (r.ah). Kızların tamamı da Hazret-i Hatice'den olmuştur. Fâtıma (r.ah) dışında diğer bütün kızları Efendimizden önce vefat etmişlerdir. Fâtıma (r.ah) da Resûlullah'tan (s.a.v) kırk gün sonra vefat etmiştir.

Araplarda bilinen bu anlayış sebebiyle As b. Vâil de Resûlullah'a (s.a.v): "Sen ebtersin (soyu kesiksin)!" diyerek hakaret etmiş; onun bu hakaretini Cenab-ı Hak kendisine iade ederek şöyle buyurmuştu: "***Asıl sonu kesik olan, şüphesiz sana hınç besleyendir!***"[646]

As b. Vâil, Resûlullah'a (s.a.v); "Senin erkek evlatlarının hepsi öldü, sen de öldükten sonra artık ismin hiç anılmayacak!" demek istiyordu. İşte onun bu sözlerine Cenab-ı Hak: "***Asıl sonu ve soyu kesik olan, şüphesiz sana hınç besleyendir!***" buyurarak cevap verdi. Yani; asıl adı sanı unutulacak olan ve öldükten sonra ismi hayır ile anılmayacak olan sana hakaret eden kişidir! Ey Habibim! Senin ismini ve şanını yücelttim; benim ismimin anıldığı her yerde senin ismin de anılacaktır! denilmek istenmiştir.

---

[646] Kevser 108/3.

Araplar şöyle derler: Kimin şu üç büyük günahından biri var ise, onun aşireti ve kabilesi sona ermez. Cahiliyye devri Arapları, kadınlara değer vermedikleri için bu üç büyük günah (hûbât) ile; ana, kız kardeş ve kızları kastederlerdi. Arapçada "hûb" kelimesinin çoğulu olan "hûbât" büyük günah manasına gelir. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de yetimlerin mallarını yeme işini bu kelime ile kötüleyerek şöyle buyurur: "*Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmış gibi) yemeyin; çünkü bu büyük bir günahtır.*"[647]

Hz. Resûlullah'tan (s.a.v) sonra kızları yaşadığı ve soyu onlarla devam ettiği için soyunun kesilmesi söz konusu değildir.

Tabiun devrinin önde gelen şahsiyetleri, yukarıda açıklanan cahiliyye devri uygulamasına muhalefet etmek maksadıyla bu üç akrabaya; yani ana, kız kardeş ve kıza sahip olmayı müstehap kabul ederler ve bunu bir fazilet olarak görürlerdi.

İşte azil (dışarı boşalma) meselesinde de, bu cahiliyye devri anlayışı ile uygunluk ya da benzeme bulunduğu için biz bunu gizli şirk olarak niteledik ve kötüledik. Bu yol Harici mezhebine mensup olan bazı kadınların tuttukları yoldur. Bu anlayışa sahip kadınlar; kirlerden ve pisliklerden uzak durmak maksadıyla aşırı derecede su kullanırlar, hamamlara giderler ve temizlik konusunda haddi aşarlar. Bunlar hayız günlerinde namazlarını kıldıkları gibi oruçlarını da tutarlar. Hayızlı iken giydikleri elbiseyi yıkamadıkça onunla namaz kılmazlar, tuvaletlere de çıplak olarak girerler.

Haricî görüşüne mensup bu kadınlar; sahabe hanımlarının adetlerine aykırı olarak, temiz kalmak maksadıyla doğum yapmayı kerih görürler. Temizliğe karşı gösterdikleri aşırı titizlikleri sebebiyle bu gibi bid'atları ortaya çıkarmışlardır. Sahip oldukları bu anlayışları ile, Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetinden ve hanımlarının yolundan uzaklaşmışlardır. Bunlar Irak Nabatîleri ile nehir kenarında yaşayan bazı kabilelere mensup kadınlardır. Hazret-i Aişe validemiz Basra'ya geldiğinde, bu kadınlardan bazıları yanı-

---

[647] Nisa 4/2.

na girmek istemiş, fakat Hazret-i Aişe validemiz bu kadınlara izin vermemiştir.

Diğer taraftan Allahu Teala ve Resûlullah (s.a.v), müminleri çocuk sahibi olmaya teşvik etmektedir. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl isterseniz öyle varın! Kendiniz için ileriye dönük hazırlık yapın!"[848] İlerisi için yapılan hazırlıktan maksat, çocuk sahibi olmaktır.

Resûlullah da (s.a.v) şu sözlerle evliliğe teşvik etmiştir:

"Evlenin çoğalın; çünkü ben kıyamet günü diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim!"[849]

Diğer bir hadis-i şerif de şöyledir:

"Kadınlarınızın hayırlıları sevecen ve doğurgan olanlarıdır."[850]

Yine şöyle buyurur:

"Doğurgan siyahi bir kadın, doğurgan olmayan güzel bir kadından daha hayırlıdır. Evde bulunan bir hasır parçası doğurgan olmayan bir kadından daha hayırlıdır."[851]

Kadının rahminin bereketli ve hayırlı oluşu, hayızdan temizlendikten sonra birleşme ihtiyacı hissetmesiyle kendisini gösterir. Kadınların çoğunlukla hamile kaldıkları dönem bu dönemdir. Çocuğun sağlıklı bir şekilde oluşmasını sağlayan en uygun dönem de yine bu dönemdir. Cenab-ı Hak, hayız döneminde iken kadına yaklaşmayı yasaklarken, temizlenmenin hemen akabinde kadınlarla birleşmeyi emir buyurmasındaki hikmetlerden biri de budur:

---

[848] Bakara 2/223.

[849] Abdurrezzâk, el-Musannef, 6/10391; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 3366. Ayrıca benzer lafızlarla rivayeti için bkz: Ebû Dâvûd, Nikah 4, (2050); Nesâi, Nikah 11.

[850] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, 2/364; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 4092.

[851] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 19/416; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 4724; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 4/474.

"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın."[652]

Ayet-i kerimeden anlaşılan bir mana da; kadınların hayızlı günlerinde onlardan uzak durulması gerektiğidir. Bu hâlde iken yapılan birleşmenin haram kılındığı bildirilmekte; bu dönemde gerçekleşen birleşmeden olan çocukların deli, meczup ve sakat doğacakları söylenmektedir.

Çünkü bu kimse toprağın uygun olmadığı zamanda ekim yapmaktadır. Uygun durumda olmayan toprağa ekilen şey bitmez ve ondan ürün alınamaz. Ziraat mevsiminde ve uygun toprağa ekim yapıldığında bundan ürün alınabilir. Kadın için de uygun dönem hayızdan temizlendiği dönemdir. Bunun Allahu Teala, "*Allah'ın size emrettiği şekilde...*"[653] buyurmaktadır.

AZLE RUHSAT VERENLER

Alimlerden bir kısmı da azil yapmaya (dışarı boşalmaya) ruhsat vermişlerdir. Azle ruhsat verildiğine dair Resûlullah'tan (s.a.v) hadisler rivayet edilmiştir.

Sa'd (r.a), azil yapardı. Hz. Ali (k.v), İbnu Abbas'ın: "Azil küçük cinayettir!" şeklindeki sözünü reddetmiş ve şöyle demiştir: "Nutfe anne karnında yedi evresini geçirdikten sonra öldürülürse, ancak bu durumda küçük cinayet sayılır." Arkasından şu ayet-i kerimeyi okumuştur: "*Kız çocuğuna, hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorulduğu zaman.*"[654] Bu durum, şu ayet-i kerimede geçen yaratılışın yedi safhası gerçekleştikten sonra geçerlidir:

"Şu bir gerçek ki, biz insanı saf çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir kalış yerinde (rahimde), bir nutfe yaptık. Sonra nutfeyi asılı bir hücre kümesine çevirdik; hücre kümesini bir et parçası hâline getirdik; et parçasından kemik yarattık; kemiğe et giydirdik; nihayet onu bambaşka bir varlık olarak inşa ettik. Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!"[655]

---

[652] Bakara 2/222.
[653] Bakara 2/222.
[654] Tekvir 81/ 8-9.
[655] Mü'minun 23/12-14.

Hz. Ali (k.v), İbnu Abbas'ın (r.a) sözünü ettiği küçük cinayetin gerçekleşmesi için, yukarıdaki ayet-i kerimede sayılan yedi safhayı geçirmiş olması gerektiğini söylemektedir; çünkü Allahu Teala, yukarıda geçen Tekvir suresinde, kendisini öldürenlerin hesaba çekileceğini belirttiği ayet-i kerimedeki kız çocuğu, bu saymış olduğumuz yedi safhayı geçirmiş olup dünyaya gelmiş ve belli bir süre yaşamış olan kimselerdir. İki ayetin incelenmesinden Hz. Ali (k.v) bu sonucu çıkarmıştır.

Hz. Ali'nin (k.v) ayetlerden bu manaları çıkarması; ilmin inceliklerine vakıf olması, derin anlayışı, kuşatıcı ilmi ve keskin zekası sayesinde sırf kendisine mahsus Allah vergisi olan ince delil getirme usulü ile elde edilmiş bir sonuçtur.

CİMANIN ÂDABI

Kadınlar hayızdan temizleninceye kadar onlarla ilişki kurulamaz, bu haramdır. Hayızdan temizlendikten, yani gusül abdesti aldıktan sonra kocası ile birlikte olabilir. Ancak kıbleye dönerek ilişkiye geçmek mekruhtur; çünkü bunda kıbleye gösterilmesi gereken hürmetin ihlali söz konusudur.

Bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Biriniz hanımı ile birleşeceği zaman merkepler gibi çırılçıplak soyunmasın."[656]

Rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) hanımları ile ilişki esnasında başını örter ve sesini de kısardı. Hanımına da sakin ve sessiz olmasını söylerdi.

Hanımı ile ilişkiye geçmiş olan bir kişi, bir süre sonra tekrar birlikte olmak isterse, ilişkiden önce cinsel organını yıkamalıdır. Eğer bir kimse rüyasında boşalmış ise; cinsel organını yıkamadan yahut idrar yapmadan hanımı ile birleşmemelidir. İhtilam olduktan sonra yıkamadan hanımı ile birleşen kişinin çocuğuna şeytanın dokunmasından ve onu dürtmesinden korkulur.

[656] İbnu Mace, Nikah, 28; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 7792.

Her ayın şu üç gecesinde cinsel ilişki mekruhtur; ayın ilk gecesi, ortasındaki gece ve ayın son gecesi.[657] Bu gecelerdeki cinsel ilişkide şeytanların da hazır bulunacakları söylenmiştir. Yine denilmiştir ki, bu gecelerde şeytanlar cinsel ilişki kurarlar.

Bu gecelerde birleşmenin mekruh olduğu Hz. Ali, Ebu Hureyre ve Muaviye (r.a)'dan rivayet edilmiştir.

Alimlerden bir kısmı Cuma günü ilişkide bulunmayı müstehap görmüşlerdir. Onların bu görüşlerinin dayanağı şu hadis-i şeriftir:

"Kim (Cuma günü) yıkar ve yıkanırsa, kim erkenden (mescide) gider ve hutbenin başına yetişirse, yürür ve binmezse, imama yakın durur, dinler, mâlâyanî söz etmezse ona her bir adım için bir yıllık amelin oruçları ve namazlarıyla sevabı yazılır."[658]

Hadis-i şerifte geçen "ğassele" kelimesinin manası; hanımı ile cinsel ilişkiye geçerek onu yıkanmaya mecbur etmek demektir.

Abdestsiz uyumaya sebep olduğu için gecenin ilk kısmında cinsel ilişkide bulunmak mekruhtur. Zira gece ruhlar arşa yükselirler; bu ruhlardan abdestli olanlara secde etmeleri için izin verilir, cünüp olanlara secde izni verilmez. Aynı şekilde cünüp olmayan temiz kişilerin gördüğü rüyalar da farklıdır. Cünüp olduktan sonra gusül abdesti almayacak ise; en doğrusu ve faziletli olanı abdestli olarak uyumaktır.

Hanımı ile birlikte olduktan sonra gusül abdesti almayacak kişilerin, namaz abdesti gibi abdest almadıkça uyumamaları veya bir şey yememeleri iyi olur.

İlişkiden sonra suya el sürmeden uyumaya ruhsat verildiğine dair Resûlullah'tan (s.a.v) bize ulaşan rivayetler vardır.

Cünüp durumda olan bir kişinin başını tıraş etmesi, tırnaklarını kesmesi, etek tıraşı yapması ve vücudundan kan çıkmasına sebep olması bi-

---

[657] Söz konusu geceler Kamerî ayların başı, ortası ve sonundaki gecelerdir.

[658] Buharî, Cum'a 6; Ebu Dâvud, Tahâret 129; Tirmizî, Salât 356; Nesâî, Cum'a 12; İbnu Mâce, İkâmet 80.

ze göre mekruhtur; çünkü kıyamet gününde, insan vücudundan ayrılan saç, tüy, tırnak, kan gibi şeylerin hepsi kendisine geri verilecektir. İnsanın bedeninden cünüp olarak ayrılanlar da cünüp olarak geri döneceklerdir. Bedeninden cünüp olarak ayrılan bir parçanın kişiden davacı olabileceği de söylenmiştir.

Bu manayı destekler mahiyette Evzâ'î ve Yahya b. Kesîr'den maktû' bir mevkûf hadis rivayet edilmiştir. Evzâ'î şöyle der: "Bizler, bu hadisi işitinceye kadar, bir kimsenin cünüp olarak hanımı ile birleşmesinde bir sakınca görmüyorduk. Bu hadis ise, kişinin cünüp olarak hanımı ile birleşmesini yasaklamaktadır."

Erkek, hanımının sadece döl yatağından ilişkide bulunabilir. Dübürden ilişkide bulunmak helal değildir. Kadının fercinden olmak kaydıyla, hanımına dilediği şekilde yaklaşması caizdir. Ancak erkek, kendi hevesini aldıktan sonra hanımının da hevesini alması için biraz beklemelidir; çünkü kadın bazen erkekten sonra boşalabilir ve bu durum da erkeğe hoş gelmeyebilir. Ancak kadının boşaldığını hissederse beklemeye gerek yoktur. Kadının boşaldığını anlamak, akıllı kimselerin rahatlıkla anlayabilecekleri bir husustur.

Cinsel ilişkide en güzel olanı, kadın ve erkeğin aynı anda boşalmalarıdır. Eşler arasındaki soğukluğun çoğu, cinsel yapılardaki farklılık sebebiyle boşalmaların farklı zamanlarda gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Genel olarak erkekler daha önce boşalma yapısına sahiptirler.

Alimlerden biri, birleşme esnasında boşalma hususunda hanımından geri kalmaz; bunu hanımı ile konuşarak ve boşalma anını hanımına bildirerek birlikte boşalmalarını sağlardı.

Buluğa erdikten ve ihtilam olmaya başladıktan sonra gusül abdesti almak erkekler üzerine farz olduğu gibi; bütün kadınlar üzerine de farzdır. Bu husus sünnet ile belirlenmiştir; çünkü Ümmü Süleym (r.ah) bu konuyu Resûlullah'a (s.a.v) sormuş, Efendimiz de kendisine gusül yapmasını emrettikten sonra söyle buyurmuşlardır:

"Şu Ensarın kadınları ne iyi kadınlardır! Onların hayaları, dinlerini iyice öğrenmelerine engel olmaz!"[659]

Kadın hayız olduğu zaman, yatakta göbeği ile bacaklarının arasını örtecek küçük bir peştamal kullanır. Erkek, bu peştamalın altı dışında hanımının vücudunun tamamından dilediği gibi faydalanabilir. Bu görüş, Hicaz fakihlerine ait olup, bu konudaki iki görüş içinde de bizim beğendiğimiz görüştür.

Irak fakihleri ise, kadının ferci ve dübürü dışında kalan yerden peştamalın altından da erkeğin yararlanmasının caiz olduğunu; yani kadının bedeninden faydalanmasında erkek için bir sakınca bulunmadığını söylerler.

Erkek yatağa gireceği zaman avret mahallini örten küçük bir peştamal kullanmalı, çırılçıplak yatağa girmemelidir. Edebe uygun olan budur. Erkek, hayızlı kadın ile birlikte dilediği gibi uyuyabilir, ikramlarını alır, birlikte yemek yer. Cinsel ilişki dışında hanımından kaçınmasını gerektirecek hiçbir şey yoktur. Cinsel ilişkinin haramlığı bütün alimlerin ittifak ettiği noktadır. Bunun dışında kalan yerlerin ne kadarından faydalanabileceği hususu ise, yukarıda açıkladığımız gibi ihtilaflıdır.

Az önce de belirttiğimiz gibi bize sevimli gelen (müstehap olan) görüş Hicazlıların görüşü olup; kadının göbeği ile bacakların yarıdan yukarıda kalan kısmı arasının küçük bir peştamal ile örtülerek buralardan erkeğin yararlanmamasıdır.

SÜNNETE UYGUN BOŞAMA

Evlenen kişinin boşanma hükümlerini öğrenmesi gerekir. Boşama durumuyla karşı karşıya kalırsa; kadının temiz olduğu ve onunla cinsel ilişki kurmadığı hâlde bir talakla boşama yapmalıdır; çünkü bir talakla hanımını boşadığında; kadın hayız süresini ya da ayları sayarak iddetini bitirdikten sonra tıpkı üç talakla boşamış gibi hanımı kendisine haram olur. Ancak bir talakla boşamış olan kişi, şu dört şeyi yerine getirmiş olur:

[659] Müslim, Hayz, 33; Ebu Dâvud, Tahâret 95, 96; Tirmizi, Tahâret 82; Nesâi, Tahâret, 131; Muvatta, Tahâret, 84.

1-Yaptığı bu boşamanın Kitap ve Sünnete uygun olması. Şu ayet-i kerimede buyurulduğu gibi: "***Kadınları boşayacağınızda, iddetlerini gözeterek boşayınız.***"[660]

Bu ayet-i kerime Ömer (r.a) ve İbnu Abbas'ın (r.a) kıraatine göre şu manaya gelmektedir:

"Kadınları, iddetleri başlamadan önce boşayınız!"

Bu açıklamalar da, ayet-i kerimede geçen "kurû'" kelimesinin kadınların temizlik hâline delalet ettiğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar "kurû'" kelimesi sözlükte hem hayız ve hem de temizlik hâli manasına gelmekte; bu iki hâle eşit derecede işaret etmekteyse de, bizim kanaatimiz de "kurû'" kelimesinin temizlik hâline delalet ettiğidir.

2-İddet konusunda kadına kolaylık göstermek ve daha kısa sürede iddetten kurulmasını sağlamak. Çünkü kadın ile cinsel ilişki yapılmadan boşamanın yapıldığı temizlik hâli kadın için bir kurû' sayılacaktır. Boşandığı andan itibaren iddetini saymaya başlayacağından, kadın iddet bekleme süresinden daha çabuk kurtulabilecektir; çünkü kadının beklemesi gereken iddet Allahu Teala'nın çizdiği bir sınırdır.

3-Ayrıca bu şekilde bir talak ile boşamanın getirdiği bir kazanç da şudur: Boşayan kişi pişman olursa; kadın iddetini bitirmeden önce ikinci bir nikah akdine ve mehire gerek kalmadan hanımına geri dönme hakkı vardır.

4-Kişi boşadığı hanımına geri dönmek isterse, bu kadın ikinci bir erkek ile evlenmeden tekrar onunla evlenme imkanı vardır.

Bütün bu saydığımız hususlar, hanımını bir defada üç talak ile boşayanların mahrum olduğu hasletlerdir. Bunun yanında boşadıkları hanımları ile evlenmeleri kendilerine haram olmakta ve diğer taraftan da sünnete aykırı olarak davranmış olmaktadırlar. Bu kişi boşadığına pişman olsa da; Allahu Teala kendisi için bir çıkış yolu ihsan etmeyecektir; çünkü üç talak ile boşadığı kadın başka bir erkek ile evlenmeden kendisine helal olmaz. Hanımını kaybettiği için hüsrana uğrar.

---

[660] Talak 65/1.

Böyle bir musibete uğrayan kişi, boşadığı kadın ile tekrar evlenebilmek için onunla evlenen erkeğin boşamasını bekleyecektir. Yahut, kadını bizzat kendisi başka bir erkekle evlendirmek (hulle yapmak) zorunda kalacaktır. Kadın ile evlenen bu erkek, kadının tekrar kendisi ile evlenmesini sağlayan kişi (muhallil) durumunda olacaktır. Kadının kendisine helal olması için de yaptığı bu ikinci nikahı bozuk olacaktır. Böylece üç günah işlemiş olmaktadır.

Nitekim Hz. Resûlullah (s.a.v) de üç talak ile boşanan kadını kocasına helal kılmak için yapılan evlilikte her iki erkeği de lanetlemiştir. Alimlerden bazıları şöyle demişlerdir:

Hulle maksadıyla yapılan nikah ve bundan sonra ilk koca ile tekrar yapılan nikahların ikisi de caiz değildir.

Bütün bunlar cehaletin ve sünnete muhalefetin sonuçlarıdır. Halbuki Cenab-ı Hak: "*Kadınları boşayacağınızda, iddetlerini gözeterek boşayınız*"[661] buyurmaktadır.

Bunun arkasından da şöyle buyurur:

"*Bilemezsin, olur ki Allah bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir!*"[662]

Yani, kişi boşadığına pişman olmak, yahut hanımına geri dönmeyi istemek gibi bir durum ortaya çıkabilir. Bu durumda, kişi eğer bir talakla veya iki talak ile boşamış ise, iddeti içinde yeni bir nikah akdi yapmadan, iddet bittikten sonra da başka bir koca ile evlenmeden nikah akdini yenileyerek onunla evlenmesi helal olur. Yukarıdaki ayetin peşinden şöyle buyurulmaktadır:

"*Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder!*"[663] Yani; kim Allah'tan korkar ve kadını iddeti içinde boşarsa, yukarıda açıkladığımız şekilde tekrar hanımına dönmesine izin verilir.

---

[661] Talak 65/1.
[662] Talak 65/1.
[663] Talak 65/2.

Kim hanımını bir defada üç talak ile veya hayızlı iken boşarsa, talak gerçekleşir ve hanımı kendisine haram olur. Bu boşama sünnete aykırı ve kerahate uygun bir şekilde gerçekleşmiş olsa bile, hanımı ile tekrar evlenmesi, boşadığı kadın ancak başka bir erkek ile evlendikten sonra helal olur. Bu şekilde gerçekleştirilen boşama hakkında Resûlullah'tan (s.a.v) ve bunun yanında, Ömer, İbnu Ömer, Übeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, İbnu Abbas, sahabenin ve Tâbiunun çoğundan rivayetler gelmiştir.

EVLENME KONUSUNDA RUHSAT VE AZİMET

Evlilik konusunda buraya kadar zikrettiğimiz konularla ilgili olarak ruhsat ve azimetin aslı şu ayet-i kerimedir:

"Aralarınızdaki bekarları evlendirin."[664]

Bu ayet-i kerime ile Cenab-ı Hak bizlere evlenmeyi emir buyurmaktadır. Bizim için hayırlı ve uygun olanı en iyi bilen elbette Allahu Teala'dır. Ayet-i kerimede geçen "*eyâmâ*" kelimesi "*eyim*" kelimesinin çoğuludur. Bu da, kocası bulunmayan kadın manasına gelir. Bazen hanımı bulunmayan erkek manasına kullanıldığı da olur. Bunlara dul veya bekar da denilir.

Allahu Teala devamla buyurur ki: "*...kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin...*"[665]

Eğer nikah bir fazilet olmasaydı, Cenab-ı Hak evlenmeyi salih olanlara tahsis etmez ve evliliğin faziletini de onlara ilave etmezdi; çünkü salihler, şu ayet-i kerimede buyurulduğu gibi Allahu Teala'nın dostluğuna layık kimselerdir: "*O bütün salih kullarını görüp gözetir.*"[666]

Evlilikle ilgili ayet-i kerimenin devamında şöyle buyurulur:

"Eğer fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir."[667]

---

[664] Nur 24 32.
[665] Nur 24/32.
[666] A'raf 7/196.
[667] Nur 24/ 32.

Allahu Teala, zenginlerin ahvalini en iyi bilendir. Onları değişik şekillerde zengin kılar ve ihtiyaçtan kurtarır. Bir ayet-i kerimede şöyle buyurur:

"Zengin eden de yoksul kılan da O'dur."[668]

Allahu Teala, kullarını zühd ve kanaat ile eşyaya muhtaç olmaktan kurtarabilir. Dünya metaından yüz çevirmelerini sağlayarak göz tokluğu ile onları zengin kılabilir. Nitekim Resûlullah (s.a.v) bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"Zenginlik mal-mülk çokluğunda değildir. Asıl zenginlik gönül zenginliğidir (gözün tok olmasındadır)."[669]

Yine Allahu Teala, bir kula yakîn nimetini ihsan ederek onu zengin kılabilir. Resûlullah (s.a.v) bir hadis-i şerifte:

"Zenginlik olarak yakîn yeterlidir"[670] buyurmuştur.

Başka bir yol da, gözünü haramdan çevirerek ve namusunu koruyarak ihtiyaçtan kurtulmasıdır. Bu konuda Resûlullah (s.a.v);

"İçinizden evlenmeye gücü yetenler evlensin; çünkü evlilik gözleri haramdan korur ve namus için daha güzel korumadır"[671] buyurmuştur.

Bunların yanında Cenab-ı Hak diğer bir yerde başka çeşit bir zengin kılmadan bahseder: Bu ise eşlerin birbirinden ayrıldıkları durumda söz konusudur. Şöyle buyurur:

"Eğer eşler ayrılırlarsa, Allah bol nimetiyle her ikisini de zengin eder (diğerine muhtaç eylemez)."[672]

Gerçekten de bu ayet-i kerimede zengin kılma ve ihtiyaçtan kurtarma çeşitlerinin hepsi özetlenmiş gibidir. Buna ilave olarak şu zenginlikleri sayabiliriz: Günahlardan korunma, geçim derdinden kurtulma, sorguya çekil-

---

668 Necm 53/48.

669 Buhari, Rikak 15; Müslim, Zekât 120; Tirmizi, Zühd 40; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 7579.

670 Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 10/554; Münâvî, Künûzü'l-Hakâ'ik, No: 2/36.

671 Buhârî, Savm, 10, Müslim, Nikah, 1, 3; Ebû Dâvûd, Nikah, 1; Nesâî, Sıyam, 43, Nikah, 3; İbnu Mâce, Nikah, 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/378, 424.

672 Nisa 4/130.

mekten ve nereden kazandığından hesaba çekilmekten kurtulma, kadınlarla muhtaç olmaktan ve onlarla ilgili hükümlerden kurtulma.

Evlenme ile ilgili ikinci bir emirde şöyle buyurulur:

"Size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın."[673]

Bu durum birinciden daha aşağı bir derecedir; çünkü burada evlenme işi bizim seçimimize ve arzumuza bırakılmıştır. Daha sonra bunun sayısı dörde kadar çıkarılmıştır. Sayının dörde kadar çıkarılmasının temelinde, Allahu Teala'nın kullarını çok iyi bilmesi yatmaktadır; çünkü farklı mizaçlarda olan, hareket ve sükunete ermeleri değişkenlik gösteren, ihtiyaçları ve maslahatları farklı olan insanların kalplerinin ilacı da farklılık gösterecektir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak bizlere merhamet ederek, şöyle buyurmaktadır:

"Eğer o kadınlar arasında adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, bir tane alın. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."[674]

Bu ifade ile, adaletsizlikten korkanlar için sayı bire düşürmüş olmaktadır. Bir kadın ile evlilik ise, dört kadınla evlilik ile bekarlık arasında orta yoldur. Zaten işlerin en hayırlısı da ortasıdır.

"Zulüm etmemeniz için en uygun olan budur."[675] Bu ayet-i kerimede geçen **"lâ ta'ûlû"** kelimesinin şu üç manaya gelme ihtimali vardır:

1-Adaletin zıddı olan zulüm manasına gelmesi. Muhtemel manalar içinde en güzeli bu olup bizim de tercih ettiğimiz mana budur; çünkü bu mana, ayet-i kerimede geçen *"Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."*[676] cümlesi ile de tenasüp içerisindedir; çünkü adalet zulmün karşıtı olup; *"Zulüm etmemeniz için en uygun olan budur"* cümlesi ona atfedilmiştir; çünkü Araplar; **"âle-ya'ûlu-'avlen"** kelimesini **"zulüm"** manasında kullanırlar.

---

[673] Nisa 4/3.
[674] Nisa 4/3.
[675] Nisa 4/3.
[676] Nisa 4/3.

2-İkinci olarak; **'ayle'** kelimesinden alınarak fakirlik manasına gelmesidir. Buna göre ayetin manası; *"... böyle yapmanız yoksul duruma düşmemeniz için en uygun olanıdır"* şeklinde olmaktadır. Şu ayet-i kerimede geçen **"ayleten"** kelimesi bu manadadır: *"Eğer yoksulluktan korkarsanız, (biliniz ki) Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin edecektir."*[677]

Ailenin kalabalık olması kaçınılmaz olarak ihtiyaçları da beraberinde getirir.

3-Üçüncü olarak; ailenin kalabalık olması manasına gelir. Buna göre ayet-i kerimenin manası; *"... böyle yapmanız ailenizin kalabalık olmaması için en uygun olanıdır"* şeklinde olmaktadır.

Allahu Teala, evlenmeyi farz kılmadığı gibi; bekarlığı da farz kılmış değildir. Tıpkı dört kadınla evlenmeyi gerekli kılmadığı gibi. Allahu Teala'nın kula farz kıldığı; kalbinin salahını temin etmek, dininin selamette kalmasını, nefsin sükunete ermesini ve gerektiği yerlerde emre itaat etmesini sağlamaktır. Kalbinin salahını evlenmekle sağlayabileceğine inanan kişi için faziletli olan evlenmektir.

İstikametini koruyabilmek ve nefsinin sükunete erdirebilmek için dört hanımla evlenmeye ihtiyaç duyan kişinin, sükunete erebilmesi için dört kadınla evlenmesi caizdir. Dört hanımla evliliğin dinen sahih olabilmesi, konuyla ilgili hükümlerin yerine getirilmesine bağlıdır.

Bir kadın ile evlilik kişiye yeterli geliyor ise, onun için faziletli ve en uygun olanı bir kadın ile evlenmektir; çünkü onun hâli için selamete en yakın hâl budur.

Bir kimsenin salahı, kalbinin istikameti ve nefsinin sükunete ermesi bekarlıkta ise; onun için en salim yol bekarlıktır. Yaşadığımız şu devirde selamette olmak en büyük fazilettir. Zaten evlenmekten maksat da budur. Eğer kişi bunu bekarlıkta bulabiliyorsa, evlenmemek onun için bir kayıp değildir.

---

677 Tevbe 9/ 28.

Yemin ederek söylüyorum ki; eğer dinde biri ruhsat ve diğeri azimet olmak üzere iki yol bulunduğunu söylüyorsak, aynı durum nikah konusunda da bulunmaktadır; çünkü evlenmek de dinin bir parçasıdır.

Evliliğin dinî maksatlarla terk edilmesinde de iki yol vardır.

Birincisi; güçlü iman ve yakine sahip olanların yolu. Bunlar nikah ehli olup bununla ilgili hükümlere ve kadınlarla birlikte yaşama şartlarına karşı tahammüllü kimselerdir. Güçlülerle ilgili ikinci yol; kendilerini kadınlardan ve evlilikten uzak tutarak kendilerini ahirete adamak ve sadece bununla meşgul olmaktır.

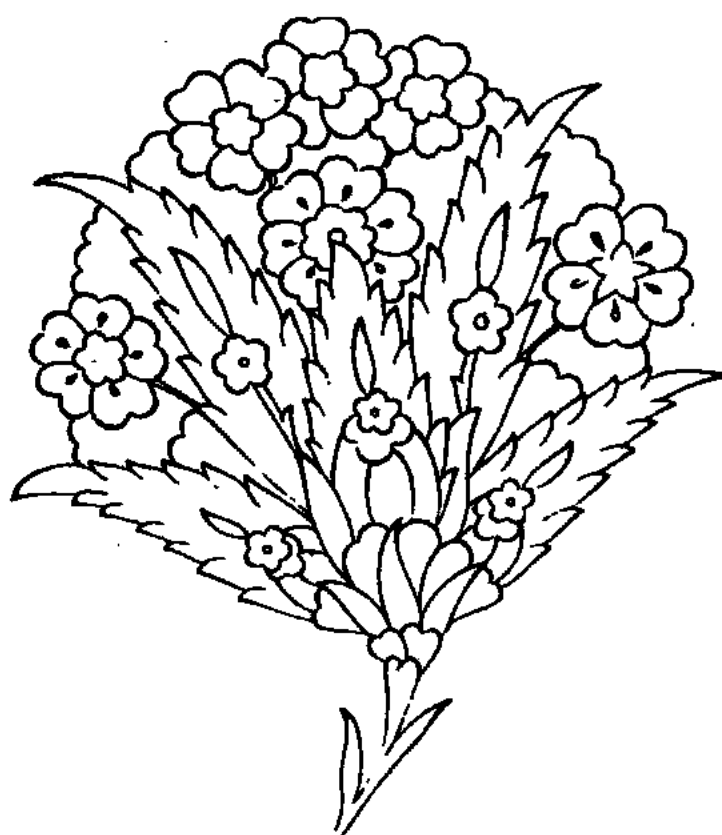
Diğer yol ise; beşeri tabiatların güçlü olması ve kadınlarla bir arada bulunmaktan dolayı vesveseye kapılan ve günah işleme korkusu taşıyanların yoludur. Bu kimseler istikamet ve salahı elde edebilmek için evlilik ile işe başlarlar.

Süfyan-ı Sevrî (rah) şöyle derdi:

Ne kadar güzel şu bekârlık!
Elde bir anahtar ve içinde rüzgar esen bir ev!
Ne başka ses var içinde ne de çığlık atan!

Başında da sonunda hüküm Allah'a aittir.
Hamd sadece Allah'a mahsustur.
Her hâlde O'na hamd olsun.

KIRK ALTINCI BÖLÜM

HAMAMLA İLGİLİ EDEPLER

Aslında, yaşamakta olduğumuz şu devirde (Hicri dördüncü asır) hamamlara gitmemek daha faziletlidir; çünkü artık hamamlarda çıplaklık yaygın hâle gelmiş ve insanlar hamamlarla ilgili hükümlere uymaz olmuşlardır. Bununla birlikte hamamlara gitmek mubahtır.

Sahabe-i Kiram hamama gitme konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Onların hepsi de bizler için örnek ve hidayet rehberi şahsiyetlerdir. Sahabe-i Kiramdan birisi şöyle demiştir:

"Hamamlar ne kötü yerlerdir; insanlar orada görülmesi haram olan avret yerlerini açarlar; bu da insanlardaki hayayı alır götürür."

Bu kanaate sahip olanlar arasında Sahabe-i Kiramdan Abdullah b. Ömer (r.a) ve Hz. Ali (k.v) bulunmaktadır.

Sahabe-i Kiramdan birisi de hamamlar hakkında şöyle der:

"Hamamlar ne güzel mekanlardır; insanların kirlerini giderir ve onlara cehennemi hatırlatır."

Bu görüş Sahabe-i Kiramdan Ebu'd-Derdâ ve Ebu Eyyub el-Ensârî'den (r.a) rivayet edilmiştir.

Resûlullah'ın (s.a.v) ashabından bazıları, Suriye taraflarına gittiklerinde buralarda bulunan hamamlara girmişlerdir.

Hamama giren kişi, dünyevî bir arzuyu yerine getirmek ve hevasına uymak maksadıyla hamama girmemelidir; çünkü insan, her yaptığı işten sorumlu olduğu gibi, bilgisizce işlediği bu amelinden de hesaba çekilecektir. İşlediği her iş için kendisine sorulduğu gibi, hamama girmesi sebebiyle de: "Niçin girdin? Nasıl girdin? Kimin için girdin?" şeklinde sorulacaktır.

Hamama girme hakkında sekiz hüküm, dört farz ve dört de nafile/fazilet vardır. Hamama girmenin dört farzı şunlardır:

1- Avret yerlerini örtmek,

2- Gözleri harama bakmaktan korumak,

3- Vücuduna kendisinden başkasının elini değdirmemek,

4- İyiliği emredip kötülüğe engel olmak.

İyiliği emretmekten maksat; hamamda çıplak birini gördüğü zaman ona: "Avret yerini ört! Böyle dolaşmak haramdır! Bunu yapmak helal değildir! Resûlullah (s.a.v) bunu yasaklamıştır! Örtüsüz hamama girmek haramdır!" şeklinde insanları uyarmaktır.

Bu sözlerden birini söyleyen kişiye, bunun dışında gördüğü diğer kötülüklere karşı sorumluluk üzerinden düşmüş olur; çünkü fertlerin, iyiliği kabul ettirme veya kişileri iyilikleri kabule zorlama yetkileri yoktur. İnsanları iyi şeyleri yapmaya zorlamak ve dinin selametini sağlamak imamın (devlet başkanının ve yöneticilerin) görevidir. Bu gibi dine aykırı işleri yapanları dinin emirlerini yapmaya yönlendirmek, otorite ve güç kullanarak bunları sağlama görevi vatandaş olan sıradan insanların üzerine yüklenmemiştir.

Hamama girme ile ilgili dört fazilet şunlardır:

1- Temizlenmeyi din için ve arınmayı da ibadetleri yerine getirmek için yapmak; çünkü temizlik, ahiret işlerinin en faziletli olanlarındandır. Hamamlar da bunu en iyi sağlayan yerlerdir.

2- Hamama girmeden önce ücretini ödemek. Satın alınan veya kullanılan bütün şeylerin ücretini önceden ödemek müstehaptır. Özellikle de, miktarı belli olmayan içme suyu ve hamam ücreti gibi konularda böyle yapılmalıdır. Bunların belli bir ölçüsü ve şartı olmadığı için belirsiz gibi ol-

maktadır. Ücret ödendiğinde hamamı işleten kişi 'tamam manasında' müşterinin yüzüne baktığında ücret belirlenmiş olur.

3- İhtiyaç olmadıkça hamamda fazla su dökmemek. İki üç kişiye yetebilecek suyu, özellikle de sıcak suyu kullanmamalıdır; çünkü bu hamam sahibine bir yük getirir. Hamamda kullanılacak suyun miktarı için makul ölçü şudur: Kullanılan su, hamam sahibinin görmesi hâlinde rıza göstereceği miktarda olmalıdır. Hamam sahibi görmüyor diye, gördüğü takdirde rıza göstermeyeceği miktarda su kullanmak mekruhtur.

4- Hamamın hararetine bakarak cehennemin ateşini düşünmeli, sıcaklığın vücuda dokunuşunu, insanı kendisinden geçirmesini ve cehennemin karanlığını tefekkür etmelidir; çünkü hamamın karanlığı, cehennemin karanlığına en fazla benzemektedir. Alttan sıcaklık vurmakta, üst tarafta ise bir karanlık insanı kaplamaktadır. Bu durum cehennemin vasfına en fazla benzeyen durumdur. Cehennemden Allahu Teala'ya sığınırız.

Kişi, hamamın içinde ne kadar tahammülsüz olduğunu ve cehenneme hapsedilmesinin ne kadar büyük bir felaket olacağını düşünüp ibret almalıdır.

Bir kimse hamamda bir saat fazla vakit geçirecek olsa, ruhu daralmaya başlar ve kişi artık sıkıntıdan öleceğini düşünür. Öğüt almak isteyen basiret sahipleri için hamamlarda büyük öğütler ve ibretler vardır. Takva sahipleri için öğütler hiç bitmez. Gördükleri her şeyde onlar için ibretler, öğütler ve tefekküre götüren şeyler vardır; çünkü Allahu Teala onlara çok güzel bir hayat bahşetmiştir. Bütün bunlar ehl-i kalp ve yüksek derecelere sahip olmanın alametleridir.

Hamama girerken, açıktan besmele çekmekte ve istiğfar etmekte bir sakınca yoktur. Sesli olarak Kur'ân-ı Kerîm okumak mekruhtur. Ancak sadece kendisi duyacağı kadar gizli bir sesle okuyabilir. Hamamda bulunan kimselere bilinen selam lafızları ile selam verilmez.

Rivayet edildiğine göre; adamın biri Hz. Hasan'a (r.a) hamamda selam vermiş. Hz. Hasan (r.a) da kendisini: "Hamamda selam verilmez!" diye uyarmıştır.

Hamamda birisiyle konuşmak isteyen kişi; konuşacağı kişi ile yakınlık kurmak için elini tutmasında bir sakınca yoktur. Yahut, "Allah sana afiyet versin, selametini daim eylesin!" gibi temennilerde bulunabilir.

Hamamda sözü fazlaca uzatmak veya mâlâyani konuşmak mekruhtur. Fakat besmele çekilebilir, Eûzü okunabilir. Yani; pis, habis ve kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınır. Hamam sahibine, hamamı kendisi için tamamen boşaltmak üzere ücretini öderse, bundan dolayı sevap kazanır.

Bişr (rah) şöyle der: "Bir dirheme sahip olup da, hamamı kendisine tahsis etmesi için bunu hamam sahibine vermeyen bir kişi tanımıyorum!"

Bişr (rah) de, hamam sahibine ücretini öder ve hamamı kendisi için kapatmasını isterdi. Hamamın kapısını hem dışardan hem içerden sıkı sıkıya kapatırdı. Hamamda yalnız başında bulunduğunda, örtülü olması şartıyla sırtını sabunlaması için cariyesinin hamama gelmesinde bir sakınca yoktur.

İki peştamal olmadan hamama girmek caiz değildir. Peştamallardan birini yüzü için diğerini de avret yerlerini örtmek için kullanır.

Bir kişi Abdullah b. Ömer (r.a) ile ilgili şöyle bir hadiseyi anlatmıştır: "Baktım Abdullah b. Ömer (r.a) hamamda kıbleye yönelerek yüzünü duvara çevirmiş, gözlerini bir bezle bağlamış ve elini duvara doğru uzatmış öylece duruyordu!"

Yine Abdullah b. Ömer (r.a), hamamda çıplak birini görmüş ve: "Bu şeytandan Allah'a sığınırım! Bir şeytan gördüm!" diyerek dışarı kaçmıştı.

İmam Mâlik (rah) şöyle der: "Hamama girip çıplak çıkan kimsenin şahitliği kabul edilmez. Yıkanmak için havuzun yanında oturmakta sakınca yoktur."

İbrahim el-Harbî'ye: "Nebiz içen kişinin arkasında namaz kılar mısın?" diye sordular; o: "Evet!" dedi. "Peki, hamama peştamalsız giren kişinin arkasında namaz kılar mısın?" diye sorduklarında: "Hayır kılmam!" cevabını verdi.

Güneş batarken ve akşam ile yatsı arasında hamama gitmek mekruhtur; çünkü bu iki vakit, şeytanların dağılma vaktidir.

Hamama giden kişi buraya girmekle; Allahu Teala'nın nimetine nail olduğunu, kullarından dilediği kimseleri pek çok yorgunluk ve sıkıntılarla kendisinin hizmetine sunduğunu anlamalıdır. Bunlar, nimete nail olan kullara Allahu Teala'nın latif ihsanlarıdır.

Hamamlara giren kimse burada sayılan hükümlere uyarsa, bu kimsenin hamama girmesinde bir fazilet bulunur. Çünkü bunlara riayet eden kişi, pek çok hayırlar ve faziletli ameller işlemiş olur.

Bir gün A'meş (rah) hamama girmiş ve hamamda çıplak birini görmüştü. Hemen gözlerini kapattı ve elleriyle bir duvar aramaya başladı. Onu böyle el yordamıyla yürür durumda gören çıplak kişi: "Ey kişi gözleriniz ne zamandan beri görmüyor?" diye sordu. A'meş (rah) de: "Sen haya perdeni yırttığından beri!" diye cevap verdi.

İmam Şâfiî (rah), İmam Mâlik'ten (rah) şunu nakleder: "Şu üç husus kişi için zillettir: Birincisi; ilim meclisine kalem ve kağıt almadan gelmek. İkincisi; gemiye azıksız binmek. Üçüncüsü; tas almadan hamama girmek!" Bu sözleri nakleden İmam Şâfiî hazretlerine; "Neden peştamalı bunlar arasında saymadı?" diye sorduklarında: "Güzel yapmış, çünkü hamama peştamalsız girmek fasıklıktır!" diye cevap verdi.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "*Kadınların hamama gitmesi haramdır. Erkeklere de ancak peştamal ile caizdir.*"[678]

Ömer b. Hattâb (r.a) da şöyle derdi: "Hamamlar sonradan ortaya çıkmış nimetlerdendir."

"*O gün (kıyamet günü) bütün nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz!*"[679] ayet-i kerimesinin bir tefsirinde hamamlarla ilgili nimete işaret vardır.

---

[678] Bu manadaki hadisler için bkz. Buharî, Cezâu's-Sayd 14; Ebu Davud, Hamam, 1; Tirmizi, Edeb, 43; Nesâî, Gusül, 2; Dârimî, es-Sünen, İsti'zân, 23. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/339, 4/132.

[679] Tekasür 102/8.

Denilmiştir ki: "Kışın soğuğunda sıcak suya nail olmak da bir nimettir."

Kişi, avret yerleri dışında kalan yerleri elleriyle ovalayabilir, bunda bir sakınca yoktur.

Dostlarımdan biri bana şunu nakletti: "Bir alim ile birlikte hamama girmiştim. Hamamda onun sırtını keselemek istedim, bana engel oldu. Daha sonra bu alim zatla birlikte tekrar hamama gittim. Yine sırtını keselemek istedim; bu sefer bana engel olmadı. Kendisine: "Neden daha önce keseleme engel oldunuz?" diye sordum:

"Bu konuda seleften bana bir bilgi ulaşmamıştı. Ancak daha sonra Asbağ er-Râşânî'nin hamamda birisi tarafından keselendiğini öğrendim; onun için müsaade ediyorum" dedi. Bu arada kese yapan kimse bu alimin bacağında damarlar ile yazılmış *"lillahi=Allah için"* yazısını gördü; hayret etti. Alim ona: "Görmüyor musun, bu, bir insan tarafından yazılabilecek bir yazı değildir!" dedi.

Bu konuda Yusuf b. Esbât'tan da (rah) şöyle bir hadise nakledilir: Bu zat, ölüm hastalığında iken kendisini yıkaması için birini vasiyet etti. Vasiyet ettiği kişi kendi dostları arasından biri olmadığı gibi, fazileti ile tanınmış bir kişi de değildi. Kendisine bu durum hatırlatıldığında şöyle dedi:

"Bu kişi bir defa hamamda benim sırtıma kese sürmüştü. Ben ise onun bu iyiliğine karşılık veremedim. Benim cenazemi yıkamayı arzuladığını biliyorum. Bu yüzden o kişinin yıkamasını vasiyet ettim! Böylece, benim cenazemi yıkama ecri, onun bana yapmış olduğu iyiliğe bir karşılık olur."

Bu nakledilenlerden, bedene ve sırta el ile dokunmanın caiz olduğu hükmünü çıkarmak mümkündür.

Resûlullah'tan (s.a.v) şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.v) seferlerinden birinde bir eve misafir olmuştu. Sahabe-i Kiramdan biri yürüyüp hurmalıkların arasına gitmişti. Döndüğünde, Resûlullah'ın (s.a.v) karnı üzere uzandığını ve siyahi bir kölenin sırtını ovaladığını gördü. Bu durum karşısında: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu ne hâldir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v) de: ***"Deve beni düşürdü"*** buyurdular."[680]

---

[680] Tabarani, el-Sağîr No: 226; Bezzar, Müsned, No: 3033; Hatib, Tarih, VI, 211; Heysemi, ez-Zevaid, V, 96; Zebidi, İthaf, II, 644.

HAMAMDA DİKKAT EDİLECEK DİĞER HUSUSLAR

Hamamdan çıkarken ayakları soğuk su ile yıkamak damla (gut, nikris) hastalığına yakalanmayı önler. Bunun ardından, yüzü yıkamadan önce su içmenin sakalları ağarttığı söylenmiştir. Yine, hamamdan çıktıktan sonra yakılan kınanın da cüzzam hastalığına karşı koruyucu olduğu söylenir.

Tıp ehli kimseler hamam otu kullanımından sonra hamamda ayakta idrar yapmanın faydalı olduğunu söylemişlerdir. Yine Arap tabiplerden bazıları, eteklerdeki kılların temizliği için ayda bir defa hamam otunun kullanılmasını tavsiye etmişlerdir. Bunun kullanılması safradaki harareti söndürür, rengi berraklaştırır ve cinsel gücü arttırır. Sünnete uygun olan, kırk günde en az bir defa etek tıraşı olmaktır. Kırk gün azami sınırdır; bunu aşmak sünnete uygun düşmez.

Bazı tabipler, kışın hamamda idrar yapmanın ilaç kullanmaktan daha faydalı olduğunu söylemişlerdir. Ancak banyo yaptığı yere idrar yapmak mekruh görülmüştür. Bunun vesveseye sebep olacağı söylenmiştir.[681]

Bazı tabipler, yazın hamama girdikten sonra çekilen bir uykunun ilaç kullanmaya denk olduğunu söylemişlerdir. Yine tabipler, yaz uykusundan sonra soğuk su ile banyo yapmanın güzel olduğunu söylemişler; bunun insan bedenine faydalı olduğunu dile getirmişlerdir.

Denilir ki; kişi kırk yaşından sonra her gün gerilemeye başlar, ancak hamama gittiği günler bu gerilemenin dışındadır.

Tıp ehline göre, hamamlara yazın girmek kışın girmekten daha faydalıdır. Yine onlar, hamamdan çıkarken soğuk su içmeyi hoş karşılamazlar.

---

681 Bu konuyla ilgili olarak Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "*Sizden kimse hamam yaptığı yere idrar akıtmasın. Zirâ vesveselerin çoğu bu yüzden hâsıl olur.*" Hadis-i şerifin Ebû Dâvûd tarafından nakledilen rivayetinde: "*...sonra dönüp içinde yıkanacaktır.*" ilavesi vardır. Bkz: Ebu Dâvud, Tahâret 15; Tirmizi, Tahâret 17; Nesâî, Tahâret 32.

KADINLARIN HAMAMA GİTMESİ

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "*Kadınların hamama gitmesi haramdır. Erkeklere de ancak peştamal ile caizdir.*"[682]

Eğer kadın; hastalık, hayız, loğusa ve kış soğuğu gibi zaruretlerden dolayı hamama girerse bunda bir sakınca yoktur. Nitekim Hazret-i Aişe (r.ah) validemiz de hastalığı sebebiyle hamama girmiştir.

Erkek, hanımını ve aile fertlerini hamama gitmekten menetmelidir. Eğer onlar kendisini dinlemezlerse, onlara hamam ücretini vermesi kendisine helal olmaz.

Hamama giren bir müslüman hamının, kendisine hizmet etmesi için gayr-i müslim bir kadını peşinde hamama getirmesi helal olmaz. Bize göre, erkeğin hanımına hamam parası vermesi mekruhtur; çünkü para vermekle günah işleyen hanımına yardım etmiş olur. Hanımına gitmemesini söylediği hâlde giderse, günahı kadının üzerine olur.

En iyisini Yüce Allah bilir.

---

[682] Bu manadaki hadisler için bkz: Buharî, Cezâu's-Sayd 14; Ebu Davud, Hammam 1,; Tirmizi, Edeb 43; Nesâî, Gusûl, 2; Dârimî, İsti'zân, 23; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/339, 4/132.

KIRK YEDİNCİ BÖLÜM

GEÇİM ve KAZANÇ YOLLARI

Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurur: "***Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yaptık!***"[683]

Yüce Allah bu hususu, ayetlerini ve nimetlerini saydığı bir yerde zikretmiştir. Başka bir ayet-i kerimede ise şöyle buyurur:

"***Doğrusu sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!***"[684]

Bu ayette geçim vasıtası, karşılığında şükredilmesi gereken bir nimet olarak sayılmaktadır.

Bu konuda Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurur:

"***Günahlar içinde öyleleri vardır ki; onları ancak geçim derdi için çekilen sıkıntılar temizler, affettirir!***"[685]

Yine Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurur: "***Kişinin yedikleri içinde en helal olanı; elinin emeği ile ve bütün hayır yollarından kazanarak yediği şeylerdir.***"[686]

---

[683] Nebe 78/11.

[684] A'râf 7/10.

[685] Taberânî, el-Evsat, No: 102; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 16640; Heysemî, Ez-Zevaid, IV, 63.

[686] Buharî, Büyû' 15; Ebu Davud, Büyû' 79; Tirmizî, Ahkâm, 22; Nesai, Büyû' 1; İbnu Mace, Ticarat 1, 64.

Hadis-i şerifin diğer bir lafzı şöyledir: *"Kulun yediklerinin en helali; samimi ve ihlaslı olduğu takdirde sanatkarın elinin emeği ile kazandıklarıdır!"*[687]

Başka bir hadis ise şöyledir: *"Dürüst tüccar, kıyamet günü sıddıklar ve şehitlerle birlikte haşredilir."*[688]

Konuyla ilgili diğer bir hadis-i şerif şöyledir:

"Bir kimse dilenmekten kurtulmak, ailesinin geçimini sağlamak ve komşularına yardım etmek maksadıyla helal yollarla maişet peşinde koşarsa, yüzü ayın on dördündeki gibi parlak bir şekilde Allahu Teala'ya kavuşur!"[689]

Rivayet edildiğine göre; Rasûl-i Ekrem (s.a.v) bir sabah Sahabe-i Kiram ile birlikte otururlarken, gücü-kuvveti yerinde bir gencin sabah erkenden işe gitmekte olduğunu görürler. Sahabe-i Kiram:

"Yazık şu gence! Keşke gençliğini ve gücünü Allah yolunda değerlendirseydi! dediler; bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Öyle demeyin! Eğer o genç kendisi için çalışıyorsa, dilenmekten kurtulur ve insanlara muhtaç olmaz. Bu durumdaki kimse de Allah yolunda sayılır. Şayet zayıf düşmüş ana-babası için, yahut muhtaç durumdaki ailesini ihtiyaçlarını gidermek için çalışıyorsa, bu kimse de Allah yolundadır. Ancak, insanlara karşı övünmek ve fazla mal biriktirmek için çalışıyorsa, bu kimse de şeytanın yolundadır!"[690]

İbnu Mesud (r.a) şöyle der: "Ben, ne bir dünya işiyle ve ne de bir ahiret işiyle uğraşmadan, boş duran bir insan gördüğümde ondan nefret ederim!"

---

[687] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 466; Hakîm, el-Müstedrek, II, 10; Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 1226, 1227; Heysemî, ez-Zevaid, IV, 60-61.

[688] Tirmizî, Büyu', 4; İbnu Mace, Ticarât, 1; Hakîm, el-Müstedrek, II, 6.

[689] İbnu Ebi Şeybe, el-Musannef, Büyu', 2/99; Hatîb Tebrizî, el-Mişkât, No: 5207; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 9245.

[690] Tabarani, el-Kebir, XIX, 129; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 325.

İbrahim en-Neha'î (rah). der ki: "Selefin nazarında, elinin emeği ile geçinen sanatkar kimse, tüccardan daha sevimli idi. Tüccar da boş gezen adamdan daha sevimliydi."

ÇALIŞMANIN FAZİLETİ

İbrahim en-Neha'î'ye (rah): "Dürüst tüccar mı yoksa kendisini ibadete vermiş bir kimse mi daha faziletlidir?" diye sorduklarında; şöyle cevap vermiştir: "Benim gözümde tüccar daha sevimlidir; çünkü o, cihad yapmatadır; ölçüde, tartıda ve alış-verişte kendisine sokulup hile yapmayı emreden şeytana karşı mücahede etmektedir."

Fakat Hasan-ı Basrî (rah), bu görüşe karşı çıkarak ibadetle meşgul olmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir.

Hz. Ömer b. Hattâb'ın (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bana, ailemin geçimini sağlamak için ticaret yaptığım mekanda veya alış-veriş için yolculuk yaptığım yerde ölmekten daha sevimli gelen bir yer yoktur!"

Eyyub, Ebu Kılâbe'nin kendisine şöyle dediğini nakleder: "Çarşı-pazara devam et; çünkü afiyette olmanın gereklerinden biri de zenginliktir."

Buradaki zenginlikten maksat, insanlara muhtaç olmaktan kurtulmaktır. En doğrusunu Allahu Teala bilir; ancak bu zenginlik, kişiyi Allahu Teala'ya itaatten uzaklaştırmayan zenginliktir.

Seleften bir zat da şöyle der: "Ticaret yap; bir şeyler al ve sat! Senin sermayene, ziraat yapanların sermayesine verildiği kadar bereket verilmese bile sen buna devam et!"

Şam diyarının abidlerinden olan İbnu Muhayriz (rah) şöyle derdi: "Benim nazarımda, Allah yolunda yapılan bir savaş sonrasında müşriklerden elde edilen ve kendisi ile Allah'ın hakkı eda edilen ganimet ile karnımı doyurmak, dürüst bir tüccarın yemeğinden daha sevimli değildir."

Yine bu zat şöyle der: "Selef-i salihin, ailesinin geçimini sağlamak için çalışan kimseleri Allahu Teala'nın yolunda cihad eden kimseler gibi sayarlardı. Aynı zamanda bu kimselerin başka kimselerden faziletli olduğunu söylerlerdi."

Bu konuda şöyle bir hadis-i şerif rivayet edilmiştir: *"Allahu Teala, kendisine bir meslek edinmiş (insanlara muhtaç olmaktan kurtulmuş) mümin kulu sever!"*[691]

Başka bir hadis-i şerifte ise şöyle buyurulur:

"Allahu Teala, mihnetlere katlanan ve bu yolla insanlara muhtaç olmaktan kurtulan kulu sever!"[692]

Dostlarımdan biri, Ebu Cafer el-Fergânî'nin şöyle dediğini bana naklettiler: "Cüneyd-i Bağdâdî'nin (rah) yanında bulunuyorduk. Bu sırada, mescitlerde oturup kendilerini sufilere benzetmeye çalışanların bahsi geçti. Bunlar mescitlerde oturanların uyması gereken hususlarda kusurlu davrandıkları gibi, çarşı-pazara giden insanları da ayıplıyorlardı. Bu hâl üzerine Cüneyd-i Bağdâdî (rah) şöyle dedi:

"Çarşı ve pazarlarda öyle insanlar vardır ki, onlar mescide girerek orada bulunanlardan bazılarını kulaklarından tutup çıkararak yerlerine oturacak derecededirler! Ben, çarşı esnafı içinde günlük virdi üç yüz rekat namaz ve üç bin tesbih olan bir kişiyi tanıyorum!"

Ebu Cafer, bu sözleri Cüneyd-i Bağdâdî'den (rah) naklettikten sonra şöyle der: "Zannediyorum, Cüneyd-i Bağdâdî'nin (rah) isim vermeden günlük virdinden bahsettiği kişi kendisidir!"

TÜCCAR VE ESNAFA GEREKEN İLİMLER

Bir kimse çarşı esnafı olup alış veriş yapıyor ise; öncelikle satma, satın alma, alıp verme ve ticari ilişkilerde insanlara karşı nasıl davranacağı konularını öğrenmesi gerekir. Ayrıca, faizli bir muameleye düşmemek için faizin çeşitlerini de öğrenmelidir ki, faizden kaçınabilsin ve kendisini bundan korusun.

---

[691] Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 13200; Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 1237; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 1873; Heysemî, ez-Zevaid, 4/206.

[692] Benzer manadaki rivayetler için bkz: İbnu Mace, 2/4121; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 1/763; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 1882, 1887.

Ticaretle uğraşan kişi, uğraştığı meslek ile ilgili daha önce bir bilgi edinmemiş ve kendisi için gerekli hükümleri öğrenmemiş ise, bir müftüye giderek kendi hâli ile ilgili hükümleri (ilmihalini) öğrenmelidir. Hatta bu kişi, bir ticari işleme başlamadan önce müftüye gitmesi gerekir.

Şurası bir gerçek ki, yapılacak her işle ilgili edinilmesi gerekli bir bilgi ve her iş hakkında da Allahu Teala'nın bir hükmü vardır. Bir kimsenin çok bilgili olması, başkalarının bilgisine muhtaç olmayacağı anlamına gelmez. Kişi başkalarının bilgisinden yararlanmaz ise, bu durumda faizli işlemlere ve dinin geçersiz saydığı alış-verişlere düşebilir.

Ömer b. Hattâb (r.a) çarşı ve pazarları sürekli dolaşır, elindeki kırbacı insanlara dürter ve şöyle derdi: "Alış-veriş hukukunu çok iyi bilmeyenler bizim çarşılarımızda alış-veriş yapmasınlar; yoksa, istese de istemese de faiz yemek durumunda kalır!"

Ticaret hükümlerini öğrenen kişi, kendisi için mubah olan ticaret ve sanat dalında faaliyet göstermelidir. Yaptığı işte samimi ve alış-verişinde sadık olmalıdır. Bunları yaparken; sünneti yaşatma, iyiliği emretme, kötülüğe engel olma ve Allah yolunda cihad niyeti taşımalıdır; çünkü hakkıyla alıp veren, samimi ve dürüst muamelede bulunan kişi, iyilik ve takva üzere yardımlaşmakta, düşman ve nefsin haram arzularına karşı cihad etmektedir.

Özellikle de kötülüklerin ve batılın fazlasıyla çoğaldığı şu devirde bunlar daha fazla önem arz etmektedir; çünkü dinin düzgün olması dünyanın iyi olmasına, onun bozulması da dünyanın bozulmasına bağlıdır. Bunlar, birbiri ile bağlantılı ve biri diğerine muhtaç şeylerdir.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: ***"Bir kimsenin kalbi istikamet üzere olmadıkça kendisi de istikamet üzere olamaz. Dili doğru ve istikamet üzere olmadan da kalbi istikamet üzere olamaz!"***[693]

---

[693] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/198; İbnu Ebi'd-Dünyâ, es-Samt, 9; Heysemî, Ez-Zevaid, 1/214, 220; el-Münziri, et-Terğîb ve't-Terhîb, No: 3758, 4219.

"İman edenler ve imanlarına zulmü bulaştırmayanlar var ya, işte onlar için bir güven vardır ve onlar hidayete ermişlerdir!"[694]

Âyet-i kerimede söz konusu edilenlerin kimler olduğu Resûlullah'a (s.a.v) sorulduğunda; Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Eliyle iyilik yapan, diliyle doğru söyleyen, kalbi istikamet üzere dosdoğru olan, iffetli ve midesine sahip olan kimsedir!"[695]

TİCARETTE NİYET

Ticaretle uğraşan kişi; maişetini temin ederken, başkalarına el açmamayı, insanlara muhtaç olmaktan kurtulmayı, insanların ellerindekine tamah etmemeyi ve onlara şirin görünme düşüncesini zihninden atmayı niyet ederek iş yapmalıdır. Bu kötü düşünceleri bilerek ve niyet ederek terk eder ve kafasından atar ise, yaptığı ticaret onun için ibadet yerine geçer.

Sonra, bu ticari faaliyetleri sürdürürken, kendisinin ve ailesinin rızkını temin etmeyi niyet etmelidir. Bu durumda yaptığı harcamalar kendisi için sadaka hükmünde olur.

Tüccar doğru sözlü olmalı, dinin bir gereği olarak muamelelerinde müslüman kardeşlerine karşı samimi ve dürüst davranmalıdır. İnsanların kendisine güvenmesini, onlara karşı samimiyetinin ve merhametinin bir göstergesi saymalıdır. Bu anlayış üzere hareket etmesi gerekir. Yaptığı her işte her zaman için dinin emirlerine ve takvanın gereklerine öncelik vermelidir.

Bunları yaptıktan sonra dünya işleri düzene girerse, Allahu Teala'ya hamd eder. Bunlar, kendisi için büyük bir kazanç ve üstünlük vesilesidir. Dinin esaslarına ve takvanın gereklerine göre davrandığı için dünya işleri bozulur ve sıkıntıyla karşılaşırsa; kişi bu durumda da dinini korumakla kazançlı çıkmış, sermayesi olan takvayı korumuş ve selamette kalmasını sağlamış olur; çünkü onun bütün güvenci ve dayanağı bunlardır. Fakat dininin onda birini feda ederek dünya malı kazanan kimseler; ne ticaretlerin-

[694] En'âm 6/82.
[695] Ali el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 43476.

de kâr edebilmişler ne de doğru yolu bulabilmişlerdir. Böyle yapanlar, Allah katında zarara uğrayan kimselerdir.

Seleften bir zat şöyle der: "Akıllı kişinin öncelikle yapması gereken, kısa vadede (dünyada) en fazla ihtiyaç duyduğu şeydir. Kısa vadede (dünyada) en fazla ihtiyaç duyduğu şey ise, uzun vadede (ahirette) sonucu kendisine en fazla fayda verecek ve yüzünü güldürecek olan şeydir."

Muaz b. Cebel de (r.a) bir vasiyetinde şöyle demiştir:

"Dünyadaki nasibin mutlaka seni gelip bulur. Sen ahiretteki nasibini elde etmeye daha fazla muhtaçsın. Öyleyse, önce ahiretteki nasibini elde etmek için işe başla ve onu kazanmaya çalış; çünkü ahiretteki nasibin dünyadaki nasibine de uğrayacak, onu senin için güzel bir şekilde düzene koyacak, sonra sen nereye gidersen seninle beraber gidecektir."

Yüce Allah şöyle buyurur: "*..dünyadan da nasibini unutma.*"[896] Yani; ahiret için dünyada elde edilmesi gereken nasibini dünyada bırakma! Çünkü sen, iyilikleri dünyada kazanacaksın ve orada, ahirette ihsan makamına erenlerden olacaksın. Bu yaptığımız açıklamaya, ayet-i kerimenin devamındaki şu cümle işaret etmektedir:

"*Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara ihsanda bulun! Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama!*[897]"

Alimlerden biri şöyle der: "Alış veriş yapmak için çarşı ve pazarlara giden, kendi parasını kardeşlerinin parasından daha değerli gören kimse, muamelelerinde müslümanlara karşı samimi ve dürüst davranmış olamaz!"

Başka bir alim de şöyle der: "Bir kimse, kendisinin ancak beş lira vererek alacağı bir şeyi kardeşine altı liraya satarsa; bu kimse kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istememiş olur. Kendi nefsi için istediğini kardeşi için de istemesi için, bir malı kendisi kaç lira vererek alacak ise, kardeşine de o fiyata satması gerekir (bunu yapmayan kişi, hadis-i şerifte belirtildiği gibi gerçek imanı elde edemez)."

[896] Kasas 28/77.
[897] Kasas 28/77.

Ticaretle uğraşan mümin kişi, kendisinin bir lirası ile mümin kardeşinin bir lirasını eşit görmelidir. Ancak bu şekilde alış-verişinde adil ve Allahu Teala'nın alış-verişle ilgili olarak koymuş olduğu dinin hükümlere uygun davranmış olur.

KAZANCIN KAYNAĞINI ARAŞTIRMAK

Kişi kazanç yollarına girerken, para kazanacağı yolun bilinen bir yol ve dinin hükümlerine göre de mubah bir kazanç yolu olmasına dikkat etmelidir. Yaptığı alış-verişte para alırken takvanın gereklerine uymalı; hıyanet, hırsızlık, fesat, gasp, aldatma ve hileden uzak durmalıdır. Bu yollardan birine giren kişi, helal olan kazancını harama çevirir.

Bir kimse bu hususlardan kaçınır, bunları gereği gibi yaptığı görülmez veya bir kimse onun adalet sahibi olduğunu bildirmez ise, bu kimsenin kazancı şüpheli olur. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen haram kazanç yollarından birine girme ihtimali bulunduğundan bunların kazancı helal olmaz; çünkü, takva ve vera sahibi kimselerin oldukça azalmış olması sebebiyle bu kazancın aslının ne olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu kazancın helal olma ihtimali de vardır.

Şöyle bir hadis-i şerif nakledilir: "Resûlullah'a (s.a.v) süt getirdiler. Efendimiz:"Bu süt size nereden geldi? diye sordu; "Falanca koyundan!" dediler. Efendimiz (s.a.v): "Peki bu koyun size nereden geldi? diye sordu: "Şu şekilde bize geldi! dediler. Bu cevap üzerine Resûlullah (s.a.v) o sütü içtiler. Sonra da şöyle buyurdu:

"Biz peygamberler, helal olandan başka bir şey yememek ve salih amelden başka bir şey işlememekle emrolunduk! Nitekim Allahu Teala, peygamberlere helalden yiyip salih ameli emrettiği gibi:

"Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz (helal) olanlarından yiyin!"[698] *buyurarak de emir buyurdu."*[699]

---

[698] Bakara 2/172.

[699] İlk bölümü hariç bkz: Müslim, Zekat 65, (1015); Tirmizi, Tefsiru Sûre (2), 37; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, I, 406.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v), kendisine bir şey geldiği zaman bunun nereden geldiğini sorar, ayrıca o şeyin asıl elde edilme şekline varana kadar öğrenirdi. Ancak bundan ötesini araştırmazdı; çünkü bu hem çok zor ve hem de işin hakikatini öğrenmek kolay değildir.

Tüccar ve sanatkarların malları askerlerin malları ile karışmış durumdadır. Askerler ise, hak etmeden insanların mallarını alırlar. Onlar, nefislerinin emirlerine uydukları ve kötü arzularının peşinde koştukları için, malları batıl yollarla yiyen kimseler gibidir. Bu sebeple, onlar, verilenleri hak etmeden alan kimseler durumuna düşmektedirler. Haksız yolla aldıkları bu şeyler, gerçekte onların mülkiyetine geçmemektedir. Daha sonra aldıkları bu malları tüccar ve sanatkarların mallarına karıştırarak yayarlar. Tüccar ve sanatkarlar ise, takvalarının azlığı ve verâ sahibi olmamaları sebebiyle bu mallar arasında ayrım yapmaz ve onlardan yüz çevirmezler.

İşte bu sebeplerle onların mallarında haram tarafı daha ağır basar. Zira helal, takva ve verâ sahibi olmaya bağlı bir husustur. Eğer insanlar arasında takva sahibi ve verâ ehli kimseler çoğalır ise, buna bağlı olarak helal kazanç da insanlar arasında çoğalır ve yaygınlık kazanır. Bu nitelikteki kimselerin sayısı azaldığı takdirde haram çoğalır ve yayılır. Takva sahibi kimselerin garip kalması ve verâ ehli kimselerin gizli kalması sebebiyle, buna bağlı olarak helal mal ve kazançlar haramlar içinde tükenmeye ve üstü örtülmeye yüz tutar.

Önceki salihlerde bu hassasiyet bulunduğu için, ilk nesillerde helal mal ve kazanç mevcut idi. O devirde insanlar verâ sahibi idi; kendi hakları olmayan şeyleri almazlardı. Onlar takva sahibi kimselerdi; şüpheli kazanca düşecekleri korkusuyla hakları olan bazı şeylerden bile vazgeçerlerdi. Bundan dolayı helal mal ve kazanç o devirde çoktu.

Irak fakihlerinden birisinin şu durumu nakledildi: Bu fakih bir defasında: "Ben cimrilerin şahitliğini kabul etmem!" dedi. Bunun sebebini soranlara şu cevabı verdi: "Çünkü cimrilik, onu, hakkının tam karşılığını almaya zorlar. Hakkımı tam alacağım derken hakkı olmayan şeyleri de alabilir."

Atâ (rah), Hazret-i Alinin (k.v) şöyle dediğini nakleder: "Kerîm yani cömert ve şerefli olan kimse, hiçbir zaman bütün hakkını almaz, bir kısmını

bağışlar!" Sonra da; "*Bir kısmını söyledi ve bir kısmından da vazgeçti.*"[700] ayetini okudu.

Konuyla ilgili sahabeden gelen bir rivayette şöyle denilir: "*Bizler, bir haram işleriz korkusuyla yetmiş helali terk ederdik!*"

Hasan-ı Basrî (rah) de şöyle der: "Bizden önce yaşamış salih kişiler arasında öylelerini gördüm ki, kendisine bir helal mal takdim edildiğinde: "Benim buna ihtiyacım yok; bunun kalbimi bozmasından korkarım!" derdi.

Halbuki o devirde yaşayan imamlar ve yöneticiler de adalet sahibi kimselerdi. Onların askerleri de, imamlarına karşı takva üzere yardımlaşmakta, verilen ihsanları da hak ederek almaktaydılar.

MALI İLE ÖVÜNMEMENİN SONU

Resûlullah'tan (s.a.v) nakledilen ve bizim özetleyerek aldığımız atlarla ilgili bir hadis-i şerif şöyledir: "*Atlar içinde bir at var ki, sahibi için günah sebebidir. Bir kimse atını övünmek, gösteriş yapmak veya İslâm'a bir kötülük yapmak maksadıyla bağlarsa; atın yiyip içtiği ve işkembesine giren her şey, kıyamet günü o kulun mizanında günah kefesine konulur.*"[701]

Nitekim Allahu Teala da şöyle buyurur: "*Zulmedenleri ve eşlerini toplayın!*"[702] Eşlerden maksat; zalimlere benzeyenler ve onlara yardım edenlerdir.

ZALİMLERE YARDIMCI OLMAK NASIL OLUR?

Süfyan-ı Sevrî (rah). şöyle der: "Kıyamet günü: "Zalim yöneticiler ve onlara yardım edenler ayağa kalksın!" denilir. Onlara divit hazırlayan, kalem yontan, mürekkep için yün koyan ve herhangi bir işlerinde onlara yardım eden herkes onlarla beraber olacaktır."

[700] Tahrim 66/3.

[701] Buharî, Cihad, 48, Menakıb, 28; Müslim, Zekat, 24-26; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihad, 10; Nesai, Hayl, 1; İbnu Mace, Cihad, 14.

[702] Sâffât 37/22.

Abdullah b. Mübârek'e (rah) bir kişi gelerek:

"Ben terziyim, mesleğimi icra ederken sultanın adamlarından birine de elbise dikmiş olabilirim. Ne dersin, böyle yapmakla zalimlere yardım etmiş olur muyum?" diye sorduğunda, o şöyle cevap vermiştir:

"Bu yaptığın ile sen zalimlerin yardımcısı değil, aksine zalimin ta kendisi olursun! Zalime yardımcı olan kimse, sana iğne ve iplik satanlardır."

Alimlerden biri valilerden birinin divanında oturuyordu. Vali bir mektup yazdı ve mektubu mühürlemek için alimden biraz mum vermesini istedi. Alim, valinin bu isteğini hemen yerine getirmeyerek; "Bana mektubu uzat, içinde ne yazılı olduğuna bir bakayım (uygun olmayan bir şey var mı, göreyim)!" diye karşılık verdi. Fakat vali mektubu alime vermedi.

Bunun benzeri bir hadise Süfyan-ı Sevrî (rah) ile Halife Mehdi arasında geçmişti. Halife Mehdi'nin elinde beyaz bir kağıt vardı. Bu esnada yanına Süfyan-ı Sevrî girdi; halife kendisine: "Ey Ebu Abdullah! Diviti ver de bir mektup yazayım!" dedi. Süfyan-ı Sevrî de bu isteğe: "Önce ne yazacağını bana söyle! Eğer hakka uygun ise veririm, değilse zalime yardım etmiş olacağım için vermem!" diye karşılık verdi.

Mekke-i Mükerreme valisi, buradaki kalede bulunan gediklerin tamir edilmesi işine nezaret etmesi için bir kişiye görev vermişti. Görevlendirilen kişinin içine bir şüphe düştü ve Süfyan-ı Sevrî'ye (rah) gelerek konuyu ona danıştı. Süfyan-ı Sevrî ona:

"Bunu asla yapma! Az veya çok onlara hiçbir şekilde yardımcı olma!" dedi. Bunun üzerine adam:

"Ey Ebu Abdullah! Bu, Allahu Teala'nın yolunda ve müslümanların yararına yapılan bir surdur!" deyince; Hazret: "Evet öyledir! Ancak bu durumda sen, en azından kalbinden onların sana yaptığın işin ücretini ödeyebilmesi için iş başında kalmalarını isteyeceksin; bu durumda, Allahu Teala'nın nefret ettiği birini sen istemiş olacaksın."

Nitekim bu manada rivayet edilen bir haberde şöyle buyurulur:

"Kim bir zalimin saltanatının devamı için dua ederse, Allahu Teala'ya isyan etmeyi istemiş olur!"[703]

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulur:

"Bir fasık övüldüğü zaman, Allahu Teala öfkelenir!"[704]

Başka bir haber de şöyledir:

"Fasık birine değer veren kişi, sanki İslâm'ın yıkılması için yardım etmiş gibidir!"[705]

YASAK ALIŞ-VERİŞ TÜRLERİ

Esnaf ve tüccar dinin geçersiz saydığı alış-veriş türlerinden kaçınmalıdır. Bunlar; aldatma, tehlike, fiyat ve sıfatta belirsizlik içeren ve bir satışta iki satış bulunduran alış-veriş çeşitleridir.

İki satış bulunması; satışı hem geçerli kabul etmek ve hem de şarta bağlamak gibi bir işlemle yapmaktır.

Yanında bulunmayan veya satın alıp da henüz eline geçmeyen bir şeyin satışını yapmamalıdır.

Borcu borç ile satmamalıdır.

Meyveler belli bir olgunluğa gelmeden ve sağlıklı olup olmadıkları belli olmadan alınıp-satılmamalıdır. Mesela hurmalar kızarıncaya veya sararıncaya kadar, üzümler ise yumuşamadıkça veya kararmadıkça satışı yapılmamalıdır.

---

[703] İbnu Ebi'd-Dünya, K. Samt, No: 604; Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 9432; Ebu Nuaym, el-Hıyle, VI, 48, VIII, 263.

[704] Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 4885.

[705] Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 9464; Taberânî, el-Evsat, No: 8645; Ebu Nuaym, el-Hıyle, VI, 248; İbnu Adiyy, el-Kâmil, 2/249, 3/169.

Resûlullah (s.a.v) "neceş" satışını yasaklamıştır.[706] Neceş; alıcı olmadığı halde müşteri kızıştırmak ve değerini arttırmak için bir ürüne fiyat vermektir.

Altın ve inciden yapılmış kolye gibi çok parçalı olanların her tarafını iyice incelemeden satın almamalıdır. Sünnete uygun olan budur.

Aylık ve yıllık artışlarla yapılan alış-verişlerden kaçınmalıdır; çünkü bu mekruhtur.

Faize bulaşmak ve dinin öngördüğü alış-veriş çeşitleri dışına çıkmak gibi sebeplerle batıl/hükümsüz sayılan satış işlemlerinden de sakınmalıdır; çünkü bunlar, kişinin dini yönden eksilmesine ve kazancının da kirlenmesine yol açar.

Bu gibi ticari ilişkilerde kendisine kapalı kalan yerleri, ilim ve fetva ehli kimselere sormalıdır. Onlardan aldığı cevaplara göre, dinini korumada ihtiyatlı davranmak için vera ehli ve takva sahibi kimselerin yollarını tutmalıdır. Bu konularda nefsine dikkat etmeli, ahiretini görmezden gelmemelidir. Böyle yapması kendisi için daha hayırlı ve başarıya ulaşması için daha gereklidir.

Son zamanlarda ortaya çıkan, herkes tarafından bilinmeyen yeni meslek ve kazanç yollarından kaçınmak gerekir. Bunların çoğu, bizden önce yaşamış olan selefin döneminde mevcut olmadığı için bid'at ve mekruh hükmüne girer.

Günah işlemeye sebep olan her türlü alet ve edevatı imal etmek de günahtır. Dolayısıyla bunların imal ve satışı da yapılamaz; çünkü bunları yapıp satmak günah işlemeye yardım etmek gibidir. Dinin kötü gördüğü ve bid'at saydığı bir iş karşılığı alınan her mal da kötü ve bid'attır. Bir günahkar veya isyankara yardım eden herkes, tıpkı onu işleyen gibi onun günah ve bid'atına ortaktır.

Bu sayılan yollardan herhangi biri ile mal elde etmek, bir malı batıl yolla yemektir. Haram yiyen bir kişi hem kendi nefsini hem de kardeşini kat-

---

[706] Buhari, Büyu', 60; Şurut, 11; Müslim, Büyu', 13; Ebu Davud, Büyu', 44; Nesai, Büyu', 16, 17; İbnu Mace, Ticarat, 14.

letmiş olur; çünkü kardeşinin haram yemesine kendisi sebep olmuştur. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurur:

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin!"[707]

Ayet-i kerimenin devamında ise şöyle buyurulur:

"Birbirinizi öldürmeyin!"[708]

Bu yol, müminlerin tutması gereken bir yol değildir; çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir!*"[709]

GEÇİM DERDİ AHİRETİ UNUTTURMAMALI

Çarşı-pazar esnafının geçim meşgalesi, kendisini ahiret işinden alıkoymamalı; dünya ticareti ahiret ticaretine engel olmamalıdır. Dünya pazarından faydalandığı gibi ahiret pazarından da faydalanmasını bilmelidir; çünkü o iman sahibi bir kimsedir ve yeryüzünde Allahu Teala'nın evleri olan mescitlerin ahiret pazarı olduğunu iyi bilir.

Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurur: "*Onlar, hiçbir ticaret ve alışverişin kendilerini Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymadığı kimselerdir.*"[710]

Başka bir ayet-i kerime de şöyledir:

"Onlar öyle evlerdir ki Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam O'nu tesbih ederler."[711]

Öyleyse kişi, günün iki tarafını (sabah ve akşamı) Yüce Mevla'sının hizmete tahsis etmeli; evinde güzel bir şekilde zikrini yapmalı ve O'nu tesbih etmelidir.

---

[707] Nisa 4/29.
[708] Nisa 4/29.
[709] Nisa 4/115.
[710] Nur 24/37.
[711] Nur 24/36.

Hazret-i Ömer (r.a) bu konuda tüccarlara şöylece emir verirdi:

"Günün ilk vaktini Allahu Teala'ya tahsis edin, kalan kısmını da kendinize ayırın!"

Bu konuda seleften gelen nakillere göre, onlar günün ilk vaktini ahirete, son kısmını da dünyaya ayırırlardı. Hatta denilir ki; börek ile paçayı kış mevsiminde çocuklar ile gayr-i müslimlerden başka kimseler satmazdı; çünkü börekçiler ve paçacılar güneş doğuncaya kadar mescitte bulunurlardı.

Yine anlatıldığına göre; önceki salihler ikindi namazından sonra mescitte toplanırlar, zikir ve tesbihat ile meşgul olurlardı. Onlar bu durumda iken mescide gelen biri onların namaz için beklediklerini zannederek: "İkindi namazını kıldınız mı?" diye sorardı. Halbuki onlar güneş batıncaya kadar o şekilde zikir ve tesbih için otururlardı. Bu yol artık tamamen unutulmuş ve terk edilmiş bir durumdadır. Bunu uygulayan kişiler bu güzel adeti ihya etmiş olurlar.

Ariflerden biri şöyle der: "İnsanlar üç kısımdır:

1- Ahiretleri için dünyalarını ihmal edenler. Bunlar, kurtulanlardır.

2- Dünya kazancı ile ahirete hazırlık yapanlar. Bunlar, başarıya ulaşan kimselerdir.

3- Dünyalık için ahiretlerini ihmal edenler. Bunlar ise, helak olup gidenlerdir.

Alimlerden biri bundan daha öteye giderek şöyle der: "Allahu Teala'ya muhabbeti olan yaşar, dünyaya muhabbet besleyen şaşar ve ahmak olanlar ise boşu boşuna sabah gider akşam geri döner!"

Abdullah b. Ömer (r.a) çarşıya girdiği zaman şöyle derdi: "Allahım! Küfürden, fasıklıktan ve çarşıyı kuşatan kötülüklerden sana sığınırım! Allahım! Günahkarların yalan yere yeminlerinden ve zarar veren alış-verişten sana sığınırım!"

Çarşıya girerken Allahu Teala'yı zikreden kişilerin, bunu yapmayanlara karşı bir üstünlükleri vardır. Öyleyse kişi, insanların çoğunun gaflette

bulunduğu ve alış-veriş ile meşgul olduğu çarşı ve pazarlarda Rabb'ini zikretmeye önem vermelidir.

Hasan-ı Basrî (rah), çarşı-pazarlarda Allah'ı zikredenler hakkında şöyle der: "Onlar kıyamet günü, yüzlerinde dolunayın parlaklığı gibi bir aydınlık ile ve güneş gibi bir güzellik içinde gelirler. Çarşı ve pazarlarda istiğfarda bulunan kimselerin, orada bulunanların sayısınca günahları affedilir."

Bu hususta gelen kapsamlı bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Gafillerin arasında Allah'ı zikreden kişi; savaştan kaçanlar arasında sebat edip savaşan ve ölüler arasında diri kimse gibidir!"[712]

Özellikle çarşı-pazar yerlerinde yapılan zikir hakkında gelen bir hadis şöyledir:

"Bir kimse çarşıya girdiği zaman: Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerike lehu. Lehül-mülkü ve lehül-hamdü yuhyî ve yümîtü ve hüve hayyün lâ yemût bi yedihil- hayru ve hüve alâ külli şeyin kadîr"[713] ***derse, kendisi için bir milyon sevap/iyilik yazılır!"***[714]

Muhammed b. Vâsi' ve İbnu Ömer (r.a), sırf Yüce Allah'ı zikrederek bu fazileti elde etmek için pazar yerlerine girerlerdi.

Çarşı ve pazarlara girdiğin zaman lâ ilâhe illallah zikrini söylemeyi ve zikri asla ihmal etme; çünkü bunlar, o vaktin amelleridir. Allah'ı zikretmek ve geçimini temin etmek dışında çarşılarda bulunmayın.

Çarşıda bulunduğun vakit namaz için ezan okunduğunu duyduğun anda, hemen mescide yönel. Cemaati kaçırmaktan sakın; çünkü cemaatle namazı terk edenler, bazı alimlere göre fasık olurlar. Ancak vakit geniş

---

712 Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 9797; el-Mu'cemu'l-Evsat, No: 273; Bezzâr, el-Müsned, No: 3060; Ahmed b. Hanbel, ez-Zühd, s. 295; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 4310, 4311; Beyhakî, Şuabu'l-İman, I, 565; Ebû Nu'aym, el-Hilye, 4/268; Heysemî, Ez-Zevaid, X, 85.

713 Manası: *"Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir, ortağı yoktur. Mülk onundur, hamd O'na aittir! O, diriltir ve öldürür; kendisi hep diridir, asla ölmez. Bütün hayırlar O'nun elindedir. Onun her şeye gücü yeter."*

714 Tirmizî, Deavat, 36; İbnu Mace, Ticârât, 40; Hâkim, el-Müstedrek, I, 538; El-Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, No: 2523.

olur ve başka bir mescitte cemaatle namaz kılma niyetinde olur ise, bu durumda hemen mescide gitmesi gerekmez.

Selefin nazarında, imam ile birlikte başlama tekbirine ulaşmak, ölünceye kadar elde edecekleri kazançtan daha sevimli idi. Aynı şekilde, başlama tekbirini kaçırmak da bütün dünya malını kaybetmekten daha kötü idi. Akıl ve basiret sahibi kimseler bunu kolayca anlayabilirler.

Selef-i salihin içinden çarşı ve pazar esnafı olanlar, ezanı duyar duymaz hemen mescide koşarlardı. Farz için kamet getirilinceye kadar nafile namaz kılarlardı. Namaz vakitlerinde çarşılarda esnaf bulunmaz, gerekli ihtiyaçları karşılamak üzere çocuklar ve gayr-i müslimler onların yerinde kalırdı. Bu kimseleri tüccarlar, kendileri mescide gittikleri zaman dükkanlarını beklemeleri için belli bir ücret karşılığında tutarlardı. Bu da, artık silinip gitmiş güzel adetlerden biridir. Bununla amel eden kişiler onu yeniden hayata geçirmiş olurlar.

"Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymadığı insanlardır."[715] Bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle denilir:

"Eskiden demirciler ve ayakkabıcılardan biri, çekicini havaya kaldırdığında veya bizini deriye geçirdi anda ezan sesini işitirlerse; çekici vurmadan ve bizi çıkarmadan hemen namaza yönelirlerdi."

Vehb'in rivayet ettiğine göre İmam Mâlik şöyle demiştir:

"Bir kimse Cuma günü ezandan sonra satış yaparsa, bu satış feshedilir."

Hür olduğu halde ticari faaliyetine devam eden ve namaz kılmaya gitmeyen kişinin durumu sorulunca: "Rabb'inden bağışlanma dilemelidir!" şeklinde cevap vermiştir. Rabia ise aynı kişi hakkında; "Zulmetmiş ve kötülük işlemiş olur!" demiştir.

İmam Mâlik der ki: "Cuma günü, ezan okunduktan sonra imam namazdan çıkıncaya kadar alış-veriş haramdır."

---

[715] Nur 24/37.

SANAT ERBABININ DİKKAT EDECEĞİ HUSUSLAR

Sanat erbabı kimseler, haram ve süslü eşyalar imal etmekten uzak durmalıdır. Bu anlama gelen süsler, eğlence için yapılan boş işler, resimler, nakışlar, fildişi oymalar, fildişi üzerine yapılan ince nakışlar, alçıdan yapılan süslemeler ve göz alıcı renklerle yapılan boyamalar gibi işlerde çalışmak mekruhtur. Bundan dolayı alınan ücretler ise şüpheli duruma düşmektedir.

Seleften bir zat: "Evlatlarınız için güzel sanatlar seçin!" derdi.

Huzeyfe (r.a) şöyle demiştir: "Her sanatkarı ve sanatını yaratan Allahu Teala'dır!"

Selef/önceki büyükler, yemek ve un satmayı mekruh sayarlardı. Bunların satışlarının mekruh olduğu hakkında Resûlullah'tan (s.a.v) hadis rivayet edilmiştir.

Konuyla ilgili bir rivayette şöyle denilir:

"Allahu Teala, sanatında iyi usta olan kimseyi sever."[716]

Başka bir hadiste şöyle buyurulur:

"Allahu Teala, bir kulun iş yaptığı zaman onu sağlam şekilde yapmasını sever!"[717]

Hadisin diğer lafzında: "***... mükemmel şekilde yapmasını sever***" şeklindedir.

Ariflerden biri, adamın birisine şu nasihatte bulunur:

"Çocuğunu şu iki satıcılıkta ve şu iki sanatta çalışmasına izin verme! İki satıcılık; yemek ve kefen satıcılığıdır; çünkü bunu satanlar; yiyeceklerin pahalı olmasını ve insanların ölmelerini temenni ederler. İki sanat ise;

---

[716] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 13200; Taberânî, el-Evsat, No: 9097; Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, No: 1237; Heysemî, Mecmau'z-Zevâ'id, IV, 62; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 1873.

[717] Tabarani, el-Evsat, No: 901; Ebu Ya'la, Müsned, No: 4386; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5313; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 98; Suyuti, es-Sağîr, No: 1861; Elbani, Sahiha, No: 1113.

kasaplık ve kuyumculuktur. Kasaplık, kalplerin katılaşmasına sebep olur. Kuyumculuk ise, dünyayı altın ve gümüşler ile süslemeye çalışır."

Osman eş-Şahhâm, Muhammed b. Sîrîn'in (rah) tellallığı mekruh gördüğünü nakleder.

Said de Katâde'nin (rah) tellallık ücretini mekruh saydığını belirtir.

Araplar: "Canlı malı sat, ölü satın al!" derlerdi. Bu söz ile, telef olmasından korkulan hayvanın ücretini geri vermeyi hoş karşılamadıklarını ifade ederlerdi. Bu yüzden, canlı olmayan şeyleri satın almayı daha doğru bulurlardı. Onun için Araplar kumaş ticaretinden hoşlanırlardı.

Said b. Müseyyeb (rah) şöyle der: "Benim nazarımda kumaş ticaretinden daha sevimli bir iş yoktur; çünkü onda yemin bulunmaz."

Bu manada gelen bir rivayette şöyle denilir:

"Eğer cennet ehli ticaret yapacak olsalardı kumaş ticareti yaparlardı. Eğer cehennemde bulunanlar ticaret yapacak olsalardı sarraflık yaparlardı."[718]

Hasan-ı Basrî ve Muhammed b. Sîrîn (rah) sarraflığı mekruh ticaretler arasında saymışlardır. Hasan-ı Basrî'ye (rah) sarraflık yapanların durumu sorulduğunda: "Onlar, genelde fasık kimselerdir; gölgelerinden yararlanmayın ve arkalarında namaz kılmayın!" demiştir.

Bahçecilik, hamallık, tuzculuk, hamam işletmeciliği, hırkacılık ve berberlik gibi işlerle uğraşanlar da bunlara benzer.

Şu on meslek ile uğraşanlar, sanat ehlinin iyileri ve hayırlıları arasında sayılmışlardır: Saraçlık, ticaret, taşımacılık, terzilik, ayakkabıcılık, çamaşırcılık, mestçilik, demircilik, dokumacılık, kara ve deniz avcılığı ve kağıtçılık.

Abdulvehhâb el-Varrâk şöyle der: "Ahmed b. Hanbel (rah) bana: "Mesleğin ne?" diye sordu: "Kağıtçılık!" diye cevap verdim. Bana; "Kazan-

---

[718] Bkz: Ebu Ya'la, Müsned, No: 106; İbnu Asâkir, Tarihu Dımeşk, 36/209; Taberânî, el-Mucemu's-Sağîr, No: 699; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 416; İbnu Hacer, el-Metalib, I, 381.

cın helal, mesleğin de güzel! Eğer beden gücüyle bir iş yapmam gerekseydi senin mesleğini seçerdim!" dedi. Sonra da: 'Yazarken sadece asli vasıfları kaydet; açıklamaları ve bütünü ilgilendirmeyen şeyleri dışarıda bırak!' diye tembihte bulundu."

Malik b. Dînâr (rah) kağıtçılık yapardı. Selef bu mesleği yapabilecek güçte idi ve bu mesleği seçmeyi diğerlerine tercih ederlerdi.

HAYIR İŞLERİNDEN ÜCRET ALINIR MI?

Kulu Allahu Teala'ya yaklaştıran her iş, ahiret amelidir, güzeldir ve din tarafından övülür. Bunlar için ücret almak mekruhtur. Kur'an-ı Kerîm ve ilim öğretme, zikir meclislerinde bulunma, Ramazan'da insanlara namaz kıldırma, cenaze yıkama ve buna benzer işler karşılığında ücret almak gibi; çünkü bu ameller aslında ahiret ticareti sayılmaktadır; bunların ücretleri ancak ahirette alınabilir. Ahiret ticareti karşılığında dünyada bir ücret alan kimseler; bu amelleri sırf Allahu Teala'nın rızası için yaparak sabredenlerin ahirette aldıkları sevabı gördükleri zaman büyük bir hüsrana uğrarlar.

Nitekim Resûlullah (s.a.v), Osman b. Ebi'l-Âs'a (r.a) şöyle buyurur: ***"Okuduğu ezan için ücret almayan bir müezzin edin!"***[719]

Ebu Ubâde (r.a) birine Kur'an-ı Kerîm'den bir sure öğretmişti; adam da kendisine bir yay hediye etti. Efendimiz (s.a.v) kendisine: "***Allahu Teala'nın sana ateşten bir yay geçirmesini ister misin?***"[720] deyince, yayı geri verdi.

KARABORSADAN SAKINMAK

Tüccar, insanların azık olarak kullandığı temel yiyecek maddelerini stok edip karaborsacılık yapmamalıdır. Stokçuluğun en kötüsü ise, bütün insanların azığı niteliğinde olan buğday stoku yapmaktır; çünkü bunu yapanlar hakkında şiddetli tehditler ihtiva eden rivayetler gelmiştir.

[719] Ebu Davud, Salât 40; Tirmizî, Salât 155; Nesâî; Ezân 32.

[720] Bkz: Ebu Davud, Büyu', 36; İbnu Mace, Ticarat, 8; Ahmed, Müsned, V, 315.

Huzeyfe (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Kim müslümanların yiyeceği olan bir şeyi stok yaparsa bizden değildir."[721]

Başka bir rivayet şöyledir:

"Bir yiyecek maddesini kırk gün stok edip sonra sadaka olarak dağıtan kimse, bunun karşılığında sadaka sevabı kazanamaz; sadece yaptığı stokçuluğun günahını temizlemiş olur!"[722]

Denilmiştir ki:

"Kim kırk gün karaborsacılık yapsa, bir cana kıymış gibidir."

Başka bir rivayette şöyle denilir:

"Kim karaborsacılık yaparsa, Allahu Teala onu cehennemin en büyük yerine atar."[723]

Hazret-i Ali de (k.v.): "Kim bir yiyecek maddesini kırk gün stok yaparsa kalbi katılaşır!" der. Yine ondan gelen bir rivayete göre o; stok yapılan yiyecek maddesini yaktırmıştır.

Karaborsayı terk etmenin fazileti hakkında şunlar varid olmuştur:

"Bir kimse yiyecek maddesi getirir ve onu günün fiyatı ile satarsa, onu sadaka olarak dağıtmış gibi olur." Diğer rivayette: "... bir köle azat etmiş gibi olur" şeklindedir.

Alimlerin bir kısmı karaborsacılığa giren maddeler arasında şunları sayar: Hububatın bütün çeşitleri ve yiyecekler; mercimek, bakla, yağ, bal, tahin, peynir, hurma ve zeytinyağı. Bunlardan herhangi birini stok yapmak mekruhtur.

---

721 İhtikar yapanın/ihalkın htiyacı olan malı saklayanın Yüce Allah'tan uzak olduğunu bildiren hadisler için bkz: Ahmed, Müsned, II, 33; Ebu Ya'la, Müsned, No: 5746; Bezzar, Müsned, No: 1311; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 100.

722 Ali el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 9720. (İbnu Asakir, Muaz'dan rivayet etmiştir.) Münziri, hadisi Rezzin rivayet etmiştir, fakat kaynağını bulamadım der. Bkz: Münziri, et-Terğıb, No: 2649; Suyuti,es-Sağır, No: 8332.

723 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 27, Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XX, 209; Hakîm, el-Müstedrek, II, 12; Heysemî, Ez-Zevaid, IV, 101.

Buna benzer bir görüş: "*Kim orada zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız*"[724] ayet-i kerimesi ile ilgili olarak İbnu Abbas'tan (r.a) nakledilmiştir. İbnu Abbas (r.a), karaborsacılığın da burada anlatılan zulüm kapsamına girdiğini söylemiştir.

Selef-i salihten birinden şöyle nakledilir: Bu zat Vâsıt şehrinden içi buğday dolu bir gemi hazırlaarayak Basra'ya göndedi. Orada bulunan vekiline de şunları yazdı: "Gönderdiğim buğdayı sana ulaştığı gün sat, ertesi güne bırakma!" Fiyat konusunda da ona bir genişlik tanımıştı. Buğday yüklü gemi ulaşınca, Basra'da bulunan tüccarlar buğdayı satmakla görevli vekile: "Bu gün satmayıp Cuma gününe ertelersen birkaç kat daha fazla kar edersin!" dediler. Adam da satmayıp bekletti. Cuma günü sattı ve birkaç kat fazla kar etti. Durumu bir mektup yazarak malın sahibine bildirdi. Mal sahibi salih zat ona şöyle cevap yazdı:

"Be hey adam! Biz dinimizi selamette tutarak bunun üçte birini kazanmaya kanaat etmiştik! Fakat sen bizim sözümüze aykırı hareket ettin ve bizim adımıza bir suç işledin. Bu mektubum sana ulaşır ulaşmaz, malın tamamını Basra'nın fakirlerine dağıt. Böyle yapmakla, bir kârım ve zararım olmadan keşke karaborsacılık suçundan kurtulabilsem, buna razıyım."

Şeyhimiz Abid Muzaffer b. Sehl bize şunu anlattı: "Gaylan el-Hayyât'tan şunları duydum: Bir defasında Seriy es-Sakatî (rah) bir kürr[725] (altı merkep yükü) bademi altmış dinara satın aldı. Etiketin üzerin üç dinar kar ekleyerek satışa sundu. Bu sırada bir kürr bademin fiyatı doksan dinara yükseldi. Tellalın biri yanına geldi ve aralarında şu konuşma geçti. Tellal:

- Bu bademi satın almak istiyorum! Seriy es-Sakatî:
- Buyur al! Tellal:
- Fiyatı ne kadar? Seriy es-Sakatî:
- Altmış üç dinar! Tellal:
- Bademin bir kürrünün fiyatı doksan dinar oldu! Seriy es-Sakatî:

[724] Hac 22/25.
[725] Bir kürr, altı merkeb yüküne veya 720 sa'a eşittir. Bir sa' yaklaşık 2917 gramdır.

- Ben, Allahu Teala ile kendi aramda bir akid yaptım. Bu fiyata satmak bana helal olmaz; bunu altmış üç dinardan yukarı satmam! Tellal:

- Ben de Allahu Teala ile kendi aramda bir akid yaptım. Benim de bu fiyata almam helal olmaz; ben de hiçbir müslümanı aldatmayacağıma söz verdim. Bunu ancak doksan dinara satın alabilirim!

Bu karşılıklı konuşmadan sonra, ne tellal malı aldı ne de Seriy es-Sakatî malı sattı.

Anlatıldığına göre; Tâbiûndan bir zatın Basra'da işlerini takip eden bir adamı vardı. Şeker yükü hazırlayarak Basra'da bulunan adamına gönderdi. Burada görevli olan adam; bulundukları sene içinde şehirdeki şeker kamışlarına afet isabet ettiğini bildirerek daha fazla şeker istedi. Tabiundan olan zat da daha fazla şeker satın alarak ona gönderdi. Şeker piyasası açılınca bu ticaretten otuz bin dinar kazandı.

Tâbiûndan olan zat, kazandığı otuz bin dinarı alarak evine gitti. Bütün gece boyunca bu ticareti üzerinde düşündü. Sonra kendi kendine: "Otuz bin dinar kazandım ama, müslümanlardan birine karşı samimi davranma görevini ihmal ettim!" dedi.

Sabah olunca, erkenden şeker satın aldığı adamın yanına vardı. Otuz bin dinarı ona vererek şöyle dedi: "Bu senin hakkın, Allah sana mübarek kılsın!" Şeker satıcısı: "Bu da nereden geldi?" diye sordu. O da: "Senden şeker satın aldığımda, durumu olduğu gibi sana aktarmadım. Basra'daki adamım, bu sene orada şeker kamışı mahsulüne afet eriştiğini söylemişti. Ben bu bilgiyi sana vermedim. Bildirseydim belki sen bana şekerini satmak istemeyebilirdin" dedi. Şeker satıcısı da: "Allah sana merhamet eylesin! Şimdi söyledin ya! Ben sana helal ediyorum!" dedi.

Adam parayı olarak tekrar evine döndü. O geceyi de uykusuz geçirdi. Yine bu konuyu düşünüyordu. Kendi kendine: "Adama gerçeği söylemedim! Alış-verişte bir müslümana karşı samimi davranmadım! Belki de adam benden utandığı için parayı geri verdi" diyerek sabahladı. Yine sabah erkenden satıcının yanına vardı. Ona: "Allah sana afiyet versin, bu senin malın!" diyerek otuz bin dinar parayı adama verdi.

Süleyman et-Teymî der ki: Muhammed b. Sîrîn (rah), içi rahat etmediği için bir meseleden dolayı kırk bin dirhemi terk etmişti. Halbuki alimler bunu almakta bir sakınca olmadığı konusunda görüş birliği içindedirler. Onların gösterdiği bu hassasiyetin arkasında dine bağlılık yatmaktaydı.

SATICININ DİKKAT ETMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Satıcı, malını övmekten, süslü sözlerle satmaya çalışmaktan sakınmalıdır. Alıcı da, malı kötülemekten ve satıcıyı aldatmak için mevcut olmayan bir kusur ile ayıplamaktan kaçınmalıdır.

Bu maksatla yapılan yeminler büyük günahtır ve kazancı yok edici niteliktedir. Selef-i salih bu konuda çok sıkı davranırlardı.

Ebu Zerr (r.a) şöyle der: "Bizler, Allahu Teala'nın kendisine rahmet nazarı ile bakmayacağı kimseler arasında günahkar tüccarı da sayardık. Yine biz, bir malı kendisinde bulunmayan özellik ile övmeyi günah kabul ederdik!"

Yunus b. Ubeyd ipek tüccarı idi. Bir müşteri gelerek kendisinden elbiselik ipek istedi. Yunus, dükkanda çalışan kişiye ipek toplarını çıkarmasını söyledi. Adam ipek kumaşın topunu açarken: "Allah'tan cenneti isterim!" dedi. Yunus, bu sözün kumaşı övme manasına gelmesinden korkarak, tezgahtara topu kapatmasını emretti ve satış yapmaktan vazgeçti.

Anlatıldığına göre, Yusun'un dükkanında iki çeşit elbise bulunuyordu. Bunlardan birinin fiyatı dört yüz, diğeri ise iki yüz dirhem değerinde idi. Kendisi namaz kılmaya gidince, satış yapmak üzere yeğenini dükkanda bıraktı. Bu sırada bir bedevi gelerek dört yüz dirhemlik elbiseden bir tane vermesini istedi. Dükkanda bulunan kişi, iki yüz dirhemlik elbiseden çıkarıp gösterdi ve bu elbisenin güzel olduğunu söyledi. Bedevi buna rıza göstererek elbiseyi satın aldı ve gitti.

Elbise elinde olduğu halde çarşıdan çıktı ve elbiseye bakarak gitmekteydi. Tam su sırada mescitten çıkmakta olan Yunus b. Ubeyd ile karşılaştı. Yunus, elbiseyi görünce hemen tanıda ve: "Bunu kaça aldın?" diye sordu. Bedevi: "Dört yüz dirheme!" diye karşılık verdi. Yunus: "Bu elbise

bu kadar etmez; bunun fiyatı iki yüz dirhemdir!" dedi. Bedevi: "Be hey adam! Bu elbise bizim beldemizde beş yüz dirhem eder!" dedi.

Bu konuşmadan sonra Yunus: "Din adına samimi davranmak bütün dünyanın malından daha hayırlıdır!" diyerek bedeviyi elinden tutarak dükkana getirdi. Sonra yeğenine:

"Allah'tan korkman gerekmez miydi? Bu kadar fazla kâr ederek müslümanlara karşı samimi davranışı terk etmekten utanmadın mı?" diyerek çıkıştı; yeğeni de: "Vallahi adam elbiseyi kendi rızası ile aldı" deyince; Yunus: "Adam kabul etmiş olsa bile; sen, kendin için kabul etmediğin bir şeyi o adam için de kabul etmemen gerekirdi!" dedi ve bedeviye iki yüz dirhemi geri verdi.

Buna benzer bir davranış Muhammed b. El-Münkedir'den nakledilir. Bunun dükkanında Necid ve Basra taraflarından gelen çeşitli kumaşlar satılmaktaydı. Necid kumaşlarının fiyatı beşer dirhem ve Basra kumaşlarının fiyatı ise onar dirhem idi. Bir gün dükkanında tezgahtarını bırakarak gitmişti. O da fahiş fiyatla; beş dirhemlik olan kumaşı on dirheme bedevinin birine satmıştı. Muhammed b. El-Münkedir dükkana geldiğinde Necid kumaşlarında eksilme olduğunu farketti, tezgahtarın bunu fahiş fiyat ile sattığını anlayarak dedi ki; "Yazıklar olsun sana, bizi mahvettin! Çabuk git, bedeviyi çarşıda bul!"

Tezgahtar gün boyu bedeviyi arayarak sonunda adamı buldu ve dükkana getirdi. Muhammed b. El-Münkedir gelen bedeviye:

- Adamım bir hata yapmış; fahiş fiyatla satmış. Beş dirhemlik kumaşı sana on dirheme vermiş! dedi. Bedevi şöyle karşılık verdi:

- Muhterem, ben bu fiyatı kabul ettim! Muhammed:

- Sen kendin için bu fiyata razı olsan bile, biz ancak kendi nefsimiz için razı olduğumuz şeye senin için rıza gösterebiliriz! İstersen on dirhemlik kumaş al, istersen beş dirhemi sana geri verelim! Yahut kumaşı bize iade et, biz de sana paranı geri verelim!" dedi.

Sonra bedeviye beş dirhemini verdi. Bedevi oradan ayrılırken, bu zatın kim olduğunu sordu. Kendisine o zatın Muhammed b. El-Münkedir olduğunu söylediler. Bu söz üzerine adam: "Lâ ilâhe illallâh! Çölde kuraklık olduğunda biz bu zatın ismini vesile edinerek yağmur duasına çıkarız!" dedi.

Alimlerden birine; alış-verişte verâ sahibi olmanın nasıl gerçekleşebileceği soruldu. Alim:

- Alış-verişte verâ sahibi olmak ancak hakiki manada samimiyet ile gerçekleşir! dedi. Soruyu soran:

- Peki bu nasıl olacak? diye sordu. Alim dedi ki:

- Herhangi bir şeyi sattığın zaman bakarsın; eğer on liraya sattığın şeyi kendin on liraya satın almayı kabul ediyorsan samimiyetin hakikatine ulaşmış sayılırsın! Şayet on liraya sattığın şeye sen sadece dokuz lira veriyorsan; sen kendin için razı olmadığın şeye başkası için rıza gösterdiğin için gerçek samimiyeti kaybetmiş olursun. Samimiyetin bulunmadığı yerde de verâ bulunmaz!

Denilmiştir ki: Kişi kıyamet günü, dünyada kendisine bir şey sattığı kimselerin, hatta bu kişilere sattığı eşyaların sayısında hesap yerinde durdurulur ve tek tek hepsi için, bunlara nasıl satış yaptığı ve muamelede bulunduğu konusunda hesaba çekilir.

Bir zat şunu anlatır: "Vefat etmiş tüccardan birini rüyamda gördüm. Kendisine: "Allahu Teala sana nasıl muamelede bulundu?" diye sordum. Bana: "Benim karşıma elli bin sayfalık amel defteri çıkardılar! "Bunların hepsi benim günahlarım mı?" diye sordum; bana, bunun dünyada iken alış-verişle ilgili olarak insanlara yaptığım muameleler hakkında olduğunu, her insana yapılan muamele için bir sayfa ayrıldığını söylediler."

ÖLÇÜDE TİTİZ OLMAK

Satış yapan esnaf, terazi ile satış yapıyor ise; satarken ve verirken ağır gelecek şekilde tartıp vermelidir. Alırken de kendi tarafının hafif olma-

sına dikkat etmelidir. Bir kimse alırken ağır tartıyor ve satarken hafif tartıyor ise onun hesabı çok çetin olacaktır!

Hikmet sahibi zatlardan biri şöyle der: "Bir insan bir tanecik karşılığında cehennemin veyl deresini satın almak ister mi? Öyleyse, alırken kendisi için biraz eksik tutsun, verirken de alan kişi için bir miktar fazlalık versin; çünkü Allahu Teala: "*Ölçüde, tartıda eksiklik yapanlara veyl (cehennem) olsun!*"[726] buyurmaktadır.

Bu ayet ile, tartıda bir iki tane ağırlığı kadar eksik tartanların durumu anlatılmaktadır. Bu kimseler; Allahu Teala'yı hakkıyla tanıyamadıkları ve ahirete olan imanlarının zayıflığı sebebiyle, tartıda yaptıkları hile ile kazandıkları bir iki buğday tanesi karşılığında, genişliği yerlerle gökler kadar olan cenneti satmakta; Tûbâ cenneti karşılığında cehennemin veyl deresini satın almaktadırlar."

Denilmiştir ki; ölçü ve tartıda yapılan haksızlıktan geri dönmek asla mümkün olmaz. Haksızlık yapılan kişileri tek tek bulmak mümkün olmadığı için, bu günahtan dolayı yapılan tevbe de geçerli olmaz!

Bu konuda Resûlullah'tan (s.a.v) gelen bir rivayet şöyledir:

Resûlullah (s.a.v) bir şey satın aldı. Satıcıya bedel olarak ödeyeceği şeyi verince:

"*Tart ve biraz da fazla koy!*"[727] buyurdular.

Fudayl b. Iyâz (rah), oğlu Ali'nin altın para üzerindeki sürme lekelerini ovalayarak yıkadığını gördü. Oğlu altını temizlemek istiyor ve bozdururken sürmenin vereceği ağırlıktan dolayı haksızlık yapmaktan kaçınmak istiyordu. Onu bu halde gören babası kendisine şöyle dedi:

"Yavrucuğum! Senin yaptığın şu iş, otuz hacdan daha faziletlidir!"

Seleften bir zat şöyle der: "Gündüz sürekli terazi kullanan ve yemin ederek satış yapan, sonra da bütün gece uyuyan tüccarın nasıl kurtuluşa ereceğine şaşmak gerekir doğrusu!"

---

[726] Mutaffifin, 83/1.

[727] Ebu Davud, Büyu', 7; Tirmizi, Büyu', 66; İbnu Mace, Ticarat, 24; Darimi, Büyu', 47; Ahmed, Müsned, IV, 352.

Süleyman (a.s) der ki: "Tıpkı yılanın iki taşın arasına girdiği gibi, günah da sinsice alış-veriş yapan iki kişinin arasına girer!"

Seleften bir zat, erkekliği olmayan ve bu yüzden hem kadınların hem de erkeklerin arasında bulunan birinin namazını kıldırır. Kendisine: "Bu adam fasık biridir, şöyledir, böyledir... bunun namazını nasıl kıldırırsın?" diye çıkışırlar. Onlara cevap vermeyip sükut eder. Çıkışan kişi aynı sözleri bir kez daha tekrar eder. Buna da sükut ile karşılık verir. Adam bir daha aynı sözleri söyleyince ona dedi ki: "Bunları söylemekten vazgeç! Sanki ölen adamın, biriyle satın aldığı ve diğeriyle satış yaptığı iki ayrı terazisi varmış gibi aleyhinde konuşuyorsun!"

Seleften olan o zat bu sözleri ile; alış-verişte tartının önemini vurgulamakta ve nasihat etmekteydi. Yani, tartıda haksızlık yapmanın kul hakkını ilgilendiren çok büyük bir zulüm olduğunu; fasıklığın ise, kişinin kendi şahsını ilgilendiren zulüm olduğunu söylemek istiyordu.

Başkalarına haksızlık etmekle kişinin kendisine kötülük etmesi arasında elbette çok büyük fark bulunmaktaydı; çünkü genelde halk, zayıf, bilgisiz ve dalgın kimselerden oluştuğu için, bunlar yarın hesap gününde haklarının karşılığını tam olarak almak isterler. Allahu Teala ise; her şeyi bildiği, cömert olduğu ve hiçbir şeye ihtiyaç duymadığı için haklarını alma hususunda daha müsamahalı davranır.

Satıcıdan herhangi bir şey alan kişi, satıcıdan biraz ağır tartmasını istememelidir; çünkü Allahu Teala: "***Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın!***"[728] buyurmaktadır. Yani tartıda haksızlık yapılmamasını ve kefelerin aynı seviyede tutulmasını emretmektedir. Bu da, kefelerin önlerindeki dillerinin iki taraftan birine meyletmeden aynı hizada olması ile sağlanabilir.

Abdullah b. Mesud'un (r.a) kıraatine göre ayet-i kerime: "Tartıda kendi tarafınızda fazlalık yapmayın; ölçüde kefeleri adaletle tutun, alan tarafa da eksik tartmayın!" manasına gelmektedir. Onun bu kıraati, ayet-i kerimenin aynı zamanda bir tefsiri mahiyetindedir.

---

728 Rahman 55/9.

SAHTE VE KALİTESİZ MAL SATMAKTAN SAKINMAK

Alış-verişlerde ve ticari muamelelerde sahte veya düşük kaliteli para kullanmak mekruhtur. Buna göre, gümüşten mamul bir paranın içindeki gümüşün kalitesi belli değilse, ya da bozuk gümüşten ise, yahut içine gümüş dışında başka metaller karıştığı için kıymeti belirsiz ise, bu paralar ile alış-veriş yapılamaz. Seleften bazıları bu paraların kullanımı konusunda daha ileri giderek bunların kullanımlarının kesin olarak haram olduğunu söylemişlerdir. Bu paraların kullanılmasını haram sayanlar arasında Süfyan-ı Sevrî, Fudayl b. Iyâz, Vehb b. el-Verd, Abdullah b. Mübârek, Bişr b. el-Hâris, el-Mu'âfî b. İmrân gibi zatlar vardır. Allahu Teala hepsine rahmet eylesin!

Denilmiştir ki: Bir kimse, sahte veya düşük kaliteli para ile yapmış olduğu harcamaların hepsini amel defterinde bulacak; bunların her birinin altında, kalite ve bozukluğuna göre binden beş bine kadar günah kaydedilmiş olduğunu görecektir. Bu paraların zerresi bir günah olarak kabul edilir. Zerre dediğimiz şey, güneş ışınları arasında gördüğümüz havada uçuşan toz tanecikleridir.

Alimlerden biri, Allah yolunda cihada katılıp gazi olmuş birinden şunu nakletti: Yabani eşek yakalamak maksadıyla atımı sürdüm. Atım yabani eşeklere yetişemedi, geri döndüm. Sonra yabani eşekler yine benim yakınıma kadar geldiler. Onları yakalamak için ikinci defa hamle yaptım, bu sefer de atım onlara yetişemedi. Ardından yakalamak için üçüncü defa hamle yaptım ve eşeklere iyice yaklaştım. Ancak bu sefer de atım onları yakalamama engel oldu. Halbuki atımın böyle bir huyu yoktu.

Bundan sonra üzgün bir hâlde geri döndüm. Çadırımın yanına oturdum; yaban eşeklerini neden yakalayamadığımı ve atımın neden her zamanki huyunu değiştirdiğini düşünmeye başladım. Başımı çadırın direğine koyarak uyudum. Atım da başucumda durmaktaydı. Uykumda şöyle bir rüya gördüm: Rüyamda atım benimle konuşmakta ve şöyle demekteydi: "Vallahi, yabani eşekleri yakalayıp arkama bağlamak için üç defa hamle yaptın! Halbuki dün bana yem satın alırken satıcıya verdiğin dirhemlerden biri düşük kalite idi! Bu asla olamaz!"

Gördüğü bu rüya üzerine korkuya kapılan gazi, hemen yem satan kişinin yanına gitti. Satıcıya: "Dün senden aldığım yem karşılığında verdiğim paraları bana çıkar!" dedi. Adam paraları çıkardı. Onların içinde bulunan düşük kaliteli olanını aldı ve: "Bunu sana dün aldığım yem karşılığında ben vermiştim!"diyerek onu sağlam olanı ile değiştirip oradan uzaklaştı.

Abdulvehhab der ki: Bişr el-Hâris'e, düşük kalite gümüşten yapılmış para ile alış-veriş yapmanın hükmünü sordum; bana: "Bundan dolayı Allahu Teala'nın seni affetmesini dilerim!" dedi. Aynı konuyu Süfyan-ı Sevrî'ye sorduğumda, o da bunun haram olduğunu söyledi.

Bize, Ebu Davud'un şöyle dediğin naklettiler:

"Ahmed b. Hanbel'in, ticari muamelelerde ve alış-verişlerde düşük kalite gümüşten mamul ve üzerinde sürme çapakları bulunan gümüş paraların kullanılmasını hoş karşılamadığını işittim."

Bu konuda alimlerimizden biri şöyle der: "Alış-verişte düşük kaliteli bir dirhemi kullanmak, yüz dirhem çalmaktan daha ağırdır."

Bunun sebebi şudur: Yüz dirhemi çalmak, bu işi yapan kimse tarafından işlenmiş bir günahtır. Halbuki düşük kaliteli para kullanılması, dinde sonradan ortaya çıkarılmış bir bid'attır. Bu bid'at kendisinden sonra gelenler tarafından uygulanır. Aynı zamanda müslümanların mallarını ifsat eder. Bunun günahı o kişi için yüz sene devam eder. Hatta bunun günahı, dirhem piyasada müslümanların elinde durduğu sürece daha fazla devam edebilir. Bunun yanında, para yok oluncaya ve eriyip gidinceye kadar müslümanların mallarını eksiltmeye ve bozmaya devam eder.

Öldüğü zaman ölümüyle birlikte günahları da sona eren kişiye ne mutlu! Ölümünden sonra yüz hatta iki yüz sene günahları devam eden kimseye yazıklar olsun! Bu günahlar yüzünden kabirde azap çekmeye devam eder ve günahı sona erene kadar geçen süre için hesap vermek zorunda kalır. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurur: "***Onların yaptıkları her işi ve bıraktıkları her izi yazarız!***"[729] Yaptıkları işler; hayatta iken yerine ge-

[729] Yasin 36/12.

tirdikleri işlerdir. İzler ise; öldükten sonra açtıkları çığırda gidenlerin işledikleri hayır ve kötülükten paylarına düşenlerdir.

Bu husus şu ayet-i kerimede anlatılır: "*O gün insana, önden gönderdiği ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir!*"[730]

Önden gönderilen şeyler; kişinin kendisinin yaptıklarıdır. Geriye bıraktıkları ise; çığır açıp kendisinden sonra gelenlerin o yolda işledikleri amellerdir.

Nitekim bu konuda Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurur:

"Kim kötü bir çığır açar ve kendisinden sonra gelenler o çığırda yürürlerse; onun günahı ile birlikte, o kötü yolda yürüyenlerin günahlarının bir misli kendisine yazılır! Bununla birlikte o kötülüğü işleyenlerin günahlarında herhangi bir eksilme olmaz."[731]

Düşük değerdeki gümüş parayı bilerek kullanmak, daha ağır ve büyük bir suçtur. Bunu bilmeden kullananların durumu nispeten daha hafiftir. Bu kimse, bilmediği için mazur sayılabilir; çünkü, bilmeden bu parayı kullanan kişinin, başkalarını aldatma gibi bir niyeti yoktur. Halbuki onu bilerek kullanan kişi, değeri düşük para ile başkalarını bilerek aldatmayı düşünmektedir.

Eskiden müslümanlar, din kardeşlerinin haklarını korumak ve değersiz paralar ile onları aldatmamak için, paraların değeri hakkında gerekli eğitimi alırlardı. Paraların değeri bu maksat dışında öğrenilir ise, sahibi için bela ve günah olmaktan öteye gitmez; çünkü o kişi, paranın kalitesi hakkında bilgi sahibi olmuş; fakat bu bilgisini gerekli yerde kullanmamıştır. Bu yüzden sahip olduğu bilgiden dolayı hesaba çekilir. Kendisine düşük değerde para verilmiş olan biri, bunu başkalarına vermemeli, eritip yok etmelidir. Bunun karşılığını da Allahu Teala'dan beklemelidir. Bu kimse, yaptığı bu güzel iş karşılığında, paranın her bir zerresinin ağırlığı için

---

[730] Kıyame 75/13.

[731] Bkz: Müslim, İlm, 15; Zekat, 69; Tirmizî, İlim, 10; İbnu Mace, Mukaddime, 14; Ahmed, Müsned, IV, 362; Heysemî, Mecmau'z-Zevâ'id, I, 409-410.

bir iyilik kazanır. O parayı gözden çıkarıp attığı takdirde, çok miktarda oruç ve namaz sevabı kazanır.

Eğer düşük kaliteli paraların, buna benzer paralar ile birlikte nakit olarak kullanılma imkanı var ise; bunun ile bir şey almak istediği zaman, paranın değeri ile ilgili durumu bildirmelidir. Eğer satıcı bu parayı durumunu bilerek alır ve müsamaha gösterir ise, bunda bir sakınca yoktur. Eğer paranın durumunu bildirmeden satıcıya vermiş ise, ona karşı samimi davranmamış olur. Belki de, satıcı paralar hakkında bilgi sahibi değildir.

Hazret-i Ömer'den (r.a) şöyle rivayet edilir: Elindeki dirhemleri düşük değerde olan kimse; bunları avucunun içine koysun ve çarşıda: "Bu düşük değerdeki dirheme karşılık bana ince bir elbiseyi kim verir" diye seslesin.

Bu dirhemler, içine sarı bakır ve kurşun karıştırılarak değeri düşük hâle gelmişse; onlar için bir emsal değer vardır.

İbnu Ömer (r.a), Nâfi'e (rah) şöyle der: "İkrime'nin İbnu Abbas'tan öğrendiği ilmi muhafaza ettiği gibi, senin de benden öğrendiğin ilmi muhafaza etmen, benim için düşük değerli bir dirhem kazanmaktan daha sevimlidir!" Kendisine: "Düşük değerli dirhem yerine kaliteli dirhem desen daha iyi olmaz mıydı?" dediklerinde: "İçimden böyle geldi!" diye karşılık vermiştir.

Neha'î (rah) şöyle der: "Dirhemin içinde gümüş bulunduğunda, gümüşü daha az ise, bunda bir sakınca yoktur."

Ebu Davud'un şöyle dediği nakledilir: "İshak b. Râhiveyh'e (rah) düşük değerdeki dirhemin kullanılmasını sordum: "Bunda bir sakınca yoktur" dedi. Bu söz ile, eğer paraların durumu biliniyor ve tedavülde bulunmasına müsamaha gösteriliyor ise, bunların harcamalarda kullanılmasına ruhsat verildiği anlaşılmaktadır.

Bu nitelikteki paraları, sevap kazanmak için ve karşılığını Allah'tan beklemek maksadıyla almak da caizdir. Bu niyetle aldığı parayı daha sonra alış-veriş için kullanmaya kalkarsa, bu konularda sıkı ve titiz davranan bir kişi olduğundan bunu yapması günah olur. Bunun yerine iyi paradan daha az miktarda alması kendisi için daha faziletli olur. Bunlar, amellerde

bulunan incelikler olup dış görünüşü itibarıyla hayır gibi görünüp aslında şer olan konulardır.

Allah'ın adını anarak söylüyorum ki; düşük değerdeki paraları alanlar ve sonra bunları bir kenara atarak harcamalarında kullanmayan kimseler; büyük bir fazilet elde etmiş, hasbi ve iyi bir iş yapmış olurlar. Yaptıkları bu güzel davranış ve iyiliğin sevabı sevap ve ecir olarak kaydedilir.

TİCARET VE ESNAFLIĞIN EDEPLERİ

Tüccar ve esnaf; hatalarını, yalan yeminlerini ve yalanlarını temizlemesi için çok miktarda sadaka vermelidirler. Bu konuda Resûlullah da (s.a.v) tüccara çokça sadaka vermelerini emir buyurmuştur. Tüccar ve esnafın, Resûlullah'ın (s.a.v) teşvik ettiği bu hasleti elde etmek maksadıyla da bol bol sadaka vermeleri gerekir.

Buraya kadar saydığımız hasletler, bütün güzel amelleri içinde toplayan faziletli amellerdir. Her nefis bu güzel hasletlerden payını almalıdır; çünkü bunlar, bütün müminlerin sahip olması gereken ahlak esaslarının ve din önderlerinin tuttukları yolun gereklerindendir. Bütün müslümanlar bunları yapma konusunda teşvik edilmişlerdir.

TİCARETTE HOŞ GÖRÜLÜ OLMAK

Müslüman tüccar ve esnaf şu hususlara da dikkat etmeli: Satarken müsamahalı davranmalı, satın alırken hoşgörülü olmalı, ödemeyi güzel bir şekilde yapmalı, borçlunun kendisine gelmesini beklemeli, alacağını tahsil için borçluya baskı yaparak onu sıkıntıya sokmamalı, borçlu kimseye karşı sabırlı olmalı, alacağını güzel bir şekilde tahsil etmeli, borçluya güzel gözle bakmalı, alacağını tahsil için borçlunun rahatlamasını beklemeli.

Alacaklı durumda olan kimseler, bu durumdaki kimseler için Resûlullah'ın (s.a.v) yaptığı duayı ganimet bilmeli, O'nun övgüsüne nail olmak için yarış yapmalıdır.

Bu konuda Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Sen (muamelelerinde karşındakine) hoşgörü göster ki, sana da (kıyamet gününde) hoşgörü gösterilsin!"[732]

Başka bir hadis-i şerif şöyledir:

"İnsanların en hayırlısı borcunu en iyi ödeyendir."[733]

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurur:

"Hakkını iffetli bir şekilde tam olarak al veya eksik olarak al, Allahu Teala da senin hesabını kolaylaştırsın.[734]

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: *"Satışında müsamaha gösteren, satın alışında hoşgörülü davranan, borcunu öderken ve alacağını tahsil ederken güzel davranan kula Allahu Teala rahmet eylesin!"*[735]

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Hakkını almak için borçlunun ayaklarına kadar giden kişiyi melekler gölgelendirir."[736]

Yine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Kim sıkıntıda olan borçlusuna süre tanır veya alacağından vazgeçerse, Allahu Teala da onu kolay şekilde hesaba çeker."

Diğer biri rivayette şu lafızlar yer alır:

"... O'nun gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı günde Allahu Teala kendisini Arş'ının gölgesinde gölgelendirir."[737]

---

732 Ahmed, el-Müsned, 1/248, No: 2233; Taberanî, el-Mu'cemu's-Sağîr, 1169; Beyhakî, Şuabu'l-İmân, No: 11285; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No:. 1037, 1038; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 130; Ayrıca benzer lafızla rivayet için bkz: Buharî, Büyû' 16; Tirmizî Büyû' 75.

733 Buhari, İstikrâz, 4, 6; Hibe 23, 25; Müslim, Musakât 118-122; Tirmizi, Büyu' 75; Nesâi, Büyu' 64; İbnu Mace, Sadakat, 16.

734 İbnu Mace, Sadakat, 15; Hakim, el-Müstedrek, II, 33; Taberanî, el-Kebîr, No: 2295; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, No: 3888; Heysemî, ez-Zevaid, IV, 242.

735 Buharî, Büyû' 16; Tirmizî, Büyû 75; Suyûtî, es-Sağîr, No: 4434.

736 Bkz: Bezzâr, Müsned, No: 1342; Heysemî, ez-Zevâid, IV, 139; el-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 15461.

737 Müslim, 4/3006; Ahmed, Müsned, III, 427; Taberanî, el-Sağır, No: 581; Suyûtî, es-Sağîr, No: 8537; Heysemî, ez-Zevaid, IV, 134.

BORÇ VERMEK VE ALACAĞI BORCU ERTELEMENİN FAZİLETİ

Resûl-i Ekrem (s.a.v), bir hadis-i şeriflerinde şöyle anlatır:

"Adamın biri nefsine zulmetmiş, hiç hayırlı amel işlememişti. Bu kişi hesaba çekildi, ancak hiçbir iyiliği yoktu. Kendisine: "Hiç hayırlı amel işledin mi?" diye sordular. Adam:

"Hayır! Fakat ben insanlara hep borç verirdim. Alacaklarımı tahsil için gönderdiğim adamıma da, durumu iyi olanlara hoşgörülü davranmasını ve sıkışık durumda olanlara da süre vermesini emrederdim" diye cevap verdi.

Diğer bir rivayette: *"...darda olanlardan almamasını söylerdim"* şeklindedir. *Bunun üzerine Allahu Teala: "Biz birisinde olan alacağından vazgeçmeye senden daha fazla layığız!" buyurarak onun günahlarını affetti."*[738]

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Kim birine belli bir süreliğine borç verirse; sürenin dolacağı vakte kadar her günü için kendisine bir sadaka sevabı yazılır. Borcun ödeme vakti geldikten sonra tekrar süre tanırsa, beklediği her gün için de verdiği borç para kadar sadaka sevabı yazılır."[739]

Başka bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) buyurur ki:

"Kim ödemek niyetiyle bir borç alırsa; Allahu Teala o kimse için bir melek tayin eder. Melek, o kişiyi korumaya alır ve borcunu ödeyinceye kadar ona dua eder."[740]

Bu manadaki hadis-i şeriflere dayanarak, seleften bir topluluk insanlara borç para verirler ve borç verenlere vaat edilen sevaba nail olmayı arzu ederlerdi. Onlardan bir kısmı da; borcun ödeme tarihi geldiğinde, alacaklarını borçlulardan tahsil etmekten hoşlanmazlardı; çünkü onlar, öde-

---

[738] Buharî, Büyû' 18, Enbiyâ 50, Sulh 10; Müslim, Müsakât 19, 31; Tirmizî, Büyû', 65; Nesâî, Büyû' 104.

[739] Ahmed, el-Müsned, V, 360; Heysemî, ez-Zevaid, IV, 135, No: 6676; Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhîb, II, 24.

[740] Benzer lafızlar ile rivayetler için bkz: Buhari, İstikraz 2; Ahmed, Müsned, No: 1707, 1708; Bezzâr, No: 1332; Heysemî, ez-Zevaid, IV, 131-132.

me tarihi geldikten sonra ertelenen her gün için borç verilen para kadar sadaka sevabı kazanacaklarını biliyorlardı. Bu yüzden vadesi dolan alacaklarını hemen tahsil etmek istemezlerdi.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: "*Cennetin kapısında: 'Sadaka için on misli, borç için on sekiz misli sevap verilir!' yazıldığını gördüm. Ben: "Ey Cibril! Ödünç niçin sadakadan daha üstün oluyor?" diye sordum; şöyle dedi: 'Çünkü dilenci (çoğu kere) yanında para olduğu halde sadaka ister; borç isteyen ise, ancak ihtiyacı olduğu için ister' diye cevap verdi.*"[741]

Hazret-i Peygamber, alacağını tahsil etmek için borçlusunun yanına sürekli gidip gelen birini gördü. Resûlullah (s.a.v), alacaklı olana eliyle işaret ederek, yarısından vazgeçmesini istedi. Adam da kabul etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) borçlu olana dönerek: "Kalk borcunu öde!" buyurdular.

Resûlullah'ın (s.a.v) zaman zaman borç aldığı olurdu. Yine bir defasında borç almıştı. Borcun ödeme vakti girince, alacaklı olan tahsil için geldi; ancak Resûlullah'ın (s.a.v) yanında ödeyeceği bir şeyi yoktu. Adam Resûlullah'a (s.a.v) ağır sözler söyledi. Sahabeden bazıları adama haddini bildirmek istediler; Efendimiz (s.a.v) onlara mani olarak:

"*Bırakın onu! Hak sahibinin söz söylemeye hakkı vardır!*"[742] buyurdular.

ALICIYA YARDIM ETMEK

Alış-veriş yapan taraflar arasında, daha çok alıcı tarafa yardımcı olmak müstehap görülmüştür. Borçlu ve alacaklı taraflardan da, borçlu olana yardımcı olmak müstehaptır. Ancak bu yapılırken satıcıya ve alacak sahibine haksızlık yapmamaya dikkat etmek gerekir. Buna dikkat edilmez ise, satıcı ve alacaklı durumda olan kişiler mağdur olabilirler.

---

741 İbnu Mace, Sadakat, 19; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 4385.

742 Buharî, İstikrâz, 4; Vekâlet 5, 6, Hibe 23, 25; Müslim, Müsâkât, 118-122, Tirmizî, Büyû' 75; Nesâî, Büyû' 64.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:*"Birbirine söven iki tarafın günahı, mazlum olan taraf haddi aşmadığı takdirde sövmeyi başlatan tarafa aittir."*[743]

TİCARETTE ALDANMA

Alış-verişlerde ve ticarette küçük ve hafif aldanmaların bulunması caizdir. Zaten ticaret de, karşılıklı rızanın bulunması şartıyla aldanma üzerine kuruludur. Fakat aldanma kıymet farklılığında ise ve bu da bilinirse işlem mekruh olur.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Durumun farkında olmayan (gafil) kişiyi aldatmak haramdır."[744]

Başka bir hadis-i şerifte şöyle denilir:

"Aldanan kişi ne övülür ne de sevap kazanır!"[745]

Bu hadis-i şerifin manası şu olsa gerek: Bir kimse bilerek aldanırsa, nefsini hakkından mahrum bırakmış ve başkasını kendisine haksızlık yapmaya sevk etmiş olur. En doğrusunu Allahu Teala bilir!...

İyas b. Muaviye (rah) Basra kadısı idi ve devrinin önde gelen alimlerinden sayılırdı. Tâbiûnun akıllı şahsiyetleri arasındaydı ve babası da Resûlullah (s.a.v) ile sohbet şerefine nail olmuş bir sahabi idi. Bu zat şöyle derdi:

"Ben hilekar biri değilim. Hilekar beni aldatamaz, Muhammed b. Sîrîn'i de aldatamaz. Fakat Hüseyin'i ve Muaviye b. Kurre'yi aldatabilir."

Zübeyr b. Adiy şöyle derdi: "Sahabe-i Kiramdan on sekiz kişi tanıdım. Hiçbiri de çarşıdan bir dirhem et almayı güzel bir şekilde beceremezlerdi!"

---

[743] Müslim, Birr, 69; Ebu Davud, Edeb, 39; Tirmizî, Birr, 51; Ahmed, Müsned, II, 235.

[744] Taberanî, el-Kebîr, No: 7576; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 349; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 5756.

[745] Buharî, et-Târihu'l-Kebîr, 4/1/152; Taberanî, el-Kebîr, No: 2732; Ebû Ya'lâ, Müsned, No: 1783; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 9226; Heysemî, e-Zevaid, IV, 76.

Hasan (rah) bir katırı dört yüz dirheme satmıştı. Malı almak için para ödeyeceği zaman müşteri: "Ey Ebu Said, biraz müsamaha göster!" dedi. O da: "Yüz dirhemini düşürdüm!" dedi. Müşteri tekrar: "Ey Ebu Said! Biraz ihsanda bulun!" dedi; o da: "Yüz dirhemini daha bağışladım!" dedi. Böylece hakkından iki yüz dirhemini bağışlamış oldu.

Diğer bir rivayet ise şöyledir: Müşteri: "İhsanda bulunmaz mısın?" dedi. Hasan da (rah): "İki yüz dirhemini bağışladım!" dedi. Kendisine. "Ey Ebu Said! Bu bağışladığın meblağ ücretin yarısıdır!" dediler. O da: "İhsan böyle olur, değilse ona ihsan denmez!" dedi.

Efendimizin torunları Hasan ve Hüseyin (r.a) ile selefin seçkinleri, alış-veriş yaparlarken mümkün olduğu kadar titiz davranırlardı. Buna ilave olarak da bol miktarda bağışta bulunurlardı.

Onlardan birisine: "Alış-veriş yaparken pazarlıkta azıcık bir miktar için çok titiz davranıyorsun, sonra da hiç aldırmadan bol miktarda bağışta bulunuyorsun; böyle yapmanın sebebi nedir?" diye sordukların da, şöyle demiştir:

"Hibe eden kişi, faziletinden verir; alış-verişte aldanan ise, aklından vermiş (eksiltmiş) olur."

Bir başkası ise aynı soruya şöyle cevap vermiştir: "Ben ancak bilinçli olarak -veya bilgim dahilinde- aldatılırım! Aldatmak isteyen kişiye de hiçbir zaman bu fırsatı vermem! Bağışta bulunduğum zaman, Allahu Teala'nın rızası için veririm. O'nun rızası için verdiklerim benim gözüme çok görünmez!"

Bu konuda nakledilen haberler, onların faziletlerine dair anlatılanlar burada anlatılamayacak kadar çoktur. Biz onların hepsini burada anlatacak değiliz. Sadece bunlardan özet niteliğinde bir kısmını naklettik. Bunların hepsi de iyilik ve takvaya giren, adalet ve ihsan sayılan hususlardır. Allahu Teala'nın pek çok yerde emir buyurduğu; gönüllü olarak hayır yapma ve marufu yani iyi olanı işlemektir.

TİCARET VE SANATTA SAMİMİYET

Alış-verişte ve sanatkarların yaptıkları imalatlarda, tarafların samimi ve dürüst olması gerekir. Bu samimiyet ve dürüstlüğün; satışı yapılan malda, satın alınanda ve imalatı yapılan malda aynı derecede gösterilmesi gerekir. Taraflardan her biri, eğer malda bir kusur var ise bunu karşı tarafa bildirmelidir. Sanatkar da, imalatındaki eksikliği karşı tarafa bildirmez ise kusurlu davranmış olur. Bu saydıklarımız yapılırsa; taraflar alış-verişe konu olan mal ve mamul madde üzerinde eşit seviyede bilgiye sahip olurlar. Böylece taraflar birbirlerini güzel şekilde anarlar.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Alış-veriş yapanlar birbirlerine doğru söyler ve samimi davranırlarsa, alış-verişlerinde her ikisine de bereket ihsan olunur. Eğer yalan söyler ve gizlerlerse, alış-verişlerinden bereket kaldırılır."[746]

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Birbirlerine hıyanet etmedikleri sürece Allah'ın desteği ortaklarla beraberdir. Hıyanet ettikleri takdirde Allahu Teala onlardan desteğini çeker."[747]

Cerîr b. Abdullah el-Becelî (r.a), Resûlullah'a (s.a.v) biat edip müslüman oldu. Oradan ayrılmak için kalkınca, Efendimiz elbisesinden çekerek, bütün müslümanlara karşı samimi davranmasını da şart koştu.[748] Cerîr (r.a), satmak üzere bir mal getirdiği zaman, kusurlarını gösterdikten sonra şöyle derdi: "Bu haliyle dilersen al, dilersen bırak!" Pazardakiler de kendisine: "Allah sana rahmetini ihsan etsin! Hep böyle söylersen bir şey satamazsın!" derlerdi. Cerîr de (r.a) onlara: "Biz Resûlullah'a (s.a.v), bütün müslümanlara karşı samimi ve dürüst davranmak üzere biat ettik!" derdi.

Sahabe-i Kiramdan Vâsile b. Eska' (r.a), Kûfe pazarında durmuş alış-veriş yapanlara bakıyordu. Bu sırada adamın biri üç yüz dirheme bir deve satın aldı. Bu satış Vâsile'nin (r.a) dalgınlığına geldi, nasıl gerçekleştiğini

---

[746] Buharî, Büyu', 19; Müslim, Büyu', 47.

[747] Ebu Davud, Büyu', 51; Darimi, Büyu', 15; Hakim, Müstedrek, II, 52; Darekutni, Sünen, III, 35.

göremedi. Satın alan adamın arkasından koşarak gitti ve onu geri çağırdı. Adam gelince: "Bunu eti için mi aldın yoksa binek olarak kullanmak için mi?" diye sordu; adam: "Binmek için!" deyince, ona: "Burada senin hakkında eksik bıraktığımız bir husus var; bu hayvan üzerinde yolculuk yapmaya elverişli değil!" dedi. Adam deveyi geri verdi. Deve sahibi de fiyatından yüz dirhem indirim yaptı ve Vasile'ye (r.a) dedi ki: "Allah senin hayrını versin, yaptığım satışı bozdun!" Vâsile de (r.a) şöyle dedi:

"Biz Resûlullah'a (s.a.v) biat edip söz verdik; bir kimsenin sattığı malda ne varsa bildirmeden satması helal olmaz! Bu durumu bilen müslümanın bildiğini gizlemesi helal olmaz."

Ey müslüman! Allahu Teala sana rahmetini ihsan eylesin! Çoğu kimselerin ihmal ettiği, müslümanlara gösterilen şu samimiyet ve dürüstlüğe iyi bak! Resûlullah (s.a.v), kendisine yapılan biatın geçerli olması için samimiyeti şart koşup Müslümanlarla doğuruluk ve her işte samimiyet üzere biat ederdi. Bunlar dinin faziletleri arasındadır. Takva sahipleri için Allah'a yakın olmanın bir sınırı yoktur.

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Din samimiyet ve dürüstlüktür!" Rasûl-i Ekrem (s.a.v) bu sözü üç defa tekrar etmiş, halkı oluşturan bütün tabakaları aynı seviyede görerek şöyle devam etmiştir:

"Allah'a, Kitabına, Resûlüne, müslümanların imamına ve bütün müslümanlara karşı samimi ve dürüst olmaktır!"[749]

Meşhur bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur:

"Lâ ilâhe illallâh (kelime-i tevhid) sözü; insanlar dünyevî ticaretlerini ahiret ticaretlerine tercih etmedikleri sürece, insanlardan Allah'ın gazabını savmaya devam eder!"[750]

---

[748] Buhari, Şurut, 1; Müslim, İman, 98; Nesai, Biat, 6; Abdurrezzak, Musannef, No: 9819-9821.
[749] Müslim, İman 95; Tirmizi, Birr 17; Ebu Davud, Edeb 67; Nesâî, Bey'at 31.
[750] Bezzâr, el-Müsned, No:. 3619; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10497; Heysemî, ez-Zevaid, VII, 277.

Başka bir rivayet şöyledir:

"Lâ ilâhe illallâh (kelime-i tevhid) sözünü söyleyen kişi, dininin selamette olması için dünyada başına gelenlere aldırmadığı sürece, bu söz söyleyen kişiden Allah'ın gazabını savmaya devam eder!

Eğer bu sözü söyleyen kişi, dünyasının selameti uğruna dininin uğradığı musibetlere aldırmaz ve: "Lâ ilâhe illallâh" derse; kendisine; "Yalan söylüyorsun, sözünde sadık değilsin!" denilir."[751]

Hadis-i şerifin başka bir lafzında: "***...söylediği söz kendisine iade edilir***" cümlesi yer alır.

Yukarıda nakledilen hadis-i şerifler, sanki şu özlü hadisin açıklaması mahiyetindedir:

"Kim ihlas ile "Lâ ilâhe illallâh" derse cennete girer." Sahabe-i Kiram; "Onu ihlas ile söylemenin alameti nedir?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v) de: "***Onu söyleyen kişiyi Allah'ın haram kıldıklarından alıkoymasıdır!" buyurdu.***"[752]

Yine meşhur bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "***Kur'an-ı Kerîm'in haram kıldıklarını helal sayan kişi ona iman etmemiştir.***"[753]

Tâbiûndan birinin şöyle dediği nakledilir:

"Ağzına kadar cemaat ile dolu bir camiye girsem ve bana: "Burada bulunanların en hayırlısı kim?" diye sorulsa, ben: "Onların içinde onlara karşı en samimi ve dürüst olanıdır!" derim. Bana: "Sözünü ettiğin kişi budur!" deseler, ben de: "Onların en hayırlısı işte odur!" derim.

Eğer bana: "Burada bulunanların en şerlisi kimdir?" diye soracak olsalar, ben: "Onları en çok aldatandır!" derim. Bana: "Sözünü ettiğin işte budur!" deseler, ben de. "Onların en şerlisi o kişidir!" derim."

---

751 Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No: 4034; Heysemî, ez-Zevaid, VII, 277.

752 Ebu Davud, Cenaiz 20; Ahmed, Müsned, IV, 124; Bezzâr, el-Müsned, No:10; Taberânî, el-Kebîr, No: 5074; el-Evsat, No: 1257; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 8896; Heysemi, ez-Zevaid, I, 18.

753 Tirmizî, Fazailu'l-Kur'ân, 21; Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 7295; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 7770; Heysemî, ez-Zevaid, I, 177.

Alış-veriş ve üretimde müslümanları aldatmak haramdır. Aldatma fiilini çok yapan kişi fasık biridir. Mesela; müşteriye malın iyi tarafını görecek şekilde ortaya koyup, kötü kısmını saklamak, yahut farklı kalitedeki iki elbisenin en iyisini vitrinde gösterip düşük kalitesini satmak veya sanatının iyi kısmını ortaya koyup bozuk olanı vermek, aldatma çeşidine girer.

Ebu Hureyre (r.a) şöyle rivayet eder:

"Resûlullah (s.a.v) çarşıda gıda maddesi (buğday) satan birine uğradı. Sergilenen malın dış görünüşünü beğenmişti. Elini çuvalın içine doğru sokunca eline ıslaklık geldi; satıcıya: "Bu nedir?" diye sordu; satıcı: "Ey Allah'ın Rasûlü! Yağmurdan oldu!" dedi. Efendimiz de: "Müşterilerin görmesi için bu ıslaklığı üst tarafa getirmen gerekmez miydi? Kim aldatırsa benden değildir!" buyurdular.[754]

Abdullah b. Ebî Rebîâ'nın (r.a) rivayet ettiği hadis-i şerif şöyledir:

"Resûlullah (s.a.v) bir buğday yığınının yanından geçti, ondan şüphelenerek elini içine daldırdı. Elini daldırınca buğdayın ıslak olduğunu gördü; satan kişiye: "*Bu nedir?*" diye sordu; adam:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi bunların hepsi tek cins buğdaydır!" dedi. Resûlullah (s.a.v) de:

"Bunların hepsini karıştırıp bir şekle getirseydin ya! Böylece senden gelip yiyecek alan müşteri ne aldığını bilerek alır! Kim bizi aldatırsa bizden değildir!" buyurdular.[755]

Dostlarımızdan biri şunu anlattı:

Ayakkabıcılık yapan birisi vardı. "Ayakkabı satışı yaparken nasıl selamette olabilirim?" diye sordu; kendisine şöyle cevap verildi:

"Öncelikle ayakkabıların altlarını yap; ikisi de aynı deriden olsunlar. Yüzlerini de aynı şekilde eşit yap; biri diğerinden daha güzel olmasın. Ayakkabının dolgu kısmını da aynı şeklide tek tip ve tam olarak yap. Son-

754 Müslim, İman 164, (102); Tirmizî, Büyû 74; (1315); Ebu Dâvud, Büyû, 52; (3452); İbnu Mace, Ticarât, 36.

755 Bir önceki hadis-i şerifin tahricine bakınız.

ra ayakkabıların deliklerini karşılaştır; birinin deliği diğerinin üzerinde olmasın!"

MALINI TANITMAK

Satış ve imalat yapan tüccar ve esnafın, satış ve imalatını yaptıkları ürünlerin en düşük ve en değersizlerini de göstermesi gerekir. Böylece müşteri alacağı ürünün kusurlarını görür ve ürünün görünmeyen kısımları hakkında da bilgi sahibi olur.

Muhammed b. Sîrîn (rah) kendisine ait bir koyunu satıyordu. Müşteriye: "Bu koyunun bir kusur var; onu sana söyleyeyim!" dedi. Müşteri: "Nedir o kusur?" diye sorunca: "Yemini ayakları ile karıştırır!" dedi.

Hasan b. Salih, kendisine ait bir cariyeyi satmak istediğinde, müşteriye: "Bizim yanımızda iken bir defa burnundan kan gelmişti!" diyerek cariyenin durumunu haber vermiştir.

Mal veya hizmet satan kişi, müşteriyi satın alacağı mal veya hizmetin bütün incelikleri ve özellikleri hakkında bilgilendirmelidir. Samimiyet ve dürüstlüğün gereği budur. Yapılan satışta, kiralama ve kazançlarda takva ve verâ sahibi olmak ancak böyle gerçekleşir. Bu sayede kazanç temiz ve helal olur.

Müslümanın üzerine düşen; bu konularda kişiyi harama ve mekruhlara düşürecek durumlardan kaçınmaktır. Bu esaslar; önceki devirlerde yaşamış salih kişilerin ve daha sonra gelen salihlerin izledikleri yoldur.

ŞÜPHELİ MALLARDAN KAÇINMAK

Alış-veriş yaparken iyice araştırma yapmak, takva ve dindar kişilere giderek alım-satım yapacağı şeyleri onlara danışması müstehaptır. Haramlardan gereği gibi sakınmayan veya malının çoğu şüpheli olan kişiler ile alış-veriş yapmak mekruhtur.

Abdullah b. Mübârek'in (rah) kız kardeşinin oğlu olan Muhammed b. Şeybe anlatır:

Abdullah b. Mübârek'in (rah) hizmetçisi, bir mektup yazarak: "Biz burada sultan ile ticaret yapan kimselerle alış-veriş yapıyoruz; bunun hükmü nedir?" diye sordu; İbnu Mubarek şu cevabı yazdı:

"Eğer bir kimse hem sultanla hem de diğer insanlarla alış-veriş yapıyorsa, bu kimse ile alış-veriş yapabilirsiniz. Bu kimse sana bir şey verirse onu al; ancak verdiği şeyin kendisi haram ise onu alma. Eğer bir kimse sadece sultan ile alış-veriş yapıyorsa, o kimselerden alış-veriş yapma!"

Şeyhlerden biri, salih bir zat olan şeyhinin şöyle dediğini nakleder:

"İnsanlar öyle bir devir yaşadılar ki; bir kimse çarşı-pazar idaresine varıp: "Bu çarşıda alış-veriş yapmamı tavsiye edebileceğiniz sadakat ve vefa ehli kimler var?" diye sorduğu zaman, kendisine şöyle cevap verilirdi: "Çarşıda dilediğin kimse ile alış-veriş yapabilirsin!"

Daha sonra insanlar öyle bir devir yaşadılar ki; bir kimse çarşı-pazar idaresine varıp: "Bu çarşıda kimlerle alış-veriş yapmamı tavsiye edersiniz?" diye sorduğu zaman, kendisine şöyle cevap verilirdi: "Dilediğin kimselerle alış-veriş yap; ancak şu şu kimselerden sakın!"

Biz ise öyle bir devirde yaşıyoruz ki, bize: "Kimlerle alış-veriş yapabiliriz?" diye sorulduğu zaman, onlara şöyle cevap veriliyor: "Ancak falancı ile alışveriş yapabilirsin!"

Ben, öyle bir zamanın gelmesinden korkuyorum ki; o zamanda güvenilir tek kimse de kalmayacak.

YEMİN VE YALANDAN KAÇINMAK

Ticaret ve alış-verişle uğraşanlar, yeminden, yalandan ve sözünden dönmekten uzak durmalıdır; çünkü yalan yere yapılan yemin kazancın bereketini yok eder. Nitekim konuyla ilgili bir rivayette şöyle denilir:

"Ticari işlerinde sürekli "Hayır vallahi, evet billahi!" diye yemin eden tüccara yazıklar olsun! Yine yaptığı üretim ve imalatta hep: "Bu gün olur, yarın olur, ertesi gün olur!" diye oyalayıp duran esnafa da yazıklar olsun!"

Amr eş-Şeybânî, Ebu Hureyre'den (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Allahu Teala kıyamet günü şu üç kısım insanın yüzüne (rahmet nazarı ile) bakmaz: 1. Kibir sahibi, 2. Yaptığı ihsanı başa kakan, 3. Yemin ederek malının satılmasını sağlayan kişi!"[756]

Bir şey satan veya imal eden kişi, sattığı veya imal ettiği şeyi övmez. Bunları satın almak istediği zaman da satın almak istediğini veya sipariş verdiği malı kötüleme yoluna girmez; çünkü bunları yapmak veya terk etmek onun rızkını ne arttırır ne de eksiltir! Rızkın değişmeyeceğine dair ifade ettiğimiz bu durum, iman edilmesi gereken kesin bir hükümdür. Bunun aksine davranışlar kişinin günahlarını arttırır ve dininin zayıflamasına yol açar.

Sanat ehli kimseler de; yaptıkları işlerinde olabildiğince samimi ve dürüst davranmalıdır; çünkü yaptıkları işin iyi ve kötü yönlerini, ürünün ne kadar sürede bozulacağını veya ne kadar dayanabileceğini en iyi kendileri bilirler. Bu bakımdan sanatkarlar; imal ettikleri ürünü en mükemmel şekilde, sanatlarının inceliklerini yansıtarak, en uzun süre dayanabilecek şekilde, kullanıcının arzusuna uygun olarak güzel bir şekilde imal etmeleri gerekir. Diğer taraftan; kullanıcı tarafından anlaşılması mümkün olmayan ve üretilen mamulün kısa sürede bozulmasına sebep olacak hususlardan sakınması gerekir.

İmalat yapan esnaf ile tüccar bu saydığımız esaslara uydukları takdirde; üzerlerine düşeni yerine getirmiş ve selamete ermiş olurlar. Yaptıkları işten dolayı sorgulanmaktan ve hesaba çekilmekten kurtulurlar.

Bunlara uymadıkları takdirde hesaba çekilirler ve kendilerine "Bildiğiniz hususlarda nasıl davrandınız?" diye sorulur.

Şu bir gerçek ki, bir ülkenin imar ve kalkınması, ticaret ve üretimde bu esaslara uyulması ile sağlanır. Din ve iman konuları nasıl bu konuda bilgi sahibi olan kimselere sorularak öğreniliyor ise; ticaret ve sanat ile ilgili ko-

---

[756] Bkz: Müslim, İman, 171; Tirmizî, Büyu', 5; Ebu Davud, Libas, 28; Nesai, Zekât, 69; İbnu Mace, Ticarât, 30; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 158.

nular da mutlaka bu işin ehline sorularak öğrenilmelidir; çünkü bu kimseler aklî ilimlerde belli bir birikime, dünyevî işlerde belli bir maharete sahip olmuşlardır. Bu kimselerin sahip oldukları bilgiyi uygulayıp öğretmeleri aynı zamanda bir görev ve ibadettir.

Denilir ki; bir kimseyi komşularından birisi, yahut birlikte yolculuk yaptığı arkadaşı veya ticarî ilişkide bulunduğu bir kişi övüp iyi olduğunu söylese; o kimsenin iyi biri olduğunda şüphe kalmaz.

Adamın biri Ömer b. Hattâb'ın (r.a) yanında şahitlikte bulunmak istedi. Hazret-i Ömer ona: "Git bana seni tanıyan birini getir!" dedi. Adam gitti birini getirdi, gelen adam onun iyi biri olduğunu söyledi.

Hazret-i Ömer, ona: "Sen, bu adamın girişini çıkışını iyi bilen yakın bir komşusu musun?" diye sordu; adam; "Hayır!" diye cevap verdi.

İkinci olarak: "Bu kişi ile, bir kimsenin iyi ahlak sahibi olup olmadığını ortaya çıkaran bir yolculuk yaptın mı?" diye sordu; adam yine; "Hayır!" diye cevap verdi.

Üçüncü defa; "Senin, bu kişi ile bir kimsenin takva ve verâ sahibi olup olmadığını ortaya koyan bir ticarî ilişkin oldu mu?" diye sordu; adam yine: "Hayır!" diye cevap verince, Hz. Ömer (r.a), adama:

"Zannederim sen bu kişiyi mescitte namaz kılarken ve Kur'an-ı Kerîm dinleyenler içinde başını sallarken görmüşsün!" dedi; adam; "Evet öyle!" deyince Hazret-i Ömer adama: "Gidebilirsin, sen bu adamı tanımıyorsun; bilmediğin biri hakkında iyi diye şahitlik ediyorsun!" dedi. Sonra onu getirene dönerek: "Git, bana, seni iyi tanıyan birini getir!" dedi.

ÖNCEKİ ZENGİNLERİN ÖRNEK DAVRANIŞLARI

Selef-i salihin döneminde yaşayan çarşı-pazar esnafı ve tüccarın şöyle bir adeti vardı: Bunlardan satış yapanların hesap için iki defteri olurdu. Bu defterlerden birine borçlu olanların isimleri yazılmazdı.

Bu defter sadece herkesin tanımadığı zayıf ve yoksul kimselere tahsis edilirdi. Zayıf ve yoksul durumda olan biri çarşıda bir yiyecek görür ca-

nı çeker veya ona ihtiyacı olur, ancak onu para vererek alacak imkanı bulunmazdı. Bu durumda satıcıya gelir: "Bir iki kilo şuna, iki üç kilo şuna ihtiyacım var; fakat ücretini ödeyecek param yok!" derdi. Satıcı da: "Al götür; elin bollaşınca veya eline bir şey geçince ödersin!" derdi. Sonra o kişinin ismini, durumu belirsiz olanların defterine kaydederdi.

Aslında fakirlere böyle davrananlar, o devirde yine de müslümanların hayırlıları arasında sayılmazdı. O devirde hayırlı olarak kabul edilenler şöyle davrananlardı:

Onlar ihtiyacını alan yoksulların isimlerini deftere kaydetmezler; fakirler için bir borç birikmesini istemezler ve bu borçtan dolayı hesaba çekilme ihtimalini ortadan kaldırmak isterlerdı. Kendilerine gelen fakirlere şöyle derlerdi: "İhtiyacın olan şeylerden istediğini al; eğer ödeme imkanı bulursan ödersin; şayet ödeyemezsen bunları sana helal ediyorum bilesin! Bundan dolayı kalbine asla bir sıkıntı gelmesin!"

Bu âdet artık ölmüş bir âdettir. Bunu canlandıran kişi bu güzel âdete tekrar hayat vermiş olur. Geçmiş dönemlerde yaşamış olan selef-i salihinin bu güzel âdetini yaşatanlar, müstakil bir kitaba sığmayacak kadar çok idi. Aynı şekilde samimiyet ve dürüstlüğü en ince noktalarına kadar yaşayan, kendi nefislerine karşı son derece sıkı davranırken, dostlarına karşı olabildiğince hoşgörülü ve güzel davrananların sayısı da bunlardan daha fazladır.

Bizim bu kitapta yaptığımız, yaptıkları işlerde gaflette olanları uyarmak ve unutulmuş olan güzel hasletleri açığa çıkarmaktan ibarettir.

O dönemlerde yaşayanlar arasındaki hayırlı kimselerin hepsi, özellikleri burada zikredilenlerden ibaret değildi. Onlardan daha hayırlı olan kesimler de bulunmaktaydı. Onlar mescitlerin müdavimleri abidler ve kendilerini Allah'a ibadet etmeye adamış zahid kimselerdi. Onlar birkaç günlük ihtiyaçlarını ayırdıktan sonra, kalan kısmı kardeşlerine verirlerdi.

Önceki dönemde yaşamış salihlerden bazıları, öğle namazından sonra dükkanından ayrılır ve günün kalan yarısını Rabb'ine ibadete tahsis

ederdi. Bazıları da ikindi namazından sonra dükkanı terk eder; ikindiden sonrasını ahirete ayırırdı.

Selef içinden bazıları da, kendisine ve ailesine yetecek miktarı günün hangi vaktinde kazanmış ise, o saatte dükkanı kapatırdı. Günün kalan kısmını ibadetle geçirmek için doğru evine veya mescide yönelirdi. Bazıları da bir *dânik* (dirhemin altıda biri) veya bir *kırât (dirhemin on altıda biri)* kazanınca; kanaat ve zühd sahibi oldukları veya dünya karşı hırs beslemedikleri için, hemen dükkandan ayrılırdı.

Bunlar içinde beni en çok hayrette bırakan, Hammad b. Seleme (rah) hakkında duyduğum şu hâdise olmuştur: O, önüne koyduğu sepet içinde et satar; iki kuruş kazanınca sepetini kaldırır giderdi.

İbrahim b. Yesar şöyle der: "İbrahim b. Edhem'e; "Bugünkü işim çamurda çalışmak oldu!" dedim. Bana: "Ey İbrahim! Sen hem arayan hem de aranan birisin (sen rızkını arıyorsun, rızkın da seni arıyor)! Seni mutlaka bulacak olan şey (rızık) seni arıyor; sen de seni mutlaka bulacak şeyi (rızkı) arıyorsun! Sen, hırsla rızk peşinde koştuğun hâlde mahrum kalan kimse ile; zayıf olduğu hâlde bol rızk içinde olanları görmüyor musun?" dedi. Ben: "Benim bir bakkalda bir dânik param var!" dedim. O da: "İşte bu bana ağır gelir! Bir dânik paran var ise neden iş arıyorsun?" dedi.

O devirdeki esnafın çoğu, günün yarısını veya üçte ikisini çalışır, günlük ihtiyaçlarına yetecek kadarıyla emeklerinin karşılığını aldıktan sonra mescide giderlerdi. Bazıları haftanın bir veya iki gününde çalışırdı. Haftanın kalan günlerini Rabbine hizmete tahsis ederlerdi.

Onlar günün başını ve sonunu ibadetle geçirir, bu vakitleri ahiret ticaretine ayırırlardı. Günün ortasını da dünya ticaretine tahsis ederlerdi.

Bir haberde şöyle buyurulur: "***Melekler, günün başında ve sonunda kulun amellerinin yazılı olduğu sayfaları yukarı götürürler. Eğer bunlarda hayır ve zikir var ise; Allahu Teala bunlar arasında işlenen kötülükleri onlarla temizler!***"[757]

---

757 Zebîdî, İthaf, 6/425; Aynı manada benzer bir hadis için bkz: Ebu Ya'lâ, el-Müsned, No: 2775.

Bu konudaki diğer bir rivayet şöyledir:

"Gece ve gündüz melekleri, sabahleyin fecir doğduğunda buluşurlar. O vakit gece melekleri gider ve gündüz melekleri kalır. İkindi namazında ise gece melekleri iner ve gece melekleri giderler. Allahu Teala bu meleklere:

"Kullarımı ne hal üzere bıraktınız?" diye sorar. Melekler de:

"Biz bırakıp geldiğimizde namaz kılıyorlardı, yanlarına vardığımızda da namaz kılıyorlardı!" derler. Bunun üzerine Hak Teala Hazretleri: "Sizler şahit olun, ben onları bağışladım!" buyurur."[758]

Hazret-i Ali (k.v) elindeki kamçı ile Kûfe çarşısını dolaşır ve şöyle derdi: "Ey tüccar topluluğu! Hak ile alın, hak ile verin ki selamette olabilesiniz! Kâr az diye reddetmeyin; yoksa ondan çok daha fazlasından mahrum olursunuz. Hak olan bir şeye engel olunduğuz zaman, onun katlarca fazlası batıl yollara gider."

Abdurrahman b. Avf'a (r.a): "Senin bu zenginliğinin sebebi nedir?" diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir:

"Zenginliğimin sebebi şu üç şeydir: Kârı az görerek asla geri çevirmedim, benden talep edilen bir hayvanın satışını ertelemedim ve vadeli satış yapmadım!"

Anlatıldığına göre; Abdurrahman (r.a), bir defasında bin deve satın almıştı. Bu develeri, sadece yuları ve diz bağlarını çıkararak aldığı fiyata sattı. Yular ve bağların her birini de birer dirheme satarak iki bin dirhem kâr etti. Bunun yarısını fakirlere dağıttı, bin dirhemini de kendisine kaldı.

Verâ ehli kimseler, ticaret maksadıyla deniz yolculuğuna çıkmayı kerih görürler ve derler ki: "Ticaret maksadıyla deniz yolculuğuna çıkan kişi, rızk talebinde aşırıya kaçmış olur!"

---

[758] Bkz: Buharî, Mevakit, 16; Müslim, Mesâcid, 210.

Bu konuda şöyle bir haber rivayet edilir: *"Deniz yolculuğuna ancak hac, cihad ve umre için çıkılır!"*[759]

Zeyd b. Vehb, Hazret-i Ömer'in şöyle dediğini nakleder: "Yetimlerin mallarını alış-verişte değerlendirin ve kâr ile çoğaltın ki, sene sonunda verilen zekatlarla malları eriyip yok olmasın! Yetimlerin malları ile hayvan ticareti yapmayın; çünkü hayvan telef olabilir. Onların malları ile deniz ticareti de yapmayın. Yetimlerin mallarını mal ve eşya ticaretinde değerlendirin."

Amr b. Âs (r.a) şöyle derdi: "Çarşı ve pazarlara ilk giren ve son çıkan kişi olma; çünkü şeytan o vakitlerde yavrular!"

Muaz b. Cebel ve Abdullah b. Ömer (r.a)'ın şöyle dedikleri rivayet edilir: "İblis, oğlu Zelenbur'a: "Ey Zelenbur! Kitabını al ve yürü; çarşılar senin mülkündür. Yemini, yalanı, aldatmayı, hileyi, hıyaneti ve sözünde durmamayı insanlara süslü göster! Çarşıya ilk giren ve son çıkanla beraber ol!" der."

İbnu Ömer ve İbnu Abbas (r.a), Resûlullah'tan (s.a.v) şöyle rivayet ederler:

"Resûlullah'ın (s.a.v), çarşıya sabahın ilk vakitlerinde girmeyi ve oradan son çıkan kimselerden olmayı yasakladığını işittik."

GÜZEL TİCARETİN SONUCU

Maişetini temin etmeye çalışan ve çarşı-pazarlarda ticaretle uğraşan kişiler, bu güzel hasletlere sahip olur, açıklanan şartlara uyarlarsa; yaptıkları işin gerektirdiği hükümleri yerine getirmiş olurlar. Aynı zamanda, Allah yolunda kazanmış oldukları manevî makamlarını da korumuş ve kendilerini O'nun rızasına kavuşturacak yollardan birine sokmuş olurlar. Onların bütün fiil ve tasarrufları iyilik, giriştikleri her iş ahiret ticareti olarak değerlendirilir. Böyle bir yola girmek, kulun ahiret hayatı için büyük bir destek ve oraya götüren bir yol niteliği kazanır.

---

[759] Ebu Davud, Cihâd 9; Bezzâr, el-Müsned, No: 1668; Heysemî, ez-Zevaid, V, 282; İbnu Hacer, el-Metâlib, No: 1664.

Fakat bu şartlara aykırı davranır, yaptığı ticaretle ilgili olarak gerekli hükümlere uymaz ve tasarruflarında takva yolundan ayrılır; yahut, kaybettiği dünyalıklar yüzünden hırsa kapılarak ya da elindekini az görerek daha fazla dünyalık biriktirme sevdasına kapılır; elde ettiği dünyalıklar karşısında kaybettiği dini değerlerine aldırmaz; nereden kazandığını ve nereye harcadığını önemsemez ise; bu kimseler midelerini doldurmak için haramlar ve mekruhlar içinde bocalar, kendilerini Allahu Teala'nın gazabına maruz bırakırlar.

Bu kimseler, yaptıkları ile Allah'tan uzaklaşır ve kaçak duruma gelirler. Bunların ölüm için bir hazırlıkları olmadığı gibi; amellerinden hesap vereceklerine dair bir inançları da yoktur. Bütün fiil ve tasarrufları kötülükten ibarettir. Böylesi kimselerin ticareti terk etmeleri kendileri için çok daha hayırlı olur.

ÖRNEK TÜCCARLAR

Alkame, İbnu Mesud'tan (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "***Kim müslümanların bulunduğu bir şehre mal getirir ve günün rayicinden satış yaparsa, Allahu Teala kendisine şehid sevabı yazar!***

Resûlullah (s.a.v) bu sözlerin ardından:

"***... bir kısmınız Allah'ın lütfundan (rızık) aramak üzere yol tepecekler, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır"***[760] ayetini okudu."[761]

Ukbe b. Amir (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"***Meks (şehre giren tüccardan giriş vergisi) alan kişi cennete giremez!***"[762]

---

[760] Müzzemmil 73/20

[761] Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, VIII, 323; el-Müttakî, Kenzu'l-Ummâl, No: 9740; Hatîb el-Bağdadî, Tarihu Bağdat, XIII, 443; Zebîdî, İthaf, VI, 361.

[762] Ebu Davud, Harac 7; Ahmed, Müsned, IV, 143; Hâkim, el-Müstedrek, I, 404; Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XIV, 878; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 9965.

Ebu Hureyre de (r.a) da Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Kim pişman olan birinin yaptığı alışverişten vazgeçerse, Allahu Teala da kıyamet günü onun günahlarından vazgeçer!"[763]

Hişam b. Urve de şunu nakleder: "Muaviye'ye (r.a), Cürhüm kabilesi içinde birinin çok uzun bir ömür sürdüğünü söylediler. Adam oraya yakın bir yerdeydi, onu getirttiler.

Muaviye (r.a) adama: "Kimlerdensin?" diye sordu. Adam:

"Cürhüm kabilesinden!" dedi "Kaç yaş yaşadın?" diye sordu; adam da:

"Üç yüz elli yaşındayım!" dedi. Muaviye:

"Sana göre en hayırlı mal hangisidir?" diye sordu. Adam:

"Bağına girince rahatça uyuyan bir göz ve insanı kimseye muhtaç etmeyecek mal!" dedi. "Sonra hangisi?" diye sorulunca:

"Karnında yavru taşıyan kısrak!" diye cevap verdi. Muaviye:

"Deve ve koyunları neden söylemiyorsun?" deyince, adam:

"Onlar senin gibiler için yaramaz. Ancak bizzat ilgilenecek kişilere yarar!" diye karşılık verdi.

MALIN HAYIRLISI

Bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Müslümanın malının hayırlısı; aşılanmış sıra sıra hurma ağaçları veya yavrulu kısraklardır."[764]

Hadis-i şerifte geçen "*sikketun me'bûre*" tabiri; aşılanmış ve sıra halinde dizili hurma ağaçları demektir. "*mühretün me'mûre*" ifadesi ise; yavrulu çok sayıda kısrak demektir.

---

[763] Ebu Davud, No: 3460; İbnu Mace, No: 2199; İbnu Hibbân, es-Sahîh, No: 5007, 5008; Hâkim, el-Müstedrek, II, 45; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 27; Taberanî, el-Mu'cemu'l-Evsat, No: 893; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 8497.

[764] Ahmed, el-Müsned, III, 468; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, II, 2750; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 6470, 6471; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 4086; Heysemî, ez-Zevaid, V, 258.

Nitekim; "*... şımarmış elebaşılarını çoğaltırız...*"[765] ayet-i kerimesinde geçen "*emernâ*" kelimesi de "*çoğaltırız*" manasındadır. Araplar; bir yerde insanlar çoğaldığı zaman "*emera'l-kavmu*" derler.

Abdullah b. Ahmed şöyle der: "Muaviye'nin (r.a) yanına üç yüz bin dinar ile geldim. Bunlardan elimde sadece un, koyun ve ev eşyası kaldı. Bu durumdan korkuya kapıldım. Ka'bu'l-Ahbar (rah) ile buluşunca bu durumu ona anlattım. Bana dedi ki: "Neden hurmalık edinmedin? Biz onu Allah'ın kitabında, kıraç yerlerde bir yiyecek ve bataklıklarda ise direk yerine kullanılan bir eşya olarak görmekteyiz. Bence malın en hayırlısı hurmadır. Onu satanın izi silinir, onu satın alan rızk içinde yüzer. Hurmayı satıp da onun benzerini almayan birinin durumu, şiddetli fırtınanın olduğu günde kayanın üzerinde savrulan küle benzer." Hurma sahibi olmadığım için korkuya kapıldım ve hemen gittim hurmalık satın aldım.

İNSANLARA YÜK OLMAMAK İÇİN MAL KAZANMANIN FAZİLETİ

Mervan b. Hakem, Vehb b. Esved'e: "Mürüvvet nedir?" diye sorduğunda, o: "Ana-babaya iyilik etmek ve helalinden mal kazanmaktır!" diye karşılık verdi.

Abdülkuddüs b. Abdüsselam şöyle anlatır: "İbrahim b. Edhem, Abbâd b. Kesir'e: "Yaptığın tavafı, sa'yi ve haccı, Allah yolunda cihad eden birisinin azıcık uyuması gibi kabul et!" diye mektup yazdı. Abbâd da İbrahim b. Edhem'e: "Sen de yaptığın bekçiliğini, nöbetini ve cihadını; ailesinin geçimini helal yoldan kazanırken yorgun düşen birinin kısa bir uykusu gibi kabul et!" diye cevap yazdı.

Abbas'ın şöyle dediği nakledilir: Ahmed b. Sevr'in şöyle dediğini işittim: Adamın biri İbrahim b. Edhem (rah) ile birlikte bir çam ağacının yanına kadar gitti ve ona:

"Ey Ebu İshak! Bana öğüt ver!" dedi, İbrahim b. Edhem de (rah):

---

[765] İsra 17/16.

"Bize göre; hac ve umre yapan hacı, sınırlarda nöbet tutan mücahid, gündüzleri oruç tutan ve geceleri ibadetle geçiren abid, kendisini insanlara muhtaç olmaktan kurtarmak için çalışan kimseden daha faziletli değildir!" dedi.

Rivayet edildiğine göre Lokman (a.s) oğluna şöyle vasiyet etmiştir:

"Yavrucuğum! İhtiyacına yetecek kadar dünyalık al! Dünyayı tamamen reddedersen insanların sırtına yük olursun!"

Şâzân şöyle anlatır: Hasan b. Hayy'a, geçim yolları konusunda soru sormuştum. Bana şöyle dedi:

"Bu konuyu çok incelersen, Fırat'ın suyunun bile sana haram olduğu hükmüne varırsın!" Sonra şöyle dedi:

"Gerçekten helal rızkı kazanmak, savaş meydanında düşmanın saldırısına karşı durmaktan daha zordur!"

Heysem b. Cemil şöyle nakleder: Abdullah b. Mübârek (rah). dedi ki: "Ticaret ve maişet için gerek kara ve gerekse deniz yolculuğuna çık! Nasıl yaparsan yap, insanlara muhtaç olmaktan kurtul!"

Heysem der ki: "Herhangi birinden bana bir şey gelecek olsa, gönderilen şeye ihtiyacım olmadığını düşünür ve rahatlardım!"

Hammâd b. Zeyd, Eyyub'un şöyle dediğini nakleder:

"Kendi emeğim ile kazandığımda bazı eksik ve kusurlar bulunsa da, başka insanlara muhtaç olmaktan böylesi benim için daha sevimlidir." İbnu Ebi'd-Dünya, Ömer b. Abdullah'ın şu şiirini okumuştur:

Dağların zirvelerinden taş taşımak,
İnsanların minnetinden daha hafiftir bana!

İnsanlar, "bu utanılacak kazanç!" diyecekler,
Ben de derim ki: "Asıl utanç, isteme zilletidir!"

Musa b. Tarîf şöyle anlatır: "İbrahim b. Edhem (rah) bir deniz yolculuğuna çıkmıştı. Bir ara şiddetli bir fırtınaya yakalandılar ve gemi batma teh-

likesiyle yüz yüze kaldı. İbrahim b. Edhem'in sakin hâlini gören gemidekiler; "Ey Ebu İshak! Şu içinde bulunduğumuz büyük sıkıntıyı görmüyor musun?" dediler; o da: "Bu mu büyük sıkıntı?" dedi. Yolcular: "Peki büyük sıkıntı nedir?" diye sordular. O da: "İnsanlara muhtaç olmak!" diye karşılık verdi."

Alimlerden biri bize, şairlerden birine ait şu şiiri okudu:

Bir yiğidin ölmesi, zenginin ona yaptığı cimrilikten daha hayırlıdır,
Cimriye de ölüm, cimriden istemekten daha hayırlıdır.

İnsanın yüz suyu dökmesine hiçbir şeyle kıymet biçilemez,
Hiçbir yaratılmış önünde yüzünü zelil duruma düşürme!

Bir kerecik istemiş olandan asla bir şey isteme!
İstemiş olandan istemektense muhtaç olmak daha hayırlıdır.

Şeyhlerden biri de şu şiiri okumuştu:

Afetleri sayacak olursan, cimrilik en kötüsüdür.
Ondan daha kötüsü boş vaadler ve oyalamadır.

Hayır yoktur yapılan vaatte, eğer yalan ise;
Yerine getirilmedikten sonra, bir hayır yoktur sözde.

Şairlerden biri de şu şiiri söylemiştir:

Mutlaka yemek istemek zorunda kalırsan eğer,
Yemek istemek zorunda kalmayan birinden iste!

Zira, daha önce yemek istemek zorunda kalan kişi,
Açlık hatırına geldiğinde, kimseye vermez yiyeceğini!

Başka bir şair de şöyle der:

Havva, geride bir belde için, dilenmekle zengin olacağını uman kimseden daha ahmak birisini bırakmadı!

Zeyd b. Eslem anlatır: Muhammed b. Mesleme (r.a) bahçesinde hurma ekmekle meşguldü. Bu sırada yanına Ömer b. Hattâb (r.a) geldi ve: "Ne yapıyorsun ey Muhammed!" diye sordu. O da: "Gördüğün işi yapıyorum!" dedi. Bunun üzerine Ömer (r.a): "Doğru yapıyorsun! Hangi yolla olursa olsun, insanlara muhtaç durumdan kurtulman hem dinin için daha güvenceli hem de şerefini koruman için en güzel yoldur!" diyerek onu çalışmaya teşvik etti ve sonra şöyle dedi:

"Arkadaşınız Luhayha b. Hallâc şöyle demiştir:

Bağdat'ı imar etmeye devam edeceğim,
Çünkü dostlara sevimli gelen, serveti olanlardır!

İbnu Mesud (r.a) şöyle der: "Bir dirhemin için bile pazarlıktan geri durma; çünkü, aldanan kişi ne övgüye ne de sevaba layıktır!"

Süfyan-ı Sevrî (rah) de şöyle der: "Bir dostundan, ihsanda bulunmasını istediğinde ihsanda bulunur ise, bu ihsan kendisi için sadaka yerine geçer."

Abdullah b. Abdurrahman şöyle anlatır: "İbrahim b. Edhem (rah) ve arkadaşları Ramazan ayında mescitte namaz kılıyorlardı. İmam selam verince, adamın biri ayağa kalktı yiyecek istedi. Fakat kendisine bir şey verilmedi. İbrahim b. Edhem ve arkadaşları iftarlıklarını sofraya koydular. Arkadaşları İbrahim b. Edhem'e: "Ey Ebu İshak, onu çağıralım mı?" diye sordular. O da çağırmamalarını söyledi. Adam o geceyi aç olarak geçirdi.

Ertesi gün olunca, İbrahim b. Edhem'in arkadaşlarından biri gelerek: "Ey Ebu İshak! Dünkü adamı rüyamda gördüm; başının üzerinde bir demet odun taşıyordu!" dedi. İbrahim b. Edhem de dedi ki: "Dün size neden o adamı yemeğe çağırmamanızı söylediğimi biliyor musun? Sofra kurulmadan önce neden istekte bulundu, diye kalbimden bir düşünce geçti. Allah'a tevekkül yerine sizin yemeğinize güvenmesini hoş karşılamadığım için onu yemeğe davet etmedim."

Abdullah anlatır: Adamın biri İbrahim b. Edhem'e: "Nasıl sabahladın?" diye sorduğunda Hazret şöyle cevap verdi: "Geçim yükümü nefsimden başka kimseye yük etmediğim için, hayırla sabahladım!"

Musa b. Tarîf de şöyle anlatır: İbrahim b. Edhem (rah) birisiyle iş yaptığı zaman pazarlık yapmazdı.

KİMSEYE YÜK OLMAMAK İÇİN ÇALIŞMAK

Yusuf b. Said şöyle nakleder:

Adamın biri Ali b. Bekkâr'a: "Atılmış şeyleri toplamak mı yoksa oturup dilenmek mi daha hayırlıdır?" diye sorduğunda şu karşılığı verdi: "Atılanları toplamakta pek çok hayırlar vardır!"

Süleyman el-Havvâs, şuradan buradan bir şeyler toplayarak satıp geçimini temin ederdi.

İbrahim b. Edhem ücretle iş yapardı.

Huzeyfe ise kerpiç dökerdi.

Ebu Amr b. Alâ, Hasan-ı Basrî'nin (rah) şöyle dediğini nakleder:

"Çarşı ve pazarlar, Allahu Teala'nın sofralarıdır. Oraya giden mutlaka oradan bir şeyler kazanır!"

Hasan b. Dinar da, Katade'nin (rah) şöyle dediğini rivayet eder:

"Tevrat'ta şöyle yazılıdır: Allah'tan gereği gibi kork; O'nun korumasına gir! İste ki verilsin, ara ki bulasın! İncil'de ise şöyle yazılıdır: Sen sabır göster ki, senin yaptıklarına karşı da sabır gösterilsin!"

Ebu Halde, Ebu'l-Aliye'den şöyle nakleder: "Bir şey satın aldığın zaman en iyisini satın al!"

Ebu't-Tufeyl şöyle der: "Enes b. Mâlik'in (r.a) yanında bulunuyordum. Kendisine: "Deccâl çıktı!" dediler; O da: "Bir boyacının uydurmasıdır!" dedi.

Yahya b. Yeman, Bessâm es-Sayrafî'den İkrime'nin (r.a) şöyle dediğini nakleder: "Sarraflık yapanların çoğunun cehennem ehli olduklarına şahitlik ederim!"

HERKES YAPTIĞINI BULUR

Abdülhamid b. Mahmud'un şöyle dediği nakledilir:

Abdullah b. Abbâs'ın (r.a) yanında bulunuyordum, adamın biri geldi ve şunları anlattı: "Hac yapmak için yola çıkmıştık. Saffah denilen yere gelince arkadaşlarımızdan biri vefat etti. Ona bir mezar kazdık. Fakat mezarın içi kara yılanlarla doldu. Başka bir mezar kazdık, onun içi de yine kara yılanlarla doldu. Üçüncü bir mezar kazdık, baktın onun içi aynı şekilde yılanlarla doldu. Kalkıp sana geldik; ne yapmamızı emir buyurursun?" dedi; İbnu Abbas da (r.a): "O kara yılanlar, hayatta iken onun işledikleri amellerdir!" dedi.

Başka bir rivayet şöyledir: İbnu Abbas (r.a) dedi ki; "Bu, onun dünyada iken yaptığı hilekarlığın karşılığıdır. Gidin, kazdığınız kabirlerden birine onu defnedin. Vallahi, onu gömmek için bütün yeryüzünü kazsanız yine aynı şekilde yılanlarla karşılaşırsınız!"

Adam hadisenin devamını şöyle anlatır: Gittik ve adamı defnettik. Hac yolculuğundan dönünce, adamın hanımına gittik ve kocasının ne iş yaptığını sorduk. Hanımı da şunları anlattı: "Kocam yemek satan biriydi. Her gün ailesinin yiyeceğini ayırdıktan sonra, onun yerine çarşıdan aldığı arpa saplarını keserek karıştırır ve öylece satardı."

Haccâc, Ebu Cafer Muhammed b. Ali'nin (rah). şöyle dediğini nakleder: "Hazret-i Ali (k.v) çamaşırcı, boyacı ve terzilerden, halkın mallarına zarar vermemeleri konusunda güvence alırdı."

IŞ, SİPARİŞ VE KAZANÇLA İLGİLİ MESELELER

Hişam b. Ammâr şöyle anlatır: "Malik b. Enes'e (r.a), bir kimsenin dokumacıya bir buçuk ve iki buçuk dirheme elbise dokuması için sipariş vermesinin hükmünü sordular; o da: 'Fiyat ile ilgili olarak koşulan şartların geçersiz (fasit) olduğunu, emsal ücret ödemesi gerektiğini, dokumacının da elbise ile ilgili olarak belirlenen şarta uymadığı takdirde sorumlu olacağını.' söyledi."

Ahmed b. Hasan el-Makarrî anlatır: Ben Ebu Bekir el-Mervezî'ye şu sorunun sorulduğunu işittim:

"Bir dokumacı, elbiseyi hem kırk iki dirheme hem de kırk üç dirheme dokuyor. Bunun hükmü nedir?" Ona şöyle cevap verdi: "Sipariş veren rıza gösterdikten sonra bir sakınca yok!" Ben: "Bir buçuk dirheme veya iki buçuk dirhem olsa da mı?" diye sordum. O da: "Evet, sakınca yoktur!" dedi.

Bu konu Ahmed b. Hanbel'e (rah) sorulmuş ve o da bir sakınca bulunmadığını söylemiştir.

Ebu Davud bize şunu nakletti: "Ahmed b. Hanbel'e, üçte birine veya dörtte birine dokumak üzere dokumacıya ip verilmesinin hükmünü sordular; o da, bunda bir sakınca bulunmadığını söyledi; sonra da, şunu ekledi:

"Bu tıpkı bir taraftan emek, diğer taraftan sermaye konarak oluşturulan mudarebe akdine ve Cübeyr'in kıssasında geçen işe benziyor. Mudarebe ortaklığı yapan kişi belki kâr edebilir, belki de edemez. Toprak, mahsul verdiği gibi vermeyebilir de. Bunların hepsi birbirine benzer ve yakın şeylerdir."

İbnu Vehb şöyle rivayet eder: İmam Mâlik (rah), Cuma namazının ezanından sonra satış yapan kimsenin alış-verişinin feshedileceğini (geçersiz olduğunu) söylemiştir.

İmam Mâlik'e, hür olduğu hâlde Cuma namazına gitmeyerek ticari faaliyetini sürdüren kişinin durumunu sordular. O da, bu kişinin kötü bir iş yaptığını ve Rabb'inden mağfiret dilemesi gerektiğini söyledi. Rabia ise; aynı kişinin zulmettiğini ve günah işlemiş olduğunu söylemiştir.

Yine İmam Malik (rah), Cuma günü imam namazdan çıkıncaya kadar alış-veriş yapmanın haram olduğunu söylemiştir.

Ebu Davud şöyle nakleder: Ahmed b. Hanbel'in düşük ayarlı ve sürme bulaşığı bulunan gümüş paralar ile alış-veriş ve ticari faaliyet yapılmasını mekruh saydığını defalarca ondan işittim.Yine Ebu Davud der ki: İshâk b. Râhuveyh'e, düşük ayarlı gümüş para kullanılmasının hükmünü sordum; bana: "Bunda bir sakınca yoktur" dedi.

Abdulvehhâb el-Varrâk şöyle der: Bişr'e, düşük ayarlı gümüşle alışveriş yapılmasının hükmünü sordum. O da bana, bundan dolayı Allah'tan mağfiret dilenmesi gerektiğini söyledi. Ardından, aynı konuyu kendisinin de Süfyan-ı Sevrî'ye sorduğunu ve Süfyan-ı Sevrî'nin bunu haram saydığını nakletti.

Hasan el-Hayyât şöyle nakleder: Komşularından biri, Bişr b. Hâris'e gelerek dedi ki: "Bir dokumacıya, ipi benden dokuması ondan olmak üzere bir sarık sipariş verdim." Bişr b. Hâris komşusunun bu sözüne bir itirazda bulunmadı.

Bişr, Fudayl b. Iyâz, Leys yoluyla Mücâhid'in (rah) şöyle dediği rivayet edilir:

"Meryem (a.s), oğlu Hz İsa'yı (a.s) aramak maksadıyla dışarı çıkmıştı. Yol kenarında oturan dokumacılara: "Falanca yere nasıl gidebilirim?" diye sordu; onlar da: "Şu tarafa git!" diyerek kendisine yanlış bir yönü gösterdiler. Onların işaret ettiği yola giderek gözden kayboldu. Sonra dokumacılara şöyle beddua etti: "Allahım! Onların kazançlarından bereketi kaldır! Fakir ve yoksul halde onların canlarını al! İnsanların gözünde onları hakir eyle!"

Bu rivayeti nakleden Bişr der ki: "Kanaatime göre, Allahu Teala Meryem'in onlar hakkındaki bedduasını kabul buyurmuştur!"

Ebu Adurrahman el-Cîlî, Ebu Eyyub el-Ensârî'den (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Kim (esir alınan) baba ile oğlunun arasını ayırırsa, kıyamet gününde Allahu Teala da onu sevdiklerinden ayırır."[766]

[766] Tirmizî, Büyu', 52; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 4080; Darekutnî, Sünen, III, 67; Hakîm, el-Müstedrek, II, 55; Beyhakî, Şuabu'l-İman, No: 11081.

ŞÜPHELİ KAZANÇTAN UZAK DURMAK

Süfyan, Mansur vasıtasıyla Musa b. Abdullah'tan şöyle nakleder:

"Musa b. Adullah'ın babası, bir adamını dört bin dinar sermaye ile Isfahan'a gönderdi. Bu sermaye artarak on altı bine ulaştı. Daha sonra, Isfahan'daki adamının öldüğüne dair haber geldi. Malını almak için oraya gidince, adamının faizli işlere bulaşmış olduğunu öğrendi. Bunun üzerine sadece dört bin dinar olan ana parasını alarak kârını bıraktı."

Ebu Bekir el-Mervezî şöyle der:[767]

"Ahmed b. Hanbel'e, faizli ticari muamelede bulunan kişinin yemeğinin yenilip yenilmeyeceğini sordum; yenilmeyeceğini söyledi.

Yine İmam Ahmed'in: "Faizle ticaret yapan kişi, (faizden kurtulmak istediğinde) sadece ana parasını alır. Faiz aldığı kimseleri tanıyor ise paralarını iade eder; bilemiyor ise onlar adına sadaka olarak dağıtır" dediğini işittim.

Rabia b. Said, Atıyye es-Sa'dî'den (r.a) Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Bir kul, sakıncalı (haram, mekruh) olanlara düşerim korkusuyla sakıncalı olmayanları terk etmedikçe takva sahibi kimselerden sayılmaz!"[768]

Abbas b. Celîd'in rivayet ettiği (mevkûf) bir hadiste Ebu'd-Derda (r.a) şöyle der: "Tam olarak takvaya erişmenin alametlerinden biri de; zerre kadar da olsa haramı terk etmek, hatta haram ile kendisi arasına helal olan bazı şeyleri perde yaparak kendini emniyete almaktır."

---

[767] Kitabın bundan sonrasında, değişik konularda İmam Ahmed b. Hanbel'e (rah) sorulmuş sorular ve cevapları gelecektir. Bu soruları soran zat genelde onun talebesi ve mezhebinin ileri gelen alimlerinden Ebu Bekir Mervezî'dir. Bu zat, soruları İmam Ahmed'in künyesi ile: "Ebu Abdulah'a sordum veya soruldu ki." şeklinde nakletmiştir. Biz, okuyucular, karıştırmasın ve kime sorulduğunu net bilsin diye (Ebu Abdullah) yerine (İmam Ahmed) kullandık. Kullanılmayan yerlerde Ebu Abdullah geçtiğinde bunun İmam Ahmed (rah) olduğu bilinmelidir. (Tashih eden: D. Selvi)

[768] Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâmet 19; İbnu Mace, Zühd 24; Hâkim, el-Müstedrek, IV, 319.

Ebu Bekir el-Mervezî de şöyle nakleder: Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'e: "Yanında üç dirhem para bulunan, bunlardan biri haram olan ancak hangisinin haram olduğunu bilmeyen bir kişinin durumunu" sordum, bana: "Bunlardan hangisinin helal ve hangisinin haram olduğunu anlamadan onlardan hiçbirinin yenilemeyeceğini" söyledi.

İmam Ahmed, Adiy b. Hâtim'in (r.a) rivayet ettiği şu hadis-i şerife dayanarak bu hükme varmıştır. Hadis-i şerif şöyledir:

"Adiy b. Hâtim (r.a), Resûlullah'a (s.a.v) şunu sordu: "Ben köpeğimi bir avın peşinden göndersem ve avın yanına vardığımda köpeğimin yanına başka bir köpeğin daha bulunduğunu görsem ne yapmam gerekir?" Efendimiz (s.a.v) buyurdular ki:

"Avı senin köpeğin yakaladığından emin olmadıkça o avdan yeme!"[769]

İmam Ahmed'e: "Birisine kalıba dökmek üzere sağlam dirhemler verilirse, bunun durumunun ne olacağı?" soruldu. O da şöyle cevap verdi: "Böyle yapılmasını hem Resûlullah'ın (s.a.v) hem de Sahabe-i Kiramın yasakladığına dair rivayetler vardır. Ben de böyle yapılmasını kerih görüyorum."

Yine İmam Ahmed'e sordular: "Birisi bana kalıba dökmek üzere dinar verirse ne yapayım?" O da şöyle cevap verdi: "Verilen dinar ile dirhem satın alırsın. Sonra onunla da altın satın alırsın."

Tekrar soruldu: "Eğer dirhemler ganimet malı olur ve sahibi mutlaka onların kalıba dökülmesini isterse ne yapılmalı?" Ebu Abdullah şu cevabı verdi: "O takdirde hepsini aynı ölçüde yaparsın, böylece hepsi aynı emsalde olurlar."

İmam Ahmed, Alkame b. Abdullah'tan, o da babasından şöyle rivayet eder: "Resûlullah (s.a.v), bir sakınca bulunmadıkça müslümanların arasında geçerli bir sikkenin kırılmasını yasakladı."[770]

---

[769] Buharî, Büyû' 3, Zebaih 1; Tevhid 13; Müslim, Sayd 1, (1929); Ebu Davud, Sayd 2, (2847-2851); Tirmizî, Sayd 1-7, (1465-1471); Nesâî, Sayd 1- 8;

[770] Ebu Davud, Büyû' 50, (3449); İbnu Mace, Ticarât 52, (2263).

İmam Ahmed, hadis-i şerifte geçen sakıncadan, dirhemin diğer dirhemlerden farklı olmasının kast edildiğini söylemiştir. Yani bir dirhem hakkında; birisi iyidir, diğer biri de ayarı düşüktür derse, bu dirhemin kırılması gerekir.

İmam Ahmed'e, ücretle çalışan birinin mescitte oturmasının hükmünü sordular; şu cevabı verdi: "Terzilik ve benzeri işleri yapanların mescitte oturmaları hoş olmaz; çünkü mescitler, içinde Allahu Teala'nın ismi zikredilsin diye yapılmıştır. Orada alış-veriş yapılması mekruh olur."

Yine İmam Ahmed'e; yün eğirme işi yapan birinin kabristanın yakınında bulunurken, yağmur başlaması durumunda mezarlıktaki kubbelerden birinin altına girerek işini orada yapmasının hükmü soruldu; şöyle cevap verdi: "Kabirler ahiret alemine ait mekanlardır; orada dünya işlerinin yapılması mekruhtur."

DEĞİŞİK MESELELER VE CEVAPLARI

Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'e sordular:

"Bir kimse un satın alsa ve buna bir *mekkûk*[771] ölçüsü kadar fazladan koysa, ne derdisiniz?" Cevap:

"Bu fahiş ve insanların aldatılmaya göz yummayacakları bir miktardır." Soru:

"Peki, bir *kilece*[772] kadar ya da daha aşağı olursa?" durum nasıl olur?" Cevap:

"Bu miktar insanların aldanmayı kabullenecekleri bir miktardır!"

İmam Ahmed'e; yastık ve döşeklerin yama yapılmasını ve bu durumunun bildirilmeden tüccarlar tarafından satılması hakkında soru soruldu; şu cevabı verdi: "Yama yapanların yaptıkları iş görülebilecek bir iştir; onlar gizli kalacak bir iş yapmıyorlar. Yapılan işe güvenen alır!"

---

771 Mekkûk: Bir buçuk sâ'lık ölçü birimi. Bir sa', yaklaşık 2917 gramdır.

772 Kilece: Eski bir ölçü birimidir. Bir sa'ın 7/10 kadarıdır.

Yine İmam Ahmed'e, bir kimsenin giymiş olduğu elbiseyi murâbaha ile (aldığı fiyatın üzerine kâr koyarak) satıp satamayacağı soruldu. O da, böyle satılamayacağını; ancak müsâveme (pazarlık usulüyle) ve giymiş olduğunu belirterek veya eskici pazarında satılabileceğini söyledi.

Gümüş bir ibriğin satışıyla ilgili soruya da; ibrik kırılmadan satış yapılamayacağını, ayrıca ipek satışının da yapılamayacağını söyledi.

Ümeyye b. Halid der ki: Yunus b. Ubeyd, bir mal alacağı zaman Sus şehrindeki vekiline; alınacak malı söyleyerek bu malın kimden alınabileceğinin bildirmesini isterdi.

Ebu Bekir el-Mervezî şöyle nakleder: "İmam Ahmed'e, çocuklara cevizin saçılarak dağıtılmasının hükmünü sordum. Bana bunun mekruh olduğunu söyledi. Cevizin bölüştürülerek çocuklara verilmesi gerektiğini söyledi. Yine bir defasında Ebu Abdullah'ın evine gitmiştim. O, çocuklarına düşkün biriydi. Çocuklarına ceviz satın almıştı. Çocukların sayısına göre bölüştürerek dağıttı. Saçarak dağıtmayı mekruh görür ve bunun yağmalamaya benzediğini söylerdi."

İmam Ahmed, Abdullah b. Mübârek (rah) ile ilgili bazı meseleleri anlatarak şöyle der: "Bu konular gerçekten çok hassas ve ince konulardır. Abdullah b. Mübârek'e (rah) havada vurulan ve başka birinin arazisine düşen avın kime ait olduğunu sormuşlar; o da; "Bilmiyorum!" diye cevap vermiştir." Aynı konu İmam Ahmed'e sorulunca o da: "Bu ince bir konu, bu hususta bir rivayet bilmiyorum!" dedi.

Ebu Abdullah'a şu olayı anlattılar:

"İsa b. Abdulfettah dedi ki: Bişr b. Hâris'e, şüpheli konularda ana-babaya itaat edilip edilmeyeceğini sordum; o da: "Ebu Abdullah bunun ağır bir iş olduğunu söyledi!" dedi. Ben de Ebu Abdullah'a: "Şüpheli konularda ana-babaya itaat edilir mi?" diye sordum. Ebu Abdullah da bana şöyle dedi: "İşte şu Muhammed b. Mukâtil, onun görüşünün ne olduğunu biliyorsun. Bişr b. Hâris de bu hususta söyleyeceği şeyi söylemiş."

Bundan sonra İmam Ahmed: "Ana-babayı kırmadan idare etmek ne güzel bir iştir!" dedi.

Yine İmam Ahmed der ki: "Günah, kalbi tırmalayan şeydir!"

Ebu Bekir el-Mervezî şöyle anlatır:

"Birisini Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'in meclisine götürdüm. Adam: "Kardeşlerim var ve kazançları şüpheli. Annem onların getirdiklerini pişiriyor ve bazen bizi de yemeğe davet ediyor; biz de pişirilen yemekten yemek durumunda kalıyoruz. Bunun hükmü nedir?" diye sordu. Ebu Abdullah şöyle dedi: "Bu konu Bişr b. Hâris'in söz söylemesi gereken bir konu. O olsaydı sana konuyu gereği gibi açıklardı. Ben ise, senin Allahu Teala'nın gazabına uğramamanı niyaz ederim! Fakat sen bu konuyu git Ebu'l-Hasan Abdulvehhab'a sor!"

Adam ona gitti ve: "Bu konuda bildiğin bir şey varsa bana söyle!" dedi; o şunu söyledi: "Hasan-ı Basrî'nin şöyle dediği rivayet edilir:

"Bir kimse cihada katılmak için annesinden izin ister ve annesi de kendisine izin verirse; eğer annesinin asıl arzusunun kalması yönünde olduğunu biliyorsa, annesinin yanında kalır."

Yine İmam Ahmed'e: "Annesi olan birinin onu yalnız bırakarak ilim tahsili için gitmesinin hükmü nedir?" diye sorulunca; şöyle dediğini işittim:

"İlim öğrenmek için gidecek kişi abdest almayı ve namaz kılmayı bilemeyecek kadar cahil biri ise, bu kişinin ilim öğrenmesi öncelikli farzdır. Eğer bunları biliyor ise, anasının yanında kalması bana göre daha sevimli bir iştir."

Ben de İmam Ahmed'e şunu sordum: "Bir kimse gördüğü kötülüğün etkisini yok edecek bilgiye sahip değilse ne yapmalıdır?" Şöyle cevap verdi: "Ana-babasından izin ister; izin verirlerse ilim öğrenmek için yolculuğa çıkar."

Ebu'r-Rabî' es-Sûfî anlatır:

"Basra'da Süfyan-ı Sevrî'nin (rah) meclisine girdim ve dedim ki:

"Ey Ebu Abdullah! Ben zabıtalar ile birlikte bulunuyorum. Bazen, kadın davranışlı erkekleri yakalamak için duvarları tırmanıp aşıyoruz." Bunun üzerine Süfyan: "Onların kapıları yok mu?" diye sordu. Ben de; "Var

ama onlar kaçmasınlar diye duvardan aşıyoruz" dedim. Bu söz üzerine, yaptığımızın çok kötü ve fena bir iş olduğunu söyledi.

Orada bulunanlardan biri: "Kim bu adamı yanımıza soktu?" diye sordu. Ben de: "Ben tabibe derdimi söyleyip derman bulmak için geldim!" dedim. Bu söz üzerine Süfyan-ı Sevrî (rah) irkildi ve: "Biz helak olduk; kendimiz hasta iken bizi tabip olarak görüyorlar!" dedi. Arkasından şöyle dedi:

"Kendisinde şu üç haslet bulunmayan kişi iyiliği emretme ve kötülüğe engel olma işini yapmamalıdır: 1-Engel olduğu hususta yumuşak davranmak, 2-Emrettiği ve yasakladığı hususta adaletli olmak, 3- Emrettiği ve yasakladığı konularda bilgi sahibi olmak!

Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc nakleder:

İmam Ahmed'e: "Çarşıyı dolaşıyorken davul satıldığını görüyorum; onları kırayım mı?" diye sordum: "Ey Ebu Bekir, gücün yetiyorsa yapabilirsin!" dedi. Ben yine: "Beni cenaze yıkamaya çağırıyorlar, orada davul sesi duyarsam ne yapayım?" diye sordum: "Kırmaya gücün yetiyorsa kır, değilse oradan çık git!" dedi.

İmam Ahmed'e tambur kırmanın hükmünü sordum, kırılabileceğini söyledi. Saklanmış durumda olanları sorduğumda ise, saklı ve gizli olanların kırılmasının gerekmediğini söyledi. Çocukların elinde bulunan küçük tamburların durumunu sordum; eğer açıkta ise bunların da aynı şekilde kırılabileceğini söyledi.

İmam Ahmed'e: "Bazı kimseler nergis öz suyunu satıyorlar. Bunlar hakkında ne dersin?" diye sordum: "Onun cıva imalatında kullanıldığını söylüyorlar" dedi. Ben de: "Bunu sadece içki imalatçıları satın alıyorsa hüküm nedir?" diye sorunca; şu cevabı verdi: "Satan kişiye durum sorulur; böyle olduğu anlaşılır ise çarşı-pazarlarda satılmasına izin verilmez!"

Adamın biri Ebu Abdullah İmam Ahmed'e şöyle sordu: "Babam her türlü kimseyle alış-veriş yapıyor; hatta alış-veriş yapılması mekruh sayılan kimseler de buna dahildir. Bu hususta ne dersiniz?" Dedi ki: "Bu durumda kâr ettiği miktarı terk eder." Adam tekrar sordu: "Babamın bazılarına borçları olduğu gibi; bazılarının da babama borcu var. Bu konuda ne yapılma-

lıdır?" Cevaben dedi ki: "Alacaklı olduğu kişilerden alınır, borcu olan kişilere ödeme yapılır." Adam: "Böyle yapılmasını uygun görür müsünüz?" diye sorunca: "Sen de borcunu ödemekle yetinirsin" dedi.

İmam Ahmed'e: "Tavrını beğenmediğim bir yakınım, kendisi için bir elbise veya yün alıp kendisine teslim etmemi istedi; ne yapabilirim?" diye sordum; şöyle dedi: "Ona ne yardımcı ol, ne de onun için alış-veriş yap! Ancak böyle bir işi annen isterse yapabilirsin; çünkü bunun kötülüğü anneni kızdırmaktan daha hafif bir kötülüktür."

Adamın biri İmam Ahmed'e gelerek: "Babam faizli alış-veriş yapan biri; bazen beni alacağını tahsil etmek göndermek istiyor; Bu durumda isteğini yerine getirmem gerekir mi?" diye sordu; İmam Ahmed dedi ki: "Hayır tahsilata gitme; babana, yaptığından tövbe edinceye kadar tahsilata gitmeyeceğini söyle!"

İmam Ahmed'e, hadis ravilerinden birinin ismi söylendi. O da; "Allahu Teala ona selamet versin! Bir özellik dışında gayet iyi bir insandı." Şöyle devam etti: "İnsan bütün özellikleri ile kamil biri olmayabilir!" Ben: "O zat sünnete bağlı (sünneti nakleden) biri değil miydi?" diye sordum; cevaben: "İyi biri olduğuna yemin ederim. Hatta ben de ondan hadis yazmıştım; fakat bir eksiği vardı!" dedi. Ben; "Nasıl bir eksik?" diye sordum; Hazret: "O, hadisi kimden aldığına önem vermezdi, her duyduğunu alır naklederdi!" dedi.

İmam Ahmed'in, Bişr b. Hâris'in ismini anarak şöyle dediğini işittim: "Allahu Teala ona rahmetiyle muamele etsin! O ünsiyet/ilahi muhabbet sahibi bir şahsiyetti."

Ahmed b. Hanbel'in yanında verâ ve takvadan söz açılınca şöyle dedi:

"Bu konu Bişr gibilerinden sorulur. Bu husus, Bişr b. Hâris'in konuşması gereken bir konudur. Bu konuda söz söylemek bana düşmez!"

İmam Ahmed'e, eski elbiseler içinde gördüğüm bir fakir hakkında: "Şunun ilme ne kadar da ihtiyacı var!" dedim; bana şöyle dedi;

"Fakirliğe ve ilimden mahrum olmasına karşı gösterdiği sabırdan dolayı onun hakkında böyle konuşma! Ben her yatağa girdimde onu düşünürüm; onun gibileri bizlerden daha hayırlıdır!"

İmam Ahmed'e, şunu anlattım: Abdullah b. Mübârek'e (rah:

"Sadık bir alimin nasıl tanınacağını sorduklarında şöyle dedi: "Gerçek alim, dünyadan yüz çevirerek ahirete işine yönelir." Bu cevabı duyan İmam Ahmed dedi ki: "Evet, sadık bir alim böyle olmak ister!"

Ahmed b Hanbel'e şu kadının durumu anlatıldı:

"Kadının birine, akrabası olan başka kadın çok değerli olmayan bir takım şeyler veriyor. Bu verilenlerden kadının yanında bir miktar mal birikiyor ve bunlardan başka malı da bulunmuyor. Eğer bunları başkalarına tasadduk edecek olsa kendisi tekrar istemek zorunda kalabilir. Bu sebeple kadın: "Ebu Abdullah bu konuda ne yapmam gerektiğini söylüyor?" diye soruyor. Bu anlatılanlar üzerine Ebu Abdullah dedi ki: "Yanındakileri tasadduk etsin ve tekrar istesin!"

Bir defasında İmam Ahhmed, İbnu Avn'ın ismini anarak: "O evini müslümanlara kiraya vermezdi!" dedi. Bunun sebebi sorulunca da: "O, müslümanları kira ödeme endişesine düşürmek istemezdi" dedi.

Abdullah b. Mübârek (rah), Hakim b. Züreyk'ten, o da babası vasıtasıyla Said b. Müseyyeb'den şöyle nakleder: "Ödünç verilen buğdaya karşılık iyilik olsun diye un vermek faizdir."

ŞÜPHELİ YİYECEKTEN KAÇINMAK

İmam Ahmed'e dedim ki: Anlatıldığına göre; Bişr b. Hâris'in Eyle'de bulunan kardeşi hurma göndermişti. Annesi de kendi payına düşen hurmalardan birini yememiş saklamıştı. Bişr b. Hâris eve gelince, oğluna: "Üzerindeki analık hakkı için bunu yemelisin!" dedi. O da hurmayı yedi ve üst kata çıktı. Annesi de peşinden yukarı çıktı, baktı Bişr b. Hâris yediği hurmayı kusmuştu; çünkü kardeşinin kazancında bazı şüpheleri vardı.

Buna benzer bir hadise Ebu Bekir (r.a) hakkında da rivayet edilir.

İmam Ahmed'in, Vüheyb b. el-Verd'in ismini anarak şöyle dediğini işittim:

"Abdullah b. Mübârek (rah), Vüheyb'e Mısır'dan gelen yiyecekler hakkında bir şeyler söyledi; onun maksadı Vüheyb'e kolaylık sağlamaktı. Sözlerinin ona sıkıntı doğuracağını bilmiyordu. Bundan sonra Vüheyb Mısır'dan getirilenler arasında sadece kuru üzüm yerdi."

FETHEDİLEN MÜLKLERİN DURUMU

İmam Ahmed şöyle dedi: "Bişr b. Hâris, Bağdat civarından elde edilen gelirleri yerdi." Ben de: "Hayır, Bağdat'tan gelenleri yiyenleri kınar ve kötülerdi" dedim. O zaman şöyle dedi: "O, tek başına yaşayan biri olduğu için bunu yapabilmiştir. Onun geçindirmek zorunda olduğu bir ailesi yoktu. Aile sahibi olanlar ile tek başına olanlar bir olmaz! Onun durumunda olsaydım ben de yemezdim."

Bu sebeple İmam Ahmed, Irak arazisinden (fetihle kazanılan arazilerden) elde edilen gelirler hakkında şu görüşü benimsemiştir:

"Buradan elde edilen gelirlerden, zorunlu olan yiyecek ihtiyacı alınır ve gerisi sadaka olarak fakirlere edilir."

İmam Ahmed, bu tür arazilerdeki her hangi bir şeyin satılmasını hoş karşılamadığını söylemiştir.

Ahmed b. Hanbel'e: "Fethedilmiş arazilerdeki yerlerden bir kimsenin su içmesine ne dersin?" diye sordum; şöyle cevap verdi: "Şu bizim üzerinde bulunduğumuz topraklar da zaten miras değil mi? Biz bunların gelirlerinden ancak zorda olduğumuz için alıyoruz!"

İmam Ahmed'e birisi: "Bu araziler içinde bir şey satın alınabilir mi?" diye sordu; İmam şu cevabı verdi:

"Eğer kendi ihtiyaçlarını karşılayabiliyor ise alamaz."

Sonra şöyle dedi: "Bir kimsenin bu yerlerdeki evini satmasını mekruh görürüm. Fethedilmiş olan bu yerlerde her hangi bir şeyin satılmasını hoş karşılamam. Satın alınacak olanın da sadece ihtiyaç kadar olması gerekir. Eğer ihtiyacından fazlasını satın almış ise, fazla gelen kısmı fakirlere sadaka olarak verilmesi gerekir."

Ahmed b. Hanbel (rah), fetihle ele geçirilmiş araziler hakkında şöyle der:

"Ben, bu arazi ve mülklerin bütün müslümanlar için vakfedilmiş olduğu görüşündeyim! Nitekim Ömer b. Hattâb (r.a) da bu tür arazileri gazilere taksim etmemiş, olduğu gibi bırakmıştır. Osman (r.a) da tıpkı onun yaptığı gibi yapmış. Ancak o, Sahabe-i Kirâmdan bazılarına iktâ (tımar) suretiyle bazı yerleri vermiştir. İbnu Mesud (r.a), Sa'd (r.a) ve daha pek çok sahabi bunlar arasında sayılabilir. Hazret-i Ali de (k.v) hilafeti döneminde onların yaptıklarını onaylayarak bu arazileri taksim etmemiştir."

İmam Ahmed der ki: "Bu konuda Abdullah b. Mübârek'in (rah) görüşüne göre hareket edenler büyük bir imtihanla karşı karşıyadır; çünkü Abdullah b. Mübârek (rah), savaşta fethedilen arazinin savaşa katılan gazilere dağıtılacağı kanaatindedir."

İmam Şâfiî (rah), Bağdat'ta bulunan bir evin, orayı fetheden ilk sahibine ulaşıncaya kadar satışın geriye döndürülmesi gerektiğini söyler.

İmam Şâfiî'ye: "Bunu yapmak nasıl mümkün olabilir?" diye sorulunca o da tebessüm ederek şöyle karşılık vermiştir.

"Medine'ye, Resûlullah'ın (s.a.v) şehrine gider ve konuyu onlara sorar!"

İmam Ahmed bu konuda şöyle der: "Medine halkı da bu konuda İmam Şâfiî'nin (rah) görüşündedir. Onlar da; kılıç ile fethedilen yerlerin, fethe katılanlar arasında paylaştırılması gerektiğini söyler."

Ben İmam Ahmed'e, bu görüşe kimlerin karşı çıktıklarını sorduğumda şöyle dedi: "Ömer b. Hattâb (r.a) ile Ali b. Ebî Tâlib, (r.a), fethedilen arazileri bütün müslümanlar için vakfetmiştir."

İmam Ahmed'e; fetihle elde edilen yerlerden iktâ olarak tahsis edilmiş yerlerden birinden kendisine bir ev miras düşen kişinin nasıl yapması gerektiğini sordum; şöyle dedi:

"İmam Şâfiî (rah), bu yerin Kadisiye savaşına katılan birine verilmesi gerektiğini söyler." Ben kendisine: "Sen de aynı görüşte misin?" diye sordum, şöyle dedi:

"Evet, ne kadar güzel söylemiş! Ancak şu anda elinde bu nitelikte iktâ olarak tahsis edilmiş mülk bulunan ve bunu elinden çıkarmak isteyen kimselere; ellerindeki bu mülkü vakfetmesini tavsiye ederiz; çünkü buralar ganimet olarak alınmış yerlerdi."

İmam Ahmed'e: "Kûfe ve Basra da aynı şekilde fethedilmedi mi?" diye sordum; şöyle cevap verdi: "Hayır, oraya geldikten sonra bu şehirleri müslümanlar kurdular!"

Ahmed b. Hanbel'in yanına birini getirdim; bu zat İmam'a:

"Bana babamdan, fethedilmiş yerlere ait arazi miras kaldı. Ne yapmamı tavsiye edersiniz?" diye sordu; İmam Ahmed şu cevabı verdi:

"Onu akrabaların için vakfet. Eğer akrabaların yok ise, komşuların adına vakfet."

Yine İmam Ahmed'e birisi gelerek, kendisine iktâ arazisi miras kaldığını söyledi ve ne yapması gerektiğini sordu. Ona da, burayı vakfetmesini söyledi ve şunları ekledi: "Fethedilmiş olan yerler, bütün müslümanlara tahsis edilmiş ganimet mallarıdır."

İmam Ahmed bu yerlerin satın alınmasına ruhsat vermiştir.

Ben, İmam Ahmed'e: "Neden fethedilmiş yerlerin mülk ve arazilerinde satın almaya ruhsat verilirken satış yapılmasına ruhsat verilmemektedir?" diye sordum; şöyle cevap verdi:

"Benim kanaatime göre satın almak satış yapmaktan farklıdır. Bu konudaki delilim şudur: Resûlullah'ın (s.a.v) ashabı Kur'ân-ı Kerîm'i satın almaya ruhsat vermişler; ancak Kur'an-ı Kerîm'in satışını kerih görmüşlerdir. İbnu Abbas (r.a) ve Cabir b. Abdullah (r.a), Kur'an-ı Kerîm'in satışını kerih görür."

İmam Ahmed'e: "Şunlardan hangisi senin hoşuna gider: Tımar arazisi üzerinde bulunan bir meskende bulunmak mı yoksa bir hayvan ağılın-

da kalmak mı?" diye sordular; İmam: "Bir hayvan ağılında kalmak benim için öyle bir arazi üzerinde kalmaktan hoştur!" diye cevap verdi.

İmam Ahmed'e: "Sevâd (fetihle elde edilen) arazisinin alım-satımı diğer işlerden daha kârlı!" dedim; bana:

"Bu arazilerin kimlere ait olduğunu biliyorsun!" dedi. Ben kendisine: "Peki bu yerlerde amel işlemek de mekruh mudur? Çünkü kalbimde bu konuda bir şüphe var!" dediğimde, bana şöyle dedi: "İbnu Mesud (r.a) "Günah, kalbi tırmalayan şeydir!" demiştir."

İmam Ahmed'e: "Bir kimse serhat boylarına çıkmak istese ve elinde bulunan evini satmak istese satabilir mi?" diye sordum: "Hayır!" cevabını verdi. Ben: "Peki adam, bunu enkaz olarak sattığını söylerse durum ne olur?" diye sordum; İmam tebessüm etti ve: "Satın alan kişi kabul ederse olur!" dedi.

Böyle yapılmasını sanki bir çözüm yolu olarak görmüş gibiydi. Sonra şöyle dedi: "Muhammed b. Sîrîn (rah), bir miktar Sevâd arazisine miras yoluyla sahip olmuştu."

Ben: "Bu bir ruhsat mı?" diye sordum; İmam: "Muhammed b. Sîrîn'in böyle yaptığı bilinen bir gerçektir!" cevabını verdi.

Ebu Bekir el-Mervezî der ki: Ebu Abdullah İmam Ahmed'in şöyle dediğini işittim:

"Ben, yanımda hiçbir şeyim olmadığı zaman sevinç duyarım! Hiçbir şey fakirliğe denk olamaz!"

Yine o şöyle demiştir: "Şu bize tahsis edilen gelir, bizim günlük yiyeceğimizden başka bir şey değildir."

Kendisine bir adamın: "Keşke İmam Ahmed o geliri terk etse ve bir dostuna yaransa, benim gözümde daha değerli olurdu!" dediğini söyledim; İmam şöyle dedi: "O zaman bu kötü bir yemek olurdu!" Veya şöyle dedi: "Bu yemek adi bir şey olurdu! Böyle bir şeye alışmış olan kişiye tahammül edilemezdi. Bu durum benim için diğerlerinden daha sevimlidir."

Abdullah b. Nuh es-Serrâc anlatır: "Bişr b. Hâris bana: "Ey eğerci! Sen şu tımar arazilerinden uzak duruyor musun?" diye sordu; ben de: "Evet!" dedim; Hazret Bana: "Allahu Teala seni o arazilere girmeye muhtaç etmesin!" diye dua etti.

Bişr b. Hâris'in dostlarından biri bize şunu anlattı: Bişr bize dedi ki: "Benim hastalığımın tedavisi için bir ilaç tavsiye ettiler ve bu ilacı ancak tımar arazisi sahibi olan falanca kişinin arazisinde bulabileceğimi söylediler; ben de: "Benim şifaya kavuşmam, sadece bunda olsa bile gidip oradan onu almam" dedim."

Muhammed b. Hâtim der ki: İbnu Ebî Bişr'in şöyle dediğini işittim:

Bişr ile birlikteydim. Bâb-ı Harb denilen yerden çıkınca bana; "Ey Ebu Yakub! Şu beldeyi ve ona girmeyi mekruh sayanlar üzerinde tefekkür ettim. Şunu iyi bilmelisin ki; deri tabaklama işini yapan kişinin burnuna oranın pis kokusu hiç gelmez. Oradaki pis kokuyu, ancak dışarıdan oraya gelenler fark edebilir!" dedi."

Bir zat Bişr b. Hâris'in şöyle dediğini nakleder: "Günahlarım arasında Bağdat'ta ikametim de vardır!"

Şuayb b. Harb der ki: "Şu Bağdat'ta bulunan kimseler içinde hangisinin bir hayrı vardır ki?"

Abdulvehhab şöyle der: "Bir topluluk buradan (Bağdat'tan) hareket ederek Medain şehrine, Şuayb b. Harb'in yanına vardılar. Ona, Bağdat'a yerleşmeyle ilgili görüşünü sordular. O da, Bağdat'a geri dönmemelerini söyledi. Onların bir kısmı oradaki evlerini terk ederek Medain'de kaldılar. Orada sakalık yapıyorlardı. Şuayb onlardan birini sakalık yaparken görmüş ve ona: "Eğer Süfyan-ı Sevrî görseydi senin bu durumuna çok sevinirdi!" dedi."

İmam Ahmed'e dedim ki: "Bana Tarsus'tan bir mektup geldi. Bu mektupta şöyle bir hâdise anlatılıyordu: Bir topluluk Tarsus'a yakın bir yerden yola çıktılar; yolda bir değirmende buğdaylarını öğüterek un yaptırdılar. Daha sonra bu değirmen hakkında hoşlarına gitmeyen bir durum ortaya çıktı. Bu değirmen gasp edilmişti. Topluluk içinde bulunanlardan bazıları

kendi payına düşeni sadaka olarak dağıttı, bir kısmı da payını elinde tuttu. Soru sahibi diyordu ki:

"Ben bu konuda bir karar veremiyorum; bunun yenilmesine gönlüm razı olmuyor, tasadduk edilmesini de emredemiyorum. Siz bu konuda ne dersiniz?"

Bir yiyecek hakkında kerahet var ise İmam Ahmed'in görüşü, o gıda maddesinin tasadduk edilmesi gerektiği yönünde idi.

İmam Ahmed'e şöyle bir soru soruldu: "Adamın biri odun satın aldı ve bir hayvan kiralayarak odunu kendi evine taşıdı. Daha sonra kendi açısından bu konuda şüpheli bir durum olduğunu anladı. Bu adamın odunları ne yapması gerekir? Odunları tekrar aldığı yere geri mi götürsün, yoksa ne yapsın?" İmam Ahmed bu soru karşısında tebessüm etti ve: "Bilmiyorum!" dedi.

Adamın biri İmam Ahmed'e: "Kazancında mekruh olan birinin gaz lambası benden uzakta olması hâlinde ondan aydınlanmama ne dersiniz?" diye sordu; İmam Ahmed ona, aydınlanmamasını söyledi.

İmam Ahmed şunu anlattı: "Osman b. Zâide'nin hizmetçisi, hallerinden hoşlanmadığı birinden ateş almıştı. Efendisi hizmetçisinin getirdiği ateşi söndürdü." İmam Ahmed der ki: "Gaz lambası almak, bundan daha kötüdür."

İmam Ahmed'e: "Mekruh gördüğüm odunla tutuşmuş bir tandırda ekmek pişirilmiş. Gidip başka bir odun getirerek tandırı tutuşturmam gerekir mi?" diye sordum; bana: "Hayır, yine onların odunları ile ısıtılmayacak mı?" dedi ve benim söylediklerimi hoş karşılamadı.

İmam Ahmed'e: "Kısırlaştırılmış bir köle, kendi efendisi olan kadının saçlarına bakabilir mi?" diye sordum; bakamayacağını söyledi.

Yine İmam Ahmed'e: "Bir kırıkçı, kırıklarını tedavi ettiği kadının vücuduna elini değdirebilir mi?" diye sordum: "Evet dokunabilir, bunda zaruret vardır!" dedi, dokunmasında bir sakınca görmedi. Bunu sormamın sebebi

şuydu: Kırık tedavisi yapan kişi, mutlaka kadının göğsünün açılması ve elinin de oraya değmesi gerektiğini söylemişti.

İmam Ahmed'e: "Sürme satan erkek, yanındaki kadınlar ayrıldıktan sonra bir kadın ile baş başa kalıyor. Bu durum, dinin yasaklamış olduğu halvet kapsamına girer mi?" diye sordum; İmam: "Sürmeciler yol üzerinde faaliyette bulunmuyorlar mı?" diye sordu: "Evet" denilince: "Dinin tarif ettiği halvet evlerde (dört duvar arasında) olur!" dedi.

Ebu Bekir el-Mervezî der ki: İmam Ahmed'e: "Bir kimse leş yemesini meşru kılacak bir durumla karşı karşıya kalsa; bunun yanında orada başkasına ait bir yemeği izinsiz yeme imkanı da bulunsa; bu durumda hangi yolu seçmelidir?" diye sordum: "Leşten yiyebilir, çünkü onu yemesi kendisine helal kılınmıştır!" diye cevap verdi.

İmam Ahmed'e, Mekke'deki evlerin kira gelirlerinin durumunu sordum; bunun hoş olmadığını söyledi.

Yine İmam Ahmed'e, bir kimsenin Mekke'de kiraladığı evin kirasını ödemeden gitmesinin hükmünü sordum; Kira ödenmeden çıkılıp gidilmesini hoş görmediğini söyledi. Sonra şöyle devam etti: "Ev kiralayanın durumu, hacamatçıya kan aldıran kişinin duruma benzer; kan aldırdıktan sonra mutlaka ücretin ödenmesi gerekir."

İmam Ahmed'e, Mekke'deki evlerin alınıp satılmasını uygun görüp görmediğini sordum; bunu uygun görmediğini söyledi ve dedi ki:

"Falanca ve falancaların geniş mekanlara sahip evlerini satın aldığınızda; hac mevsimi geldiğinde bunların avlularında hacıların çadır kurmalarına ve konaklamalarına izin vermek zorunda kalırsınız. Herhangi bir hacının buralarda konaklamalarına engel olunamaz."

Bu hususta kendisine: "Fakat Ömer b. Hattâb (r.a) Mekke'de bir hapishane satın almıştı, buna ne diyeceksiniz?" diye soruldu; buna şöyle cevap verdi: "Hayır, bu durum Ömer b. Hattâb'ın (r.a) hapishane satın almasına benzemez! Çünkü o, hapishaneyi hırsızlık yapan ve başka suçlar işleyen kimseleri hapsetmek maksadıyla müslümanlar adına satın almıştı."

İmam Ahmed'e, durumu hoş görülmeyen kimselerin dağıttığı sularla abdest alınmasının hükmü soruldu. Bu sularla, kaçırılmasından korkulan Cuma namazı gibi namazlar dışında başka namazlar için abdest alınmaması gerektiğini söyledi. Bu suların içilip içilemeyeceğini soranlara da: "Bu soru Hasan-ı Basrî'ye de (rah) de sorulmuştu. O da; Hazret-i Ebu Bekir ve Ömer'in (r.a) Ümmü Said'in dağıttığı sudan içtiğini belirterek cevap vermişti."

Bir gün İmam Ahmed'e şunu anlattım: Anlatıldığına göre; Fudayl b. Iyâz'ın (rah) hizmetçisi bir gün iki dirhem getirerek: "Bunları falancalarda çalışarak kazandım!" dedi. Çalıştığını söylediği kimseler de Fudayl b. Iyâz'ın durumlarını hoş görmediği kimselerdendi. Bunun üzerine hizmetçinin getirdiği parayı alarak kayaların arasına fırlattı ve: "Allahu Teala'ya ancak temiz olan şeyler ile yaklaşmak mümkün olur!" dedi.İmam Ahmed, bu anlatılanları çok beğendi ve: "Allahu Teala ona rahmet eylesin!" dedi.

Ebu Abdullah, tasaddukta bulunmak gerektiği görüşündeydi. Bunu yaparken de çok ihtiyatlı davranmak gerektiğini dile getirir ve: "Sadaka verirken kulun Allahu Teala'ya sadakat göstermesi hoşuma gider! Zaten şu dünyadan geriye kalan nedir ki?" derdi.

KÖTÜLÜK BULUNAN MEKANI TERK ETMEK

Ahmed b. Hanbel'in (rah). bu konudaki görüşü şöyledir:

Ahmed b. Abdülhâlık, Ebu Bekir el-Mervezî'den şöyle nakleder:

Ahmed b. Hanbel'e; düğün yemeğine davet edilen bir kimsenin, hangi sebeple davet edildiği mekanı terk edebileceğini sordum, şöyle dedi: "Ebu Eyyûb el-Ensârî (r.a), Abdullah b. Ömer'in (r.a) davetinden, onun evinin biraz süslü olması sebebiyle ayrılmıştı. Hz. Huzeyfe de (r.a) davet edildiği yerde yabancılara ait bir kıyafet gördüğü için bulunduğu mekanı terk etmişti."

Ben, evin süslü olmaması ve evde gümüş bir eşya bulunması durumunda nasıl davranılması gerektiğini sordum; İmam şöyle dedi:

"Bu gümüş eşya, kullanılan bir şey ise, orayı terk etmeyi uygun görürüm."

Ahmed b. Hanbel'in (rah) şöyle dediğini işittik"Kur'ân'ın, durumu üzerinde yaşanan imtihan ve eziyetten önce dostlarımızdan biri bizi davet etmişti. Biz zaten ara sıra Affan'ın yanına gider gelirdik. Orada gümüş bir eşya görünce, ben hemen orayı terk ettim. Benim peşimden davete katılan topluluk da evden ayrıldı. Bu durum ev sahibini fazlasıyla rencide etmişti."

İmam Ahmed'e: "Bir kimse davet edildiği bir evde sürmedanlığın başının gümüşten olduğunu görse ne yapmalı?" diye sordum; dedi ki: "Sürmedanlık kullanılan bir alettir; ben olsam oradan çıkarım! Sadece kapı sürgüsü ve benzeri değersiz şeylerin gümüşten olmasına ruhsat verilmiştir."

Ebu Abdullah'a, tül cibinlik kullanılmasını sordum. Bana, bunun mekruh olduğunu söyledi.[773]

Çadır ve gelin odasında kullanılan tül örtünün durumunu sorduğumda; bunlarda bir sakınca olmadığını söyledi.

Ahmed b. Hanbel'e: "Bir adam bazı kimseleri evine davet etse, davetliler de eve gelseler. Ev sahibi sofraya gümüş tas ve ibrik getirse, sonra davetliler bunları kırsalar, bunun hükmü nedir?" diye sordum; bu kapların kırılması Ebu Abdullah'ın hoşuna gitti.

Yine Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'e: "Bir kimse davet edildiği yerde ipek döşekler görse ne yapmalı; üzerinde oturmalı mı, yoksa başka bir eve mi gitmeli?" diye sordum; şöyle dedi: "Oradan çıkması gerekir. Nitekim Ebu Eyyûb el-Ensârî (r.a) ile Huzeyfe (r.a), gittikleri davetten buna benzer sebeplerle ayrılmışlardı. Aynı şekilde İbnu Mesud'un (r.a) çıktığı da rivayet edilmiştir."

---

773 Buradaki kerahetin sebebi; bunları başkalarına karşı gösteriş, üstünlük ve kibir maksadıyla kullanmaktır. Günümüzde bazı kimselerin sivrisinek ve haşarattan korunmak maksadıyla kullandıkları tül ve cibinlikleri bu kapsamın dışında değerlendirmek gerekir.

Ben, bu durumda; iyiliği emretme kötülükten sakındırma işinin yapılıp yapılmayacağını sordum: "Evet, bunun caiz olmadığını söylemesi gerekir" dedi.

İmam Ahmed b. Hanbel'e: "Evinde saf ipekten döşek ve yaygıları bulunan biri, oğlunu çağırdığı zaman oğlunun ne yapması gerektiğini?" sordum; bana: "Oğlunun oraya girmemesi ve onunla birlikte oturmaması gerektiğini" söyledi.

Yine İmam Ahmed'e: "Adamın biri davet edildiği yerde cibinlik görse ne yapmalı?" diye sordum, dedi ki: "Bu gösterişten başka bir şey değildir; insanı ne sıcaktan korur ne de soğuktan!"

Bir kimse davet edildiği yerde resimler görse ne yapması gerektiğini sordum; resimlere bakmaması gerektiğini söyledi. Bakılması durumunda ne yapılması gerektiğini sordum; imkan dahilinde ise onların çıkarılması gerektiğini söyledi.

Ebu Salih el-Ferrâ, Yusuf b. Esbât'ın şöyle dediğini nakleder:

"Kimin davetine gideyim?" diye sordum. Dedi ki: "Davetine katıldığın zaman kalbinin bozulmasına sebep olan kimselerin davetine katılma!"

Hazret, varlıklı kimselerin, yani zenginlerin davetlerine katılmayı kötü görürdü.

Ebu Bekir el-Mervezî şöyle der: Ebu Abdullah İmam Ahmed'e: "Örtülere Kur'an-ı Kerîm'den ayetler yazılmasının" hükmünü sordum; bunu mekruh gördü ve dedi ki: "Asılan şeyler üzerine Kur'an-ı Kerîm ayetleri yazılmaz; ister örtü olsun ister başka şey!"

SÛRET VE ŞEKİLLERE KARŞI NE YAPILMALI?

Bir kimse kiraladığı evde resimler görse, bunları kazıyıp kazıyamayacağını sordum; bunların kazınabileceğini söyledi.

Bir hamama girildiğinde, duvarda görülen resmin baş kısmının kazınıp kazınmayacağını sordum; bunun da kazınabileceğini söyledi.

İbnu Abdülhâlık, Ahmed b. el-Haccâc'ın şöyle dediğini nakleder:

"İmam Ahmed'e: "Bir çocuk velisinden kendisine oyuncak almasını isterse veli ne yapmalı?" diye sordum; şöyle cevap verdi: "İstenilen oyuncak suret ise almaz!" Sonra bu konuda bir şeyler söyledi. Dedim ki: "Suret dediğin eli ve ayakları olan şekiller değil mi?" Cevap olarak dedi ki; "İkrime (r.a) bu konuda, başı olan her şeyin suret olduğunu söylemiştir."

İmam Ahmed sureti şöyle tarif eder: "Göğüs, burun ve göz yapılan şekiller surettir." Ben: "Peki sizce bunları satın almaktan uzak durmak müstehap mıdır?" diye sordum: "Evet!" diye karşılık verdi.

EL ÖPMENİN HÜKMÜ

İmam Ahmed'e, el öpmenin hükmünü sordum; dini maksatla olduğu takdirde bunun bir sakıncası olmadığını söyledi. Ayrıca, Ebu Ubeyde'nin de (r.a) Hz. Ömer'in (r.a) elini öptüğünü söyledi. Fakat dünyaya dönük maksatlarla elin öpülemeyeceğini; ancak kılıç veya kırbaç korkusuyla öpülebileceğini söyledi.

Ebu Abdullah dedi ki: Said el-Hâcib bana, müslümanların halifelerinin elinin öpülmemesi gerektiğini söyledi.

Ali b. Sabit'in şöyle dediği nakledilir: Süfyan-ı Sevrî'nin şöyle dediğini işittim: "Adalet sahibi bir imamın (yöneticinin) elinin öpülmesinde sakınca yoktur. Fakat dünyalık için elin öpülmesini mekruh görürüm."

İmam Ahmed'e, adamın birinin sınır boylarına gitmek istediğini ve bunu kendisi adına sormasını istediğini söyledim. Gideceği yolun Enbar yolu olup tehlikelerle dolu olduğunu; burada hırsızlarla karşılaştığı takdirde bunlarla savaşması gerekip gerekmediğini soruyordu. İmam Ahmed dedi ki: "Eğer hırsızlar kendisinin eşyalarını isterlerse onlarla savaşır; çünkü Resûlullah (s.a.v):

"Kim malını koruma uğrunda öldürülürse şehittir"[774] buyurmuştur." Ben: "Peki, eşkıya onunla yoldaşlık etmek isterse, yine onlarla savaşma-

[774] Ebu Dâvud, Sünnet 32; Tirmizî, Diyât 22, Cenâiz 65; Nesâî, Tahrim 22, İbnu Mâce, Hudud 21; Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 6; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 8917.

sı gerekir mi?" diye sordum: "Canına kastetmedikleri sürece savaşması gerekmez" dedi. O, sadece yoldaşlık etmeleri sebebiyle eşkıya ile savaşılması gerekmediği düşüncesindeydi.

İmam Ahmed'e, esir kişinin kaçıp kaçamayacağı soruldu; kaçmayı başarabilecek durumda ise esir kişinin kaçabileceğini söyledi.

İmam Ahmed'e: "Bir adam gelerek birisi için yardım istese, onun için bir topluluktan yardım istemesini uygun görür müsünüz?" diye sordum:"Hayır, fakat onu yardım yapacak kimselere arz eder. Tıpkı Resûlullah'ın (s.a.v) yanına kaplan postuna bürünmüş olarak bir topluluk geldiğinde Efendimizin yaptığı gibi.[775] Yardıma muhtaç kişiye tasaddukta bulunmalarını topluluğa söyleyebilir" dedi.

İmam Ahmed'in şöyle dediğini işittim: "Abdülvehhâb diğer kimselerden daha temiz ve helal rızka sahiptir."

İmam Ahmed, bu ifadelerle o kimsenin kağıtçılık mesleğini yapmasına işaret ediyordu.

Yine İmam Ahmed der ki: "Yahya b. Yahya, vefatından önce cübbesinin bana verilmesini vasiyet etmişti. Vefatından sonra oğlu bana gelerek durumu bildirdi. Ben de, Yahya'nın Allahu Teala'ya itaatkar salih bir zat olduğunu belirterek teberrüken cübbesini aldım."

Alimlerden biri bana şunu anlattı: "Yahya b. Yahya'ya hanımı ilaç içirdikten sonra: "Keşke kalkıp evin içinde biraz dolaşsan!" dedi; o da: "Bu meselenin ne olduğunu bilemiyorum; halbuki ben kırk yıldır nefsimi muhasebeye çekmekteyim!" dedi.

MİRAS MALLARINDA HASSASİYET

Musa b. Abdurrahman b. Mehdi bana şunları nakletti: "Amcam ruhunu teslim edince babam bayıldı. Kendine gelince, üzerinde oturmakta olduğu yaygının da dürülüp kaldırılmasını söyledi; çünkü artık bu da varislerin malları arasında sayılmaktaydı."

---

[775] Bu konudaki rivayetler için bkz. Müslim, Zekât 69; Nesâi, Zekât 64.

İbnu Ebî Halid der ki: "Ebu'l-Abbâs el-Hattâb ile birlikteydim. Hanımı vefat eden bir adama taziyede bulunmak maksadıyla gelmişti. Evin içinde bir kilim serilmişti. Ebu'l-Abbas, kapının yanında ayağa kalktı ve hanımı vefat eden adama: "Vefat eden kişinin senden başka varisi var mı?" diye sordu. Adam bulunduğunu söyleyince, ona: "Sen şu anda sana ait olmayan bir şeyin üzerinde oturuyorsun!" dedi. Bu söz üzerine adam kilimin üzerinden uzaklaştı ve kenara çekildi."

Bişr b. Hâris'in dostlarından olan Dahhâk bana şunu anlattı:

"Dahhâk, kız kardeşinin kocası vefat ettiğinde, yanına taziyeye gitti ve orada bir gece kaldı. Üzerinde oturması için kendisine bir şeyler getirdiler; fakat o, bunların varislerin hakkı olduğuna inandığı için oturmayı kabul etmedi."

UMUMA ÂİT MALLARIN DURUMU

İbnu Abdülhâlık, el-Mervezî'nin şöyle dediğini nakleder:

"İmam Ahmed'e camiden artan tahta yongaları ve tahta parçalarının hükmünü sordum; bunların tasadduk edilmesi gerektiğini söyledi. Yine cami inşaatından artan kum ve kirecin durumu sordum; bunların da benzer bir inşaatta kullanılması gerektiğini söyledi."

İmam Ahmed'e: "Ramazan ayında mescidin içinde bulunduğum bir sırada, hoş olmayan bir yerden öd ağacı getirilmesi durumunda ne yapmam gerektiğini?" sordum; öd ağacının sadece kokusu için getirildiğini, bununla birlikte yine endişe duyarsam o mescitten ayrılabileceğimi söyledi.

Ebu Avâne, Abdullah b. Raşid'in şöyle dediğini nakleder: "Ömer b. Abdülaziz'e (rah) beytülmalde bulunan güzel kokulardan biraz getirdim. Ömer b. Abdülaziz (rah) kokuyu hissedince hemen burnunu kapattı ve: "Bunu koklamak ondan faydalanmak yerine geçer!" dedi."

Abdülaziz b. Ebî Seleme, İsmail b. Muhammed'den şöyle rivayet eder: "Ömer'e (r.a) Bahreyn'den getirilen bir misk takdim edilmişti. Bunun üzerine Ömer b. Hattâb (r.a) dedi ki:

"Vallahi, istiyorum ki tartısı düzgün bir kadın şu miski güzel bir şekilde tartsın ve müslümanlara dağıtsın!" Bu sözler üzerine hanımı Atike binti Amr b. Nüfeyl (r.ah) dedi ki:

"Benim tartım çok güzeldir; getir senin adına onu ben tartıp dağıtayım!" Hazret-i Ömer (r.a), hanımının bu isteğini kabul etmedi. Hanımı bunun sebebini sorunca: "Ben senin şu şekilde parmağını miskin içine daldırarak boynuna sürmenden ve bu yolla diğer müslümanlardan fazla almandan korkarım!" dedi.

Süleyman et-Teymî, Nuaym'dan bir attarın şunları anlattığını rivayet eder:

"Ömer b. Hattâb (r.a), beytülmale ait güzel kokuyu satması için hanımına vermişti. Hanımı kokuyu satmak için attara gitti. Attar, kokuyu sattıktan sonra, hanımının karıştırdığını, artırma ve eksiltme yaptığını, dişleriyle çiğnediğini ve parmaklarını batırdığını sonra da bunu başörtüsüne sürdüğünü Hazret-i Ömer'e (r.a) söyledi. Hazret-i Ömer (r.a), hanımının yanına girince kokuyu hissetti, hanımına:

"Bu koku nedir?" diye sordu; hanımı durumu bildirince:

"Müslümanlara ait olan bir kokuyu sen nasıl olur da alırsın ve onu sürünürsün?" diye çıkıştı. Hemen başındaki örtüyü çekip aldı, biraz su alarak başörtüsünün üzerine serpti. Sonra toprak ile ovaladı. Ardından başörtüsünü kokladı, kokunun gitmediğini görünce bir daha su dökerek toprak ile ovaladı. Başörtüsünde hiç koku kalmayıncaya kadar aynı işlemi defalarca tekrarladı. Attar der ki: "Hazret-i Ömer'in hanımı daha sonra yine koku satmak için geldi; parmağını kokunun içine daldırdı, kokladıktan sonra toprak ile iyice sildi."

Ebu Bekir el-Mervezî der ki: "İmam Ahmed'e, soğuk bir Cuma gününde gusül abdesti almak isteyen kişi, mekruh bir mekanda suyu ısıtarak yıkanabilir mi?" diye sordum: "Hayır, bu durumda gusül abdestini terk etmesi bence daha hoştur" dedi.

HARAM VE ŞÜPHELİ MADDELER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

İmam Ahmed, Ebu Sevr'in: "Bütün doktorlar bir kişinin şifa bulmasının şarap içmesine bağlı olduğunu görüş birliği içinde bildirirlerse, bu kişinin şarap içmesinde bir sakınca yoktur" sözünü şiddetle reddederek demiştir ki: "Ben, makadın bile şarap ile tedavisini mekruh görürken, onun içilmesine nasıl cevaz veririm!" Daha sonra bu hususta ağır sözler söylemiştir.

Şuayb b. Harb'in şöyle dediği nakledilir: "Oğlumun hırsızlık yaptığını ve zina ettiğini görmem, Allahu Teala'yı tanımadan geçirdiği bir vakitten bana göre daha hafif bir suçtur."

Muhammed b. Ebî Davud el-Enbârî şöyle der: "Ebû Üsame'ye içinde nebiz gibi şüpheli çiçicek ve yiyecekler bulunan düğün yemeği davetine icabet etmem gerekir mi diye sordum: "Gerekmez!" dedi. Bu cevap üzerine ben; "Rasûlullah'ın (s.a.v); "***Davete icabet etmeyen kişi (Allah'a) isyan etmiştir***"[776] hadis-i şerifinden korkuyorum deyince: "Günümüzdeki bu tür davetlere icabet etmeyenler, Allah'a ve Rasûl'üne isyan değil, itaat etmiş olurlar" dedi.

Harun b. Maruf der ki: Bana bir genç gelerek şöyle dedi: "Babam, ilacı içkiye karıştırıp içmediğim takdirde hanımını boşayacağına yemin etti. Bunu içip içemeyeceğimi gidip İmam Ahmed'e sordum, bana ruhsat vermedi; bana, Rasûlullah'ın (s.a.v): "***Sarhoşluk veren her şey haramdır; sarhoş eden her şey şarap hükmündedir***"[777] buyurduğunu söyledi.

GİYİM KUŞAM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Ebu Bekir el-Mervezî şöyle der: "Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'e: Bir terzinin, tek parça ve kenarları püsküllü elbise dikmesinin hükmünü sordum; erkekler için dikilemeyeceğini, ancak kadınlar için dikilmesinde bir sakınca olmadığını söyledi.

---

[776] Buhari, Nikah 72; Müslim, Nikah 107-110, (1432);Malik, Nikah 50, (2, 546); Ebu Davud, Et'ime 1, (3742).

[777] Buharî, No: 5575; Müslim, No: 2003; Ebu Davud, No: 3679; Tirmizî, 1861; Nesâî, 8/296, 297; Ahmed, Müsned, II, 16; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 6347; el-Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, No: 3476.

Ben tekrar; kadınlar için geniş yakalı elbiseler dikilmesinin hükmünü sordum. Çok geniş yakaların yeni ortaya çıkmış bir şey olduğunu ve bunun mekruh olduğunu söyledi. Ancak bunların orta genişlikte olmasında bir sakınca olmadığını söyledi.

Yine, kadınların elbiselerine erkek elbiseleri gibi cep konulmasının mekruh olduğunu belirtti."

Benim de hazır bulunduğum bir yerde İmam Ahmed, kızı için bir gömlek biçtirdi ve terziye ceplerini ön taraftan koymasını söyledi.

Başka bir defasında da yine benim hazır bulunduğum yerde kızı için bir gömlek kestirdi ve terziye yakasını ince yapmasını söyledi. İmam Ahmed, yakaların geniş olmasını mekruh görüyordu.

Ben İmam Ahmed'e bir cübbe biçip diktim ve yakasını ince yaptım; kendisine: "Meşayih arasında yakasını geniş yaptıran birini gördün mü?" diye sordum; hiç görmediğini söyledi.

Bir gün İmam Ahmed'in yanında bulunuyordum. Bu esnada önümüzden üzerinde kaftan bulunan bir cariye geçti. İmam Ahmed içinden bir şeyler söylendi; ben: "Cariyenin kaftan giymesini hoş görmediniz mi?" diye sordum; bana: "Nasıl kötü görmeyeyim; Resûlullah (s.a.v.) erkeklere benzemeye çalışan kadınlara lanet etmiştir!" dedi.[778]

Abdüssamed şöyle bir hadise nakleder: "Yezid b. Harun, zühd sahibi terzilerden birini çağırarak: "Şu cariye için bir kaftan dikiver!" dedi. Terzi elindeki makası yere bırakarak: "Ey Ebû Halid! Kaftan kimlere ait bir giyecektir?" diye sordu. Yezid, bu soru karşısında bir cevap vermeden susup kaldı."

İmam Ahmed'in yanında hadis alimlerinden birinin ismi anılmış, o da bu alime karşı hoşnutsuzluğunu belirtmişti. Sonra bunun sebebini şöyle açıkladı: "O hadis alimini, zahidlere uygun bir kıyafet giymediği için kınamaktayım!"

[778] Bkz: Buharî, Libas 62, Hudûd 33; Ebu Davûd, Libâs 31, (4099), Edeb 61, (4930); Tirmizî, Edeb 34, (2785, 2786); Nesâî, Zekat 69, (5, 81).

Ebû Abdullah İmam Ahmed'e, ökçeli ayakkabı giyen kişinin durumunu sordum; şöyle dedi: "Beni sorarsan, ben öyle ayakkabıları kullanmam. Ancak bir mazeret veya çamur sebebiyle kullanmayı tercih edebilirim. Fakat bunların güzel görünmek için giyilmemesi gerekir."

İmam Ahmed, birisinin kapısı önünde Sind tipi bir ayakkabı gördü ve: "Bu ayakkabı kimin?" diye sordu. Ben de kime ait olduğunu kendisine söyledim; bana şöyle dedi: "Bu kişi, Hz Lut'a (a.s) isyan eden kavmine benzemeye çalışmış."

İmam Ahmed'e, evden çocuklar için sind yapımı ayakkabı almamı istediklerini ve bunun hükmünü sordum. Bana almamamı söyledi. Ben: "Bu ayakkabı zahidler için olduğu gibi çocuklar için de mi mekruhtur?" diye sordum; onlar için de mekruh olduğunu söyledi.

Ziyad b. Eyyub anlatır: Said b. Iyaz'ın yanında oturuyordum. Bu sırada kızının küçük çocuğu yanımıza geldi, ayağında sind yapımı ayakkabı vardı. Onu görünce, çocuğa: "Bunu sana kim giydirdi?" diye sordu. Çocuk, annesinin giydirdiğini söyleyince, ona: "Annene git, bunları ayaklarından çıkarsın!" dedi.

Ebû Bekir el-Mervezî şöyle der:

İmam Ahmed'e, kadınların koyu kırmızı elbise giymelerinin hükmünü sordum; bunu şiddetli bir şekilde kerih gördü ve dedi ki: "Bunu süslü görünmek için giyiniyorsa, olmaz. İlk defa kırmızı elbiseyi giyinen kişinin Kârûn'un ailesi olduğu söylenir. O, kırmızı elbiseyi giyinerek insanların arasına süslü bir şekilde çıkmış."

Kırmızı renkte elbise giyinmek hakkında Mücahid, Abdullah b. Ömer'den (r.a) şöyle rivayet eder: "Üzerinde iki kırmızı elbise bulunan biri Resûlullah'ın (s.a.v.) yanından geçti; selam verdi, fakat Resûlullah (s.a.v) onun selamını almadı."[779]

Ebû Bekir el-Mervezî şöyle der: Ebû Abdullah, elbisemin astarının kenarlarının kırmızı olduğunu görünce: "Bunu neden kırmızıya boyattın?" di-

[779] Ebu Davud, Libâs 20, (4069); Tirmizî, Edeb 45, (2808).

ye sordu, ben de: "İçindeki yamalardan dolayı boyattım" dedim; bana: "Neden yamaların görünmemesini önemsiyorsun?" dedi. Ben: "Bunu mekruh mu görüyorsunuz?" diye sorunca: "Evet!" diye karşılık verdi.

İmam Ahmed bana bir defasında elbisesi için uçkur almamı emretti ve içinde hiç kırmızılık bulunmamasını da tembih etti. Kendisine: "Bunu mekruh mu görüyorsunuz?" diye sordum: "Evet!" diye karşılık verdi.

İmam Ahmed'e, cenazenin üzerine kırmızı örtünün örtülüp örtülemeyeceğini sordum; bunun mekruh olduğunu söyledi. "Peki bunları üzerinden çekip almamı tavsiye eder misiniz?" diye sordum: "Evet!" dedi.

Ebû Bekir el-Mervezî der ki:

Ebû Abdullah İmam Ahmed'in ailesi, üzerinde yazılar bulunan bir elbiseyi satın almamı istemişlerdi. İmam Ahmed: "Onlara; yazıların kazınmasını kabul ederlerse satın alabileceğini söyle!" dedi. Elbiseyi yazılı olarak istediklerini söyledim: "Öyleyse satın alma!" dedi.

Kadının biri bana şunu anlattı:

" İmam Ahmed bana kına ile nakış yapılmasını yasakladı. Kınayı elin tamamına yakmamı söyledi.

Kadınların kına yakınması hakkında İmam Ahmed'in; "Hazret-i Aişe (r.ah), kınanın ele yakılmasını ve biraz koyulaştırılmasını söylemiştir" dediğini işittim."

Süleyman et-Teymî, Ebû Osman'ın şöyle dediğini nakleder:

Ümmü'l-Fadl bt. Ğaylân, Enes b. Mâlik'e (r.a) birini göndererek; kadının boynuna takılan gerdanlığın ve kınanın hükmünü sordurmuştu. O da şu cevabı gönderdi: "Kadının, namaz kılarken boynuna deriden bile olsa herhangi bir şey takması müstehaptır. Kınaya gelince; kınanın elin tamamına yayılarak yakılması gerekir!"

Ebû Bekir el-Mervezî şöyle der: İmam Ahmed'e evi kireç ile badana yapmanın hükmünü sordum: "Eğer evin zemini badana yapılıyor ise, bu badana toprakla temastan korur" dedi ve duvarların badana yapılmasını güzel görmedi.

İmam Ahmed'e, çok masraf yapılarak yapılan mescitlerin durumunu sordum: "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn" dedi ve bu işi ifade edemeyeceğim şekilde kınadı. Ardından dedi ki:

"Rasûlullah'tan (s.a.v) mescidin sürme ile süslenmesini istemişlerdi; Efendimiz (s.a.v) de onların bu isteğine karşılık: 'Mescitleri Musa'nın süslü çardağına benzetmeyin!' buyurdu."

İmam Ahmed der ki: "Onların yapmak istediği süsleme; birazcık sürme ile boyamaktan ibaret idi. Rasûl-i Ekrem s.a.v. buna bile ruhsat vermemiştir."

Ahmed b. Abdülhalık, Ebû Bekir el-Mervezî'den nakleder: Ebû Abdullah'a, "Şehirli köylü adına satış yapamaz deniliyor. Bu nasıl olacak?" diye sordum. O da bana şöyle cevap verdi: Süfyan, Ebu'z-Zübeyr kanalıyla Câbir b. Abdullah'ın (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

"Şehirli köylü adına satış yapmasın! İnsanları kendi hâllerine bırakın; Allahu Teala insanların bir kısmını diğerleri vasıtasıyla rızıklandırır!"[780]

Bunun açıklamasını şöyle yaptı: Köylü kimse taşradan gelen ve şehirdeki günlük piyasa değeri hakkında bilgi sahibi olmayan kişidir. Şehirdeki ise satılacak ürünün rayiç değerini bilmektedir. İşte rayiç değeri bilen kişinin, bilmeyen kişi adına satış yapmasını bu hadis-i şerif yasaklamaktadır; çünkü burada, piyasa değerini bilmeyen kişinin aldanma ihtimali söz konusudur.

İmam Ahmed'e: "Bize geldiklerinde onlar için alış-veriş yapabilir miyiz? Çünkü biz bunu yapmaz isek, başkaları onların mallarını ucuz fiyattan alıp ona da pahalı fiyattan satabilirler?" diye sordum. Cevap olarak dedi ki: "Hadis-i şerifte yasaklanan husus bu değildir. Eğer bu yasaklanmış olsaydı, insanlar ne bir şey alabilir ne de bir şey satabilirlerdi! Yasaklanan satış, (fiyatlar hakkında bilgi sahibi olmayan) köylünün aleyhine olan sa-

780 Buharî, Büyû', 58, 64; İcâre, 14, Şurût 8, 11; Müslim, Büyû' 11, 12, 15, 18-21, Nikâh, 38; Ebu Davud, İcâre, 45; Tirmizî, Talâk, 14; Nesâî, Büyû', 17, 18, 19, 21; İbnu Mace, Ticarât 15, 16; Malik, Büyû' 45, 96.

tıştır. Bunun dışında onun adına ve lehine alış-veriş yapılmasında bir sakınca yoktur."

İmam Ahmed'e: "*Bir satışta iki şart bulunmaz!*"[781] hadis-i şerifinin ne manaya geldiğini sordum; şöyle dedi: "Bir adamın cariyesini satarken: 'Eğer bunu satacak olursan öncelik hakkı benimdir!' demesi gibi şart koşmasıdır."

İmam Ahmed'e sordular: "Bir kimse sorumluluk altına girmeden kâr yapabilir mi?" Dedi ki: "Bir kişi, satın aldığı yiyecek maddesini eline geçirmeden satabilir!"

"Bir kimse yığın halinde bulunan yiyecek maddesini satın alsa, bunu tartmadan satabilir mi?" diye sorulduğunda, satılamayacağını söyledi.

İmam Ahmed'e, kavun-karpuzu bostan içinde satmanın hükmünü sordular: "Onlar gün be gün toplanıp satılmalı!" diye karşılık verdi.

DEĞİŞİK KONULARDAKİ FETVALAR

İmam Ahmed'e, evin tavanında altın süsleme yapılmasının hükmünü sordum; bunun mekruh olduğunu söyledi ve hakkında kötü sözler söyledi.

İmam Ahmed'e: "Bir kimse sarhoş olan akrabasını kovabilir mi?" diye sordum; bana; "Sarhoş olduktan sonra geriye ne kalır ki! Evet, onu uzaklaştırabilirsin, ya da sen onun yanından uzaklaşırsın!" diye cevap verdi.

İmam Ahmed'e: "Bir kimse içki içmeye zorlanırsa ne yapmalı?" diye sordum; şöyle dedi: "İçki içmeye zorlanan kişi hakkında Hazret-i Ömer'in (r.a): "İçi içmeye zorlanan kişi işkence görmedikçe içmez" dediği nakledilmiştir." Ben: "Peki içmediği takdirde öldürülmesi emredilirse?" diye sordum: "Öldürülmeye gelince, o kimse Allahu Teala katında ölmüş sayılmaz!" şeklinde cevap verdi.

Ebû Abdullah'a; "Bir kimse Hıristiyan birine evini satabilir mi?" diye sordum: "Hayır!" dedi ve evde bulunan namaz kılma yerini zikrederek: "Orada Allahu Teala'yı inkar olmayacak mı?" diye hatırlattı.

[781] Ebu Davud, Büyû, 70; Tirmizî, Büyû' 19; Nesâî, Büyû', 60, 71, 72; İbnu Mâce, Ticarât, 20.

İmam Ahmed bana: "Abdülvehhab, Mekke'ye gitmem hakkında sana ne söyledi?" diye sordu. Ben de onun: "Gitmesini uygun görmüyorum; yakında iken selamette olamayan kişi uzakta olunsa nasıl selamette olabilir?" dediğini söyledim. Bunun üzerine dedi ki: "Salih bir zat da bana gitmemem gerektiğini söyledi. Ona, kendisinin tavsiyesine uyacağımı söyle. Oysa biz gideceğimizi düşünerek bazı ihtiyaçlarını satın almıştık!"

İmam Ahmed'e: "Bir kimse parası olmadığı ve borcu da bulunduğu halde hac yapmak niyetiyle telbiye getirse hükmü nedir?" diye sordum: "Borcu olan kimselerden izin almadıkça hac yapmasının caiz olmaz!" dedi ve ekledi: "Fakat böyle yapmakla hacca gitmeyi üzerine farz kılmış olur."

İmam Ahmed'e: "Bir kimsenin düşkün hâlde bir annesi olsa ve annesi adına hac yapacak malı da bulunsa ne yapmalıdır?" diye sordum; dedi ki: "Eğer annesi hac yolculuğuna güç yetirebilecek durumda değilse, kendisi annesinin yerine (bedel) hac yapabilir."

Yine şöyle dediğini işittim: "Bir kimsenin yakınlarından başkası adına bedel olarak hacca gitmesini hoş görmüyorum!"

İmam Ahmed'e dedim ki: "Bir defasında dostlarımızdan biri vefat etmişti. Cenazesini yıkamak için içeri girdim. Bu sırada yanımıza kelam ehlinden biri geldi. Vefat eden kişinin adını ona söylediğimde;

"Burada durup cenazeyi yıkama işinde sebat etmekle isabet etmişsiniz; eğer siz çıksaydınız bizden birinin gelip de onu yıkaması kuvvetle muhtemeldir" dedi.

İmam Ahmed'e: "Bir kimse vefat etse, arkasından kitaplar bıraksa ve mirasçıları da bulunsa ne yapılmalı?" diye sordum; Bana: "Kitaplar saklanmalı!" dedi. "Peki varisleri ergenlik çağına ermemiş çocuklar ise?" diye sordum: "O zaman çocukların vasisi kim ise o kitapları saklar!" dedi.

İmam Ahmed'in: "Muhannes (kadınlara benzemeye çalışan erkek) kişilere layık olan sürgün edilmektir" dediğini işittim.

İmam Ahmed'e: "Bir kadın varlıklı ve zengin durumda olsa, kocası da yanında değilse hac yapması gerekir mi?" diye soruldu; dedi ki: "Hacca

gitmek için kocasına mektup yazar. O olursa onunla, değilse yanında bir mahremi ile birlikte gitmesi gerekir."

"Kendisinden habersiz olarak mahremiyle birlikte hacca gitmesine engel olacak birisi bulunursa kadın yine hacca gidebilir mi?" diye sorulunca, dedi ki:

"Evet gidebilir, o kimse kadının hacca gitmesine engel olmaz. Fakat yabancı biri ile birlikte gidemez. Eğer süt kardeşi var ise, onunla birlikte de gidebilir."

GÜNLÜK HAYATLA İLGİLİ FETVALAR

İmam Ahmed'e; bir kimse, bir ev veya dükkanı kiraladıktan sonra daha yüksek ücretle burayı kiraya vermesinin hükmü sorulmuştu:

"Bu konuda farklı görüşler vardır" diyerek cevap vermedi.

Bir adamın bahçesindeki ağaçların dallarının başkasının bahçesi üzerinde bulunmasının hükmü soruldu. Bu dalların kesilmesi gerektiğini söyledi.

Karşı tarafın arsasına geçen dalları kesmeden, bundan gelen ürünü paylaşmak üzere anlaşmalarının mümkün olup olmadığı soruldu: "Bilmiyorum!" diye cevap verdi.

İmam Ahmed'e, avlanmak zorunda kalan ihramlı kişinin leş yiyip yiyemeyeceği soruldu; şöyle dedi: "Leş yeme hakkında İbnu Hakîm'in rivayet ettiği şu hadis-i şerife bakmak yeterlidir: "Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefatından bir ay önce bize bir yazı geldi. Bu yazıda: *"Leşten hiçbir şekilde yararlanmayın!"* deniliyordu."[782]

İmam Ahmed'e, ihramlı kişinin boğazladığı avın hükmünü sordum; bunun kesilmiş hükmünde olmadığını ve yenilemeyeceğini söyledi.

İmam Ahmed'e dedim ki: "Bir kimse azı dişinin söktükten sonra onu tekrar yerine koyuyor ve bu halde üç vakit geçiyor. Bu kişi hakkında siz ne

[782] Ebû Davûd, Libas 42; Tirmizî, Libâs 7; Nesâî, Fera' ve'l-Atire 10, (7, 175).

dersiniz? Çünkü İmam Şâfiî, o diş meyte (ölü) kabul ederek onunla birlikte kıldığı namazları iade etmesi gerektiğini söylüyor!" Bu soru karşısında, acele etmememi isteyerek bir süre sükut ettikten sonra şöyle dedi: "Onun söylediği söz hakikate ne kadar da uzak düşüyor! Eğer bu kimse eti yenilen türden koyun gibi bir hayvanın dişini takmış olsaydı, bunda bir sakınca bulunmazdı." Daha sonra bu konuyla ilgili olarak dedi ki: "Bana göre o şekilde kılmış olduğu namazları iade etmesi müstehaptır."

İmam Ahmed'e, ölü olması da muhtemel olan ana karnındaki ceylan yavrusunun satılmasının hükmünü sordum. Ölü olduğu bilindiği takdirde satılamayacağını söyledi.

Ölmüş hayvanın derisinden mest ve ayakkabı tamiri yapılıp yapılmayacağını sordum; ölmüş hayvan eşek ise, bunun mekruh olduğunu söyledi. "Sizin bu konuda görüşünüz nedir?" diye sordum: "Bilmediğin durumda araştırmaya girişme!" dedi.

İmam Ahmed'e; "İçinde domuz kızartılmış bir tandırda ekmek pişirilebilir mi?" diye sordum: "Yıkanıncaya ve artıkları temizlenip atılıncaya kadar pişirilemez!" dedi. "Tandırın kırılması gerekir mi?" diye sordum; gerekmediğini söyledi.

Eşek tarafından harman edilip dövülen ve bu esnada hayvanın sidiği bulaşan buğdayın yıkanmadan öğütülmesi durumunda yenilip yenilmeyeceğini sordum; yenilemeyeceğini söyledi.

İmam Ahmed'e: "Adamın biri; bir kimsenin nefsini teskin edeceği ve huzur bulacağı bir hanımı ve yiyecek ekmeği var ise bu kimse bolca nimete kavuşmuş biri sayılır diyor; öyle midir?" diye sordum; bunun doğru olduğunu söyledi.

Bir defasında İmam Ahmed'in lokantalardan söz ettiğini ve elle yapılan yemeğin daha faziletli olduğunu söylediğini işittim.

İmam Ahmed'e dedim ki: Abdülvehhab bana: "Bazı engeller yüzünden hadis ilmi ile ilgilenemediğim için endişe duyuyorum! Bunu Ebû Abdullah İmam Ahmed'e soruver!" dedi. İmam Ahmed: "Hadis ile ilgilenme-

sine engel olan neymiş?" diye sordu; ben de: "Kazanç ve geçim derdi!" dedim: "Geçim meselesi daha önceliklidir" dedi.

Yine Ebû Bekir el-Mervezî şöyle der:

Dostlarımızdan birinin şöyle dediğini işittim: "Bir Cuma günü İmam Ahmed'i gördüm; adamın biri kendisine dilenciye verilmek üzere bir parça kumaş verdi; fakat İmam, kumaşı almadı."

Yine dostlarımızdan biri şunu anlattı: "Bir Cuma günü Bişr b. Hâris'i gördüm, yanında bir dilenci vardı ve dilenci insanlardan bir şeyler istemekteydi. Adamın biri dilenciye verilmek üzere Bişr'e bir kumaş parçası verdi. O da kumaş parçasını aldı ve dilenciye götürüp verdi."

İmam Ahmed'e: "Yanımdaki komşumun aç olduğunu bildiğimde ne yapmam gerektiğini?" sordum; ona yardımcı olmamı ve destek vermemi söyledi.

Kendisine: "Azığımın iki pideden ibaret olması durumunda ne yapmam gerektiğini? sordum; komşuma da bir şeyler yedirmem gerektiğini; hadislerde belirtilen uyarının özellikle komşular hakkında olduğunu söyledi.

İmam Ahmed'e: "Bir kimsenin iki gömleği veya iki cübbesi bulunsa, bunu da komşusu ile paylaşması gerekir mi?" diye sordum: "Soğuklarda ona ihtiyaç duyuyorsa vermesi gerekmez; ancak fazla ise durum başka!" dedi.

"Zengin kimselerin de destek olması gerekir mi?" diye sordum. "Bu kimseler, gelirlerini yığıp biriktiren kimselerden ise, bunların fakirlere destek olması nasıl vacip olmaz?" diye karşılık verdi.

Ebu Bekir el-Mervezî der ki:

Dostlarımız Yahya el-Cellâ ve Ebû Talip'ten şunu işittim:

"Yezid b. Harun'a, sürmecilik işi yapan kişinin kazancını sordular; şöyle dedi: "Haramdır, doğru görmeyiz!"

Kendisine: "Ey Ebû Halid! İki taraf (sürme çeken ve çektiren) de bu işe razı iseler yine haram mıdır?" diye soruldu. "Zina yapan kadın ile er-

kek karşılıklı olarak bu işe rıza gösterdiklerinde zina helal olur mu?" diye karşılık verdi.

Abdülvehhab'ın şöyle dediğini işittim: "Ebû Üsâme'nin; 'Sürmecilik işini yapan kişinin eli kesilir!' dediğini duydum."

İmam Ahmed'e: "Birine on dirhem borç verdim; adam da bana onları sürmelenmiş olarak geri verdi ve ben de verilenleri aldım!" dedim. Bana: "Senin hakkını tam olarak ödemiş sayılmaz!" dedi.

"Adamın biri bana üzerinde sürme lekesi bulunan dinar verse, sürmeleri üzerinden kazıyabilir miyim?" Bana: "O sürmelerin kazınması, para sahibinin hayrınadır!"

Ebû Bekir el-Mervezî der ki:

Yahya el-Cellâ'nın, Şuayb b. Harb'dan şu sözleri naklettiğini işittim: "Oğlumun, bir dirhem üzerindeki (onu şüpheli hâle getirecek) sürme bulaşığını temizlediğini görmek, bir atlı donatıp Allah yolunda cihada göndermekten benim için daha sevimlidir!"

Bu zat der ki: Ebû Abdullah bana bir dinar verdi ve: "Bunları sağlam dirhemlerle boz!" dedi. Dirhemleri getirip kendisine verdim. Ertesi gün olunca, dirhemlerden birinin düşük ayarlı olduğu ortaya çıktı. Kendisine: "Onu getir değiştireyim!" dedim. Bana: "Alimler bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu konuda dört görüş ortaya çıkmıştır" dedi ve şöyle devam etti:

1- İmam Malik, sarf (para bozdurma) işlemi bozulur, demiştir.

2- Süfyan-ı Sevrî ise, dirhemlerdeki eksilme kadar dinarlardan noksan hesap edilir, demiştir. Ben, bununla ne kastedildiğini anlayabilmiş değilim.

Ben, kendisinin görüşünü sorunca: "Bunda bir sakınca olmadığını umuyorum!" dedi. Diğer görüşlere şöyle devam etti:

3- İbnu Ömer (r.a) düşük ayarlı dirhemin geri verilemeyeceğini söylemiştir.

İmam Ahmed, bu son görüş hakkında şöyle der: "Bu görüş meçhul biri tarafından nakledildiği için sağlıklı değildir."

4- Katâde (rah) ise, düşük ayarlı dirhemi geri verme hakkının bulunduğunu söyler. Katade'nin görüşünde insanlar için genişlik vardır."

Ben kendisine: "Allahu Teala'dan hayırlısını iste ve onu bana geri ver" dedim; o da dirhemi bana verdi, ben de değiştirdim.

Muğire'nin İbrahim'den naklettiğine göre; o, dinarlar ile dirhem satın alınmasını mekruh görürdü. Dirhemler arasında sahtesinin bulunması durumunda ise bunun reddedilmesi gerektiğini söylerdi.

Vekî', Süfyan'dan, o da birisi vasıtasıyla Hasan-ı Basrî'den şunu nakleder:

"Altını bozarak gümüş veren bir kimsenin verdiği gümüşler arasında sahte bulunması durumunda, onu sağlamı ile değiştirdiği takdirde bir sakınca yoktur" demiştir.

Süfyan-ı Sevrî, gümüşün düşük ayarda olması durumunda bunun geri verileceğini ve o nispette dinardan düşüleceğini söylemiştir.

Muhammed b. Cafer'e şöyle sordular: "Adamın biri dinar vererek dirhem satın alsa ve satan kişiye de, iade edilmesi durumunda geri verilenin bedelini ödemesi gerektiğini şart koşsa, bunun hükmü nedir?" Şöyle der: Said, Katâde vasıtasıyla Hasan'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Verilen dirhemler arasında sahtesi varsa onları geri verebilir; iki taraf da şart koşamazlar."

İmam Ahmed'e soruldu: "Bir kimseye yüz varak yazması karşılığında on dirhem ücret ile anlaşma yapılır ve yazı yazan kişiye bir dinar verilirse hüküm ne olur?" Dedi ki: "İbnu Ömer (r.a) belli bir ücret karşılığında birini kiralayan kişi, o ücrete denk başka para biriminden ödeme yapmasında bir sakınca olmadığını söylemiştir."

Sonra şunları ilave etti: "Dinarlar karşılığında, günlük rayiç ne ise o kadar dirhem ödemesi gerekir; bir dânik bile fazla ödeme yapılamaz."

İmam Ahmed'e, saçın üst kısmını bırakarak sadece enseyi tıraş etmenin hükmünü sordum; bu tıraş şeklinin mecusilerin adeti olduğunu söyledi. Sonra dedi ki: "Huzeyfe r.a. bir yere davet edilmişti, orada yabancılara ait kıyafet bulunduğunu görünce: "*Kim topluluğa benzemeye çalışırsa o da onlardandır!*"[783] diyerek davet mahallini terk etti."

Bu sebeple İmam Ahmed, sadece ensesinden hacamat olacağı zamanlarda ensesini tıraş ettirirdi.

İmam Ahmed'e, yüzdeki kılları almanın hükmü soruldu. Yüzdeki kılları makasla almak gerektiğini, bunları cımbızla yolmanın mekruh olduğunu söyledi. Ardından da: "*Rasûlullah (s.a.v) kıllarını aldıran kadınlara lanet etmiştir*"[784] hadis-i şerifini zikretti.

İmam Ahmed'e, kadınların saçlarını saç bağları ile başın tepesinde toplamasının hükmünü sordum; bunun mekruh olduğunu söyledi.

Kadının biri bana şunu anlattı: Kadınların saçlarını tarama işi yapan kadınlardan biri İmam Ahmed'e gelerek: "Ben kadınların saçlarını tarıyor ve saç bağlarıyla onların saçlarını başlarının üzerinde toplama işini yapıyorum; bu yolla kazandığım para ile hacca gidebilir miyim?" diye sordu. İmam Ahmed: "Hayır!" dedi ve Rasûlullah'ın (s.a.v) bu konudaki yasağı sebebiyle bu kazancın mekruh olduğunu; hac ibadetinin ise en temiz kazançtan yapılması gerektiğini söyledi.

Ben İmam Ahmed'e yaşları ilerlemiş kadınların saçlarına saç bağlarıyla başın üzerinde (deve hörgücü gibi) toplamalarının hükmünü sordum; buna bile ruhsat vermedi ve peşinden:

"Yaşlı kadının saçı beyaz yüne dönmüş olsa bile ekleme yapamaz!" dedi ve tebessüm etti.

İmam Ahmed'in evine gitmiştim. Baktım kadının biri İmam Ahmed'in kızının saçlarını tarıyordu. Kadın çocuğun saçlarına yapma saç ile ilave yaptıktan sonra; neden çocuğun saçına ekleme yaptığını sordum. Saç ta-

---

[783] Bkz: Ebû Davud, Libas, 5 (4031); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned,II, 50; Taberânî, el-Mucemu'l-Evsat, No: 8323; Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr, No: 8593; Heysemî, Mecmau'z-Zevâ'id, X, 271.

[784] Ebu Davud, Libas, 11; Nesâî, Zînet, 20; İbnu Mace, Libas 47.

rayıcı kadın bana: "Niçin çocuğa istediğimi yapmaya izin vermiyorsun?" dedi. Bunun üzerine kız çocuğu da; babasının bunu yasakladığın ve kızdığını söyledi.

İbnu Cüreyc, Ebû'z-Zübeyr vasıtasıyla Câbir b. Abdullah'tan (r.a) şunu rivayet eder: "***Rasûlullah (s.a.v) kadınların saçlarına herhangi bir şekilde ekleme yapmalarını yasakladı.***"[785]

Ebû Bekir el-Mervezî der ki:

İmam Ahmed'e, başı kökten tıraş etmenin hükmünü sordum; mekruh gördüğünü söyledi. "Mekruh mu görüyorsunuz?" dedim. Ağır bir kerahetle mekruh gördüğünü söyledi. Sonra, Ma'mer'in de başı bu şekilde tıraş etmeyi mekruh gördüğünü ilave etti.

İmam Ahmed, başı tıraş etmenin mekruh olduğuna, Ömer b. Hattâb'ın (r.a) ait sözü delil getirmekteydi. Ömer (r.a) adamın birine şöyle demişti: "Eğer başının kökünden tıraş edilmiş olduğunu görürsem, sopayla şu kafana vururum!"

Ebû Bekir el-Mervezî şöyle der:

Dostlarımızdan birini İmam Ahmed'in yanında namaz kılarken gördüm. Adam saçını kökünden kazıtmıştı. İmam Ahmed, adamı gece gördüğü için normal tıraş olduğunu zannediyordu. Bana: "Onu tanıyor musun?" diye sordu. Ben de tanıdığımı söyledim. "Başını tıraş ettiğini düşündüğüm için ona ağır şeyler söyleyecektim!" dedi.

İmam Ahmed'e, lavman yapmanın/makattan ilaç veya su vermenin hükmünü sordum; zaruret var ise bir sakınca bulunmadığını söyledi.

İmam Ahmed'in, sünnetçiye hediye olarak tasın içine iki dirhem bıraktığını gördüm.

İmam Ahmed: "Çocukların oynadığı cevizin yenilmesinden hoşlanmam!" dedi.

---

[785] Buhârî, Libâs 83, 85; Müslim, Libâs 115; Nesâî, Zînet, 71.

İmam Ahmed'e, yırtıcı hayvanların postlarını; bunların yaygı olarak yere serilip serilemeyeceğini sordum; bunların yerlere serilemeyeceğini, Rasûlullah'ın (s.a.v) bunu yasakladığını söyledi.

İmam Ahmed'e şöyle bir hâdise anlattım:

Adamın biri dükkanını çalıştırdığı tezgahtara bırakmıştı. Tezgahtar, adamın hoşlanmadığı birine bir elbise sattı ve aldığı parayı kesenin içine attı. Dükkan sahibi gelince durumu ona bildirdi. Adam keseyi alarak doğruca Yusuf b. Esbât'ın yanına gitti ve hadiseyi anlattı. Yusuf da kendisine Süfyan-ı Sevrî ve Abdullah b. Mübârek'in (rah) bu hususta dediklerini nakletti. Onlardan biri, elbisenin kıymetinin dağıtılması gerektiğini; diğeri ise kârının tasadduk edilmesi gerektiğini söylemişlerdi. Dükkan sahibi ise: "Kesenin tamamı tasadduk edilmedikçe kalbim rahat etmeyecek!" dedi. İmam Ahmed bu sözden çok memnun kalarak: "Allahu Teala onun işinde bereket versin!" diye dua etti.

YARDIM VE HEDİYELER HAKKINDA

İmam Ahmed'e: "Muhtaç biri var ve dostlarından biri ona bir şeyler vermek istiyor; ama yardımı kabul etmediği takdirde dostunun başına gelecek olanlardan korkuyor. Ne yapması gerekir?" diye sordular; İmam Ahmed dedi ki:

"Bir kimseye, istemediği ve herhangi bir girişimi olmadığı halde bir şeyler gelir ve bunu reddeder ise; o kimsinin büyük sıkıntı çekmesinden korkulur!"

O zat der ki: "Bahsedilen kişiye hamal ile un götürdüm. Bana; "Hamalın kirasını ödedin mi?" diye sordu; ben, ödediğimi söyleyince, bir pide getirdi ve hamala vermemi söyledi. Getirdiği pideyi hamala verdim. Sonra bana şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Benim kimseden bir şey kabul etmediğimi bilmiyor musun? Ama İmam Ahmed'in gönderdiğini reddetmem; onun gönderdiği benim için berekettir!"

Başka bir defa, aynı şahsa yardım götürdüm; yine hamala verilmek üzere pide getirdi ve dedi ki: "Nefsim bunu arzulamıştı." Bu söz üzerine

İmam Ahmed tebessüm etti ve dedi ki: "Bunu reddetme hakkın var, ama kabul etmen bizi sevindirir!" Sonra adam yardımı kabul etti.

DEĞİŞİK KONULARDAKİ FETVALAR

İmam Ahmed'e, ince yelpaze satmanın hükmünü sordum. Yelpazeleri bir dirheme veya daha fazlasına satıyorlardı. Şöyle cevapladı: "Onlar ince elbise hükmündedir." Kendisine: "Sizin bu konudaki görüşünüz nedir?" diye sordum. Bunların tüccardan alınması durumunda bir sakınca bulunmadığını söyledi.

İmam Ahmed'e, eskiyip çürümüş Kur'ân-ı Kerîm'in hükmünü; bunun toprağa gömülüp gömülmeyeceği hakkındaki görüşünü sordum; gömülebileceğini söyledi.

Yine İmam Ahmed'e, namazda olan birini annesi çağırması durumunda ne yapması gerektiğini sordum; şöyle cevap verdi: "İbnü'l-Münkedir'in bu konuda şöyle dediği rivayet edilir: "Eğer kılınan namaz nafile (farz namaz dışında bir namaz) ise, annesinin çağrısına uyması gerekir!"

İmam Ahmed'e: "Adamın biri yolda cebinden bir kağıt parçası düşürse ve başka birisi de bunu bulsa. Bu kağıt parçasının üzerinde hadis-i şerifler ve bazı faydalı bilgiler bulunsa; kağıdı bulan kişi bunları yazıp başkalarına rivayet edebilir mi?" diye sordular; İmam Ahmed, kağıt sahibi izin vermeden bunun yapılamayacağını söyledi.

İmam Ahmed'e, verâ hakkında bir şeyler sorulmuştu. Başını yere doğru eğdi, sükût etti; sanki yüzünün rengi değişmişti. Bazı sorularıma: "Estağfirullah!" diyerek karşılık veriyordu. Kendisine: "Ey Ebû Abdullah! Bununla neyi kastediyorsun?" diye sorduğumda: "Sorduğunuz bu konuda beni mazur görmenizi istiyorum!" dedi. Ben: "Seni de mazur görecek olursak, bunları kime soralım? Bütün rehberler şaşırmış durumda!" dedim. "Bu çok ağır bir konudur!" dedi.

Bir defasında da: "Ben, yetmiş yıldan fazla bir süredir hep kayıp içindeyim!"

Yine şöyle der: "Dünyalığı az olan kişinin hesap yerinde beklemesi de az olur!"

İmam Ahmed'e dedim ki: Adamın biri diyor ki: "Benim kanaatime göre Ahmed b. Hanbel ve Bişr b. Hâris zahidlerden sayılmaz. Çünkü Ahmed b. Hanbel'in yiyebileceği ekmeği ve Bişr b. Hâris'in de Horasan'dan kendisine gelen dirhemleri vardı." Bu sözler üzerine İmam Ahmed'e tebessüm etti ve: "Zahidler zümresinden sayılabilecek kişi ben miyim?" dedi.

İmam Ahmed'in şöyle dediğini işittim: "et-Teymî bir vâkıa yaşadı, bir çadır veya çardak içinde yirmi yıl yaşadı!"

Bir defasında da şımarmış ve bolluk içinde olan kimseleri kast ederek: "Onlara yakın olmak fitne olduğu gibi; onlarla aynı mecliste bulunmak da fitnedir!" dedi.

İmam Ahmed'e dedim ki: Abdullah b. Mübârek'in (rah) azatlısı bana şunu nakletti: Said b. Abdülgaffar, Abdullah b. Mübârek'e: "Bir yönüyle kerih gördüğün bir kimsenin evinde ücret karşılığı oturmak hakkında ne dersin?" diye sormuştu. O da, bunda bir sakınca olmadığını söyledi.

Ebû Abdullah'a: "Durumunda bir yönüyle kerahet bulunan kimse, bir adama yetki verse; bu kimse de kazanç elde etmek maksadıyla bir konaklama yeri satın alsa, benim burada ücret karşılığı konaklamama ne dersiniz?" diye sordum: "Orada konaklama" dedi.

Ebû Vehb, Abdullah b. Mübârek'in (rah) şöyle dediğini nakleder:

"Bir kimse bir cariye satın alsa ve bu cariyenin kusuru olduğu anlaşılsa; bu cariyeyi, kusurlu olarak satın aldığı kimseye değil, ilk sahibine iade eder." Bu görüşün Süfyan-ı Sevrî'ye ait olduğunu söyler.

Abbas el-Anberî bir zatın şöyle dediğini nakleder:

"Abdurrahman b. Mehdi ile birlikte Abadan'da idik. Burada ellerimizi sel suyu ile yıkıyorduk. Ama Abdurrahman böyle yapmıyor; hizmetçisi vasıtasıyla deniz suyu getirterek onu kullanıyordu."

Abdüssamed b. Mukâtil şöyle der: "Selef, yazdıkları yazıları selin sürükleyip getirdiği toprak ile mühürlemezlerdi. Adamlarını gönderip denizden çamur getirtirler ve yazılarını onunla mühürlerlerdi."

Yine Abdüssamed der ki: "İbnu Haşrem bize bir mektup göndermişti. Bu mektupta yazdığına göre; Bişr b. Hâris Abadan'da sultanların yaptırdıkları çeşmelerden su içmez, hep deniz suyu içer imiş."

Said b. Haysem, Muhammed b. Halid'in şöyle dediği nakledilir: İbrahim en-Neha'î, Murad kabilesinden Ümmü Bekir isimli bir kadına uğradı. Kadın yün eğirme işi yapıyordu. Kadına dedi ki: "Ey Ümmü Bekir! Artık şu işi bırakma vaktin gelmedi mi?" Kadın şöyle cevap verdi: "Ey Ebû İmran! Bunu nasıl bırakabilirim! Halbuki ben Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a) bu işin en temiz kazanç yolu olduğunu söylediğini işittim."

İmam Ahmed'e şunu anlattım:

Abdullah b. Mübârek'in azatlısı Hasan, Said b. Abdülgaffar'ın Abdullah b. Mübârek'e şöyle dediğini naklediyor:

"İki kişi, kazancını bir yönüyle mekruh gördükleri bir adamın yanına giriyorlar; adam, gelen iki kişiye de hediye vermek istiyor. Birisi hediyeyi kabul ediyor, diğeri ise kabul etmiyor ve parasını vererek satın alıyor. Bu iki kişi hakkında ne dersiniz?"

Bu soru karşısında Abdullah b. Mübârek (rah) sükût etti. İbnu Said: "Susmanıza sebep olan nedir, neden cevap vermiyorsunuz?" diye sordu; o da: "Eğer cevabın, benim ve senin için hayırlı olduğunu bilmiş olsaydım cevaplardım!" dedi. İbnu Said: "Buradaki asıl mesele kerahet/malın mekruh olması değil mi?" diye sordu; o da: "Evet!" dedi.

Sonra İmam Ahmed de: "Kim bütün mekruhlardan kaçınmaya güç yetirebilir ki!" dedi.

Sonra, aynı zat şöyle sordu: "Yukarıda, hediyeyi kabul eden kişinin bununla ev satın almasına ne dersiniz? Siz bu evde konalar mısınız?" Abdullah b. Mübârek (rah) bu soru karşısında da sükut etti. "Neden sükut

ediyorsunuz?" denilince: "Bu daha sıkıntılı bir sorudur; buna cevap vermek istemiyorum!" dedi.

İmam Ahmed'e: "Süfyan-ı Sevrî, Haysem'in elinde bulunanların haram olduğunu söylüyor" dedim; İmam Ahmed'e, bu görüşü hoş karşılamadı. Abdülvehhab'ın şöyle dediğini söyledi:

"Bir kimseye bir şey verilir, o da kendisine verilen şeyi başka birine verir ise; verilen şeyin mahiyetinde bir değişme olmaz."

İmam Ahmed, bundan dolayı yukarıdaki haram hükmün çok ağır olduğunu söyledi. Ben de kendisine: "Birincisine verildiğinde mekruh, ikincisine verildiğinde ise bir sakınca bulunmadığını mı söylüyorsunuz?" diye sordum: "Birincisinin iltimas yoluyla verilmesinden dolayı mekruh olduğunu söylüyorum; ikincisinin bağışı ise birinci gibi değildir" dedi.

Bunun ardından şöyle dedi: "Kime böyle bir bağış ve ihsanda bulunulur ise, onu kabul etsin ve Sahabe-i Kiramın yaptığı gibi onu diğer mallarından ayrı tutsun. Ömer (r.a), Ebû Ubeyde'ye r.a) böyle bir mal gönderdi; o da bunu ayırıp dağıttı. Mervan, Ebû Hureyre'ye (r.a) bu şekilde mal gönderdi, o da ayırıp dağıttı; İbnu Ömer'e (r.a) de gönderdi, o da ayırıp dağıttı; Hazret-i Aişe validemize de (r.ah) gönderdi, o da ayırıp dağıttı.

Ben: "İbnu Ömer, verilen bağışı ne maksatla kabul etmişti? Çünkü bazıları bundan; eğer verilen bağış mubah olmasaydı İbnu Ömer (r.a) bunu kabul etmezdi, diye bir hüküm çıkarıyorlar!" diye sordum; İmam Ahmed bunu reddederek dedi ki:

"Çünkü onlar, gelen bağışı reddetmeyi mekruh görüyorlardı ve aldıkları bu tür bağışları tamamen dağıtıyorlardı!"

Ben yine: "Muaz'ın (r.a) yanında bu nitelikte bir dinar kaldığını ve bunu kendisinden isteyen hanımına verdiğini söylüyorlar!" dedim; buna cevap olarak da: "Hanımının ona ihtiyacı vardı!" dedi.

Kendisine dedim ki: "Siz böyle bir para ile imtihan edilen kimsenin bunu dağıtırken adaletli olması gerektiğini söylüyorsunuz. Halbuki Hazret-i Aişe (r.ah) kendisine gelip sıkıntısını dile getiren İbnü'l-Münkedir'e: "Eğer

yanımda on bin dirhem olsaydı size yardım ederdim!" demişti. O çıkıp gittikten sonra Hazret-i Aişe'ye (r.ah) on bin dirhem para geldi; o da parayı İbnü'l-Münkedir'in arkasından yolladı."

İmam Ahmed "O, kendi sözü ile imtihan edildi! Bununla birlikte gelen paranın tamamını tasadduk etti!" dedi, sonra Hazret-i Aişe validemizin zühdünü ve takvasını överek şöyle dedi:

"Sahabe-i Kiram hep gelir ondan bir şeyler isterdi. Ebû Musa el-Eş'ârî (r.a) ve daha bir çokları bunlar arasındaydı. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) hanımları arasında onun benzeri yok idi. Bu sırada Hazret-i Aişe validemiz on sekiz yaşında bulunuyordu!"

Ebu Yahya en-Nâkıd der ki: Ebû Talip bize şunu nakletti: Abdullah b. Yahya b. Kesir babası vasıtasıyla Ensar'dan bir zattan şunu rivayet etti:

"Rasûlullah (s.a.v), kalp kulakçığını yasakladı!"

İmam Ahmed: "Evet öyledir!" dedi. Ben de: "Bu hadis-i şerifte anlatılmak istenen nedir?" diye sordum; O da: "Rasûlullah (s.a.v) kalp kulakçığının yenilmesini yasakladı!" dedi.

Abdullah b. Ahmed'in (İmam Ahmed'in oğlu) şöyle dediği nakledilmiştir: "Babama, kesilen hayvandaki bezelerin durumunu sordum:

"Yenilmez, Hz. Peygamber (s.a.v) onların yenilmesini uygun görmemiştir. Evzai'nin Vasıl yoluyla Cabir'den (r.a) naklettiği hadis, bunu göstermektedir" dedi.

Abdullah b. Yezid rivayet eder: Rasûlullah (s.a.v) Ümmü Seleme validemize, kalp kulakçığını ne yaptığını sordu, o da: "Attım!" deyince, Efendimiz (s.a.v): "Tencerendeki yemek temiz oldu!" buyurdu.

Geçim yolları ve ticaretle uğraşanların bilmesi gerekenler ve bunlarla ilgili olarak önceki salihlerden nakledilen uygulamalar burada sona erdi.

Her şeyin en doğrusunu Allahu Teala bilir!

48. BÖLÜM

HELALLER ve HARAMLAR

FAİZİN TEHLİKESİ

Ebu Hureyre'nin (r.a) rivayet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"İnsanlara öyle bir zaman gelir ki, faiz yemeyen kimse kalmaz. Onu bilerek yemeyene de tozu bulaşır."[786]

Allah en iyisini bilir; bunun manası şudur: O devirde herkes, faizin içine girer; her ne kadar bazıları faiz için çalışmasa bile, istemeden ve bizzat faiz kazanmadan, ona bulaşmış olur. Havadaki tozun burun deliklerine girmesi gibi. Bu, faizin çok yayılmasından ve onu giriş noktalarının çoğalmasından ileri gelmektedir. Bu yollar öyle yaygındır ki, ondan sakınmak mümkün olmaz.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Faizden kazanılan bir dirhemin günahı, Yüce Allah katında, İslam'a girmiş bir kimsenin yaptığı otuz zinadan daha büyüktür."[787]

Allahu Teala, faiz yiyen kimseleri korkutup tehdit ettiği gibi hiçbir günah için böyle azap tehdidinde bulunmamıştır. Allahu Teala, faizin günahının büyüklüğünü anlatmak ve ondan korkutmak için onda bulunan iki sı-

[786] Ebu Davud, Büyu', 3; İbnu Mace, Ticârât, 58; Ahmed, Müsned, II, 494; Hakim, Müstedrek, II, 11; Ebu Ya'la, Müsned, No: 6233, 6241; Beyhaki, Süne-i Kübra, V, 275; el-Muttaki, Kenz, No: 9789, 9790.

[787] Ahmed, Müsned, V, 225; Darekutni, Sünen, III, 16; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5518-5519; Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr, II, 103.

fatı zikretmiş; faiz yiyen bir kimsenin daha işin başında Yüce Allah ve Peygamberi (s.a.v) ile savaşa girdiğini, sonunda ise cehennemde ebediyyen kalacağını bildirmiştir. Şu ayetler bu durumu ifade etmektedir:

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten mümin iseniz, faizden biriken parayı terk ediniz."

Bu ayette, mümin olmak için, faizin terk edilmesi şart koşulmuştur. Ayet şöyle devam etmektedir:

"Eğer bunu yapmazsanız; Allah ve Resûlü tarafından faiz yiyenlere karşı açılmış savaştan haberiniz olsun."

Sonra, ondan tövbe etmeyi gerekli kıldı ve onun bir zulüm olduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur:

"Eğer tövbe ederseniz, ana paranız sizindir; böylece ne haksızlığa uğramış ne haksızlık etmiş olursunuz."[788]

Allahu Teala, faizin haram olduğunu şöyle belirtti:

"Allah, alış-verişi helal, faizi haram kıldı."[789]

Yüce Allah bütün bunlardan sonra, ondan vazgeçmeyen kimseyi, ebedi olarak cehennemle şöyle korkuttu:

"Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar."[790]

Bu, şiddetli bir hitapla büyük bir azap bildiren bir ayettir.

HELAL KAZANCIN ÖNEMİ VE MANEVÎ TERBİYEDEKİ YERİ

Abdullah b. Mesut'tan rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v), helal kazanç konusunda şöyle buyurmuştur:

"İslam'ın farz olan temel ilimlerini öğrendikten sonra, rızkını helalinden kazanmak da farzdır."[791]

---

[788] Bakara 2/278-279.

[789] Bakara 2/275.

[790] Bakara 2/275.

[791] Tabarani, el-Kebir, No: 9994; Beyhaki, Sünen-i Kübra, VI, 128; Şuabu'l-İman, No: 8741; Heysemi, ez-Zevaid, 291; Tebrizi, Mişkat, No: 2781.

Allah Resûlü (s.a.v), farz olması noktasında, ilimle helal kazanmayı bir tutmuş; her ikisinin de aranmasını gerekli görmüştür. Cahil için ilim farz olduğu gibi; yemek için de helal kazanç farzdır. Farzlar, din tarafından emredildiği zaman, kıyamete kadar sabit olur, devam eder. Helal kazanç emredildiğine göre, bu onun mevcut olduğunu gösterir. Çünkü, olmayan bir şeyi aramak bize emredilmemiştir.

Şu halde, helal kazanç mevcuttur; çünkü helal kazanmak ve onu aramak bize farz kılınmıştır. Fakat, helal rızık yolu dardır; ona ulaşma yolları gizlidir, o yollarda bu rızkın peşine düşmek oldukça meşakkatlidir; helal yoldan onu elde etmek yorucudur ve ele geçen azdır. Bunlarla birlikte, ona yönelenler azdır ve peşine düşenler halk içinde garip/yalnız durumdadır. Bunlar, nefislerin hoşlanmadığı yollardır. Ayette geçtiği gibi; sizin hoşlanmadığınız şeyler, belki sizin için daha hayırlıdır.[792]

Sonra, farzlara ait bir takım ilim ve hükümler vardır. Kim, bu farzın ilimlerini tam olarak bilmez ve hükümlerini yerine getirmezse, sanki onları hiç bilmemiş gibi olur. Hz. Ömer (r.a), çarşı-Pazar yerlerini dolaşır ve oradakilere kamçısıyla vurarak: "Buralarda ancak fıkıh hükümlerini iyi bilenler ticaret yapsınlar; yoksa (bilmeden) faiz yer, harama düşer" derdi.

Alimlerden birisi der ki: "Önce fıkhını iyi öğren, sonra çarşıya gir; alış veriş yap." Bu alim, Hz. Peygamber'in (s.a.v): "*İlim öğrenmek her müslümana farzdır*"[793] hadisini şöyle yorumlamıştır: "Farz ilim, helal ve haram olan şeylerle alış-verişi ilgilendiren hükümleri bilmektir. Bir kimse, bu işleri yapacağı zaman, onun ilmini bilmesi farz olur."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim ailesi için helalinden rızık kazânmak için çalışırsa, o kimse Yüce Allah yolunda cihat eden kimse gibidir. Kim dünyada, iffet içinde yaşamak için helal rızık ararsa, ölünce şehitlerin derecesinde olur."[794]

---

[792] Bkz: Bakara 2/216.

[793] İbnu Mace, Mukaddime, 17; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 1663; Tabarani, es-Sağır, No. 22; Heysemi, ez-Zevaid, I, 120.

[794] Tabarani, el-Evsat, No: 5321; Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 5722; Aynı konuda benzer bir hadis için bkz: Hatib, Tarih, VIII, 168; el-Muttaki, Kenz, No: 9348, 9252; Heysemi, ez-Zevaid, IV, 325.

Denilmiştir ki: "Kulun ilk yediği lokma ile, geçmiş günahları affedilir. Kim, helal rızık ararken nefsini zillete düşürür fakat düştüğü zor duruma sabrederek harama bulaşmazsa, kış mevsiminde kurumuş yaprakların döküldüğü gibi, günahları dökülür."

Alimlerden birisi, mücahitlerden birisine şöyle demiştir: "Hiç yiğit kimselerin amelinden yapıyor musun? Gerçek yiğitlerin ameli, helal rızık kazanmak ve ailesine helalinden yedirip içirmektir."

Şuayb b. Harb ve başkaları şöyle der: "Kendine, ailene veya kardeşlerinden birisine harcadığın helalinden kazanılmış bir dirhemi küçük görme! Belki o helal rızık senin karnına veya başkasının karnına ulaşır ve senin affına vesile olur."

Bir haberde/hadiste şöyle buyrulmuştur: "***Kim kırk gün helal lokma yerse, Allah onun kalbini nurlandırır, kalbinden hikmet pınarları akıtır.***" Bazı rivayetlerde: "***Allah onun kalbinden dünya sevgisini çıkarır***" buyrulmuştur.[795]

Denilmiştir ki: "Kim helal yer ve sünnet üzere amel ederse, o, bu ümmetin abdal sınıfını oluşturan seçilmiş velilerindendir."[796]

Sehl (rah) derdi ki: "Bir kul, veraya/takvaya dikkat ederek helal yemedikçe, imanın hakikatine ulaşamaz."

Allah kendilerine rahmet etsin, bize, İbrahim b. Edhem ve Fudayl b. Iyaz'ın şöyle dedikleri rivayet edildi: "Büyük ve şerefli olanlar, hac, cihad, oruç ve namaz ile büyük olmadılar, bize göre şerefli olan kimse, karnına ne girdiğinin farkında olan, yani ekmeğini helalinden yiyen kimsedir."

Yusuf b. Esbat, Şuayb b. Harb'e: "Cemaatle hamaz kılmanın sünnet, rızkı helalinden kazanmanın farz olduğunun farkında mısın?" diye sorduğunda; Şuayb: "Evet" dedi.

---

795 İlk kısmı biraz faklı bkz: Ebu Nuaym, Hilye, V, 215; İbnu Esir, Camiu'l-Usûl, XI, 557; İbnu Mubarek, k. Zühd, No: 1014; Deylemi, Firdevsü'l-Ahbar, No: 6179.

796 Bu manayı destekleyen şöyle bir hadis-i şerif mevcuttur: "***Kim helal yer ve sünnet üzere amel ederse o, cennete girer.***" Bkz: Tirmizi, Zühd, 60; Hakim, Müstedrek, IV, 104.

Bir adam, İbrahim b. Edhem'e gelerek: "Ben çarşıda çalışan bir adamım; çalışma anında, cemaatla namaz kılma işi oluyor. Ne dersin; cemaatle namaz mı kılayım yoksa (namazı iş yerimde tek başıma kılıp) çalışmaya devam mı edeyim?" diye sordu; Hazret şu sevabı verdi: "Helalinden kazan, cemaatle namaz kılmış gibi olursun."

İbrahim b. Edhem, arkadaşlarıyla birlikte, Ramazan ayında hasat işlerinde çalışırdı. Onlara derdi ki: "Gündüz işinizde samimi ve dürüst davranın, helalinden yiyin, gece nafile namaz kılmayın. Böyle yaparsanız, size cemaatle namaz kılma sevabı ve gece ibadet yapanların ecri verilir."

Önceki salihlerden birisi demiştir ki: "En faziletli şeyler üç tanedir: Bunlar, sünnet üzere amel etmek, helal para kazanmak ve cemaatle namaz kılmaktır."

Sehl (rah) demiştir ki: "Bir kul, şu dört şeyi yerine getirmedikçe, bu maneviyat yolunun hakikatine ulaşamaz. Bunlar; sünnet üzere farzları hakkıyla yerine getirmek, şüpheli şeylerden çekinerek helal lokma yemek, zâhiren ve bâtınen yasaklanan günahlardan sakınmak ve bu hâle ölene kadar devam etmek."

Yine o demiştir ki. "Kimin yiyeceği helalden olmazsa, onun kalbine perdeler açılmaz ve kalbinden manevi ceza olan haller kalkmaz. Bu durumda onun namazına ve orucuna bakılmaz. Ancak Allahu Teala onu affederse o başka."

Yine Sehl (rah) şöyle der: "Kim, kalbinde Allah korkusunu tatmak ve kendisine sıddıklara açılan manevi hallerin keşfedilmesini istiyorsa, ancak helal lokma yesin, sünnet üzere ve en azından zarurete göre amel etsin."

Şu söz de onun: "İnsanlar melekût/ğayb aleminin sırlarını ve hakikatini müşahede etmekten ancak şu iki şey sebebiyle mahrum bırakıldılar. Bunlar; Haram lokma ve halka eziyettir."

Sehl, bir defasında: "Hicrî üç yüz senesinden sonra kimsenin tövbesi (kolay kolay) sahih ve kabul olmaz!" demişti. Kendisine: "Niçin?" diye sorulunca: "Ekmek bozuldu, helal lokma kalmadı; insanlar helal dairede kalmaya sabredemiyorlar da ondan" demiştir.

Mürre et-Tayyib'in Ebu Bekir Sıddık (r.a) yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet ettiği hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Haram ile beslenmiş bir vücut cennete giremez; ateş/cehennem onun için daha uygundur."[797]

Rivayet edildiğine göre, Ebu Bekir Sıddîk (r.a), kölesinin kazancından alarak getirdiği yemekten yedi; sonra onu nasıl ve nereden kazandığını sordu, köle: "Cahiliyye günlerimde birilerine rukye yapmış/bir şeyler okuyarak onları tedavi etmiştim; onlar da bana bir şeyler vermek üzere söz vermişlerdi. Bu gün onların yanına uğradım, düğün yemekleri vardı, ondan verdiler, sana getirdiğim o idi." Diğer rivayette: "Kahinlik yaparak kazanmıştım!" Dedi. Bunu duyan Ebu Bekir Sıddîk (r.a), hemen elini ağzına koyarak, kusmaya başladı ve son lokmaya varana kadar hepsini çıkarıp attı. Sonra da:

"Allahım! Senden özrümü kabul edip beni bağışlamanı istiyorum. Ben, damarlarıma girmiş ve bağırsaklarıma karışmış bu yiyeceği, ancak bu kadar çıkarabildim" dedi. [798]

Rivayet edildiğine göre; bu durum Resûlullah (s.a.v) Efendimize anlatıldığı zaman: ***"Bilmez misiniz, sıddîk'in karnına ancak helal lokma girer."***[799]

YENEN ŞEYLERİN KALP HAYATINA ETKİSİ

Bir haberde şöyle anlatılır: Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a), Resûlullah (s.a.v) Efendimiz'e, Allahu Teala'nın kendisini duası kabul edilen bir kimse yapması için dua etmesini istirham edince, Resûlullah (s.a.v) Efendimiz: ***"Ey Sa'd! Yemeğini helalden ye; duan kabul olsun"***[800] buyurdu.

---

[797] Ebu Ya'la, Müsned, 83, 84; Heysemi, ez-Zevaid, X, 293. Aynı konuda değişik bir rivayet için bkz: Beğavi, Şerhu's-Sünne, VIII, No: 2029; Ahmed, Müsned, III, 321.

[798] Bkz: Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 26; Ayni, Umdetü'l-Kârî, XI, 552; Ebu Nuaym, Hilye, I, 31; İbnu Cevzi, Sıfatu's-Safve, I, 95; el-Muttaki, Kenz, No: 35695.

[799] Zebidi, İthaf, VI, 457.

[800] Tabarani, el-Evsat, No: 6491; Heysemi, ez-Zevaid, X, 291; Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensur, I, 403; Zebidi, İtha, VI, 451.

Alimler derler ki: "Yenen yemeğin haram olması yüzünden, dua, ilahî huzura çıkmadan gökte perdelenir, kalır."

Denilmiştir ki: "Kulun yediği temiz ve ameli Allah rızasına uygun olana kadar Allah, kulun duasını kabul etmez."

Bu söz, şu ayetin tefsiri içinde geçmektedir: "***Hayır! Bilakis onların yaptıkları (kötülükler) kalplerini iyice kapamıştır.***"[801]

Kalbin zulmetle kapanmasının, haram kazanç ve yiyeceklerden ileri geldiği söylenmiştir.

Seleften/önceki salihlerden bir grup demiştir ki: "Cihad on bölümdür; dokuzu helal kazanmanın içindedir."

Ali b. Fudayl, babasına: "Ey babacığım, helal kazanmak çok zor ve çok az bulunan bir şeydir." Dedi. Babası: "Oğlum, her ne kadar helal çok az bulunsa da, onun azı da Allah katında çok değerlidir" dedi.

Denilmiştir ki: "Kim, karnında haram lokma, sırtında haramdan dokunulmuş bir elbise varken namaz kılarsa, namazı kabul edilmez."

Seleften birisi demiştir ki: "Ey zavallı kul! Oruç tuttuğunda, ne ile iftar ettiğine ve neden yediğine bak. Kul, haramdan kazanılmış bir lokma yer, bu yüzden yemeğin bozulması gibi, kalbi bozulur; öyle ki bir daha eski hâline dönmez."

Bu söz, şu hadis-i şerifin manası içine girmektedir. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "***Nice oruç tutanlar vardır ki, onun orucundan elinde kalan sadece açlık ve susuzluktur.***"[802]

Bu kimse, oruç tutan fakat orucunu haram yiyecekle açan kimsedir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim helal dünya malını, insanlara karşı övünmek ve kenarda yığarak böbürlenmek için elde etmeye çalışırsa, Yüce Allah'ın gazabına uğramış olarak O'nun huzuruna çıkar."[803]

---

[801] Mutaffifin 83/14.

[802] İbnu Mace, Sıyam, 21; Ahmed, Müsned, II, 365, 373; Darimi, Rikak, 12; Hakim, Müstedrek, I, 431; Beyhaki, Sünen-i Kübra, IV, 27.

[803] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 10384, 10385; Ebu Nuaym, Hilye, III, 110.

Selefin/önceki büyüklerin zamanından şu durum anlatılır:

İnsanlara vaaz edip öğüt veren birisi, insanların önüne oturup kendisini arz ettiği zaman, ilim ehli kimselere gidilerek, bu kimsenin meclisine katılmanın hükmü sorulurdu. Alimler onlara şunu söylerdi:

"Onun şu üç durumunu araştırın: Önce inancının düzgün olup olmadığına bakın. Sonra, aklının durumuna bakın ve bir de yediklerine bakın. Eğer bidat ehli/yanlış itikat ve bozuk gidişatlı birisi ise, onun meclisine yanaşmayın; çünkü o, şeytanın dilinden konuşmaktadır. Eğer yiyecekleri temiz ve helal değilse, bilin ki o, hevasından/kötü arzularından kaynaklanan konuşmalar yapar; ona da yanaşmayın. Eğer aklı sağlam ve yerinde değilse, o sözüyle yaptığından daha fazlasını bozar; ona da yanaşmayın."

Gerçekten bu araştırma ve inceleme ortadan kalmış bir yoldur; kim onunla amel ederse, bu güzel ahlakı ihya etmiş olur.

Resûlullah (s.a.v), aşırı mal düşkünü adamın durumunu zikrederek onun durumun kötülüğünü şöyle belirtmiştir:

"Nice saçı başı dağınık bir halde uzak beldelerden hac için yola çıkan kimseler vardır ki; onun yiyeceği haram, giydiği haram, aldığı gıdası haramdır. Namazını kılıp ellerini kaldırarak: Ya Rabbi, Ya Rabbi, diyerek dua eder. Bu hâliyle onun duası nasıl kabul edilsin?"[804]

Abdullah b. Abbas'ın (r.a) naklettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teala'nın Beyt-i Makdis'in üzerinde görevlendirdiği bir melek vardır; bu melek her gece şöyle seslenir: "Kim haram yerse, onun farz ve nafile, hiçbir ibadeti kabul edilmez."[805]

Ebu Hüreyre (r.a) yoluyla gelen bir hadiste şöyle buyrulmuştur.

"Mide, bedenin havzudur; damarlar ise oraya bağlı kanallardır. Mide sağlam ve sıhhatli olunca, damarlar vücuda bu sıhhati taşır, beden de sıh-

---

[804] Müslim, Zekat, 65; Tirmizi, Tefsiru Sure (2), 3; Ahmed, Müsned, II, 328; Abdurrezzak, Musannnef, No: 8839; Beyhaki, Sünen-i Kübra, III, 346; Beğavi, Şerh'u-Sünne, No: 2028.

[805] Bkz: Zebidi, İthafu's-Sâde, VII, 452, Şevkani, el-Fevaid, No: 419.

hatli olur. Mide, bozuk olunca, damarlar bu bozukluğu bütün vücuda taşır; bütün beden rahatsız olur."[806]

Yemeğin dindeki yeri, binanın temeli hükmündedir. Bir binanın temeli sağlam ve kuvvetli olunca, üzerine kurulacak bina da düzgün ve yüksek olur; temel zayıf ve bozuk olunca, bina eğilir ve yıkılır. Her şeyi en güzel şekilde yaratan Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır; yoksa yapısını yıkılacak bir çukurun kenarına kurup onunla birlikte kendisi de çöküp cehennem ateşine gidecek kimse mi daha hayırlıdır?"[807]

HARAM MALDAN HAYIR OLUR MU?

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Haramdan mal kazanan bir kimse, ondan sadaka verse Allah katında kabul edilmez; geride kalanlara miras bıraksa, bu ancak onun ateşe gitmesine sebebi olur.*"[808]

Bir ayette şöyle buyrulmuştur: "Haksız bir şekilde haram yoldan birbirinizin malını yemeyin; ancak karşılıklı rıza ve ticaretle yiyin ve kendinizi öldürmeyin..."[809]

Bu ayetin tefsirinde şöyle denmiştir: "Kim haram yerse, (sanki) kendisini öldürmüş olur; çünkü haram onun helakine ve azap görmesine sebep olur."

Hz. Ali'den (r.a) ve diğerlerinden gelen meşhur bir haberde şöyle denmiştir: "Dünya malı öyle bir şeydir ki, onun helalinin hesabı, haramının azabı vardır."

Yusuf b. Esbat ve Süfyah es-Sevri (rah) demişlerdir ki: "Anne ve baba, haram olma şüphesi taşıyan bir iş emrettiğinde kendilerine itaat edilmez."

---

[806] Tabarani, el-Evsat, No: 4343. Hadisin değerlendirmesi için bkz: Sehavi, Mekasıdu'l-Hasene, No: 1035; Zebidi, İthaf, VI, 455.

[807] Tevbe 9/109.

[808] Ahmed, Müsned, I, 387; Beğavi, Şerhu's-Sünne, VIII, No: 2030; Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5524; Ebu Nuaym, Hilye, IV, 166; Tabarani, el-Kebir, No: 8990.

[809] Nisa 4/29.

Fudaly b. Iyaz demiştir ki: "Kim dünyada bir helal kazanırken, nefsini zillete düşürür fakat harama bulaşmazsa, Allahu Teala onu sıddıklarla beraber haşreder ve kendisini ahirette şehitlerin derecesine yükseltir."

Ebu Süleyman ed-Dârânî ve diğer alimler şöyle der: "Helal rızık ararken utanan kimse, iflah olmaz/kurtuluşa eremez."

Bir tefsirde: "***Onun için sıkıntılı bir hayat vardır***"[810] ayetinde hâli anlatılan kimsenin haram yiyen kimse olduğu belirtilmiştir. "***Onu güzel bir hayat içinde yaşatırız***"[811] ayetine ise: "onu helal rızıkla rızıklandırırız" manası verilmiştir.

Allahu Teala: "***Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz ve helal olanlarından yiyin***"[812] buyurmuştur. Aynı şekilde peygamberlerine de:

"***Ey peygamberler! Helal rızıklardan yiyin ve salih amel işleyin***"[813] buyurmuştur. Görüldüğü gibi Allahu Teala, salih amelden önce, helal yemeyi emretmiştir. Bu konuda alimlerin birisi şöyle demiştir:

"Amellerin temiz ve güzel olması, helal yemeye bağlıdır. Kulun yiyeceği ne kadar helal olursa, ameli de o derece temiz ve faydalı olur."

Bişr b. Hâris'in yanında Ahmed b. Hanbel anılınca şöyle derdi: "O bana şu üç konuda üstünlük sağladı: Ailesinin yüküne sabırla. Ben bu konuda ondan daha dar tabiatlı birisiyim. O, kendisi ve başkaları için helal rızık peşindedir; ben ise kendi nefsim için helal rızık ararım. O şöyle derdi: Ben, güzel yiyecekleri, onlardan gönlümü çekip zühd sahibi olduğum için terk etmedim; ben ancak onları satın alacak temiz para bulamadığım için terk ettim. Eğer biraz temiz para bulsaydım, onları satın alır yerdim."

Meymun b. Mihran demiştir ki: "Bir kimse, haram ile arasına helali engel yapmadıkça (yani harama düşerim korkusuyla bazı helalleri terk etmedikçe) helal dairede kalamaz."

---

810 Tâhâ 20/124.
811 Nahl 16/97.
812 Bakar 2/172.
813 Müminun 23/51.

İbnu Mesud (r.a) derdi ki: "Kalbini rahatsız eden şeyden sakın. Kalbine sıkıntı veren şeyi terk et."

Ebu Bekir Mervezi der ki: "Ebu Abdullah'a şüphenin ne olduğun sordum?" Bana: "Şüpheyi tarif edebilir misin?" diye sordu; ben: "Şüphe, kendisine helal denmediği gibi, haram da denmeyen şeydir" dedim. O zaman Ebu Abdullah: "O, helal ile haram arasında bir şeydir" dedi. Kendisine: "Anne baba çocuğuna şüpheli bir şeyi yapmayı emrederse, ona itaat eder mi? diye sordum: "Şüpheli bir şeyde onlara itaat etmeyi hoş bulmam; onları kızdırmasını da güzel bulmuyorum; ancak onları idare etmelidir. Bir kimsenin anne babası istiyor diye sürekli şüpheli şeyleri yapması uygun değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v): ***"Kim şüpheli şeyleri terk ederse, dinini ve şerefini (haramdan) temiz tutmuş olur"***[814] buyurmuştur.

Süfyan b. Uyeyne demiştir ki. "Bir kul, kendisi ile haramın arasına helali engel koymadıkça ve günah olan işleri şüpheli şeylerle birlikte terk etmedikçe, imanın hakikatini elde edemez."

Abdullah b. Ömer demiştir ki: "Sana tereddüt veren şeyi terk et, kalbini rahatsız etmeyen işi yap. Ben, haram ile arama helali bir perde yapmayı, harama düşmemek için bazı helalleri terk etmeyi seviyorum, fakat onlara haram demiyorum."

Ebu Abdullah'a: "Helal olmayan yollardan mal kazanan bir kimse tevbe ettiğinde, ne yapar?" diye sorulduğunda: "Elindeki bütün malı sadaka olarak verir" demiştir.

HELAL KAZANCIN YOLLARI

Zahir alimlerinden birisi: "Helal on yolla elde edilir" derken, bir başkası: "Helal mal, yedi şekilde elde edilir" demiştir. Bütün bunlar temel olarak şu üç yolda toplanır: Doğrulukla yapılan ticaret, temiz yolla ortaya konan sanat ve hukukuna uygun ele geçen ihsan. Sonra bu ihsanlar da dört kısma ayrılır:

[814] Buhari, İman, 39; Müslim, Musakat, 107; Ebu Davud, Büyu', 3; Tirmizi, Büyu', 1; İbnu Mace, Fiten, 14; Ahmed, Müsned, IV, 269.

1- Ganimet,

2- Miras,

3- Rıza ile verilen hediye,

4- Fakir kimseye gelen sadaka ve zekat.

Bütün bunların ortak noktası şudur: Helal, kelimesinin iki manası vardır: Birisi helal; içinde zulüm ve haksızlık olmayan şeydir. İkincisi, helal; ilme uygun olan şeydir. İçinde zulüm ve haksızlık olmayan bir şeyden hak talep eden olmaz. İlme ve dine uygun olan şey, serbest olur ve onun yapılması emredilir.

Alimlere göre helal; ele geçerken Yüce Allah'a isyan edilmeyen şeydir.

Batın alimlerinden/ariflerden birisi demiştir ki: "Helal, başında Yüce Allah'a isyan edilmeyen ve sonunda Yüce Allah unutulmayan şeydir. Kul, helal nimeti alırken Rabbini zikreder; peşinden de O'na şükreder."

Sehl b. Abdullah'a, helalin ne olduğu sorulunca: "O ilme uygun olan şeydir. Şayet bir kul ağzını göğe doğru açsa ve ağzına düşen yağmur damlalarını içse, sonra bunu isyan etmede kullansa yahut onunla aldığı kuvveti Yüce Allah'a itaatte kullanmasa, bu içtiği yağmur suyu helal değildir."

Alimlerden bazıları demiştir ki: "İnsanlara gösteriş yapan ve onlar için süslenen kimse, haram yer. Çünkü o, bu tavrıyla Yüce Mevla'sına karşı yaptığı amelde samimi davranmış olmaz."

Tevhid ehlinden birisi de şöyle der: "Kul sahip olduğu nimette, Yüce Allah'tan başkasını gözünden bilmedikçe, o nimet helal olmaz. Çünkü, kim, Allah'ın yarattığı bir rızıkta başkasını ortak yaparsa, bu onu şüpheli yapar. O her ne kadar hüküm itibariyle helal olsa da, hakikatte böyledir." Böyle düşünen kimseler, görüşlerine Hz. İsa'nın şu sözünü delil getirmişlerdir:

"Sizler Yüce Allah'ın rızkını yiyorsunuz; fakat halkını O'na ortak ediyorsunuz."

Abdallardan/seçkin velilerden birisi şöyle demiştir: "Helal, halkın elinden alınmayan ve onların mülküne intikal etmeyen (kimsenin mülkünde olmayan) şeydir."

Bu zatlardan birisi, yerden biten ve hiç kimsenin mülkiyetinde olmayan şeyleri yerdi. Bir diğeri de şöyle der:

"Helal, zalimlerin elinden almadığın şeydir. Gerçek helal, muttakilerin elinden aldığın şeylerdir."

Bana, uzunca bir kıssada, Abdallardan/seçkin Allah dostlarından birisinin şu hâli anlatıldı:

Seyyahlardan/şehirleri dolaşan gezginlerden birisi bu zata bir parça yiyecek gönderdi; o yemedi. Adam, niçin yemediğini sorunca şu cevabı verdi:

"Bizler ancak helal yeriz; ancak bu şekilde kalplerimiz düzgün kalıyor ve dünya sevgisinden uzak duruyor, bozulmadan aynı halde kalmaya devam ediyor. Helal lokma sayesinde bize melekût/gayb aleminin perdeleri açılıyor ve biz dünyada iken ahireti müşahede ediyoruz." Sonra şöyle devam etti:

"Eğer ben sizin yediğiniz yemekten üç gün yiyecek olsam; şu anda sahip olduğum yakin ilmine bir daha dönemem ve kalbimdeki ilahi korku ve müşahede hâli gider." Bu zat uzunca konuşması içinde daha çok şey söyledi. Sonunda adam: "Ben bütün seneyi oruçla geçiriyorum, her ay Kur'an'ı otuz defa hatmediyorum" dedi. Bu söz üzerine Abdal:

"Şu gördüğün (helal) sütten bir yudum içmem, benim için senin haram lokma yiyerek kıldığın üç yüz rekat içinde okuduğun otuz hatimden daha hayırlıdır" dedi. Bahsettiği süt, dağda yaşayan ceylan sütü idi.

Seyyahlardan birisi şöyle anlatır: "Bana helal lokma hakkında bahseden bir Abdal/Allah dostuna: "Siz helal lokma yemeye güç yetiriyorsunuz, fakat ondan müslüman kardeşlerinize yedirmiyorsunuz" dediğimde, bana şunları söyledi: "Herkesin helal lokma yemesi kolay değildir; hem her şeyi tam inceleyerek, en ince noktasına kadar ne olduğunu araştırmakla yü-

kümlü değiliz. Çünkü eğer bütün insanlar, helal yeselerdi, memleketin şu andaki durumu bozulur, çarşı pazar dağılır, şehirler harap olurdu. Fakat, halk içinde yediğinin helal olup olmadığına gerçekten dikkat eden çok az insan bulunur, onlar da seçilmiş insanlardır" dedi.

Alimlerden birisi demiştir ki: "İçinde hiç şüphe bulunmayan helal olarak ancak şunları görüyorum: Göl suyu, kimsenin arazisi olmayan yerde biten şeyler, salih bir din kardeşin verdiği hediye yahut takvaya dikkat ederek doğru düzgün bir muamele ile kazandığın mal."

Yahya b. Main, Ahmed b. Hanbel ile senelerce yolculuk yapmıştı, fakat Ahmed b. Hanbel, onun bir sözü yüzünden kendisiyle yemek yemiyordu. Yahya b. Main, bir defasında: "Ben hiç kimseden bir şey istemem, ama bana şeytan bir şey verse, onu da yerim" demişti. Bu söz İmam Ahmed'e ulaşınca, onu terk etti, sonunda Yahya gelip kendisinden özür dileyerek: "Ben o sözü şakadan söylemiştim!" dedi. İmam Ahmed: "Din ile şaka yapılır mı? Bilmiyor musun, yemek işi dinin bir parçasıdır, bunun için Allahu Teala: "*Temiz/helal şeylerden yiyin ve salih amel edin*"[815] ayetinde yeme işini önce zikretmiştir" dedi.

Vera ehli/şüpheli şeylerden kaçınan kimselerden çokları şöyle derlerdi: "Kırk senedir mideme ancak, nereden geldiğini bildiğim şeyler girdi."

Onlardan birisi şöyle der: "Altmış senedir ancak, nereden geldiğini bildiğim şeyleri yedim."

Vehb b. El-Verd, ancak nereden geldiğini bildiği yahut yanında birisinin sağlamdır diye şahitlik ettiği şeyleri yerdi.

Bişr şöyle derdi: "Kim yiyeceği şeyi çok incelerse aç kalır; kim vurdum duymaz davranırsa karnı doyar."

Alimler şöyle demişlerdir: "kim dünyayı helal yoldan ararsa, o, böyle bir arayışı olmadan şüpheli şeyleri yiyen kimseden daha zahittir; gönlünü dünyadan daha fazla çekmiştir."

---

[815] Müminun 23/51.

Bir haberde şöyle nakledilmiştir: "kim yeyeceğinin nereden geldiğine dikkat etmezse, Allahu Teala da onun cehenneme hangi kapıdan gireceğine aldırış etmez."

Bu sözün Tevrat'ta yazılı olduğu söylenmiştir.

HELAL İLE ŞÜPHELİ ŞEYİN DURUMU

Ashaptan Numan b. Beşir'in (r.a) rivayet ettiği şu hadis, bu konuyu en güzel şekilde ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v) buyurmuştur ki:

"Helal olan şeyler bellidir; haram da bellidir. Bunların ikisi arasında şüpheli şeyler vardır; insanları çoğu onları bilmez. Kim bu şüpheli şeyleri terk ederse; dinini ve şerefini (kötülüklerden) temiz tutmuş olur. Kim, yasak bir bölgenin etrafında dolaşırsa, onun içine düşmesi yakındır. Her sultanın özel korumaya aldığı bir yasak bölgesi vardır; dikkatli olun, Allah'ın yer yüzündeki korumaya aldığı yasak bölgesi de haramlardır."[616]

Denilmiştir ki: Bu hadis, dine ait ilimlerin üçte birisini oluşturmaktadır.

Helal, açık ve belli olan, kesin olarak bildiğin ve yaparken işi bilen bir müminin kalbinin huzur ve sükun içinde bulunduğu şeylerdir.

Haram da belli ve açık olan, hükmü kesin olarak bilinen ve müslümanlardan hiç birisinin hakkında farklı düşünmediği yasak şeylerdir. Müminin kalbi ondan nefret eder; huzursuz olur. Bazı, kalpler, içinde Allah korkusunun azlığından bir takım haramlarda huzur bulabilir. Aynı şekilde bazı kalpler de, ilim noksanlığından helal olan şeylerden nefret edebilir. Bunların her ikisine de itibar edilmez. İtibar ölçü olan kalpleredir. Bu kalpler, madenleri ölçen mihenk taşı gibidir; onlar melekût/gayb aleminin madeni olan manevî cevherleri (kalp, ruh, vicdan ve benzerlerini) ölçerler. Bu da yakine ulaşmış, alim müminin kalbidir. Bu kalp, diğer kalpler içinde, madenler arasındaki som altından daha kıymetlidir.

---

[616] Buhari, İman, 39; Müslim, Musakat, 107; Ebu Davud, Büyu', 3; Tirmizi, Büyu', 1; İbnu Mace, Fiten, 14; Ahmed, Müsned, IV, 269.

Bu kalp, Hz. Peygamber'e (s.a.v): "İyilik ve kötülük nedir?" diye sorulunca, bunların hükmünü kendisine havale ettiği kalptir. Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki:

"İyilik, kalbin huzur bulduğu, rahat ettiği şeydir; kötülük ise, kalbi tırmalayıp rahatsız eden şeydir."[817]

"Kötülük, kalbi sıkıp daraltan şeydir."[818]

"İyilik kalbin rahat ettiği ve huzur bulduğu; kötülük ise, kalbin yatışmadığı, rahat etmediği şeydir; müftüler fetva verseler bile.."[819]

Yani, bazı zahiri ilim sahipleri, bir işin olmasına fetva verebilirler. Onlar kalp ehli olmayan kimselerdir; verdikleri hükmü duyduklarına göre verirler, işin içyüzüne bakmazlar.

Selef alimlerinden birisi: "*Biz, yaptıkları işler yüzünden zalimlerin bir kısmını diğerine musallat ederiz, idareci yaparız*"[820] ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: "İnsanların işleri bozulunca Allahu Teala başlarına amelleri onlara benzeyen kimseleri getirir."

Bu manada bir başka alim de şöyle demiştir: "İnsanların dinleri/hâl ve gidişatları bozulunca, rızıkları da bozulur."

ŞÜPHENİN ÇEŞİTLERİ

Şüpheler birkaç çeşittir:

1- Bir yönden helale benzeyen ve ona katılan şüpheyli şeyler. Bunlar, helal ile karışmış olduğundan biri diğerinden ayırt edilmez.

2- Bazı işler vardır ki, ilim onun helal olduğunu ortaya kor ve helal hükmünü verir. Fakat veraya ve takvaya göre ondan el çekilmesi lazımdır.

---

[817] Müslim, Birr, 14-15; Tirmizi, Zühd, 52; Darimi, Büyu', 2; Ahmed, Müsned, IV, 152; Ebu Ya'la, Müsned, No: 1586.

[818] Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5434; Tabarani, el-Kebir, No: 8648; Heysemi, ez-Zevaid, I, 176.

[819] Ahmed, Müsned, IV, 194; Darimi, Büyu', 2; Hatib, Tarih, VIII, 445; Ebu Nuaym, Hilye, II, 30; Suyuti, es-Sağır, No: 3198.

[820] En'am 6/129.

3- Bazı işler vardır ki, zâhir ilme göre helaldir, fakat bâtın alimleri onu kötü görürler. Bu öyle bir şeydir ki, bir yönden kalp sever, diğer yandan ondan sıkılır. Kalpler ondan hem zevk alır, hem de rahatsız olur. Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadis, bu konuda bir örnektir:

"Sizler aranızdaki bir meseleyi çözdürmek için bana geliyorsunuz. İçinizden birisi delilini ortaya koymada diğerinden daha maharetli olabilir. Böylece haksız iken kendisine haklı konuma getirebilir. Ben, ondan işittiğim şeye göre hüküm veririm; o ise doğrunun bunun tersi olduğunu bilmektedir. Ben kime bu şekilde bir hükümle kardeşinin hakkını verirsem, onu almasın; çünkü ben gerçekte ona cehennemden bir parça ateş vermiş olurum."[821]

Bu hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v) kendisinin işin zahirine göre hüküm verdiğini haber verdi. Hasımları ise, kendilerinin insanlardan gizlediği fakat aslını bildikleri gerçeğe göre hareket etmeye çağırdı.

4- Bazı şüphelerin hakkında ihtilaf edilir; çünkü onun delili gizlidir ve helal-haram yönü eşit seviyededir. Gözünün görmediği şeylerin, sana gizli olduğuna hükmedersin. Halbuki helal ve haram, ümmetin üzerinde görüş birliğine vardığı ve delili açık olan şeylerdir.

5- Bir çeşit şüphe vardır ki; delile bakınca helal gözükmekte ve kitapta hükmüne rastlanmaktadır; ancak bu şey net olarak bilinmediği için hakkında kesin helal hükmü verilemektedir.

6- Bir çeşit şüphe vardir ki; onun bazı hükümlerinin uygulamada örneği bulunmamaktadır yahut bize ulaşan delilinde bir arıza vardır; mesele oldukça gizli kalıp bilinmemektedir veya o şey insanların nefsinden kaynaklanan bir takım afetlerle bozulmuştur.

Bütün bunlar, şüphelerin çeşitleridir. Sonra, bizzat şüphenin kendisi de farklı sıfatlara sahiptir.

---

[821] Buhari, Şehadat, 27; Ahkam, 20; Müslim, Ekdiye, 4-5; Ebu Davud, Ekdiye, 7; Tirmizi, Ahkam, 11; Nesai, Kada, 13; Ahmed, Müsned, VI, 203.

Bazı şüpheli şeyler helaldir, bazısı haramdır, bazısı karışıktır, bazı şüpheler, her iki tarafa da yakındır. Çünkü bâtın/maneviyat alimlerine göre helalin üç derecesi vardır:

1- Herkese yeten helal. Bu yaygın olandır. Dinen helal olan bütün şeyler bu kısma girer.

2- Şüpheden temiz helal. Bu, seçilmiş kimselerin dikkat ettiği helaldir. Onun delili açıktır, helal hükmü bellidir ve sünnette yeri vardır.

3- Şifa olan helal. Bu, seçilmiş insanların içindeki seçkinlerin peşine düştüğü helaldir. O, hükmü ve elde edilişiyle en ince detayına kadar bilinir, takva sahiplerin elinde bulunur, onun (nasıl ve niceliği konusunda) bilinmeyen hiçbir tarafı yoktur.

Şüphe de, onun zıddı olan helal gibi farklı derecelere sahiptir. Haram ise, fasıkların kazanç yoludur. Onu yemek, onun peşine düşmek, başkasına yedirmek, ona yardımcı olmak büyük günahtır. Haram yemeye ancak fasık kimse devam eder. Haram yemek, büyük günahlardandır; müslümanların ona bir ihtiyacı yoktur ve haram onların hiçbir derdine deva olmaz.

HELAL-HARAM ve ŞÜPHELİ ŞEYLERİN SIFATI

Helal, Kur'an ve sünnetin helal kıldığı, dinin diğer bütün delil ve hüküm kaynaklarının helal gördüğü şeylerdir. Helal, ilme göre mübah olan tasarruflardır. Helal, müminlerin aradığı, muttakilerin kazanç yolu ve salihlerin makamıdır. Helali aramak cihat, onu başkasına yedirmek iyilik, helal kazanmak için yardımlaşmak takva, helal lokma yemek ibadettir. Devamlı helal kazanmaya ve helal yemeye dikkat eden kimse, takva sahibi bir mümindir..

Şüphe, alimlerin hakkında ihtilaf ettikleri ve görüş birliğinde olmadıkları şeylerdir. İşin iç yüzü karışık olup delillerin mana ve işareti kapalı olduğu için hükmü karışıktır; delil gizli olup açık değildir. Bunun için zahir ilim ehli ile vera ve takva sahipleri onda ittifak edememektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu kısma işaret olarak yukarıda zikrettiğimiz hadiste:

"Şüpheli şeyleri insanların çoğu bilmez" buyurmuştur. Genelde müslümanların kazanç yolu budur. Sen de şüpheli bir şeyle yüzyüze geldiğinde, ancak hacet ve zaruretin kadar al. Böyle yaparsan, fazileti elde edersin ve senin için vera/takva makamı uygun olur. Şüpheli şeyden ihtiyaç fazlası almak ve doyana kadar yemek mekruhtur. Mümkün olduğu zaman onu terk etmek daha faziletlidir. Çünkü yukarıda zikrettiğimiz hadiste, şöyle buyrulmuştur:

"Kim şüpheli şeyleri terk ederse, dinini ve şerefini (afetlerden) temiz tutmuş olur."

Denilmiştir ki: "İman temizdir; onu temiz tutun, kirletmeyin."

İmanın temizliği, basit ve pis şeylerden uzaklaşmaktır. Aynı hadiste "*şüpheli şeyi terk eden kimse şerefini korur*" buyrulmuştur. Bunun manası şudur: Şüpheli şeylerden kaçınan kimse, hakkında insanların kötü konuşmasından ve onu kötü işlere nispet etmelerinden uzak olur.

Biz şüpheli şeyleri harama bir geçiş ve düşüş noktası olarak görüyoruz. Çünkü konunun başında zikrettiğimiz hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v): "*Yasak bölgenin etrafında dolaşan kimsenin, onun içine düşmesi yakındır*"[822] buyurmuştur.

Bunun manası şudur: Kim, şüpheli şeylerin peşine düşer, sürekli buna devam eder ve şüpheli şeylere çokça dalarsa, onun harama düşmesi kolay olur ve sonuçta harama girer.

Alimlerden birisi demiştir ki: "Takva sahibi, adaletli bir kimsenin elinden dinen caiz görülen bir yolla alınan şeyler helaldir. Adaletli olarak tanınmayan fakat sakat bir durumu da bilinmeyen kimsenin elinden alınan şeyler şüphelidir. Bir zalimin veya fasığın/büyük günahlara dalan kimsenin elinden alınan şeyler, helal bir yoldan alınsa bile, haramdır. Bir kimse zalim ve muttaki kimselerle alış veriş yaptığı için malı karışık olup birbirinden ayırmak mümkün olmazsa, bu mal şüphelidir.

822 Bkz: Buhari, İman, 39; Müslim, Musakat, 107; Ebu Davud, Büyu', 3; Tirmizi, Büyu', 1; İbnu Mace, Fiten, 14; Ahmed, Müsned, IV, 269.

Önceki bölümlerde, bu manada Ahmed b. Hanbel ve diğer vera sahiplerinden naklettiğimiz rivayetler geçmişti.

Bu konuda bütün müşkilleri çözecek şu hadis rivayet edilmiştir:

"Sana şüphe vereni bırak, kalbinin rahat ettiği işe bak."[823]

Hayırda kalp huzuru vardır; kötülükte ise, kalp tedirgin olur, yapıp yapmakta şüphe eder. Buna göre hadisin manası şudur: Helal olup olmadığında şüpheye düştüğün şeyi terk et, şüphe etmediğin işi yap. Hiç şüphesiz kötülük, şüphe ve sıkıntı ile yapılır, onda yakin/kesin ilim ve huzur yoktur. Bir diğer rivayette hadis: "Günah, içi tırmalayan ve rahatsız eden şeydir" şeklinde gelmiştir.

Diğer hadiste: *"Günah, kalbi etkileyip sıkıntı veren şeydir"*[824] buyrulmuştur. Yani, kalpte olumsuz tesir ve siyah iz bırakan şeye günah denir. Allahu Teala, bir ayetinde, günahın kalbe ait olduğunu şöyle belirtmiştir.

"Kim bildiği şahitliği gizlerse o, kalbi günah işleyen bir kimsedir."[825]

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*"İyilik kalbin huzur bulduğu; kötülük ise, kalbin yatışmadığı ve insanların görmesini hoş görmediğin şeydir."*[826]

Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v): *"Müminler, yeryüzünde Allah'ın şahitleridir"*[827] buyurmuştur.

Diğer bir hadiste ise: *"Müminlerin güzel gördüğü şeyler, Allah katında da güzeldir. Onların kötü gördüğü şeyler, Allah katında da kötüdür"*[828] buyrulmuştur.

---

823 Buhari, Büyu', 3; Tirmizi, Kıyame, 60; Ahmed, Müsned, III, 153.

824 Beyhaki, Şuabu'l-İman, No: 5434; Tabarani, el-Kebir, No: 8648; Heysemi, ez-Zevaid, I, 176.

825 Bakara 2/283.

826 Müslim, Birr, 14-15; Tirmizi, Zühd, 52; Ahmed, Müsned, IV, 182; 194; Darimi, Büyu', 2; Hatib, Tarih, VIII, 445; Ebu Nuaym, Hilye, II, 30; Suyuti, es-Sağır, No: 3198.

827 Buhari, Cenaiz, 85; Müslim, Cenaiz, 60; Tirmizi, Cenaiz, 63; Nesai, Cenaiz, 50; İbnu Mace, Cenaiz, 20; Ahmed, Müsned, II, 261, 499.

828 Bkz: Ahmed, Müsned, I, 279; Ebu Nuaym, Hilye, I, 375; Tabarani, el-Kebir, Heysemi, ez-Zevaid, I, 177-178; Sehavi, Mekasıdu'l-Hasene, No: 959. Hadis, Abdullah b. Mesud'a ait olarak nakledilmiştir.

Ayet-i kerimede de şöyle buyrulmuştur: "*De ki: İstediğinizi yapın; amelinizi Allah, Resûlü ve müminler görecektir.*"[829]

Yaptığın işi, Allahu Teala'nın görmesinden hoşlanmaman, kalbinde şüphe olduğunu gösterir.

Bu konuda söylenecek son söz şudur: Kula, güç ve takatinin üstünde bir ibadet yoktur. Kul, dininde ilmi, gayreti ve imkanı kadar amel yapmalıdır. Kul, nefsi için bir şey gizlememeli, kötü arzularına uyup ruhsatlara dalmamalıdır. İlminin yetmediği noktalarda, başkasından yardım istemelidir. Bunun ötesinde, hakikatini bilmediği hususlarda hata ederse, hatası affedilir.

Vera ve takva sahiplerinden birisi demiştir ki: "Helal, zalimlerin elinin değmediği şeylerdir."

Bir diğeri de şöyle der: "Helal, üzerinde bir zalim elinin değmediği şeydir."

Alimlerden birisi demiştir ki: "Helal, ondan dolayı kalpte hiçbir şüphe bulunmayan ve kalbin huzur ve sükûn içinde karşıladığı şeydir."

Bir diğer alim ise şöyle demiştir: "Helal, zahirî ve bâtınî ilim sahiplerine arz edildiğinde onların hiçbir şekilde kötü görmediği şeydir; işte asıl helal budur."

AMELLERİN EN ZORU

Alimlerden bir grup toplanıp aralarında hangi amelin daha ağır ve zor olduğunu müzakere ettiler. Bir tanesi: "Cihat" dedi; diğeri: "Oruç ve namazdır" dedi. Bir diğeri: "Nefsin kötü arzularına muhalefettir" dedi. Bir alim de: "Vera/şüpheli şeylerden kaçınmaktır" deyince, hepsi kendi görüşlerinden dönüp bu görüşe katıldılar.

Bir defasında Hassan b. Ebi Sinan: "Bana göre, veradan daha kolay bir şey yoktur!" dedi. Yanındakiler: "Bu nasıl olur?" diye sorunca:

[829] Tövbe 9/105.

"Bir şey içime sıkıntı verince onu terk ederim" cevabını verdi.

Evet bu ahlak, ilahi takdirin kendisini zühde ulaştırıp desteklediği ve nefsinin süslerine karşı kalbini kuvvetlendirdiği kimseye kolaydır. Aynı şekilde zühd/gönlü dünya sevgisinden çekmek de Allahu Teala'nın kendisini yakine ulaştırıp özel desteği ile desteklediği kimseye kolaydır. Bu iş, dünya muhabbetine mübtela olmuş kimseye çok zordur.

Rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattab (r.a), bir gün şöyle dedi: "Amellerin en faziletlisi, Allahu Teala katında yüzümüzü ak edecek veradır." Orada bulunan sahabeler (r. anhüm): "Doğru söyledin" dediler.

Gerçekten de, kalpte yakin/kesin iman bulununca, zühd yani dünyadan gönlü çekme elde edilince vera ve ihlas kolay olur.

ALLAH DOSTLARININ VERA/TAKVA HÂLİ

Yusuf b. Esbat, Huzeyfe el-Mer'aşî ve Şam'lı abidlerden birisinin şöyle söyledikleri anlatıldı.

Onlardan birisi: "Otuz senedir, kalbimi tırmalayan ve içimi rahatsız eden ne olduysa onu terk ettim."

Diğeri: "Kırk senedir, kalbime gelip yapıp yapmamakta şüphe ettiğim her şeyi terk ettim."

Bir diğeri: "Otuz senedir, insanların beni hangi halde gördüğüne hiç aldırış etmedim; ancak bir insanın hacet anı hariç."

Şu olay anlatılır: Vera sahibi/şüpheli şeylerden bile kaçınan birisi, elindeki altını düşürdü, almak için yere eğildiğinde, yerde iki tane altın buldu; hangisinin kendisinin olduğunu tanıyamadı; bunun için ikisini de terk etti.

Anlatılan bir diğer olay da şudur: İbadet ve gönül ehli bir kadın, İbrahim el-Havvas'a gelerek, kalbindeki manevî vecdin niçin değiştiğini sordu. İbrahim el-Havvas:

"Nedenini bir araştır" dedi. Kadın:

"Araştırdım; fakat bildiğim bir sebep bulamadım" dedi. İbrahim el-Havvas, bir müddet başını öne eğip düşündü, sonra:

"O meş'ale gecesini hatırlıyor musun?" diye sordu; kadın:

"Evet" dedi. İbrahim el-Havvas:

"İşte kalbindeki değişme o geceki olaydan ileri geliyor" dedi. Kadının hatırladığı olay da şu idi: O damının üzerinde ip eğiriyordu, karanlık olunca ara verdi, o sırada sultanın meş'alesi geçiyordu; onun ışığında bir miktar daha yün eğirip diğerlerine kattı. Sonra ondan elbise yapıp giyindi. Bu kadarcık bir hak geçmesiyle manevi hâli değişmişti. Kadın hemen o elbiseyi üzerinden çıkardı, onu satıp parasını fakirlere dağıttı; kalbi önceki güzel hâline geri döndü.

Zunnun-i Mısrî'den (rah) nakledilen şu olay daha hayret vericidir. O, hapishaneye atıldığı zaman oranın yiyeceklerinden hiçbir şey yiyip içmedi. İbadet ehli ve tanıdığı bir kadın, hapishaneye bir miktar yiyecek getirip: "Bu helal bir yiyecektendir" dedi. Zunnun-i Mısrî onu da yemedi. Daha sonra kadın, niçin yemediğini sorunca, Hazret: "Bu yiyecek helaldi, fakat bana haram bir yoldan geldi; onun için yemedim" dedi. Kadın: "Bu nasıl oldu?" diye sorunca: "O, bana gardiyanın eliyle getirildi; o ise zalim birisidir; zalimin eli değdiği için yemedim" dedi.

Bunlar, vera sahiplerine ait özelliklerdir.

Vera/şüpheli şeylerden kaçınmak, zühdün kapısı, ilahi korkunun anahtarı ve gerçek sıdka/samimiyete ulaşmaktır.

Umumi olarak veraya dikkat etmek, genel manada zühd hâlinin başlangıcıdır; özel vera hâli ise, seçkin kulların sahip olduğu özel zühd hâlinin başlangıcıdır.

Şu halde kula, helal rızık aramakla işe başlaması, niyet ve hedefinin bu olması gerekir. Kul, güzel kazanç peşine düşmeli, bütün gücünü zorlayarak haram ve şüpheli şeylerden uzak kalmaya çalışmalıdır. Bu temiz kazancı kendi nefsinin yiyecek ve içeceği için kullanmalıdır. İçine şüphe karışan şeyleri, ailesinin ve evinin yakacak ve kira gibi diğer ihtiyaçlarına

kullanmalı, yiyecek ve giyecek için kullanmamalıdır. Bunu iyice anlaman için, áz sonra renkler üzerinden örnekler vererek açıklayacağız.

Kazanç işinde böyle bir ruhsat vardır, ancak ona dalan ve sürekli içinde olan kimsenin şüpheli şeylere düşmemesi için gayret etmesi, kazancında güzel bir niyet taşıması ve işini güzel yapması gerekir. Mümin, kazanç işine girerken niyeti ve düşüncesi Allah rızası olmalıdır. Kazançla, Yüce Allah'ın dinini yaşama yolunu aramalıdır. Böyle olursa, Yüce Allah ondan razı olur ve gayretine karşılık olarak kendisine bol sevap verir. Bu, onu Yüce Allah'a ulaştıran bir yol olur. Önceki salihlerin çoğu, bu yolda gitmişlerdir.

ŞÜPHELİ ŞEYLERE KARŞI TAVIR

Mümin, bir şeyin helal olup olmadığı konusunda şüpheye düştüğünde, ondan sakınırsa, Allahu Teala ona niyetinin karşılığını verir. O, Allah katında doğru ve helal olan bir şeyi, hata ile haram zannedip eline çekse bile, bu niyetinden dolayı sevap kazanır.

Eğer bir kimse, önüne gelen bir şeyin helal veya haram olduğuna pek önem vermeden, helaldir kanaatiyle içine dalsa, niyetinin kötülüğü ve şüpheli şeyden çekinme duygusunun azlığından dolayı, günahkar olur.

Bir kimse, önüne gelen bir şeyin durumunu iyice araştıran bir kimse ise o, Yüce Allah katında en faziletlidir. Bu kimse için iki sevap vardır; birisi ilim, diğeri de doğruya ulaşma sevabı.

Kim, önüne gelen bir şeyin hükmünü öğreten ilmi terk eder ve Allah katındaki doğruya da isabet edemezse, ona iki günah vardır; birisi cehaletinin, diğeri de kusurunun günahı.

Kim ilme uygun hareket eder, fakat doğruya isabet edemezse, ona bir sevap vardır.

Kim cehaletle bir iş yapar fakat yaptığı iş doğru olursa, ona cehaletinin günahı vardır, ama o, yaptığı işte kusurlu değildir.

Vehb el-Yemânî, Allahu Teala'nın, Zebur'da Hz. Davud'a şöyle vahyettiğini nakletmiştir:

"Ben sizin namazınıza ve orucunuza bakmam; fakat ben, bir kimsenin şüphelendiği bir işi benim için terk edip etmediğine bakarım. Onu özel yardımımla desteklerim ve kendisiyle meleklerime öğünürüm."

Alimlerden birisi ailesini: "Lambanın yağını dikkatli kullanın; siz benim etimi ve kemiğimi yakıyorsunuz" diye uyardı. Onlar: "Bu nasıl olur?" diye sorunca; şu cevabı verdi: "Siz benim kazancımdan yakıyorsunuz; kazancım dinimdendir, dinim ise etim kemiğim ile ayakta durur."

Alimler şöyle demişlerdir: "Kim, parasını nereden kazandığını iyi araştırırsa, onu nereye harcayacağı konusunda da basiretle/düşünüp taşınarak hareket eder. Malının nereden geldiğine aldırış etmeyen kimse, onu nereye harcadığına da önem vermez."

Alimlerden birisi çol-çocuk sahibi bir adamın işsiz-güçsüz dolaştığını görünce, onu şöyle uyardı: "Çalış, bir meslek edin; eğer bir kazancın olursa ailen, dünyandan yer; ama bir kazancın yoksa, dininden yerler."

Anlatılır ki; zahidlerden birisi bir parça malını düşürdü, onu gün boyu aradı. Onu görenler: "Sen bütün dünyadan gönlünü çekmiş bir zahid iken, nedir bu şekilde bir parça şeyi araman?" diye sordular; zahidin cevabı şu oldu: "Benim onu arayışım, dünya sevgisini gönlümden çıkardığım içindir. Ben, onun yerine başka bir şeyi kabul etmem; çünkü onun nasıl ve nereden kazanıldığını biliyorum; ben ancak durumunu bildiğim şeyden yerim."

Bişr (rah) derdi ki: "Bir mal şüpheli yollardan birikirse, o ancak şüpheli yerlerde harcanır."

Seriy es-Sakatî ise şöyle der: "Şüpheli şeyleri terk etmeye ancak şehvetini/nefsin kötü arzularını terk edenler sabredebilir."

Bir hadiste şöyle nakledilir: Bir adam, Hz. Peygamber'e (s.a.v) hacamat[830] yapanların kazancını sordu; Efendimiz (s.a.v) kendisini bundan me-

[830] Hacamat, kan alma aletiyle vücuttan kan alma işidir.

netti. Adam sorusunu tekrarlayarak: "Benim hacamat yapan bir oğlum var!" dedi. Efendimiz (s.a.v):

"Eğer illa yapmak zorunda ise, ondan gelen kazancı hayvanların yiyeceğine harca ve kölelerine yedir"[831] buyurdu.

Diğer bir hadiste, Hz. Resûlullah'a (s.a.v), yağın içine düşüp ölen farenin durumu sorulunca, şöyle buyurdular: "Onu yemeyin; eğer içine düştüğü yağ katı yağ ise onu atın, eğer sıvı yağ ise onu lambalarda yakıt olarak kullanın."[832]

Kûfe alimlerinden bir grup, meyte/kendi başına ölmüş hayvanın iç yağı ile gemileri yağlamada ve onun deri tabaklama işinde kullanılmasında bir sakınca görmemişlerdir. Bu konuda bize kadar gelen bir hadis de mevcuttur. Bu, bizim yukarıda söylediğimiz 'şüpheli kazancı yiyecek ve giyeceğin dışında kullanmalıdır' şeklindeki hükme bir delil olmaktadır. Ancak, bir zaruret hâli olunca, böyle bir kazançtan ihtiyaç miktarı alınabilir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Resûlullah'a (s.a.v) bir süt getirildi; Efendimiz (s.a.v) südün ilk geliş yerine kadar durumunu sordu, bir sakınca görmeyince ondan içti. Helalin hükmü budur. Onda, önce ele geçen şeyin maddesine bakılır; eğer madde olarak helal cinsinden bir şeyse, ikinci olarak onun nasıl kazanıldığına bakılır; o noktada da bir sakınca yoksa, artık ötesine bakılmaz. Eğer onun durumunu bizzat görerek öğrenmemişsen, muttaki bir müminin haberine bakarsın; böyle birisinin sana verdiği haber, senin bizzat görmen yerine geçer.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Ancak Allah korkusu taşıyan kimselerin yemeğini ye, senin yemeğini de ancak muttaki kimseler yesin."[833]

---

[831] Tirmizi, Büyu', 47; İbnu Mace, Ticarât, 10; Malik, İst'za', 28; Ahmed, III, 307.

[832] Darimi, Taharet, 60; Et'ıme, 41. Bkz: Buhari, Vudu', 67; Zebaih, 34; Ebu Davud, Et'ıme, 47; Tirmizi, Et'ıme, 8.

[833] İlk kısmı biraz farklı lafızlarla bkz: Ebu Davud, Edeb, 16, Tirmizi, Zühd, 55; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 3484; Ahmed, Müsned, III, 38; Hakim, Müstedrek, IV, 128; İbnu Hıbban, Sahih, No: 554.

Çünkü muttaki kimse, dinî hassasiyetinden dolayı haramdan uzak durur, ilmine göre hareket eder, en ihtiyatlı/emniyetli olanı yapar. Böylece, senden yediğin yemeği soruşturma görevi düşer; çünkü o, senin adına bütün bunları yapmış ve seni külfetten kurtarmış olur. Bunun için şu manada bir çok hadis rivayet edilmiştir:

"Sizden biriniz, bir din kardeşinin evine geldiğinde, önüne bir yemek getirilse, ondan yesin; nereden geldiğini, nasıl kazanıldığını sormasın. Bir içecek sunulduğunda da, bir şey sormadan içsin. Çünkü, kardeşinin bilgisi onun için yeterlidir. Bu durumda, önüne gelen şey hakkında bir şey sormak, zorlama ve sıkıntıdır; zorlama ise müslümanın ilgileneceği bir şey değildir.

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur. ***"Bir kimsenin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi, onun müslümanlığının güzelliğindendir."***[834] Bundan dolayı, hâline güvendiğimiz din kardeşlerimizin önümüze getirdiği yemeği araştırma ve bu nasıl kazanıldı gibi sorular sorma görevi bizden düşmüştür. Durum bu olduğu için, önceki müslümanlar, alimlerin ve salih kimselerin yemeğini yemeyi müstehap/sevap görüyorlardı.

KAZANCINA DİKKAT ETMEYENE KARŞI TAVRIMIZ

Bir kimse, kazancında kendi adına ihtiyatlı olanı yapmaz, dinini şüpheden uzak tutmaz, kazancına dikkat etmez, nereden yiyip nereden giydiğini önemsemez ve paranın nereden geldiğine hiç aldırış etmezse o, muttaki/Allah korkusu ile hareket eden bir kimse değildir. Böyle bir kimse sana bir yiyecek sunduğunda, senin yerine durumu araştıracak ve seni yükten kurtaracak kimse yoksa, senin kendi adına bir araştırma yapman ve dinin için ihtiyatlı olanı bulmaya gayret etmen gerekir. İşte bu gibi kimseler hakkında, hadiste: "***"Ancak Allah korkusu taşıyan kimselerin yemeğini ye, senin yemeğini de ancak muttaki/salih kimseler yesin"***[835] buyrulmuştur.

[834] Tirmizi, Zühd, 11; İbnu Mace, Fiten, 12; Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 3.

[835] İlk kısmı biraz farklı lafızlarla bkz: Ebu Davud, Edeb, 16, Tirmizi, Zühd, 55; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 3484; Ahmed, Müsned, III, 38; Hakim, Müstedrek, IV, 128; İbnu Hıbban, Sahih, No: 554.

Muttaki, dini yaşantısında şüpheli şeylerden sakınan, haramlardan kaçınan ve günahlardan uzaklaşan kimsedir. Bu hadisten şunu anlıyoruz: Allah korkusuyla hareket etmeyen kimsenin yemeğini yeme.

Bir kimse, bütün ticaret ve sanatındaki muamelelerinde Kur'an ve sünnetin hükümlerine uymadıkça ve bütün işlerinde, ilmin istediği gibi, aldatma ve hileden uzak kalmadıkça muttaki olamaz. Muttaki olmak için, ticaret ve sanatta yalan ve aldatmadan uzak durmalı, bütün işlerinde doğru ve samimi olmalıdır. Ancak bu sıfatlarla kazandığı şeyler helal olur.

Bir insanın Kur'an ve sünnete aykırı olarak yaptığı bütün ticaret ve sanatlar haramdır. Her ne kadar yapılan işe ticaret ve sanat dense de, sonuç değişmez; isme değil, sıfata bakılır. İsmi ticaret veya sanat olup da aslı bozuk ve içi boş ise, ona helal ticaret ve sanat denmez; cahiller onlara ticaret ve sanat ismini verseler ve her şeyi helal gören kimseler de ona alış-veriş deseler bile, onlar, ilme uymadıkları için helal ticaret, helal sanat ve helal muamele değildir. Bu şekilde helal yenilmiş olmaz; çünkü o, batıldır/geçersizdir.

Alimlere göre böyle bir işin adı, hiyanet, aldatma, kötü muamele, hile ve düzendir. Bütün bunlar, bozuk işlem olduklarından, bu yollarla kazanılan şeyler haramdır; onlarla mal edinmek helal değildir.

Alimlere göre bir işlem, dinin hükümlerine uyduğu zaman helal olur ve geçerlilik kazanır. Az önceki işlerle ise muamele bozuk olur. Bu işleri yapanlar, her ne kadar onlara mübah deseler ve mübah sıfatı kazandırmaya çalışsalar da, onlar, Kur'an ve sünnetin hükümlerine uymadıkça helal olmazlar.

Eğer bir malın satılması mübah fakat ona karşılık olarak alınan şey haram ise, bu alış veriş de haram olur. Çünkü ortada haramlığı kesin olan bir bedel mevcuttur. Satılan helal bir mala karşılık olarak alınan şey, helal ve temiz olmadıkça, yapılan işlem helal olmaz. Bunun için, bedelin araştırılması gerekir. Onun ya kesin olarak helal olduğu bilinmeli veya aslen helal özelliği taşıyan bir mal olmalıdır. Biz onun maddesi itibariyle haram özelliği taşıdığını bilmiyorsak ve bize böyle bir haber de verilmemişse, o

zaman yenilmesi helal olur. Ancak bu durumda ona şüpheli denir; ancak o, helal olan bir şüphedir; çünkü biz, onun helal olduğu kesin olarak bilmiyoruz. Çünkü, harah yoldan yenilen malların piyasada çokça bulunmasından ve askerler/devlet yönetimi tarafından bir çok sakat kazanç yolları ortaya konduğundan ona haram karışmış olabilir. Ayrıca, muttaki kimselerin az bulunmasından dolayı, piyasadaki temiz mülklere, ticaret mallarına ve sanata, bu tür bozuk yollarla kazanılan malların karışma durumu mevcuttur. İşte biz, elimizde kesin ilim bulunmadığı için, helal olduğunu tahmin ettiğimiz şeylere şüpheli diyoruz.

Bir haberde şu hâdise nakledilir: Ukbe b. El-Hâris (r.a), Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelerek: "Ben bir kadınla evlendim; daha sonra bize bir siyah kadın gelerek, benimle hanımımı emzirdiğini iddia etti; o kadın yalancıdır! Bu duruma ne yapalım?" diye sordu; Efendimiz (s.a.v): "***Hanımını terk et!***" buyurdu. Ukbe: "O kadın gerçekten bir yalancıdır" deyince; Efendimiz (s.a.v): "***Nasıl böyle olur, o kadın ikinizi emzirdiğini iddia etmiyor mu? Onda senin için bir hayır yoktur; onu bırak***" buyurdu. Diğer rivayette hadis: "***Nasıl böyle dersin; onun sizi emzirdiği söyleniyor ya!***" şeklindedir.[836]

Abdullah b. Zem'a'nın hadisinde de; Hz. Peygamber (s.a.v), kimin olduğu konusunda ihtilaf edilen çocuğun ona ait olduğuna hüküm verdi; çünkü çocuk, (nikahındaki hanımından) onun yatağında doğmuştu. Hz. Peygamber (s.a.v), çocuğun kendisine ait olduğunu iddia eden diğer adamın davasının geçersiz olduğuna hükmetti; gerçekte ondan olsa bile, hüküm zahire göre verildi. Hz. Peygamber (s.a.v) çocuğun apaçık bir şekilde babası Utbe'ye benzediğini görünce, (belki nesebi karışmış olabilir düşüncesiyle, ihtiyaten) kız kardeşi Sevde'ye: "***Ey Sevde, ona karşı örtün,*** (o senin yabancın olabilir.)" buyurdu. Efendimiz (s.a.v), her ne kadar çocuğun kardeşine ait olduğuna hükmetmiş olsa da, aksi ihtimali de dikkate aldı. Hz. Peygamber (s.a.v) daha sonra şöyle bulurdu:

"***Çocuk, kimin yatağında doğdu ise, ona aittir.***"[837]

---

[836] Bkz: Buhari, Nikah, 23; Büyu', 3; Tirmizi, Rada, 4; Nesai, Nikah, 44-46; Darimi, Nikah, 51; Ahmed, Müsned, IV, 7, 8.

[837] Buhari, Husumat, 6; Ebu Davud, Talak, 34; İbnu Mace, Nikah, 59; Nesai, Talak, 48; Darimi, Nikah, 41.

Hz. Peygamber (s.a.v), kulların Allah tarafından bilinen fakat zahirde farklı şekilde gözüken hâlini örterek ve zehirdeki duruma göre hüküm vererek böyle buyurdu.

Aynı şekilde, veraya göre, şüpheli şeylerden kaçınmak gerekir; gerçi zahiri hükümler onun caiz olduğunu ortaya koysa da, ona terk etmek, şüpheli şeylerden kaçınan vera sahiplerine ait bir makamdır.

HELAL NE DEMEKTİR?

Vera sahiplerine göre helal, içinde istenecek bir hak bulunmayan şeydir. Bir diğer tarife göre helal, her yönüyle ilme uygun şeydir. Bu mana, şu ayetten alınmıştır:

"Oğullarınızın helalleri yani eşleri de size haram kılındı."[838]

Erkek, hanımına karşı her konuda serbest hareket ettiği için, hanıma, "helali" denir. Diğer bir manaya göre de, erkekle hanım arasında daha önce haram ve günah olan şeyler, nikahla ortadan kalktığı için, hanıma bu isim verilmiştir.

Helal, Kur'an ve sünnetin geçerli ve mübah bir yolla serbest olduğunu bildirdiği şeylere verilen bir isimdir. Bir helalde şu üç vasıf bulunur:

1-İlme göre onu elde etmek için mübah bir yolu vardır.

2-Kendisi helal olduğu gibi, karşılığında alınan bedelin de helal olduğu bilinir.

3-Aslı itibariyle şüpheden uzak ve temizdir. Yüce Allah'ın hükmünde helalin bir uygulamasına rastlamak mümkündür. Bunlardan bir özellik bulunmadığı zaman o, helale daha yakın bir şüphelidir. İki özellik bulunmadığı zaman o, harama yakın bir şüphelidir. Bunlardan üçü de bulunmadığı zaman o şey, haramdır. Mesela, karşılığı verilen malın cinsi, sıfatı ve miktarı bilinmezse, yahut bedelin durumu belli değilse veya alma, satma,

---

[838] Nisa 4/23.

kendi rızasıyla hibe etme gibi dinin helal gördüğü hükümlerden birisine uygun değilse, o şey haramdır.

HELAL, HARAM VE ŞÜPHELİ ŞEYLERİN MİSALİ

Helal ile haram birbirine açıkça zıt olan şeylerdir. Şüpheli şeyler ise, ikisinden birisine benzemekte ve bunun için tespiti zor olmaktadır. Şüpheli şey, bir yönden helale, diğer yönden harama benzer; yahut her ikisine benzer, fakat birisi ağır basar yahut ikisi de eşit ağırlıkta bulunur.

Helal ile haramın durumu, renklerin aslı olan beyaz ve siyaha benzer. Bu iki renk asıldır; herhangi bir rengin birleşimiyle meydana gelmemişlerdir.

Helale yakın olan şüpheli şeyler, sarı renge benzer; çünkü sarı renk beyazdan ortaya çıkmıştır. Harama yakın olan şüpheli şeyler ise, yeşil renge benzer; yeşil renk, siyahtan ortaya çıkmıştır. Sarı rengi görünce, bunun helale yakın şüpheli şeyin alameti olduğunu bil ve böyle bir şüpheyi şeyi helale kat ve onun helal olduğu hükmüne var. Bilindiği gibi sarı, beyaza en yakın renktir.

Yeşil rengi gördüğün zaman o, harama yakın şüpheli şeyin alametidir; böyle bir şüpheli şeyi haram kat ve onun haram olduğu hükmüne var. Bilindiği gibi yeşil, siyaha en yakın renktir.

Bir renkte sarı ve yeşil birleşmişse, o birbirine karışan şüpheli şeylere benzer; bu durumda hangi rengin ağır bastığına bak ve ona göre hüküm ver.

Karışık renkler içinde, sarı daha fazla ve galipse, bu helal olan şüpheli şeye benzemektedir. Ondan fazla ileri gitmeden, ihtiyaç kadarını alırsın; çünkü o, safi/tertemiz helal değildir. Karışık yollardan beslenen ordunun yiyecekleriyle karışan malların ve onlarla yapılan ticaretin durumu buna benzer.

Sarı renk daha fazla ve galipse, bu, harama yakın şüpheye benzer; ondan ancak zaruret miktarı al; çünkü o, haramdan tertemiz bir şüphe de-

ğildir. Bu kısım, sultanların dostlarının ve onlara yakın olan kimselerin sahip olduğu mülklerin misalidir; çünkü onların hizmetinde iken kazandıklarına, zalim devlet adamlarının malı karışmıştır.

Sen içine hiçbir şey karışmamış olan safi beyazı bulana kadar araştır; bu beyaz renk, helalin alametidir. Böyle bir malı bulunca ondan istediğin şekilde al, rahatça kullan; bunda sana bir günah yoktur. Ancak, bu şekilde helal bir mal da olsa, ondan rahatça kullanarak zahid/dünyadan gönlünü çekmiş olamazsın. Müşriklerden alınan ve Allah yolunda cihatta elde edilen ganimetler, miras yoluyla ele geçen temiz ve helal mallar, haksız olarak ele geçirilmemiş topraklarda yetişen mahsuller, yağmur ve göl suları, kara ve denizde avlanan hayvanlar bu helal çeşidine örnektir.

Siyah renk ise, haramın alametidir; bu haramdan kaçın, ondan hiçbir şey alma; eğer alırsan fasık/günahkar olursun. Haram yemek, büyük günahlardandır. Gasb ve cinayet yoluyla edilen mallar, haram yollardan kazanılıp yenilen şeyler ve sahibinin rızası olmadan ele geçirilen mülkler bu tür harama örnektir.

Bil ki, helal takvanın ve ilmin; haram ise günahkarlığın ve cehaletin sonucu oluşur. İlim ve takva, muttaki alimlerin iki vazgeçilmez hâlidir. Muttakiler/Allah korkusu ile hareket edenler çoğalır ve helal ve harama dikkat eden müminler mevcut olursa, piyasada helal kazanç daha çok ortaya çıkar ve daha fazla bulunur. Cehalet ve fısk/büyük günahlar çoğalınca ise haram çoğalır. Bunlar cahillerin ve fasıkların iki hâlidir; cahiller çoğalıp fasıklar ortaya çıkınca, piyasada daha çok haram bulunur, haram kazanç ağır basar.

HELALE ULAŞMANIN ESAS YOLU

Halkın içinde helal malın bulunması asıl itibariyle iradecilerin adaletine ve yöneticilerin istikamet üzere hareket etmesine dayanır. Bir de onların etrafında hizmet görenlerin, kendilerine, Yüce Allah yolunda, halkın salahı ve müslümanların hayrı için yaptığı işlerde itaat etmesine bağlıdır. Helal malın piyasada yayılması da halka bağlıdır. Buna dikkat eden aza-

lır ve iş tersine dönerse, helal gizlenir; haram ortaya çıkar ve her tarafa yayılır. Bu durumda helal çok bulunur ve kıymetli olur; o ancak Müslümanlar içinde Allahu Teala'nın seçtiği ve sevdiği kimselerde bulunur. Bu da ancak O'nun özel yardımı,kulunu doğruya sevk etmesi, günahlardan uzaklaştırıp koruması ile mümkün olur.

Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir: "İnsanların dinî bozulunca, rızıkları/kazanç ve yiyecekleri de bozulur."

Tefsir alimlerinden birisi, Allahu Teala'nın: "***İşte biz bu şekilde, yaptıkları işler yüzünden zalimlerin bir kısmını diğerlerine musallat ederiz/başlarına idareci yaparız***"[639] ayeti hakkında, şöyle demiştir: "İnsanların amelleri bozulunca, kendilerine benzer kimseler başlarına idareci yapılır."

RIZIK KONUSUNDA TİTİZ DAVRANMAK

Hz. Âişe'nin (r.anh) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Müminin rızkı, buğday danesinin üzerindeki yağmur damlası gibidir."

Bu söz iki manada söylenmiş olabilir: Birincisi, rızkın dar ve azlığını; ikincisi de onun temiz ve saflığını ifade için.

Bu manada Sehl b. Abdullah (rah), şöyle demiştir: "Eğer dünya iki tarafı kanla çevrili bir vadi olsa, müminin ondan alacağı günlük yiyeceği helal olur."

Bunun iki manası vardır; birincisi şudur: Mümin, Yüce Allah'ın özel yardımı ile helalde kalmaya muvaffak edilir, haramdan korunur. Mümin, bildiği ile Allah için amel eder; Allah da onu hiç bilmediği şekilde korur; yaptığı işle Yüce Allah'ı seçmesinden dolayı Allah onun için haramın içinden helali çıkarıp önüne getirir. Allahu Teala lütfu ve kudretiyle onun için cehaletten ilmi, şirkten tevhidi çıkarttığı gibi, helal rızkı da nasip eder. Kim bunu düşünür ve ibret alırsa, Allah onu hikmetten oluşan tevhid makamına oturtur.

---

[639] En'am 6/129.

Bu sözün ikinci manası şudur: Sehl'e göre mümin ancak zaruret ve ihtiyaçtan dolayı bir şey yer ve içer; bu durumda o yedikleri başkasına haram olsa da ona helal olur. Bu, gerçekten sadık bir müminindir.

Abdullah b. Mubarek'e: "Hicrî iki yüz senesinden sonra adalet yayılır mı?" diye sorulduğunda, şöyle demiştir: "Bizler bu konuyu Hammad b. Seleme'nin yanında konuşup müzakere ediyorduk; o kızarak şöyle dedi: "Eğer gücün yeterse İkiyüz senesinden sonra ölmeye gücün yeterse, öl; çünkü o zamanda facir/büyük günah işleyen idareciler, zalim vezirler, hain veznedarlar ve fasık ilim ehli meydana çıkar, onların bütün konuşmaları bir birini kötülemektir. Onlara Allah katında 'kendileri bozulmuş ve halkı bozucular' ismi verilir."

Selef-i salihinden/önceki salihlerden birisi demiştir ki: "Ben Allahu Teala'dan hicrî ikiyüz seneden sonra helal rızık istemeye haya ederim; bu devirde ancak bana azap etmeyeceği rızkı isterim."

İbrahim b. Edhem, melik ve idarecileri kasdederek: "Falancılar bize helal olarak hiçbir şey bırakmadılar" demiştir.

Anlatıldığına göre; Hz. Ali (r.a), Hz. Osman (r.a) şehid edilip evi yağmalandıktan sonra, ancak kendi kontrolündeki ağzı kapalı şeylerin içindeki yiyeceği yerdi. Çalınan mallardan olur korkusuyla piyasadan bir şey almazdı."

Hz. Ali'nin (r.a) zekat mallarını toplamak için görevlendirdiği bir alim şunları anlatmıştır: Hz. Ali'nin yanındaydım; hizmetçisinden çamurdan yapılmış ağzı kapalı bir küp istedi, istediği getirildi. Ben içinde cevher veya külçe altın var zannettim; ağzını açtığında baktım ki içinde yağ ile kavrulmuş arpa var. Hz. Ali onu benim önüme yayarak: "Buyur, yiyeceğimizden ye!" dedi. Ben: "Ey müminlerin emiri, yiyeceğin ağzını kapatıyor musun?" diye sordum; Hz. Ali: "Evet, bu kendimiz için özel olarak ayırdığımız yiyecektir; ona başka bir şeyin karışmasını istemiyorum" dedi. Bu hâdise uzundur; ben onun bir kısmını özetle naklettim.

Rivayet edildiğine göre, Sahabeden (r. anhüm) bir grup Hz. Osman'ın (r.a) şehid edilip evinin yağmalanmasından sonra, Medine ahalisinin malı

ile bu yağmalanan şeylerin karışma ihtimalinden dolayı, doyana kadar yemek yememişlerdir. Abdullah b. Ömer, Sa'd ve Üsame b. Zeyd (r.anhüm) bunlardandır.

Yusuf b. Esbat ve Veki b. Cerrah şöyle derdi: "Bize göre dünya malı helal, haram ve şüpheli olarak üç çeşittir; helalin hesabı, haramın cezası şüpheli malın ise azarı vardır. Öyleyse dünyadan, sadece lazım olduğu kadarını al; eğer aldığın helal ise, zahid/dünyadan gönlünü çekmiş olursun; şüpheli ise veralı davranmış/şüpheden sakınmış olursun. Ancak bu durumda kul biraz ikaz edilir."

Yine onlar demişlerdir ki: "Bu zamanda bir kimse, zühd sahibi olsa/dünya malından elini ve gönlünü çekse; öyle ki Hz. Ebu Zer ve Hz. Ebu'd-Derda (r.a) gibi bir hayat yaşasa, biz ona zahid demeyiz." Kendilerine: "Niçin?" diye sorulduğunda; şöyle demişlerdir: "Çünkü bize göre zühd, her şeyi ile helal maldan olur; günümüzde de böyle helal mal yoktur."

Yusuf ve Veki' (rah), hicri ikiyüz seneden önce vefat etmişlerdir.

Veki' b. Cerrah, alimler içinde selefe/önceki büyüklere en çok benzeyen kimse idi; Ashaptan Abudllah b. Mesud'a (r.a) çok benzerdi; yiyicek konusunda çok titiz davranırdı. Kendisine, helal yiyecekten sorulunca, onun çok az bulunduğunu belirterek: "Helal nerede? Helale nasıl ulaşırım?" diye sordu; peşinden: "Bir kimse gelip bizden, ilime göre helalin ne olduğunu soracak olsa, ona: "Dere kenarlarında biten ot köklerini ye, elbiseni çıkar, kendin de Fırat nehrine gir orada yaşa!" deriz, dedi. Yanındakiler: "Ey Süfyanın babası, siz yiyeceğinizi nereden yiyorsunuz?" diye sorduklarında: "Allah'ın rızıkdan yiyoruz ve Allah'tan affını ümid ediyoruz" cevabını verdi.

Bişr b. Hâris önceki büyük zatlardandı; kendisine helalin durumu sorulup: "Ya Eba Nasr, siz nereden yiyip içiyorsunuz?" dendiğinde; şu cevabı verdi: "Sizin yediğiniz şeylerden yiyorum; fakat, yediğini (mecbur kalıp) ağlayarak yiyen, gülerek yiyen gibi olmaz" dedi.

Bir diğer seferinde şöyle demiştir: "Aynı rızkı yiyoruz fakat, bir el diğerinden daha kısadır/ ben çok az yer, her bulduğuma uzanmam; bir lokma diğerinden daha küçüktür/ben zaruret kadar yerim."

Adamın birisi Bişr'e, sarhoşluk vermeyen nebiz ismindeki içeceğin hükmünü sorduğunda, şu cevabı verdi: "Sen önce onun yapıldığı kuru hurmayı satın aldığın paranın nereden kazanıldığına bak; eğer o helal ise bir şey yok; helal değilse helak olursun; paran haramdan ise sarhoş etmeyen şeyi de terk et."

Serî es-Sakatî (rah), helal yemeye çok dikkat ederdi; ancak nereden geldiğini bildiği şeyleri yerdi. Onun durumu Ahmed b. Hanbel'e (rah) anlatıldığında, kendisini övdü ve: "Siz bu meşhur genç ile helal gıdanın ne olduğunu öğrenmiş oluyorsunuz" dedi.

Anlatıldığına göre Bişr. B Hâris, Seriy tarafından gönderilen şeyleri yerdi. Bize şu hâdise anlatıldı:

Serî es-Sakati, Bişr insanlara konuşurken baş ucunda durdu, halkaya dikkatlice baktı ve: "Ey Bişr, fiyatı iki danik fiyatında bir ayakkabı giydin Bişr-i Hâfi/çıplak ayaklı Bişr diye isimlendirildin ve bu isimden huzur buluyorsun!" dedi. Birş sustu; Serî'nin yakınlarından Bişr'in yanında olanlar, onun Serî es-Sakatî'ye karşı içinde bir sıkıntı oluştuğunu zannederek: "Ey Ebu Nasr, o ancak iyi düşünceyle böyle söyledi!" dediler, o zaman Bişr: "Sübhanellal! Böyle düşünmeyin, ben onu tanıyorum; onun her işi sırlı olduğu için kendisine Sırrî ismi verilmiştir" dedi.

Serî es-Sakatî (rah), Ahmed b. Hanbel'e (rah), bir mal gönderdi, fakat İmam kabul etmedi; Serî es-Sakatî kendisine gelerek maneviyat ilminden konuştu; ona böyle bir malı geri çevirmenin gizli afetlerinden bahsetti; o zaman İmam Ahmed hediyeyi kabul etti. Bundan sonra onun gönderdiği hiçbir şeyi geri çevirmedi.

Bize Serî es-Sakatî'nin (rah) şöyle dediği anlatıldı: "Bir gün yolculuk sırasında gide gide bir bitkiye rastladım; yanında bir göl suyu vardı; acıkmıştım. Kuru ottan yiyip avucumla göl suyundan içtim; sonra bir yere dayanıp oturdum; kendi kendime: 'bu gün helal bir yiyecek yedim' diye düşündüm;

o esnada gizli bir ses bana: "Ey Serî, sen helal yediğini düşünüyorsun; peki seni buraya getiren kuvvet nereden geldi?" diye seslendi; o zaman ben, kalbime gelen bu düşünceden dolayı Yüce Allah'a istiğfar ettim."

Şakik-i Belhî (rah) derdi ki: "Bu gün kazanç yolları bozulmuştur; bütün ticaret ve sanatlar şüphelidir; içinde aldatma ve hiyanet bulunduğu için onlardan kazanılan malı çoğaltmak ve kenarda biriktirmek helal değildir. Bir müslümanın bu işlere girmesi ancak zaruret hâlinde uygun olur."

Bir seferinde de şöyle demiştir: "Bu gün insanlar, peygamberleri öldüren kimseler gibidir; çünkü onlar sünnetlerin ölmesine ve ahiret yollarının silinip gitmesine yardımcı olmaktadırlar. Kim, bir peygamberin sünnetini ortadan kaldırırsa, sanki onu öldürmüş gibi olur."

Bu söz, hicri 190 yıllarında söylenmiş bir sözdür. Ey Yüce Allah'ın müjde ve azap haberlerine yakinen/kesin olarak inanan müslüman kardeşim! Bizden önceki alimlerin ve onların peşinden gelen salihlerin yaşadığı zamandaki durum bu olursa, senin içinde yaşadığın bu zamandaki[840] durum nasıl olur, bir düşün. Hem sana dünyaya karşı zühd/gönlünü dünyadan çekmen farz kılınmış; her şeyden ancak sana yetecek miktarı alman vacip yapılmıştır; eğer bu şeylerden çoğaltır ve bir kenara yığma yaparsan, bu senin için bir günah olur.

Allahu Teala işlerin değişmesi ve ani musibetlerden başına ne getiriyorsa, bu senin dünyadan gönlünü çekmek içindir; eğen anlarsan durum böyledir. Senden uzaklaştırdığı/elinden aldığı bu tür maddi şeyler, sen hoşlanmasan da, senin için daha hayırlıdır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"İnsan, karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır; insana belini doğrultacak/kendisine kuvvet olacak birkaç lokma yeterlidir. Eğer insan illa yemek zorunda ise, o zaman midesinin üçte birini yemek, üçte birini içecek ve üçte birini de nefes için ayırsın."[841]

---

[840] Bu sözlerin sahibi merhum müellifin vefat tarihi hicrî 386'dır.

[841] Tirmizi, Zühd, 47; İbnu Mace, Et'ıme, 50; Ahmed, Müsned, IV, 132; Hakim, Müstedrek, IV, 121; İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 603; İbnu Hıbban, Sahih, No: 674; Beğavi, Şerhu's-Sünne, No: 4048.

Şu halde, karnın üç birisinin yekem için ayrılması, tamamen doldurulmasından daha hayırlıdır; çünkü karnı tıka basa doldurmak şerdir; şerden ne kadar azaltırsa, o daha hayırlıdır. Bir haberde şöyle rivayet edilmiştir:

"Allahu Teala'nın en sevmediği şey, helalden de olsa, tıka basa doldurulmuş karındır."

Diğer bir haber şu rivayet gelmiştir: "Allahu Teala, dünyada rızkını günlük yetecek kadar yaptığı kimseye azap etmez."

Allahu Teala'nın: "Rabbinin rızkı, daha hayırlı ve daha devamlıdır" ayetinin tefsirinde şöyle denmiştir: "Bu kula gün gün verilen rızıktır."

Hayırlı rızkın, kanaat olduğu da söylenmiştir.

Önceki müslümanlar, faziletle birlikte adaletin hakim olduğu zamanda, şüpheli şeylerden çekiniyorlardı.

ÖNCEKİ SALİHLERİN TAVRI

Biz nakledildiğine göre, Fadl b. Iyaz, İbnu Uyeyne İbnu'l-Mubarek (r.anhüm), Mekke'de, Vüheyb b. el-Verd'in yanında toplandılar; yaş hurmanın durumunu konuştular. Vüheyb:

-O benim için en sevimli bir yiyecektir; fakat ben onu yemiyorum, dedi; kendisine:

-Niçin?, diye sorulunca:

-Mekke hurmaları, şu (Halife Harun Reşid'in hanımı) Zübeyde ve benzeri kimselerin satın aldığı bostanlarla karıştığı için yemiyorum!, dedi. Bunun üzerine İbnu'l-Mubarek:

-Allah sana acısın; eğer sen bu tür şeylere bakarsan; ekmeği zor yersin, dedi. Vüheyb:

-Niçin? diye sebebini sorunca; İbnu'l-Mubarek:

-Ben Mısır'da buğdayın ekildiği arazinin aslına baktım; onun sultana ait arazi ile karıştığını gördüm, dedi. Bunu işiten Vüheyb bayıldı, o meclis te bulunan Süleyman, İbnu'l-Mubarek'e:

-Bu sözle ne demek istedin? adamı öldürdün, dedi. İbnu'l-Mubarek:

-Vallahi ben sadece onun işini kolaylaştırmak istedim!, dedi. Vüheyb kendine gelince: "Allah için söz veriyorum; bundan sonra Yüce Allah'a kavuşana kadar kesinlikle ekmek yemeyeceğim, dedi.

Vüheyb, süt içerdi; bir gün annesi süt getirdi; Vüheyb: "Bu sana nereden geldi?" diye sordu; annesi: "Falancaların koyunundan" dedi; Vüheyeb: "Onlara koyunun parası nereden geldi?" diye sordu: annesi: "Şuradan şuradan." diye cevap verdi; Vüheyb, bu cevaptan sonra südü içmeye razı oldu; onu ağzına yaklaştırınca, durdu ve: "Bir şey daha kaldı; bu koyun nerede otluyor?" diye sordu; annesi sükut etti. Vüheyb ısrar edip: "Bana muhakkak haber vereceksin" dedi. Sonra, koyunun o bölgede Mekke Emiri İbnu Abdussamed el-Hâşimî'nin koyunları ile birlikte otladığını öğrenince:

"Bu sütte diğer müslümanların bir hakkı vardır; onlar buna ortak iken tek başıma bu sütü içmek bana helal değildir" dedi. Annesi: "Onu iç; şüphesiz Allah seni affeder" dedi; Vüheyb: "Ben onu içip de onun beni affetmesi hoşuma gitmiyor!" deyince; annesi şaşırıp: "Niçin?" diye sordu, Vüheyb: "Ben günah işleyerek O'nun mağfiretine ulaşmayı güzel bulmuyorum" dedi.

Tavus el-Yemanî'nin malı vardı; birisi ile ortak olmuştu, ortağı onun için hurma ticareti yapardı. Bir defasında ortağı, sultanın yakınlarından birisinden deri satın aldı; durumu Tavus'a yazı ile bildirdi; o da kendisine şu cevabı yazdı:

"Malımızı bozdun; ben o kimsenin malından hiçbir şeyin ticaret malımıza karışmasını istemiyorum; o satın aldığın deriyi Yemen'de sat ve parasını sadaka olarak dağıt; ondan tek bir dirhem olsun Haram bölgesine/Mekke'ye sokma. Ben fakirlerin yiyeceği olan bir şeyi satın almaktan dolayı Allah'a istiğfar ediyorum; böylece ben kârım da olmadan zararım da olmadan, günlük olarak bana yetecek mal ile kurtulacağımı ümit ediyorum."

Anlatıldığına göre, bu onun fakir düşmesine sebep oldu; çünkü ondan başka bir malı yoktu; bundan sonra belirli bir dünyalık geliri olmadan yaşadı.

Halid el-Kuşeyrî, Abdullah b. Zübeyr'den sonra Mekke'de idareyi üstlenince, Yemenlilerin Mekke'ye geliş yolunda bir nehir açtırdı. Allah kendilerinden razı olsun, aslen Yemenli olan Tavus ve Vehb b. Münebbih, o nehirden geçtiklerinde ondan içmesi için hayvanlarını serbest bırakmazlardı.

Sehl (rah), derdi ki: "Bir köyde adamın birisi açlıktan öldü; adam sabah namazına kalkınca, uzun süre açlıktan namaz kılmaya güç yetiremedi; o evinde iken Yüce Allah, o köyde gece boyu namaz kılan bütün müslümanların namazını ona verdi." Sehl'e: "Bu nasıl oldu?" diye sorulunca, sebebini şöyle anlattı:

"Adam helal yiyecek aradı, fakat bulamadı; karnına haram lokma girmesini hoş görmedi; geceyi aç olarak iki büklüm bir halde geçirdi. İşte bunun için Yüce Allah, o beldede gece namaz kılan bütün müslümanların sevabını ona verdi."

Süleyman et-Teymî (rah), buğday yemeyi terk etmişti; niçin böyle yaptığı sorulunca, şöyle demiştir: "Bu buğday, şu bildiğiniz değirmenlerde öğütülmektedir; bütün müslümanlar bu değirmenin suyuna ortaktırlar; onu çalıştıran kimseler ondan ücret almakta fakat onu diğer insanlara vermeden sadece kendileri kullanmaktadırlar."

Bana şu olay anlatıldı: Bir kadın, Bişr b. El-Hâris'e bir sepet üzüm hediye ederek: "Bu benim babamın mâlındandır; ondan rahatça yiyebilirsin" dedi. Bişr, gelen hediyeyi geri çevirdi; bunu gören kadın:

"Sübhanellah! Babamın üzümünden nasıl şüphe edersin; onun mülkünün helal yoldan olduğu ve benim mirasımın da ondan kaldığını sen biliyorsun. Hatta bu araziyi satış kitabında senin şahitliğin yazılı!" diye hayretini ifade edince; Bişr:

"Doğru söyledin, o babanın mülküdür; fakat sen üzümün helalliğini bozdun" dedi; kadın: "Nasıl bozdum?" diye sorunca, Hazret: "Halife

Me'mun'un yakını Tahir'in açtığı nehirden sulayarak" dedi. Bu nehir, batı tarafında doğru uzayan bir hendek idi. Bişr, bu hendekten su içmezdi ve onun üzerindeki köprüden geçmezdi.

Bişr derdi ki: "Otuz senedir canım kebap yemek istiyor; henüz yemedim. Ben onu zühd için terk etmiş değilim; eğer onu alacak helal bir parayı elime geçirseydim, yerdim."

Bu, önceki salihlerin gidişatı ve yoludur; kim o yola girerse, onlara katılır; onlardan birisi olur. Kim o yola ters giderse, selefin/önceki salihlerin yolu üzere değildir; bu kimse sonraki salihlerden de değildir. Onların yolundan giden kimseyi Yüce Allah'ın geniş rahmeti sarar.

Ey akıl sahipleri, ibret alın!

ÖNCEKİ BÜYÜKLERİN ÖRNEK AHLAKI

Önceki büyüklerden vera ehli/şüpheden kaçınan kimselerin prensiplerinden birisi de şu idi: Onların bir kimseden alacağı olsa, hakkını tam olarak almaz; helal olan kısmın hepsini alıp şüpheli kısma düşerim korkusuyla, hakkının bir kısmını terk ederdi. Bu konuda şöyle denmiştir: "Kim bütünüyle helal daireyi kullanırsa, haramın etrafında dolanmış olur."

Salih insanlar, harama düşmemek için, bazı haklarını terk ederek, haram ile aralarına helalden bir engel koymayı güzel bulurlardı. Bunu, Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu sözüne göre yaparlardı:

"Kim, yasak bölgenin etrafında hayvanlarını otlatırsa; onların yasak bölgeye girmesi yakındır."[842]

Bazıları, alacağı hakkından şüpheden kurtulmak için değil, başka bir niyetle vazgeçerdi; bunu, şu ayetle amel etmek için yapardı:

"Şüphesiz Allah, adaleti ve ihsanı/iyilik yapmayı emreder."[843]

[842] Buhari, İman, 39; Müslim, Musakat, 107; Ebu Davud, Büyu', 3; Tirmizi, Büyu', 1; İbnu Mace, Fiten, 14.
[843] Nahl 16/90.

Alimler demişlerdir ki: Adalet, bütün hakkını almak ve karşı tarafın bütün hakkını vermektir, ihsan ise, iyilik yapanlardan olmak için, alacağının bir kısmını terk etmek, karşı tarafa hakkını verirken de borcundan daha fazlasını vermektir."

Allahu Teala adaleti emrettiği gibi, ihsanı da emretmiş olduğundan, bazı salihler ihsan ile amel ederlerdi. Kur'an-ı Kerim'de: ***"Bunu yapmak muttakiler üzerine bir vazifedir"***[844] ***"Bu, iyilik sahipleri için bir borçtur"***[845] gibi ayetler, iyilik sahiplerinden bu tür iyilikleri istemektedir.

Bu yolla amel edenler pek bilinmezler, ancak bazen yaptıklarını açıklayabilirler. Onlardan birisi bana şunu anlattı:

"Vera ehlinden/şüpheli şeylerden bile kaçınan muttakilerden birisine borcunu ödemek için gittim; borcu elli dirhem idi. Ödeme yaparken elini açtı, ben de dirhemleri sayarak eline koymaya başladım; kırk dokuz dirhem olunca, elini kapadı; ben: "Bir dirhem alacağınız daha kaldı" deyince; o: "Onu sana bıraktım; ben bütün malımı olduğu gibi geri almayı uygun görmüyorum; benim olmayan bir paranın bana geçmesinden çekiniyorum" dedi.

Abdullah b.Mubarek ve diğer bazı alimler şöyle demişlerdir:

"Bir kimse, doksan dokuz sakıncalı işten sakınsa da, bir kötülükten sakınmasa o, gerçek muttakilerden/Allah korkusuyla hareket edenlerden olmaz. Bir kimse, doksan dokuz günahına tövbe etse de, bir günahına tövbe etmese, o, gerçekten tövbe edenlerden değildir. Bir kimse, doksan dokuz şeyde zühd sahibi/gönlünü dünyadan çeken olsa da, bir şeyde olmasa, gerçek zahidlerden/dünya malından gönlünü çekmiş kimselerden olmaz."

Atıyye es-Sa'dî'nin (r.a), rivayetine göre, bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, harama düşerim korkusuyla bazı sakıncası olmayan şeyleri de terk etmedikçe, gerçek muttakilerden olmaz."[846]

---

[844] Bakara 2/180.

[845] Bakara 2/236.

[846] Tirmizi, Kıyame, 19; İbnu Mace, Zühd, 24

Bize, Ebu'd-Derda'nın (r.a) şöyle dediği rivayet edildi: "Gerçek takva, bir kulun, zerre kadar bir şeyde de olsa, harama düşerim korkusu ile bir kısım helalleri terk etmesidir; bunu kendisi ile haram arasında bir engel olması için yapmalıdır."

Bu manada, Hz. Ebu Bekir Sıddık'ın (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz, bir harama düşeriz korkusu ile yetmiş tane helali terk ederdik."

Bu yolda giden kimse kalmamıştır; kim bu yolda giderse o bu yolu ve yolda giden salihlerin güzel halini ihya etmiş olur.

ŞÜPHELİ MALLAR

Günümüzdeki tüccarların, sanat erbabının ve ilime göre uygun yollardan geçim temini ile uğraşan kimselerin malları şüphelidir; bunlar Kur'an ve sünnete uysa da durum budur. Ancak şüpheli mallar iki kısımdır:

Birisi helal olan şüpheli maldır; bu, muttaki kimselerle alış veriş ederek elde ettiğin ve vera sahibi kimselerden aldığın maldır. Diğeri ise, haram yönü ağır basan şüphelidir; bu da takvası/Allah korkusu ve verası/şüpheli şeylerden kaçınma hâli az olan kimselerden aldığın maldır. Bunların dışındaki ordunun elindeki mallara gelince, onlar haramdır; çünkü, onların elde ediliş yolları bozuk ve ilahi hükümlere uymamaktadır. Onlarla bir iş ve ticaret yaptığında, eğer onun gasp ve suç yoluyla ele geçmiş bir mal olduğunu bilmiyorsan, bu kazancın hükmü diğerinden daha hafiftir; fakat bilirsen, onlardan aldığın mal haramdır.

Ey zavallı insan, Allah'tan kork; kendini azaba atma, ahiretine bak, dinini koru. Şunu bil ki, senin kazancın dininden bir parçadır; yiyeceğin ise imanınla alakalıdır; eğer bunları hafife alırsan, dinini hafife almış, ilahi hükümleri terk etmiş, o gün kendini zayi etmi, yarının için ne gönderdiğine bakmamış olursun. Kötü hâl ve akıbetten Yüce Allah'a sığınırız.

Denilir ki: İnsanın azılı düşmanı, şeytan, insanın yiyeceğini kötü yoldan/haramdan yemesini başardığı zaman, artık onun amellerini bozmak için uğraşmaz ve şöyle der: Ben senden istediğimi elde ettim; sen artık istediğin ameli yap!" Haram yiyen bir kul, hangi ameli yapsa, yaptığı işler

onun kalbine bir zulmet-karanlık ve perde olur, azmini zayıflatıp gevşetir, kul haddini aşar, günahlara dalar, ilahi yardım ve korumadan mahrum kalır; melekût/gayb alemine ait ilimlerden ve hikmetten bir şey elde edemez.

Geçim temin edecek işlerle uğraşan ve çarşı pazarda alış veriş yapan kimse, bir tüccardan istenen övülen ahlaklara sahip olur ve güzel şartları korursa, o durumdaki işleri Allah yolunda olur; yaptıkları sevap olarak yazılır. Kulun, ahirete yöneldiği her işi, ahiretle her sözü ve ahirete vesile yapılan bütün dünyalık şeyler kulun ahiret ameli olur.

Kul, gönlünü dünyada ne kadar çeker ve onu terk ederse, o derece zahid olur; ancak gözü kapalı bir şekilde helal haram demeden ne bulursa alan ve eline geçenin nereden geldiğine aldırış etmeyen kimsenin işi ve kazancı ahiret ameli olmaz.

Kim bu şartlara aykırı davranır, işlerini ilme göre yapmaz, hâl ve hareketlerinde takvaya dikkat etmez, mal biriktirme derdine düşer, onu hayra harcamaz, mal çokluğu ile övünür, dünya malı kazanmaya hırslı olur, dünya elinden gidince feryat eder, elindekini hayra harcamaz, dünyası güzel, kazancı çok olunca dininden ne kaybettiğine ve helake gitmesine hiç aldırış etmezse, nereden kazandığına ve nereye harcadığına pek önem vermez; nereden gelirse gelsin, hangi yolla ele geçerse geçsin tek derdi para olursa o kimse tam bir aldanış ve zarar içindedir. O, kazancında takvaya göre hareket etmez, alış-verişinde Allah'ın dininin emirlerine dikkat etmez.

Bu kimse, bir karın derdi için günahlar ve sevimsiz işler içinde yuvarlanıp durur; devamlı kendisine Allah'ın gazabını çekecek işlere dalar; bu hâliyle O'ndan uzaklık ve kaçış içinde iş yapar, ölüm için bir hazırlık yapmaz, takvaya sarılıp kendisini azaba düşmekten kurtaracak hâli elde etmeye çalışmaz, haram yollarla mal yer; nefsini helak eder, dinini bozar, Müslüman kardeşlerini aldatır.

Hiç şüphesiz Allah, ıslah ve hayır sahiplerin sevabını da zayi etmediği gibi; yer yüzünde kötü işlerle bozgunculuk yapanların amelini ıslah etmez.

İşi gücü haram kazanç olan kimse, bu hâliyle Yüce Allah'a karşı ve O'nun kullarına karşı samimi davranmaz; kim, çalışmasında ve ticaretinde Yüce Rabbine karşı samimi olmaz, müslümanlarla yaptığı muamelede dürüst davranmazsa, o zulmetler içinde kalır, bütün hâli hevasına/nefsin kötü arzularına uymak olur; Allah zulüm ve haksızlık edenleri sevmez.

Bu kimseye bütün yaptıklarına karşılık tövbe etmesi emredilir; onun aniden ölüm gelmeden ve işi bitmeden her şeyi ile Allah'a yönelmesi farzdır; yoksa ebedi olarak perişanlığa düşer, Yüce Allah'ın huzuruna zalim, hevasına uyan ve kusurlarda ısrar eden birisi olarak çıkar. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Kim, kötü hâlinden tövbe etmezse, onlar zalim/kendilerine kötülük etmiş kimselerdir."[847]

"Zulüm yapanlar, sonuçta nereye döndüklerini/nasıl bir sonuca ulaştıklarını bilecekler."[848]

Hikmet sahiplerinden birisi der ki: "Dünya, dalgalı bir denize benzer; tüccarlar, bir şey çıkarmak için o denize dalan kimselerdir.

Bir grup tüccar ona dalıp içinden inci çıkarır; bunlar ahiret için amel eden ahirete yönelmiş kimselerdir.

Bir diğeri o denize dalıp ondan tuğla çıkarır; bunlar, dünyaya hırsla yönelen ve dünya için çalışan kimselerdir.

Bir diğer grup o denizden balık çıkarır; bunlar dünya ahiret dengesini kurmuş orta halli kimselerdir.

Bir diğer grup, o denizini dibine dalmış ve orada boğulmuştur; bunlar itaat ve ibadetten uzaklaşıp bütün ömrünü çarşı pazarda geçiren kimselerdir. Bunlar bir hayırlı iş ve ibadet yapmak isteseler, ondan uzak kalır, çarşı pazara yönelir orada meşgul olurlar; bir türlü hayırlı işlere vakit bulamazlar, hata ve günahlar içinde yuvarlanıp dururlar.

---

[847] Hucurat 49/11.

[848] Şuara 26/227.

Diğer bir grup da, dalgalar içinde boğuşup durur; bazen darda kalır kurtuluş arar; bir dalga onu suyun üstüne çıkarınca kurtulmayı ümit eder sonra diğer bir dalga gelir onu sarar alt üst eder, tekrar suya düşer, bu vaziyette o, helak olmaktan korkar. Bunlar, zamanımızdaki istikamet üzere gitmeye çalışan müritlerdir. Tövbe onları kurtuluşa yükseltir fakat içinden çıkamadıkları kötü adetleri onları aşağıya düşürür/onlar tövbe ile nefsin çekimleri arasında çırpınır dururlar.

Mal konusunda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Zarurî ihtiyacınızın dışında mal edinmeyin, yoksa dünyaya rağbet ve muhabbet edersiniz."[849]

Allahu Teala, peygamberlerinden birisine şöyle vahyetmiştir: "Cezayı gerektirecek şeylerin çoğaldığı bir zamanda aile ve mal edinme!"

Bu, Kûtu'l-Kulûb kitabının sonudur.

Alemlerin Rabbi olan Allah'a ham olsun. O'nun seçilmiş salih kullarına selam olsun. İbadete güç yetirmek, kötülüklerden korunmak ancak Yüce Allah'ın yardımı ile mümkündür.

Yüce Allah Efendimiz Muhammed'e, onun âile ve ashabına salat/rahmet ve selam etsin.

[849] Tirmizî, Zühd, 20; Ahmed, Müsned, I, 377; İbnu Mubarek, K. Zühd, No: 505; Hakim, Müstedrek, IV, 322; İbnu Hıbban, Sahih, No: 710; Humeydî, Müsned, No: 122.

İSTİFADE EDİLEN ESERLER [850]

Abdurrazzak, Ebu Bekir b. Hemmam es-San'ânî,

El-Musannef, (I-XI), el-Meclisü'l-İlmî yay, trs

Aclunî, İsmail b. Muhammed,

Keşfu'l-Hafa, (I-II), Beyrut, 1985.

Ahmed b. Hanbel,

Müsned, (I-X), Beyrut, 1998

Kitabu'z-Zühd, Beyrut, 1988.

Aliyyü'l-Kârî,

Mirkatü'l-Mefatih, (I-XI), Beyrut, 1994.

El-Esraru'l-Merfua fi'l-Ehadisi'l-Mevdûa, Beyrut, 1986.

Ali el-Muttaki,

Kenzu'l-Ummal, (I-XVI+Fihrist, I-II), Beyrut, 1993.

Aynî, Muhammed b. Ahmed,

Umdetü'l-Kârî, (I-XX), Mısır, 1982.

Beğavî, Ebu muhammed el-Hüseyn b. Mesud,

Mealimü't-Tenzil, (I-VIII), Riyad, 1993.

Şerhu's-Sünne, (I-XVI), Beyrut, 1983

Mesâbihu's-Sünne, (I-IV, Beyrut, 1987.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin,

Kitabu'z-Zühd, Beyrut, 1987.

Sünen-i Kübra, (I-X), Beyrut, 1994

Şuabu'l-İman, (I-X), Beyrut, 1990.

---

[850] Burada, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai, İbnu Mace, Darimi, Muvatta gibi meşhur hadis kitapları verilmedi. Bu eserler, malum ve meşhurdur. Bu listede baskı yeri ve tarihi gereken eserler verilmiştir.

ISBN 975-8466-86-0

